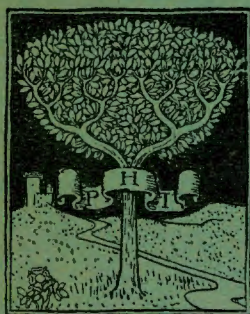

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

1939—1940

UTGIVEN

AV

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

BENGT HILDEBRAND

ÅRG. XL.

HÄFT. 1—4

INNEHÅLL.

	Sid.
Rättstvisten om Skeboholm 1614—16. Bidrag till släkterna Måneskölds och Totts historia. Av professorn jur. dr JAN ERIC ALMQUIST, Stockholm	1— 22
Nya bidrag till Uppsala ärkestifts herdaminne. Av teol. lic., fil. kand. HARRY HERMERÉN, Stockholm	23— 46
Godsägaren Robert Dickson på Fimmersta. En vän till Peter Wieselgren och S. A. Hedlund. Med i portr. Av lektorn fil. dr. WILHELM CARLGRÉN, Stockholm	47— 62
Ett kungabesök på Finspång 1824. Meddelande av överstekammarherren fil. dr greve ADAM LEWENHAUPT, Stockholm	63— 65
En svensk Greifswaldsprofessor, Gustaf Salomon Tillberg. Med i portr. Av direktören GOVERT INDEBETOU, Stockholm	66— 73
»Apotekaren Simon Walden». Meddelande av f. d. arkivrådet fil. dr JOH. AX. ALMQUIST, Stockholm	74— 76
En kronans storarrendator, Andry Dress, och hans släkt. Med en släkttavla. Av fil. kand. ÅKE KROMNOW, Stockholm	77— 99
Fredric Pfeiff, vargeringsfrågan och sockenmötet i Betna den 16 februari 1790. Av riksarkivarien fil. dr HELGE ALMQUIST, Stockholm	100—118
Församlingarnas i Finland kyrkoböcker. Av kamrer OSMO DURCHMAN, Helsingfors Biografisk historiografi och Svenskt Biografiskt Lexikon. Några huvudlinjer av utvecklingen. Av docenten fil. dr BENGTT HILDEBRAND, Stockholm	119—137
Släkten von Schmaltz' ursprung. Av lektorn fil. dr HARALD PETERSSON, Strängnäs, och genealogen NILS HIERTSTEDT, Stockholm	138—206
Släkten Phragmén (Phragmenius). Med 1 släkttavla och 5 fig. Av agronomen IVAR WALLENIUS, Stockholm	207—217
Recensioner och meddelanden	218—236
Meddelande. Av docenten BENGTT HILDEBRAND, s. 237; Nya släktböcker. Av AQT, s. 237; Åtterna von Platen och Taube. Av AQT, s. 240; Erik Jöransson Tegel. Av fil. dr WILH. THAM, Sthlm, s. 241; Clas Fleming. Av fil. lic. SVEN ULRIC PALME, Uppsala, s. 244; Kammarkollegiets protokoll. Av f. d. landshövdingen fil. dr NILS EDÉN, Sthlm, s. 248; Johan Banér. Av stadsarkivarien, prof. B. BOËTHIUS, Sthlm, s. 251; Kaggeholm. Av B. H—d, s. 254; Linné. Av arkivarien, fil. lic. D. ALMQVIST, Sthlm, s. 257; Pehr Wilhelm Wargentin. Av fil. mag. AXEL FRIBERG, Sthlm, s. 261; Carl Fredric Mennander. Av B. H—d, s. 264; Gustaf III och hans rådgivare. Av rektorn fil. dr BETH HENNINGS, Sthlm, s. 267; Clas Julius Ekeblad och Stola. Av C. G. THOMASSON, Lund, s. 269; Carl XIV Johan. Av C. G. THOMASSON, Lund, s. 270; Berzeliusporträtt. Av amanuensen, fil. lic. N. L. RASMUSSEN, Sthlm, s. 273; Johan Henrik Munktell. Av B. H—d, s. 275; Tobak och tobaksfabrikörer. Av B. H—d, s. 276; Örebro Nikolaikyrka. Av fil. lic. N. L. RASMUSSEN, s. 278; Släktforskning. Av B. H—d, s. 283; Kyrkohistoria. Av B. H—d, s. 284; Vetenskapsakademien. Av B. H—d, s. 285; Skolhistoria. Av B. H—d, s. 286; Medeltidshistoria. Av B. H—d, s. 287; Läkare och apotekarhistoria. Av B. H—d, s. 288; Finland. Av B. H—d, s. 310; Smärre notiser samt översikt av tidskrifter, årsböcker och lokalhistoria. Av B. H—d, s. 281—312.	237—312
Insända böcker	313—314
Frågor	315
Notiser	316
Personregister. Utarbetat av ELSA JACOBSSON	317—334
Rättelser	334

PERSONHISTORISK
TIDSKRIFT

FYRTIONDE ÅRGÅNGEN

1939—1940

UTGIVEN AV

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

BENGT HILDEBRAND

STOCKHOLM 1941

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

401648

PERSONHISTORISK

TIDSKRIFT

FYRTIONDE ÅRGÅNGEN

1910

UTGIVEN MED STATSUNDERSTÖD

PERSONHISTORISKA SAMFUNNET

1910

REKONSTRUKTION

1910

REKONSTRUKTIONEN I DEN NORDISKA HISTORIEN

1910

I N N E H Å L L.

	Sid.
Rättstvisten om Skeboholm 1614—16. Bidrag till släkterna Måneskölds och Totts historia. Av <i>Jan Eric Almquist</i>	1—22
Nya bidrag till Uppsala ärkestifts herdaminne. Av <i>Harry Hermerén</i>	23—46
Godsägaren Robert Dickson på Fimmersta. En vän till Peter Wieselgren och S. A. Hedlund. Med 1 portr. Av <i>Wilhelm Carlgren</i>	47—62
Ett kungabesök på Finspång 1824. Meddelande av <i>Adam Lewenhaupt</i>	63—65
En svensk Greifswaldsprofessor, Gustaf Salomon Tillberg. Med 1 portr. Av <i>Govert Indebetou</i>	66—73
»Apotekaren Simon Walden». Meddelande av <i>Joh. Ax. Almquist</i>	74—76
En kronans storarrendator, Andry Dress, och hans släkt. Med en släkt-tavla. Av <i>Åke Kromnow</i>	77—99
Fredric Pfeiff, vargeringsfrågan och sockenmötet i Bettna den 16 februari 1790. Av <i>Helge Almquist</i>	100—118
Församlingarnas i Finland kyrkoböcker. Av <i>Osmo Durchman</i>	119—137
Biografisk historiografi och Svenskt Biografiskt Lexikon. Några huvud-linjer av utvecklingen. Av <i>Bengt Hildebrand</i>	138—206
Släkten von Schmaltz' ursprung. Av <i>Harald Petersson</i> och <i>Nils Hiertstedt</i>	207—217
Släkten Phragmén (Phragmenius). Med en släkttavla och 5 fig. Av <i>Ivar Wallenius</i>	218—236
Recensioner och meddelanden	237—312
Meddelande. Av <i>Bengt Hildebrand</i>	237
Nya släktböcker. Av <i>Aqut</i>	237—240
Ätterna von Platen och Taube. Av <i>Aqut</i>	240—241
Erik Jöransson Tegel. Av <i>Wilhelm Tham</i>	241—244
Clas Fleming. Av <i>Sven Ulric Palme</i>	244—248
Kammarkollegiets protokoll. Av <i>Nils Edén</i>	248—251
Johan Banér. Av <i>Bertil Boëthius</i>	251—254
Kaggeholm. Av <i>B. H—d</i>	254—256
Linné. Av <i>Daniel Almquist</i>	257—261
Pehr Wilhelm Wargentín. Av <i>Axel Friberg</i>	261—264
Carl Fredric Mennander. Av <i>B. H—d</i>	264—267
Gustaf III och hans rådgivare. Av <i>Beth Hennings</i>	267—269
Clas Julius Ekeblad och Stola. Av <i>Carl-Gustaf Thomasson</i>	269—270
Carl XIV Johan. Av <i>Carl-Gustaf Thomasson</i>	270—272
Berzeliusporträtt. Av <i>Nils Ludvig Rasmusson</i>	273—275
Johan Henrik Munktell. Av <i>B. H—d</i>	275—276
Tobak och tobaksfabrikörer. Av <i>B. H—d</i>	276—278
Örebro Nikolaikyrka. Av <i>Nils Ludvig Rasmusson</i>	278—280
Släktforskning. Av <i>B. H—d</i>	283—284
Kyrkohistoria. Av <i>B. H—d</i>	284—285
Vetenskapsakademien. Av <i>B. H—d</i>	285—286
Skolhistoria. Av <i>B. H—d</i>	286—287

	Sid.
Medeltidshistoria. Av <i>B. H-d</i>	287—288
Läkar- och apotekarhistoria. Av <i>B. H-d</i>	288
Smärre recensioner. Av <i>B. H-d</i>	281—283, 288—295
Tidskrifter, årsböcker och lokalhistoria. Av <i>B. H-d</i>	295—310
Finland. Av <i>B. H-d</i>	310—312
Danmark, Balticum och Pommern. Av <i>B. H-d</i>	312
Insända böcker	313—314
Frågor	315
Notiser	316
Personregister. Utarbetat av <i>Elsa Jacobsson</i>	317—334
Rättelser	334

Illustrationer.

Godsägaren Robert Dickson (1819—1903)	50
Professor Gustaf Salomon Tillberg (1777—1859)	69
Lägenheten Lyktan i Delsbo	223
Phragméngården i Hanebo sn	225
Rektor Lars Jacob Phragmén (1832—1920)	229
Professor Lars Edvard Phragmén (1863—1937)	231
Catharina Phragménia (1683—1753)	234

I avdelningen Recensioner och meddelanden behandlade skrifter.

	Sid.
Acta till Stockholms folkundervisnings historia 1533—1847, utg. av B. R. Hall	287
Acta till Stockholms större latinläroverks historia 1419—1840, utg. av B. R. Hall	287
AFZELIUS, N., se WALLENBERG, J.	
AGRI, J., Anteckningar om Lunds borgare på 1740-talet	305
AHLBERG, K., se Sveriges apotekarhistoria.	
AHNLUND, N., Axel Oxenstierna intill Gustav Adolfs död	281
ALKO, K. O., se Västra och östra kommissionens handlingar.	
ALMÉN, F., Gustav III och hans rådgivare, anm. av Beth Hennings	267
ALMQUIST, JOH. AX., se Stockholms stads tänkeböcker.	
» », J. E., Dödsdomen över Olavus Petri	289
» », Examén juridicum i Lund	289
» », Förteckning över studenter, som före 1813 vid Lunds universitet avlagt de i kungl. förordningen den 10 mars 1749 angivna akademiska kunskapsproven för inträde i rättegångsverken	292
ALMQUIST, J. E., Giftmål mellan kvinnor	292
ALMQUIST, D., se Stockholms stads tänkeböcker.	
ANDERSSON, INGVAR, se Gustaf Banérs generalguvernörsberättelse.	
» », OTTO, Musikaliska sällskapet i Åbo 1790—1808	310
ANDRÆ, T., Den gamla prästgården	285
» », Minne av Pontus Wikner	297
» », D., Liberal litteraturkritik. J. P. Theorell, C. F. Bergstedt	291
Arboga stads tänkebok, utg. av E. NÖREEN och T. WENNSTRÖM	287
ARVIDSON, S., se Thorild, Th.	
ASPLUND, G., Samuel Hybinette	288
AUBERT LINDBÆK, SOFIE, se Stattholder Carl Mörnens brev.	
BECKMAN, NAT., Mina anor	284
BELFRAGE, N., se Dagbok i det svenska fältkansliet den 26 maj 1630—6 november 1632.	
Bellmansstudier, 8	291
BERGQVIST O., Bland svenskar, finnar och lappar	294
BERGSTRÖM, RUDOLF, Stockholms blodbad och det svenska unionspartiet	288
Bland professorer och studenter	308
Blix, G., Carl Thore Mörner	288
BOËTHIUS, B., Skogen och bygden	290
» », Släkten Boëthius i Västmanlands-Dala nation	309
Bondeståndets riksdagsprotokoll, Del I: 1720—1727, utg. av S. LANDAHL	289
Brandförsäkrings-aktiebolaget Fenix 1889—1938	295
Brev från J. H. Munktel till hans far bergsrådet J. J. Munktel å Grycksbo bruk	275
Brev från och till C. F. Mennander, 1—2, utg. av K. ÖSTERBLADH	264, 310
BRING, S. E., Sit Eriks bryggeri på Åsögatan	302
BÄCKGREN, K., Mathias Kjellenberg	294
Carl XII:s död av A. SANDKLEF, C. F. PALMSTIERNAN, N. STRÖMBOM och S. CLASON	289
CARLGREN, W., Oscar Dickson och hans nordiska förbindelser	294
CARLSSON, EINAR, Erikskultens uppkomst	287
CASSEL, G., I förmuffets tjänst	295
CASSIRER, E., Drottning Christina och Descartes	289
CASTRÉN, G., se RONEBERG, J. L.	
CEDERBERG, A. R., se Västra och östra kommissionens handlingar.	
CHRISTENSEN, W., se Fortegnelse etc.	
CLASON, S., se Carl XII:s död.	
CLEMENSSON, G., Personregister till V. Örnbergs Svensk Slägtkalender och Svenska Åttartal	283
CNATTINGIUS, H., Den centrala kyrkostyrelsen i Sverige 1611—1636	284
COLLIANDER, E. Släkten Colliander i Sverige och Finland	283

	Sid.
Dædalus	299
Dagbok i det svenska fältkansliet den 26 maj 1630—6 november 1632, utg. av E. ZEEH och N. BELFRAGE	289
Dalalitteratur	303, 309
Dalarnes hembygdsbok 1939	303
Den eviga ungdomens stad, red. av S. THULIN	308
Djursholmslitteratur	302
EK, S., se KELLGREN, J. H.	
EKSTRÖM, GUNNAR, Västerås stifts herdaminne I:1	282
ELMGREN, S. G., Muistimpanot	311
ELOVSON, H., se LIDNER, B.	
En sydsvensk kulturkrets. Rektor Gustaf Anderssons brevväxling 1832—1863, utg. av BERT MÖLLER	305
ERIKSSON, SVEN, Svensk diplomati och tidsningspress under Krimkriget	290
Estlandslitteratur	312
Falköpings stadsarkivs Årsbok	309
Fataburen	298
FERNOW, E., Dikter vid skilda tillfällen, 1, utg. av M. R. Jungblom	309
Festskrift till Gustaf Aulén 15/5 1939	285
Festskrift tillägnad Gunnar Castrén den 27 december 1938	311
Finlandslitteratur	244, 264, 310
Fornvärdaren	304
Fornvännen	296
FORSSELL, A., Kageholm » N., se Sällskapet Iduns porträttmatrikel 1939.	254
Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen, 2:9, udg. ved W. CHRISTENSEN	312
FRIES, R., Daniel Solander	286
Från gamle kungens tid. Minnen kring Oscar II, red. av A. LEWENHAUPT	290
Från Gästrikland	303
Föreningen Gamla Halmstads Årsbok	303
Föreningen Örebro läns museum. Meddelanden, 12	304
Genealogiska Samfundets i Finland Årsskrift	312
Genos	312
GERTZ, O., Kungl. Fysiografiska Sällskapet i Lund 1772—1940	306
GIEROW, A., se Svenska folket etc.	
Gotlandslitteratur	303
Gotländskt arkiv	303
Gripsholm, slottet och dess samlingar 1537—1937	307
GROTENFELT, N. K., Anteckningar om indelta dragoner i Östra Finland 1644— 1721	310
Gustaf Banerjs generalguvernörsberättelse 1664—1668, 1, utg. av INGVAR ANDERS- SON	305
Gästrikellitteratur	303
GÖRANSSON, E., Husqvarna vapenfabrik 1689—1939	294
HAGBERG, KNUT, Carl Linnæus, anm. av D. Almqvist	257
HALLBERG, B., Anteckningar om landssekreterare och landskamrerare i Älvs- borgs län	309
Halmstadslitteratur	303
HAMNER, J. W., o. WIDÉEN, H., Die Grabsteine der Ruinenkirchen in Wisby	288
HASSELBERG, B., Släkten Arbman från Arboga, anm. av Aqut	239
HAUGARD, J., Askersundiana	304
HECKSCHER, ELI, Den svenska handelsjöfartens ekonomiska historia sedan Gustaf Vasa	289
HECKSCHER, ELLA, Sex kapitel om släktforskning	283
HEDBERG, ARVID, Släkten Hedberg från Edsvära i Västergötland	284
HEIKENSJÖLD, C., Bergsregementets historia	294
HEIKEL, I. A., Helsingfors universitet 1640—1940	310
HILDEBRAND, B., Kungl. Svenska Vetenskapsakademien	285
» K., Riksgäldskontoret 1789—1934	293
» » » 1789—1939	293

	Sid.
HIRN, H., Alexander Armfelt	310
» , Y., Lärt folk och landstrykare i det finska Fialands kulturliv	311
Historiallinen Arkisto	311
Historiska och litteraturhistoriska studier, 14—16	311
Historisk Tidskrift	295
Historisk Tidskrift för Finland	311
HJELMQVIST, B., En rimkrönika om Karl XII och dess författare	292
HJÄRNE, H., Samlade skrifter, 4: Samfundsliv och tankevärd	290
HOLMBERG, ARNE, Berzeliusporträtt, anm. av N. L. Rasmusson	273
» » , Kungl. Vetenskapsakademiens äldre skrifter i utländska översättningar och referat	286
HOLMBERG, NILS, Hembygdsforskning i landsarkiven	283
HOLMGREN, GRETA, Hemmet med de öppna dörrarna	308
Hylltén Cavallius-Föreningens Årsbok	306
HÖJER, T. T:SON, Carl Johan i den stora koalitionen mot Napoleon. Sverige och kongressen i Châtillon	290
HÖJER, T. T:SON, Carl XIV Johan, anm. av C.-G. Thomasson	270
JOSEPHSON, R., Det hyperboreiska Upsala	308
JUNGBLOM, M. R., se Fernow, E.	
Jämten	304
Jämtlands domböcker och landstingsprotokoll, 3	304
Kalmar Läns Fornminnesförenings Meddelanden	307
Kammarkollegiets protokoll, 1—2, utg. av S. HEDAR, anm. av N. Edén	248
KARLSON, W., Ett svenskt herremanshem på 1700-talet, anm. av C.-G. Thomasson	269
KARLSON, W., Borgs i Lund 1739—1939	305
Karolinska Förbundets Årsbok	297
KELLGREN, J. H., Saml. skr., utg. av S. EK, A. SJÖDING o. O. SYLWAN	291
KITZIG, B., Der Leichenzug Gustav Adolfs	289
KLEBERG, J., Kammarrevisionen—Kammarrätten 1695—1940	292
KONOW, SETH VON, Adliga ätten von Konow, anm. av Aqut	237
KRISTOFERSSON, S., Psalmboksförslagen av år 1765—67 och 1793	284
Kulturen, årsbok	301
KUMLÉN, KJ., Karl Knautsson i Preussen 1457—1464	287
Kyrkohistorisk Årsskrift	300
KÄLLSTRÖM, O., Medeltida kyrksilver från Sverige och Finland, förlorat genom Gustav Vasas konfiskationer	288
LAMM, M., Minne av August Strindberg, 1	297
LANDAHL, S., se Bondeståndets riksdagsprotokoll.	
LANDBERG, S., P. O. von Asp som statsrättsteoretiker	289
LANGE, P.-A., Anders Håkansson som politiker och ämbetsman 1789—1800	290
» » , Göteborgssläkten Lange jämte de med denna befryndade släkterna Lilljequist och Jedeur, anm. av Aqut	240
LARSSON, E. L., Några Västgötsläkter	284
LEWENHAUPT, A., se Från gamle kungens tid.	
LIDNER, B., Saml. skr., utg. av H. ELOVSON	291
LIEDGREN, E., Fredrik Fähræus	295
LINDBLAD, B., Hugo Gylden	286
LINDHAGEN, C., Memoarer, 3	295
LINDMARK, T., Johan Erik Cederblom	286
LINDNER, J., I handskrifter förekommande bokstavstyper och siffror	288
LINDQUIST, D., Studier i den svenska andaktslitteraturen under stormaktstidvarvet med särskild hänsyn till böna-, tröste- och nattvardsböcker	284
LINDWALL, LILLY, Emilie Högquist	294
LJUNG, S., Erik Jöransson Tegel, anm. av W. Tham	241
» » , se även Stockholms stads tänkeböcker.	
Lundalitteratur	305
LUNDBERG, E. o. WALDÉN, B., Örebro stads kyrkor, anm. av N. L. Rasmusson	278
LUNDGREN, HJ., På skilda stigar	292
LUNDQVIST, BO V:SON, Falköpings Historia, 1	309
Lunds universitets matrikel 1939, utg. av W. Norlind o. B. Olsson	305

	Sid.
Lychnos	298
Läroverksminnen, 3, av F. AULIN, N. LUNDOVIST, V. STÄHLE m. fl.	287
Malmö Fornminnesförenings Årsskrift	306
Meddelanden från Kungl. Akademien för de fria konsterna	300
Meddelanden från Norra Smålands Fornminnes- och Jönköpings läns Hembygds- förbund	307
Meddelanden från Riksheraldikerämbetet	300
Meddelanden från Svenska Riksarkivet	299
MEYERSON, Å., Vapenindustrierna i Arboga under äldre Vasatid	293
Minnen från Hälsingborg och dess skola	306
MUNTHE, A., Tobakens och tobakshandterings historia i Sverige	277
MÖLLER, BERT, se En sydsvensk kulturkrets.	
Nationen och hembygden	309
Natio Smolandica	309
Nationalmusei årsbok	300
NEWMAN, E., Gemenskaps- och frihetssträvanden i svenskt fromhetsliv 1809— 1855. /	285
NIKULA, O., Tenala och Bromarf socknars historia, 1—2	310
NORBERG, A., Den kyrkliga väckelsen i Skara stift under förra hälften av 1800- talet	284
NORBERG, P., Ur Högfors bruks historia	294
NORDENMARK, N. V. E., Pehr Wilhelm Wargentin, anm. av Axel Friberg	261
Nordisk Numismatisk Årsskrift	301
Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen	296
NORLANDER, J., Johan Graan	294
NOREEN, E., se Arboga stads tänkebok.	
NORLIND, E., Borgeby-minnen	306
» », Livsouvertyr	306
» », W., se Lunds universitets matrikel.	
Norrbottnen	304
Närkeslitteratur	278, 304
ODENVIK, N., Lars Ulstadius	284
OHLSON, NILS G., Det pedagogiska problemet i Sverige under frihetstiden och gustavianska tiden	287
OLSSON, BROR, se Lunds universitets matrikel o. Svenska folket etc.	
Oscar II:s brev till frih. Knut Bonde, utg. av G. UTTERSTRÖM	290
OSEEN, C. W., Johan Carl Wilcke	286
» », Torbern Bergman och Carl Wilhelm Scheele	286
OSMONSALO, E. K., Fabian Langenskiöld	311
PALMBORG, STINA, Ernst Westerlund	288
PALMSTIERNAN, C. F., se Carl XII:s död.	
PETERSON, FOLKE, Olaus Svebilius intill ärkebiskopstiden	285
PETRÉN, G., Ur några gamla släktbrev om med. kand.-examen m. m.	288
PETTERSSON, KNUT, se SCHÜCK, H.	
PIPPING, R., En genusuppgift hos M. O. Wexionius-Gyldenstolpe	293
PLATEN, ELLEN VON, Ensamt genom livet	294
» », PH. VON, Den från Rügen härstammande ätten von Platens äldre historia i kort översikt, anm. av Aquit	240
PLEIJEL, H., Från fädernas fromhetsliv	285
Pommersche Jahrbücher	312
POSSE, AMELIE, I begynnelsen var ljuset	294
RENVALL, P., Klaus Flemming und der finnische Adel, anm. av S. U. Palme	244
Rig	298
ROSEN, J., Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder	287
RUDBERG, G., Axel Anders Theodor Hägerström	286
RUNEBERG, J. L., Saml. skr., red. av G. Castrén o. M. Lamm	291
RUNNSTRÖM, J., Hans Thure Sigurd Wallengren	286
RYDBERG, S. A., Handledning i släktforskning	283
SAHLIN, C., Bäljmakaren Anders Widholm och hans blåsmaskin	294
Samfundet St Eriks Årssbok	302

	Sid.
Samlaren	297
Sancte Christophers Gilles Chronica	307
SANDKLEF, A., se Carl XII:s död.	
Scandia	296
SCHILLER, H., Jonas Carl Linnerhielm	293
SCHIMMELPFENNIG, C. F. V., se Sveriges apotekarhistoria.	
SCHMID, TONI, Birgitta och hennes uppenbarelser	284
[SCHRÖDER, H.], Herman Schröders levernesbeskrivning, utg. av H. PLEIJEL	285
SCHULMANN, W. VON, Die zivile Staatsbeamtenschaft in Estland zur schwe- dischen Zeit	312
SCHYBERGSON, C. M., Per Brahe och Åbo akademi, 2	310
SCHÜCK, H., Stockholm vid 1400-talets slut	287
» » , Svenska Akademiens historia, 7; Reg. av KNUT PETERSSON	297
» » , Svenska bilder, 1—4	291
SJÖBERG, G., Drottninghuset 1686—1936	302
SJÖDING, A., se KELLGREN, J. H.	
Skarastudier	292
Skrifter utg. av Humanistiska Föreningen vid Stockholms Högskola, 1	291
» » » Samfundet Djursholms forntid och framtid	302
Skänegillet i Stockholm Årsskrift	306
Skånelitteratur	304
Skånes Hembygdsförbunds Årsbok	304
Smålandslitteratur	306, 309
Stattholder Carl Mörnens brev till Carl Johan 1816—1818, utg. av SÖFIE AUBERT LINBÆK o. R. OMANG	290
STECKZÉN, B., Johan Baner, anm. av B. Boëthius	251
STEFFEN, R., Personer och händelser i den gotländska kalkindustriens historia	303
STIERNSTEDT, W. G., Lantjunkare	294
Stockholmslitteratur	302
Stockholms stads arkivnämnd och stadsarkiv. Årsberättelse	302
Stockholms stads tänkeböcker: 1524—29, reg. av S. LJUNG; 1553—67, utg. av JOH. AX. ALMQVIST; 1592—95, utg. av D. ALMQVIST	287
STRANDELL, B., Alexander Blackwell, Fredrik I:s livmédikus	288
STRÖMBOM, N., se Carl XII:s död.	
Svenska Akademiens handlingar	297
Svenska folket genom tiderna; red. av E. WRANGEL, A. GIEROW och B. OLSSON, bd 4—5, 8—13	282
Svenska folkskolans historia, 1	286
» förarbeten till kyrkoordningen av år 1571, utg. av S. KJÖLLERSTRÖM	285
» författare, utg. av Svenska Vitterhetssamfundet	291
» Porträttarkivet, del 2	283
Svensk Litteraturtidsskrift	301
Svenskund 1790—1940	289
Sveriges apotekarhistoria, suppl., utg. av C. F. V. SCHIMMELPFENNIG och K. AHLBERG	288
Sveriges kyrkor	278
Svio-Estonica	312
SYLWAN, O., se KELLGREN, J. H.	
Sällskapet Iduns porträttmatrikel 1939, red. av N. FORSSELL	295
SÖDERHJELM, ALMA, Carl Johan, anm. av C.-G. Thomasson	272
Södermanlandslitteratur	307
TAUBE, BJÖRN, Släkten Taube, anm. av Aqut	241
THORMAN, E., Damastduktyg från Vadstena med signaturen P & L. 1833—1839	292
» » , Duktyg från Vadstena	293
» » , Duktyg i damast från . . . Norrköping	292
» » , En 1700-talets damastvävare i Göteborg	292
» » , Svenska spetsar	293
» » , Svenskt duktyg i damast	293
THORILD, TH., Saml. skr., utg. av S. Arvidson	291

	Sid.
TINGVALL, S., Anders Retzius-minnen	288
» » , En hundraårig silhuettavla	294
Turingeboken	307
Två reseskildringar, utg. av H. SCHÜCK	297
Upplands Fornminnesförenings Tidskrift	308
Uppsalalitteratur	308
Uppsalaminnen	308
UTTERSTRÖM, G., se Oscar IIs brev.	
WALDÉN, B., se Lundberg, E.	
WALLENBERG, J., Saml. skr., utg. av N. AFZELIUS	291
WEDBERG, B., Konungens Högsta Domstol 1809—1844	281
WEIBULL, C. G., Ronneby distrikts sparbank 1839—1939	295
VEJDE, P. G., Stenfors	307
» » » , Växjö domprostgård	307
WENNBERG, B. G., Svenska målare i Danmark under 1700-talet	
WENNSTRÖM, T., se Arboga stads tänkebok.	293
WERNSTEDT, F., Fullmäktige i riksgäldskontoret	293
Vestrogothica	309
Vetenskaps-societetens i Lund Årsbok	301
WIBERG, A., Till skolslöjdens förhistoria	286
WIDÉN, H., En särilig uthuggen steen	288
» » » , se även HAMNER, J. W.	
WIDÉN, A., En nationsvaktmästares minnen	308
WRANGEL, E., se Svenska folket etc.	
WÄHLIN, H., Landskrona forna kyrka	304
WÄRENDH, TH. P:SON, Tegnér och teologien	284
Värmlandslitteratur	309
Värmlands nation i Uppsala 1925—1934, red. av E. Elinder	309
Värendsbygder	307
WÄSTBERG, E., Tjugofyra herrar	295
Västgötalitteratur	309
Västmanlandslitteratur	309
Västmanlands Fornminnesförenings Årsskrift	309
Västra och östra kommissionens handlingar 1725—1727, utg. av A. R. CEDER- BERG o. K. O. ALKO	310
YRWING, H. N., Gotland under äldre medeltid	303
ZEEH, E., se Dagbok etc.	
ÅHLANDER, FR. E., Oscar Borge	295

FÖRKORTNINGSLISTA.¹

- AOSB = Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling.
 ATA = Antikvarisk-Topografiska arkivet, Vitterhetsakademien.
 BSH = Bidrag till Skandinaviens historia, utg. av C. G. Styffe.
 DS = Svenskt Diplomatarium (Diplomatarium Suecanum), utg. av J. G. Lilj-
 gren, B. E. Hildebrand, E. Hildebrand och S. Tunberg.
 GFR = Konung Gustaf den förstes registratur.
 HH = Historiska Handlingar.
 HS = B. E. Hildebrand, Svenska sigiller från medeltiden.
 HSH = Handlingar rörande Skandinaviens historia.
 HT = (svensk) Historisk Tidskrift.
 HTF = Historisk Tidskrift för Finland.
 KHÅ = Kyrkohistorisk Årsskrift.
 NTBB = Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen.
 PHT = Personhistorisk Tidskrift.
 RPB = Svenska Riks-Archivets Pergamentsbref.
 RR = Riksregistraturet.
 SAT = Svenska Autografsällskapets Tidskrift.
 SD = Svenskt Diplomatarium fr. o. m. år 1401, utg. av C. Silfverstolpe och
 K. H. Karlsson.
 SFSS = Samlingar utg. av Svenska Fornskrift-Sällskapet.
 SRA = Svenska riksdagsakter.
 SRAP = Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll.
 SRS = Scriptores rerum Suecicarum medii ævi.
 ST = Sveriges Traktater, utg. av O. S. Rydberg.
 KA = Kammararkivet.
 KtA = Krigsarkivet.
 KB = Kungl. Biblioteket.
 LA = Landsarkiv.
 LUB = Lunds Universitetsbibliotek.
 RA = Riksarkivet.
 UUB = Uppsala Universitetsbibliotek.
 VA = Kungl. Vetenskapsakademien.
 VHAA = Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.

¹ Jfr även förkortningslistan i Sveriges Statskalender.

THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE	1
THE HISTORY OF THE	2
THE HISTORY OF THE	3
THE HISTORY OF THE	4
THE HISTORY OF THE	5
THE HISTORY OF THE	6
THE HISTORY OF THE	7
THE HISTORY OF THE	8
THE HISTORY OF THE	9
THE HISTORY OF THE	10
THE HISTORY OF THE	11
THE HISTORY OF THE	12
THE HISTORY OF THE	13
THE HISTORY OF THE	14
THE HISTORY OF THE	15
THE HISTORY OF THE	16
THE HISTORY OF THE	17
THE HISTORY OF THE	18
THE HISTORY OF THE	19
THE HISTORY OF THE	20
THE HISTORY OF THE	21
THE HISTORY OF THE	22
THE HISTORY OF THE	23
THE HISTORY OF THE	24
THE HISTORY OF THE	25
THE HISTORY OF THE	26
THE HISTORY OF THE	27
THE HISTORY OF THE	28
THE HISTORY OF THE	29
THE HISTORY OF THE	30
THE HISTORY OF THE	31
THE HISTORY OF THE	32
THE HISTORY OF THE	33
THE HISTORY OF THE	34
THE HISTORY OF THE	35
THE HISTORY OF THE	36
THE HISTORY OF THE	37
THE HISTORY OF THE	38
THE HISTORY OF THE	39
THE HISTORY OF THE	40
THE HISTORY OF THE	41
THE HISTORY OF THE	42
THE HISTORY OF THE	43
THE HISTORY OF THE	44
THE HISTORY OF THE	45
THE HISTORY OF THE	46
THE HISTORY OF THE	47
THE HISTORY OF THE	48
THE HISTORY OF THE	49
THE HISTORY OF THE	50
THE HISTORY OF THE	51
THE HISTORY OF THE	52
THE HISTORY OF THE	53
THE HISTORY OF THE	54
THE HISTORY OF THE	55
THE HISTORY OF THE	56
THE HISTORY OF THE	57
THE HISTORY OF THE	58
THE HISTORY OF THE	59
THE HISTORY OF THE	60
THE HISTORY OF THE	61
THE HISTORY OF THE	62
THE HISTORY OF THE	63
THE HISTORY OF THE	64
THE HISTORY OF THE	65
THE HISTORY OF THE	66
THE HISTORY OF THE	67
THE HISTORY OF THE	68
THE HISTORY OF THE	69
THE HISTORY OF THE	70
THE HISTORY OF THE	71
THE HISTORY OF THE	72
THE HISTORY OF THE	73
THE HISTORY OF THE	74
THE HISTORY OF THE	75
THE HISTORY OF THE	76
THE HISTORY OF THE	77
THE HISTORY OF THE	78
THE HISTORY OF THE	79
THE HISTORY OF THE	80
THE HISTORY OF THE	81
THE HISTORY OF THE	82
THE HISTORY OF THE	83
THE HISTORY OF THE	84
THE HISTORY OF THE	85
THE HISTORY OF THE	86
THE HISTORY OF THE	87
THE HISTORY OF THE	88
THE HISTORY OF THE	89
THE HISTORY OF THE	90
THE HISTORY OF THE	91
THE HISTORY OF THE	92
THE HISTORY OF THE	93
THE HISTORY OF THE	94
THE HISTORY OF THE	95
THE HISTORY OF THE	96
THE HISTORY OF THE	97
THE HISTORY OF THE	98
THE HISTORY OF THE	99
THE HISTORY OF THE	100

THE HISTORY OF THE

Rättstvisten om Skeboholm 1614—16.

Bidrag till släkterna Måneskölds och Totts historia.

Av Jan Eric Almquist.

En källa, som endast i begränsad omfattning utnyttjats av den personhistoriska forskningen, är de s. k. libri causarum i Svea hovrätts arkiv i Riksarkivet. Visserligen hava dessa handlingar i full utsträckning fått lämna bidrag till Elgenstiernas edition av ridderskapets och adelns ättartavlor, men detta innebär i stort sett blott, att eljest okända data för födelser, äktenskap och dödsfall hämtats ur detta material. Stoffet är likväl därmed ingalunda uttömt. Ur de ofta vidlyftiga akterna träda en äldre tids människor oss till mötes med sina intressen och sina förhoppningar, sina sympatier och antipatier. De notiser forskaren erhåller genom studium av ett enda mål kan komma att giva en god karakteristik av ett flertal numera länge sedan bortglömda personer, vare sig dessa i rättegången fungerat som parter eller blott spelat en underordnad roll såsom vittnen eller fullmäktige. Även den, som vill utöka sin kunskap om en viss person, kan med tillhjälp av i Riksarkivet tillgängliga register över parternas namn påträffa åtskilligt av intresse, under förutsättning att den sökta personen varit käreande eller svarande i någon process hos Svea hovrätt. För att visa vilka möjligheter, som stå till buds, har jag i det följande tagit till uppgift att med beagnande av huvudsakligen en och samma akt (Lib. caus. 2 nr 2)¹ söka rekonstruera konturerna av den rättegång, som kort efter hovrättens tillblivelse ägde rum mellan fru Elin Johansdotter (Månesköld), även kallad fru Elin på Berga, å ena sidan, och hennes styvson Erik Tönnesson (Tott) jämte dennes helsyskon å andra sidan, rörande kärandens anspråk på utfäst morgongåva. Orsaken, varför jag utvalt just detta mål, är icke, att hithörande handlingar skulle vara särskilt innehållsrika ur personhistorisk synpunkt. I detta avseende är materialet ingalunda enastående. Men förevarande mål har den fördelen, att det även i rättshistoriskt hänseende kan påräkna in-

¹ De uppgifter, som nedan sakna källhänvisning, äro hämtade från akten.

tresse. Det är nämligen såvitt man känner den första rättstvist, i vilken en part utnyttjat den i 1615 års rättegångsprocess givna möjligheten att genom ansökan hos konungen om beneficium revisionis få till stånd en ändring i hovrättens dom. Under sådana omständigheter är det förklarligt, att en viss uppmärksamhet måste skänkas även åt de juridiska former, som tillämpades i denna process.

Den person, som utfäst den omtvistade morgongåvan, var Tönne Eriksson (Tott) till Skeboholm och Berga (f. 1553, † 1608 ^{10/8}). Han var en relativt förmögen lantjunkare, som ägde åtskilliga gårdar i Uppland och Västergötland samt några strögods i Östergötland och Närke. Genom sitt giftermål med Brita Henriksdotter (Horn) 1578 hade han även erhållit arvsanspråk på vissa finska gårdar, som tillhörde hans svärfader. I detta äktenskap, som synes hava utfallit lyckligt, föddes sonen Erik samt döttrarna Karin, Elin, Gunilla och Ermegård. Vid sitt bröllop hade Tönne givit sin fru i morgongåva Lilla Benhammar, men tio år senare hade han med sin hustrus samtycke låtit denna gård ingå i ett större byte med kronan, varigenom han bl. a. förvärvat gårdarna Skebo och Berga i nuvarande Ununge socken i Uppland. Skebo sammanslogs efter 1589 med tre hemman Skede i Häverö socken, vilka Tönne sistnämnda år förvärvat i byte med Danvikens hospital, och å dessa fyra gårdar uppbyggdes ett säteri, som därefter benämndes Skeboholm.¹ En av orsakerna till att Skeboholm gjordes till säteri var, att fru Brita erhållit mannens muntliga löfte att få betrakta detta gods som en ersättning för sin bortbytta morgongåva och alltså som sitt blivande änkesäte. Få år därefter avgick hon emellertid med döden.

Det dröjde icke länge, förrän Tönne Eriksson såg sig om efter en ny maka. En sådan fann han i jungfru Elin, som var dotter till Johan Carlsson (Månesköld). Bröllopet stod på svärfaderns sätesgård Rungarn i Bladåkers socken i Uppland den 9 oktober 1592. Valet kunde synas gott. Brudens familj befann sig i ungefär samma förmögenhetsställning som Tönne själv, och hennes hemgift i lösören var ingalunda föraktlig. För man tro hennes egna uppgifter medförde hon i boet bl. a.: 1 silverkanna om 50 lod, silverskålar om 40 lod, 20 st. silverskedar, 20 st. guldringar, 2 st. guldarmband, 5 st. ungerska gyllen och 40 daler i penningar förutom föremål av mässing, koppar och tenn. Vidare 14 par lakan, 6 st. dukar, 6 st. handkläden samt säng- och bänkekläder. Och slutligen 30 kor,

¹ Jfr Joh. A. x. Almqvist, Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden, d. 1, bd 2 (1931), s. 803.

30 får, 20 getter, 15 svin och 1 häst. Tönne uppvaktade å sin sida med en guldkedja, värd 400 daler, ett guldsmycke, värt 300 daler samt en silverkanna av okänt värde, vilka föräringar gingo under namn av brudgåvor. Men dagen efter bröllopsnatten eller den s. k. hinderdagen hade han enligt landslagen (GB 9) att definitivt bestämma den morgongåva, som han unnade sin hustru, och som utgjorde ett slags motprestation till den hemgift hon medfört. Det var om arten av denna morgongåva, änkan efter mannens död skulle komma att tvista.

Enligt den sedvänja, som var bruklig på 1500-talet, skulle vid adliga bröllop morgongåva utfästas enligt ett omständligt ceremoniel.¹ Därvid spelade den s. k. glaven, d. v. s. ett slags stickvapen om nio alnars längd, en framträdande roll. En brudgummen närstående person brukade å hans vägnar inför de i bröllopgårdens festsal församlade gästerna högtidligen omtala vad som utlovats i morgongåva och därefter anhålla, att löftet måtte bekräftas på sedvanligt sätt. Tolv på förhand utsedda släktingar och vänner gingo då fram och lade högra händerna på glaven, som sedan utkastades eller som termen lydte »sköts» ner på gården. Till yttermera visso fingo de tolv s. k. fastarna senare sätta sina sigill under morgongåvobrevet, i vilket stundom även utpräknades andra mindre förnåmliga vittnen under benämningen vidervarumän.

Denna tradition iaktogs också på Rungarn den 10 oktober 1592, som var dagen efter bröllopsnatten. Om vad Tönne Eriksson vid detta tillfälle utlovade i morgongåva voro visserligen de närvarande vittnena oense, då de 22 år senare tillfrågades om saken, men all sannolikhet talar för att någon fast egendom ej nämndes i detta sammanhang. Däremot vet man med säkerhet, att brudgummen utfäste sig att giva fru Elin en årlig ränta av tre pundläster spannmål jämte en summa penningar i ett för allt, vilken senare förmodligen utgjorde s. k. morgongåvoförbättring. Utfästandet av en spannmålsränta som morgongåva, vilket ej sällan förekom, betydde att vederbörande av den ena eller andra anledningen ännu ej var säker på vilka gods han ville eller kunde förfoga över för detta ändamål. Morgongåvan skulle ju ej övergå till hustrun med äganderätt förrän efter mannens död, och det ansågs därför, att saken kunde ordnas i efterhand, eventuellt i form av ett senare utgivet men antedaterat morgongåvobrev. Om det senare icke skedde, men mannen vid sitt fränfalle efterlämnade gods, hade hustrun till följd av det på hinder-

¹ Se härom närmare J. E. A l m q u i s t, Strödda bidrag till familjerättens historia (1932), s. 71 ff. jämte där anförd litteratur.

dagen givna löftet i alla händelser rättighet att av boet få sig tillskiftat en räntan motsvarande gods massa. Tre pundläster, som var detsamma som 144 tunnor,¹ utgjorde ej heller någon ringa morgongåva för en person i Tönne Erikssons förmögenhetsställning.² Hans första fru hade fått nöja sig med gods, som räntade blott två pundläster. Flera bröllopsvittnen erinrade sig också en lång tid därefter, hur t. o. m. svärfadern Johan Carlsson funnit Elins morgongåva vara väl högt tilltagen ej minst i betraktande av att Tönne också hade barn i första giftet att sörja för. Johan Carlsson hade på bröllopet rent av sagt till sin svärson, att han ansåg honom böra lova mindre och hålla bättre, och att f. ö. kärleken var den bästa morgongåvan. Men Tönne hade icke hört på det örat, utan menat, att han hade rätt att göra, som han ville.

Fru Elin var emellertid icke nöjd med att morgongåvoutfästelsen saknade uppgifter om något bestämt gods. Till karaktären var hon viljestark, härsklysten och hänsynslös. Hennes egna farbröder Arent och Christer, som varit med på bröllopet, hyste föga sympati för henne. Från dem härstammar också uppgiften, att hennes fader icke förmått styra henne. Tönne Eriksson lyckades föga bättre. Gång på gång måste han giva efter för hennes påtryckningar. Till en början tålde hon icke barnen i den första kullen, av vilka de båda äldsta, Erik och Karin, för hennes skull måste lämna fädernehemmet och uppfostras hos släktingar. Erik Tönnesson vistades sålunda en stor del av sin uppväxttid hos morbrodern Carl Henriksson Horn i Finland. Endast de tre yngre systrarna bodde tills vidare kvar i hemmet under ständiga tråtor med styvmodern. I det nya äktenskapet uppstod småningom en ny kull av fyra barn, sonen Lars och döttrarna Brita, Ingeborg och Kerstin. Fru Elins hela diktan och traktan gick redan tidigt ut på att erhålla Skeboholm till morgongåva. Huruvida detta berodde på en önskan att hävda sig gentemot barnen i den första kullen, eller på att Skeboholm var den förnämsta av Tönne Erikssons gårdar må vara osagt. Den svaga punkten låg för mannen däri, att det ej existerade något papper, som uttryckligen förklarade, att just Skeboholm varit den första fruns morgongåva och sålunda hennes barns moderne. Samtidigt visste han, att han muntligen lovat fru Brita detta säteri, och han var därför obenägen att i första taget giva vika för fru Elins önskan.

¹ Jfr J. Falkman, *Orternas undervisningar* (1860), s. 137; L. B. Falkman, *Om mått och vikt i Sverige*, d. 1 (1884), s. 308—10.

² Till jämförelse må nämnas, att enligt 1644 års överflödsförordning, p. 7, sex pundläster korn eller däremot svarande smör-, fisk- eller järnräntor angivas såsom maximum för tillåten morgongåva.

Småningom drev hon dock sin vilja igenom ömsom »med söta ord», ömsom med enträgenhet, såsom släktingarna ej utan skäl senare förmodade. Huru som helst uppdrog Tönne Eriksson på nyåret 1594 åt borgmästaren i Uppsala Bengt Håkansson att uppsätta fru Elins morgongåvobrev på pergament med vidhängande kupor för de blivande sigillan. De gods, som däri skulle insättas, voro Skeboholm med ej mindre än 14 underliggande gårdar. Den närmaste anledningen var, att Tönne ämnade bevista konung Sigismunds kröning, som skulle äga rum i Uppsala i februari 1594, och han beräknade då att sammanträffa med svärfadern och dennes bröder jämte andra av de forna bröllopsgästerna, vilka härigenom kunde få tillfälle att besegla morgongåvobrevet. Bengt Håkansson utskrev detta enligt order och daterade det den 10 oktober 1592, d. v. s. å rätt hinderdag. Själva beseglingen ägde rum i svärfaderns tillfälliga »härberge» i Uppsala. Det var nämligen först senare på året, som Johan Carlsson av hertig Carl insattes som befallningsman på Uppsala slott.

Fru Elin hade sålunda vunnit sitt mål. Men hennes triumf kom ej att vara mer än på sin höjd åtta år. Förhållandet mellan makarna hade under denna tids förlopp blivit allt sämre, och en dag blev Tönne så förbittrad på sin fru, att han i hennes närvaro rev sönder morgongåvobrevet och kastade bitarna på den flammande härden. Därefter lät han förmodligen år 1602¹ utskrivna och besegla ett nytt brev med samma datum den 10 oktober 1592, men som i stället löd å Berga med sju underliggande gårdar. Enligt vad fru Elin sedermera uppgav, skulle Tönne därvid icke ens försökt att rekonstruera det verkliga förloppet utan i brevet som fastar delvis insatt utomstående personer, av vilka några år 1592 blott skulle hava varit omkring två år gamla. Fru Elin hade dock ännu ej uppgivit hoppet om Skeboholm. Hon hade möjligen med mannens samtycke låtit Bengt Håkansson i Uppsala förfärdiga en ny utskrift på pergament av det gamla morgongåvobrevet å Skeboholm och väntade blott ett lämpligt tillfälle för att söka förmå Tönne Eriksson att stadfästa det på nytt. Under tiden behöll hon emellertid morgongåvobrevet å Berga. Enligt hennes egen åsikt var det de politiska förhållandena 1604, som omintetgjorde hennes plan.

Tönne Eriksson tillhörde jämte svärfadern och dennes bröder den fraktion av Upplandsadeln, som i hemlighet hyste sympatier för konung Sigismund.² Då hertig Carl definitivt vunnit seger över

¹ Enligt fru Elins egen uppgift.

² Jfr för det följande F. Wernstedt, Ståthållaren Christoffer Wernstedt (1929), s. 113 ff.

konungen, sökte han sätta skräck i dennes anhängare. Johan Carlsson avstattes 1599 från sin syssla som befallningsman, hans broder Arent häktades 1603 och anklagades bl. a. för att ej hava hållit fast vid Söderköpings beslut, som han undertecknat och beseglat, och på följande år kom turen till Christer Carlsson och Tönne Eriksson, vilka i väntan på rannsakning insattes på Uppsala slott. Samtliga blevo dock benådade och försatta på fri fot, troligen emedan myndigheterna funnit dem relativt ofarliga. Som synbart bevis på Tönne Erikssons försoning med Carl IX kan betecknas förhållandet, att sonen Erik 1606—07 fick tjänstgöra vid det kungliga hovet. Vid nämnda tidpunkt hade dock osämjan mellan makarna Tönne och Elin hunnit övergå till hat och bitterhet. I handlingarna antydes, att fru Elin inför riksrådet blivit anklagad för att hava begått hor med en gammal trotjänare på gården vid namn Hans Bång. När detta skulle hava skett, får man icke veta exakt. Det omtalas blott, att rättegången härom pågått under den period Erik Jöransson Tegel fungerade som fiskal. Visserligen måste hon frikännas av brist på bevis, men förtroendet mellan makarna var nu definitivt brutet. Hon reste ifrån mannen och bosatte sig på Berga, medan han kvarstannade på Skeboholm. Bland grannarna lät hon utsprida, att hon ej gick säker för sitt liv hos mannen, som haft planer att förgifta henne. En dylik beskyllning hade hon också utslungat inför riksrådet, dock utan att kunna härför anföra något bevis. Mannen, som trots allt i någon mån led av separationen, lät hon hälsa, att hon ej tänkte återvända hem, så länge hon saknade garantier för att där slippa sammanträffa med sina styvbarn. I ett brev till sonen Erik från Skeboholm den 20 maj 1607, vari saken avhandlades, berättade Tönne om den uppkomna situationen i ordalag, som röja hans starka faderskänslor för barnen i den första kullen. Till slut bifogade han: »Och vill hon icke komma till mig för eder skull, så göre huru hon vill». Varje försök från fru Elins sida att förmå honom att ånyo stadfästa det första morgongåvobrevet å Skeboholm var nu dömt att misslyckas. Den nya renskriften på pergament fanns visserligen kvar men fortfarande i obeseglat skick. Erik berättade sedermera, att han i fädernehemmet sett det ligga kastat bland andra »scharteker» och »makulatür». Vad åter beträffar Tönnes karska beslut 1607 att göra sig oberoende av fru Elin, är det mera tvivelaktigt, om han på längden lyckats hålla sig rakryggad. Ty det är ett faktum, att då han den 10 maj påföljande år utändades sin sista suck, befann han sig icke på Skeboholm utan på Berga hos fru Elin.

Vid underrättelsen om faderns död skyndade sig Erik Tönnesson att taga i besittning Skeboholm, som han ansåg för sin moders rätta morgongåva och sålunda numera tillhörande honom och hans hellskon. Som han väntade svek och bodrägt från styvmoderns sida, uppvaktade han snarast möjligt konung Carl och anhöll om hans hjälp och stöd. Konungen gav i anledning härav befallning åt två av Tönne Erikssons vänner Christer Henriksson (Lilliesparre) och fogden Olof Svensson (Kart) att upprätta bouppteckning efter den döde. Sedan detta skett, enades intressenterna om att hålla arvskifte på nyåret 1609. Då detta ägde rum å Skeboholm den 24 februari s. å., kommo tillstädes å den första kullens vägnar de förutnämnda Christer Henriksson och Olof Svensson jämte lagläsaren Johan Nilsson och å den andra kullens vägnar fru Elins sväger Nils Bengtsson (Silfverbielke), borgmästaren Bengt Håkansson och lagläsaren Jöran Larsson. Detta arvskifte synes blott hava haft provisorisk karaktär och fastställde därför i huvudsak blott, att Erik Tönnesson skulle behålla Skeboholm liksom fru Elin Berga. Det därvid uppsatta »förlikningsbrevet» be-seglades visserligen i vederbörlig ordning av de utsedda förtroende-männen, men det slutliga arvskiftet ägde rum först i Stockholm den 28 juli s. å. Det tog formen av ett »kontrakt» mellan Erik och hans styvmoder. Såsom förlikningsmän deltog å Eriks sida Christer Claesson (Horn), Henrik Horn och Hans Eriksson (Ulfsparre) samt å fru Elins sida fadern Johan Carlsson, farbrodern Christer Carlsson, Jöran Månsson (Stierna), Jakob Bagge och Christer Henriksson. Samtliga Tönne Eriksson tillhörande gårdar uppdelades nu i morgongåvogods och arvegods, varefter handlingarna bekräftades och under-skrevos denna gång såväl av Erik Tönnesson som fru Elin och hennes fader¹ jämte övriga förlikningsmän. Skeboholm skulle fortfarande tillhöra den förstnämnde och fru Elin fick nöja sig med Berga. Hennes förslag i sista stund, att kontrahenterna skulle lotta om respektive säterier, avvisades av motparten med instämmande från förliknings-männen.

Under de närmaste fem åren förblev det vid status quo. Erik Tönnesson satte Skeboholm, som under de senaste åren på grund av faderns dåliga affärer blivit vanvårdat, ånyo i gott stånd genom reparationer och nybyggnader. Hans syster Karin gifte sig under

¹ Enligt fru Elins utsago hade fadern vid detta tillfälle nyss blifvit utsläppt ur häktet på Stockholms slott, där han tillbragt icke mindre än 12 veckor på föranstaltande av den misstänksamme Carl IX. Johan Carlsson avled 1613. Sista gången han omtalas som levande är i juli månad s. å., då han tillsammans med ett flertal riksråd och hovrättsledamöter höll rannsaking över Olof Stråle, som anklagats för att utan tvingande skäl hava överlämnat Älvsborgs fästning åt danskarna (Lib. cæus. 23 nr 5, hovrättens arkiv, RA).

denna tid med hovmästaren Henrik Stöör och bosatte sig med honom å Noor i Knivsta socken (Uppland), vilken gård Tönne Eriksson ursprungligen erhållit genom 1588 års byte med Johan III.¹

Allt efter som åren gingo började emellertid fru Elin fundera över, om hon icke genom rättegång skulle kunna tilltvinga sig Skeboholm. Ett tillfälle syntes yppa sig, då hovrätten inrättades i Stockholm 1614. På grund av bestämmelserna om forum privilegiatum kunde nämligen fru Elin med förbigående av underrätterna stämma in saken direkt till överrätten, från vilken till på köpet icke fick vädjas. Dessa förhållanden saknade förmodligen icke betydelse för den plan, som hon och hennes svåger dåvarande ståthållaren på Stockholms slott Nils Bengtsson uppgjorde sinsemellan i syfte att genom en kupp få hovrätten på sin sida. Hade fru Elin varit nödsakad att först vända sig till häradsrätten i orten, var det fara värt, att personer, som kände till hur saken i verkligheten förhöll sig, skulle hava blandat sig i leken. Till en början gällde det att skaffa bevis för att fru Elin erhållit Skeboholm i morgongåva å hinderdagen. På denna falska uppgift skulle nämligen hela aktionen uppbyggas. Fru Elin hade redan förvissat sig om, att hennes farbröder Arent och Christer, som varit med på bröllopet i egenskap av fastar, aldrig skulle låna sig till ett dylikt bedrägeri. Det gällde därför att få tag på andra bröllopsvittnen, som voro villiga att bestyrka hennes påståenden. Med detta mål för ögonen gick hon till våga med stor förslagenhet och list. Först skaffade hon sig ett intyg av Bengt Håkansson, som uppsatt morgongåvobrevet, att detta lydde å Skeboholm med vissa uppräknade underliggande gårdar. Därefter satte hon sig i förbindelse med skrivaren på Nämjön Johan Svensson, en son till kyrkoherden i Häverö Sven Andreae, vilken senare hade varit med på hennes bröllop. Kyrkoherden var numera så ålderdomssvag, att han varken kunde läsa eller skriva, och det föreföll därför ganska naturligt, att fru Elin behövde bistånd av sonen. Denne erbjöd sig också att skriva vittnesbördet, såsom hon ville hava det formulerat. Med Bengt Håkanssons intyg i handen har det väl ej heller varit så svårt att övertyga far och son om att Skeboholm varit henne utlovat till morgongåva på hinderdagen. Den gamle har väl ej vågat lita på sitt minne, såvida han alls haft någon hågkomst av saken. I varje fall har han ej velat motsätta sig den myndiga fru Elins önskan, att han skulle låta sätta sitt sigill under vittnesbördet, som hade följande lydelse:

»Bekänner jag Sveno Andreae, Guds församlings tjänare uti Häverö socken, att den tid den ädle och välbördige Johan Carlsson

¹ Jfr Joh. A. x. Almqvist, a. a., d. 1, bd 2, s. 755.

till Rungarn bröllop höll åt den ädle och välbördige Tönne Eriksson till Skebo, salig i hågkommelse, och åt sin dotter den ädla och välbördiga fru Elin till Berga, då vart ock jag samt med flera bjuden och kallad till förberörda bröllop. Och den tid morgongåvor skulle givas, som lag förmåler, och glaven skjutas efter landsens plägsed, vart ock jag kallad samt med de andra att hålla på glaven med mina två händer och vara ett vittne över det, som då på rätten hinderdag utlovat och givet vart, nämligen tre läster spannmål med Skeboholm, tuhundra ungerska gyllen och tuhundra riksdaler. Att denna min bekännelse så i sanning är, beder jag mig Gud till liv och själ. Under mitt signet, datum den 10 maj år 1614.»

Nästa vittne, som uppsöktes en vecka senare, var Christer Henriks-son (Lilliesparre), som ävenledes bevistat bröllopet och hållit på glaven. Anledningen till att just han utvalts torde hava varit, att Christer aldrig lärt sig vare sig läsa eller skriva och sålunda borde bliva ett lätt byte för fru Elin. Uppgifterna variera om hur det därvid tillgätt. Christer påstod sedermera, att han anat argan list och undskyllt sig med att han ej kunde skriva. Detta hjälpte dock icke, eftersom Johan Svensson var i fru Elins sällskap och genast erbjöd sig att i skrift uppsätta intyget, som i stort sett formulerades lika med kyrkoherdens. Då Christer lämnade ut sitt sigill, lär han enligt egen utsago hava sagt: »Står där om någon gård i vittnesbördet, så är det mig oveterligt.» Först sedermera fick han kännedom om att fru Elin bedragit honom »med sin söta tunga».

Det fjärde och sista vittnet var häradskrivaren i Nördinghundra Per Tomasson, som på bröllopet fungerat som vidervaruman. Han synes först och främst hava blivit påverkad av kyrkoherdens vittnesbörd, som upplästs för honom. Dessutom hade han varit med och beseglat morgongåvobrevet i Uppsala 1594. Under sådana förhållanden var det ganska naturligt, att hans minne svek honom på den avgörande punkten. Efter allt att döma har han varit i god tro, då han den 21 maj 1614 beseglade ett vittnesbörd, som till alla delar överensstämde med de två sistnämnda intygen.

Det gällde nu att smida, medan järnet var varmt. Nils Bengtsson åtog sig att å fru Elins vägnar sköta rättegången i hovrätten, och den 7 juni 1614 ingav han dit en skrivelse å svägerskans vägnar med begäran om stämning å Erik Tönnesson jämte dennes helsyskon. De angåvos hava olagligen satt sig i besittning av säteriet Skeboholm med tillhörande gårdar, som käranden erhållit av sin avlidne man i morgongåva. Vid första rättegångstillfället, som inträffade den 28 juni s. å., kommo tillstådes å ena sidan Nils Bengtsson i egenskap

av ombud för käranden, å andra sidan svaranden Erik Tönnesson personligen och som fullmäktig för sina syskon. Kärandeombudet ingav en skrift, som var undertecknad »Elin Johansdotter på Berga», och vari käromålet ytterligare utvecklades. Det påstods däri, att fru Elin av sin avlidne man Tönne Eriksson »å rätten hinderdag» i morgongåva bekommit Skeboholm och även fått mottaga gåvbrev härpå, vilket varit beseglat av alla dem, som varit närvarande på bröllopet i egenskap av fastar och vittnen. Detta brev fanns dock icke numera i behåll, emedan mannen råkat riva sönder det »i sin ivrighet». En tid därefter hade han emellertid låtit utskryva ett nytt sådant med enahanda lydelse, men detta brev hade styvsonen Erik lagt beslag på, varför denne nu borde erhålla rättens föreläggande att framskaffa detsamma. För tolv år sedan hade Tönne visserligen utfärdat ett nytt morgongåvbrev med förändrat innehåll, vilket dock ej kunde tillmätas någon laga verkan, eftersom det icke var givet å rätt hinderdag. Inlagen slutar med en uppfordran till rättens ledamöter att låta käranden behålla sin »rätta och första laggivna morgongåva». Till stöd för sin talan ingav kärandeombudet de fyra ovan omnämnda skriftliga vittnesbörden ävensom 1602 års morgongåvbrev å Berga,¹ vilket senare han önskade få upphävt.

Även svaranden tramlämnade en skrift, som på förhand författats av Erik Tönnesson och svågern Henrik Stöör i förening. De hade emellertid av naturliga skäl vid avfattandet ej haft någon kunskap om innehållet i fru Elins inlaga och hade därför endast i största allmänhet kunnat yttra sig om hennes i stämmingsansökan framställda anspråk, vilka de givetvis bestredo såsom innefattande ett försök att skaffa sig mera gods, än hon »hade rätt till».

Vid det muntliga förhöret i hovrätten invände Erik, att Skeboholm var hans moders rätta morgongåva och icke hans styvmoders. Dock kunde han på förfrågan icke neka till att han under sin faders livstid sett ett morgongåvbrev, vari styvmodern tilldelades samma säteri. Nils Bengtsson visste emellertid berätta, att Eriks moder i stället erhållit Benhammar i morgongåva, vilket gods sedermera blivit bytt mot Skeboholm. Då parterna icke hade något vidare att förmåla, avkunnade hovrätten redan samma dag, den 28 juni 1614, dom i målet. På grund av de fyra skriftliga vittnesbörden och med hänsyn till Erik Tönnessons medgivande, att han sett det förlorade morgongåvbrevet, kunde rätten icke annat finna, än att fru Elin Johansdotter borde behålla för sig och sina arvingar säteriet Skeboholm med de underliggande gårdar, som uppräknades i vittnet Bengt Håkansson's förteckning, och att således svarandeparten skulle därifrån avträda.

¹ Denna handling saknas i akten.

Fru Elin's kupp hade därmed lyckats tack vare hovrättens godtrogenhet, som främst tagit sig uttryck däri, att domstolen ej ens aktat nödigt att inkalla hennes vittnen till muntligt förhör. Till utgången bidrog också Erik Tönnessons okunnighet i juridiska ting och hans därmed sammanhängande oförmåga att sköta processen på rätt sätt. I tvistemål ansågs det nämligen vara parternas ensak att införskaffa nödigt bevismaterial. I medvetande härom borde han i likhet med sin motpart hava anlitat rättskunnigt biträde, vilket han emellertid underlåtit till sin egen skada. Någon laglig möjlighet att överklaga domen stod honom tills vidare icke till buds.

Ännu vid början av 1600-talet var likväl domen en sak och exekutionen en annan. Särskilt då den förlorande parten var en mäktig adelsman, hade allt som oftast en laga kraftvunnen dom ej medfört någon som helst effekt.¹ Erik Tönnesson var i varje fall icke en person, som i en dylik situation godvilligt ämnade giva vika, allra helst som han fortfarande ansåg den moraliska rätten ligga på sin sida. Hovrätten uppdrog i laga ordning åt ståthållaren på Uppsala slott Christoffer von Wernstedt att verkställa exekutionen. Tillfälligheten gjorde, att just denne var Erik Tönnessons personlige ovän och antagonist,² vilket förhållande ej var ägnat att förbättra saken. Till en början höll sig Erik undan från Skeboholm, sedan han förbjudit sitt gårdsfolk att under hans frånvaro släppa in vem det vara mände. Slutligen fick Wernstedt veta, att Erik för tillfället befann sig i Ununge prästgård. På grund av anförda skäl ville ståthållaren icke personligen utföra uppdraget utan sände istället en slottstjänare till platsen med en skriftlig anmodan till Erik Tönnesson att snarast möjligt utrymma Skeboholm i enlighet med hovrättens dom. Slottstjänaren påträffade honom i prästgården i närvaro av kyrkoherdarna Lars i Ununge och Erik i Almunge och framlämnade därvid ståthållarens skrivelse. Erik Tönnesson blev ursinnig och ville gå handgripligt till väga mot den oskyldige slottstjänaren, under det han ropade, att han gav både ståthållaren och skrivelsen »i väder och vatten». Med möda lyckades de båda kyrkoherdarna hålla honom tillbaka. Under sådana omständigheter ansåg sig Wernstedt nödsakad att underrätta rikskanslern Axel Oxenstierna om saken. Denna anmälan resulterade i ett kungligt brev vid mitten av februari månad 1615, i vilket ståthållaren ålades att personligen begiva sig till Skeboholm och »å nästa tillkommande rätt fardag, som är midfasto torsdag» insätta fru Elin på godset, »evad Erik Tönnesson är hemma eller

¹ Jfr för äldre tid B. Hildebrand i PHT 1934, s. 64.

² För det närmast följande jfr F. Wernstedt, a. a., s. 115, ff.

borta, intet aktandes vem däremot sig uppsätta vill». Wernstedt ställde sig den kungliga befallningen till efter rättelse, och fru Elin fick äntligen taga sin bostad på Skeboholm.

Härmed är dock icke sagt, att alla svårigheter voro övervunna. Erik Tönnesson hade som nämnt under de år han innehåft gården låtit uppföra nya byggnader och reparera de gamla. Enligt hans uppfattning hade blott jorden tillfallit styvmodern genom hovrättens dom, men husen räknade han fortfarande som sin egendom. Vid sin ankomst fann fru Elin därför dörren till mangården låst och igenspikad, och detsamma var förhållandet med ladugården, som Erik vägrade att upplåta åt de kreatur styvmodern medfört från Berga. Till på köpet hade han slagit sig ned på en gård i närheten för att få tillfälle att göra livet så surt som möjligt för sin vederpart. Sålunda förbjöd han Skeboholms landbor att hjälpa henne med gårdens skötsel, ja, de fingo icke ens lov tala vid henne. Han fiskade för egen del i hennes fiskevatten, förstörde mjölkvarnen, genombröt dammen i en gården tillhörande ström och ställde till förtret på alla upptänkliga sätt. Värst var måhända, att han dagligen uppsökte henne för nöjet att få på henne bruka sin »otillbörliga, onda, obeskedliga, otuktiga och skamlösa mun», för att begagna fru Elins egna ord i en anmälan till hovrätten den 2 juni 1615.

Trots hovrättsdomen med ty åtföljande vräkning hade Erik Tönnesson dock ej uppgivit hoppet att på laglig väg få en rättelse till stånd. Vis av skadan misstrodde han likväl numera sin egen förmåga. I samband med vräkningen hade han i stället vänt sig till sina modernekusiner, bröderna Henrik och Claes Horn, med bön om hjälp. Båda voro lagkunniga och inflytelserika personer. Den äldre brodern Henrik¹ var vid denna tid riksråd och riksmarskalk och hade tidigare tjänstgjort som hovmästare åt prinsarna Gustaf Adolf och Carl Filip. Den yngre brodern Claes var riksstallmästare. Den 19 maj 1615 infunno sig båda i hovrätten och ingåvo »en intercessions-skrift för Erik Tönnesson», i vilken de påstodo, att fru Elin vunnit målet »genom illistig och vrång berättelse». Samtidigt anhöllo de, att hovrätten med stöd av de nya fakta, som omförmäldes i skriften, skulle upptaga målet på nytt.

I sin inlaga söndermulade bröderna Horn punkt för punkt de skäl och bevis, på vilka hovrätten grundat sin dom. Till en början utreddes frågan om vittnesmålen, som ansågos böra sakna bevisvärde redan på den grund, att vittnena ej jämligt landslagen, Tingmåla-

¹ Ang. dennes studier vid utländska universitet se W. Th a m i PHT 1936, s. 1 ff.

balken 21, blivit instämnda och hörda på ed. Om detta skett, hade förmodligen utgången blivit en annan. Ty då vittnet Christer Henriks-son av bröderna tillfrågats om sitt uttalande till fru Elins förmån, hade han bestritt innehållet i sin föregivna utsaga och förklarat, att Tönne Eriksson på hinderdagen icke utfäst något namngivet gods i morgongåva. Även kyrkoherden i Häverö Sven Andreae hade enligt hör-sågen ej velat stå för sitt vittnesmål. Bengt Håkanssons uttalande i rättegången rörde f. ö. ej själva factum probandum eller fundamentum causæ, ty därigenom hade icke bevisats, att någon morgongåva innefattande Skeboholm blivit given å rätt hinderdag, såsom »Sveriges lag» förutsatte i Giftermålalbalken 9—10. Erik Tönnesson hade visserligen sett ett dylikt morgongåvobrev, men inför bröderna Horn hade han sedermera på tillfrågan omtalat, att han därvid åsyftat ett obeseglat makulatur. Hans medgivande, vilket hovrätten ävenledes begagnat som domskäl, saknade således vid närmare på-seende varje bevisvärde för huvudfrågan.

Bröderna Horns nya fakta inskränkte sig emellertid icke till blott negativ kritik. Nya vittnen såsom fru Elins egna farbröder Arent och Christer Carlsson samt deras svåger Michel Jönsson, vilka bevisat bröllopet 1592 och därvid hållit på glaven, hade förklarat sig beredda att med ed bekräfta, att Tönne Eriksson vid detta till-fälle icke utfäst Skeboholm eller något annat gods till morgongåva, utan blott en ränta av tre pundläster spannmål.

Men även om Tönne Eriksson antoges hava utfäst Skeboholm åt fru Elin, hade han enligt bröderna Horn ej haft rätt därtill »de jure eller lagligen», enär detta säteri utgjorde byte mot Lilla Benhammar, som varit hans första frus morgongåva. Ty detta byte måste jäm-liket Giftermålalbalken 19 hava skett med samtycke av hustrun, vari-genom Skeboholm blivit hennes rätta morgongåva och, sedan hon avlidit, hennes barns möderne. Felet var, att Tönne Eriksson aldrig brytt sig om att göra skifte med sina barn av första kullen, innan han inträdde i nytt gifte med fru Elin, vartill han dock lagligen varit skyldig jämlikt Giftermålalbalken 17.

Även den förlikning, som den 28 juli 1609 ingåtts mellan Erik Tönnesson och hans styvmor, pekade i enahanda riktning. Ty om Skeboholm vid denna tid varit fru Elins morgongåva, hade hon då enligt bröderna Horns uppfattning avstått från denna sin rätt. Och om hon blivit förfördelad genom detta arvskifte, såsom hon seder-mera låtit påskina, borde hon för att få en ändring till stånd hava klandrat detsamma inom natt och år och icke väntat därmed ända till 1614.

Intercessionsskriften var åtföljd av fyra vittnesintyg av Christer Henriksson, Arent och Christer Carlsson samt Michel Jönsson, daterade resp. 21, 22, 24 och 26 mars 1615. Dessa personer fingo till yttermera visso den 19 juni s. å. tillfälle att i hovrätten höras på ed, varvid de upprepade och bekräftade sina skriftliga uttalanden, vilka stodo i full överensstämmelse med bröderna Horns framställning.

Tvenne dagar därefter infunno sig bröderna åter i hovrätten och påyrkade, att rättegången skulle fortsätta. Men nu opponerade sig de ledamöter av domstolen, vilka tidigare suttit till doms i målet.¹ Dessa förklarade sig ej kunna medgiva »någon ny process» i hovrätten, men hade intet att invända mot att målet underställdes konungens prövning. Med stöd av »rättegångsprocessen», p. 35, som upplästes för de båda ombuden, resolverade hovrätten samma dag, att Erik Tönnesson skulle inom åtta dagar erlægga en revisionsskillning av 200 daler s. m. till domstolen, så framt han ville begagna möjligheten att hos konungen ansöka om beneficium revisionis.

Innehållet i denna resolution är anmärkningsvärt ur två synpunkter. Först och främst hade rättegångsprocessen vid detta tillfälle ännu ej blivit formellt utfärdad av Kungl. Maj:t. Men å andra sidan hade konungen redan på sommaren 1614 befallt hovrätten att provisoriskt tillämpa samma författning, som då förelåg i form av ett utkast.² Domstolen var därför berättigad att på sätt som skett vid behov låta föreskrifterna om revisionsansökan träda i kraft. I rättegångsprocessen, p. 35, stadgades, att revisionsskillningen skulle nedsättas inom åtta dagar efter den överklagade domens avkunnande. Vid den tidpunkten hade emellertid i förevarande fall någon rättslig möjlighet därtill icke funnits, eftersom rättegångsprocessen då ännu ej erhållit ens provisorisk giltighet. Hovrätten har alltså här, som det vill synas på eget bevåg, lagat efter lägligheten och fastställt vissa i och för sig nödvändiga övergångsbestämmelser. Claes Horn, som under de fortsatta förhandlingarna ensam skulle komma att fungera som Erik Tönnessons rättegångsfullmäktig, brydde sig dock icke om att ställa sig hovrättens välmående föreskrift till efterrättelse. Säkerligen har han i detta sammanhang uppvaktat Gustaf II Adolf och därvid fått veta, att konungen stod i begrepp att inom den närmaste framtiden begiva sig utomlands³ och sålunda icke för tillfället var i

¹ Av dessa skulle Magnus Brahe, Nils Bielke och Nils Andersson (Lilliehöök) komma att fungera som bisittare i revisionsrätten och således deltaga i samma måls bedömande i två instanser. Jfr nedan.

² Jfr J. E. Almqvist i Svensk Juristtidning 1940, s. 477.

³ Konungen blev borta nästan ett helt år, nämligen från den 28 juni 1615 till slutet av maj 1616. S. Ljunng, Erik Jöransson Tegel (1939), s. 104.

stånd att avgöra några rättegångsärenden. Förmodligen har konungen också dispenserat Erik Tönnesson från skyldigheten att omedelbart hos hovrätten nedsätta revisionsskilling. Detta kunde tidsnog ske, när konungen återkommit till Sverige och därefter förklarat sig förhindrad att upptaga målet till förnyad prövning.

Huru som helst är det ett faktum, att Claes Horn och Erik Tönnesson ej förrän den 1 augusti 1616 infunno sig i hovrätten och där erlade de föreskrivna 200 dalerna. Hovrätten har tydligen i denna fråga konfererat med konungen. Härom vittnar den resolution, som samma dag utfärdades av domstolen, och vari föreskrevs, att efter revisionsskillingens nedsättande två av Kungl. Maj:t förordnade personer skulle söka förlika parterna. Först om detta försök ej lyckades, skulle konungen företaga målet till revision.

De utsedda förlikningsmännen voro Johan Skytte och Olof Stråle, båda ledamöter av hovrätten. Förfarandet inför dessa pågick under förra hälften av augusti månad 1616 delvis i form av skriftväxling mellan parterna. Den första av fru Elins båda svarsskrivelser är daterad den 9 augusti. Claes Horns motsvarande inlagor äro båda odaterade, men hava tydligen tillkommit dels före, dels efter nämnda datum. Då förlikningsförsöket icke ledde till något resultat,¹ ingåvos samtliga dessa skrifter praktiskt taget i oförändrat skick till Kungl. Maj:t den 26 i samma månad. Den enda nyhet, som tillkommit, var nämligen, att Claes Horn försett sina tidigare inlagor² med ett slags inledning, vari han beklagade, att målet icke kunnat förlikas »genom de gode herrar, vilka E. K. M:t nu tvenne resor därtill deputerat haver», varefter han i korthet upprepade de huvudsakliga skälen för sin talan. I jämförelse med den till hovrätten ingivna intercessions-skriften innehålla de senare inlagorna föga nytt material. Samma skäl anfördes ånyo i andra ordalag ehuru med en eller annan utökad detalj. Av intresse ur rättshistorisk synpunkt är exempelvis Claes Horns påpekande inför Kungl. Maj:t, att fru Elins egna farbröder vittnat emot henne, vilken omständighet han fann särskilt graverande, eftersom det måste presumeras, att de på grund av släktskapen hellre skulle velat vittna till hennes förmån. Någon föreställning om att dylika personer under alla förhållanden bort vara jäviga som vittnen hade tydligen ännu ej slagit igenom i svensk rättspraxis. Vid sidan av släktingarna åberopade emellertid Claes Horn denna gång ytter-

¹ Wernstedt, a. a., s. 120 påstår felaktigt, att Erik Tönnesson och hans styvmöder hösten 1615 (!) ingått »slutlig förlikning» inför hovrätten rörande Skeboholm. Samme författare har därför ej heller observerat, att målet senare fortsatte hos Kungl. Maj:t.

² Den första skriften är undertecknad även av brodern Henrik.

ligare tre vittnen, nämligen Axel Kurck, Gödik Fincke och Hans Bång. Mot den sistnämnde anförde dock fru Elin jäv på grund av det påstådda ovan omtalade förgiftningsförsöket mot henne, i vilket, som hon nu påstod, Hans Bång skulle hava varit inblandad. De båda förstnämnda vittnena hade ingivit skriftliga anföranden, enligt vilka de 1607 skulle hava sammanträffat i Uppsala med Tönne Eriksson vid konung Carl IX:s kröning i närvaro av Christer Claesson (Horn), Claes Fleming och Johan Carlsson (Månesköld). På direkt tillfrågan om vad som skulle räknas som Erik Tönnessons och dennes helsyskons möderne, hade Tönne Eriksson svarat, att enär han bytt bort deras avlidna moders morgongåva Lilla Benhammar, hade han givit fru Brita Skeboholm i stället, vilket säteri alltså vore att anse som hennes barns rätta moderneary.

Bland de nya fakta, som motparten framlade inför Kungl. Maj:t, var konceptet till morgongåvobrevet å Skeboholm det viktigaste. Enligt vad Bengt Håkansson meddelade i ett brev, hade han först i juni 1615 påträffat detta koncept i sina gömmor och då omedelbart tillställt fru Elin detsamma. Konceptet är av visst intresse, emedan namnen på fastar och vittnen där uppräknas. Å andra sidan har brevet tillkommit relativt sent efter bröllopet, varför det icke är säkert, att urkunden ens var avsedd att troget återgiva det verkliga förloppet. Snarare är det troligt, att blott sådana fastar medtagits, som varit närvarande vid kröningen 1594 och sålunda haft tillfälle att bekräfta innehållet med sina sigill. Då Tönne Eriksson senare utfärdade morgongåvobrevet å Berga, skulle han ju, om man får tro fru Elins utsaga, i detta av praktiska skäl hava insatt personer, som ej ens bevistat bröllopet, och detta trots att även detta brev ante-daterats till hinderdagen. Hypotesen vinner ytterligare i styrka, då det befinnes, att kyrkoherden Sven Andreae i konceptet ej uppräknas bland fastarna, ehuru han i sitt vittnesbörd omtalat, att han vid tillfället hållit på glaven »med sina två händer». Även antalet förekommande fastar är misstänkt. I praktiken brukade de så gott som alltid vara tolv, men i konceptet återfinnas blott åtta personer med denna funktion. De äro följande: Lars Åkesson (Soop), Arent Carlsson (Månesköld), Christer Carlsson (Månesköld), Åke Carlsson (Månesköld), Michel Jönsson till Näsby, Christer Henriksson (Lilliesparre), Måns Larsson (Ulfsparre), Isak Johansson och Björn Christersson. Av dessa hade vid tiden för rättegången sannolikt halva antalet hunnit avlida. Vid sidan av fastarna förekomma två vidervarumän, nämligen kyrkoherden i Alunda Christoffer Olofsson och häradsskrivaren i Nördinghundra Per Tomasson. I konceptet omtalas icke några

pundläster eller ungerska gyllen såsom föremål för morgongåva. I stället uppräknas Skeboholm med ej mindre än 14 underliggande gårdar, varjämte »till en kärlig förbättring» utlovas 180 croner i guld, 166 lod silver och 200 stycken slagna daler. Uppräkningen av de underliggande gårdarna överensstämmer i stort sett med den förteckning, som förekommer i Bengt Håkanssons vittnesbörd, och på vilken hovrätten grundat sin dom, men detta hindrar icke, att den sistnämnda urkunden innehåller flera gårdar än den förra.

I övrigt sökte fru Elin efter bästa förmåga misstänkliggöra sina båda farbröder Arent och Christer, vilka hon tydligen ansåg som motpartens huvudvittnen. Den förre hade blott brukat »sin naturliga vrånghet och orättrådighet efter sin gamla vana», och den sistnämnde önskade naturligtvis ingenting hellre, än att Skeboholm skulle tillfalla dottern Hebbla, som var utsedd till hustru åt Erik Tönnesson.

Innan konungen företog målet till revision, ansågs det nödvändigt att undersöka de formella förutsättningarna härför. I protokollet heter det som följer: »Den 26 augusti 1616 företog H. K. M:t själv uti sin konungsliga kammare den saken emellan Erik Tönnesson och hans styvmoder fru Elin Johansdotter i närvaro [av] välbördige herrar greve Magnus [Brahe], herr Jöran Gyllenstierna, herr Axel Oxenstierna, kansler, Jesper Matsson [Cruus], skattmästare, herr Nils Bielke, Nils Andersson [Lilliehöök] [och] Johan Skytte, och lät H. K. M:t först sig föreläsa alla akterna, som dem emellan inför den konungsliga hovrätt hava varit agerade.» Ehuru protokollet icke nämner något därom, är det tydligt, att det måste hava varit omedelbart därefter, som det formella beslutet om målets upptagande till revision fattades. Hovrätten erhöll meddelande därom i följande ordalag:

»Kungl. Maj:t vår nådigste konung haver den konungsliga hovrättens dom uti saken emellan Erik Tönnesson [å egna] och hans medarvingars vägnar på den ena sidan och fru Elin Johansdotter på den andra sidan, fälld anno 1614 den 28 juni, samt själva akterna med flit översett, övertägt och efter noga rannsaking befunnit samma dom vara lagligen fälld och hava god skäl och grund med sig. Men efter Erik Tönnesson icke haver sin sak tillbörligen kunnat och vist [= vetat] utföra, bedjandes ödmjukligen att bliva på nytt förhörd, därför haver H. K. M:t hans sak nådigst härmed velat in integrum restituera, vidare sanningen utleta och sedan med sin kungliga egen dom saken äntligen åtskilja; varför skola bägge parterna sina vidare och bättre skäl hava makt att införa och deducera. Actum Stockholm den 26 augusti 1616.»

Det muntliga förhöret med parterna tog därefter sin början. Erik Tönnesson tillfrågades, vad han haft att invända mot fru Elins vittnen i hovrätten, varom upplysning saknades i protokollet. Han svarade, att han då icke gjort någon invändning, enär han trott sig ändå »få njuta och behålla sin moders morgongåva». Vidare tillspordes han, om han icke hade sett det morgongåvobrev, vari hans fader givit styvmodern Skeboholm. Som svar meddelade Erik, att han aldrig sett något beseglat brev om saken men väl ett »skartek, som var oförseglat». Han tillfrågades då, om han ej hört, att fadern uppbränt ett dylikt beseglat brev. Därtill sade sig Erik icke kunna neka. Sedan diskuterades de skriftliga vittnesmål, som till fru Elins förmån ingivits av Sven Andreæ och Christer Henriksson. Den förstnämnde kunde nu icke höras, eftersom han hade avlidit, men Claes Horni trodde sig veta, att herr Sven haft »kval i sitt yttersta för den vittneskrift han hade givit fru Elin om Skeboholm», vilket han ville bevisa. Vad det sistnämnda vittnet beträffar, påstod fru Elin, att hans vittnesbörd upplästes fyra gånger för honom, nämligen av skrivaren, av hans fru, av hans dotter och slutligen av hans son Ture, som också beseglade dokumentet med faderns sigill.

Nästa rättegångs dag, som var den 5 september, sammanträdde revisionsrätten ånyo under konungens ordförandeskap. Av bisittarna kommo dock denna gång tillstådes blott Magnus Brahe, Axel Oxenstierna, Jesper Matsson, Nils Andersson och Johan Skytte. Förfarandet inleddes med att vittnet Christer Henriksson ensam inkallades och förhördes. Han bestred ånyo det vittnesbörd, som fru Elin under hans sigill låtit ingiva till hovrätten. Vidare förnekade han, att det blivit uppläst för honom fyra gånger, utan endast en gång och detta av fru Elin själv. Vem, som beseglat vittnesbördet, kunde han numera icke erinra sig. Därpå inkallades fru Elin och underrättades om Christer Henrikssons bestridande. Hon vidhöll emellertid sin mening och ansåg, att denna kunde bestyrkas av skrivaren Johan Svensson, som »bäst vet», hur därvid tillgått. Christer svarade, att han vid tillfället i fråga vägrat att sätta sitt sigill under något brev, som innehöll ordet Skeboholm, men att fru Elin bedragit honom »med sin söta tunga» och själv förseglat brevet, i det hon försäkrat honom, »att hon aldrig mer ville tala efter Skeboholm».

Komministern i Häverö församling »herr Johannes» blev därefter införd och tillspord, om han varit närvarande, då kyrkoherden Sven Andreæ i samma församling avled. Detta bejakade han. På förfrågan meddelade han vidare, att han vid detta tillfälle icke förmärkt, att kyrkoherden haft samvetskval för något vittnesbörd, som

han skulle hava beseglat. Icke heller hade herr Sven då kunnat »skriva för sin svaga skull».

Därpå inkallades skrivaren på Nämndön Johan Svensson, som omtalade, att han skrivit sin faders och Christer Henrikssons vittnesbörd. Han hade läst upp faderns vittnesmål för Christer, och denne hade bett honom uppsätta ett ungefär likalydande åt sig, vilket ock skedde. »Då nekade Christer intet, att Skeboholm skulle stå däruti, utan befallde sin son försegla det.»

På detta sätt fortsatte konungen att förhöra de i målet inkallade vittnena i tur och ordning samt i olika repriser.¹ Christer Henriksson exempelvis inkallades sålunda icke mindre än fem gånger på en och samma dag. I enlighet med den här tillämpade sedermera s. k. omedelbarhetsgrundsatsen måste allt, som antogs kunna påverka utgången, ånyo repeteras inför revisionsrätten. Kungl. Maj:t nöjde sig m. a. o. icke med de i hovrätten protokollerade vittnesmålen, utan dessa måste nu upprepas på nytt av vittnena själva. I stort sett vidhöllo dock dessa sina påståenden i huvudfrågan, d. v. s. spørsmålet angående Tönne Erikssons utfästelse å hinderdagen, ehuru det var uppenbart, att antingen kärandens eller svarandens vittnen på denna punkt missmint sig eller måste anses tala mot bättre vetande. De motsägelser, till vilka de allt som oftast gjorde sig skyldiga, få dock som regel tillskrivas bristande minne. Det gällde ju här förhållanden, som utspelats för mer än 25 år sedan, och de flesta av vittnena synas dessutom hava lidit av ålderdomsskröplighet.

Även nästföljande dag den 6 september ägnade revisionsrätten åt förhör med vittnen och parter. Därefter slutar protokollet tämligen tvärt utan någon antydan om dom. Denna avkunnades först den 13 september 1616, såsom framgår av det i samtida avskrift bevarade dombrevet.² I akten kvarligger dessutom ett kortfattat memorial, som tydligen varit avsett att läggas till grund för domen, och som bl. a. innehåller omdömen om vissa vittnesmål. Det omtalas

¹ Samtliga tidigare återopade vittnen hade instämts med undantag av Axel Kurck, Gödik Fincke och Hans Bång, vilka dels voro bosatta i Finland, dels icke hade något att förmåla i huvudfrågan. Att det senare momentet varit det avgörande, framgår av ett uttalande från revisionsrättens sida i det nedan omtalade memorialet, där Bång såges skola instämmas, för den händelse hans vittnesmål ansågs kunna påverka utgången. — Några nya vittnen hördes även, däribland fru Elinns tredje farbroder Åke Carlsson (Månesköld), som var fogde i Lyhundra härad, och som märkligt nog vittnade till hennes förmån. Han hade, som konceptet till morgongåvobrevet även utvisar, varit med på bröllopet 1592 samt dessutom enligt egen utsago undertecknat och beseglat icke endast brevet å Skeboholm utan också det senare å Berga. Det enda, som är känt om Åke Carlssons karaktärsegenskaper, är att han under fem år suttit fängslad för oegentligheter i tjänsten. Sannolikheten talar också för att han på det ena eller andra sättet blivit påverkad av fru Elin.

² Dombrevet är också infört i Riksregistraturet (RA).

exempelvis, att Christer Henrikssons vittnesbörd icke borde tillmätas någon betydelse vare sig för den ena eller andra parten. Även frågan om hovrättens underlåtenhet att höra vittnena upptages där till bedömande, varvid det konstateras, att det icke kunde anses strida »möt sedvanan att döma efter skriftliga vittnesbörd». — Ingressen till revisionsrättens dom, som är ett typiskt uttryck för den i Sverige vid nya tidens början inträngande tyska kanslistilen, har följande lydelse:

»Vi Gustaf Adolf med Guds nåde Sveriges, Götas och Vendes utkorade konung och arvfürste, storfürste till Finland, hertig till Estland och Västmanland göre härmed veterligt, att efter Oss älsklig Vår tro undersåte Erik Tönnesson befann sig och sina samsyskon uti den dom, som av Vår konungsliga hovrätt den 28 juni anno 1614 fälldes emellan dem på den ena sidan och Oss älsklig fru Elin Johansdotter och hennes barn, bemälte Eriks styvmoder och syskon, på den andra sidan, uti den tråta de hade om hennes och deras moders morgongåva besvarad, haver bemälte Erik hos Oss ödmjukligen anhållit om revision på förbemälte Vår hovrätts dom och underdånigen begärt, att hans sak in integrum restituerad och ånyo upptagen varda måtte, vilken hans ödmjuka begäran Vi också av synnerlig gunst och nåd hos Oss hava stad och rum finna låtit och nu i dag, som är den 13 september anno 1616, på Vårt konungsliga slott Stockholm uti Vårt älskliga riksråds närvaro först akterna så ock därpå fällda dom i hovrätten reviderat och översett. Och efter Vi funne samma hovrätts dom efter de vittne och skäl, som den tiden inlagda och i rätten förda voro, att hava laglig skäl och grund med sig, då hava Vi ock samma dom för skälig och laglig gillat och känt, dock vardera parten förbehållet uti själva saken sin rätt och åtal vidare och klarligare, än tillföre skett är, att utföra.»

I fortsättningen redogöres i stora drag för parternas påståenden och invändningar, varefter följer själva domslutet:

»Att efter salig Tönne Eriksson haver bortbytt Lilla Benhammar, sin förra hustrus fru Birgitta Henriksdotters rätta morgongåva, med hennes ja och samtycke, så träder ock den jord han däremot fick i samma egenskap och natur, som den han bortskeftade tillföre hade, efter det 9 kap. i Jordabalken; . . . såsom ock efter han icke, som lag och plägsed är, haver avvitttrat sina barns moderne, förrän han är tradd i andra giftet, utan hon, fru Elin, är gift i karls bo, där barn förr voro, förrän deras moderne är undanskiftat emot det 17 kap. i Giftermålalbalken, därför var Tönne Eriksson ej mäktig att giva Skeboholm bort, och bör fru Birgittas barn njuta tagelotten av de

gods, som emot Benhammar bytta äro.» Dessa gods voro enligt dombrevet följande: »Skeboholms gård, Skede fyra [o: tre?] gårdar, Ytterby en gård, Gottsta en gård, Medholma en gård, Svinnö en gård, Varsvik en gård, Andersby en gård, Duderö en gård», samtliga belägna i Uppland.¹

Men eftersom i målet hörda vittnen, »huru de sträva emot varandra om Skeboholms sätesgård», likväl överensstämde däri, att Tönne Eriksson givit sin andra hustru fru Elin å rätt hinderdag tre pundläster spannmål till morgongåva, ansåg sig Kungl. Maj:t i domen böra tillerkänna henne mot denna ränta svarande gods, nämligen Berga, Salby, Bista, Lagmansbo, Sätuna, Fasma, Askö och Brunstorp. Av dessa lågo de sex första i Uppland¹ och de två sista i Västmanland, resp. Närke.

Slutligen bestämdes, att Tönne Erikssons övriga gårdar skulle delas mellan de båda kullarna »uti två broderdelar och sju systerdelar» efter »lott och laga kavle».² Detta arvskifte ägde också sedermera rum i Stockholm fem dagar efter domens avkunnande genom särskilda av Kungl. Maj:t utsedda förrättningsmän,³ varefter en avskrift av arvskiftesinstrumentet till yttermera visso bilades akten.

Rättstvisten om Skeboholm var härnad till ända. Kungl. Maj:t hade genom sin dom återställt säteriet till dess laglige ägare. Protokollet avslöjar samtidigt en mera ovanlig bild: krigarkonungen Gustaf II Adolf i domarsätet, utfrågande parter och vittnen. Även för denna uppgift hade han dock redan under ynglingaåren erhållit en grundlig juridisk utbildning av sin lärare Johan Skytte.⁴ Förevarande mål är icke endast det äldsta revisionsmålet utan även ett av de första, över vilka den då 21-åriga konungen personligen suttit till doms.⁵ Och därvid är att märka, att det var han själv, som ensam hade avgörandet i sin hand, ty bisittarna i revisionsrätten intogo endast en råd-

¹ De kunna alla identifieras med tillhjälp av J o h. A x. A l m q u i s t, a. a., d. 1, bd 1.

² Domen avslutas på följande sätt: »Där begge parterne wele sig fulkombligen att efterrätta, och ingen sig fördrista thenne Wår doom ytterligere att quällia wid femhundra dalers straf, Wår ensaak. Till yttermehre wisso och förwahrung hafue Wij thenne Wår doom underskrifuit och wätterliget lãthit hengia Wårt konungzlige secret her neder under. Actum die, anno et loco ut supra

Gustavus Adolphus».

³ Dessa voro Nils Andersson (Lilliehöök), Johan Skytte, Jakob Jakobsson (Bååt), Bo Gustafsson (Bååt) och Olof Nilsson.

⁴ Jfr Tor Berg, Johan Skytte (1920), s. 105.

⁵ Redan den 27 mars 1616 (Riksregistraturet, RA) hade konungen i Åbo avgjort en jordatvist mellan Claes Eriksson och Pål Tomasson, vilken rättegång är av intresse, emedan den visar konungens oberoende av den fastställda instansordningen. Detta mål hade nämligen tidigare icke förevarit i hovrätten och var sålunda icke något revisionsmål.

givande ställning.¹ I stort sett finns intet att anmärka på själva domslutet i huvudfrågan, vilket stod i full överensstämmelse med landslagens föreskrifter. Däremot torde en viss godtycklighet hava rått vid bestämmandet av de gårdar, som skulle lyda under respektive säterier. Förlikningen av år 1609 synes därvid utan tillräcklig anledning hava satts ur kraft. Som en konsekvens härav kom exempelvis säteriet Noor,² som redan före 1614 innehafts av Erik Tönnessons svåger Henrik Stöör, att utan vidare ingå i arvsmassan, varefter det vid lottningen i stället tillföll den redan avlidne Lars Tönnessons arvsandel eller i verkligheten fru Elin genom bakarv. Häri ville Stöör icke finna sig, och han lyckades också i samband med ett vid hovrätten anhängiggjort kravmål mot fru Elin åvägabringa, att hon redan den 11 november 1616 avstod från Noor.

I den kungliga domen hade ej föreskrivits, när Skeboholm skulle utrymmas. Detta föranledde fru Elin att den 26 september 1616 hos hovrätten begära att få sitta kvar till nästa fardag. Förmodligen beviljades denna ansökan.³ Efter utgången av denna frist har i varje fall Erik Tönnesson bevisligen tagit sin bostad på Skeboholm.⁴

¹ Jfr N. Edén, Den svenska centralregeringens utveckling 1602—34 (1902), s. 252.

² Jfr Joh. A. x. Almquist, a. a., d. 1, bd 2, s. 755.

³ Wernstedt, a. a., s. 120, berättar, att fru Elin under sin senaste vistelse på Skeboholm lät anstifta mordbrand i en kvarn och till följd härav åtalades vid Nordinghundra häradsrätt.

⁴ Se Wernstedt, a. a., s. 120 ff., där några notiser även lämnas om Erik Tönnessons senare levnadsöden. Från adelns ättartavlor inhämtas, att han blev gift med Hebble Christersdotter (Månesköld), samt att han dog 1629.

Nya bidrag till Uppsala ärkestifts herdaminne.

Av Harry Hermerén.

I anslutning till de kompletterande anteckningar till Uppsala ärkestifts Herdaminne, som publicerats i Personhistorisk Tidskrift,¹ meddelas härmed ytterligare några biografiska notiser huvudsakligen gällande reformationstidens präster i några av ärkestiftets församlingar. Den viktigaste fyndorten för herdaminnesforskningen för 1500-talet är *Kammararkivet (KA)*, där jag anlitat Brudskattelängderna för 1563 och 1579, Förmögenhetsbeskattningarna 1601, Hjälpsskattelängderna 1569, 1570 och 1599, Kongl. bref, Kyrkor, skolor, hospital, Köpesilverlängderna för 1573, av Landskapshandlingarna Upplands handlingar, Prostarnas tionderäkenskaper, Reduktionskollegii handl. n:r 192, Rosenbladiska saml. 3, Röda nummerserien, Sandbergska saml., Städernas acta: Upsala, Topografica samt Älvsborgs lösen 1571 ur Gärder och Hjälpser.

I *Stockholms stads arkiv (SSA)* har jag anlitat domkapitelsprotokollen, Acta Capituli Stockholmensis i Stockholms konsistorii arkiv, samt Tänkeböckerna.

Riksarkivet (RA): Acta ecclesiastica, E. Hildebrands samling Personförteckningar från 1500-talet: Präster och skolmästare, K. Carls registratur, Riksregistraturet, Strödda historiska handl., Svea hovrätts reg. och Upsala konsistorii und. skrivelser.

I *Kungl. Biblioteket (KB)* har jag hämtat mycket från upplandsprästen Martin Aschaneus' synnerligen rika och intressanta men okritiskt hopbragta samlingar, serien F. b. 3—13, som stundom meddela hela serier över prästerna i en viss församling. Goda upplysningar lämna de kyrkohistoriska volymerna A 945 och särskilt A 956: 2 med ett troligen från 1500-talet härrörande register över Upplands präster efter 1576 och 1592 års räkenskap. Engeströmska saml. B. VIII. 2, 5, som tillhört Aschaneus' samlingar, lämnar åtskilliga goda och tillförlitliga notiser om klerus i ärkestiftet i slutet av 1500-talet och i början av 1600-talet.

I *Uppsala Landsarkiv (ULA)* har jag begagnat olika kyrkoarkiv (Enköping, Fasta etc.), ur Uppsala domkapitels arkiv Uppsala dom-

¹ PHT 1930 s. 55—60, 1935 s. 163—168 och 1938 s. 55—72.

kapitels protokoll A I n:r 1, ur Uppsala stads arkiv ser. E I och A I n:r 1 och n:r 2, de två sistnämnda stadens domböcker, vidare Helga Trefaldighet L I: 1, Gäfleborgs länsstyrelses arkiv, Uppsala länsstyrelse, Landskansliet: Landshövdingens diarium över in- och utgående skrivelser 1634—1636. Någon enstaka uppgift har hämtats ur Lena L I n:r 1.

Såsom *tryckta källor* anför jag Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling II: 12 (AOSB II: 12), Bygdén, Hernösands stifts herdaminne, Gustaf I:s registr., Handlingar rörande Skandinaviens hist., Historiska handlingar, Svenska riksdagsakter (SRA), Svenska riksrådets protokoll (SRP), Svenska synodalakter I, utg. av H. Lundström.

Jag följer den numrering av prästerna, som förekommer i Fant och Låstboms Herdaminne (HM), och betecknar där icke upptagna med b., c. etc.

En vanskelig uppgift är att bestämma den sakliga innebörden i termen »komminister», som i Herdaminnet får gälla för både komminister, vice pastor och pastorsadjunkt med vår terminologi. Beteckningen komminister på svenska och i nutida bemärkelse blir bruklig först något årtionde in på 1600-talet. Dessförinnan talade man blott om sacellaner eller kaplaner, varmed betecknades både kyrkoherdens personliga ämbetsbiträden och av kyrkoherden oberoende präster vid annexkyrkor. Det synes ha varit ytterligt vanligt, att en åldrig präst antog sin son till kaplan på eller utan andra myndigheters initiativ. Högst vanligt är det också, att kaplanen blev sin orkeslöse förmans efterträdare, och man kunde på så sätt ha två kyrkoherdar i församlingen samtidigt, vilket kan vålla svårigheter för herdamannesforskaren. Se t. ex. *Almunge* n:r 3 och n:r 3 b!

Mitt syfte är att för vissa församlingar framlägga några korta biografiska data för varje präst, som Herdaminnet synes ha otillräckliga eller i övrigt otillfredsställande uppgifter om. Efter den angivna verksamhetstiden följa inom parentes källorna, fyndort jämte där förefintliga och här återopade källor i kronologisk ordning, vanligen med årtal vid de beläggställen, som markera andra än den första och sista tidpunkten, som jag funnit vederbörande verksam som präst. Några anspråk på fullständighet har jag därmed icke framfört.

Adelsö. Kyrkoherdar.

2. Olaus Jonæ 1563—1594 ²²/₂ (KA, Brudskatt. KB, A 956: 2 1592. ULA, Uppsala domkap. prot. 1593 ¹⁷/₇. SRA 1593 ²⁰/₃ och 1594 ²²/₂). — HM: 1593.

Alfta. Kyrkoherdar.

2. Laurentius Petri fr. 1536 ²/₉ (Registr., kollationsbrev). — HM: Laurentius 1547, död 1553.

Almunge. Kyrkoherdar.

2. Olaus, död senast 1526 (Sv. synodalakter I). — HM: Olaus 1492.
 3. Ericus Andreae 1544—1568 ¹²/₁₃ (KA, Prostarnas tionderäkensk. SRA). — HM: Ericus 1552, levde 1556.
 3 b. Ericus Olai 1568 ²³/₈—1576 (SRA. KA, Köpesilver 1573. KB, A 956: 2), var tydl. först sacellan här.
 3 c. Laurentius Johannis 1579 (KA, Brudskatt. Uppl. 1579: 2). Jfr PHT 1938 s. 56.

Alunda. Kyrkoherdar.

19. Laurentius M 1567—1574 ¹¹/₆ (RA, E. Hildebrand. SRA 1571 ²⁵/₁, 1574 ⁷/₆ och ¹¹/₆). — HM: död 1577.
 21. Christopherus Olavi 1592 ¹¹/₅—1601 (KB, A 956: 2. KA, Hjälpeskatt 1599. Förmögenhetsbeskattn.). — HM: Christopher 1581—1598.

Arbrå. Kyrkoherdar.

- 2 b. Ericus Magni 1583—1585 ⁵/₆ (KA, Rosenbladiska saml. 3 n:r 17. Kongl. bref), blev sistn. datum kh i Hudiksvall. Jfr HM II s. 82: *Hudiksvall*. Kyrkoherdar. 1. Ericus Magni 1590—1591.

Balånga. Kyrkoherdar.

- 4 b. Martinus Johannis 1568 ²³/₈—1573 (SRA 1568 ²³/₈, ²⁶/₉, 1571 ²⁵/₁. KA, Hjälpeskatt 1570. Kyrkor, skolor, hospital. Brudskatt).
 5. Olaus Beronis 1592 ¹¹/₅—1599 (KB, A 956: 2. SRA 1594 ²²/₂ och 1596 ¹⁹/₃. KA, Röda n:r 74 1594. Hjälpeskatt). — HM: 1593—1614 ⁷/₁₀.

Biskopskulla. Kyrkoherdar.

- Laurentius Johannis (KB, F. b. 12), adelsman, kanik i Uppsala och kh här.
 3. Jöns 1464 Ambrosii dag (KA, Topogr. Vaxala h:d). — HM: Jonas Laurentii 1463.
 4 b. Ericus fr. 1548 (KB, F. b. 12).
 5. Vilhelmus 1555 och »på kung Eriks tid» (KA, Röda n:r 70. KB, F. b. 12). — HM: 1556.

- 5 b. Martinus »pastor ett år» (KB, F. b. 12).
 5 c. Haquinus (KB, F. b. 12).
 6. Michael Sigfridi 1570—1600 ²¹/₅ (KA, Hjälpeskatt. Brudskatt 1573. KB, A 956: 2 1592. SRA 1596 ¹⁹/₂, 1598 ²⁰/₂, ²²/₇. ULA, Uppsala domkap. prot.). — HM känner honom först fr. 1593 och endast förnamnet.
 7. Ericus Olavi Humble Upsaliensis 1611 ²⁰/₄ (KB, F. b. 3), var död 1622 ²²/₃ (KA, Reduktionskollegii handl. n:r 192). — HM: Eric Humble 1603—1622.

Björklinge. Kyrkoherdar.

- 3 c. Ericus ännu 1574 (KA, Uppl. 1573: 16). Jfr PHT 1938 s. 57.
 8. Olof 1635 ²⁷/₂ (ULA, Uppsala domkap. prot.). — HM: prost och kh 1636.

Bro och Lossa. Kyrkoherdar.

2. Laurentius Olavi 1568 ²³/₈, ¹⁹/₂, 1569 ²⁰/₁ (SRA), troligen identisk med HM:s 2. Laurentius 1556.
 2 b. Jacobus 1563 (KA, Brudskatt), kanske kaplan åt n:r 2. Laurentius.

Bro skeppslag. Kyrkoherdar.

7. Andreas Andreae 1549—1576 (KA, Prostarnas tionderäkensk. Röda n:r 70 1555. SRA 1568 ¹²/₁₂, 1571 ²⁵/₁. KA, Köpesilver 1573. KB, A 956: 2). — HM: Andreas prost 1556.
 8. Johannes Johannis 1589—1594 ²²/₂ (KB, A 956: 2. SRA). — HM: 1593.
 9. Matthias Nicolai ännu 1598 ²⁰/₂ och 1599 (SRA. KA, Hjälpeskatt). — HM: 1597.
 11. Ericus Danielis rekommenderas hit 1633 ²⁵/₁₀ (RA, Ups. konsist. und. skrivelser), pvgd 1617, krigspräst i Lifland, hade 1627 ²⁰/₁₂ fått konfirmation på Markim men undanträngts liksom nu. Var 1633 ²⁵/₁₀ präst på Vaxholm. — HM: Ericus Er. Bodinus 1633—1643.

Bromma. Kyrkoherdar.

- 2 b. Torkel 1563 (KA, Brudskatt).
 2 c. Olaus Nicolai 1569—1576 (KA, Hjälpeskatt. SRA 1574 ¹¹/₈. KB, A 956: 2).
 3. Nicolaus Johannis 1592 ¹¹/₅—1595 ¹⁷/₁₀ (KB, A 956: 2. SRA). — HM: 1593 och 1594.
 3 b. Hans 1599 (KA, Hjälpeskatt).

4. Andreas Johannis 1612 ³⁰/₅—1619 ²⁰/₁ (KA, Uppl. 1612: 17 b. SSA, Acta capituli Stockh. 1616 ²¹/₁, 1619 ²⁰/₁). — HM: 1599—1619.

Bältinge. Komministrar.

2. Johannes Unonis 1583—1599 ¹²/₁₁ (KA, Rosenbladiska saml. 3 n:r 17. Hjälp-skatt), »sochneenes cappelan». — HM: 1593.
2 b. Ericus Andreae 1615 ⁴/₁₁—1617 ²⁵/₈ (RA, Svea hovrätts reg.).

Börstäl. Kyrkoherdar.

10. Ragvald före 1537 ¹/₁ (Registr.). — HM: 1527 och 1532.
10 b. Andreas fr. 1537 ¹/₁ (Registr., kollationsbrev), förut i Harg.
10 c. Ericus Johannis fr. 1539 ⁵/₂ (Registr., jan. och ⁵/₂), förut i Rasbo.
11. Johannes fr. 1541 (Registr., odat. kollationsbrev). — HM: 1547.
13. Olaus Michaelis 1573—1599 (KA, Köpesilver. KB, A 956: 2 1576. SRA 1590 ⁷/₃, 1594 ²²/₂, 1596 ¹²/₂, 1598 ²⁰/₂. KA, Hjälp-skatt). — HM: 1593—1603 ³/₃. Hans kaplan 1599 hette Per. — HM: 1593—1603 ³/₃.

Danmark. Kyrkoherdar.

4. Olaus Johannis 1569 ¹⁵/₅—1573 (KA, Rosenbladiska saml. 3 n:r 16. Köpsilver). — HM: 1576 och 1577. Jfr PHT 1938 s. 58. Johannes 1599 (KA, Hjälpeskatt), trol. icke kyrkoherde.

Dannemora. Kyrkoherdar.

2. Per 1555—1579, levde ännu 1583 (KA, Röda n:r 70. Köpesilver 1573. Rosenbladiska saml. 3 n:r 17). — HM: 1556.
3. Sveno Erics 1583—1592 ¹¹/₈ (KA, Rosenbladiska saml. 3 n:r 17. Uppl. 1590: 14. KB, A 956: 2). — HM: 1588.
4. Magnus Petri ännu 1599 (SRA 1593. KA, Hjälpeskatt). — HM: Magnus 1593.

Delsbo. Kyrkoherdar.

7. Jacobus Matthiæ 1568 ⁸/₁₀—1579 (SRA. RA, E. Hildebrand, prost 1577 ¹⁰/₂ (SRA). — HM: »1572 Underskref . . . det förra Concilium Ups. Underskref och gillade Liturgiën».

Ed. Kyrkoherdar.

8. Jacobus Johannis 1563—1599 (KA, Brudskatt. SRA 1571 ²⁵/₁, 1596 ¹²/₁₂. KB, A 956: 2 1576 och 1592. KA, Hjälpeskatt). — HM har honom först 1593 säkert belagd.
10. Nicolaus Magni, död i pesten 1623 ²⁰/₇ (KB, F. b. 6). — HM: död 1624.

Edebo. Kyrkoherdar.

7. Johannes Petri Skalm 1568 $\frac{8}{12}$ —1599 (SRA. KA, Hjälp-skatt 1570. KB, A 956: 2 1576. SRA 1593 febr., 1594 $\frac{22}{2}$. KA, Hjälpeskatt 1599. ULA, Uppsala domkap. prot. 1599 $\frac{21}{3}$). — HM: Jonas 1593 och 1599.
8. Georgius Nicolai 1612 $\frac{19}{3}$ (KA, Uppl. 1612: 17 b). — HM känner honom först 1621.
Komministrar.
2. Thorstanus, kaplan, begäres 1601 $\frac{9}{2}$ till kh (ULA, Uppsala domkap. prot.).

Ekeby. Kyrkoherdar och komministrar.

- 4 b. Magnus död senast 1535 (Sv. synodalakter I).
- 5 b. Ericus (KB, F. b. 12).
- 5 c. Laurentius (KB, F. b. 12).
- 6 (?). Petrus I (J) 1567, 1568 $\frac{19}{12}$ (KB, F. b. 12. KA, Uppl. 1567: 3. SRA), sedan till Lillkyrka. — HM: Petrus Olai 1561.
- 6 b. Jacobus 2 år (KB, F. b. 12).
- 6 c. Nicolaus H 11 år (KB, F. b. 12), 1569—1573 (KA, Hjälp-skatt. Köpesilver).
- 6 d. Andreas Johannis i Bladåker 1569 $\frac{20}{1}$ —1579 (KA, Hjälp-skatt 1569. Brudskatt 1573. Brudskatt 1579).
- 6 e. Johannes 1588 $\frac{20}{8}$ (RA, E. Hildebrand).
7. Ericus Erici 1590—1594 april (KA, Uppl. 1590: 14. KB, A 956: 2 1592. ULA, Uppsala domkap. prot.). — HM: 1593 och 1594.
- 7 b. Olaus Nicolai 1592 $\frac{11}{5}$ (KB, A 956: 2. F. b. 12), troligen kaplan åt n:r 7. Jfr HM I s. 312.
- 7 c. Ericus Olavi 1594 $\frac{22}{2}$ (SRA).
8. Johannes Erici 1596 $\frac{12}{2}$ —1612 (SRA. KA, Uppl. 1612: 17 a.). — HM: 1594.

Ekerö. Kyrkoherdar.

- 1 b. Petrus 1563 (KA, Brudskatt).
- 1 c. Andreas Johannis 1568 $\frac{23}{8}$, 1569 $\frac{20}{1}$ (SRA).
2. Daniel Jacobi 1592 $\frac{11}{6}$ —1604 $\frac{1}{8}$ (KB, A 956: 2. SSA, Acta capituli Stockh. 1601 $\frac{18}{2}$. ULA, Uppsala domkap. prot.). — HM: 1593—1612.
3. Petrus Michaelis Solimontanus 1612 (KA, Uppl. 1612: 17 a.). HM: Petrus Michaelis (utan tidsangivning).

Enköping. Kyrkoherdar.

12. Andreas Olai 1579 (KA, Brudskatt). — HM: död 1587.
13. Johannes Stephani Bellinus 1588 $\frac{5}{8}$ —1601 (ULA, Enköpings kyrkoarkiv I: 1. KB, A 956: 2 1592. Registr. 1594 $\frac{10}{3}$. KA, Förmögenhetsbeskattn.). — HM: 1593.
14. Schepperus' kollationsbrev är daterat 1609 $\frac{14}{1}$ (ULA, Enköpings kyrkoarkiv I: 1).
Komministrar.
1. Ericus Johannis kaplan 1601 $\frac{20}{1}$ (KA, Förmögenhetsbeskattn.).
— Ericus 1593.

Estuna. Kyrkoherdar.

7. Laurentius Torchilli 1549—1579 (KA, Prostarnas tionderäkensk. SRA 1568 $\frac{12}{12}$. KA, Köpesilver 1573. Brudskatt 1579). — HM: Laurentius 1556, dog 1593. Se även PHT 1930 s. 56 och 1938 s. 59.
8. Johannes Nicolai 1589—1599 (KB, A 956: 2 1589, 1592. KA, Uppl. 1591: 17. Hjälpeskatt). — HM känner honom först från 1593.
Komministrar.
Jon, kaplan, död senast 1577 (KA, Uppl. 1573: 16).

Fasterna. Kyrkoherdar.

- 1 b. Ericus Olavi i Fästa ännu 1576 (SRA 1668 $\frac{14}{12}$. KA, Hjälpeskatt 1569. KB, A 956: 2). Se PHT 1938 s. 59.
- 1 c. Anders Grijs i Fasta ännu 1592 $\frac{11}{5}$ (KB, A 956: 2). Se PHT 1938 s. 59.
2. Petrus Nicolai ännu 1599 (KA, Hjälpeskatt). — HM: 1593. Se PHT 1938 s. 59.
- 2 b. Laurentius Andreae i Fasta 1612 $\frac{27}{5}$ (ULA, Fasta kyrkoarkiv I).

Film. Kyrkoherdar.

- 1 (?). Ericus Laurentii 1573—1574 $\frac{11}{6}$ (KA, Köpesilver. SRA).
— HM anför en Ericus 1556.
- 1 b. Jonas Nicolai 1568 $\frac{23}{8}$ (SRA).
2. Ericus Laurentii 1584—1596 $\frac{12}{2}$ (KA, Rosenbladska saml. 3 n:r 17. SRA 1594 $\frac{22}{2}$ och 1596 $\frac{12}{2}$). — HM upptager en Ericus Magni 1593—1598.

Fittja. Kyrkoherdar.

2. Petrus Johannis 1510—1528 (KB, F. b. 12). — HM: 1508.
5. Ericus Erics redan 1572 $\frac{20}{8}$ (SRA). — HM: 1593—1602. Se PHT 1938 s. 59.

Forsa. Kyrkoherdar.

14. Andreas Magni 1568 $\frac{8}{10}$ —1579 (SRA. RA, E. Hildebrand).
— HM: 155 . . . , död 1600.
Komministrarar.
2 b. Petrus sacellan 1604 $\frac{18}{8}$ (SSA. Acta capituli Stockh.).

Fresta. Kyrkoherdar.

- 1 b. Michael 1515 (KB, F. b. 6).
3 b. Nicolaus E 1563—1573 (KA, Brudskatt. SRA 1568 $\frac{17}{12}$.
KA, Köpesilver).
3 c. Laurentius 1576 (KB, A 956: 2).
4. Johannes Andræ 1591 $\frac{20}{9}$ —1599 (KB, F. b. 3. A 956: 2
1592. SRA 1598 $\frac{22}{7}$. KA, Hjälpeskatt). — HM: 1588—1593.
Komministrarar.
Laurentius Erics Tybellius 1631 $\frac{19}{1}$ (KB, Engestr. saml. B.
VIII. 2. 5), »comminister».

Frösunda. Kyrkoherdar.

- 6 b. Jonas Jonæ ännu 1574 $\frac{11}{8}$ (KA, Köpesilver 1573. SRA 1574
 $\frac{7}{8}$, $\frac{11}{8}$). Se PHT 1938 s. 59.
7 b. Petrus 1576, 1577 $\frac{16}{2}$ (KB, A 956: 1. SRA).
9. Petrus 1599—1600 (KA, Hjälpeskatt. ULA, Uppsala domkap.
prot.). — HM känner honom först 1600.
9 b. Petrus Erics 1612 (KA, Uppl. 1612: 17 b), möjligen
kaplan.

Frösthult. Kyrkoherdar.

- Reinholdus Laurentii 1568 $\frac{23}{8}$ —1574 $\frac{11}{8}$ (SRA).
1. Jonas Petri 1590 $\frac{7}{3}$ —1599 (SRA. KB, A 956: 2 1592. KA,
Hjälpeskatt). — HM: 1593, saknar tillnamnet.
2 b. Olaus Salomonis 1612 (KA, Uppl. 1612: 17 a).
3. Johannes 1634 $\frac{7}{12}$, 1635 $\frac{27}{11}$ (ULA, Uppsala stads arkiv A I
n:r 1 och 2). — HM: 1638—1648.

Frötuna. Kyrkoherdar.

10. Andreas 1547 $\frac{21}{1}$ —1555 (SRA. KA, Röda n:r 70). — HM näm-
ner en Andreas 1512 och 1567.
11. Johannes 1570 (KA, Hjälpeskatt). — HM: 1568.
12. Magnus Petri 1573 $\frac{3}{4}$ —1616 $\frac{5}{1}$ (RA, E. Hildebrand. KB, A
956: 2 1576. KA, Uppl. 1579: 2. Hjälpeskatt 1599. ULA,
Uppsala domkap. prot. 1599 $\frac{12}{3}$, 1608 $\frac{3}{1}$. KA, Kongl. bref).
— HM: 1573 $\frac{12}{4}$ —1616 $\frac{15}{6}$.

Funbo. Kyrkoherdar.

11. Christopherus 1592 ¹¹/₅ (KB, A 956: 2). — HM: 1586.
 12 och 14. Johannes Martini 1593—1604 (KA, Uppl. 1593: 7. ULA, Uppsala domkap. prot. 1599 ²⁰/₆ och 1604), var ur tjänst 1607 ²⁸/₁ (K. Carls registr.). — HM: 12. Johannes 1592. 14. Johannes Martini (»Densamme som N:o 12?»).
 15. Asherus (Assarias) Johannis 1612 (KA, Uppl. 1612: 17 b), förut notarie vid Uppsala katedralskola (ULA, Uppsala domkap. prot. 1594 ¹⁷/₁₂). — HM: Kh 1606, död 1642.

Färentuna. Kyrkoherdar.

3. Canutus redan 1541 (Registr.). — HM: 1543.
 3 b. Ericus 1555 (KA, Prostarnas tionderäkensk.).
 3 c. Petrus Eriki 1555—1570 (KA, Röda n:r 70. Brudskatt 1563. Hjälpskatt). — HM anför en Petrus Olai 1556—1598. Jfr nedan n:r 5.
 3 d. Michael 1582 jan. (SRA).
 4. Andreas 1594 ²⁵/₄ (ULA, Uppsala domkap. prot.). — HM: »omtalas på 1590-talet». Möjl. kaplan.
 4 b. Olaus Andreae 1595 ²⁰/₆ (ULA, Uppsala domkap. prot.), kaplan (?).
 5. Petrus Olai 1592 ¹¹/₅—1600 ¹²/₇ (KB, A 956: 2. SRA 1593. ULA, Uppsala domkap. prot.). — HM: Petrus Olai 1556—1598.
 7. Johannes Jacobi 1612—1614 (KA, Uppl. 1612: 17 a. Sv. synodalakter I). — HM: Johannes kh i 10 år.
 En Petrus nämnes 1614 ²¹/₃ (SSA, Acta capituli Stockh.).

Östra Färnebo. Kyrkoherdar.

4. Olaus Andreae 1568 ²⁸/₉—1592 ¹¹/₅ (SRA. KA, Älvsborgs lösen 1571. Rosenbladska saml. 3 n:r 17 1583. SRA 1590 ⁷/₃. KB, A 956: 2). — HM: 1568.
 5. Petrus Esberni ännu 1596 ²¹/₃ (SRA). — HM: 1593.

Givesta. Kyrkoherdar.

8. Laurentius Eriki 1554—1573 (KA, Prostarnas tionderäkensk. SRA 1568 ²⁴/₉. KA, Hjälpskatt 1570. SRA 1571 ²⁸/₁. KA, Köpesilver). — HM: Laurentius 1556—1571.

Gran. Kyrkoherdar.

6. Martinus var förut präst i Litslena (KB, F. b. 12). — HM: 1556—1569.
 6 b. Paulus 1573 (KA, Silverskatt).

7. Petrus Andreae 1582 jan.—1598 ²⁰/₂ (SRA). — HM: Petrus 1593—1598.
8. Olaus Benedicti 1612 ²/₃ (KA, Uppl. 1612: 17 b). — HM: 1603.

Hacksta. Kyrkoherdar.

2. Simon Simonis 1567—1573 (KA, Uppl. 1567: 4. Hjälpeskatt 1570. Köpesilver 1573), var död 1579, änka: Karin (KA, Brudskatt 1579). — HM: 1569—1577.
- 2 b. Petrus 1582 jan. (SRA).
3. Johannes 1592 ¹¹/₅—1601 (KB, A 956: 2. ULA, Uppsala domkap. prot. 1593 ¹²/₉, 1599 ²²/₈. KA, Hjälpeskatt 1599. Förmögenhetsbeskattn.). — HM: 1593—1599.

Hagby. Kyrkoherdar.

8. Ericus Mathei 1582 jan.—1596 ¹⁹/₁₂ (SRA. KA, Röda n:r 74 1594. SRA 1594 ²²/₂ och 1596 ¹⁹/₂). — HM: 1586—1593.
9. Sveno Erici 1598 ²²/₇, 1599 (SRA. KA, Hjälpeskatt). — HM: 1598.

Hamrånge. Kyrkoherdar.

1. Wernich 1555 (KA, Röda n:r 70). — HM: 1546.
- 1 b. Joachimus Vneri 1568 ²⁸/₉—1592 ¹¹/₅ (SRA. KA, Rosenbladska saml. 3 n:r 17 1583. KB, A 956: 2).
2. Johannes Joachimi ännu 1596 ²¹/₃ (SRA). — HM: 1593.

Hedesunda. Kyrkoherdar.

5. Ericus Petri 1568 ²⁸/₉—1596 ²¹/₃ (SRA). — HM: 1571—1602.

Husby och Skederid. Kyrkoherdar.

- 3 b. Olaus 1569 ²⁰/₁—1576 (SRA. KA, Uppl. 1659: 14. KB, A 956: 2).
4. Ericus Olai 1579—1592 ¹¹/₅ (KA, Uppl. 1572: 2. Brudskatt 1579. Uppl. 1591: 17. KB, A 956: 2). — HM: Ericus 1593.

Husby-Sjutolft. Kyrkoherdar.

- 2 b. Sveno »på Gustav Vasas tid» (KB, F. b. 12).
- 2 c. Nicolaus (KB, F. b. 12), även i Litslena (6 e).
- 2 d. Sveno Olavi 1570—1594 ²²/₂ (KA, Hjälpeskatt. Brudskatt 1579. SRA).
- 2 e. Andreas Nicolai 1612 ⁵/₃ (KA, Uppl. 1612: 17 b).

Hällnäs. Kyrkoherdar.

- Olaus, död senast 1526 (Sv. synodalakter I).
1. Olaus har som tillnamn Belsche (SRA 1568 ²⁰/₉).

2. Christopherus redan 1573 (KA, Köpesilver). — HM: Christopherus Georgii 1577.
3. Petrus Olai 1590—1601 $\frac{24}{3}$ (KB, A 956: 2 1590 och 1592. KA, Hjälpeskatt 1599. Förmögenhetsbeskattn.) — HM: Petrus 1593. Död 1600 eller 1601.

Håtuna. Kyrkoherdar.

- 4 b. Mag. Johannes ca. 1500 och 1501 (KB, F. b. 12), canonicus Upsaliensis och pastor i Håtuna.
6. Jacobus Gislonis var församlingens förste lutherske präst (KB, F. b. 12. Engestr. saml. B. VIII. 2, 5). Se även PHT 1938 s. 61. — HM: Jacobus 1543—1556.
7. Johannes Andreæ Vestrogothus 1567—1609 (KA, Uppl. 1567: 3. SRA 1571 $\frac{28}{1}$. KA, Silverskatt 1573. KB, A 956: 2 1576 och 1592. ULA, Uppsala domkap. prot. 1595 $\frac{13}{5}$, 1602 $\frac{17}{3}$. KB, Engestr. saml. B. VIII. 2, 5 1609 $\frac{7}{3}$), härstammade från Kind, dog 1609 enl. KB, F. b. 12, hade studerat i Köpenhamn och därefter varit slottsprekiant på Vik (KB, F. b. 12). Son: Hermannus Johannis Hophtunius. — HM: 1577—1593.
- 7 b. Petrus Michaelis Uplandensis »Svärtare» 1612—1621 $\frac{6}{1}$ (KA, Uppl. 1612: 17 b. Kb, Engestr. saml. B. VIII. 2, 5), hade gått i Uppsala skola och varit hovpredikant hos furstinnan Sofia på Ekolsund (KB, F. b. 12), dotter till Gustav Vasa och Margareta Leijonhuvud.

Komministrar.

- 1 b. Petrus Ragvaldi Isopedius 1615 kyndelsmässotid (KB, Engestr. saml. B. VIII. 2, 5), sacellan, hade redan 1591 varit sacellan.
- 1 c. Magnus Petri 1620 $\frac{20}{10}$ —1624 $\frac{1}{10}$ (KB, Engestr. saml. B. VIII. 2, 5), »comminister», pastor i Ö. Färnebo 1638. — Se HM I s. 370.

Häverö. Kyrkoherdar.

3. Olaus Erici 1555—1576 (KA, Röda n:r 70. Rosenbladiska saml. 3 n:r 9 1556. Hjälpeskatt 1570. Köpesilver 1573. KB, A 956: 2). — HM: Olaus 1551—1556.
- 3 b. Sveno Andreæ 1592 $\frac{11}{5}$ —1612 (KB, A 956: 2. SRA 1593 $\frac{20}{3}$, 1596 $\frac{12}{2}$. ULA, Uppsala domkap. prot. 1595 $\frac{4}{2}$. KA, Hjälpeskatt 1599. Uppl. 1612: 17 b). — HM kallar honom felaktigt Sveno Olai 1593—1599. Jfr nedan n:r 4.
4. Sveno Olavi 1593 febr., 1594 $\frac{22}{2}$ (SRA), troligen adjunkt åt föregående.

Hökhuvud. Kyrkoherdar.

3. Michael Erici redan 1568 $\frac{9}{12}$ (SRA. KA, Hjälpeskatt 1569. Köpesilver 1573). — HM: 1571—1594.

Järvsö. Kyrkoherdar.

- 2 b. Olaus Magni 1598 $\frac{20}{2}$ (SRA).

Kalmar. Kyrkoherdar.

3. Paulus Torchilli 1555—1573 (KA, Röda n:r 70. Uppl. 1567: 3. SRA 1568 $\frac{22}{8}$. KA, Hjälpeskatt 1569. Rosenbladska saml. 3 n:r 16 1569 $\frac{15}{6}$. SRA 1571 $\frac{22}{1}$. KA, Köpesilver 1573). — HM: Paulus 1554—1571.
4. Petrus Petri redan 1589 (KA, Röda n:r 314). — HM: 1590—1601.

Knutby. Kyrkoherdar.

7. Antonius Erici 1568 $\frac{22}{8}$ —1599 (SRA. KA, Hjälpeskatt 1570. Köpesilver 1573. KB, A 956: 2 1576 och 1592. SRA 1596 $\frac{12}{2}$, 1598 $\frac{22}{7}$. KA, Brudskatt 1579. Hjälpeskatt 1599). — HM: Antonius 1593—1615. Jfr PHT 1938 s. 61.

Lagga. Kyrkoherdar.

- 17 b. Petrus Erici 1574 $\frac{11}{6}$ (SRA). — HM: 18. Petrus Johannis 1569—1603.
Johannes Simonis 1603 $\frac{20}{1}$ (KA, Röda n:r 454) på den vakanta tjänsten efter den avsatte Petrus (n:r 18).

Lena. Kyrkoherdar.

8. Augustinus Jonæ Bothniensis var verksam i Solna 1612 $\frac{22}{2}$ (KA, Uppl. 1612: 17 a), prost 1626 (ULA, Lena L I n:r 1). Se f. ö. PHT 1938 s. 62.

Östra Leufsta. Kyrkoherdar. Se PHT 1938 s. 62!

11. Michael Erici 1566 $\frac{19}{1}$ —1568 $\frac{22}{8}$ (RA, E. Hildebrand. SRA). — HM: Michael Skråme (ingen tidsuppgift).
12. Vincentius Johannis 1569 (KA, Hjälpeskatt). — HM: Vincentius (utan tidsangivning).
13. Benedictus Laurentii 1573—1592 $\frac{11}{5}$ (KA, Köpesilver, Uppl. 1590: 14. KB, A 956: 2). — HM anger blott förnamnet och saknar kronologiska uppgifter.
14. Petrus Magni 1598 $\frac{20}{2}$, 1599 (SRA. KA, Hjälpeskatt). — HM: 1593.

Lillkyrka. Kyrkoherdar.

- 4 (?). Nicolaus P 1555—1568 ²³/₈ (KA, Röda n:r 70. Uppl. 1567: 4 SRA). — HM: Jonas (sic!) 1556.
- 4 b. Petrus I (J) på 1560-talet (KB, F. b. 12), förut i Ekeby (n:r 6).
Komministrar.
Petrus Jonæ 1570, präst i Boglösa (KA, Hjälp-skatt).

Litslena. Kyrkoherdar.

- 6 b. Halstanus 1490 (KB, F. b. 12).
6 c. Andreas 1499 (KB, F. b. 12).
6 d. Martinus före 1555 (KB, F. b. 12), 1548 enl. KA, Prostarnas tionderäkensk., blev sedan pastor i Gran (se n:r 6).
6 e. Nicolaus kh i både Litslena och Husby (KB, F. b. 12).
7. Mag. Laurentius Botniensis (KB, F. b. 12), verksam ännu 1568 ²³/₈ (SRA), var församlingens förste lutherske präst. Hittills hade Litslena och Husby-Sjutolft varit förenade, men kaplanen Sveno blev på Gustav Vasas tid pastor i Husby (n:r 2 b), varvid församlingarna skildes. Laurentius blev senare avsatt. — HM: Laurentius 1556—1561.
- 8 och 9. Johannes Erics (KB, F. b. 12) 1570—1601 (KA, Hjälp-skatt. Köpesilver 1573. Brudskatt 1579. SRA 1582 jan. KB, A 956: 2 1592. F. b. 3 1595 ¹³/₂. KA, Röda n:r 314 1590. Hjälp-skatt 1599. Förmögenhetsbeskattn.). — HM: 8. Hans 1575. 9. Johannes Erics 1593—1604.
- 9 b. Olaus Andreae 1612 ⁵/₃ (KA, Uppl. 1612: 17 b. KB, F. b. 12), var kh. Jfr PHT 1938 s. 63.
Som kaplan verkade 1612 en Andreas Nicolai (KA, Uppl. 1612: 17 a).

Lohärad. Kyrkoherdar.

- 3 b. Nicolaus Pauli 1556—1573 (KA, Prostarnas tionderäkensk. SRA 1568 ²³/₈. KA, Hjälp-skatt 1570. Köpesilver 1573). Änkan Karin omtalas 1575 ¹¹/₂ (RA, E. Hildebrand).
3 c. Jonas Petri 1573 (KA, Köpesilver).
3 d. Olaus Severinsson 1576—1579 (KB, A 956: 2. KA, Uppl. 1579: 2. Brudskatt).

Lovö. Kyrkoherdar.

3. Laurentius 1563 (KA, Brudskatt). — HM: 1556.

Långtora. Kyrkoherdar.

- 4 b. Benedictus Canuti 1568 ²⁴/₉ (SRA).
5. Simon Jacobi ännu 1579 (KA, Uppl. 1569: 4. Hjälpsskatt 1570. Köpesilver 1573. Brudskatt). — HM: 1552—1577.
6. Enoch Laurentii ännu 1595 ¹⁴/₂. Kaplan: Olavus (ULA, Uppsala domkap. prot.). — HM: Enoch 1593.
- 6 b. Ericus Erici 1598 ²²/₇ (SRA).

Länna. Kyrkoherdar.

- 4 b. Ericus O 1569 (KA, Hjälpsskatt).
- 4 c. Olaus Henrici 1570 ²/₁ (KA, Hjälpsskatt). Jfr PHT 1938 s. 64.

Markim. Kyrkoherdar.

3. Jonas ca. 1525 (KB, F. b. 5). — HM: ca. 1530—34.
- 4 b. Jonas Petri 1568 ²³/₈—1592 ¹¹/₅ (SRA. KA, Hjälpsskatt 1569. Köpesilver 1573. KB, A 956: 2 1576 och 1592 ¹¹/₅). — HM:s n:r 4. Jonas 1556 torde icke vara samma person som denne.
5. Nicolaus Jonæ 1593 ²⁰/₃—1599 (SRA 1593 ²⁰/₃, 1594 ²²/₂ 1598 ²²/₇. SSA, Acta capit. Stockh. 1597 ¹⁸/₈. KA, Hjälpsskatt). — HM: 1593—1600.
7. Johannes Laurentii 1612 (KA, Uppl. 1612: 17 a). — HM: dog 1620.
- 8 b. Ericus Danielis fick kollationsbrev på gället 1627 ²⁰/₁₂ men undanträngdes (RA, Ups. konsist. und skrifvelser). Se Roslags-Bro n:r 11!

Munsö. Kyrkoherdar.

- 1 b. Petrus 1563 (KA, Brudskatt).
- 1 c. Anundus 1571 ²⁵/₁ (SRA), icke identisk med n:r 2.
- 1 d. Mag. Salomon fr. 1576 ²⁷/₂ (Handl. rör. Skand:s hist. 20 s. 231).
- 1 e. Lambrecht Nicolai 1590 ⁷/₃—1592 ¹¹/₅ (SRA. KB, A 956: 2).
2. Anundus 1593 ¹²/₉—1595 ¹⁹/₅ (ULA, Uppsala domkap. prot.), förut kaplan åt kh Johannes (n:r 3) i Hacksta. — HM: 1593.
3. Nicolaus Olai 1612—1614 juli (KA, Uppl. 1612: 17 a och 17 b. Sv. synodalakter I). — HM nämner en Nicolaus Johannis, död 1618.

Nysätra. Kyrkoherdar.

- 2 b. Johannes Petri 1568 ²⁴/₉—1583 (SRA. KA, Rosenbladiska saml. 3 n:r 17). Jfr PHT 1938 s. 64.

- 2 c. Olaus Falck 1590—1594 $2\frac{1}{2}$ (KA, Röda n:r 314. KB, A 956: 2 1592. SRA). — HM: Olaus Falck 1556—1601.
 3. Johannes Laurentii även 1615 $2\frac{1}{1}$ (AOSB II: 12 s. 13 1614 $2\frac{1}{8}$. ULA, Nysätra kyrkoarkiv). — HM: Johannes 1600.

Enköpings Näs.

- 5 b. Petrus, död senast 1526 (Sv. synodalakter I).
 7. Henricus Georgii 1570 (KA, Hjälpkatt), död före 1584, då änkan levde (KA, Rosenbladska saml. 3 n:r 17). — HM: Henricus 1556—1569.
 7 b. Nicolaus Assveri 1579—1582 jan. (KA, Brudskatt. SRA).

Uppsala Näs. Kyrkoherdar.

- 1 b. Laurentius Andreae 1567—1572 (KA, Uppl. 1567: 25, 1568: 3. SRA 1568 $2\frac{1}{8}$. KA, Uppl. 1572: 13).
 2 b. Henricus I (J) 1568 $1\frac{7}{8}$ (SRA), kaplan (?).
 2 c. Marcus Nicolai 1572—1574 $1\frac{1}{8}$ (KA, Uppl. 1572: 13. SRA 1572 $2\frac{0}{8}$. KA, Köpesilver 1573. SRA).
 2 d. Jacobus Andreae 1582 jan. (SRA).
 Andreas Eriki 1612 (KA, Uppl. 1612: 17 a), kanske kaplan.

Odensala. Kyrkoherdar.

7. Simon 1619 $\frac{9}{8}$ —1624 $2\frac{1}{4}$ (AOSB II: 12 s. 32. SSA, Acta capituli Stockh.). — HM: 1603. Jfr PHT 1938 s. 65.

Rasbo. Kyrkoherdar.

14. Laurentius Christierni 1571—1573 (KA, Uppl. 1571: 6. Köpesilver). — HM: 1572.

Riala. Kyrkoherdar.

5. Olof Hendersson 1571 $2\frac{5}{1}$ —1596 $\frac{4}{2}$ (SRA. KA, Brudskatt 1579. SRA 1595 $1\frac{7}{10}$. ULA, Uppsala domkap. prot.). Sigill OE. — HM: Olaus 1571—1593.
 5 b. Clemet, var död 1599 (KA, Hjälpeskatt). Änka: Brita.

Rimbo. Kyrkoherdar.

9. Ericus 1555—1569 (KA, Röda n:r 70. Uppl. 1569: 14). — HM: Ericus kh 20 år, levde 1556.
 10. Matthias Nicolai 1568 $2\frac{1}{8}$ (SRA), tydl. först den föregående kaplan. — HM: 1569—1577.

Rogsta. Kyrkoherdar.

- 3 b. Ericus Magni 1568 $\frac{8}{10}$, 1569 $2\frac{1}{1}$ (SRA).
 5. Petrus Matthiae ännu 1595 $2\frac{0}{2}$ (ULA, Gäfleborgs länsstyrelses arkiv). — HM: 1579—1593.

Västra Ryd. Kyrkoherdar.

- 3 (?). Andreas Olai 1582 $\frac{7}{8}$ —1593 $\frac{20}{8}$ (SRA). — HM nämner som n:r 3 en Andreas Petri 1580—1593.

Östra Ryd. Kyrkoherdar.

- Ericus 1563 (KA, Brudskatt).
Truls 1568 $\frac{22}{8}$ —1576 (SRA. KA, Köpesilver 1573. KB, A 956: 2).
5. Johannes Stockholmsensis 1634 $\frac{16}{8}$ (KB, F. b. 13). — HM: Johannes Petri Holmius 1663—1669 $\frac{28}{11}$.

Sigtuna. Kyrkoherdar.

14. Johannes Erici 1567—1573 (KA, Uppl. 1567: 3. Hjälpeskatt 1569. Köpesilver). HM: pastor »i K. Johan III:s tid».

Simtuna. Kyrkoherdar.

- 27 b. Andreas Jonæ 1594 $\frac{22}{2}$ (SRA).
29. Johannes Marci Bullernæsius fr. 1620 $\frac{21}{12}$ (Registr., kollationsbrev). — HM: kh 1621.
Komministrar.
1. Johannes 1592 $\frac{11}{8}$ (KB, A 956: 2). — HM: 1593.

Skokloster. Kyrkoherdar.

- 1 b. Laurentius 1541 (Registr.).
2. Ericus Mathei 1567—1573 (KA, Uppl. 1567: 3. SRA 1568 $\frac{22}{8}$. KA, Rosenbladiska saml. 3 n:r 16 1569 $\frac{15}{8}$. Hjälpeskatt 1569. Köpesilver 1573). — HM: Ericus Matthiæ 1577.
2 b. Johannes 1582 jan. (SRA).
4. Johannes Rogg 1592 $\frac{11}{8}$ —1612 (KB, A 956: 2. SRA 1593 febr. KA: Uppl. 1612: 17 b). — HM: 1593—1595.

Skänela. Kyrkoherdar.

4. Petrus 1515 (KB, F. b. 6). — HM: 1528—1532.
6. Michael Erici före 1558 $\frac{11}{8}$ (KA, Uppl. 1567: 3). — HM: Michael 1569 och 1571.
7. Magnus Petri 1576—1612 $\frac{20}{2}$ (KA, A 956: 2 1576 och 1592. KA, Hjälpeskatt 1599. Uppl. 1612: 17 b), son: Matthias Magni 1623 $\frac{22}{7}$ (KB, F. b. 6). — HM: 1593—1602.

Sparrsätra. Kyrkoherdar.

- 1 b. Ericus 1543, prost (KA, Röda n:r 4).
3. Olaus Falk 1573—1579 (KA, Köpesilver. Brudskatt). — HM: 1571—1577.

Sånga. Kyrkoherdar.

- 1 b. Laurentius 1403 (KB, F. b. 6).
- 1 c. Johannes 1436—1458 (KB, F. b. 6).
- 2 b. Laurentius 1485—1488 (KB, F. b. 6).
- 3 b. Ericus 1505—1508 (KB, F. b. 6).
- 4 b. Olaus 1522—1524 (KB, F. b. 6).
- 4 c. Matthias 1541 (Registr.).
6. Laurentius Nicolai 1557—1563 (KB, F. b. 6. KA, Brudskatt). — HM: 1557.
14. Ericus 1626 ²¹/₈ (SSA, Acta capituli Stockh.). — HM: 1619.

Söderby. Kyrkoherdar.

4. Petrus Olai 1568 ¹²/₁₂—1579 (SRA. KA, Köpesilver 1573. KB, A 956: 2 1576. KA, Brudskatt). — HM: 1577—1595.
5. Johannes 1599 (KA, Hjälpeskatt). — HM: 1603.

Teda. Kyrkoherdar.

- 2 c. Olaus Andreae ännu 1592 ¹¹/₈ (KA, Brudskatt 1579. KB, A 956: 2). Jfr PHT 1938 s. 67.
- 4 och 5. Nicolaus O. Uplandus Klint 1644 ⁴/₈ (KB, A 945), son: studenten Andreas Klint, anklagad för lägersmål. — HM: 4. Nils Klint omtalas 1624. 5. Nicolaus Olai 1625—1653. Tre andra söner nämnas.

Tegelsmora. Kyrkoherdar.

4. Ericus Petri 1568—1573 (SRA. KA, Köpesilver). — HM: 1577.
6. Gudmundus Olai Helsingius 1593 ²⁰/₈—1612 (SRA. KA, Hjälpeskatt 1599. Förmögenhetsbeskattn. 1601. Uppl. 1612: 17 b). — HM: Gudmundus 1593—1616.

Tensta. Kyrkoherdar.

10. Benedictus redan 1588, 1592 ¹¹/₈ (KB, A 956: 2). — HM nämner honom först 1593. Se PHT 1938 s. 67.

Tibble. Kyrkoherdar.

3. Petrus 1543—1555 (KA, Röda n:r 43 och 70), prost. — HM: 1556.
1. Benedictus Nicolai 1568 ²⁰/₈, 1570 (SRA. KA, Hjälpeskatt). — HM omtalar honom först 1569 och saknar hans efternamn.
2. Olaus Erici 1573, 1574 ¹¹/₈ (KA, Köpesilver. Kyrkor, skolor, hospital 1573. Röda n:r 4 1573. SRA). — HM utan årtal och efternamn.
4. Carolus 1582 jan. (SRA). — HM anger ingen tid för hans verksamhet.

- 5 och 6. Jonas Nicolai 1592 ¹¹/₅—1596 ¹⁹/₂ (KB, A 956: 2. ULA, Uppsala domkap. prot. 1593 ¹⁷/₇. SRA 1594 ²²/₂, 1595 ¹⁷/₁₀, 1596 ¹⁹/₂). — HM: 5. Johannes Petri (?) 1593. 6. Jonas Nicolavi 1593—1595.
7. Laurentius 1599 (KA, Hjälpeskatt). — HM: död 1618 ¹⁶/₁₂.

Tierp. Kyrkoherdar.

- 7 b. »Niclis a Tyerp» 1357 (KA, Topografica, Uppsala län, Örbyhus h:d).
- 16 b. Andreas 1454 ¹²/₁₀ (KB, F. b. 12).
25. Johannes Georgii 1568 ²⁰/₉, ²/₁₂ (SRA). — HM: Johannes 1556.
26. Christopherus Laurentii 1573 (KA, Köpesilver). — HM: 1577.
27. Laurentius 1592 ¹¹/₅—1599 ⁴/₁₁ (KB, A 956: 2. ULA, Uppsala domkap. prot.). — HM: 1593—1595.
- Komministrarar.
- Nicolaus, död senast 1535 (Sv. synodalakter I), kaplan.

Torstuna. Kyrkoherdar.

- 9 b. Andreas 1537 ¹⁵/₁ (Hist. handl. 3 s. 2).
- 10 b. Ericus Olai 1568 ²³/₈ (SRA).
11. Michael Olavi 1574 ¹¹/₆—1582 jan. (SRA). — HM: »omkring 1574».
12. Johannes Erici 1586 ⁶/₄—1612 (SSA, Tänkebok. SRA 1590 ⁷/₉. KB, A 956: 2 1592. RA, Strödda hist. handl. 16 1598. KA, Hjälpeskatt 1599. Uppl. 1612: 17 a). — HM: 1590—1595.
- 14 b. Mag. Petrus Andreae 1617 ¹²/₁₂ (AOSB II: 12 s. 25).

Torsåker. Kyrkoherdar.

- 3 b. Petrus Estani 1574 ⁷/₆, ¹¹/₆ (SRA).

Tuna (Hälsingland). Kyrkoherdar.

- 5 b. Nicolaus O 1568 ⁸/₁₀—1571 ²⁵/₁ (SRA 1568 ⁸/₁₀, 1571 ²⁵/₁. KA, Älvsborgs lösen).
- 5 c. Magnus Erici 1583, 1584 jan. (KA, Rosenbladiska saml. 3 n:r 17. SRA).
7. Petrus Laurentii ännu 1595 ¹⁷/₁₀ (SRA). — HM: 1593.

Täby. Kyrkoherdar.

4. Johannes Laurentii 1543—1563 (KA, Röda n:r 4. Prostarnas tionderäkensk. 1545 ²³/₁. Röda n:r 70 1555. Brudskatt). — HM: Hans 1543—1559.
6. Laurentius redan 1568 ²³/₈ (SRA). — HM: nämnes 1569—1575.
- 6 b. Olaus 1573 (KA, Uppl. 1573: 16).

7. Nicolaus 1576 (KB, A 956: 2). — HM: nämnes 1578—1585.
8. Laurentius Olai 1592 ¹¹/₅—1603 ²/₄ (KB, A 956: 2. ULA, Uppsala domkap. prot. 1593 ¹⁷/₇. SRA 1594 ²²/₂. KA, Hjälpeskatt 1599. SSA, Acta capituli Stockh. 1603 ²/₃. Tänkebok). — HM: 1593—1595.
9. Elias Caroli 1612 (KA, Uppl. 1612: 17 a och 17 b). — HM: Elias Broms 1615 och 1617.
10. Engelbertus Petri 1625 ¹⁷/₁—1628 ¹⁰/₁₀ (SSA, Acta capituli Stockh. 1625 ¹⁷/₁, 1627 ¹⁸/₄, 1628 ¹⁰/₁₀), hade som kaplan 1625 ¹⁷/₁ en Petrus. — HM: Engelbertus Olai, nämnd först 1628.

Ununge. Kyrkoherdar.

6. Gotschalculus Stephani 1576—1593 ¹/₇ (KB, A 956: 2. KA, Brudskatt 1579. ULA, Uppsala länsstyrelses arkiv: Biogr. 1591 ¹²/₁. Uppsala domkap. prot.). — HM: 1577—1588.
8. Laurentius Jonæ 1593 ²⁰/₃—1599 ⁴/₁₁ (SRA. ULA, Uppsala domkap. prot. 1593 ¹/₇, 1599 ⁴/₁₁. KA, Hjälpeskatt). — HM: Laurentius 1593—1601.

Uppsala. Domprostar och kyrkoherdar.

34. Mag. Ericus Olai Schepperus fr. 1602 ¹⁷/₁₁ (ULA, Uppsala domkap. prot.).
35. Mag. Claudius Johannis Opsopæus fr. 1609 ¹⁸/₁ (KA, Kongl. bref).
37. Doktor Laur. Wallius fr. 1622 ¹/₁₁ (ULA, Helga Trefaldighet L I: 1).

Komministrarar och kaplaner.

1. Ericus Matthei 1557 (KA, Städens acta: Upsala). — HM: Ericus 1556.
- 2 b. Haquinus kaplan före 1605 ²/₁₂ (SSA, Tänkebok).
- 2 c. Israel kaplan 1630 ²⁹/₁₁ (ULA, Uppsala stads arkiv A I n:r 1), var död 1634 ⁸/₁₀, änka: Karin.
4. Mag. Thomas fr. 1634 ²³/₁₀ (ULA, Uppsala stads arkiv A I n:r 1). — HM: Mag. Thomas Michaelis Kidronius 1639—1641.

Helga Trefaldighet.

1. Ericus E. Hielmstadius 1611 ²⁸/₁₁—1613 ²⁷/₂ (KA, Uppl. 1612: 17 a. Kyrkor, skolor, hospital), sacellan. — HM: Ericus Erics 1593.
2. Sanderus Brynolphi Arusiander antogs 1612 ²³/₃ till själasörjare i Bondkyrkoförsamlingen (ULA, Helga Trefaldighet L I: 1). — HM: prästvigd före 1618, saknar tillnamnet Arusiander.
- 2 b. Ericus Laurentii Waxalliensis sacellan fr. 1615 S. Thomæ dag (ULA, Helga Trefaldighet L I: 1).

Vada. Kyrkoherdar.

- 4 b. Andreas 1555 (KA, Röda n:r 70).
 6. Petrus Nicolai 1563—1573 (KA, Brudskatt. Hjälpeskatt 1569. Köpesilver). — HM: Petrus 1550—1593, prost 1550. Jfr nedan 6 c.
 6 b. Jonas 1576 (KB, A 956: 2).
 6 c. Petrus 1592 ¹¹/₆ (KB, A 956: 2). Jfr ovan n:r 6.
 7. Simon Jonæ 1599—1612 (KA, Hjälpeskatt. Uppl. 1612: 17 b). — HM: Simon till 1603. Se ovan Odensala n:r 7.
 11 b. Jonas Olavi Medelpadius 1632—1634 ¹⁶/₅ (KB, F. b. 13). — Jfr HM n:r 13. Jonas Olai, död 1679.

Vaksala. Kyrkoherdar.

6. Andreas Ingelli ännu 1575 ¹⁷/₃ (KA, Köpesilver 1573. RA, Strödda hist. handl. 10). — HM: 1569.
 7. Laurentius Esberni 1588 ²⁶/₁₀—1600 ¹⁵/₁₀ (KA, Kongl. bref. KB, A 956: 2 1592. KA, Röda n:r 74 1594. Hjälpeskatt 1599 ²⁹/₁₁. ULA, Uppsala domkap. prot.). — HM: 1582—1610.

Valbo. Kyrkoherdar.

7. Magnus Östonis redan 1568 ²⁰/₉ (SRA. RA, E. Hildebrand 1588 ¹⁰/₂. KB, A 956: 2). — HM: 1593—1601.

Vallby. Kyrkoherdar.

10. Laurentius Olavi redan 1592 ¹¹/₆ (KB, A 956: 2. SRA 1594 ²²/₂). — HM: 1593—1595.

Vallentuna. Kyrkoherdar.

13. Laurentius Magni 1563—1593 ¹⁷/₇ (KA, Brudskatt. Hjälpeskatt 1569. SRA 1571 ²⁵/₁. KA, Köpesilver 1573. SSA, Tänkebok 1588 ⁴/₃, ²⁰/₈. ULA, Uppsala domkap. prot.). — HM: 1556—1593.
 14. Amundus 1599 ¹⁸/₆ (KA, Hjälpeskatt 1599. ULA, Uppsala domkap. prot. 1599 ¹⁸/₆). — HM: 1594.
 Petrus Olavi 1612 (KA, Uppl. 1612: 17 b), trol. kaplan.

Valö. Kyrkoherdar.

- 1 b. Laurentius Johannis 1568 ²⁰/₉—1582 jan. (SRA. KA, Köpesilver 1573. SRA 1574 ¹¹/₆, 1582 jan.).
 2. Petrus Ragvaldi ännu 1599 (SRA 1590 ⁷/₃. KA, Hjälpeskatt). — HM: 1590—1595.

Veckholm. Komministrar.

1. Daniel 1594 ¹⁷/₄, 1595 ¹⁵/₁₂ (ULA, Uppsala domkap. prot.), i Veckholm. — HM: 1593.
Nils Jörensso 1579 (KA, Brudskatt), i Kungs-Husby.

Vendel. Kyrkoherdar.

16. Mag. Johannes Petri (KA, Köpesilver 1573. RA, Strödda hist. handl. 10). Hans änka Kirstin Persdotter levde ännu 1597 (Riksregistr. 1594 ¹⁶/₆. KA, Kongl. bref). — Jfr HM III s. 369 och 489 f.
17. Nicolaus Johannis 1592—1594 (KA, Sandbergska saml. TT 5027, 5028). — HM: 1593—1595.

Vidbo. Kyrkoherdar.

3. Johannes E ännu 1582 jan. (KA, Köpesilver 1573. SRA). — HM: Johannes 1556—1571.
- 3 b. Olaus Stephani 1568 ¹²/₁₂—1573 (SRA. KA, Köpesilver), i Husby-Långhundra, trol. komminister.
- 3 c. Laurentius 1576 (KB, A 956: 2).
Johannes 1592 ¹¹/₅ (KB, A 956: 2), möjl. identisk med nr 3.

Viksta. Kyrkoherdar.

- 5 b. Gisle (GC, GG, GO?) 1610 (KA, Röda nr 59). — HM: »Dess (Johannes Ericis) närmaste successor känner man ej.»
- 5 c. Petrus Olai 1611, 1612 (KA, Uppl. 1611: 13, 1612: 12 och 17 a). Jfr PHT 1938 s. 70.

Villberga. Kyrkoherdar.

4. Laurentius Olai 1567—1579 (KA, Uppl. 1567: 4. Hjälpsskatt 1570. Köpesilver 1573. Brudskatt). — HM: 1556—1571.
5. Jonas Laurentii ännu 1601 (KA, Förmögenhetsbeskattn.). — HM: Jonas Johannis 1593—1595. Se PHT 1938 s. 70.

Vittinge. Kyrkoherdar.

- Andreas före 1536 ²⁸/₄, då han fick kollationsbrev på Björklinge pastorat (Registr.).
Ericus i Skepptuna fr. 1536 ²⁸/₄ (Registr.).
2. Petrus Jonæ 1592 ¹¹/₅—1594 ²²/₂ (KB, A 956: 2. SRA). — HM: 1593.
 3. Abrahamus 1612 (KA, Uppl. 1612: 17 a), tjänstgjorde i Stockholm 1605 ²/₁₂ (SSA, Tänkebok). — HM: 1604 konstituerad pastor.

Våla. Komministrarar.

Matthias Laurentii sacellan före 1594 ¹⁰/₄ (ULA, Uppsala domkap. prot.), då han rekommenderades till kh i Njurunda. Se Bygdén, Hernösands stifts herdaminne II s. 270.

Väddö. Kyrkoherdar.

- 2 c. Johannes Erici 1570 ⁴/₁—1573 (KA, Hjälpeskatt. Köpesilver).
4. Olaus Olavi 1592 ¹¹/₆—1599 (KB, A 956: 2. KA, Hjälpeskatt). — HM: Olaus 1593—1602.
5. Petrus, var död 1632 ²⁶/₁₀ (ULA, Uppsala stads arkiv A I n:r 1). — HM nämner honom som verksam ännu 1635.

Vänge. Kyrkoherdar.

7. Petrus Erici 1588—1599 ¹⁷/₁₁ (KB, A 956: 2 1588 och 1592. KA, Röda n:r 74 1594. Hjälpeskatt). — HM: 1590—1598.

Värmdö. Kyrkoherdar.

- 4 b. Nicolaus 1543—1546 (RA, E. Hildebrand).
- 4 c. Johannes 1549 (RA, E. Hildebrand).
- 4 d. Michael 1556, prost (KA, Rosenbladiska saml. 3 n:r 9). — HM nämner en Michael (n:r 4) verksam 1530—1556.
5. Benedictus Antonii 1569 (KA, Hjälpeskatt). — HM saknar tillnamn.
6. Petrus 1573 (KA, Köpesilver). — HM anger intet årtal.

Västland. Kyrkoherdar.

6. Paulus Petri 1555—1592 ¹¹/₆ (KA, Röda n:r 70. SRA 1568 ²⁰/₉. KA, Hjälpeskatt 1569. Köpesilver 1573. KB, A 956: 2). — HM: Paulus 1556—1571.

Vätö. Kyrkoherdar.

2. Johannes prost 1543—1555 (KA, Röda n:r 4 och 70). — HM: 1556.
3. Petrus Olavi 1568 ¹²/₁₂—1573 (SRA. KA, Köpesilver). — HM: död 1578.
4. Matthias Nicolai 1576—1594 ²²/₂ (KB, A 956: 2 1576 och 1592. SRA). — HM: 1580—1597.
6. Martinus 1599 (KA, Hjälpeskatt). — HM: »Pastor i 6 år.»
7. Andreas Pauli 1612 ¹⁷/₂—1619 ¹⁷/₆ (KA, Uppl. 1612: 17 b. Kongl. bref). — HM: 1604, pastor i 23 år.

Väster-Åker. Kyrkoherdar.

9. Sveno 1568 ²²/₉, 1569 ²²/₁ (SRA), möjl. kaplan. — HM: 1570.

10. Andreas 1562 ¹²/₇—1570 (Hist. handl. 13 s. 41. KA, Brudskatt 1563. Hjälpsskatt). — HM: 1570.
 14. Petrus O 1612 (KA, Uppl. 1612: 17 a). — HM: Var kh 1609 och dog 1623.

Öster-Åker. Kyrkoherdar.

1. Ericus Olai till 1589 ¹⁵/₇ (ULA, Österåkers kyrkoarkiv I: 3). — HM: kh 1590.
 1 b. Sigvardus O 1568 ²³/₈—1576 (SRA. KA, Hjälpsskatt 1569. SRA 1571 ²⁵/₁. Köpesilver 1573 ³¹/₇. KB, A 956: 2), möjligen sacellan. — Jfr HM III s. 458. Wester-Åker n:r 11. Sigvardus 1570.
 2. Israel Erici Acrelius fr. 1589 ¹⁵/₇ (ULA, Österåkers kyrkoarkiv I: 3).
 3. Olaus Israelis Nylandus 1634 ¹⁰/₅ (KB, F. b. 13), identisk med Olaus Israelis Acrelius 1627—1646.

Åkerby. Kyrkoherdar.

7. Georgius Petri 1571 ⁴/₁—1583 (KA, Hjälpsskatt. Uppl. 1573: 5. Rosenbladska saml. 3 n:r 17). — HM: 1571 och 1572.
 Klockaren Håkan 1583 (KA, Rosenbladska saml. 3 n:r 17), åldrig, var prästvigd.

Årsunda. Kyrkoherdar.

- 2 b. Johannes 1555 (KA, Röda n:r 70).
 3. Petrus Olai redan 1568 ²⁸/₈ (SRA). — HM: 1571—1581.
 7. Johannes Andreae fr. 1629 ¹⁰/₈ (SRA), kollationsbrev. — HM. »kyrkoh. här 16. . ».

Ålvkarleby. Komministrar.

Christopherus Laurentii 1573 (KA, Köpesilver).

Årentuna. Kyrkoherdar.

7. Paulus Matthiæ 1588—1599 (KB, A 956: 2 1588 och 1592. KA, Uppl. 1598: 22). — HM: 1593.
 8. Laurentius 1598 ¹⁸/₁—1628 ⁷/₃ (ULA, Uppsala domkap. prot. 1598 ¹⁸/₁, 1599 ²⁰/₆. KA, Hjälpsskatt 1599. SSA, Acta capituli Stockh.), son: Andreas Laurentii. — HM: 1598, 1601, död 1638.

Össebygarn. Kyrkoherdar.

- 3 b. Jöran 1553—1555 (KA, Prostarnas tionderäkensk. Röda n:r 70).
 4. Ericus i Össeby 1563 (KA, Brudskatt). — HM: Ericus 1556.

- 4 b. Sigfridus i Garn 1569 (KA, Uppl. 1569: 14).
 - 4 c. Andreas Henrici i Össeby 1568 ²²/₈—1576 (SRA. KA, Hjälp-skatt 1569. Köpesilver 1573. KB, A 956: 2).
 6. Benedictus Petri i Garn 1598 ²²/₇, 1599 (SRA. KA, Hjälp-skatt). — HM: 1600 och 1601.
 - 8 b. Petrus Henrici Östgothus i Garn 1626—1634 ¹⁶/₅ (KA, Röda n:r 59. SSA, Acta capituli Stockh. 1628 ¹⁶/₁₀. KB, F. b. 13).
-

Godsägaren Robert Dickson på Fimmersta.¹

En vän till Peter Wieselgren och S. A. Hedlund.

Av Wilhelm Carlgren.

Av de tre namnen härövan tillhöra de två sista svenska berömdheter, och de ha i någon mån gemensamt gått till eftervärlden. Det tredje namnet är mindre känt redan av den anledningen, att dess bärare livet igenom medvetet odlade sin anonymitet. Medlem av en lysande göteborgsk finanssläkt på höjden av dess bana blev Robert Dickson både för Peter Wieselgren och S. A. Hedlund ett oundgängligt materiellt stöd på skilda områden av deras filantropiska, religiösa och kommunalpolitiska verksamhet. Han framstår tillika som deras vän genom sitt spontana, sakliga intresse och sin ovanliga personliga anspråkslöshet.

Det finns på Göteborgs stadsbibliotek brottstycken ur Robert Dicksons korrespondens och hos hans efterlevande släkt² spridda biografiska uppgifter om honom. Man spårar på ena som andra hållet en både vederhäftig och sympatisk typ för svensk liberal tidsålder, kommersiellt som andligt påverkad från England.

Skilda forskare som Rodhe, Newman och J. Bergman³ ha redan inpassat *P. Wieselgren*, folkväckaren och nykterhetsaposteln, polyhistorn och teologen i nödigt tids- och kultursammanhang. Men den mångfrestande mannen, som uppges ha mottagit 11,000 brev, väntar ännu en verklig levnadsteckning, jämförlig med t. ex. sina samtidas, Thomanders och Wingårds. Detta gäller ej minst Wieselgrens Göteborgstid, som i ålder, värdighet och auktoritet betecknar krönet av hans liv. Wieselgrens anknytning till den köpmansaristokrati, i vilken Dicksonerna så starkt framträdde, var dubbel. Hans rastlösa, prak-

¹ Uppsatsen är tillkommen i samband med författandet av artiklarna Dickson för Svenskt Biografiskt Lexikons under utarbetning varande del 11.

² Hos kammarherren James Dickson, Vikaryd pr Alingsås, som jag har att tacka för visat tillmötesgående.

³ E. Rodhe, *Ur 1800-talets svenska kyrkohistoria* (1912); E. Newman, *Peter Wieselgren som romantiker och religiös folkväckare* (1928); J. Bergman, *Svenska nykterhetsrörelsens historia* 3:e uppl. (1916).

tiska inställning fann genklang hos framför allt inflyttade skotsk (-engelska) familjer med nedärvd kalvinsk religiositet. Hans lätt tillgängliga, mera på bredden än djupet syftande, litterära produktion gjorde honom till självskrivnen ledare för det kungl. Vetenskaps- och vitterhetssamhället i handelsstaden. Med välgörenheten och bildningsintresset, som i Göteborg redan hade betydande anor från upplysningstiden, förknippades genom Wieselgren, också hos det ledande skiktet, en fläkt av den religiösa väckelse, som han tidigare med lika framgång praktiserat i allmoge-, akademiska och storstads-miljöer.

S. A. Hedlund, Handelstidningens chef, som redan 1852 debuterat i Göteborg, några år före Wieselgren (1857), var i rörlighet och initiativkraft den sistnämndes själsfrände. Hans insatser i fråga om skola, fattigvård, bostadsreformer, nykterhets- och upplysningsverksamhet förde honom i upprepad beröring också med kyrkliga personligheter och insatser. I stort har det allsidiga liberala genombrottet nått Göteborg ett par årtionden tidigare än Stockholm, och redan befolkningens fördubbling under ett kvartsekel (1841—65) bragte ett vimmel av sanitets-, trafik- och inkorporeringsfrågor på dagordningen i de kommunala korporationerna. Det har då punkt för punkt varit en uppgift för idealister, som Wieselgren och Hedlund, att fästa de storbürgerliga kretsarnas uppmärksamhet på rådande sociala missförhållanden. Och man ser i dessa praktiska sammanhang de båda märkesmännen gång efter annan samverka, fastän de teoretiska spörsmål, som den Svanberg-Lönborgska diskussionen¹ berört, söndrat dem. Robert Dickson, en realiteternas man, bidrog i påtaglig mån att inrikta dem på samverkan.

Tredje son av Dicksondynastins egentlige grundläggare i Göteborg, kommerserådet James Dickson d. ä., fostrades *Robert Dickson* (1819—1903) som alla sina bröder för köpmansyrket, utbildades på familjefirmans försäljningskontor i London och blev, enligt uppgift, mångmillionär under Krimkriget genom spekulation i engelska statspapper. Av fadern ansedd som den största affärsbegåvningen bland sönerna, ter sig Robert Dickson hela livet som en vaken och framsynt förvaltare av sin stora förmögenhet med stundom djärva uppslag, som också förvånat fackmän. Men han gjorde med samma beslut-samhet också det allmänna stora tjänster i 1857 års Hamburgerkris. Det kan förvåna, att Dickson efter den glänsande starten och definitiv återflyttning till hemlandet, drog sig tillbaka från all självständig

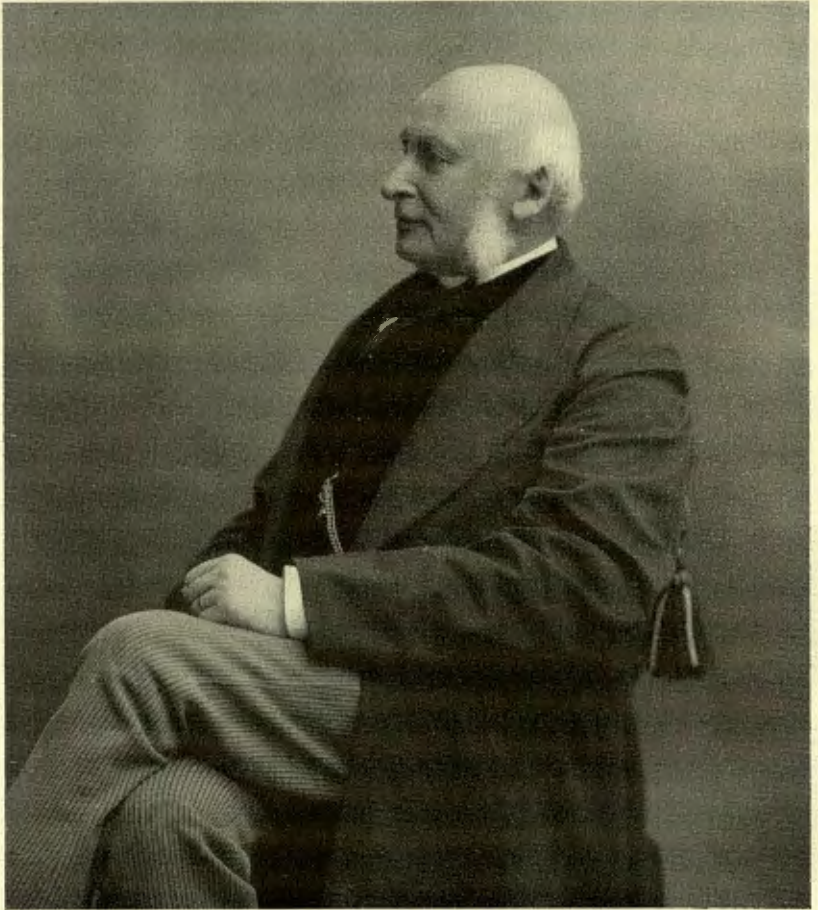
¹ V. Svanberg, *Novantiken i Den siste atenaren* (1928); S. Lönborg, *Från Viktor Rydbergs Göteborgstid* (1934).

ekonomisk rörelse. Han liksom kompenserade därmed den obändiga företagarlusten hos släkten i övrigt under sin generation, främst de båda bröderna James d. y. och Oscar Dickson.

Bistra konjunkturer kunde åderlåta Robert Dicksons både kapital och kvarlåtenskap. En penningplacering, som snarare syftade till trevnad än vinst, var hans inköp av det anrika västgötska herresätet Fimmersta i Vadsbro härad nedanför Tiveden i sänkan mellan Vättern och Vänern. Ärligen återkommande resor till England torde ha givit ägaren impulser både till förbättringar å godset, särskilt trädgården, som säges mönstergillt skött, och till vittgående sociala initiativ, som särskilt framtråda i korrespondensen med Wieselgren och Hedlund. Fimmersta låg i periferin av de lantliga egendomsförvärv, med vilka penningadeln i Göteborg närmast för sommarvistelse omgärdade sig i det stora kommersiella och industriella uppsvingets tider. Också bland Robert Dicksons barn ledde dessa förvärv till familjeförbindelser med den mellansvenska bördaristokratien.

2. Peter Wieselgren och Robert Dickson.

Det var helt inkognito, under beteckningen Mercator, som Robert Dickson från början lämnade Wieselgren sitt stöd. Han skickade, från december 1858, varje jul under sannolikt årtionden 5,000 rdr rmt (kronor) till domprosten att efter dennes eget beprövande fördelas bland »de fattiga» i Göteborg med omgivning. Karl Johans och Örgryte församlingar, som särskilt namngåvos, omslöto, från Majorna längst i öster, typiska och endels nytillkomna förstadssamhällen, som efterhand införlivades med storstaden. Proportionen av dessa årliga Dicksonska gåvomedel framskymtar i en odaterad anteckning av Wieselgren, som torde kunna hänföras till 1867. Han säger sig då under tio år ha utdelat sammanlagt 60,000 rdr rmt (kronor), varav Robert Dickson, som uttryckligen och i första hand inräknas, ensam tillskjutit $\frac{4}{5}$. Ej underligt, att donator själv varnar (²³/₁₂ 1858) för offentliggörande av totalsumman, emedan domprosten då skulle bli »överlupen» av hjälpsökande! En privat kvittens till den anonyme givaren genom Handelstidningens, d. v. s. S. A. Hedlunds, kontor vore tillräcklig. En annan mätare på storleksordningen är siffran för Dicksons donationer vid sitt frånfälle 1903. Den uppgick till inemot en fjärdedels million. Under förutsättning att de årliga julgåvorna oavbrutet återkommit t. o. m. året för Wieselgrens bortgång (1877), skulle deras sammanlagda belopp då uppgå till $\frac{2}{5}$ av testament-

Godsägaren ROBERT DICKSON (1819—1903). Efter fotografi.¹

anslagens. Utgår man från att dessa gåvor fortsatte under ännu ett kvartsekel, till Dicksons död (1903), bleve summan nästan likvärdig med gåvan ur sterbhuset.

Det väcker ingen undran, att mottagaren av beloppen fann ansvaret för deras rätta fördelning tungt, nästan överväldigande. Givaren kom till hans undsättning. Så snart domprosten, jämlikt sin »Contrabok med Mercator», avgivit detaljredovisning för vad han den första julen utdelat, skyndade sig Rob. Dickson uppmana honom

¹ Red. står i tacksambetsskuld till kammarherre E. Dickson och grevinnan Ann Wachtmeister, född Dickson, Sparreholm, för älskvärd hjälp med anskaffande av porträttet.

att inskränka sitt »besvär» ($1/4$ 1859). Det vore lämpligt samverka med någon eller några av »stadens välgörande stiftelser». Dickson tillstyrkte också, efter Wieselgrens förslag, anställande av en förfaren, avlönad medhjälpare. Han frigjorde helt domprosten från distribution till enskilda, om i särskilda fall klumpsummor till sällskap o. d. syntes honom bekvämare. Givaren hälsade med tillfredsställelse inrättandet av en nödhjälpskommitté ($22/12$ 1863), sedermera en tillsyningsförening ($22/12$ 1864), för vilkas tillkomst hans initiativ hade haft viss betydelse. I den mån dessa inrättningar togo hand om den tillfälliga nöden bland »kringirrande tiggare», bad Dickson domprosten inrikta sig på »understöd av söndagsskola, hyra för lokaler till andaktsövning, hjälp till fattiga att köpa biblar, kläder eller annat till fattiga nattvardsbarn». Om enskild »nödständig familj» finge hjälp, borde den ej blott förses med bröd för dagen. Donator fann i princip »lika med domprosten», att man endast vid varaktigt stöd kunde hoppas »en fortfarande välgörande inverkan icke blott på de hjälpta utan även på de efterkommande».

Det sagda visar, att Robert Dickson gärna och tacksamt godtog allehanda uppslag och direktiv både från domprosten och andra praktiker inom filantropin. Men han åberopar också (bl. a. $21/12$ 1861) erfarenheter från eget hjälparbete, där han föresatt sig gå lika »samtvetsgrannt» till väga som om han förvaltats andras medel. Han hade gjort till grundsats — likt flera sina välgörande fränder — att »bortvisa alla, hvilka ej kunna förete nöjaktiga bevis», och »hålla det rena Fattigcontot inom utstakade gränser», också med risk att »ofta anses obarmhärtig». Idealiteten framlyser i en förklaring ($24/12$ 1864) till Wieselgren rörande dennes gissningar om hans person. »Handelsyrket», säger han, »har jag att tacka för allt hvad jag eger.» »Många af dem, jag högt värderar, hafva tillhört och tillhöra detta yrke.» Men förklaringen stannar ej vid dessa personliga fakta.

»Handeln anser jag ock vara hvad som vida säkrare och kraftigare än fordom svärdet rödjer väg för kristendomen i de hedna länderna, lemnande efter sig icke jemmer och elände såsom dess föregångare utan välstånd och upplysning, der den framgår.»

Det är omvittnat, att mången både teoretiker och praktiker i den frambrutande liberalismens tidsålder med nästan religiös förtrostan skådade fram mot det universella brödraskap, som frihandeln var ägnad att skapa. Hos Robert Dickson är denna hyllning så mycket mer äkta, som han för Wieselgren starkt framhäver sin egen skröplighet för det fridsrike, han vill främja. Domprosten uppmanade honom förgäves att åtaga sig ordförandeskapet i »fattigför-

sörjningen», en beteckning, som kan åsyfta flera dåtida organisationer i Göteborg men i detta sammanhang ej är fullt klar till sin innebörd. Ehuru ett dylikt uppdrag, menar Dickson, syntes ansvarsfyllt och otacksamt framför andra, skulle han ej tveka att åtaga sig det, om han ej utöver andra brister vore »så blyg». Denna blyghet gjorde honom »alldeles oduglig på en ordförandepost».

Men om brevskrivaren nedsätter sig själv, blir uppskattningen av prästmannen så mycket oförbehållsammare. Han vitsordar »den gode domprostens» rykte hos alla nödställda, uttalar »oföränderligt» sin tacksamhet både för hans urskiljning och hans uthållighet och röjer till sist en förhoppning att också personligen kunna bistå honom.

»Jag hoppas», heter det ^{21/12} 1860, »att en allvis Försyn länge åt Göteborg bevarar Herr Domprostens dyrbara lif, och lika förvissad som jag är, att detta samhälle aldrig kan glömma hvad Herr Domprosten har uträttat, lika förvissad är jag, att detsamma skall visa sin tacksamhet mot Domprostens efterkommande. Dock bekänner jag, att i min plan ingick den önskan, att Herr Domprosten skulle åt sig och sin familj avsätta en del av de årliga inkomsterna, hvilka, det visste jag väl, i annat fall blefve nog hårdt anlitade för välgörande ändamål. Då jag nu af Herr Domprostens bref finner, att förmögenheten är så obetydlig, hoppas jag, att Herr Domprosten ursäktar, att jag vågar antyda denna min åsigt under försäkran, att sådant endast sker af uppriktigaste välmening.»

Ordalagen kunna tyckas cirklade, men grundtonen är klar. Köpmannen erkänner, att »läsarprästen» — ett då för tiden gängse namn på Wieselgren — med sina obetydliga resurser förekommit honom och hans likar i social omvårdnad. Domprosten besökte drinkarhemmen, höll friluftsgudstjänster, anordnade folkliga föreläsningar och lättade sin kassa, jämsides med att S. A. Hedlund i motioner och artiklar gick till storms mot »pauperismen». »Tiggarskarorna trängdes», uppger Wieselgren, »i de trappor, där man sagt dem, att gåvor kunde fås.» Länsstyrelsen vitsordar för perioden 1855—60, att genomsnittssiffrorna för brott mot ordning och sedlighet i Bohuslän och Göteborg då varit »vida ofördelaktigare» än för riket som helhet.

* * *

Det torde 'före Wieselgren' varit sällsynt, att kyrkans män direkt ingrepo mot den sociala nöden. Den första stora testamentariska dispositionen i Göteborg under liberal tid i välgörenhetssyfte — fonden för arbetarbostäder av Dicksons farbror och namne,

Robert Dickson d. ä. — utgick från en läkares, Charles Dicksons, erfarenheter. Man kan också peka på den signifikativa hyllning, som bereddades Wieselgrens gamle vederdeloman från Hälsingborg, O. P. Sturzenbecker, när denne på nyåret 1865 invigde de föreläsningsserier i Göteborg, ur vilka med tiden stadens högskola skulle framgå. Om också personligen avväpnad genom Wieselgrens högsinhet, var Orvar Odd en exponent för liberal religiös frigjordhet, som torde gått åtskilliga steg till vänster om t. ex. Viktor Rydbergs. Båda dessa litteratörers gehör hos göteborgsk överklass torde i sin mån förklaras ur de lokala schartauanska kyrkoledarnas verkliga eller förmenta kulturfientlighet. Dåvarande generation av denna överklass var, enligt Sturzenbeckers uttryck, »av helt annat skaplynn än den föregående». Det är kulturidealismens framsteg, han noterar.

Visst är, att man först mot dylik bakgrund rätt uppskattar den aktning för Wieselgrens kyrkliga och religiösa verksamhet, som inledningsvis antyddes. Man kan, i den mån Dicksonfamiljen får anses typisk, snarast förvånas över den utsträckning, i vilken dess olika ledande medlemmar påkallat Wieselgrens biträde vid subskriptioner, familjehögtider, offentliga hedersbevisningar eller ett sådant tillfälle som tillsyningsföreningens upplösning, då fru Oscar Dickson presiderade. Men det var i Robert Dicksons fall icke blott fråga om den kyrkliga förrättningsmannens hjälp. »Mercator» yppar, i förtroliga rader ²³/₁₂ 1859, direkt kristen motivering för sin vädjan om domprostens bistånd.

»Ett av mina starkaste motiver», heter det, »var just den öfvertygelsen, att allmosan då [genom P. W:s förmedling] säkrast skulle blifva till gagn ej blott för afhjelpandet af det timliga behofvet utan äfven blifva ett medel i T:i hand att någon gång rädda och återföra en människa från ett förut syndigt lefverne till ånger och bättring.»

Detta förtroende för Wieselgren som andlig rådgivare kommer några år senare i rent personligt sammanhang och helt på sidan om Mercators anonyma insats. Så sker ¹⁶/₃ 1863, när Dickson i eget namn tackar familjen Wieselgren, både domprosten och hans fru, för visat deltagande under en nyss genomgången, svår sjukdom. Det måste vara en på samma gång trägen kyrkobesökare och nära vän i familjen, som talar:

»Under helsans dagar har jag ofta tänkt på döden och ansett mig utan saknad kunna lemna detta lifvet. Men då döden stod framför mig, fann jag tydligen, hur oförberedd jag var för den sista förvandlingen . . . så och . . . sanningen af hvad jag hört Domprosten nämna, huru vådligt det är att lita på den syndaånger, som sker på dödsbåd-

den, då förståndet är förslappat och tankarna förvirrade. Jag tackar därför Gud, att han förlängt mina dar, men fruktar att vid den slutliga kallelsen på nytt vara ovärdig, ty så länge som man ej känner förtröstan på syndernas förlåtelse, så har man väl ej heller undfått den.»

Den säkre, lyckosamme affärsmannen finner här trevande uttryck för en vaknande, allvarlig självprövning, som sjukdomen bidragit att giva ökad styrka. Man finner hos släkten Dickson i äldre generationer inslag av skummande överdåd jämsides med drag av puritansk, nästan asketisk livssyn. Det är tydligt, att Robert Dickson närmast sig denna senare inställning, om han också ej helt tillägnat sig den. Men hans förhållande till sin ungdomsvän och biograf, den utmärkte kännaren av göteborgsk personhistoria C. G. Prytz,¹ intygar, att blygheten också följt honom i detta sammanhang. Då Prytz tillhör den nyss antydda, antiklerikala strömningen, vill det synas, som om Dickson undvikit att för honom upptäcka sin sinnesändring. Visst är, att den förre varken känt Mercators eller Robert Dicksons egen korrespondens med Wieselgren, när han beklagar, att vännens hem, som »förr i världen var glad och trefligt, mycket ändrat natur.» Prytz tror, att förändringen sammanhänger med en rent yttre omständighet av senare datum än här antydda händelser, nämligen Dicksons giftermål 1866 med Emily Quensel, dotter av en känd göteborgsk affärsman. En gång öppen »för världen och dess nöjen», skulle denna dam, enligt makens levnadstecknare, vid tiden för äktenskapet »bildat sig ett umgänge af s. k. läsare». Prytz vet också, att »bland dem prester gärna sökas och framför allt äro välkomna gäster, då de med sina föredrag bidra att gifva stämningen den rätta riktningen».

Det är nu Prytz' tro, att »mannen [R. D.] vid sådana möten sällan är närvarande, då det ej öfverensstämmer med hans känslor och behof». Just den idealitet hos Dickson, som Prytz livligt beundrar, har tydligen syns den senare oförenlig med »läseriet». Glad och gästfri, redbar och trofast, överlägsen men ytterligt tillbakadragen har, enligt Prytz, Robert Dickson med sina från ungdomen starkt utåt-riktade intressen — sport, resor och sällskapsliv — halvt oförmärkt blivit ett rov för grumliga, ovidkommande påverkningar. Han stretar mot, menar denne sagesman, men kan ej längre prägla hemmet.

Det är ovisst, om Prytz bland läsarpredikarna kring fru Dickson också inräknat Wieselgren. Om han så gjort — och det förefaller av

¹ C. G. Prytz, Anteckningar om släkten Dickson (handskrift hos kammarherre J. Dickson, Vikaryd).

skilda omständigheter ej osannolikt — blir den bild, han lämnar, skev. Möjligen har Robert Dickson avböjt att delta i »möten», som letts av Wieselgren eller några hans kolleger. Men en serie fortsatta förtroliga skrivelser av den förre till den senare under halvtannat årtionde bekräfta, att i varje fall umgänget med domprostfamiljen som sådan icke stritt mot Dicksons »känslor och behof». Fimmerstaherren inbjöd Wieselgren med fru till sitt gods många år före sitt giftermål, och han framträdde tid efter annan som domprostens praktiske rådgivare i världsliga ting. Det kunde den ena gången gälla en insamling ($\frac{20}{2}$ 1869), den andra rekommendation av en hjälpsökande ($\frac{20}{11}$ 1868), den tredje ($\frac{20}{5}$ — $\frac{17}{8}$ 1867) en för Wieselgren hedersam men ofördelaktig lånetransaktion i hans småländska hembygd. Dickson läste också Budbäraren, väckelserörelsens nyutkomna tidskrift, före sitt giftermål och innan han omkring 1867 avslöjade för Wieselgren sin pseudonym och började tillskriva honom som sin »gode farbror». Det var från båda parternas sida ett samförstånd, som äktenskapet med Emily Quensel endast kunnat stärka.

De kanske flesta breven från Robert Dickson gälla hemmets förhållanden, som visserligen också voro på tal i andra Dicksöners korrespondens med domprosten. Denne synes bl. a. varit stående konfirmationslärare i vissa av släktens familjer. Av Robert Dickson ombedes Wieselgren ($\frac{6}{7}$ 1867) att döpa den förstfödde sonen. Han inbjüdes som fadder ($\frac{12}{6}$ 1869) vid äldsta dotterns dop och deltar med familj i en festlighet för de underhavande på Fimmersta. Han avtackas för sitt ingripande hos en äldre anhörig till fru Dickson, som, trots motspänstighet, av domprosten förmåtts göra ett besök på godset ($\frac{14}{9}$ 1871). »För ingen annan hade det lyckats.» Det hände, att Wieselgren skrev vers till en bemärkelsedag på Fimmersta, och att hans son Harald, den blivande kände bibliotekarien, på Fimmersta per ridhäst samverkade med fru D:s bror, Oscar Quensel, med tiden teologie professor i Uppsala. Fru Emily var en av de societetsdamer, som drogos till Wieselgrens predikningar på »Heden» vid Göteborg ($\frac{6}{7}$ 1869). Möjligen var det just genom honom, som både hon och hennes make trädde i förbindelse med en annan av väckelsens profeter, Peter Fjellstedt ($\frac{10}{9}$ 1867). Ett bevis på Dicksons livslånga tacksamhet mot domprostfamiljen är hans hågkomst av denna senare också i sitt testamente, ett kvartsekel efter W:s död. Denna minnesgodhet i handling, när den farbroderlige vännen länge sedan var borta, kan väl sammanställas med några rörda ord å hustruns vägnar, när hemmet ännu var ungt, någon månad efter sonens födelse ($\frac{17}{6}$ 1867): »Jag behöver väl knappast nämna, att bland de många lyckönskings-

brev, jag uppbevarat för henne att läsa, då hon blifvit tillräckligt återställd . . . finnes väl knappt något, som hon med kärleksfullare känslor för skrifvaren genomläser än Farbrors bref och säkert inget, hvars innehåll så stämmer henne till förnyad, andaktsfull bön och tacksägelse till Den Högste.»

I några anteckningar från sannolikt samma år, 1867, bekänner Wieselgren å sin sida den lättnad, som Dicksons givmildhet berett honom, och den tillgivenhet, han erfar för donatorn och vännen. Detta synes vara just vid tiden för pseudonymen Mercators avslöjande. Domprosten upplyser, att han i sin första kvittens till givaren yttrat sin »overtygelse, att han sjelf skulle vida bättre kunna använda dessa stora gåfvomedel än en med så många embetsplikter öfverhopad person som pastor i Gustavi församling, . . . en ej längsedan hitflyttad man. Han hoppades därmed kunna 'afböja dessa stora gåfvors vidare insändande, som lade på mig ett stort ansvar . . . på ett för min helsa betänkligt sätt. Då gafs den nya anvisningen, som . . . satte mig i tillfälle att, utan att jag derför kunde mindre försörja 'de mina', svara för utgifterna till söndagsskola'. Jag kunde 'understöda f. d. nattvardsbarn synnerligen af det kvinliga släktet, som önskade genomgå Seminarier för folkskollärarynnor'. Jag gav 'större gåfvor till barnhem o. d., än jag annars kunde dristat vid tanken på min blifvande enka och flera s. k. försörjda eller oförsörjda barn; m. m. sådant'.»

»Och när i flera sådane bref upplystes», fortsätter domprosten, »att den ädle givaren, som slutligen¹ gifvit sig till känna, fått ett stort arf från England [efter farbrodern Peter D. i London] och derföre ville fortsätta, ehuru gift, med samma gåfva, som bort till hälften nedsättas, om han upphörde att vara ensam, och när han så ofta skriftligen och sedan muntl. uttryckt sin önskan, att jag följde vid utdelningen den grundsatsen: 'detta ville jag nu sjelf ge, om jag hade råd', så understöddes ej få ynglingar, som ville utgå till Augustana synoden». Deras uppgift var »att hindra våra svenska bröder i U. S. A. att [själva] bliva eller [där] uppfostra sina barn att blifva hedningar eller, i bästa fall, [förekomma] söndring i familjer». Jag kunde »ge arfvoden för populära föredrag af vetenskapliga personer inom Göteborgs arbetareförening och dylikt, som ej tillhör stadens fattigvård eller folkskolestyrelse m. fl. offentliga inrättningar att bekosta.»

»Tyngd av det ansvar», slutar Wieselgren, »jag haft som Grand Aumonier, behöfver jag dagligen bedja Gud att rätt kunna tillämpa det Davidska ps. 41: 2, både i Vulgata och af Castellio öfversatta,

¹ Kanske i samband med giftermålet.

intelligere super pauperem! Att jag ej utan de oväntade bidragen kunnat, oaktadt lörens storhet, synnerligen sträcka mig öfver den siffra Thomander, min företrädare, rådde mig att stanna vid — 500 rdr på året — är lätt begripligt, då jag, som kom till Westerstad med nästan tomma händer och 2,000 rdrs skuld och 15 år derefter till Helsingborg med skulden betald, efter 9 år flyttade till Göteborg med 11 å 12,000 rdrs skuld, när en enkel möblering verkställdes.»

Det lilla stycket självbiografi bestyrker, att Wieselgren var en på samma gång bräcklig och oförtruten person, från början undergrävd genom tidiga umbäranden och måhända i någon förtrolig stund lätt irriterad under en övermäktig arbetsbörda. I Dicksons korrespondens framlyser den mångerfarne själasörjarens både auktoritet och trollkraft. I Wieselgrens tacksamhet mot sin mecenat blanda sig allmänna och enskilda bevekelsegrunder på ett för den känslige mannen karakteristiskt sätt. Han icke blott fick ett oanat handtag för den överströmmande mångfalden av sina kyrkliga, pedagogiska, litterära och sociala uppslag. Det gladdde honom också mycket att, utan oförrätt mot de närmaste, kunna ur en annans kassa ösa »vad jag nu själf ville ge».

3. Robert Dickson och S. A. Hedlund.

Det hände Robert Dickson, att han någon gång efter inköpet av Fimmersta 1859 besökte Hagahedens folkskola i Göteborg. Han gjorde där modellstudier för folkskolorna i Fägrede socken, där godset var beläget. Dess ägare ägnade genom år och årtionden också denna detalj i bygdens liv sitt hjälpsamma intresse. Då Wieselgren en gång med anledning av besöket på Hagaheden misstänkte Dickson för en anonym donation till Göteborgs folkskolor, svarade den senare med en hänvisning till den synnerliga efterblivenheten i Fägrede skolväsen. Hans insats på undervisningsområdet hade koncentrerats hit, emedan många barn där växte upp i »ett fullkomligt okunnighetstillstånd».

Wieselgren blev efter Thomander ordförande i en kommitté för folkskoleväsendets ordnande i Göteborg (1857), som hämtat uppslag från Stockholm. Men som denna kommittés drivande kraft eller, i varje fall, främsta inspirationskälla, framträdde S. A. Hedlund. Det var också främst till honom Fimmerstaherren vädjade, när han i Fägrede gick att efterbilda organisationen i Göteborg, liksom man på sistnämnda ort trätt i Stockholms fotspår.

Den outtröttlige tidningschefen skisserade någon gång på våren 1860 på Dicksons anmodan en »skolordning» för Västgötasocknen.

I skrivelser ¹⁰/₁₂ 1860, ¹⁵/₅ och ¹⁰/₆ 1861 omtalas, att vissa huvudpunkter i denna »ordning» utformats av godsförvaltaren Ewert och godkänts av skolstyrelsen i Fäged. De stadfästes på sockenstämma och underställdes, som ett förslag till »reglemente», Skara domkapitel, där Dickson anbefalldes saken hos en av honom känd medlem. Dickson skickade en ung folkskolelärare på orten, Johannes Nyström, till Göteborg för genomgång av en seminariekurs. Hedlund besörjde, på godsägarens anmodan, dennes auskultation i Göteborgs folkskolor och rådfrågades vid olika tillfällen angående skolbord och planscher, kartor och böcker.

Det var en genomgripande förändring från »tras- och fattigskola» under nedärvd prästerlig ledning till en vittförgrenad kommunal organisation med utbildade lärare och avskilda klasser, som Hedlund inspirerat i Göteborg. Tekniska föregångsmän som hans svärfar Torsten Rudenschöld¹ och C. J. Meijerberg, folkskoleinspektören, voro hans medhjälpare. Dicksons förtroende för Hedlunds kapacitet i undervisningsfrågan är också obegränsat. Godsherran hoppas (¹¹/₇ 1860), att den folkskola i Fäged, han är med om att ordna och bekosta, »icke blott skall blifva till gagn för socknen utan också ett föredöme för angränsande socknar och så med tiden kanhända åstadkomma mycken nytta på orten». Det var just de år, då Rudenschöld i andra landsorter genomförde sin berömda skolpropaganda. Förtroendet gick därhän, att Dickson icke »anser sig böra göra några förändringar» ens i organisationens detaljer »utan att först meddela sig med Titulus» (S. A. H.). Han tillskickar honom själva sockenstämmo-protokollet i ärendet till granskning.

Det var blott naturligt, att donatorn redan vid korrespondensens början med Hedlund upptog till dryftning organisationens ekonomiska sida. Det heter: »Med kännedom om den småaktighet, som råder inom Fägeds socken, anser jag, att bland villkoren för mitt bidrag äfven bör inflyta, att socknen, äfven sedan statsbidrag erhållits, fortfarande för skolan tillskjuter samma [årliga] belopp, som nu af mig (500 kr.), samt att bidragen användas till skolornes förbättrande eller till utdelning af premier.»

Man ser Dickson kritisera, jämte oginheten hos socknemännen, också »bekvämligheten» hos Fägeds kyrkoherde, som »ej haft tid att afskrifva» det sockenstämmo-protokoll Dickson i original måst insända till Hedlund. »Jag var», skriver Dickson, när protokollet av mottagaren återställt med rättelser i planen, »mycket mån om, innan det återlämnades, att med gummi elasticum bortskaffa anmärkningar-

¹ Om denne jfr PHT 1938, s. 193 ff., och där anf. litt.

ne, hvilka annars kommit håren att resa sig på skolstyrelsen, isynnerhet på Herr Erasmie.» Den sistnämnde var regementsskrivare, en profan ståndsperson i orten, som framför andra bidrog att länka diskussion och korrespondens över på ämnets teoretiska sida, undervisningsplanen. Herr Erasmie önskade handledning inom skolan i agrikulturkemi, och Dickson trodde, att »det skulle smickra honom, om Tit. gillade hans tillägg till naturkunnigheten, och kanske göra honom medgörligare vid mera maktpåliggande tillfällen. Jag känner honom blott genom tvenne vackra tal, som han hållit till mig de enda gånger, jag träffat honom.» Men socknemännens förslag »att få en § angående historien ändrad, lämnades [af mig] utan afseende, äfvenså förslaget om militärisk ordning. Men jag nämnde för kyrkoherden, att detta hindrade ju ej att man vid in- och utgåendet kunde iakttaga så god militärisk ordning som stod till att åstadkomma af gossar och flickor.»

Någon reflex av den samtidigt vaknande skarpskytterörelsen på orten skymtas måhända i den sista punkten. Visst är, att Dickson i både detta och andra sammanhang röjer ett drag av stilla underfundighet, som närmar sig raljeri. Mecenaten och godsherren skulle alltså känt sig icke blott ekonomiskt men intellektuellt privilegierad i förhållande till infödingarna! Den synnerliga aktning, med vilken han uttalar sig om godsförvaltaren, den ovan anförde folkskolläraren och andra pedagogiska krafter på stället fritar i varje fall Dickson från varje skymt av övermod eller nedlåtenhet. När talet föll på kristendomsundervisningen, framträder också på nytt allvaret, ett eko från brevväxlingen med Wieselgren: »Vad förklaring af läraren vid bibelläsning vidkommer, har jag aldrig förstått Tit:i mening annorlunda, än att med ordaförstånd förstods lärarens förklaring af ett för barnen obegripligt ord, ty jag kan ej neka till, att jag gillar skolstyrelsens åsigt, att det kunde leda till sekterism, om man tillät läraren att tolka och förklara bibeln för barnen.»

Ett år gick, och Dickson bevistade den nyordnade folkskolans första examen. Det var ett slags ränta på nedlagda kostnader och omsorger, som godsherren-mecenaten då ansåg sig kunna och böra kräva, såsom framgår af hans rapport (³⁰/, 1861) om inspektionen till Hedlund. Dickson fann, i vissa ämnen, ungdomen »vida mer försigkommen, än han vågat hoppas». Historien, både den bibliska, allmänna och svenska, gick däremot klent och »läraren sade, att dessa ämnen voro en plåga för barnen, troligen emedan de inläras som katekesläxor». Om barnen, enligt det nya reglementet, i stället finge följa de historiska händelserna på kartan och läraren ur någon utför-

ligare framställning delgav något annat än namn och citat, kunde, enligt brevskrivaren, hågen bli större.

En serie officiella tryckta redogörelser från trenne folkskoleinspektörer i nordliga västgötadistrikt under åren 1863—68 intyga, att framsteg verkligen gjordes. Då historia, i likhet med geografi och naturkunnsighet, ännu blott lästes av ett fåtal barn i distriktets samtliga skolor, är det tydligt, att Dicksons fordringar i dessa stycken både på elever och lärare lågo i överkant. Inspektören Fr. E. Fagerström rapporterar 1863, att han i Fägreds skolor, framför alla andra i hans distrikt, funnit »inredning efter nyare mönster, en gåfva af Hr Dickson». Bland materielen framhållas särskilt »geografiska kartor» och »tellurium», vilka möjligen av Dickson själv rekvirerats från Hamburg, som »är rätta stället att anskaffa sådant». Inspektören finner slutligen läsplanen i Fägred — särskild dess västra del, där Fimmersta var beläget — fylligare än å någon annan ort på arbetsfältet. Den följande folkskoleinspektören, J. A. Klefbeck, sysslar (1866) särskilt med de inre resultaten som en följd av de yttre. I Fägred samt ett par andra socknar befinnas samtliga undervisningsfack förträffligt övade och barnens förståndsutveckling väl tillgodosedd. I fråga om »ljudmetoden» vid stavning »som högst få här äga kännedom om», framstår man på nämnda håll som föregångare. Småskoleorganisationen, till vilken ännu blott funnos rudiment, lovordas i Fägred som »i alla afseenden utmärkt till sin anordning och verksamhet». Den mindre specialiserade rapporten från 1868 talar om geografiundervisningen i Fägred — stödd på förträffliga hjälpmedel — som »t. o. m. mycket god». Men Dickson själv uppdrar ett tiotal år senare (²⁴/₂ 1878) en bestämd gräns mellan sina underhavandes barn och socknens i övrigt. Medan de förstnämnda ordentligt besökte skolan, vore det sorgligt, »hur vårdslös allmogen är att låta sina barn få begagna sig af skolan. Jag tror ej 10 % af barnantalet går ordentligt i skolan, och öfver halfva antalet barn är borta öfver hälften av den korta skoltiden.»

Det kan vara svårt avgöra, om någon tillfällig eller varaktig nedgång på orten, ekonomisk eller pedagogisk, ligger bakom dessa nedstämmande uppgifter. Visst är, att Dickson samtidigt med stor tillfredsställelse till Hedlund insände ett prov på Fimmerstabarnens bildningsnivå efter ett par årtiondens arbete i den nya Fägredskolan. Hänvisande till den plan, Hedlund »godhetsfullt uppsatte» 1861 ber Dickson honom granska det »såväl till innehållet som pikturen» vederhäftiga brev, en flicka på godset tillskrivit hans hustru. En nutida läsare lär där känna både tillgivenheten bland de underhavande

för husbondfolket och tillvaron av en syförening med andlig spis, som torde letts av en bland fru Dicksons skyddslingar. Är också provet endast typiskt för en elit, ger det dock omedelbart belägg för den särställning Fägrede intar i folkskoleinspektörernas rapporter.

* * *

Robert Dickson är därvid angelägen framhålla S. A. Hedlunds förtjänst. Dicksons egen rädsla för offentlighet och beröm framträder i ett sammanhang av större räckvidd än fattigskolförsörjningen i Göteborg och skolvården i Fägrede. Det var under den modärna klassiska arkeologiens genombrott i mitten av 1870-talet, då också en banbrytande svensk antropolog, Gustaf Retzius, framträdde. Efter en tändande artikel i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning om Svenska grävningsuppgifter i Levanten (jan. 1876) och ett omedelbart konfidentiellt anbud av Robert Dickson på 25,000 kr. till en expedition för ändamålet, vidtog mellan honom och Hedlund en livlig och uthållig diskussion om lämpligheten av förhandspublicitet kring ett sådant företag. »Jag medger», skriver Dickson d. 21 jan. 1876, »att jag resonerar som den blinde om färgen. Men jag kan ej förstå, hvilka goda skäl kunna anföras för att, innan ännu något blifvit gjordt och då utgången måste vara oviss, stöta i basun. Lyckas vår expedition, så att den är värd att omtalas, är det en helt annan sak, och i så fall skall jag alltid vara Tit. tacksam, som låtit mig vara med om densamma, liksom jag aldrig skall yttra något missnöje, om den misslyckades. Ty jag är fullt och fast öfvertygad, att Tit. blott förordat planen, därför att Tit. ansett godt hopp vara för handen för att den skall lyckas.» Blygsamheten förbands här med ekonomens realistiska farhågor för utgångens oberäknelighet. »Man kan gå på det allra förträffligaste sätt till väga men man kan hafva otur . . . när man skall gräfvä sig till skatter, som skola sökas på ett vidsträckt område.» Dickson tillstyrkte en förundersökning »på ort och ställe», och han erbjöd genom Hedlund Retzius ett extra anslag av 5,000 kr. för detta ändamål. En dylik undersökning vore »säkerligen inom vetenskapen som inom mera praktiska områden det enda rätta». Den unge frejdade forskaren genomförde, synes det, sin preliminära besiktning men hann aldrig företa sin egentliga expedition. Hinder inträdde både för honom och för mecenaten, som under 1879 års kris måste återta sin gjorda utfästelse. När han 1881, då bättre tider inträtt, på nytt ställde sitt anslag å 25,000 kr. till Hedlunds förfogande, överläts det efter nytt samråd mellan båda till en humanistisk tänkare, Pontus Wikner. Också det skedde privat.

Den gestalt, som avtecknat sig här ovan, företräder kanske starkare än någon annan i sin släkt och sin stad, möjligen också sin svenska samtid spekulantsidan i den inbrytande ekonomiska liberalismen. Originaliteten i Robert Dicksons intellektuella inställning synes helt ligga åt dessa håll, och likaså förefaller hans kulturella orientering, i bredd med den religiösa, något mager. Han visar sig i vetenskaplig måtto fullt medveten därom men var också på det litterära fältet nog främmande för Viktor Rydberg att stava hans namn oriktigt. Det ligger i Dicksons praktiskt grundade uppfattning av samhällsfrågorna — även sådana, som här ej kunnat ens antydas — mycket av empirismen hos den genomsnittliga engelska kapitalistklass, med vilken han hade så många privata beröringspunkter. Hans undångömda livsöde i skuggan både av sina representativa bröder, James och Oscar, som var för sig blivit nästan legendariska figurer, och av erkända idébärare som Peter Wieselgren och S. A. Hedlund var alltigenom självvalt. Att han vid sidan av alla fyra förmått hävda en personlig egenart torde framgå av det sagda. Han skulle blott själv icke gillat, att man sökt draga hans gestalt fram i ljuset.

Ett kungabesök på Finspång 1824.

Meddelande av Adam Lewenhaupt.

I juni 1824 sammandrogs femtontusen man till ett stort övningsläger i Skåne, der kronprins Oscar skulle föra högsta befälet. Konungen avreste dit från Stockholm den 8 nämnda månad åtföljd av en lysande och talrik skara militär och civil uppvaktning. Högkvarteret togs på Herrevadskloster, där även drottningen med sitt hov infann sig för att övervara de högtidligheter, som alltid utmärkte denna tidens lustläger.¹ Dylika läger hörde då både i Sverige och i de stora militärstaterna på fastlandet till de mest lysande festligheterna. Det i Skåne ansågs uppfylla fordringarne och bevistades av en mängd utlänningar, som inbjudits närvara. Det var på samma gång en krigsövning, en militärparad och en praktfull och munter fest. Skånska aristokratien trängdes här som åskådare och deltagare i de baler och banketter, som fyllde tiden mellan manövrerna. Trupperna befunnos utmärkt väl övade, väl klädda och väl bevärade. I synnerhet tilldrog sig kavalleriet allmän uppmärksamhet. Det ansågs kunna ställas i bredd med det bästa utländska och konungen såg med synbart nöje det bifall, det rönte av de honom omgivande främlingarne. Bland diplomaterna närvoro den, trots Sveaborgsminnet, i Sverige i vida kretsar populära ryske ministern greve Suchtelen² med tre adjutanter, den engelske sir Benjamin Bloomfield med två, österrikaren greve Colloredo med en, spanjoren da Cunha m. fl. Åtskilliga danska generalstabsofficerare ökade den lysande skaran. Bland dem konung Fredrik VI:s adjutant överste Abrahamson, som förut varit adjutant hos hertigen av Wellington. Från det bourbonska Frankrike kom ingen officiell representant till Carl Johans högkvarter. Ministern markis de Gabriac torde fått sin regerings order att ej närvara. Men därifrån anlände tvenne unga män av den napoleonska högadeln, marskalk Neys båda söner prinsens av Moskwa och hertigen av Elchingen.

¹ Om fältlägret se bl. a. *Minnen ur Sveriges nyare historia*, utg. av B. von Schinkel, II (1872), s. 126 ff.

² Om J. P. van Suchtelen se B. Hildebrand, C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816—1837, I (1937), s. 426—430.

Efter lägrets avslutande den 4 juli uppehöll sig konungen någon tid i Hälsingborg. Omsider företogo konungen och drottningen med sina stora sviter återresan till Stockholm. Ett uppehåll gjordes på Finspång, som då ägdes av statsministern för utrikes ärendena greve Gustaf af Wetterstedt och hans vackra maka Aurore De Geer.

Bland Wetterstedtska papperen i Sjöholms arkiv finnes en »Inkvarteringslista på Finspång för D. D. M. M. Konungen och Drottningen den 9 Aug. 1824». Den upptager samtliga personer, utom majestäterna själva, och med anvisning för var och en av respektive rum i de olika byggnaderna.

I *stora huset*, d. v. s. själva slottet, bodde förutom värdfolket och kungaparet, följande personer: Statsfruarne grevinnan Wilhelmina Gyldenstolpe, född De Geer, och grevinnan Eva Hamilton, född Beck-Friis, hovmästarinnan grevinnan Marceline Tacher de la Pagerie, född Clary, med dotter och dennes guvernant, excellensen statsrådet greve Rudolf Cederström, förste hovstallmästaren greve Magnus Brahe, förste livmedicus Erik af Edholm, statssekreteraren David von Schultzenheim, kabinettskammarherren greve Mauritz och adjutanten greve Erik Lewenhaupt, adjutanterna överstarna Claes Claesson, Gustaf Adolf Hierta och Johan Henrik Spörk och major Carl Mansbach, ordonnansofficerarne kaptenerna Anders Bachman och Berndt Bergman samt första kammarfrun Eleonore Felix. Alla dessa medförde var sin betjänt eller jungfru. Dessutom bodde i samma hus konungens två kammartjänare, två kammarlakejer, jägaren och två löpare.

I *södra flygeln* voro inkvarterade: generallöjtnanten greve Gustaf Mörner, hovmarskalken baron Bror Cederström, överstarna greve Wilhelm Douglas och baron Carl Melcher Strömfelt samt ordonnansofficerarne greve Carl Gyldenstolpe och ryttmästare Conrad Weidemann. Alla dessa medförde var sin betjänt. Dessutom bodde där drottningens kammartjänare samt bokhållare, skafferiskrivare, hovmästare, köksmästare, fyra kockar och två silvertvätterskor.

I *norra flygeln* bodde: vice landshövdingen Carl Fredrik Hummelhielm, biskop Marcus Wallenberg, generallöjtnanten baron Gustaf Boije, generalmajor Carl Hård, kammarherrarne greve Nils Gyldenstolpe (värdinnans son i första gifftet), baron Emanuel De Geer och Johan Gotthard Rehausen, vakthavande kaptenen Schildt och kammarfrun Sophie Martin. Vidare hade kabinettsvaktmästaren, två livjägare, konditorn och två munskänkar rum därstädes. På vinden var platser för fyra ekonomibetjänter och åtta kuskar och privatbetjänter.

I *badhuset*: två taffeltäckare och sergeanten av vakten.

I *tingshuset*: åtta konungens hovlakejer och tio drottningens, vilka alla lågo i själva tingssalen. Vidare konungens två livkuskar och drottningens två, konungens två livförriidare, drottningens två, kungaparets två vagnmästare, deras majestäters fyra hingstridare, två kavaljerförriidare, fem damförriidare och kuskar, fem livgardister och jägare, kabinettskuriren och länsman Svänberg, som för sig disponerade nämndemanskammaren.

Hos *doktorn* bodde kronobefallningsman Petter Johan Jacobsson och i *Gamla värdshuset* inkvarterades deras majestäters livvakt, 30 man.

Allt tillsammans 176 personer.

Det torde varit ganska enastående, även för den tiden, att ett svenskt herresäte kunde på en gång härbergera ett så stort antal gäster.

En svensk Greifswaldsprofessor, Gustaf Salomon Tillberg.

Av Govert Indebetou.

Historien om den betydelse, som Sveriges pommerska universitet haft för svensk kultur, är ännu icke skriven. Att förbindelserna under den tid, då Pommern var svenskt, voro livliga och påverkningarna ömsesidiga är säkert. Det mest bekanta namnet av de rikssvenskar, som fästes vid universitetet i Greifswald, är väl Thorilds. Han blev som bekant 1795 bibliotekarie och professor där. Mindre känt torde vara, att även efter den tid, då Sverige förlorade Pommern, kvarstod en svenskfödd medlem av akademistaten i Greifswald och kvarbodde där ända till sin död 1859. Det var sörmlänningen och Vingåkerssonen G. S. Tillberg.¹

Gustaf Salomon Tillberg tillhörde en gammal Vingåkerssläkt. Kaplanen i Östra Vingåker Lars Bondesson Lindgren, död den 26 maj 1742 vid 78 års ålder, hade i sitt tredje gifte (2 okt. 1726) med Maria Thureen († 30 maj 1762 vid 53 års ålder) bl. a. dottern Magdalena Christina, född 5 okt. 1736 i Bilstorp, Östra Vingåker. Hon blev gift första gången 26 okt. 1762 med trädgårdsmästaren på Forsby i Österåker (Södermanl.) Johan Lindström († omkr. 1770) och andra gången 29 dec. 1772 med skomakaren Lars Tillberg (f. 1750). I det senare äktenskapet föddes i Bilstorp den 19 juni 1777 sonen *Gustaf Salomon*. Denne inskrevs i trivialskolan i Strängnäs 1 okt. 1792 och blev gymnasist där 20 juni 1796. Redan 1801 var han här färdig med sina studier och försedd med ett synnerligen berömmande testimonium begav han sig i väg för att gå den lärda banan.

¹ För uppsatsen ha använts följande *källor*. A) *Otryckta*: Östra Vingåkers kyrkoarkiv; Indebetou'ska familjearkivet (hos förf.). — B) *Tryckta*: D. H. Biederstedt, Nachrichten von den jetzt lebenden Schriftstellern in Neuvorpomern und Rügen (Stralsund 1822); J. G. L. Kosegarten, Geschichte der Universität Greifswalds, 1 (Greifswald 1857); Beilage zu den Berliner Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen, N:o 256, den 2. November 1853; Briefadeliges Taschenbuch 1918 (s. 312: von Hagenow); P. J. Gustafsson, Strängnäs läroverks kassor och fonder (i: Regium Gustavianum Gymnasium Strengnense MDCXXVI—MCMXXVI, III, 1926); Herman Albringer, Skomakarpojken från Östra Vingåker, som blev professor i Greifswald (Katrineholms-Kurirens juln:r 1933; även tr. i Allsvensk samling, nr 2, 15 jan. 1934).

Det universitet, som den unge Tillberg valde, blev emellertid icke något av de rikssvenska lärosätena utan Greifswalds akademi, där han immatrikulerades den 16 augusti 1801. Han avlade examen rigorosum i juni 1803 och blev »Magister der freyen Künste und Doctor der Philosophie» den 21 okt. s. å. efter att under professor Hulténs presidium ha försvarat en »Dissertatio inauguralis de Eclipsi Solis, die XI. Febr. 1804 Gryphiae observanda». Två av Tillbergs svenska gynnare, nämligen den bekante överdirektören C. A. Grewesmöhlen och häradshövding Anders Nordell, erbjödo vid denna tid den nyvordne doktorn att på deras bekostnad resa till Pestalozzi i Schweiz för att grundligt studera hans lärometod och sedan öppna en skola i Stockholm. Resan blev emellertid icke av på grund av det mellan Frankrike och Österrike utbrutna kriget. I stället fortsatte Tillberg vid universitet i Greifswald sina studier och blev där docent i latin, grekiska och hebreiska 1806. Hur föga specialiserad den akademiska banan ännu var ser man därav, att han 1810 av filosofiska fakulteten föreslogs till professor i matematik och astronomi. Emellertid försörjde han sig tills vidare med privatundervisning. Först 1812 blev han adjunkt i matematik och svenska språket samt 1813 ordinarie professor i matematik och fysik. Han var fakultetens decanus 1817, 1819 och 1821. Som rector magnificus 1817 utgav han »Programma solemne, quo sacra saecularia tertia instauratae religionis evangelicae, solemni ritu festisque caeremoniis a regia Universitate Gryphica publice celebranda». Före år 1825 äktade Tillberg *Marie Elisabeth Christiana Mentz* (f. 1782, † 17 dec. 1844; förut g. 1790 m. Friedrich Christoph Karl von Hagenow, f. 9 sept. 1758, † 20 okt. 1812, herre till Engelswacht i krets Grimmen i Pommern, senare till Glewitz, Medrow, Benkenhage, Kordsmühlen och Langenfelde). Tillberg hade inga egna barn men flera styvbarn, däribland professorn i arkeologi och geologi vid Greifswalds universitet fil. dr Karl Friedrich von Hagenow (f. 1797, † 1865).

Oaktat sitt kvarblivande i ett land, som snart efter hans inträde på studiebanan lösrycktes från det svenska väldet, bibehöll Gustaf Salomon Tillberg både kärleken till Sverige och svenska förbindelser. Sålunda brevväxlade han t. ex. åtminstone under åren 1826—1855 med bruksägaren *Carl Gustaf Indebetou* på Forssa i Östra Vingåker, bekant som mångårig ledamot av riksdagen och en av de ledande inom Lantmannapartiet. Indebetou blev Tillbergs ombud i födelsesocknen och förmedlade förbindelser med T:s syskon och syskonbarn. Nästan varje år och ibland flera gånger årligen sände han penningar till släktens hjälp och synes ha varit mycket fästad vid sina anhöriga,

ehuru de ibland beredde honom stora bekymmer. Den 28 april 1841 skriver han sålunda bl. a.: »Angående min afsikt och önskan, at på Banken i Stockholm, en för framtiden mest säker och längst varande anstalt, kunna få insätta et kapital, af hvars intresse min syster och hennes barn och barnbarn kunde njuta et litet understöd, har jag, sedan jag erfarit och i tidningarna ock sjelf läst, det af denna Bank för det närvarande inga kapital emot intresse, så lågt det ock vara må, antagas, all vidare efterfrågan, för at ej därmed onödigtvis besvära, underlåtit. At här i landet träffa en sådan inrättning, vore lätt, men ortens aflägsenhet och min systers och hennes barns obehjersamhet förbjuda et sådant företag. Under dessa omständigheter uplifvas ännu mer en redan länge sedan höjd tanke, hvilken ock, om den verkligen kunde realiseras, vist vara öfverensstämmande med min, mit kära fädersland skyldiga tacksamhet, den näml., at vid läroanstalterne i Strengnäs göra en stiftning, til hvars njutande de af mina syskon afstämmande och andra i Östra Vingåker och Strengnäs födda barn, *i synnerhet* voro berättigade, om de en gång kommo at frequentera dessa läroanstalter — dock så, at min syster och hennes man; om *de öfverlefde* mig, kunde, så länge deras lif varar, få njuta intresset af denna stiftning.» Den 23 okt. 1841 återkommer han till samma fråga: »Som jag hoppas, om Gud vill, nästa sommar på en kort tid öfverresa til Sverige, har jag hittils underlåtit, at skrifva til Biskopen i Strengnäs angående min, H. Bruks-Patron bekannata afsikt.» Denna resa synes hava blivit av, ty d. 30 april 1842 säges det: »Min hustru, som ber om sin vänskapliga helsning til herrskapet, har sedan förleden juletid legat dödlig sjuk, men synes dock nu, Gud vare lof, något bättra sig.» I brev den 9 dec. 1842 omtalar han sin styvdotters mans, Geheime Justitie- och Hofrätts Rådet (Wilhelm) Ziemssens, bortgång den 9 september s. å. från hustru (Wilhelmina f. 1802, † 1866) och 6 oförsörjda och omyndiga barn. Den 10 dec. 1844 uttrycker T. sin förhoppning att i sällskap med sin hustru nästa år få »ännu en gång besöka mit kära Södermanland». Från Sättra gästgivargård i Ö. Vingåker avsänder han ett brev den 12 juli 1845 och tackar för middagsbjudning till påföljande dag på Forssa tillsammans med sin systerson, antagligen jägmästaren i Kalmar län Carl Fredrik Stenius, som 1825 blev student i Greifswald. Tillberg fick nu tillfälle att fullgöra sin donation till Strängnäs läroverk, Gåvobrevet är daterat Stockholm den 22 Julii 1845 av »Dr. Gustaf Salomon Tillberg, ordentl. Professor i Mathematiken och Physiken wid Kongl. Preussiska Universitåtet i Greifswald». Det donerade kapitalet, 2,000 rdr b:co, överlämnades till domkapitlets förvaltning d. 27 aug. 1845. Sin tacksamhet för hjälpen

med donationen framförde han i brev d. 24 april 1846 i följande ord:
 »För herr Brukspatrons mig gunstigt gifna tilsägelse, at villja för min
 systers och hennes manns räkning, så länge de lefva, emottaga och
 disponera intresset, som framdeles kommer at å min lilla, i Strengnäs
 gjorda inrättning, inlöpa, aflägger jag härmed min hjärteligaste tack-

Professor GUSTAF SALOMON TILLBERG (1777—1859).
 Efter oljemålning i Greifswalds universitet.

sägelse, äfvensom ock för den stora godhet, möda och omsorg, som herr
 Brukspatron behagat tilvända min systers economiska angelägen-
 heter.» Systemen avled d. 28 maj 1855 och den 25 nov. 1858 beslöt
 domkapitlet att på begäran av professor Tillberg tilldela dennes
 systerdotters son Lars Oskar Ludvig Stenius stipendiet, som även vid
 flera senare tillfällen innehafts av släktingar till donator.

Ofta framkommer Tillbergs önskan att få besöka Sverige. Så
 skriver han d. 18 Maj 1848: »Att i detta år företaga en resa til mitt

kära fädernesland förbjuder mig såväl den dermed förbundne kostnad, som ovanliga utgifter och den osäkerhet och förvirring i hvilken vi här lefva. — Som min yngsta styfson, Gustaf von Hagenow, som med oss 1825 (då 12 år gammal) hade den äran göra sin upvaktning hos Herrskapet, tillåter jag mig här nämna, det han såsom representant för ridderskapet här i landet nu bivistar Tysklands riksmöte i Frankfurt, sedan han redan 2:ne gånger varit en sådan representant vid riksdagarna i Berlin.» I ett odaterat brev, sannolikt från sept. 1851, säger T.: »Af Herr Brukspatrons vänskapsfulla skrifvelse af den 25 sisl. August, hvarföre jag på det förbindligaste tackar, har jag med särdeles nöje och fågnad sett, att den lilla present, som jag, af tacksamhet föranlåten, vågat, ehuru obetydande den ock var, öfversända till Patronessan [Dora Albertina Indebetou, f. Almgren], min ädle väns älskade maka, oskadd framkommit och blifvit af sin egarinna på dess födelsedag (²⁵/₈) med välvillja emottagen. Mätte hon ock nu till vår gemensamma glädje, städs lycklig och säll länge, länge kunna få bruka densamma!» Presenten utgjordes av ett silverfat med ingraverade bilder av djurkretsen och tillhörande silverkopp med inskription.

Som ett erkännande för sina förtjänster om fysiken och matematiken men väl ock för donationen i Strängnäs blev Tillberg riddare av nordstjärneorden. Härom skriver han i ett brev d. 24 juli 1852: »Hvad mig sjelf angår, så befinner jag mig stadd i mit 76te år, ännu, Gud vare lof, rätt väl och tänker, om Gud vill, nästkommande sommar ännu en gång få besöka mitt kära fädernesland. Under den 19de förled. april, hvilket redan vist torde vara bekant, hade Hans Majestät, konungen af Sverige och Norge, den nåden, att hedra mig med Nordstjerne-orden, hvars insignier genom svenska ministern i Berlin den 8de maj till mig ankommo.»

Glanspunkten i Tillbergs liv synes dock hava inträffat vid hans jubelpromotion den 21 okt. 1853. Han skildrar händelsen i brev d. 12 nov. s. å. som följer: »Hvad mig sjelf angår, så befinner jag mig, Gud vare lof, ganska väl och håller, som vanligt mina föreläsningar ännu i mit 77de års ålder. Under den 21 förleden october hade jag ock den glädjen att här öfverlefva min promotionsfest, och, utom andra vänskapsfulla ärebetygelser, se mig hedrad med et äre-Magister och Doctor-Diplom af den härvarande Philosophiska Facultäten, af hvilken jag för 50 år sedan denna grad *rite* erhållit. Af mina älskansvärda styfbarn von Hagenow begåfvades jag med en kostbar och praktfull utarbetad, innantil förgyld silfverpocal — och af Hans Majestät, Konungen i Preussen, blef jag allernådigst zirad och prydd med röda

Adler ordens insignier af 4de classen. — Häröfver så väl, som öfver andra förefallna festivitäter gifver bifogade Bilaga till Spenerska Tidningen i Berlin närmare underrättelse.» Denna verkligt detaljerade beskrivning, som här nedan avtryckes i översättning, är ett mycket roande aktstycke genom den levande och idylliska bild det i all sin trohjärtade högtidlighet ger av den lilla pommerska universitetsstaden, vars alla honoratiores tydligen mött upp för att hylla den gamle svenskfödde professorn.

(Ur: Beilage zu den Berliner Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen, N:o 256, den 2. November 1853.)

Tillberg.

Ordinarie professorn i fysik och matematik vid kungliga universitetet i Greifswald, herr Gustav Salomo Tillbergs femtioåriga jubelpromotionsfest gav dennes talrika vänner och kolleger den 21 sistlidne oktober den länge saknade anledningen att bringa den 77-årige värdige jubelåldringen sina lyckönskningar.

Redan på aftonen den 20 oktober angenämt överraskad av några förträffligt utförda sånger av en härvarande manlig sångförening hälsades jubilaren tidigt på morgonen den 21 oktober från sina talrika åhörars sida under överräckande av en lagerkrans festligt med morgonmusik, som, icke blott emedan den var ett uttryck av ohycklad kärlek och tacksamhet, utan också för den skull så djupt grep jubilaren, emedan han i den lyckönskande deputationen av den sköna studentkåren, som han själv för 50 år sedan tillhört och som han sedan som trogen faderlig vän alltid och gärna stått bi, såg sina egna ungdomsår för sig framtrollade.

Men denna på så vänligt och hjärtligt vis började dag skulle också bliva en sann fest- och äredag för den föryngrade jubeldoktorn, ty under förmiddagens lopp syntes efter varandra spetsarne av samtliga myndigheter och korporationer i härvarande stad, eller några trogna gamla vänner, dels för att personligen framföra sina lyckönskningar, dels för att till densamme överräcka på ämbetets vägnar förblivande tecken på högaktning och erkännande.

Av presidenten i härvarande appellationsdomstol, herr von Seeckt, personligen lyckönskad, överlämnades å högsta domstolens vägnar genom herr hovrådet Vallenius till jubilaren en högst smickrande gratulationsskrivelse. Å kretsdeputerades vägnar syntes kungliga lantrådet i Greifwalds krets, herr von Seeckt, i den andra kungliga jägarebataljonens namn herr major Schuleman åtföljd av de båda äldsta kaptenerna herrarna von Winterfeld och von Köhn-Jaski, under det att stadssekreteraren Ramlow överräckte en i hög grad välvillig lyckönskningsskrivelse från stadens myndigheter och borgmästaren Herr Dr. Pepcke och stadsyndikus herr Dr. Tassman personligen infunno sig för att muntligen uttrycka sin högaktning och erkänsla för jubilaren.

Men samma fakultet, som den 21 oktober 1803 till den dåvarande doktorskandidaten hade överlämnat det första på röd atlas tryckta diplo-

met, var den sällsynta lyckan beskärd att till den nuvarande seniorn övrräcka just på den 21 oktober 1853 hedersdoktorsdiplomet tryckt på pergament med vidhängande i kapsel av silver inneslutna fakultetssigill. Sedan den i full ornat sirade dekanen i filosofiska fakulteten, herr prof. Dr. Urlichs, hade övrräckt diplomet och fakultetens gratulationsskrivelse ävensom den från den kungliga regeringen i Stralsund till jubilaren med ett högtidligt tal, funno även de likaledes i festornat skrudade delegerade av fakulteten, herrar prof. Grunert, Hünefeldt och Münter tillfälle att låna sina kollegiala känslor ord, vilka besvarades av den ännu ovanligt kraftige jubilaren på stående fot på det hjärtligaste i längre tal.

Under det att på uppdrag av universitetet, de övriga fakulteterna, stats- och lantbruksakademien Eldena, härvarande gymnasium och prästerskap, geheimejustitieråden prof. Barkow och Beseler, konsistorialdirektor prof. Niemeyer, konsistorialråden prof. Voijs och Schirmer, teologiska fakultetens dekan, prof. Kosegarten, medicinska fakultetens dekan prof. Bardeleben, direktören för akademien Eldena, prof. Baumstark, åtföljda av prof. Dr. Segmitz och Dr. Fürstenberg, gymnasialdirektor prof. Dr. Hieke och överläraren Dr. Reinhardt uttalade sina uppdragsgivares lyckönskningar och samtidigt övrräckte adresserna, infunno sig å det kungliga kuratoriets vägnar: dåvarande rektor magnifikus herr geh. med. rådet prof. Dr. Berndt och universitetssyndikus Harnisch, för att till den lyckliggjorde jubilaren överlämna hans excellens' herr minister v. Raumers nådiga skrivelse, ävensom en från universitetets kansler furst Malte von Putbus, jämte insignierna av den allernådigst av hans majestät förlånade Röda Örnordens 4:de klass. — Under tiden hade också hans styvbarn, syskonen von Hagenow, icke underlåtit att till den trogne och kärleksfulle styvfadern övrräcka ett tecken på kärlek och tacksamhet bestående av en praktfull silverpokal, på vilken på ett högst sinnrikt sätt fanns pryddigt ingraverat norra himlavalvets stjärnbilder och Halley'ska kometens lopp, vilken senare vår outtröttligt forskande jubilar först upptäckte på vår nordliga bredd den 21 september 1835.

Under det att på sådant vis genom nämnde äredeputationer lyckönskningarna från myndigheter, korporationer och offentliga anstalter lagts till förmiddagen, funno jubilarens närmare vänner välkommen anledning att vid den i hans egen bostad föranstaltade festliga »promotionsmiddagen» överbringa sina egna lyckönskningar. — Men som alltid, då trogna preussenhjärtan finna varandra, så gällde också här på herr jubilarens önskan av den värde rektor magnifikus utbringade skålen: Hans Majestät Konungen och hela hans hus. Till filosofiska fakultetens dekans glänsande tal i obunden form för den raske herr jubilaren slöt sig härvarande gymnasiums konrektors märgfulla tal — prof. Kanzler — festföremålets mångårige vän, i vilket talaren i synnerhet framhöll, hurusom den i dag så högt på skölden höjde jubilerande åldringen föddes av fattiga föräldrar i Östra Vingåker i Södermanland, under de största försakelser framlevde en glädjelös ungdom vid gymnasiet i Strängnäs och efter en farofull överresa över Östersjön den 16 augusti 1801 landat vid vår gästvänliga strand, anslutit sig till universitetet i Greifswald för att hädanefter tillhöra detsamma och det nya för honom så kärt blivna hemmet; hurusom

han donerat av tacksamt hjärta till gymnasiet i Strängnäs för fattiga ynglingars hjälp ett betydande stipendium och hurusom han som ett ärofullt erkännande för sina förtjänster om fysiken och matematiken av hans majestät konung Oscar av Sverige den 19 april 1852 smyckats med den svenska nordstjärneordens riddarekors.

Detta och liknande allvarliga tal, vilka härligt vittnade om jubilarens ädla och oegennyttiga handlingar, följde sedan vid kretsgång med den stjärnbepryddade pokalen, och skämtsamma tal i bunden och obunden form slutade först i sena aftonen en fest, som säkert ännu länge skall leva i vänligt minne hos dem, som hade den sällsynta lyckan att däri deltaga på nära håll. Att det ännu rätt länge måtte vara den värdige, förträfflige jubilerande åldringen förunnat att vara verksam i det av honom med så högst betydande medel grundade nu redan så rika fysikaliska kabinettet och att skörda de välförtjänta frukterna av ett ärofullt livsarbete, det var och förblir den uppriktiga önskan av alla hans talrika kolleger och vänner.

Den 7 maj 1855 skriver Tillberg åter till Indebetou: »Jag förvaltar ännu, som förr, med nöje mit ämbe(te), men torde, om Gud så vil, nästkommande år, emedan jag då som lärare tjent Universitåtet hårstådes i en tid af *femtio* år, — nedlågga detsamma», och i det sista bevarade brevet av den 16 juli 1855 berår han åter stipendiet i Strångnås i följande ord: »Att M. V. Consistorium i Strengnås blifvit gunstigt underråttadt om min systers timade död m. m. är mig ganska kårt och tackar jag derfåre på det förbindligaste. — Som jag, sedan min systerson, jägmåstaren och riddaren C. F. Stenius, förledet år dog, ej har någon slågtinge i Sverige, som åger en vederbårlig kånnedom om min stipendii inråttning i Strengnås för dem och ynglingar utur Åstra Vingåkers socken och Strengnås stad; så synes det mig nådvåndit vara att innehålllet af mitt gåfvo-bref kommer att af Hågvårdiga Consistorium i Strengnås att kungåras, det vare å min eller å stipendii fondens kostnad. På ett sådant sätt kan ock ett såkert document håråfver erhållas och upbevaras af dem, som denna min inråttning ångår.»

Stilen är i de sista breven mycket darrhånt, varfår det är sannolikt, att korrespondensen ej utstråcktes till de sista 4 levnadsåren. Den gamle professorns kårlek till hembygden förblev såkert ofårånderlig till det sista. Den 25 mars 1859 avled Gustaf Salomon Tillberg i Greifswald.

»Apotekaren Simon Walden.»

Meddelande av Joh. Ax. Almquist.

I sitt berömda inträdestal i Vetenskapsakademien den 20 aug. 1758 »om Stockholm för 200 år sen» etc. (tryckt s. å.) vet *Peter Jonas Bergius* (s. 249) på tal om apoteken i Stockholm att förmåla, huru- som i senare delen av 1500-talet två sådana funnits, »och det både vid år 1575, då utom [Antonius] Busenius äfven en Simon Walden förekommer, om hvilken knapt mera berättas, än att han bodt uppå Stortorget; såsom ock vid år 1593». I en not säger sig samme författare hava funnit denne Simon Waldens namn »i ett gammalt handskrifvit document, som är en räkning, den riksrådet bar. [sic] Sten Ericsson Lejonhufwuds efterlämnade änkefru grefvinnan Ebba Lilliehök år 1594 ingifvit till konung Sigismund och Riksens Råd på sin hos kronan innestående fordran. Hon begärar der ibland andra skuld poster äfven ärsättning af kronan för 2,000 daler, som apothekaren här på torget varit henne skyldig, men blifvit frikallad från genom ett Riksens Råds dom-bref af d. 19 oct. 1575, som stadgade, at Doctor Willam Lemnius var pliktig at dem betala på Simon Waldens vägnar.»

När *Sacklén* i Sveriges apotekarehistoria (1833) på Bergii auktoritet upptager denne Simon Walden som den tredje av alla kände i Sverige verksamme apotekare, har han spunnit vidare på dennes uppgifter och trott sig kunna meddela, att Walden fått »1575 d. 19 oktob. tillstånd att hålla i Stockholm ett öppet apotek och lefde ännu 1594. Apoteket, beläget vid Stortorget, synes äfven hafva blifvit underhållet på kronans bekostnad, emedan enkefru grefvinnan Ebba Lilljehök år 1594, då hon till konung Sigismund och Riksens råd ingaf räkning på sin hos kronan innestående fordran, äfven upptager ersättning för 2,000 daler, som apotekaren Walden varit henne skyldig, men blifvit frikallad genom Riksens Råds dom 1575 d. 19 okt., som ålade doktor Wilhelm Lemnius att betala skulden». I huvudsak går denna framställning igen även i vår senaste apotekarehistoria, som emellertid ej aktar nödigt att citera vare sig *Sacklén* eller Bergius.¹

Av denna redogörelse framgår, att endast Bergii uppgifter i detta sammanhang behöva beaktas och att den omformulering dessa

¹ A. Levertin, C. F. V. Schimmelpfennig och K. A. Ahlberg, Sveriges apotekare historia Bd I (1910—1918), s. 10—11.

fått hos hans eftersägare icke hava något som helst värde. De förstnämnda bygga emellertid på ett uppgivet dokument, vars fyndort ej omtalas och som icke heller av mig vid en flyktig undersökning återfunnits. Detta oaktat kan det påståendet vågas, att dess innehåll av Bergius missuppfattats. Den däri åberopade domen av den 19 oktober 1575, om vilken Bergius tydligen saknar närmare kännedom, finnes nämligen införd i samma års tänkebok, förd vid Stockholms rådhusrätt, och klarlägger sammanhanget på ett sätt, som knappast ger tillfälle till vantolkning men väsentligen avviker från Bergii uppfattning.

Ifrågavarande rättegångsdag bestod domstolen utom av ståt-hållarne på Stockholms slott (Jakob Bagge och Birge Isaksson) samt borgmästare och råd även av två riksråd, nämligen Jöran Gera, tillika lagman i Östergötland, och Erik Gustafsson [Stenbock]. Inför denna rätt lät grevinnan Ebba [Månsdotter (Lilliehöök)] genom ombud framföra ett kravmål, vars förhistoria ingående relateras. Medan kärandens make, Sten Eriksson [Leijonhufvud], ännu var i livet, hade han 1566 haft som gäster hos sig Hogenskild Bielke och Bengt Gylta samt den kände läkaren, doktor Willem Lemnius. Den förstnämnde hade vid detta tillfälle berättat, hurusom han hade en fordran på 2,000 daler hos då avlidne Simon Wälder och på grund av dennes dödsfall hyste bekymmer, huru han skulle få sin betalning. Lemnius hade emellertid sökt trösta honom med att Wälders kvarlåtenskap såväl i Sverige som i utlandet enligt hans mening borde säkra likviden. Herr Sten begagnade då tillfället och begärde, »att doktor Lemnius ville göra hans herrlighet där handsträckning uppå, att hans herrlighet måtte komma till sådan betalning», något som doktorn »sig intet hade förvägrat», enligt vad de övriga närvarande och särskilt herr Hogenskild sedermera intygade. I förlitan härpå sades herr Sten hava lämnat andra medel till indrivning oförsökta, varför skulden allt framgent förblivit ogulden. Enligt vad flera vittnen sedermera skola hava påstått, hade herr Sten däremot velat utsöka beloppet av Lemnius, som icke nekat för sitt »löfte», men begärt uppskov för att anskaffa medlen.

Längre avancerade icke saken, innan herr Sten avled (1568), och 1573 gick även doktor Willem ur tiden. Dennes änka gifte kort därpå om sig med apotekaren Antonius Busenius († 1580) och då han därigenom för hustruns och hennes barns i första giftet räkning fick övertaga förvaltningen av sin antecessors kvarlåtenskap, i vilken bland annat ingick den fastighet vid Stora torget i Stockholm, som sedan spökar i Sackléns framställning, ansåg grevinnan Ebba,

att han också vore skyldig att svara för dödsboets förbindelser och bland dem också för Lemnius' ovanbemälda borgen. Det var också mot Antonius apotekare hon vände sig i det kravmål, som anhängigjordes nio år efter det oförsiktiga löftets avgivande med yrkande på prompt betalning. Svaranden ville väl göra troligt, att »D. Lemnius på den tid han var stadd hos wälbemälte salig herr Sten skulle varit drucken», och att han sedan endast mot utfäst tio procents provision velat åtaga sig indrivningen, men domstolen fann likvisst uttrönt, att »ett stadigt och fullkomligt löfte» utan tvång givits och att grevinnan därför vore berättigad att utfå sin fordran av Lemnius arvingar, vilka hade att med sin rekonventionstalan hålla sig till Wälders arvingar, av vilkas »lågenhet» D. Lemnius sagt sig hava »nog besked».

Det lär icke saknas skäl att finna denna dom juridiskt ohållbar, men detta ger knappast förklaringen till att den aldrig blev exekverad. Detta är emellertid sannolikt icke blott till följd av de samtida påminnelser Bergius påstår grevinnan Ebba hava framställt ännu efter ytterligare två decennier, varvid hon på obekanta grunder överflyttat sitt krav på K. Maj:t och kronan, utan det framgår även av Stockholms stads tänkebok 1580. Där är nämligen infört den då avlidne Busenius testamente, av vilket framgår, att han, som i sitt äktenskap med Lemnius änka fått två egna barn, till dem efterlämnade kvarlåtenskap, som var placerad dels i Sverige dels i utlandet, och att hans styfbarn fortfarande voro i besittning av deras fäderneärvda stenhus vid Stortorget, vilket säkerligen ej kunnat vara fallet, om domen för dem medfört en förmögenhetsförlust, som i svenskt mynt motsvarade betydligt över 50,000 mark.¹

En sammanställning av de upplysningar, som kunna utvinnas ur 1575 års dom, med de slutsatser, som Bergius m. fl. dragit ur ett missförstått dokument, ger således vid handen, att Simon Wälder (ej Walden), som antagits hava levat ännu 1594, var död före 1566, och att han aldrig utövat apotekaryrket utan antagligen tillhörde den då talrika skaran av utländska köpmän, som drevo affärer på Sverige. Det hus vid Stortorget i Stockholm, som förmenats hava inhyst ett stadens apotek, har aldrig begagnats för detta ändamål, och det sistnämnda har ännu mindre underhållits »på kronans bekostnad». Det torde alltså vara berättigat att ur raden av svenska apotekare utmönstra den hittills tredje i ordningen eller »Simon Walden».²

¹ Enligt Johan III:s påbudna tvångskurs motsvarade en daler 26 svenska mark.

² Härvid bör likvisst uppmärksammas, att redan före Gustav I:s tid åtminstone tre apotekare äro kända såsom verksamma i huvudstaden, ehuru om dem är bekant ej stort mer än namnen (mäster Berent, Kosmas van dem Velle och Påvel). Se Stockholms stads tänkeböcker 3 (1492—1500) och 4 (1504—1514).

En kronans storarrendator, Andry Dress, och hans släkt.

Av Åke Kromnow.

I förra årgången av denna tidskrift har Mats Åmark i uppsatsen »Jacob Fredrik Neikter. Hans förfäder och ättlingar» haft anledning att syssla med den på 1600-talet till Sverige inflyttade släkten *Dress*.¹ De bidrag han där lämnat till släktens historia, komplettera på flera punkter de många men i regel sporadiskt förekommande uppgifter om släkten, som återfinnas i litteraturen, främst den bergshistoriska.² En sammanfattande redogörelse saknas dock fortfarande. I samband med utarbetande av artiklarna *Dress* i Svenskt Biografiskt Lexikons blivande elfte del har författaren velat lämna nedanstående skildring av släktens främste medlem och av hans närmastes öden. Någon fullständighet har icke åsyftats.

I.

Det politiska läge, i vilket vårt land omkring år 1620 befann sig, ställde på den svenska folkhushållningen krav, som denna med egna resurser icke kunde motsvara. Utländskt kapital, utländsk teknisk kunnighet och affärsbegåvning, internationella förbindelser m. m. måste anlitas, den medeltidsbetonade isoleringen brytas.³ Att Nederländerna och angränsande områden härvid kommo att spela en dominerande roll, är allmänt känt.

Det stora namnet i detta sammanhang är som bekant holländaren Louis De Geer, om vilken det sagts, att »det är lättare att säga vad han icke behärskade av Sveriges ekonomi än att räkna upp vad som berodde av honom».⁴ De Geer stod emellertid icke ensam. Han hade många medhjälpare. I sitt omnämmande av E. W. Dahl-

¹ PHT 1938, s. 133—136.

² Utförligast har släkten behandlats av H. Carlborg i inledningen till den i »Blad för bergshandteringens vänner», bd 18 (1925—27), tryckta »Beskrifning om järn- och stältillverkning m. m., författad af Otto Dress år 1687». Jfr även [V. Ö r n b e r g], Sv. ättartal, II (1896), s. 144 f.

³ E. Heckscher, Sveriges ekonomiska historia, I: 2 (1936), s. 359.

⁴ Heckscher a. a., s. 369.

Stamtavla över släkten Dress.

N. N. DRESS

ANDRY DRESS,
bruksägare (omkr.
1585—1651), g. m.
ELISABETH SCHAEIJ
(trol. 1589—1673).

MARGARETHA DRESS,
g. m. JACOB LOOFF,
köpman, borgare i
Arboga.

(DOTTER) DRESS,
g. m. N. N. MARLIER.

PIERRE DRESS,
bruksägare, borgare i
Lindesberg († 1646), g. m.
MARGARETHA N. N.
(† 1647; kusin till
Peter Schaeij).

OTTO DRESS,
bruksägare († trol.
1697), g. m.
CHRISTINA
LEMMENS
(levde ännu 1697).

MARGA-
RETHA DRESS
(var 1672
sinnes-
sjuk, lev-
de ännu
1690).

MARIA
DRESS
(† 1722),
g. 1653 m.
SAMUEL
APPELBOM,
ryttmästare
(† 1656).

JACOB
LEJEL,
bruksägare
(† 1687).

BARBARA
MARTHA
DRESS
(1632—
1694),
g. 1635 m.

ANDERS
DRESS
bruksför-
valtare
(† 1665).

PETER
DRESS,
major
(1640—
omkr.
1685-86).

JOHAN
DRESS
(levde
ännu
omkr.
1675).

GERDT
DRESS
(levde
ännu
omkr.
1675).

MARGA-
RETHA
DRESS
(f. omkr.
1630), g. m.
DANIEL
ACHA-
HANS
NÜCHTER,
bruksbok-
hållare
(† 1660).

ELISA-
BETH
DRESS
g. m.
DANIEL
ACHA-
TIUS
BERGHULT,
bokhållare,
bruksför-
valtare.
hållare.

ELISA-
BETH
DRESS
g. m.
DANIEL
ACHA-
TIUS
BERGHULT,
bokhållare,
bruksför-
valtare.
hållare.

ELISABETH
DRESS
(levde ännu
1732), g. m.
HANS BARCK-
HUSEN, lant-
mätare.

MARGARETHA (DOTTER)
DRESS.
g. 1692 m.
AXEL
GARTZÆUS,
handelsman
i Stockholm.

grens stora verk om Louis De Geer¹ i arbetet »Kring Gustav Adolf» understryker Nils Ahnlund, att De Geer för skötseln av sina många företag i Sverige endast anlätade utlänningar.² En och den mest kända av dessa främlingar var De Geers landsman och föregångare Willem Giliusson (de Besche), en annan men nu föga känd var *Andry Dress* eller, som han till en början skrev sitt namn, *Dreiss*.³

Andry Dress' härstamning är, trots uppgifter i litteraturen om fransk (vallonsk) eller holländsk börd, icke bevisligen känd.⁴ Sannolikt var han dock franskfödd. Härpå tyda bl. a. dels hans bevarade brev, vilka med endast enstaka undantag äro skrivna på franska, dels det faktum, att han till kontrakt, avfattat på holländska, gjorde fransk underskrift.⁵ År 1622 vistades han emellertid i Amsterdam, och det är också från denna stad, som han synes ha inflyttat till Sverige.

Den 5 juli 1622 ingingo nämligen Louis De Geer och dennes svåger och kompanjon Steven Gerards i Amsterdam ett kontrakt med Andry Dress, varigenom denne för fyra år anställdes som »jongman» hos Willem Giliusson i Sverige för att »in alles hem te gehoorsamen ende getrouwen dienst te doen, t'sij waer in hij hem soude mogen employeren ende van doen hebben, over bergen ende dalen, ende van sijn administratie profecte rekeninge overleveren, sijn voorseyde meesters profijt ende avance in alles te procureeren, t'zij op zijne huttewercken, coopermeulens of anders als toesichter te wesen ende reekeninge houden . . .»⁶ I avlöning skulle Andry erhålla 300 Carolusgulden årligen. Var i Sverige han skulle sysselsättas, utsades icke.

¹ Dahlgren, Louis De Geer 1587—1652. Hans lif och verk (1923). (Citeras i det följande: Dahlgren, De Geer).

² Ahnlund, a. a. (1930), s. 188 f.

³ Louis De Geers brev och affärshandlingar 1614—1652 utg. av E. W. Dahlgren (Hist. handl., del 29, 1934), s. 66 (Arbetet citeras i det följande: Hist. handl. 29).

⁴ Jfr G. Ekman, Ur Storforsverkens historia (1921), s. 72; A. Garfvé, Fellingsbro sockens historia (1926), s. 309; N. af Geijerstam, Rockhammars bruks historia 1558—1920 (1920), s. 8; J. Johansson, Om Noraskog, I (1875), s. 305, samt af Klerckerska samlingen (Dress) i KB. — Namnet Dres(s) återfinnes i vallonslängder, sammanställda av Ch. Fr. Wiberg i »Louis De Geer et la civilisation wallonne en Suède» (Bulletin de l'Institut archéologique liégeois, Liège 1876), och av P. Pehrsson i »Ur Österby bruks och vallonernas krönika» (Upplands fornminnesförenings tidskrift 1899, 4: 2. Jfr dens., »De till Sverige inflyttade vallonernas religiösa förhållanden», 1905). Enligt dessa skulle namnet ha förekommit i Värmlands och Dannemora bergslag. Att det i detta fall skulle gälla valloner, kan dock icke anses tillräckligt styrkt; jfr kritiken av dessa längder i: E. W. Dahlgren, Ett bidrag till valloninvandringens historia (i: »En bergsbok till Carl Sahlin 1921»), s. 81—97. Släkten Dress var även besutten i båda de nämnda bergslagen. — Namnet bars förutom av Andry Dress' släkt av smeder i Linde bergslag på 1670-talet (Linde kyrkoarkiv, C: I: 2, Linde). Namnet Dress (Dreiss) finnes ej i E. A. van Berestejn, Repertorium van gedrukte genealogieën . . . (Haarlem 1933).

⁵ Se hans bevarade brev i det i RA deponerade Leufstaarkivet, kartong 116, samt Hist. handl. 29, s. 66. Jfr Carlborg, a. a., s. I, not 1.

⁶ Hist. handl. 29, s. 66.

I dåtidens Sverige fanns emellertid god användning för en man med den affärsskicklighet och tekniska kunnighet, som Andry snart visade sig äga. I sept. 1623 hade mäster Willem, som Willem Giliusson de Besche i Sverige ofta kallades, av änkedrottning Kristina arrenderat Åkers järnbruk i Södermanland,¹ och det var här, som Andry erhöll sin sysselsättning. Bevarade räkenskaper i Leufstarkivet från åren 1624, 1626 och 1627 visa honom nämligen som förvaltare eller bokhållare vid detta bruk. Som medhjälpare hade han här en broder, *Pierre Dress*, vilken måhända följt med honom från Holland och nu för första gången skymtar i källorna. Med hänsyn till de intima ekonomiska förbindelser, som funnos mellan mäster Willem och Louis De Geer, icke minst vad beträffar det för kanongjutningen i Sverige så viktiga Åkers bruk, är det måhända icke oberättigat att betrakta Andry under de första Sverige-åren såsom lika mycket De Geers som mäster Willems underhavande. I april 1627 blev emellertid De Geer även formellt medarrendator av Åkers styckebruk,² och i mars 1628 talar han i brev till ståthållaren i Örebro län Carl Bonde om »mynen Diener Andries Dries», vilken han sänt till Norberg för att uppköpa kulor.³ Denna Andrys ställning som De Geers tjänare blev emellertid icke långvarig.

Den 10 maj 1627 hade Louis De Geer och mäster Willem från Handelskompaniet övertagit arrendet av Nora och Linde bergslag, vilka viktiga järnbergslag Steven Gerards redan år 1623 förklarar vara »la fleur de toutes les montagnes de la Suède» och där De Geer redan tidigt förstått skaffa sig ekonomiskt inflytande.⁴ De båda kompanjonerna synas emellertid ha ansett det opraktiskt att själva förvalta det betydande arrendet, vilket även omfattade Fellingsbro, Ervalla och Näsby socknar, och redan efter ett par månader voro de hågade att överlåta detsamma till andra. Valet föll härvid på Andry Dress, dennes svåger Jan Schaeij, tidigare bokhållare på Finspong, och sedermera bergmästaren Christoffer Geijer. Den 22 juli 1628 övertogo dessa hela arrendet.⁵ Enligt den överenskommelse, som därvid träffades mellan de båda parterna, skulle arrendesumman såsom förut inbetalas till kronan av de dittillsvarande arrendatorerna, men dessa skulle i gengäld ha rätt att uppbära motsvarande belopp av Andry Dress och hans kompanjoner. De förra skulle vidare tillhandahålla ett driftkapital av 6 000 daler och varor för 6 000 gulden; i gengäld — och det

¹ Dahlgren, De Geer, s. 157.

² Hist. handl. 29, s. 127 f.

³ Hist. handl. 29, s. 160.

⁴ J. A. Almqvist, Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1521—1630, 2: 1 (1919), och Dahlgren, De Geer, s. 157 och 382.

⁵ Hist. handl. 29, s. 174 ff.

var kärnpunkten i avtalet — skulle de nya arrendatorerna förbinda sig att till ett visst pris leverera allt det järn, som de kunde producera, till Louis De Geer och mästern Willem.

Andry Dress nöjde sig emellertid ej länge med detta beroende av sina forna principaler. Genom en rad transaktioner, vilka icke kunna följas i detalj men som i stora drag skildrats av E. W. Dahlgren i hans ofta anförda arbete om Louis De Geer¹ och som därför här kunna lämnas åsido, lyckades Andry inom kort skickligt utmanövrera Louis De Geer och mästern Willem. På försommaren 1631 utfärdade nämligen kammaren, sedan underhandlingar därom förts mellan Carl Bonde och Andry i Örebro, arrendebrev för den senare ensam på »Nohra och Lindes bärgzlagh, Giutorp och Gulsmedz hyttan, kongzgårdén medh hwadh hyttor, grufwor, hambrar och alle dess tilllydande lägenheeter, som högbe:te H. K. M:t wedkomma, medh lijka wilkor som Lovijs de Geer dem här til innehafft hafwer, sampt Fällesbroo, Nässby och Erffwalla sochner, medh all den ränta, tijondejörn och spannemål, som effter afdragen afkortning blifwer behållen, och sigh effter gammal wärdering löper, nemb. sextontusend niohundrade fäm daler, sigh til gagn och godho använda, niuta och behålla, reknandes förb:de arrendetermins begynnelse ifrån Johannis 1630 och bruket ifrå förste januarij 1631».² Arrendeterminen var tre år. Avled Andry före denna tids utgång, skulle hans svåger Jan Schaeij och hans broder Pierre Dress »uthi hans contract och lijka wilkor som han det antagit hafwer, dess termin fullända».

Louis De Geer blev helt naturligt synnerligen förbittrad över att på detta sätt bliva undanträngd, så mycket mer som hans arrendetermin ännu inte var utgången. Den missämja, som härigenom uppstod mellan de båda kontrahenterna, tog sig uttryck i en ytterst häftig brevväxling, som ingalunda mildrades, när Andry även skulle redovisa för sin förvaltning i De Geers tjänst.³ Tvisten härom slets formellt först genom godemäns utslag, daterat Stockholm den 26 mars 1634, varigenom en kompromiss uppnåddes.⁴ Trots dessa och andra tvister,

¹ A. a., s. 382 ff. Jfr Hist. handl. 29, s. 190—192, särskilt kommentarerna.

² Kammarkollegiets protokoll med bilagor, utg. av riksarkivet genom S a m. H e d a r, 1: 1620—1638 (1934), s. 485 ff. Kontraktet är enligt denna utgåva, som återger avskrift av arrendebrevet i Kontraktsboken, KA, 1631, fol. 111 v, daterat den 28 maj. Enligt en annan, likalydande avskrift i Örebro läns kopiebok, KA, skulle emellertid kontraktet vara ingånget den 17 juni. Ett senare kontrakt, rör. Närke (Kontraktsboken KA, 1632 ²⁰/₁₁, fol. 45) stöder sistnämnda uppgift; prolongationen av kontraktet på Nora och Linde (Kontraktsboken, KA, 1634 ²/₄, fol. 103) stöder däremot den förstnämnda. Jfr A l m q u i s t, a. a., s. 237.

³ Hist. handl. 29, s. 265 ff. Jfr D a h l g r e n, De Geer, s. 384.

⁴ Hist. handl. 29, s. 310. Jfr D a h l g r e n, De Geer, s. 384.

varom mera nedan, fortsatte emellertid allt framgent affärsförbindelserna mellan de båda parterna.

Ungefär samtidigt med att Dress på sätt, som ovan skildrats, lyckades utmanövrera Louis De Geer från arrendet av bergslagen i Västmanland, synes han genom att söka förbindelse med dennes tidvis farligaste konkurrent, borgmästaren i Nyköping Joachim Danckwardt, ha lyckats förvärva inflytande även inom Öster- och Västernärke, vilka områden Danckwardt från 1625 arrenderat men nu stod i begrepp att lämna från sig.¹ Detta framgår bl. a. av en skrivelse från kammaren till Andry och Danckwardt, daterad den 22 juni 1630, i vilken den förstnämnde rent av framträder som medarrendator av Öster- och Västernärke.² Sedan Danckwardt avsagt sig sitt arrende, vilket skedde före den 5 juli 1630,³ återgick Närke för en tid till kronan. Trots detta disponerade Andry över betydande delar av såväl 1630 som 1631 års uppbörd i landskapet, sannolikt som ersättning för leveranser till kronan.⁴ I nov. 1632 togs steget fullt ut, i det att kammaren då överlät till Andry »östre och västre Närke med dess behållen ränta uti visse och ovisse pertselor på tu års tid, räknandes ifrån Johan. nästförleden . . .».⁵ Ett betydande område i mellersta Sverige stod därmed under Andry Dress' förvaltning. Arrendet av Närke synes visserligen icke ha förnyats efter arrendeterminens utgång, men arrendet av Nora och Linde bergslag jämte de tre socknarna förnyades gång efter annan och gällde ännu vid Andrys död år 1651.⁶

Det är givet, att Andry Dress som arrendator av ett av landets förnämsta bergslagsdistrikt, inom vilket bl. a. kronobruken Gyttorp⁷ — där han i början av sin arrendatorstid bodde — Kvarnbacka, Stensta och Guldsmedshyttan lågo, måste komma att spela en framträdande roll, då det gällde att förse den svenska kronan med material till vapen och ammunition m. m. Enligt det första kontraktet med kronan om arrendet av bergslagen och socknarna i Västmanland⁸ skulle Andry årligen leverera till rikets faktorier 362 skeppund (skpd) harnesklåtar, 610 skpd rörlåtar, 20 skpd stål, 76 skpd »grant» stångjärn, 140

¹ Almqvist, a. a., 1 (1917), s. 297.

² Kammarens registratur 1630 ²²/₆, fol. 408, KA.

³ Almqvist, a. a., 1, s. 297.

⁴ Se uppgifter ang. Andry Dress' uppbörd i Landskapshandlingar, Närke, N:o 12, KA, och i Militieräkenskaper. Räkenskaper över Anders Dreis' leveranser till Kronans faktorier 1630—1638, Krigsarkivet.

⁵ Kontraktsboken, KA, 1632 ²⁰/₁₁, fol. 45.

⁶ Kontraktsböcker, KA, 1634 ³/₄, fol. 103; 1634 ²⁰/₈, fol. 108 ff.; 1641 ²⁰/₂, fol. 24 ff.; 1643 ²¹/₁₂, fol. 128 ff.; 1647 ²/₁, fol. 135 ff.; 1650 ²²/₆, fol. 272 ff.

⁷ Mantalslängd 1635 i: boskapslängder m. fl. längder för Närke och Västmanlands län, 8: 3, KA. Jfr Johansson, a. a., I, s. 306, och Carlborg, a. a., s. I.

⁸ Se det i not 2 s. 81 nämnda kontraktet.

skpd granater, allt till ett värde av 16,942 daler. I realiteten togs hans leveransförmåga i anspråk för tillgodoseende av de mest skilda behov. Härom lämnar det bevarade källmaterialet vältaliga vittnesbörd. Sålunda levererade Andry förutom vad som i kontraktet uppräknades, bl. a. muskötplåtar, pistoler, bleckplåt, spik, järn till kvarnar och städ och olika slag av redskapsjärn samt sist men icke minst allehanda »ammunitionsperzeler».¹ Enligt Andrys egen utsago uppgingo hans leveranser under perioden 1631—febr. 1638 till ett värde av över 162,355 daler,² och de förut åberopade militieräkenskaper³ liksom bevarade räkenskaper i kammararkivet⁴ synas icke jäva uppgiften.

Som leverantör av ammunition till den svenska kronan intog Andry i varje fall under Gustav Adolfs krig i Tyskland en enastående ställning. Medan Louis De Geer 1631 levererade 3,054 lod (kulor) till kronan, levererade Andry s. å. 30,319 st., d. v. s. nära tio gånger så många, och 1632 erhöll kronan 516 st. lod från Louis De Geer, 788 från Ortala bruk och 30,349 från Nora och Linde.⁴ Lodsorterna voro mångahanda. Rikets artilleribok för år 1640 upptar på Andrys creditsida för enbart Stockholms artilleri: av runda lod 782 st. 24-pundiga, 5,753 12-pundiga, 4,964 6-pundiga, 3,100 3-pundiga; av pike- och kedjelod 149 st. 24-pundiga, 736 12-pundiga och 431 6-pundiga samt slutligen 6 skpd smålod av olika slag.⁵ I sammanhanget kan nämnas, att på samma ställe upptagas nära 12,500 mindre järngranater, omkr. 500 pistoler, nära 90 skpd stångjärn och över 10 skpd skenjärn.⁶ Då västmanlandsbruken mot slutet av Gustav Adolfs regering återvunno den ledande ställning i fråga om lodtillverkningen i Sverige, som de omkr. 1600 förlorat till upplandsbruken,⁷ måste, om hänsyn tages till ovan-nämnda uppgifter om årsleveranserna, detta förhållande räknas främst Andry Dress tillgodo.⁸

¹ Se kammarens utgående diarium samt för år, där sådana saknas, register till kammarens registratur, KA. Jfr även, vad beträffar 1640-talet, Rikets artilleriböcker samt artilleridepartementets ink. handl., faktorer i allmänhet, och dito, Arboga faktori 1642—45, allt i Krigsarkivet.

² Bergsbruk, nr 366, samt Likvidationer, nr 82: 1, KA.

³ Se not 2 sid. 82.

⁴ Generalstaben, Sveriges krig 1611—1632. Bilagsband 2 (1938), s. 276. — Den ammunition, som Andry levererade, omhändertogs i Arboga av en särskild, av kronan därtill förordnad person. Likvidationer, nr 82: 1, KA. Jfr även kammarens registratur 1641^{30/2}, pag. 516 f. (punkt 4).

⁵ Rikets artilleribok 1640, Krigsarkivet.

⁶ År 1641 voro motsvarande uppgifter, vad beträffar t. ex. 3-pundiga runda lod: för Stockholms artilleri över 10,000 och för Vadstena fältstat cirka 4,300 st. (Artilleriboken 1641). Däremot levererade Andry d. å. betydligt mindre av övriga sorter.

⁷ Jfr Generalstaben, a. a., s. 276.

⁸ Ehuru lodtillverkningen sålunda kom att för Andry spela en framträdande roll, var därom intet nämnt i 1630 års kontrakt. Den 24 febr. 1632 erhöll han därför kammarens försäkran, att han för varje levererat skeppund lod skulle erhålla samma betalning, som tidigare utlovats Louis De Geer. Kammarens registratur 1632^{24/1}.

År 1637 sökte Andry även inlåta sig på kanontillverkning, den viktiga hantering, varpå De Geer tidigare haft monopol och som fortfarande till större delen låg i dennes händer. Just detta år uppträdde emellertid åtskilliga konkurrenter till De Geer, främst sönerna till hans egen svåger Jacob Trip.¹ Till dessa konkurrenter sällade sig nu också Andry Dress, och den 10 maj erhöll han av kammaren privilegium på en årlig tillverkning av »800 skep:d järnstycken, dem han lijka högt som stångejärn förtulla skulle».² De Geer lät sig emellertid icke nöjas därmed. Genom att dels använda generalrättmästaren Mårten Rosenstierna som sin förespråkare hos rikskanslern,¹ dels själv tillskriva den senare med anhållan om förnyelse av privilegiet å styckejutningen under åberopande av Gustav Adolfs löfte³ och dels uppvakta i Kammarkollegium lyckades han redan den 21 juni s. å. erhålla kollegiets uttalande angående styckejutningen: »lijkwäl hafwer han frijheet i detta åhr, at ingen mehra än han må giuta låta».⁴ Några dagar senare togs steget fullt ut. Den 27 juni erhöll De Geer förnyelse på tio år av sitt gamla privilegium, varvid alla konkurrenter utom riksmarsken Jacob De la Gardie uteslötos från styckejutningen i riket.¹ Andry Dress var därmed utmanövrerad från denna åtminstone tidvis mycket inkomstbringande hantering.

M. B. Swederus, den förste forskare, som berört Andrys verksamhet som leverantör till kronan, har i sina »Bidrag till kännedomen om Sveriges bergshandtering 1612—1654»⁵ angående denne framhållit, att »med Louis De Geer delar han . . . äran att hafva främst bland alla bruksidkare försett svenska härarne på Tysklands jord med vapen, och det ända till midten af 1600-talet».⁶ Omdömet är i så mån överdrivet, som Louis De Geer, om man bortser från lodtillverkningen, i alla avseenden var Andry Dress överlägsen, men ihågkommas bör likväl, att en stor del av de vapen, som De Geer levererade till kronan eller exporterade till utlandet, smiddes av Andry Dress' järn, icke blott under tiden före 1630. Detta framgår bl. a. av åtskilliga bevarade räkningar i Leufstaarkivet från åren 1629—33, 1637 och 1639.⁷

Betecknande för Andrys betydelse för vapentillverkningen i riket är, att då han år 1635 var i behov av säd, kammarkollegium

¹ Dahlgren, De Geer, s. 118.

² Kammarkoll. prot. 1: 1620—1638, s. 142 (10/6 1637). Privilegiebrevet är dat. den 25 maj (Kontraktboken, fol. 174).

³ Hist. handl. 29, s. 391 ff. Brevet är även publicerat av N. E d é n i Axel Oxenstiernas skrifter och brevexling, avd. 2: 11: Louis De Geers bref, nr 2, s. 667 f.

⁴ Kammarkoll. prot. 1: 1620—1638, s. 147.

⁵ Swederus' Bidrag äro tryckta i Jern-kontorets annaler. Ny serie, 1908—11.

⁶ Swederus, a. a., s. 168.

⁷ Leufstaarkivet, 116, RA.

uppmanade landshövdingen frih. Gustaf Leijonhufvud att sända Andry 200 tunnor spannmål, »på det bruket icke må bliva försatt, och sedan faktorierna i lika måtto underkomma, när de intet järn kunna bliva mäktige».¹

*

Johan Ax. Almquist har i sitt ovan anförda arbete om den svenska lokalförvaltningen berört de förmåner, som en energisk och om sitt eget bästa mån kronoarrondator kunde förskaffa sig såväl med stöd av som vid sidan om sitt arrendekontrakt.² Vi ha skäl att förmoda, att Andry Dress hörde till dem, som icke läto några möjligheter gå sig ur händerna att intensivt utnyttja sina arrenden. Förutom förmånen av att affärsmissigt och sannolikt i regel med god behållning kunna utnyttja räntepersedlarna ägde Andry redan enligt kontraktet möjlighet att tillgodogöra sig kronans rätt till nödiga körslor från och till bergslagen, och det var honom därjämte »til konungzgårdernes, hambrars och andre lägenheeters byggning, uthan afräkning . . . tillåtet, all den näfwer, stockar och sågestockar, som af Bärzlagen, och berte sochner utgöres pläger: . . .».³ Vidare var Andry efterlåtet »nödtorftigt folk att hava fri för utskrivningen», dock skulle landshövdingen se till att hans försvarskarlar ej blevo flera, än som kunde anses rimligt.⁴ I den mån allmogen tredskades vid fullgörandet av sina skyldigheter, förstod Andry väl att skaffa sig kronans stöd vid pådrivningen,⁵ och vi kunna förmoda, att den offentliga myndighet, som tillkom arrendatorn i hans egenskap av kronofogdens efterträdare,⁶ även kom Andry Dress väl till pass i detta hänseende.⁷ Ett bevis på huru intensivt men även hänsynslöst Andry förstod att utnyttja sitt arrende är, att kronans bruksrörelse vid såväl Gyttopp som Guldsmedshyttan måste nedläggas på 1660-talet, enär de tillhörande skogarna redan på Andrys tid blivit i det närmaste helt uthugna.⁸

De inkomster, som Andry sålunda kunde förvärva genom sitt arrende, satte honom även i stånd att idka en omfattande privat

¹ Kammarkoll. registratur 1635 ¹⁴/₈, KA. I detta och följande citat ur otryckta källor är ortografien av praktiska skäl moderniserad.

² Almquist, a. a., 1, s. 146 f.

³ Kammarkoll. prot. 1: 1620—1638, s. 486.

⁴ Kammarkoll. registratur 1641 ²⁰/₂, resolutionen, moment 5.

⁵ Jfr i föreg. not nämnda resolution samt Kammarkoll. registratur 1642 ⁴/₈.

⁶ Almquist, a. a., 1, s. 148 f.

⁷ Beträffande Andrys verksamhet vid tingen finnas notiser i Johansson, a. a., 2 (1881—82), s. 427, och 3 (1884—87), s. 51, och samma författares »Noraskogs arkiv», 1 (1889—91), s. 571, och 3 (1895, 97), s. 91 och 99.

⁸ Johansson, Noraskogs arkiv, 5 (1904—06, 1927) s. 254—256.

bruksrörelse, som av naturliga skäl kom att förläggas till det arrenderade området. Redan år 1629 inköpte han av en rik bergsman hemmansdelar i Finnåkers by i Fellingsbro socken,¹ vilka dock 1647 åter såldes till Louis De Geer, som tidigare innehade Finnåkers bruk.² Av större betydelse blev emellertid hans år 1632 gjorda inköp av det s. k. Fogdetorpet i Nora socken jämte den därstädes belägna hammaren,³ ty därmed skapades Hammarby bruk, som snart kom att bli medelpunkten för hans verksamhet.

N. af Geijerstam har i sitt ovan anförda arbete om Rockhammars bruk skildrat, huru Andry år 1638 erhöll Generalbergsamtets privilegium på en hammare vid »Rockhambrarne» i Fellingsbro socken och där ett år senare uppförde den s. k. Lustholmshammaren, som för sonen Otto Dress kom att utgöra grunden vid bildandet av det senare så livskraftiga Rockhammars bruk.⁴ Vid sidan av Lustholmen och Hammarby synes Andry ha varit intresserad även i andra hamrar, bl. a. i sin broders hammare Vedevåg, varom mera nedan. Den 26 febr. 1632 erkändes Andry jämte Johan De la Gardie, Carl Bonde och Louis De Geer som nya delägare i Torshälla snidverk — varvid bl. a. bestämdes, att Carl Bonde och Andry skulle svara för järnleveranserna — men ehuru bolaget år 1634 rekonstruerades, blev affären i stort sett misslyckad och medförde nya tvister mellan Andry och De Geer.⁵ Den privata bruksrörelse, som Andry Dress sålunda bedrev och som nu i korthet skildrats, ökade givetvis hans förmåga att till kronan leverera järn utöver vad arrendekontrakten föreskrev. Kammarkollegium måste också snart tänka på utvägar att betala överskottsleveranserna, och år 1635 uppbar Andry, för att nämna ett exempel, förutom cirka 4,500 daler av den ordinarie närkeräntan över 4,800 daler av boskaps- och kvarntullspengarna för Närke och Värmland.⁶

Andry Dress synes emellertid ha bidragit till att icke blott kvantitativt utan även kvalitativt höja järnhanteringen i sina bergslag.

¹ A. Garfvé, Fellingsbro sockens historia (1926), s. 284.

² Dahlgren, De Geer, s. 385. Jfr Hist. handl. 29, s. 342, 398, 407, 440 och 511.

³ Johansson, Om Noraskog, 1, s. 305 f. Enligt Privilegieregister II, pag. 5, i bergskollegii arkiv, RA, bestod Hammarby bruk år 1652 av 2 härdar samt 1 kniphammare och drevs med egna kol. Det var år 1644 skattlagt till tre skpd. (Allm. bergverksrel. 1644, fol. 14, Bergskoll. arkiv, RA.)

⁴ A. a., s. 8 ff. och bil. 2, s. 86. af Geijerstam omtalar s. 7, att Andrys svåger Jan »Schaij» år 1635 förvärvat egendom vid Rockhammar, men har icke känt Schaeijs och Louis De Geers tidigare intressen därstädes. Jfr Dahlgren, De Geer, s. 384, och Hist. handl. 29, s. 230 f.

⁵ Hist. handl. 29, s. 217 ff., 262 f. och 308 f. Jfr Dahlgren, De Geer, s. 385 ff. Dahlgren har i detta sammanhang förbisett Andrys delägarskap.

⁶ Se de i not 4 s. 82 nämnda militieräkenskaperna.

I en skrivelse till Bergskollegium i nov. 1650, genom vilken han söker vinna kollegiets rekommendation hos Kungl. Maj:t till visst bergsfrälse, framhåller han, huru han »med egen omkostnad införskrivit åtskillige utländske ämbetsmän, hammarsmeder, masmästare, kolare och stöpare, hos vilka jag haver sedan låtit lära och undervisa svenska barn och drängar deras ämbete, manér och handgrepp, och bemärte konster äro nu så vida uti riket excolerade, det man i denne måttom icke behöver lita till de främmande».¹ Den 19 nov. s. å. erhöll Andry också med bl. a. ovanstående motivering evärdligt bergsfrälse för sig och sina efterkommande på dels några skattehemman i Nora och Linde bergslag, dels hamrarna Hammarby, Lustholmen och Vedevåg.²

Andry Dress, som var född omkring år 1585,³ dog, sannolikt på Hammarby, den 14 mars 1651.⁴ Före sin död hade han köpt gravplats i Nora kyrka men fick, då han varit rättrogen kalvinist, enligt uppgift där först begravas, sedan Kungl. Maj:t lämnat sitt tillstånd härtill.⁵

II.

Efter Andry Dress' död tillkom det närmast hans efterlämnade maka, *Elisabeth Schaeij*, att förvalta det betydande arrendet. Hon var född troligen år 1589⁶ och tillhörde en dugande nederländsk släkt, som med bl. a. brodern Jan Janss. Schaeij (Schaey) inkom till Sverige och här senare adlades. Jan, vilken ovan omtalats som Andrys kompanjon,⁷ ingick år 1615, liksom Andry skulle göra några år senare, i Amsterdam en överenskommelse med Louis De Geer och Steven Gerards om att överflytta till Sverige och där taga tjänst hos Willem de Besche.⁸ Här verkade han till en början som bokhållare vid Finspång men började snart tillsammans med Andry självständig verksamhet i Nora och Linde bergslag och köpte år 1635 hammardel vid Rockhammar.⁹ Enligt uppgift var han broder till handlanden och rådmannen i Arboga Pieter Schaeij, senare faktor över Jäders bruk,

¹ Bergskollegii brev och suppliker, huvudserien, 1650 II, fol. 120. Pres. 1650 19/11, RA.

² Riksregistraturet 1650 19/11, fol. 414 f. Ang. bergsfrälset på Vedevåg se nedan s. 96.

³ Var enligt hustrun »å sine 60 år» vid broderns död 1646. Svea hovrätts liber causarum 122: 3: 13, akt 8, RA.

⁴ Svea hovrätts liber causarum 122: 1: 2, RA.

⁵ Garfvé, a. a., 1:a uppl. (1904), s. 129.

⁶ Hon uppgav sig år 1673 vara 84 år gammal. Svea hovrätts liber causarum 122: 3: 13, RA. Jfr *Åmark*, a. a., s. 135.

⁷ Se ovan s. 80.

⁸ Hist. handl. 29, s. 4.

⁹ *Dahlgren*, De Geer, s. 309, och af *Geijerstam*, a. a., s. 7 f.

vilken var född i staden Bommel i Geldern år 1613 och som även på andra vägar var befreundad med släkten Dress.¹ Även han drev livlig bruksrörelse i Västmanland och ägde bl. a. hammare vid Oppboga i Fellingsbro socken.²

Med Elisabeth Schaeij hade Andry flera barn, och vid sin död efterlämnade han sönerna Otto och Anders samt döttrarna Margaretha (var död i aug. 1671), Maria (d. 1722) och Barbara Martha (f. 1632 vid Gyttorp, d. 1694 i Stockholm).³ Alla tre döttrarna gjorde goda partier. *Margaretha Dress* var gift med den framstående bruksägaren och köpmannen i Stockholm *Adam Radou*,⁴ vilken tillhörde en till Sverige inflyttad och här ganska framträdande fransk eller vallonsk släkt.⁵ *Maria* äktade i maj 1653 en medlem av adliga ätten Appelbom, sedermera ryttmästaren *Samuel Appelbom*, ägare till gårdarna Österhammar, Furunäs och Skölberga, vilken tre år senare stupade vid Warschau.⁶ *Barbara Martha* slutligen gifte sig i mars 1655 med den år 1638 från Skottland inflyttade köpmannen och borgaren i Stockholm *Jacob Leijel*, som tillhörde den i svensk brukshistoria så kända, senare adlade släkten med samma namn.⁷

Av Andrys två söner synes endast den ene, *Otto Dress*, ha varit myndig vid faderns död.⁸ Ätminstone från mars 1652 var det också han, som å sin moders och sina syskons vägnar fick svara för fullgörandet av bestämmelserna i faderns fortfarande gällande kontrakt rörande arrendet av Nora och Linde bergslag, Fellingsbro, Ervalla och

¹ Dahlgren, De Geer, s. 382; Sv. ättartal 11 (1896), s. 145, not 1. Geijerstams uppgift, a. a., s. 8, att Elisabeth var dotter till Pieter Schaeij är, såsom framgått, felaktig. Pieter eller Peter, som han vanligen kallas men själv aldrig skrev sig, var befreundad med den ovannämnde Pierre Dress' hustru och enligt egen uppgift sväger till Pierres svärson, Daniel Zierl(l). Se nedan s. 95 och Amiralitetskollegii ink. handl. E II: a, 1649^{25/8}, fol. 341, RA.

² Se brev från Pieter bland Amiralitetskollegii ink. handl., E II: a och c, RA (jfr register utarbetat i marinstabens sjöhist. avdeln.), samt Garfvé a. a. (1926), s. 299.

³ Se bl. a. Sv. ättartal 11 (1896), s. 145, och Carlborg, a. a., s. IV. Carlborgs uppgift, att Margaretha dog år 1687, är felaktig och gäller i stället maken Adam Radou, vilken den 8 aug. 1671 ingick nytt äktenskap med Magdalena Treutiger (St Nikolai kyrkas i Stockholm vigselbok 1609—1650 utg. av F. U. Wrangel, 1894, s. 124. Jfr Svea hovrätts protokoll 1687^{17/8}, RA).

⁴ Skrev sig själv Radu.

⁵ Carlborg, a. a., s. IV; Sv. ättartal 10 (1894), s. 410 ff.; E. W. Dahlgren, Järnvärkeri och järnstämpling (1930), s. 20. Jfr Biographica: R, serie II, Radou, RA. Adam Radou var nära befreundad med Willem de Besche, ledaren av Torshälla snidverk Georg von Emersen samt den nedan omtalade Grégoire François Du Rietz. (Dahlgren, De Geer, s. 26 och 387.)

⁶ Carlborg, a. a., s. IV, och Garfvé, a. a., s. 341.

⁷ Carlborg, a. a., s. IV, och af Geijerstam, a. a., s. 12 och 14. — Jacob Leijel skrev sig själv Leijell.

⁸ Carlborg, a. a., s. IV, och Sv. ättartal 11 (1896), s. 145, not 2. Den andre sonen, Anders, var enligt egen uppgift omyndig 1651 (Svea hovrätts liber causarum 122: 1: 2, RA).

Näsby socknar.¹ Snart övertog han även förvaltningen av familjens privata egendomar. Den 18 jan. 1654 undertecknade nämligen Elisabeth »med alla mina k. barns vilja, ja och samtycke» en överenskommelse med sonen Otto, enligt vilken denne på två års tid såväl övertog arrendet av bergslagen och socknarna som själv arrenderade hamrarna Hammarby och Lustholmen med tillhörande egendom.² För de senare skulle han erlägga 1,600 daler kopparmynt i årligt arrende, varjämte han bl. a. hade att för sterbhusets räkning indriva dess utestående fordringar hos bergsmän i Nora och Linde. Det dröjde emellertid inte länge, förrän Otto genom köpetransaktioner med modern, vid vilka han synes ha gynnats på syskonens bekostnad, för egen räkning förvärvade sin faders egendom.³ Först på 1660-talet skulle brodern Anders komma att ställa krav på att utfå sin del av arvet, varom mera nedan.

Otto Dress' öden ha i huvuddrag skildrats av Harald Carlborg i inledningen till hans edition av Ottos »Beskrifningh om deth som stähl och en extraordinarie godh järntillwärbningh till angelägne järn-instrumenter angåår, . . . », fullbordad år 1687 och tillägnad Carl XI, vilken inledning här ovan anförts (s. 77, not 1). I min artikel om Otto Dress (Svenskt Biografiskt Lexikon) lämnar jag ytterligare bidrag till kännedomen om hans skiftesrika levnad. Denna kan därför här beröras mera summariskt.

Ottos förvaltning under de första åren synes i stort sett ha varit framgångsrik. Under perioden 1654—57 utökade han genom köp från skilda håll, bl. a. från en faster, Margaretha Loeff, kraftigt sin egendom vid Rockhammar,⁴ och år 1654 meddelar han Bergskollegium, att han inköpt Ramshytte bruk i Kils socken av Hindrich Barckhusen.⁵ Bestämmelserna angående arrendet av Nora och Linde bergslag med de tre socknarna — från den 8 dec. 1655 fixerade i direkt med kronan slutet kontrakt⁶ — synes han, om än med vissa svårigheter,⁶ i stort sett ha kunnat uppfylla, men då kontraktet med utgången av år 1660 upphörde att gälla, förklarade han sig icke vilja förnya det, vartill bl. a. tvister med kronan torde ha bidragit.⁷ Arrendet var vidare sannolikt icke längre så inkomstbringande som på faderns tid,

¹ Kammarkoll. utg. diarium 1652 ang. brev till Otto. Kontraktet hade av fadern sista gången förnyats den 22 juni 1650 (Kontraktsboken 1650 ²²/₈, fol. 272 ff.).

² Svea hovrätts liber causarum 114: 1: 13, RA.

³ af Geijerstam, a. a., s. 12 f.

⁴ Bergskollegii brev och suppliker, huvudserien, 1654 ⁶/₁₁, fol. 57, RA. Ang. Otto och Ramshytte bruk se vidare Bergskollegii brev och suppliker, huvudserien, 1654 ⁹/₁₁, 1657 ¹²/₈, 1659 ¹⁷/₂ och ²⁰/₃. Jfr Carlborg, a. a., s. V f.

⁵ Kontraktsboken 1655 ⁸/₁₂, fol. 89 ff., KA.

⁶ Kammarkoll. registratur 1654 ²⁵/₂, 1660 ²⁵/₁.

⁷ Kontraktsboken 1661 ²/₄, fol. 188, KA.

ty dels voro skogarna på sina ställen helt uthuggna och dels hade förlänningarna under Christinas regering kraftigt minskat kronoinkomsterna.¹ Detta övertogs i stället efter verkställd inventering av svåg-rarna Jacob Leijel och Adam Radou på tre års tid.²

Tiden omkring år 1660 kan sägas bilda vändpunkten i Ottos historia, även vad det gäller hans privata bruksrörelse. Den 28 mars 1659 inköpte han för 6,000 daler silvermynt av hovskräddaren och köpmannen Claude Roquette, adlad Hägerstierna, dennes betydande egendomskomplex, Kroppa bruk, i Värmlands bergslag, och sannolikt för att kunna finansiera detta köp sålde han åren 1657 och 1659 all sin fäderneärvda egendom i Fellingsbro socken, inklusive Rockhammars och Ramshytte bruk, och snart också Hammarby till sina båda ovannämnda svågrar, allt under de övriga anhörigas protester och Bergskollegii presidents förundran, »varför han icke låter nöja sig med de verken, som hans salig fader i alla sina dagar haver mått väl av».³ Köpet av Kroppa bruk, vilket för vidare drift visade sig kräva stora kapitalinvesteringar,⁴ följdes av en serie andra misslyckade spekulationer, som snart bragte Ottos ekonomi i en hopplös ordning och redan 1663 tvingade honom, hårt ansatt av kreditorer som han var, att pantsätta Kroppa i Palmstruchska banken.⁵ Då Otto icke kunde skaffa lösesumman, inlöstes bruket i stället av Adam Radous svåger, kungl. livmedikus Grégoire François Du Rietz, i vilkens ägo det kom att stanna.⁶

Jag skall här förbigå såväl Ottos fåfänga försök att återvinna sitt förlorade välstånd som det författarskap, varmed han under sin återstående levnad förgäves skulle söka erhålla den bärgning, som hans praktiska verksamhet ej skänkte honom, och hänvisar blott till Harald Carlborgs förut nämnda edition i *Blad för bergshandteringens vänner* samt till artiklarna om släkten Dress i nästkommande del av *Svenskt Biografiskt Lexikon*.⁷ År 1682 fick Otto efter ansökan upp-

¹ Jfr ovan s. 85 och Allm. bergverksrelationer 1638—73, fol. 59, i Bergskoll. arkiv, RA.

² Se i not 7 s. 89 nämnt kontrakt samt inventeringsberättelsen, dat. Guldsmedshyttan 1661 ²⁵/₇, i Bergsbruk, vol. 366, KA.

³ Ang. köpet av Kroppa se E k m a n, a. a., s. 73 f.; ang. försäljningen av Rockhammar, Hammarby m. m., se Kopieboken nr 3, Bergskoll. arkiv, RA, samt Svea hovrätts liber causarum 121: 2: 19. Citatet efter Carlborg, a. a., s. V.

⁴ Biographica: Dress, RA; Erik Fleming t. K. M:t 1665 ¹⁴/₈.

⁵ Svea hovrätts libri causarum 121: 2: 19, 122: 1: 2 och 123: 1: 8, RA, E k m a n, a. a., s. 75, och rör. Ottos misshushållning, förutom Carlborg, a. a., J. M. Alsterlund, Ett och annat om Wermelands berg och Kroppa kungsgård (1875—88), s. 67. Pantsättningen i banken skedde indirekt genom bl. a. Radou (jfr förutom Liber causarum 123: 1: 8 Svea hovrätts dombok 1669, bl. 136, RA).

⁶ E k m a n, a. a., s. 75 ff.; Sv. ättartal 10 (1894), s. 410.

⁷ Rörande Ottos senare bruksrörelse innehålla protokoll- och brevserier i Bergskollegii arkiv, RA, ett rikt material.

drag att i bergslagen för kronans räkning provtillverka järn, lämpligt för tillverkning av harnesk, skjutvapen och svärdsklingsor m. m.,¹ och den 31 juli 1683 erhöll han Bergskollegii rekommendation hos K. M:t om understöd, enär hans tillstånd var »mycket knappt och medellöst».² Ett sådant understöd erhöll han även samma år i form av en årlig pension av 200 daler silvermynt, vilken dock fr. o. m. 1694 minskades med hälften.³ Otto klagade via Bergskollegium över indragningen, men kollegiet fick till svar, att K. M:t först ville vara försäkrad om nyttan av »denne Otto Dress' inventioner», innan pensionen åter kunde ökas.⁴ Någon höjning kom emellertid icke till stånd, och under år 1697 synes Otto över huvud taget icke ha uppburit någon pension. Sannolikt avled han detta år.⁵

I de ekonomiska olyckornas spår följde för Otto Dress ganska snart familjetvister, som bragte honom i processer såväl med makan som med brodern Anders.

Den 17 febr. 1656 hade Otto i Stockholm ingått äktenskap med *Christina Lemmens*,⁶ dotter till den framstående bruksägaren och handelsmannen Hinrich Lemmens, faktor vid Norrtälje gevärsfaktori, och dennes hustru Margreta Meyers.⁷ Då Hinrich Lemmens år 1657 avled, ärvde Christina en femtedel i vardera Ullfors och Hillebola bruk i Uppland. Dessa andelar pantsatte Otto ganska snart till en av sina främsta fordringsägare, svågern Adam Radou, vilken liksom Jacob Leijel gått i borgen för ett lån å 10,000 daler kopparmynt, som Otto upptagit hos hovrådet friherre Johan von Friesendorff men som han ej förmådde återbetala.⁸ Arvet gav senare anledning till upprepade och segslitna tvister mellan Christina och hennes släktingar. Processen om detsamma fördes ännu på 1700-talet av Christinas barn.⁹

¹ Bergskoll. brev och suppliker, huvudserien, 1683 I, ank. 1^a/₆, uppl. 2^a/₆, fol. 644, och Militaria, Ansökningar och meritförteckningar. Armén: D: 4: 2: supplik till K. M:t, exp. 1683 2^a/₁₃, allt i RA. Otto säger sig i denna senare supplik ha år 1659 på egen bekostnad hållit 16 soldater och 4 ryttare för kronans räkning under Carl X Gustavs krig. Jfr liknande uppgift i *O t t o D r e s s*, Beskrifning, om twenne slags bärande trä, som af stor importance synas wara, (1696).

² Bergskoll. registratur 1683 2^a/₇, pag. 227 ff., RA.

³ Bergskoll. prot. 1695 1^a/₃, pag. 101, och K. M:ts brev till Bergskollegium 1696 1^a/₁, fol. 7, RA.

⁴ Bergskoll. prot. 1695 1^a/₃, pag. 101, och 1696 1^a/₁, pag. 61, RA.

⁵ Statskontorets arkiv, huvudarkivet, Memorialböcker 1696—98, Gratialstaten, RA. I 1698 års liggare är Otto helt avförd.

⁶ Tyska församlingens vigselbok 1640—1700, s. 21, Stockholms stadsarkiv.

⁷ E. M a l m b e r g, Strömsbergs bruks historia (1917), s. 73—77.

⁸ Svea hovrätts libri causarum 121: 2: 15 och 121: 2: 19, RA. Jfr dito 123: 1: 8. Sterbhusets egendom reducerades kraftigt genom reduktionerna under såväl Carl X Gustafs som Carl XI:s regering (M a l m b e r g, a. a., s. 88 och 90 f., och Reduktionskollegii akter nr 150: 38, KA.).

⁹ Svea hovrätts protokoll 1693, pars 3, 2^a/₃, fol. 250 ff.; 1694, pars 1, 2^a/₃, fol. 662; 1694, pars 2, 2^a/₃, fol. 286 ff., RA, samt M a l m b e r g, a. a., s. 99.

Rörande panten uppstod mellan Adam Radou och Christina omkring 1670 en process, då den sistnämnda vägrade att erkänna förpantningen, när den enligt hennes utsago skett utan hennes samtycke.¹ Från denna tid synas Otto och Christina ha levat åtskilda, ty i maj 1677 skriver Christina till Bergskollegium, att hennes man har »varit ifrån mig och sina barn i 7 års tid och icke bekymrat sig om mig eller egendom», samt att han förslösat allt, vad hon tidigare ägt.² På 1690-talet lyckades hon t. o. m. få sin makes lagliga målsmanrätt underkänd.³ Vid den härom förda processen bedömdes Otto mycket strängt av Svea hovrätt, och en av assessorerna förklarade år 1694, att Otto var »en tok, som intet förstår, varför han fört en galen disposition».⁴ Yttrandet är betecknande för samtidens uppfattning om den icke obegåvade men opraktiske Otto.

Trots alla bedyranden om motsatsen synes Christina icke ha blivit helt så utblottad, som hon ville låta påskina. Då hon i hovrätten i juni 1694 sökte övertyga de misstroagna hovrättsledamöterna om att hon icke kunde uppbringa 600 daler kopparmynt, blev hon omedelbart av en av dem erbjuden 12,000 daler för hennes andel i Ullfors bruk, vilket erbjudande hon dock ej ville acceptera.⁵ Dessutom ägde hon delar i Hinrich Lemmens' efterlämnade hus i Stockholm.⁶ Här bodde hon med sin moder och tre döttrar i »sal. Hindrich Lemmens' änkas stora stenhus» redan 1683,⁷ och efter moderns död 1684 begärde hon att få hyra huset av sina syskon.⁸ Hon levde ännu år 1697 i Stockholm⁹ men synes icke långt senare ha avlidit. Dödsåret är dock okänt.

Christina och Otto torde endast ha efterlämnat döttrar. År 1683 bodde, som ovan nämnts, hos Christina i Stockholm tre döttrar, vilka då voro 17, 16 och 12 år gamla.⁷ Av dessa äro endast två, Elisabeth och Margaretha, kända till namnet. *Elisabeth Dress* blev gift med lantmätaren *Hans Barckhusen*, som å sin makas vägnar uppgrävde den gamla frågan om Christina Lemmens' femtedel i Ullfors bruk och

¹ Svea hovrätts liber causarum 121: 2: 19 och Biographica: Radou, RA. Processen återupptogs omkring 1680.

² Bergskoll. brev och suppliker, huvudserien, 1677, pag. 230, ins. 15/10, RA. En dotter till dem synes dock ha fötts år 1671, varom mera nedan. År 1683 beskyller Christina sin man för äktenskapsbrott, vilket skulle ha begåtts i Värmland år 1671 (Svea hovrätts protokoll 1683, pars 2, 30/3, pag. 338 f., RA).

³ Se i not 9 s. 91 nämnda protokoll samt domboken 1694, nr 117, RA.

⁴ Svea hovrätts protokoll 1694, pars 2, 24/8, pag. 287, RA.

⁵ Ibidem 27/8, pag. 614.

⁶ Ibidem 2/7, pag. 667.

⁷ Mantalslängd, staden Ö., 1683, s. 74, Sthlms stadsarkiv.

⁸ Bouppteckningar 1689: 1, Sthlms stadsarkiv.

⁹ Svea hovrätts protokoll 1697 (jfr register), RA; Legohjonslängder, staden, 1687: 3695, 1688: 1523 och 1690: 7038, Sthlms stadsarkiv.

processade härom med brukets dåvarande ägare, arvingar till Christinas syster Anna Stiernhök.¹ Elisabeth levde ännu 1732 i Uppland och ägde bl. a. skattehemman nära Ullfors vid Gryttjom i Tierps socken, vilket hon inköpt 1717.² Systemen *Margaretha Dress* gifte sig med handelsmannen *Axel Gartzæus*, son till bokhållaren i Stockholm Niclas Gartzæus († 1680) och Maria Hedvig Simonsdotter.³ Även han deltog i den långdragna tvisten om de Lemmensska brukena.⁴

*

Gick det illa för Andry Dress' äldste son Otto, så gick det än sämre för den yngre sonen, *Anders Dress*. Som ovan omtalats, var denne vid faderns död ännu omyndig, och han synes därför icke ha kunnat bevaka sina rättigheter gentemot brodern. Härtill torde även ha bidragit, att han i varje fall i slutet av 1650-talet vistades i Holland, varifrån han återvände år 1660.⁵ Väl hemkommen fann han enligt egen utsago, att hans fädernearv »omsprungit» och »förskingrats», och öppnade därför process mot sin mor, brodern Otto, systemen Maria Appelbom och svågern Jacob Leijel. Han understöddes härvid av sin andre svåger, Adam Radou.⁶ Processen utföll till Anders' förmån och genom en skriftlig förlikning, daterad den 30 juli 1664, tillerkändes honom 2,000 riksdaler som ersättning »för hans rättmätige arv så uti Hammarby samt all annor fast och lös egendom, som hans sal. fader efter sig lämnat haver», vartill kommo ränta och 400 riksdaler som ersättning för rättegångskostnaderna. Motparten underlät emellertid i över fyra år att uppfylla förlikningens bestämmelser, och år 1760 måste Anders ånyo vädja till hovrätten för att hävda sin rätt.⁷ Först den 10 maj 1673 föll domen, även denna gång till Anders' förmån. Han torde emellertid då ha kunnat föga glädja sig åt utgången, ty redan ett år tidigare var han sinnessjuk. Detta framgår bl. a. av ett brev från kusinen Peter Dress, inlämnat till Svea hovrätt i febr. 1672, vari denne, som då låg i process med sin faster Elisabeth och

¹ Biographica: Barckhusen: supplik från B. till K. M:t, pres. 9/4, 1707, RA. Jfr *Malmberg*, a. a., s. 99. — Ang. den tyvärr ofullständigt kända släkten Barckhusen (Barckhus), se bl. a. Sv. ättartal 9 (1893), s. 265, och 14 (1908), s. 19—23.

² Svea hovrätts dombok 1721, fol. 122, RA.

³ Bouppteckningar 1682: 1036, Sthlms stadsarkiv. Niclas G. och hans maka efterlämnade barnen Gustaf, Axel — vilken var 18 år i sept. 1682 — Lennart, Ernst och Maria. Jfr Mantalslängd, staden ö., 1683, s. 79, Sthlms stadsarkiv.

⁴ Janus regius, II, fol. 1 r., Svea hovrätts arkiv, RA. Jfr *Malmberg*, a. a., s. 99.

⁵ Svea hovrätts liber causarum 114: 1: 13, RA.

⁶ Se ang. processen i föreg. not nämnda processakter samt Svea hovrätts prot. 1663 4/2, pag. 14, 1664 7/6, pag. 403, och Anders' klagoskrivelse t. K. M:t (Biographica: Dress), allt i RA.

⁷ Svea hovrätts liber causarum 122: 1: 2, RA.

hennes barn, säger sig av fastern vara illa behandlad, »befruktande mig, som processen för [de] mina förer, bliva eller komma i sådan huvudsvaghet, som hennes son Andres Dres är kommen, Gud vare klagat». ¹ Anders' dödsår är icke bekant. Han levde ännu år 1690. ²

Andry Dress' änka Elisabeth dog år 1673, kort efter den ovan nämnda processens slut. ³ Vid förlikningen med sonen år 1664 hade hon förbehållit sig att under sin återstående livstid få bo kvar på den sistnämndes bruk, Hammarby, och där erhålla ett ståndsmässigt underhåll. År 1669 vistades hon emellertid — måhända endast tillfälligt — på gården Österhammar i Fellingsbro socken, ⁴ vilken då ägdes av dottern Maria Appelbom.

Sedan Adam Radou, vilken genom den långdragna processen med Christina Lemmens synes ha blivit alldeles utarmad, år 1663 rödgats sälja sin andel i Rockhammar till Jacob Leijel — som då redan ensam var i besittning av Hammarby — var den sistnämnde och dennes maka Barbara Dress ensamma ägare till i stort sett allt det som en gång varit Andry Dress' egendom. ⁵

III.

Då Andry Dress på 1620-talet verkade som förvaltare vid Åkers bruk hos Willem de Besche, hade han, som förut nämnts, vid sin sida en broder, Pierre Dress. ⁶ Under förra delen av 1600-talet invandrade emellertid till Sverige även tvenne systrar till Andry, av vilka dock endast den ena är känd till namnet. Hon hette *Margaretha Dress* och var gift med en holländsk affärsman, *Jacob Loeff*, vilken år 1638 började smide vid Rockhammar och senare blev borgare i Arboga. Loeffs smide såldes år 1654 av Margaretha, då änka till brorsonen Otto. ⁷ Den andra systemen är endast känd genom sin son *Pierre Marlier*, vilken omkring år 1648 var förvaltare på Vedevåg. ⁸

¹ Svea hovrätts liber causarum 122: 3: 13, RA. Samma år var Anders nära att bliva åtalad av hovrätten, enär han utan grund påstått, att en av assessorerna, mutad med några juveler, undagömt hans processinlagor, vilket singen annan haver sagt honom utan Gud den helige ande, som han haver i sitt bröst, haver det uppenbarat honom. (Svea hovrätts protokoll 1672 ²/₁₁, fol. 392, RA).

² Svea hovrätts protokoll 1690 ²/₂, fol. 71, RA.

³ Sv. ättartal 11 (1896), s. 145. Jfr Svea hovrätts prot. 1673, fol. 329, RA (Elisabeth kallas här felaktigt Christina).

⁴ Svea hovrätts liber causarum 123: 1: 11, RA.

⁵ Kopieboken nr 3, Bergskollegii arkiv, RA, samt af Geijerstam, a. a., s. 14 och 88 ff.

⁶ Leufstaarkivet, kartong 110, RA; Dahlgren, De Geer, s. 382. Jfr även ovan s. 80.

⁷ Ang. J. och M. Loeff se af Geijerstam, a. a., s. 10—13. Jfr M. Åmark, a. a., s. 133.

⁸ Svea hovrätts liber causarum 122: 3: 13, RA. Jfr Åmark, a. a., s. 133.

Pierre Dress' öden ha skildrats av Mats Åmark i den ovan anförda uppsatsen om Jacob Fredrik Neikter och hans släkt och äro även behandlade i nästkommande del av Svenskt Biografiskt Lexikon, varför de här icke behöva utförligare skildras. Blott några tillägg skola nedan göras i samband med skildringen av Pierres barns historia, vilken, i den mån den är känd, i stort sett även är det av Pierre i Linde socken grundade och sedermera så kända bruket Vedevågs historia.

Pierre synes ha överflyttat från Åkers bruk till Linde socken i samband med broderns arrenderande av de västmanländska bergslagen, och det har förut omtalats, huru Pierre redan 1630 nämnes tillsammans med Jan Schaeij som eventuell arvtagare till arrendet.¹ Inom Linde bergslag föll det på Pierres lott att för Andrys räkning förvalta bl. a. kronobruket Kvarnbacka,² och senare, år 1633, inköpte han en gård i Linde socken.³ Här började han på 1630-talet även egen bruksrörelse, och år 1637 brukade han tillsammans med en Arbogaborgare vid namn Sven Månsson en hammare vid Vedevåg.⁴ Denna, som föregående år skattlagts till två skeppund,⁵ brann emellertid ned men uppbyggdes ånyo år 1638.⁶

Ehuru Pierre Dress var en av de första borgarna i den nygrundade staden Lindesås (Lindesberg), i vars kyrka han begrovs, synes han under senare delen av sin levnad ha bott på Vedevåg.⁷ Här avled han i december 1646, efterlämnande ett välförsett bo åt sin hustru och sina sju omyndiga barn, sönerna *Anders, Peter, Johan* och *Gerdt* samt dottrarna *Margaretha, Elisabeth* och *Petronella*.⁸ Hustruns efternamn är icke känt. I förnamn hette hon emellertid *Margaretha*⁹ och var kusin till den ovan nämnde Pieter Schaeij samt var även före giftermålet befryndad med Jacob Looff. Det dröjde emellertid icke länge, förrän hon följde sin make i graven. Hon dog nämligen enligt uppgift i juni 1647. Förmyndare för barnen blevo på fädernesidan Andry Dress och på modernesidan de båda nyss-

¹ Se ovan s. 81.

² Svea hovrätts liber causarum 122: 3: 13, RA. Jfr Allm. bergverksrelationer 1644, fol. 6, Bergskollegii arkiv, RA.

³ *Johansson*, Noraskogs arkiv 3, s. 97 f. och 100.

⁴ *Åmark*, a. a., s. 133, Jfr Allm. bergverksrelationer 1639 och 1644, RA.

⁵ *Johansson*, Noraskogs arkiv 3, s. 103.

⁶ Privilegieregister III, Bergskollegii arkiv, RA. pag. 657. Enligt samma källa skall vid Vedevåg även ha funnits en hytta, som dock nedbrann 1644. Den år 1638 byggda hammaren restaurerades ånyo år 1660 (Bergskoll. registratur 1660, ¹⁵/₆, fol. 52 f., RA).

⁷ *Johansson*, Noraskogs arkiv 3, s. 123 och 186. Jfr *Åmark*, a. a., s. 134.

⁸ Svea hovrätts liber causarum 122: 3: 13, RA.

⁹ Omtalas som dopvitne i Linde socken under åren 1632—33. (C: I: 1, Linde kyrkoarkiv.)

nämnda fränderna, vilka dock icke synas ha själva förvaltats barnens egendom. Vedevåg leddes i stället av den ovannämnde Pierre Marlier, som arrenderade bruket för två år.¹ Det var under denna tid, som Andry Dress, vilken uppgav sig äga halvtannat hemman vid Vedevåg, lyckades av Kungl. Maj:t erhålla bergsfrälse å bl. a. sina brorsbarns hammare, en omständighet, som senare kom att spela en viktig roll vid en process om förmyndarskapet mellan Pierres söner, Peter, Johan och Gerdt, å ena sidan och Andrys änka å den andra.²

Sedan Pierre Dress' son, Anders, blivit myndig, föll det på dennes lott att övertaga förvaltningen av det fäderneärvda bruket, och trogen traditionerna från faderns tid förvaltede han detta tillsammans med kronobruket Kvarnbacka, som han arrenderade.³ Äganderättsförhållandena vid Vedevåg från denna tid, 1660-talet, kunna ganska väl följas i handlingarna rörande en process, som åren 1668—69 fördes mellan det vedevågiska sterbhuset och Adam Radou, vilken även i detta sammanhang påträffas.⁴ Den 20 juli 1663 ingicks nämligen mellan den sistnämnde och Anders en överenskommelse, enligt vilken Radou skulle inköpa allt det järn, som tillverkades vid Vedevåg och Kvarnbacka, samt lämna Anders nödigt förlag. I gengäld mottog Radou Anders' andelar i Vedevåg som pant.⁵

Sedan Anders efter en längre tids sjukdom, under vilken han vårdats av sin då ännu omyndiga syster Petronella, sensommaren 1665 avlidit, inköpte Radou den 15 jan. 1660 också Gerdts andel i bruket samt arrenderade ej långt därefter de tre systrarnas arvslotter. Därmed hade han hela bruket i sin hand, ty den återstående av syskonen, Peter, hade tidigare tagit krigstjänst i Holland och sedermera ej avhörts. I november 1667 kom emellertid denne, som enligt Radou då troddes vara död, tillbaka till Sverige som holländsk löjtnant och började med sina syskon en process för att hävda äganderätten till Vedevåg, vilken då allvarligt hotades av Radou.⁶ Sterbhusets fullmäktige vid denna process var dock icke Peter utan dennes svåger, bokhållaren *Hans Jacobsson Berghult*, gift år 1667 med

¹ Ang. Margaretha och förmyndarna se de i not 8 s. 95 nämnda processakterna och *Å m a r k a. a.*, s. 134. Pierre Marlier omtalas åren 1659 och 1661 — vilka år sönerna David och Anders föddes — som boende vid Kvarnbacka (C: I: 2, Lінде kyrkoarkiv, Lінде). År 1675 omtalas en Pierre Marlier i Ryda.

² Ang. bergsfrälset se ovan s. 87 och Riksregistraturet 1650^{19/113} fol. 414 f.; Bergskoll. brev och suppliker, huvudserien, 1650 II, fol. 120, samt ang. processen Svea hovrätts liber causarum 122: 3: 13, allt i RA.

³ Svea hovrätts liber causarum 119: 1: 6 och Bergskoll. brev och suppliker, huvudserien, 1665^{27/7}, fol. 188, RA.

⁴ Se i föreg. not nämnda processakter.

⁵ Anders hade tidigare inköpt brodern Johans del.

⁶ Jfr *Å m a r k*, s. 136.

Pierres yngsta dotter Petronella. Den äldsta system, Margaretha, var då redan änka efter den år 1660 avlidne bokhållaren *Hans Nüchter*, tidigare förvaltare vid Finnåkers bruk.¹ Den andra system, Elisabeth, var gift med den ovan² nämnde *Daniel Achatius Zierl(l)*, också han bokhållare.³ Han avled dock få år efter processens slut.⁴

Det blev emellertid icke vare sig Peter Dress eller Adam Radou, som kommo att förvalta Vedevåg. Från omkring 1670 finna vi i stället den ovannämnde Hans Berghult som förvaltare av såväl Vedevåg som Kvarnbacka, vilket senare han arrenderade av kronan.⁵ Kvarnbacka blev honom visserligen fräntaget redan följande år av översten Johan Arendt, adl. von Arendten, och dennes kompanjoner, vilka fingo Kungl. Maj:ts tillåtelse att här grunda ett stål-, plåt- och klingmakeri⁶, men Vedevåg behöll han till sin död, omkring år 1675.⁷ Förlusten av Kvarnbacka var emellertid ett svårt slag för honom, och enligt egen uppgift blev han därav »mycket ruinerad» och »tog en odrägelig skada».⁸

Vid mitten av 1670-talet gav bruket anledning till stor osämja mellan syskonen Dress angående arrenden m. m.⁹ Vedevåg synes nu ha arrenderats av Hans' änka, Petronella, men ytterligare några år senare återstår som delägare i bruket endast ett av Pierre Dress' barn, nämligen Elisabeth Zierl.¹⁰ De övriga sex sjundedelarna ägdes då, i febr. 1683, av en annan bruksidkande utlänning, Jean Frumerie, som nyligen köpt fem lotter och även ville komma i besittning av den sjätte, vilken tillhörde en man vid namn Nils Persson. Vid mitten av

¹ Se C. I: 2, fol. 26, Linde kyrkoarkiv, vilken kyrkobok kompletterar vår genom Å m a r k, a. a., s. 136, vunna kunskap om familjen Nüchter. Hans Nüchter dog den 25 maj 1660. Den 7 aug. s. å. föddes en postum son, Hans Martin.

² Not I s. 88.

³ Jfr Å m a r k, a. a., s. 134.

⁴ Svea hovrätts liber causarum 122: 3: 13, RA.

⁵ Ibidem och Bergsbruk nr 366, KA.

⁶ Bergskoll. prot. 1671^{24/11}, pag. 479 f., och registratur 1671^{2/12}, fol. 194 f, RA. Jfr G a r f v é, a. a., s. 322. De nya arrendatorerna, som drevo Kvarnbacka tillsammans med Stensta bruk, miste sina privilegier genom kungl. brev i jan. 1684, och trots att faktorn Tomas Cupp, vilken i sin tur arrenderat bruket av de förra, sökte få behålla åtminstone Stensta, överlämnades båda bruken samma år, delvis som pant, delvis som arrende, till den av Carl XI synnerligen gynnade rådmannen Hans Preus, adlad Ehrenpreus (Kungl. brev 1684^{21/11}, nr 278, och ^{9/12}, nr 314, Bergskollegii arkiv, RA). Cupp arrenderade sålunda icke, som G a r f v é, a. a., s. 322, synes vilja göra gällande, efter år 1684 något av bruken. Jfr även Bergskoll. prot., bl. a. 1684^{20/11}, pag. 810 ff., samt Bergverksrelationer, Nora och Linde, 1680—1703. Inventering förrättad vid Stensta och Kvarnbacka kronobruk år 1703, RA.

⁷ Svea hovrätts liber causarum 126: 4: 13, RA.

⁸ Bergsbruk nr 366, KA.

⁹ Svea hovrätts liber causarum 126: 4: 9 och 13, RA.

¹⁰ Bergskoll. brev och suppliker, huvudserien, 1683 II, nr 50, uppl. ^{3/3}, RA.

1690-talet finna vi Vedevåg, ånyo förenat med Kvarnbacka, i den nyss nämnde rådmannen Hans Ehrenpreus' ägo.¹

Ej heller Vedevåg kom sålunda att stanna i släkten Dress' ägo. Bröderna Johan och Gerdt Dress' verksamhet, sedan de avhänt sig sina fäderneärvda brukslotter, är icke känd. De levde emellertid ännu omkring 1675.² Brodern *Peter Dress* var redan genom sitt yrke — han var som ovan nämnts officer — förhindrad att utöva någon bruksrörelse. Sedan han i slutet av år 1667 återkommit till Sverige som holländsk löjtnant, synes han ha trätt i svensk tjänst. Sedan kriget mellan Sverige och Danmark år 1675 utbrutit, beordrades Peter, vid denna tid redan befördrad till kapten, att begiva sig till Örebro för att där mönstra ett kompani dragoner.³ Med detta begav han sig i slutet av året via Karlstad till norska gränsen, där han under år 1676 tjänstgjorde i olika befattningar under frih. Abraham Leijonhufvuds och översten, sedan generalmajoren, Jonas Gyllenspetz' befäl.⁴ Den 27 juli 1677 blev han av överbefälhavaren, rikskanslern greve Magnus Gabriel De la Gardie, befördrad till major.⁵ Icke långt därefter föll han emellertid i norsk fångenskap. Här om berättar De la Gardie själv det »således skett vara, att sedan det parti till häst och fot, som under herr översten Bretholtz⁶ av mig kommenderat blev att gå över passet vid Ljungskile till Orust och sedan åter beordrades att draga sig tillbaka över Nötesund och sätta sig emot fienden vid Kvistrum, gavs till bemälte major av mig order med sitt kompani dragoner och några kommenderade ryttare att stå kvar på Orust, vilket ock skedde». Fienden kom emellertid »snarare, än man förmodat och med skärbåtar all retirade majoren betog, så att han äntligen blev obligerad med sitt underhavande folk att giva sig till fånga». Peter uppförde sig härvid manligen och »allt det presterade i conduite och courage, vad av en redlig och trogen officer kunde rekvireras». Efter kapitulationen fördes Peter till Norge, där han satt fången från sept. 1677 till sommaren 1679.

Peter återvände till Sverige, som han själv uppgiver, »helt ruinerad ifrån freden, sedan jag 2ne år fången suttit», och det gällde för

¹ Hammarskattelängder, 1600-talet: 1695, Bergskollegii arkiv, RA. — Hammarkatten hade från 2 skeppund stångjärn år 1637 höjts till 3 skpd år 1683 och föreslogs 1695 till 4.7 skpd, varför bruket under århundradets sista decennier måste ha kraftigt utvecklats.

² Svea hovrätts liber causarum 126: 4: 9, RA.

³ Svea hovrätts liber causarum 126: 4: 9, RA.

⁴ Likvidationer nr 5—6 (Löneavräkningen), nr 36, KA.

⁵ Beträffande Peter Dress' deltagande i kriget mot Norge, se i föregående not nämnda likvidationsakter.

⁶ Befälhavaren över trupperna i Bohuslän Claes Breitholtz.

Redogörelsen, dat. Karlberg d. 20/8 1680.

honom här att få ersättning för sina under fångenskapen lidna personliga förluster.¹ Det skulle emellertid dröja nära ett och ett halvt år, innan han erhöll denna, och väntetiden blev svår. Omkring tre år senare, den 14 juli 1684, fick Peter genom ett kungl. brev ett årligt underhåll från krigsmanshuskontoret.² Underhållet, som uppgick till 54 daler silvermynt, skulle utbetalas, så länge Peter levde. Kontoret behövde emellertid icke länge utlämna pensionen. Omkring årsskiftet 1685—86 dog Peter, cirka 45 år gammal.³ Han var född i Linde socken den 16 aug. 1640.⁴

*

Släkten Dress' vidare öden äro höljda i dunkel, och här skola icke göras några försök att skingra detta. Redan släktens andra generation var ju stadd på stark tillbakagång i fråga om betydelse och anseende.⁵ Av bestående värde blevo dock dess bruksanläggningar, ty Rockhammars och Hammarby bruk bestå ännu i dag, och inga bruk stodo så i centrum för de maktägandes intressen under 1700-talet som Kvarnbacka och Vedevåg.⁶ När här ovan relationer mellan sådana släkter som De Geer, de Besche, Danckwardt, Schaeij, Lemmens, Dress, Radou, Leijel, Du Rietz, Barckhusen m. fl. ha framhållits, har detta även skett för att ytterligare understryka, i huru hög grad släktskap och ekonomiska förbindelser följde varandra inom det främmande befolkningsskikt i vårt land, vars roll för Sveriges ekonomiska liv under 1600-talet knappast kan överskattas.

¹ Militaria, Ansökningar och meritförteckningar, Arméen: D: 4: 2: skrivelser t. K. M:t, 1680 ²⁷/₈ och ³¹/₈, RA. Se även de nyssnämnda likvidationerna.

² Riksregistr. 1684 ¹⁴/₇, RA; Krigskollegii arkiv: Krigsmanshuskontoret, Räkenskaper I C., Verifikationer 1686 (kamrerare Phalléns räkenskaper), Krigsarkivet.

³ Riksregistr. 1686 ⁹/₂, RA, och de nyssnämnda verifikationerna i Krigsarkivet.

⁴ C: I: 1, Linde kyrkoarkiv.

⁵ Örnberg (Sv. ättartal 11, s. 145) omnämner en Peter Dress, klockare i Falun, vars hustru, Sara Nassenia, dog 1724. Makarna bodde redan 1711 i Falun och fingo senare en dotter. Mannen försvinner ur stadens mantalslängder först 1742 (Mantalslängder, Falun, KA).

⁶ Jfr Arne Forssell, Kageholm (1939), s. 170, och Bengt Hildebrand, Kungl. Svenska Vetenskapsakademien. Förhistoria, grundläggning och första organisation (1939), s. 166 f. och 316 samt litt.-anvisn. s. 702.

Fredric Pfeiff, vargeringsfrågan och sockenmötet i Bettna den 16 februari 1790.

Av Helge Almquist.

I.

Friherre Fredric Pfeiff hörde ingalunda till den gustavianska tidens förgrundsfigurer, men han har uppmärksammats av dagboks- och memoarförfattare i sammanhang med de politiska händelserna 1789—1790, och han förtjänar att ihågkommas särskilt därför, att han åtminstone vid ett tillfälle, efter Gustaf III:s seger över den till riksdag församlade adeln, kom att förkroppsliga dennas kuvade men ändå jäsande opposition mot konungen. Hans uppträdande och uttalanden på sockenmötet i Bettna och senare inför Svea hovrätt äga intresse också ur statsvetenskaplig synpunkt, såsom hittills icke uppmärksammade inlägg i debatten om konungamaktens konstitutionella rättigheter och dessas begränsning.

Denna episod i Pfeiffs liv har i den biografiska och topografiska litteraturen, även den nyaste, fördunklats av den från Anrep nedärvda uppgiften, »att han för förgrifligt tal på en sockenstämma någonstädes i Södermanland emot regala brännvinsinrättningen insattes på fästning, men sedan lösgavs».¹ Detta låter ganska svävande och är i huvudsak alldeles missvisande. Man vet i själva verket lika litet, hur Pfeiff bedömde kronans brännvinshantering, som vad han tyckte om kronans brännvin.

Med ledning av rättegångshandlingar och andra hittills icke använda pålitliga källor kan man vinna en klar uppfattning av den opposition på ett helt annat område, som blev Pfeiffs olycka, och en viss inblick i hans politiska och personliga bevekelsegrunder. Det gäller också att åtminstone summariskt — men ändå med en viss konkretion — teckna den historiskt betydelsefulla bakgrunden till hans uppträdande, den invecklade frågan om *vargeringens* genomförande 1789—1790. Detta kan inte ske genom hänvisning till någon

¹ Jfr dock B. Wedbergs beriktigande, Konungens högsta domstol 1789—1809 (1922), s. 33, not 1.

litteratur i ämnet; jag har fått söka det för uppgiften nödvändiga i arkivaliska källor, som innehålla ett rikt material till frågans belysning i hela dess rikshistoriska sammanhang. Man finner också personhistoriskt viktiga upplysningar: ett slags självdeklarationer av ett antal mer eller mindre bemärkta män, avgivna då de ställdes inför spörsmålet, om de frivilligt ville öka sina offer för landets försvar. Några karakteristiska exempel ges i det följande.

Friherre *Fredric Pfeiff* (1738—1798) var en f. d. officer, som hade tjänat vid Hälsinglands indelta regemente och som med överstelöjtnants avsked, men utan pension hade slagit sig ned som lantjunkare å Husby gård (Husby socken, Oppunda härad i Södermanland, några mil sydost om Flen).¹ Han köpte detta säteri år 1783 för 11,333 $\frac{1}{3}$ riksdaler, men blev fast bosatt och mantalsskriven där först två år senare. Han hade år 1774 ingått ett förnämligt gifte; hans maka, Eva Christina, var dotter till fältmarskalken friherre Gotthard Wilhelm Marcks von Würtemberg. Med henne hade han år 1790 en dotter och en son i en ålder av tio och sex år. Han tycks ha varit välbärgad, fastän inte rik; vid tiden för godsköpet tog han ett banklån på 2,600 riksdaler mot in-teckning i säteriet. Mantalslängden 1790 upptar utom den friherrliga familjen 1 rättare, 1 lakej, 1 trädgårdsdräng, 2 drängar och 6 pigor. Hans ekonomiska förhållanden äro av betydelse i detta sammanhang, därför att han åberopade sina trånga villkor som skäl för sin opposition mot högre statliga pålagor — den opposition som blev hans olycka.² För övrigt vet man ingenting säkert om hans liv i den lantliga miljön eller om hans förhållande till de adliga herrskapen i grannskapet, där hans svärmor levde som änkenåd på Gotthardsberg litet längre bort än två andra adliga änkefruar, assessorskan Eleonore von Ehrenheim på Broby och friherrinnan Helena Mannerheim på Tärnö. Andra närbelägna gods voro Åkerö (riksrådet frih., slutl. greve Fredric Sparre), Torp (kammarherren frih. Fredric Bengt Rosenhane) och Ålspånga (översten frih. Olof Tilas, av vilken Pfeiff hade köpt Husby gård). Studier i domböckerna skulle kanske visa, att Pfeiffs förhållande till grannarna stördes av processer. Det finns i varje fall ett vittnesbörd, som säger detta och över huvud utmålar hans sociala leverne i mörka färger — men det är inte övertygande, anonymt som det är åtminstone för eftervärlden, härrörande från en tid, då Pfeiff var anklagad för ett svårt politiskt brott, och tydligen avsett att behaga Gustaf III, bland vars papper

¹ Eftersom jag inte skriver Pfeiffs biografi, nöjer jag mig med att i fråga om tidigare data hänvisa till Anrep-Elgenstierna.

² Inför Svea hovrätt anförde Pfeiff, 22 mars 1790, att han — ägare av $3\frac{3}{4}$ mantal frälse — var så högt taxerad, att hans skatter stego till 1,130 riksdaler.

det hamnat.¹ Den anonyme skriver från Nyköping den 12 mars 1790 med ett delvis underligt ordval: »Hatad av allmogen, den han plågar, så långt hans område sig sträcker, detesterad av sina grannar, dem han alla hemsökt med rättgång, en tyrann i sitt hus, som det täcka könet ej gillar, är han icke ens ömkad vid vad honom av lagen kan hända. Vid landsherrens bord i dag, där mycket folk var samlat, beskrev han själv Pfs legender på ett sätt, som för honom icke bereder någon god ton. Hans apologie begyntes med den tid, Pf. såsom fänrik varit hos honom på hans då ägde Strömbacka bruk i Hälsingeland, och fullföljdes under tidens lopp, till dess han nu änteligen mognat i Bettna sockenstuvu.»

Den omtalade »landsherren» var landshövdingen Per Abraham Örnsköld, samme man som tidigare hade spelat så stor roll i Norrlands historia. Han vanskötte icke heller Södermanlands län; han hade kommit helskinnad undan vid justitiekanslerns räfster med landshövdingarna vid 1770-talets mitt, och den kritik, som präglar vissa av Gustaf III:s uttalanden om honom år 1780, tycks tio år senare vara förstummad.² Som sammanfattande karakteristik av Pfeiff är det citerade brevet tydligen ensidigt och troligen orättvist, men det torde åtminstone visa, att denne levde rätt isolerat och aldrig gjorde Husby gård till något slags medelpunkt för agitation mot konungen; han var tydligen av helt annan läggning, långt mindre farlig än C. F. Pechlin på sitt säteri Älhult i det stundom oroliga Kalmar län. Man har för övrigt särskilt svårt att tro på att han var en tyrann i sitt hus; hans makas uppträdande efter hans olyckor tyder på känslor av tillgivenhet, och själv yttrade han på tal om sin familj inför den domstol, som skulle döma honom från livet: »kärlekslagen är av alla främst och går framför både säkerhetsakt, regeringsform och privilegier.»

Regeringsformen, förenings- och säkerhetsakten, ständernas privilegier — det var tre saker, som mycket sysselsatte Pfeiff, när han inte var upptagen av sin familj och sitt lantbruk. Han var mycket politiskt intresserad, och han var oppositionsman som de flesta av hans stånd vid tiden för kriget mot Ryssland. På 1789 års riksdag framträdde han, visserligen inte i främsta ledet, bland dem, som öppet bekämpade konungens strävan efter utvidgad makt. Vid avgörande tillfällen, både den 17 och 21 februari och den 16 mars, uppträdde han på riddarhuset mot förenings- och säkerhetsakten.

¹ Hskr. F 429, UUB.

² Jfr C. T. Odhner, Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering, I (1885), s. 312; Kon. Gustaf III:s bref till riksdrotsen greve Carl Axel Wachtmeister . . . (1860), s. 6. — Det nyss citerade anonyma brevet: »Förste styresmannen här är innerligen glad att hava återvunnit monarkens nåd».

Han kritiserade som många andra utförligt dess olika bestämmelser, varvid man särskilt lägger märke till hans polemik mot konungens anspråk att få börja krig utan ständernas hörande. Dessa skulle därmed förlora en rätt, »som legat i folkets händer av ålder», och detta vore så mycket betänkligare, som indelningsverket, vilket i mer än ett sekel visat sin styrka, i krig kunde användas till »den tyngsta och största beskattning på landet och städerna medelst kompletterande och flere uppsättningar efter avgång och olyckligt nederlag».¹ Detta var i själva verket för Pfeiff en mycket öm punkt, och hans yttrande på riddarhuset förebådar hans uppträdande i Bettna sockenstuga.

Pfeiff uppträdde alltså som oppositionsman — men det egendomliga är, att han vid ett tredje tillfälle, den märkliga 27 april, då Gustaf III själv satte sig att i lantmarskalkens ställe leda förhandlingarna på riddarhuset rörande tiden för adelns bevillning, helt oförmodat reste sig för att tillstyrka konungens krav på en obestämd tidsfrist. Denna episod väckte på sina håll misstanken, att Pfeiff under hela riksdagen hört till konungens hemliga agenter och rapportörer.² Något sådant är dock ingalunda bevisat och knappast ens sannolikt i belysning av hans tidigare och senare uppträdande och konungens stränga hållning mot honom efter hans bravåd i Bettna. Kanske ligger förklaringen däri, att Pfeiff var mer oppositionsman än partiman och att han den 27 april lät partibanden brista under intryck av konungens i viss mån försonliga uppträdande, under intryck av ett mästerligt konungatal, om vilket det har sagts, »att det säkerligen verkade mäktigt varnande och bevekande, även på de fientliga och hatfulla sinnen, till vilka det riktades».³

Efter riksdagen tycks Pfeiff inom sin lantliga miljö ha levat i det tysta, ända tills han i februari 1790 nåddes av budskapet, att konungen i sin maktfullkomlighet hade utskrivit en ny påлага, ett slags extraordinarie värnskatt. Den kallades på tidens språk *vargering* och innebar för Södermanlands del, att dess rust- och rotehållare skulle uppsätta ytterligare 600 man till de 1,200, som 1682 års knektekontrakt ålade dem. Rusthåll och rotar skulle med andra ord, »sammansparade» två och två, betala lega och städsel åt ytterligare en karl. — Detta påbud hade en märklig förhistoria.

¹ Protocoller, hållne hos högloflige Ridderskapet och adeln . . . 1789 (1809), I, s. 408 ff.; Hist. handl. 5 (1866), s. 228. — Med Pfeiffs offentliga uppträdande som oppositionsman kan man sammanställa den obestyrkta uppgiften av Hedvig Elisabeth Charlotta (II, 1907, s. 35 f.) om hans häftiga utbrott mot sin bror Daniel, som hörde till undertecknarna av lantmarskalken C. E. Lewenhaupts beryktade skrift 16 febr. 1789.

² Protocoller, II, s. 951 ff. G. J. Adlerbeth, Historiska anteckningar, I (1892), ss. 159, 197.

³ L. Stavenow, Sveriges historia till våra dagar, X (1925), s. 185.

II.

Konungen skulle ha föredragit ett *frivilligt* åtagande framför detta maktbud, som alldeles stred mot ett stadgande i 1772 års regeringsform: »Krigsmakten till häst och fot såväl som båtsmanshållet förbliver vid sin indelning och de med allmogen samt städerne upprättade kontrakter, vilka böra noga efterlevas och iakttagas, intill dess Kongl. Maj:t och ständerne nödigt finna någon ändring därutinnan samfällt att göra.» En fullständig vargering, som motsvarade en fördubbling av den indelta arméns styrka, hade beslutits icke av Kungl. Maj:t, utan av riksens ständer inför krigsutbrottet år 1741, och det var sedan 1750-talet i praktiken erkänt, att regeringen var hänvisad till godvillig uppgörelse med rust- och rotehållare. Denna nära till hands liggande utväg att stärka försvaret hade icke anlåtats vid krigets början år 1788, fastän den lekt Gustaf III i hågen efter de första motgångarna, och det danska anfallet hade icke heller framkallat någon vargering i indelningsverkets tunga former, utan i stället lett till det snabba och spontana bildandet av frikärer. Det heter därom i en av sakkunnig hand (troligen av statssekreteraren J. G. von Carlsson) uppsatt promemoria (27 december 1789):¹

»En ordentelig befallning om vargeringens uppsättande i Sverige hade ifrån det kriget utbröt bort vara den första, som utfärdats, om andra omständigheter då medgivit att därpå vara betänkt, och tvivlar jag icke, att ju sådane ordres sedermera vid Kungl. Maj:ts återkomst till Sverige blivit givne, såvitt detta ärende, framlagt i dess rätta dag, hade av Hans Kungl. Maj:t kunnat vederbörligen övervägas, men tiden tillät icke då sådane överläggningar. En ny fiende väckte hos nationen en ny anda: alla ville uppsätta frikärer, alla ville delta i lantvärnet, och denna anda, nyttig uti första ögonblicket, har kanske sedermera blivit långt kostsammare för riket och i anseende till rekrytering och värvning m. m. långt skadeligare för armén än den bort vara.»

Det var först under besöket i Göteborg i december 1788, som konungen på inrådan av landshövdingen i Älvsborgs län Johan Fredrik Liljehorn började tänka på att pröva den frivilliga vargeringens möjligheter, och vid jultiden befallde han förslagsställaren att söka förmå rotehållarna vid Västgöta-Dals regemente att föregå med gott exempel. Det märkliga är, att han därjämte föreslog upprättandet av en frikår, även kallad lantvärn; det blev alltså fråga om en

¹ Bilagd Beredningens över krigsärenden prot. 6 jan. 1790 (RA), av stor vikt för kändedomen om vargeringen och dess förhistoria.

dubbel pålaga, i första hand dock endast för adel, präster, ståndspersoner och bönder i Dalsland. Vid förhandlingarna med dessa (5 och 7 jan. 1789) kunde Liljehorn vädja till det färska minnet av norrmännens infall. Han påminte om att stilleståndet inte betydde detsamma som fred, och fortsatte: »Nu, då fienden var i landet, hörde det till hans listiga plan att med foglighet och saktmodighet bemöta de angränsande provinser, dem han en annan gång torde försöka att desto lättare tukta och kuva. Han gick denna gången köpt för lega av en annan fiende; en annan gång torde han komma i egna ärenden och då visa sitt rätta lynne.» Landshövdingen talade icke för döva öron; han möttes tvärtom av en nästan enhällig offervillighet. Man åtog sig att uppsätta en hel vargering (med beklädnad), det vill säga en reservkarl för varje rote, och man antog också förslaget om en frikår. Den här och där framträdande tveksamheten inför en sådan *dubbel* rustning skingrades under diskussionen, som dock visade, att man hade svårt att hålla de båda förslagen strängt i sär. Det var endast två socknar och fyra adelsmän (av ett tjugotal närvarande eller representerade), som vägrade att för sin del godkänna de kungliga förslagen. Två av dem, översten Carl Jacob von Quanten och »auskultanten» Axel Adam Natt och Dag, stödde sig därvid på en rättslig argumentering, men på en annan och svagare än den, som Fredric Pfeiff senare skulle begagna. De anförde båda, att det måste vara de redan till riksdag kallade ständernas sak att fatta beslut om sådana förslag liksom om andra skatter och pålagor. Den ene åberopade för övrigt lagstadganden, som förbjödo menigheterna att på sockenstämmor avtala något om utgifter, som icke förut påbudits genom lag eller riksdagsbeslut, om de avsåge något annat än socknens enskilda hushållning.¹

En helt annan bild kom Skaraborgs län att visa, då vederbörande där i mitten av juli 1789 ställdes inför frågan om frivillig vargering. Landshövdingen mötte ett nästan enhälligt motstånd. Hans vädjanden och påtryckningar hjälpte icke. Adelsmän och bönder betygade i enformig rad sin oförmåga, varvid de med en viss triumf kunde hänvisa till sin tidigare ådagalagda villighet att uppsätta en frikår; de åberopade för övrigt inga rättsliga synpunkter, utan blott sitt ekonomiska trångmål. En präst, komministern Sven Engqvist i Sventorp, verkar nästan som en ropandes röst i öknen, då han yttrar följande patriotiska, blott alltför retoriskt blomstrande ord till protokollet: »Omöjeligen kan någon här finnas så hård och känslolös för med-

¹ Landshövdingen F. Liljehorn till Kungl. Maj:t, Borås 16 jan. 1789 (med bil. protokoll), RA.

borgares faror, den stridande arméns och ännu mera för Hans Kongl. Maj:ts dyra och höga person, som intet finner sig i högsta måtto förbunden att våga allt vad vågas kan, för att dessa intet måtte bliva skadade och vanhelgade. Och ho ville, som boendé uti hjärtat av landet, bliva så vankänd av forne göters mod, trohet och nit, att hushållning på försvarsmedel intet allena skall lända till fiendens båtnad utan ock blottställa soldaten för eldens och bitterhetens brinnande flammor?»¹ Blott ett fåtal ur adelns och kronböndernas kretsar visade något av samma villighet som komministern. Landshövdingen framhöll i sina reflexioner över mötets utgång, att stämningen i länet nu var en helt annan än då hotet från danskar och norrmän hade väckt frikärstanken till liv: »Lugnet i dessa orter är återställt, och här befaras inga fiendligheter från danska sidan. Då faran ej är för dörren, bliver alltid villigheten mindre att ingå i något, som medförer kostnad. De genom sista bevillingen tillökta utskylder hava även, efter vad protokollerna innehålla, fournerat rotehållarna en pretext att undandraga sig vargeringens presterande.»²

I augusti 1789 berodde frågan om framskaffande av nödiga reserver närmast av den hemliga krigsberedning, som konungen tillsatt vid sin avresa till Finland — av Armfelt, Ruuth, Liljehorn m. fl. Under intryck av en på flottan i Karlskrona härjande farsot fortsatte den på eget ansvar försöken att få en frivillig vargering till stånd. Det skedde med en viss försiktighet: man aktade sig för att ånyo vädja till Skaraborgs län och uteslöt också de områden i Svealand, som rekryterade livregementet till häst,» i anseende till den mängd av possessionater, som däri deltog och på vars beredvillighet man mindre räknade än på allmogens». Den 10 augusti utgick beredningens order å konungens vägnar till vederbörande landshövdingar att söka förmå rust- och rotehållare i Skåne, Småland (med undantag för dess kavalleriregemente), Östergötland, Södermanland, Uppland, Närke, Västmanland och Värmland att uppsätta halv vargering: två rotar och två rusthållsnummer skulle med andra ord uppsätta var sin reservkarl. Konungen godkände i efterhand den vidtagna åtgärden. De avgivna svaren vittna alltjämt om att det icke fanns någon enhetlig folkstämning i försvarsfrågan; de giva en brokig bild av villighet eller ovillighet i olika gradering, av betänkligheter och förbehåll, även då svaret var i huvudsak jakande. Men för fyra regementen antogs vargeringen nästan enhälligt; vid ett av dem uppställdes dock

¹ Den sista meningens text är i avskriften korrumpierad och har därför i någon mån emenderats. — Om Engqvist se J. W. Warholm, Skara stifts herdaminne, II, s. 331.

² Landshövdingen greve C. J. Ekeblad till Kungl. Maj:t 12 sept. 1789, RA.

villkoret, att truppen icke skulle kommenderas bort från provinsen, om icke högsta nöd och rikets försvar det fordrade. På ett annat håll gjorde de *villiga* det förbehållet, att de *ovilliga* skulle åläggas att dela bördan; på ett tredje önskade man, att den alltjämt existerande frikåren skulle upplösas vid vargeringens uppsättande.

I Uppland vanns pluraliteten för vargeringen, men de *ovilliga* voro dock icke få. Inom herremännens krets kunna ärkebiskopen Uno von Troil och greve Magnus Fredric Brahe, den kände oppositionsmannen, betecknas som de motsatta polerna. Den förre yttrade, att han så mycket mindre ville undandraga sig, »som Kungl. Maj:t nu har detta ytterst av nöden till rikets värjande. Och jag finner min såväl som varje undersåtares plikt att av yttersta krafter bistå konungen i denna sak. Vi hava ännu Gudi lov icke sett våra byar brände, våra åkrar skövlade, men många av våre medundersåtare måtte flyktige från hus och hem med grämelse se sin egendom fienden ett rov. Sättes konungen icke i stånd att göra honom ett kraftigt motstånd, så ökas ovedersägligen de eländas antal. Ordningen torde slutligen komma till oss, och fordrar då icke mindre vår egen säkerhet än undersätelige plikt att med villigt hjärta rädda oss själva, konung och fädernesland.» — En helt annan ton anslog Brahe, då han svarade å sina egna och sina frälsebönders vägnar: »jag önskade kunna fullgöra Hans Maj:ts nådiga vilja och åstundan, men då Hans Maj:t enligt dess nådiga skrivelse lämnat var och en sin frihet i denna sak och mina frälsebönders villkor äro så knappa, att de nu ej kunna uppsätta och utrusta någon vargeringskarl, måste vi mera rådfråga vår fattigdom än vår åtrå att vid alla tillfällen visa beredvillighet och således undanbedja oss för det närvarande uppsätta vargeringskarlar.»¹

Hurudan var stämningen i Södermanland, i det landskap där Fredrik Pfeiff var en av de många adliga possessionaterna? Den bär i själva verket en sällsynt enhetlig prägel, som gav de regerande en ovälkommen påminnelse om det misslyckade experimentet i Skaraborgs län. Vid det avgörande tillfället, på ett länsmöte i Malmköping den 10 september 1789, framträdde sockenombuden, den ene efter den andre, med eller utan särskilda instruktioner, för att betyga hemortens oförmåga att åtaga sig bördan. Det blev ett vidlyftigt och enformigt ordande om missväxtens efterverkningar, om knektlegans höga belopp, om frälseböndernas skuldsättning till herrgården, om den hotande utsikten, att mången bonde i brist på pengar till lega skulle bli tvungen att lämna hem och jordbruk för att själv ta på sig knektetröjan. Tonen i dessa svar var inte uppstudsigt, men motstån-

¹ Länsstyrelsen i Uppsala till Kungl. Maj:t 12 sept. 1789 med bil. prot., RA.

det var segt och buttert på svenskt allmogevis. Man lyssnade till landshövdingens upprepade maningar, att alla borde bistå konungen i hans kamp för rikets säkerhet, men man svarade ungefär: i nödfall gå vi man ur huse, men denna vargering stå våra socknemän inte ut med. Med en ansats till rättslig argumentering åberopade en och annan 1682 års knektekontrakt såsom gräns för länets förpliktelser, och i ett fall hänvisade man också till paragraf 18 i regeringsformen. — Regeringens vädjan möttes alltså i Södermanland av ett nära nog enhälligt motstånd. Det var nästan blott några höga herrar med statsämbeten och hovförbindelser, som läto framföra ett jakande svar — greve Joachim Beck-Friis på Fiholm, greve Carl Bonde på Sävstaholm, friherre Ture Klinckowström på Rinkesta. Vid detta tillfälle syntes Fredric Pfeiff inte till, men en annan adelsman, den avskedade löjtnanten friherre Gabriel Falkenberg på Lagmansö, uppträdde som betrott ombud för bondeoppositionen i icke mindre än fyra socknar.¹

III.

De från olika landsändar inkomna svaren i vargeringsfrågan upptogos till behandling av krigsberedningen, i närvaro av Armfelt, Ruuth och von Carlsson, den 6 januari 1790. Man blev enig om att då frivilligheten på många håll hade svikit, *en tydlig befallning* till de tredskande var det enda sättet att restlöst lösa frågan. Maktbudet var ju också ett rätt naturligt språk för segerherren vid 1789 års riksdag. Det förmedlades av krigskollegium genom ett cirkulär av 25 januari till landshövdingarna i de län, som kommo i fråga, och för Södermanlands del utfärdade Örnsköld den 5 mars en tryckt kungörelse till efterrättelse för rust- och rotehållarna »med allvarlig antydning till en och var av dem att genast efter härom erhållen kunskap sig med de påbudne vargeringskarlar förse». Kronans befallningsmän ålades att uppgöra förslag till den för vederbörande bekyämaste sammanparningen av rusthåll och rotar, sedan de först givit dem tillfälle att yttra sig därom på sockenstugorna. Det var sålunda alldeles klart, att rust- och rotehållarna denna gång icke hade att behandla något annat än det lämpligaste tekniska sättet att efterkomma konungens påbud.

Länsstyrelsens kungörelse upplästes i Husby kyrka söndagen den 14 februari och samtidigt en »pålysning» av kronofogden (länsbokhållaren)

¹ Landshövdingen P. A. Örnsköld till Kungl. Maj:t, Nyköping 14 sept. 1789. (med bil. protokoll), RA.

Holsten Svartling, att i enlighet därmed rust- och rotehållare i Husby, Bettna, Vrena, Blacksta och Vadsbro socknar hade att inställa sig på Bettna sockenstuga den 16 februari. Fredric Pfeiff blev kanske överraskad, i varje fall förbittrad över detta budskap, som var lika ovälkommet för herremän och bönder, och i förbigående sagt blev han också något förargad över att behöva resa ända till Bettna, fastän det fanns en lika god sockenstuga i Husby. Och ju mer han funderade över det kungliga påbudet, dess mer förbittrad blev han; den gamla på riddarhuset i Stockholm luftade oppositionslusten kom till nytt utbrott i den lantliga miljön. Hade konungen rätt att utan vidare öka den börda, som tyngde honom och hans frälsebönder? Ägde han inte själv några rättigheter att åberopa, då han mötte kronofogden? Han letade fram 1772 års regeringsform och läste om dess paragraf 18, som förbehöll konung och *stånderna* att göra ändring i de gällande kontrakten med allmogen och städerna om indelningsverket. Han tog också fram det knektekontrakt, som sedan Karl XI:s tid gällde mellan Sveriges konung och Södermanlands allmoge. Borde han inte åberopa dessa urkunder till försvar för sin egen rätt och till allmogens upplysning; kunde han inte på det sättet försöka vinna ett uppskov med förrättningen? Därmed skulle man få tillfälle att hänvända sig till konungen eller hans befallningshavande med något förslag, som kunde tillgodose det militära behovet utan att för mycket betunga de skattedragande.

Det måste ha varit ungefär sådana tankar, som upptogo Pfeiff under timmarna mellan den stora nyhetens kungörande och hans ankomst till Bettna sockenstuga den 16 februari 1790 — han anförde senare gärna till sitt försvar, att han hade haft en mycket kort betänketid. Då han steg ur vagnen, omringades han genast av en hop bönder, kända eller okända, som började orda om vad man väl skulle ta sig till; man hade för några månader sedan öppet kunnat motsätta sig vargeringen, och man kände sig i det nya läget alltjämt lika oförmögen. Det bör tilläggas, att både kronofogden och landshövdingen senare intygade, att stämningen inom allmogens krets från början var ovillig — och det inte bara vid sammankomsten i Bettna. Pfeiff tycks ha undvikit all agitation utanför sockenstugan; det var också tid att stiga in. Rummet var fullt av folk, kronobettjäning, ombud för adliga possessionater och bönder. Vid ett bord satt kronofogden Svartling, som började förrättningen med att uppläsa länsstyrelsens kungörelse och sin egen pålysning. Han ville fortsätta genom att uppropa rusthållarna. Pfeiff hörde inte till deras krets, men han begärde genast ordet för att yttra sig till protokollet,

eftersom frågan rörde rotehållare likaväl som rusthållare. Kronofogden svarade, att hans order icke avsågo någon sådan protokollföreläsning. Pfeiff frågade, varför icke Husbyborna hade kallats till sin egen sockenstuga. Svartling genmålde, att om de 21 socknarna i fögderiet skulle ha kallats var för sig, förrättningen icke skulle ha kunnat utföras med den av länsstyrelsen önskade skyndsamheten. — »Skyndsamhet», utbrast Pfeiff, »jag vill hoppas, att någon surprise icke är tilltänkt!»

Efter ordskiftet med kronofogden vände sig Pfeiff till menigheten — och vad han då yttrade blev för honom olycksdigert. Enligt sakens natur kan eftervärlden aldrig säkert få veta, hur ordalagen här eller annars voro; intet diskussionsprotokoll fördes, alltså ännu mindre ett stenografiskt. Man får nöja sig med att kritiskt jämföra vittnesmålen och Pfeiffs egna påståenden under den hovrättsprocess, som han drog sig på halsen genom sitt uppträdande. Det utgör i själva verket, om man vill fastställa blott det väsentliga, ett tillräckligt rikt och pålitligt material.

Pfeiff sade sig ha kommit för att upplysa den mer okunniga hopen både om dess skyldigheter och dess rättigheter; själv kände han sina. I den föreliggande saken hade alla samma intresse. »Jag är själv hemmansägare, och emellan mig och en bonde är ej annan skillnad än att bonden har grå tröja och jag har grön, och det är lika mycket.» Han ville nu förklara, hur saken egentligen låg till. Han började med att läsa upp § 18 i regeringsformen¹ och en del av knektekontraktet, fastän kronofogden avbröt honom med det inkastet, allt detta inte hörde till ämnet. Och han fortsatte med ungefär följande ord: »ja, detta är befäst med ed att hållas evärdeliga tider. Det är dygdiga undersåtars plikt att lyda konungens bud och befallningar, men jag hoppas ock, att vår nådige konung håller, vad han oss försäkrat. Må den, som känner sig förmögen därtill, ingå i vargeringen; jag för min del förmår det denna gången icke. Min tanke är att ingå till herr landshövdingen med en skrift, i vilken jag vill andraga mina och mina underhavandes oförmögenhet och svaga villkor i en tid, då knektelegan är så hög, och giva ett annat förslag än kronofogdens. Jag skall bedja herr landshövdingen att anmäla detta för vår nådige konung, såsom det ock är hans plikt likmätigt.»

Medan Pfeiff talade, hördes då och då ett instämmande mummel

¹ Inför hovrätten erkände Pfeiff, 15 mars 1790, att han medfört regeringsformen till sockenmötet, och det vore som orden föllo, icke något elakt dokument. Han visste, att ifrån rådkammaren, den tid densamma fanns, ända till och med häradsrätten vore brukligt att vara försedd med handlingar och upplysningar, varå man ville fota sin talan.»

från bönderna, men det blev intet tumult. När han slutat, kunde Svartling fortsätta förrättningen genom att sammanpara rusthållarna. Sedan kom turen till rotehållarna, i första hand till Bettna socken. Ingen ville svara — man hade från början varit ovillig, och Pfeiffs tal hade sedan haft sin verkan. Svartling anmodade då en nämndeman att föreslå, hur närboende lämpligen borde sammanparas, och så skedde. Men då han skulle fortsätta med Husby socken, reste sig Pfeiff ånyo och förklarade, att med detta ville han icke ha något att skaffa. »Här låter jag ingen beskatta mig», sade han, »och jag trotsar herr länsbokhållaren eller någon annan att beskatta mig och göra något sammanparande.»

Och därmed gick Pfeiff ut på kyrkbacken, åtföljd av den största delen av de nu sorlande bönderna; han tycks rentav ha uppmanat dem att följa med. De skockade sig kring honom talrikare än vid hans ankomst, och någon frågade, om han inte ville hjälpa dem att sätta upp en skrift till Kungl. Maj:t med bön att slippa undan vargeringen. Men Pfeiff vägrade; han ville inte uppträda som sockenskrivare, utan rådde dem att själva vända sig till landshövdingen. Innan han satte sig upp i vagnen, ville han dock ge dem ett gott råd för framtiden beträffande ortens kronolänsman, Magnus Södergren: »han är en beskedlig karl, men I skolen ej låta honom taga nycklarna ifrån eder!»

Sådant var enligt rättgångsakterna Pfeiffs uppträdande på sockenmötet i Bettna. Det vill förefalla, som om förrättningen efter hans avfärd kunde återupptagas och föras till sitt slut utan någon svårartad uppstudsighet. Med brydda och sura minér har nog bönderna gått eller trugats tillbaka in i sockenstugan — trögt och ovilligt, men ändå med känsla av konungens rätt och sin egen plikt ha de nog som ofta annars tagit på sig ökade bördor till rikets försvar. Hela den inre utvecklingen under det ryska kriget hade ju också varit ägnad att låta Gustaf III framstå som de ofrälse vän och gynnare, den av honom ledda agitationen hade närt böndernas inrotade misstro mot de adliga herrarna. Kanske var denna stämning till sist avgörande för allmogens uppträdande på Bettna sockenstuga, hur lockad och förbryllad de än må ha känt sig, då Pfeiff talade om skattedragarnas gemensamma intressen och om hur litet det betydde, att han bar en grön tröja, medan bonden bar en grå.¹

¹ Man jämföre R. F. Hochschilds förhastade ord (Memoarer, II, 1909, s. 87) vid den första, missvisande underrättelsen om uppträdet i Bettna: trots kronobetjäningens allvarsamma föreställningar har allmogen avböjt vargeringen »samt ångtat den dag de skilt sig från adeln, vilken ensamt kunnat försvara dem.» — Jfr också Hedvig Elisabeth Charlottas Dagbok, III (1907), ss. 250, 554, och C. G. Nordins Dagbok (Hist. Handl., VI, 1868, ss. 44, 45.)

IV.

Den 28 februari återkom kronofogden Svartling till Nyköping från sin förrättning, som hade omfattat Oppunda och Villåttinge härader, och avlade rapport till landshövdingen. Denne fann innehållet vara så betydelsefullt, att han dagen därpå med extra post inberättade det till regeringen. Det heter, att allmogen på alla hållna möten »fört enahanda klagan över brist på karlar och oförmögenhet att uppsätta vargeringen», och därefter skildras Pfeiffs uppträdande i Bettna. Denne hade icke blott för sina rotar motsatt sig sammanparningen, utan också »med dristig obetänksamhet» sökt förmå allmogen att intaga samma hållning och hos Kungl. Maj:t begära befrielse. Det hade därvid icke varit tal blott om oförmögenhet; Pfeiff hade åberopat »det förmenta skälet», att vargeringen utgjorde en börda, som icke var grundad på någon lag eller författning, och han hade därvid uppläst knektekontraktet och dithörande stadgande i regeringsformen. Det heter sedan, att allmogen »genast fann sin räkning vid att med honom göra gemensam sak» och till största delen följt honom ut ur sockenstugan utan att vidare fråga efter sammanparningen. Saken tillspetsas alltså därhän, att Pfeiff, »som tillförne i orten ej skall ägt särdeles förtroende», hade förlett allmogen till uppenbar ohörsamhet.

Denna anmälan gjorde tydligen starkt intryck på höga vederbörande i Stockholm och behandlades med motsvarande brådska, i första hand troligen av konungen och justitiekanslern. Hochschild vet redan den 3 mars berätta, att man först tänkt sända en särskild domare till orten, men sedan bestämde sig för att instämna Pfeiff såsom huvudman till Svea hovrätt.¹ Följande dag avgick ett kungligt brev om saken till hovrätten, vars advokatfiskal anbefalldes att väcka åtal mot Pfeiff, den 8 mars utfärdades stämning med åläggande av personlig inställelse inom fyra dagar, den 11 mars mottog han denna på Husby gård, och den 15 mars stod han inför sina domare. Rättsvisans handhavare kunde knappast gå raskare till väga.

Pfeiffs uppträdande inför rätta gör icke ett ogynnsamt intryck.² Han försvarade sin sak med ett visst frejdigt mod alltifrån första ögonblicket, då han förklarade, att »han kom med ett gott samvete och icke med konungens lejdebrev.» I skrift uttryckte han sig tämligen otympligt, men hans muntliga anföranden, sådana de speglas i proto-

¹ Hochschild, II, s. 90; jfr för det följande ss. 91 ff., 161.

² Hovrättsprotokollen och andra till processen hörande handlingar äro i avskrifter bilagda hovrättens skrivelse till Kungl. Maj:t 21 apr. 1790 (Utslagshandl., RA).

kollen, kunde präglas av både klarhet och kraft. Han ifrågasatte vid ett tillfälle, att han skulle få anlita advokat — varvid hans val föll på H. G. von Brinkman, Anjalamännens bekante försvarare — men saken fick förfalla, troligen därför att denne hade tillräckligt mycket att göra med den samtidigt pågående stora processen på Fredrikshov. Advokattfiskalen Adam Wallenqvist räckte däremot till såsom nitisk åklagare på båda hållen.

Det är omöjligt att här i enskildheter skildra bevisprövningen i Pfeiffs process, de olika vittnesmålen och den anklagades försök att jäva eller bestrida de för honom ogynnsamma¹. Materialet har använts i det föregående, då det gällt att fastställa, hur han uppträdde på sockenstugan i Bettna. Beträffande processens yttre gång skedde ett stort avgörande den 22 mars, då åklagaren framställde yrkande, att Pfeiff skulle »hållas under säker och anständig bevakning». Den anklagade höll då ett anförande, som är karakteristiskt och även väl-taligt:

»Det hörde var och en till att känna sina skyldigheter och rättigheter. Kongl. Maj:t vore konung över ett fritt folk och hade själv försäkrat, att han bland dem vore förste medborgaren. Baron och överstelöjtnanten kände 1772 års regeringsform. Han hade varit med, när den föreslogs, beslöts och besvors, och ifrån den ed han då avlagt ansåg han sig ännu icke vara lös. Han begärte icke något företräde såsom frälse man. Han hade numera skilt sig utur tjänst och vore icke annat än frälse bonde samt ville ej eller annorlunda anses; han hölle diplomer för konungens nådebetygelser, lämnade åt förtjänster, en uppmuntran för dem, som dem erhållit, att fortfara på ärans bana och en förbindelse för deras efterkommande att dem efterfölja, men en god uppfostran och ett hederligt uppförande gjorde alla stånd berättigade till ära och aktning i samhället, och var och en medborgare ägde där sin frihet och rättighet. Baron och överstelöjtnanten hade icke talt *moi konungens välde och rätt*, men endast *för sin frihet*. När han jämfört de lagar, efter vilka Sverige styres och som voro fästade både av konung och folk så heligt som något förbund det vara kunde; när han läst 18 § av 1772 års regeringsform, hade han funnit, att Kongl. Maj:t försäkrat, det krigsmakten skulle förbliva vid sin indelning och de med allmogen samt städerna upprättade kontrakter noga efterlevas och iakttagas, intill dess Kongl. Maj:t och ständer nödigt funno någon ändring därutinnan samfällt att göra. Baron

¹ Pfeiff säger sig vid ett tillfälle (15 mars) ha hört, »att han genom anonyma brev ifrån orten blivit hos Kungl. Maj:t illa beryktad redan förrän Konungens Befallningshavandes underdåniga berättelse inkommit.» Jfr C. G. Nordins Dagbok (Hist. Handl., VI, s. 159).

och överstelöjtnanten ville ej mäta Kongl. Maj:ts väldet men endast sin lilla frihet, och han vore förvissad, att Kongl. Maj:t ej ville honom den betaga. I detta avseende hade baron och överstelöjtnanten talt vid tillfälle av vargeringens anbefallte sammanrotering. Han vore övertygad att Kongl. Maj:t hade för hög själ att vilja regera över trälar, vars lott det vore att lida, tiga och sucka. Kongl. Maj:t hade själv givit sina undersåtare frihetsandan; han kunde den därför icke eller fördöma. Baron och överstelöjtnanten tillstod, att när Kongl. Maj:t sistledne riksdag i nåder fann gott proponera riksens ständer att uppdraga honom en mera vidsträckt makt för att kunna styra riket till sitt höga nöje och folkets fromma, hade baron och överstelöjtnanten varit däremot samt av all förmåga både talt och skrivit emot förenings- och säkerhetsakten.»

Pfeiff talade kanske inte inför alldeles döva öron, men hans sak var från början sjuk, och han räddade den inte genom sin vältalighet. Hovrätten biföll häktningsyrkandet, och han avlämnade sin värja med yttrandet, »att han avlade det vapen han i 30 år med heder burit». Strax därefter kom från högvakten en korporal vid borgerskapets kavallerikår, som tog hand om både honom och hans värja. Sedan dess fick han åka mellan slottshäktet och hovrätten under bevakning av en eller två underofficerare, något som den nitiske åklagaren inte fann tillräckligt säkert! I häktet fick han någon gång mottaga besök av sina syskon och av en notarie till skrivhjälp, men vakten var annars sträng nog och tog sig ofta ärenden in i hans rum.

Den 31 mars yrkade åklagaren ansvar på Pfeiff enligt missgärningsbalken kap. 6 § 1, som lydde: »Vilken som upphetsar och styrker meniga man till olydno mot konungen eller den, som å överhetens vägnar bjuder och befäller, miste liv sitt. Kommer därav uppror, have förverkat både liv och gods» — i förbigående sagt samma lagrum, som man tänkt åberopa mot C. F. Pechlin 1780, då han var starkt misstänkt för att uppvigla allmogen i Kalmar län. Den 12 april ingav Pfeiff till sitt försvar en skrift, där han bland annat hävdade, att åklagaren med orätt krävde »en blind och servil lydnad» gentemot allt vad en konung kunde vilja befälla. Emot en sådan uppfattning åberopade han förenings- och säkerhetsakten — och det kunde han ju väl göra i fråga om dess njudda frihetsgarantier, fastän han hade bekämpat dess allmänna syftning. Man borde icke påstå, att frihet och säkerhet voro avlysta; »de äro ju med laglydnad uti § 2 av Kongl. Maj:ts kungjorda förenings- och säkerhetsakt sammanfattade och oskiljaktigt förenade, ty som emellan livet och döden icke gives något mellanrum, så läres emellan frihet och ingen frihet icke givas

något och följakteligen en blind eller servil lydriad taga vid, där friheten upphörer att vara.» Det hette ju också i samma akt § 5 : »som den rätta friheten består uti att fritt giva till rikets underhåll vad som finnes nödigt, så äger svenska folket därom en ostridig rätt att med konungen rådslå, jämka, avslå och överenskomma». Meningen kunde icke vara, att folket vid sådana tillfällen skulle vara samlat på ett rum, och rådsläendet borde kunna försiggå också med landshövdingar på skilda orter, om konungen så funne för gott.

Hovrättens utslag i målet är daterat den 25 april 1790. Det fastslog, att Pfeiff »hållit sådant tal, som lett därefter att upphetsa och styrka menige man till olydnad emot konungen», och han dömdes därför enligt kap. 6 § 1 missgärningsbalken att mista livet. Men denna dom blev icke avkunnad eller delgiven fången. Enligt tidens processrätt (kungl. brev av 28 sept. 1757) kunde detta i fråga om statsförbrytelser icke ske, förrän Kungl. Maj:t prövat frågan och givit sitt samtycke. Och detta kom att dröja länge. Gustaf III befann sig på sitt sista fälttåg i Finland, då ärendet anmäldes för honom. Man finner det berört i de förtroliga brev, som växlades mellan honom och riksdrotsen greve Wachtmeister. »Bäst vore, att högsta domstolen konfirmerade domen», skrev konungen den 21 maj från Svensksund, »och sedan skall jag efter min bästa greves tillstyrkan expediera målet ty i denna angelägenhet vet jag ej, vad som är väl eller illa.» Frågan blev vilande; fången fick sitta i slottshäktet och vänta. Konungen, som tydligen var mycket tveksam, ville giva riksdrotsen ett ännu större ansvar. I ett brev den 18 augusti förklarade han sig överlåta åt denne att bestämma Pfeiffs straff men försäkrade samtidigt, att han sjäiv inför världen skulle stå för detta avgörande. Samtidigt översände han som stundom annars ett av honom undertecknat men för övrigt tomt ark, avsett att ifyllas av riksdrotsen. Men denne nöjde sig med att därå teckna konungens befallning, att hovrättens dom skulle utfärdas; för övrigt önskade han tydligen inte att falla konungen i ämbetet — trots uppmaningen att göra det.¹

Under tiden hade fången under fyra månader plågats av osäkerhet och oro över domens innebörd. Han hade väl under hand fått veta, att den var fällande, men icke fått läsa vare sig den eller de sista protokollen i målet.² Sedan den avkunnats (25 augusti), fick han till-

¹ Kon. Gustaf III:s bref till riksdrotsen greve Carl Axel Wachtmeister . . . ss. 79, 89. — »Protocoll hållit inför Hans Kongl. Maj:t i lägret vid Verelå 1790 den 13 augusti.» Detta har tydligen ifyllts av Trolle-Wachtmeister i Stockholm; ingen utom konungen är antecknad såsom närvarande.

² Pfeiff anhöll 10 augusti hos hovrätten att utfärdas protokollen allt ifrån 16 april och att få befordra hela serien till trycket. Motsvarande ansökan hade vidare 17 mars ingivits av boktryckerskan Elsa Vougt. Domstolen uppsköt avgörandet *ad calendæ græcas*.

fälle att överklaga den i högsta domstolen, varvid han bland annat sökte att försvaga bevisningen genom vidhållna jävsinvändningar. Högsta domstolen avvisade den 25 oktober hans rättsliga argument såsom ogrundade och lämnade åt konungen att avgöra, om han av nåd ville befria fången från dödsstraffet. En formlig nådeansökan ingav denne först den 1 november, en dag som han inte valt på måfå — det var kronprinsens födelsedag, något som han hoppades vara ägnat att stämma konungen till mildhet. Han erkände, att han hade förbrutit sig, men det hade skett utan ont uppsåt, i brist på kännedom om lagarnas innehåll. Han framhöll, att hans uppträdande i sockenstugan inte hade väckt någon oro, att ingen skada skett: konungens befallning hade kunnat genomföras utan hinder.

Då Högsta domstolen yttrade sig om Pfeiffs ansökan, fann den vissa förmildrande omständigheter, bland annat den av honom själv sist anförda. Några vittnen tycktes också styrka hans påstående, att han icke handlat i ont uppsåt, utan förletts till sitt obetänksamma tal av ekonomiska bekymmer. Domstolen påminde för övrigt om att man icke längre levde i oroliga krigstider, då hans uppträdande hade kunnat bli ett farligt exempel, och om att han erkänt sitt obetänksamma och brottsliga förfarande på en dag, som varje svensk måste glädja sig åt. Det överlämnades åt konungens välbehag att avgöra, om icke Pfeiff kunde få åtnjuta hans nåd.¹ — Detta yttrande kan inte fattas annorlunda än som ett visserligen försiktigt tillstyrkande. Hochschild anmärker i sin dagbok, att Högsta domstolen anförde alla skäl för nåd, men icke något »benådningssätt»; konungen skulle också ha sagt, att om den hade vågat något sådant, detta skulle ha kostat Pfeiff livet.² Detta låter långt ifrån sannolikt. För det första hade konungen tidigare velat låta Wachtmeister, en av domstolens ledamöter, bestämma just straffets art; för det andra var i sådana fall »benådningssättet» ganska självklart: fästningsstraff eller förvisning till St. Barthélemy på bestämd eller obestämd tid, och för det tredje skulle konungen just åt Högsta domstolen överlåta att bestämma, *var* Pfeiff skulle sona sin förbrytelse, i den mån han inte redan gjort det under de långa månaderna i slottshäktet.

Konungens beslut (3 nov. 1790) innebar i själva verket, att Pfeiff för behaglig tid skulle hållas under anständig bevakning på en fästning, som Högsta domstolen skulle välja. Denna bestämde sig för Varberg, men av någon anledning överkorsade konungen dess be-

¹ Högsta domstolens prot. 2 nov. 1790 (jfr 25 okt.), RA:

² Hochschild, II, s. 161:

slut och valde i stället Kristianstad,¹ där Pfeiff inspärrades i december 1790. Kanske innebar detta en viss strafflindring, ty Varberg var okänt som fängelse för svåra förbrytare, och även beträffande Kristianstad kunde konungen vara lugn, när det gällde bevakningen: fästningens kommandant var Abraham Gustafsschöld, som 1772 hade spelat sin kända roll såsom den rojalistiske kapten Hellichius.

Hochschild påstår, att konungen vid straffets bestämmande hade antytt, att Pfeiffs fängelsetid kanske skulle inskränkas till blott några månader, om han visade gott uppförande.² Säkert är, att han redan den 15 april 1791 ingav en nådeansökan, i vilken han, så bevakande han kunde, talade om allt vad han förlorat — frihet, maka, barn och bröd. Samtidigt vädjade maken i en väl formulerad, sirligt skriven ansökan till konungens nåd, varvid hon särskilt framhöll, att hon under mannens fängelsetid hindrades av »uselhet och fattigdom» från att giva sina två små barn den uppfostran, som både plikten och ömheten manade henne till. Man får också veta, att hon den 16 november 1790 förgäves hade sökt företräde hos konungen på Drottningholm; hon sade sig vara säker på att hon skulle ha utverkat nåd, om hon bara fått utgjuta hela sitt hjärta för honom. Hade hon inte klart för sig, att hon hade klappat på den förgyllda dörren vid en tid, då Gustaf III var fylld av ovilja mot hela kretsen av fronderande adelsdamer; fanns det något skäl att tro att hans kalla hjärta skulle ha veknat inför statsförbrytarens förnäma maka? Säkert är, att hennes skriftliga vädjan inte förmådde beveka honom — de båda nådeansökningarna blevo avslagna.³

Vid Gustaf III:s död satt Pfeiff ännu kvar på Kristianstads fästning — kanske anande, att den nya regimen skulle visa mildhet mot många, som varit drabbade av konungens onåd. I varje fall ingav han redan den 23 maj 1792 en ny nådeansökan, som åtföljdes av ett intyg av kommandanten Gustafsschöld om hans uppförande under fängelsetiden. Det heter endast lakoniskt, att han tillbragt den »mest inom sina rum under största stillhet, ibland frisk och ibland sjuk». Högsta domstolens flertal hemställde, att han skulle frigivas, och hertigen-regenten fattade motsvarande beslut (11 juni), dock med ett för Pfeiff förödmjukande tillägg: denne skulle ofördröjligen anmäla sig i justitiekanslersämbetet för att mottaga »en allvarsam föreställning», att han till undvikande av svårare straff borde noga akta sig

¹ Konseljprot. i just. ärenden 3, 18 nov., Högsta domstolens prot. 8 nov.; justitierevisionens registratur 18 nov. 1790, RA. Jfr Wedberg a. a., s. 33.

² Hochschild, II, s. 161.

³ Utslagshandl. 1791 nr. 15. Konseljprot. i just. ärenden 5 maj 1791, RA.

för olydnad mot kungliga påbud och för varje försök »att bibringa allmogen irriga begrepp i allmänna sakerna» eller på annat sätt förföra den.¹

Pfeiff torde ha kommit på fri fot i juli 1792 efter att ha tillbragt $2\frac{1}{3}$ år i sina båda fängelser, och den 31 i samma månad mottog han den allvarsamma förmaningen av den bekante revisionssekreteraren af Låstbom.² Men han avbröt därmed inte alldeles sina förbindelser med den högsta rättvisan; han kom med en underdånig efterräkning. Under hela fängelsetiden hade han »varit skild från tillsynen av sin lilla lanthushållning samt vårdnaden av en öm maka och små barn och icke på annat sätt än genom lånta penningar förmått uppehålla sig och sin såmedelst derangerade hushållning». Så länge han suttit på högvakten i det dyra Stockholm, hade kronan inte bestått honom en skilling, och i Kristianstad, som var en nästan lika dyr ort, hade de 16 skilling om dagen, som utgått såsom fångtraktamente, varit otillräckliga även för hans små behov. Därför anhöll han att för hela fängelsetiden utfå lika mycket i dagtraktamente, som hans jämlikar i samma olyckliga belägenhet hade fått uppbära på mindre dyra orter. Hertig Karl upptog denna ansökan lika nådigt som den föregående: Pfeiff erhöll rätt att i likhet med överstelöjtnant Enehjelm, den bekante Anjalåmannen, uppbära 32 skilling om dagen för hela den tid han varit berövad friheten.³ Förmyndarregeringen hade gott om plåster för sår, som oppositionen hade fått i kampen mot Gustaf III.

Från denna tid kunna Pfeiffs levnadsöden icke väcka samma intresse som under hans olycksår; han tycks icke på något sätt ha framträtt i det offentliga livet. Han flyttade snart till en annan miljö. Husby gård sålde han den 29 november 1793 till generallöjtnanten greve Gustaf Wachtmeister för 18,666 $\frac{2}{3}$ riksdaler (alltså betydligt mer än den kostat honom), och från år 1795 finner man honom med sin fru mantalsskriven i Norrköping (nr 53 kvadraten Spinnhuset i Norra kvarteret). Från sitt nya hem gick Fredric Pfeiff till en bättre värld och en högre domstol den 27 juli 1798.

¹ Utslagshandl. 1792 nr 29. Högsta domstolens prot. 5 juni, konseljprot. i just. ärenden 11 juni 1792, RA.; C. G. Nordins Dagbok (Hist. Handl. VI, s. 267).

² Nedre just. revisionens prot. 31 juli 1792, RA.

³ Utslagshandl. 1792, nr. 86. Konseljprot. i just. ärenden 22 aug. 1792, RA.

Församlingarnas i Finland kyrkoböcker.

Av **Osmo Durchman.**

Kyrkoböckerna äro de viktigaste källorna vid släktforskning. Tyvärr begynna dessa i Norden i regeln först på 1600-talet. Deras första uppkomst spåras i södern och går i långsamt tempo successivt mot nord. Denna utveckling skildras på ett livligt sätt i *E d u a r d H e y d e n r e i c h*, *Handbuch der praktischen Genealogie*, Bd. II (Leipzig 1913, s. 28 ff.). Enligt detta arbete finnas i Frankrike ännu i behåll begravningslängd för åren 1335—1348 och vigsellängd för åren 1336—1350 upprättade för Givry (dep. Saône-et-Loire), i Italien förteckning över döde i San Sepulcro (prov. Arezzo) från 1374 och dopregister i Gemona (prov. Udine) från 1379; t. o. m. ännu äldre längder än i Frankrike ha här funnits. I Spanien förstärktes prästerskapet av synoden i Toledo 1497 att föra längder över födda och vigda, i Portugal infördes kyrkoböckerna av synoden i Lissabon 1536. I England börja längderna över födda, vigda och döda, ehuru sparsamt, genom påbud av Henrik VIII av år 1538 (jfr även »*The Genealogists' Handbook*», London [1935], s. 3), i Skottland något därefter, i Irland mycket senare. I de tyskspråkiga länderna är den äldsta förvarade kyrkoboken i modern bemärkelse från Schweiz, dopboken för S:t Theodor i Basel omfattande åren 1490—1497, sedan 1861 deponerad i British Museum i London. Inom den protestantiska kyrkan i Tyskland upprättades strax efter reformationens införande kyrkoböcker, men inom den romersk-katolska först efter beslut av kyrkomötet i Trient 1563. Så begynna t. ex. de protestantiska församlingarnas i Baden kyrkoböcker 1531, av vilka 13 bevarats för tiden till 1569, då den första katolska församlingens (i Hagnau vid Bodensee) vidtager. Det kan nämnas, att i Ryssland påbjöds förande av ministerialböcker först 1764 (*H e y d e n r e i c h*, a. a., s. 33, not 1).

För Nord-Tyskland, som i genealogiskt hänseende är ett viktigt forskningsområde för de nordiska ländernas vidkommande, ha i senaste tid flera värdefulla generalförteckningar över de kyrkliga arkivalierna publicerats: *E. L o c h m a n n*, *Das Alter und der Bestand der Kirchenbücher der evangelisch-lutherischen Landeskirche Hannovers* (särtryck ur *Zeitschrift der Gesellschaft für nieder-*

sächsische Kirchengeschichte Bd. 41), Braunschweig 1939; Wilhelm Jensen, Die Kirchenbücher Schleswig-Holsteins, des Landesteils Lübeck und der Hansestädte (Quellen und Forschungen zur Familiengeschichte Schleswig-Holsteins Bd. 2), Neumünster in Holstein 1936; C. A. Endler — Edm. Albrecht, Mecklenburgs familien-geschichtliche Quellen, Schwerin i. M. 1936. Äldre dylika, vilka icke fullt fylla nutida anspråk, äro: [M. Wehrmann], Die Kirchenbücher in Pommern (Baltische Studien Bd. 42), Stettin 1892; R. Rose, Die Kirchenbücher der evangelischen Kirchen Ost- und Westpreussens, Papiermühle 1909.

Av dessa förteckningar framgår, att mer eller mindre fullständiga ministerialböcker finnas i provinsen Hannover bevarade i 42 församlingar från 1500-talet (den äldsta i Urbach från 1562 omfattande döpta, vigda och begravda) och ännu i 34 från 1600 till 1619 eller till 30-åriga krigets utbrott. Då Hannover icke härjats i den grad under detta ödeläggande krig, som det nordligaste Tyskland, finnas här förhållandevis mera kyrkliga handlingar bevarade från äldre tid. Så återstå t. ex. i Mecklenburg blott i tvenne församlingar böcker från 1500-talet (Rövershagen från 1580, räkenskapsbok i Toitenwinkel från 1562) och först den reviderade kyrkoordningen av år 1602 förpliktade där ett allmänt genomförande av den kyrkliga bokföringen. I Schleswig-Holstein börjar den äldsta ministerialboken 1558 (St Marien i Flensburg, dock ej förd fullt enligt senare principer), men från 1500-talet finnas dock dylika blott i 8 församlingar i behåll (vartill komma två från Sønderjylland, se nedan). I Pommern vidtaga längderna över födda, vigda och döda så sent som 1617. Det är att märka, att i Tyskland omfatta de äldsta bevarade ministerialböckerna i regeln blott döpta eller döpta och vigda. Längderna över begravda ha alltså ofta tillkommit senare.

Inom de nordiska rikena har endast i Danmark publicerats ett generalregister över de kyrkliga arkivalierna (ministerialböckerna): S. Nygård, Danmarks Kirkebøger. En Oversigt over deres væsentligste Indhold indtil 1891 (Vejledende Arkivregistraturer, V), København 1933. I denna översikt framhålles, att de äldsta bevarade danska kyrkoböckerna äro två från Sønderjylland (Hjortkær 1573, Aastrup 1574); den från 1611 för Nordby på Fanø omfattar blott födda och företer luckor (en från 1572 stammande för Nakskov är förkommen). Omkr. 50 församlingar ha ministerialböcker före tillkomsten av förordningen att föra kyrkoböcker, för Sjælland av $\frac{20}{5}$ 1645 och för övriga stift (även Lunds) av $\frac{17}{5}$ 1646. Om kyrkoarkiven från Lunds stift se vidare nedan.

I Norge har utgivits förteckning över kyrkoböcker, nu bevarade i statsarkiven i Oslo och Hamar: S. H. Finne-Grønn, Fortegnelse over Kirkebøger i Stiftsarkiverne i Kristiania (Norske Arkivregistraturer I), 1915, men för de tvenne övriga statsarkivens vidkommande torde motsvarande arbete ej sett dagen. Enligt Paul Hennings, Slægtsforskning. Efter Forfatterens Død afsluttet og udgivet af Harald Hatt og Albert Fabricius (København 1933, s. 250), äro de äldsta bevarade norska kyrkoböckerna de i Andebu från år 1623 och i Bragernæs från år 1634, men för övrigt finnes blott endast få andra dylika från 1600-talet i behåll.

Rörande kyrkoböckernas historia i Sverige¹ hänvisas främst till Ernst Nygrens två studier med titeln Våra kyrkoarkiv (den ena i Tidskrift för det svenska folkbildningsarbetet 1922, s. 15—36, den andra i Dalarnas hembygds-förbunds tidskrift 1924, tr. 1925, s. 155—167). Bestämmelser angående vissa anteckningars förande vid kyrkorna saknas icke i bevarade medeltida synodalstatuter. Räkenskaper eller åtkomsthandlingar finnas bevarade från medeltiden i sex tunna häften, nämligen från Fundbo och Hammarby (Uppl.), Kumla (Närke), Visnum (Värml.), Bolstad (Dalsland) och Stöde (Medelpad). Unik är en förteckning på avlidna välgörare från Svinnegarns kyrka (Uppl.), från 1510—1530 (aktstycket är, dock med oriktig karakteristik, behandlat av J. Sandström i Namn och bygd 1914, s. 187—194). Förande av vissa böcker vid alla landets kyrkor påbjudes i 1571 års kyrkoordning. Hur pass föreskriften följdes, torde ha berott på stiftschefernas nit. År 1608 föreskrives, efter tyskt mönster, i ärkebiskop Olai Martini synodalordning upprättande av dop-, vigsel- och dödböcker. Någon allmännare efterföljd fick bestämmelsen knappast. Dock äro tvenne ministerialböcker från det dåtida ärkestiftet i behåll: den ena, dödbok för Trefaldighetsförsamlingen (Bondkyrkan) i Uppsala, börjar s. å. (1608); den andra är Storkyrkans eller S:t Nicolai församlings i Stockholm vigselbok, som begynner 1609 (tr. för tiden 1609—1700 av F. U. Wrangel 1894—97; Handl. utg. gm Sv. Autografsällsk., 1). Nygren anför flera exempel på frågans aktualitet under 1600-talets förra del. Saken var bl. a. före i riksrådet (rådsprotokoll ^{3/10} 1643; egendomligt nog ansåg Axel Oxenstierna förslaget på sådana böckers förande »icke väl vara practicabelt». Först genom kyrkolagen 1686 blevo dylika bestämmelser gällande för hela svenska kyrkan. Vad som tidigare åstadkommits härrör därför från stiftscheferna. Föregångsmannen var Johannes Rudbeckius i Västerås, som utfärdade detaljerade föreskrifter om kyrko-

¹ Uppgifterna för Sverige äro meddelade av tidskriftens red., docent B. Hildebrand.

bokföringen, troligen 1622. Vår äldsta bevarade kyrkobok är från Skultuna s. å., med förteckning över i församlingen avlidna personer ända från 1607. Liknande böcker finnas från 1620-talet ifrån nio västmanländska socknar. I Sydsveriges tidigare danska del, Lunds stift, är den äldsta bevarade ministerialboken en födelsebok från Fulltofta, begynnande 1621; från 1640-talet finnas ett trettiotal kyrkoböcker, från 1649—1680-talet åter födelseböcker från ett tjugotal socknar (landsarkivet i Lund).

Av den svenska litteraturen i hithörande ämnen må, utom Nygrens tvenne ovan anförda studier, nämnas följande: L. Weibull, Vägledande förteckning vid person- och släktforskning i landsarkivet i Lund (1916); G. Hellström, Förteckning öfver S:t Jakobs och Johannes' kyrkoarkiv (1917); K. Mellander, Arkivhandlingar för Göteborgs och Bohus län i landsarkivet i Göteborg (i Göteborgs och Bohus läns fornminnesförenings tidskrift 1926, s. 35—54); dens., Länsarkivets i Östersund samlingar år 1931 (i Jämten 1931, s. 103—109); G. Clemensson och L. Ljungberg, Dalslandsarkivalier i Göteborgs landsarkiv (Dalia, Bidrag t. Dalslands kulturhist. o. naturbeskr., 5, 1933);¹ L. Ljungberg, Stadsarkivet i Malmö (Malmö fornminnesförenings årsskr. 1934); Stockholms stads arkivnämnd och stadsarkiv, årsberättelse 1931 (tr. 1932), s. 22: Kyrkoarkiv; G. Bolin, Barnhusets församlingsbildning och kyrkobokföring (i samma årsberättelse 1934, tr. 1935, s. 10—18); dens., Danviks och Siklaö församlings kyrkliga ställning (ibid. 1936, tr. 1937, s. 9—24); dens., Kyrkobokföringen vid barnbördshusen i Stockholm (ibid. 1937, tr. 1938, s. 10—23); dens., Kyrkobokföringen vid de romersk-katolska och mosaiska församlingarna i Stockholm (ibid. 1938, tr. 1939, s. 11—18); Kyrkoarkiv i Stockholm sept. 1939 (i Genealogiska föreningens medlemsblad nr 23—24, 1939; även separat); E. C:son Swartz, Militärförsamlingarnas i Sverige kyrkliga handlingar (i Genos 1939); Ella Heckscher, Sex kapitel om släktforskning (1939; arkivförteckning s. 83—86); R. Swedlund, Kyrkoarkiven i länsarkivet i Östersund 1939 (Skrifter utg. av Jämtlands läns fornskriftsällskap, 6, 1939).

I Finland ha liksom i Sverige redan under medeltiden kyrkoräkenskaper blivit förda, ehuru de påbjödos först i 1571 års kyrkoordning (särskilt i Jämtland finnas dylika från 1500-talet). De

¹ För släktforskare må även påpekas, B. Lindén, Handledning över riksarkivet för Dalslandsforskare (Dalia nr 7, 1938).

äldsta kyrkoräkenskaper, som i Finland bevarats, äro de för Kalliala (nu Tyrvis) och omfatta åren 1469—1524, vilka utgivits av Reinhold Hausen i »Bidrag till Finlands historia» I: 2 (1881—1883). De följande äro kyrkoräkenskaperna för Åbo domkyrka från år 1553. Dessa ha för tiden 1553—1735 (Åbo svenska församlings ministerialböcker vidtagna 1736) utgivits av R. Hausen och Alb. Hästesko i »Bidrag till Åbo stads historia» I: I, II, 12, 14 (1884—1907). Originalurkunderna bevaras i Finlands Riksarkiv. Den äldsta räkenskapsboken förvarad hos församlingen, den tredje i ordningen, är den i Orivesi från år 1619 och omfattar även den genast från början, märkligt nog, genealogiska notiser: anteckningar om mull- och bärpengar samt vigselavgifter. Från 1620-talet äro dylika böcker kända från omkr. 10 församlingar och deras antal växer för varje årtionde. Ehuru räkenskaper finnas vida flere, äro av dem från 1600-talet dock endast omkr. 90—100 av rent genealogiskt värde.

Biskop Isak Rothovius i Åbo (1627—1652) utgav redan 1628 första gången sina »Constitutiones pastoribus in Diocesi Aboënsi», vari han anmodade prästerskapet att föra böcker över bl. a. dem, »som fästas och vigas, döpas jämte föräldrar och faddrar, begravas med platsen och testamente». Dock är den äldsta bevarade ministerialboken upprättad först 20 år härefter, nämligen längden över födda, vigda och döda i Teisko (grannsocken till Orivesi, båda i Östra Satakunta), som vidtager 1648 (en i litteraturen länge förekommande uppgift, att en dylik skulle finnas i Ikalis redan från 1630 beror på ett skriv- eller tryckfel, boken är i själva verket från 1680). Den andra i ordningen är ministerialboken i Hammarland på Åland, i vilken längderna över vigda och döda vidtagna 1650, de över födda 1653. Från 1650-talet finnas ytterligare bevarade ministerialböcker (i Finland benämnda *historieböcker*¹⁾) från 4 församlingar. Det är naturligtvis ingalunda uteslutet, att äldre ministerialböcker än de i Teisko från 1648 existerat, ehuru de under tidernas lopp gått förlorade. I varje händelse begynna böckerna i Finland senare än i de övriga nordiska rikena. Även i de baltiska länderna äro ministerialböckerna, som känt, av betydligt äldre datum, från senare hälften av 1500-talet. Det är dock att märka, att de flesta ministerialböckerna från 1600-talet i Finland säkerligen äro församlingarnas äldsta. Detta bevisas bl. a. därav, att begynnelseåren oftast sammanfalla med till-

¹⁾ I det till Ryssland 1721 avträdde området upprättade konsistoriet i Viborg infördes 1738 tyskan som officiellt ämbetspråk, likaså i det efter freden 1743 bildade konsistoriet i Fredrikshamn, varvid ministerialböckerna benämndes »Historienbücher». Sedan »Gamla Finland» 1812 återförenats med det övriga Finland, kom denna benämning, egendomligt nog, snart i allmänt bruk i hela landet.

trädesåret för en ny kyrkoherde, som genast energiskt ingripit i det som företrädaren uraktlätit att utföra, detta även i flera fall beträffande de underlydande kapellen, vilkas ministerialböcker alltså begynna samma år som moderförsamlingens. Kronologiskt och landskapsvis ordnade förteckningar över bevarade ministerialböcker ända till 1829 har av författaren publicerats i uppsatsen »Huomautuksia vanhimmistä säilyneistä historia-, tili-, muuttaneitten- ja rippikirjoista» [Erinringar om de äldsta bevarade ministerial-, räkenskaps-, flyttnings- och husförhörböckerna] i »Genos» 1939. Fortsättning med förteckning av de övriga församlingarna från tiden 1830—1940 skall inflyta i samma tidskrift 1941 i uppsatsen »Tietoja nuorista seurakunta-arkistoista» [Uppgifter om kyrkliga arkivalier i unga församlingar]. Dessa förteckningar äro icke avsedda för praktiskt bruk utan påvisa den historiska utvecklingen av ministerialböckernas tillkomst i de olika församlingarna och landskapen varjämte omfånget av materialets förintelse klarlägges.

Först i sitt cirkulär av 29 sept. 1665 bestämde biskopen i Åbo (1664—1690) Johannes Gezelius d. ä. upprättandet av en »skriftebook», d. v. s. husförhörböcker (i Finland kallade kommunionböcker) med den påföljd, att de äldsta dylika bevarade i Finland äro från 1667 och finnas i följande 16 församlingar: Angelniemi, Eura, Eura-åminne, Iniö, Jockis, Kauhava, Lappo, Loimijoki, Luvia, Malax, Nokia (Birkala), Pemar, S:t Bertils (förvaras i Universitetsbiblioteket i Helsingfors), S:t Karins, Sagu och Tyrväntö (på pärmén 1669). Den härpå närmast följande är den i Tavastkyro från 1674. En ytterligare påminnelse att föra de kyrkliga böckerna gjordes nämligen av den energiske biskopen i hans föregående år, 1673, utfärdade »Perbreves Commonitiones». Genom kyrkolagen av år 1686 förpliktades, som sagt, prästerskapet i hela landet till en fullständig kyrklig bokföring. Av denna orsak vidtaga i Östra Finland d. v. s. i dåvarande Viborgs (senare Borgå) stift husförhörslängderna först f. o. m. detta år (Nurmijärvi 1686; en i litteraturen förekommande uppgift, att dylika skulle finnas i Kuopio landsförsamling från 1669, beror på förväxling med ministerialboken av samma år; husförhörsboken för denna socken vidtager först år 1728). I nämnda stift bevaras dock allt ännu ministerialböcker från tiden före 1686, ehuru till följd av de ständigt dessa landskap härjande krigen sparsamt. Den äldsta är längden över födda, vigda och döda i Vederlax (Karelen) från år 1656.

I Finland har det kyrkliga arkivbeståndet mer eller mindre utförligt, men alls icke uttömmande, behandlats i följande arbeten:

Arkivdelegationens betänkande av år 1899, Helsingfors 1900; A d. N e o v i u s, Suomen evankelis-lutherialisen kirkon matrikkeli [Matrikel över Finlands evangelisk-lutherska kyrka], Kuopio 1898; suppl. häfte; Kuopio 1908; H u g o G o d e n h j e l m, Suomen pappilat [Finlands prästgårdar], Helsingfors 1935; A d. N e o v i u s, Kyrkornas i Borgå stift inventariupersedlar, bibliotek och arkiv, Kuopio 1893; A. W i l s k m a n, Etelä-Pohjanmaan sukututkimuksen lähteistä [Källor för Syd-Österbottens genealogi] (Kyrönmaa I), Helsingfors 1912; O s m o D u r c h m a n, Tietoja erikoislaatusista surakunnista ynnä vastaavista historia- ja rippikirjoista [Uppgifter om speciella församlingar jämte resp. ministerial- och husförhörböcker] (Genos 1932); tvenne tillägg (Genos 1933); samme författares här tidigare nämnda tvenne uppsatser. En vägledning för forskare har utgivits av A. R. C e d e r b e r g, Maamme kirkonarkistot [Kyrkoarkiven i vårt land], Helsingfors 1916, 2:a uppl. 1936.

Alla de förteckningar över det kyrkliga arkivaliebeståndet, vilka tidigare publicerats (utom för en del av Neovius' arkivkatalog), basera sig uteslutande på uppgifter meddelade av prästerskapet och ha kritiklöst godtagits. De äro därför till ytterlig grad otillförlitliga. Finlands ärade prästerskap har tyvärr ofta varit ointresserat av sina arkiv och har ej fått någon arkivskolning. Det är betecknande, att under de senaste 20 åren har av författaren av denna uppsats uppsparats ministerialböcker enbart från 1600-talet för ett fyrtiotal församlingar, vilka böcker hittills varit fullkomligt okända i litteraturen och för forskningen. Hela antalet församlingar med bevarade ministerialböcker från 1600-talet är, såvitt numera känt, 148. Av dessa voro ännu 2 okända; då uppsatsen i »Genos» 1939 trycktes (Kemiträsk, Pyhärinta). Från tiden 1700—1721 eller intill Stora ofredens utgång finnas ministerialböcker i 51 församlingar, således till den stora härjningstidens slut inalles i 199 inhemska församlingar motsvarande omkr. 60 % av då existerande 334 församlingar med egen bokföring. Proportionsvis bäst bevarat är materialet från Egentliga Finland (med 48 socknar, det skonades bättre under Stora ofreden och ej heller har brand övergått detta landskap i så hög grad som annorstädes), sämst åter från Karelen (med 15 socknar, det härjades ytterligare under Lilla ofreden).

På grund av att generalinventering genom myndigheternas försorg hittills ej åstadkommits i Finland, är församlingarnas arkivaliska bestånd ej ännu fullständigt känt. En tillförlitlig förteckning över församlingar med bevarade husförhörböcker (dylika torde finnas blott 69 från 1600-talet mot 148 med ministerialböcker) jämte s. k.

barnböcker, vilka i allmänhet sedan medlet av 1700-talet förekomma inom gamla Viborgs (Borgå) stifts område (äldst torde vara den i Kimito från 1696 i Åbo ärkestift), räkenskapsböcker och flyttningslängder (de äldsta kända från 1722) kan därför ännu icke publiceras.

Genealogiska Samfundet i Finland har sedan 1924 på församlingarnas och kommunernas bekostnad samt genom frikostiga donationer av några enskilda personer, även från Sverige, kunnat utföra avskrivning av ministerialböckerna d. v. s. längder över födde, vigde och döde — dessa för genealogen viktigaste urkunder i kyrkoarkivet — för alla de församlingar, som ha dylika till tiden t. o. m. 1829, samt räkenskapsböcker för den tid ministerialböcker saknas. Därigenom har det bevarade beståndet av dessa arkivalier kunnat fastställas. Utslutet är dock icke, att ministerialböcker ännu ligga okända i församlingsarkivens gömmor, men säkerligen icke mera i något större antal. Emedan kopieringsarbetet numera fortskridit så långt, att 85 %, över $\frac{5}{6}$, av alla landets äldre ministerialböcker ligga i avskrift tillgängliga på ett ställe, Finlands Riksarkiv (380 av totala antalet nu existerande församlingar 447, vartill komma 53 upphörda, samt 3 icke inhemska: Narva, Nyen, för vardera räkenskaper från 1680—1690-talen, och Stockholms finska församling, alla kopierade), har det syntts ändamålsenligt att redan nu för svenska forskare publicera en efter svenska namnformer ordnad alfabetisk och för praktiskt bruk avsedd förteckning på begynnelseåren för längderna över födda, vigda och döda i alla Finlands församlingar. Avsikten är, att sedan hela kopieringsarbetet avslutats (enligt beräkning borde detta ske under förloppet av år 1943), publicera en förteckning över materialet med utredning av församlingarnas ursprung och tillkomst jämte uppgift om alla förefintliga luckor (en del äro rätt så omfattande t. ex. i Harjavalta 1793—1889, Rautjärvi 1789—1856), ävensom uppgifter om de talrika eldsvådor, krigshärjningar och olyckor av mångskiftande slag, som övergått de kyrkliga byggnaderna och arkivalierna, varigenom dessa luckor få sin förklaring. Rörande dylika hänvisas till uppsatsen *O s m o D u r c h m a n*, *Kirkonarkistojen tuhoutumiset* [*Kyrkoarkivens förstörelser*], I—VII, i »Genos» 1932—1936. (Särskilt bör påpekas, att för en del nybildade församlingar från äldre tid de första längderna över födda, vigda och döda införts som skilda serier i resp. moderförsamlingars ministerialböcker, vilket i förteckningarna överallt observerats).

I nämnda uppsats och genom senare gjorda ytterligare upptäckter ha följande antal totala förintelser av kyrkliga byggnader i Finland konstaterats:

1300-talet: 4 = 1 biskopshus, 3 kyrkor.

1400-talet: 9 = 1 biskopshus, 8 kyrkor.

1500-talet: 34 = 9 prästgårdar, 1 biskopshus, 24 kyrkor.

1600-talet: 74 = 20 prästgårdar, 3 biskopshus, 46 kyrkor, 5 klockstaplar.

1700-talet: 155 = 80 prästgårdar (av dem 19 kapellansbostäder), 1 biskopshus, 60 kyrkor (av dem 3 bönehus), 14 klockstaplar.

1800-talet: 158 = 71 prästgårdar (av dem 10 kapellansbostäder), 55 kyrkor, 32 klockstaplar.

1900-talet (intill krigets utbrott ^{30/11} 1939) 93 = 40 prästgårdar (av dem 12 kapellansbostäder), 39 kyrkor (av dem 8 bönehus), 13 klockstaplar, 1 församlingshus.

Totala antalet är således 527, av vilket 220 prästgårdar (av dem 41 kapellansbostäder), 7 biskopshus, 235 kyrkor (av dem 11 bönehus), 64 klockstaplar och 1 församlingshus.

Siffrorna äro icke tillnärmelsevis exakta, då källorna ligga spridda och svåråtkomliga och dessa för äldre tid tryta. Från Stora ofreden 1713—1721 finnas exakta uppgifter blott om ett fåtal förintelser, ehuru Finland, såsom känt är, denna tid härjades mer än någonsin. Kriget 1741—1743 (Lilla ofreden) ödelade främst Södra Nyland, Södra Savolax och Karelen. I motsats voro förintelserna under kriget 1788—1790 och särskilt under kriget 1808—1809 av mindre omfång, något större under Frihetskriget (tvenne totala förstörelser genom brand av kyrkoarkiv: Klemis och Savitaipale, men flera med delar av arkiven).

För intresserade forskare meddelas här en förteckning på de församlingar, för vilka ministerialböckerna ännu icke alls kopierats (67), varvid med tecknet * utmärkts de församlingar (22), vilka för ändamålet redan anvisat medel, ehuru kopieringen ännu ej hunnit bli verkställd. Församlingar, för vilkas avskrivning medel (dec. 1940) ännu saknas, äro således till antalet 45.

*Alajärvi
*Alavieska
*Haapavesi
Hammarland
Haukivuori
Heinjoki
Heinola landsfmg
*Hongonjoki
*Honkilax
*Humppila
Ikalis
*Ilomants
Kangasniemi

*Karungi
Kaukola
Kaustby
*Kempele
*Kiihtelysvaara
*Kimminge
*Kontiolax
*Kortesjärvi
Kristina
Kronoborg
Kumo
*Kuusamo
*Larsmo

*Lavia
Lemland
*Lokalax
Loppis
*Luhango
Maxmo
*Merimasku
*Mola
*Mouhijärvi
*Muhos
*Nivala
*Oripää
Oulais

Paavola	Ristijärvi	*Tuusniemi
*Paltamo	*Ruskeala	Töysä
*Piippola	S:t Michels landsfmg	*Uleåsalö
*Pudasjärvi	Sideby	*Utajärvi
Puolango	*Sievi	Valkjärvi
*Pyhäjärvi U. 1.	*Sikais	*Vampula
*Pyhäjärvi V. 1.	*Soini	*Ylistaro
Pämark	Sund	*Överkiminge
Reisjärvi	Säkkijärvi	
Rengo	Tottijärvi	

Det bör dock observeras, att ett mindre antal församlingar ännu icke på grund av bristande medel kunnat kopieras till den fastställda tidpunkten 1830—1850. Av dessa ha dock numera 4 finansierats, varemot för 26 dylika medel ännu icke finnas disponibla. Okopierade äro även följande upphörda eller församlingar med enbart husförhörslängder: Leppälax, Orijärvi, Savukoski, Utra, Vehkajärvi och Östersundom. — De grekisk-katolska och romersk-katolska församlingarnas ministerialböcker ligga alla ännu oavskrivna.

Nedanstående förteckning omfattar 650 Finlands evangelisk-lutherska församlingar. Av dessa äro 589 nu existerande (av vilka 3, Kyyjärvi, Lapträsk finska församling och Vuokki, ej ännu ha egen kyrklig bokföring) samt 59 upphörda (för vilka avslutningsåret för de olika längderna utsatts) och 2 församlingar (Helsingfors estniska S:t Pauls församling och Ingermanländska flyktingsförsamlingen), vilka ej äro inhemska församlingar i egentlig bemärkelse. För de församlingar, till antalet 19, för vilka icke finnas ministerialböcker, ha i 17 fall tiden för bevarade husförhörböcker och i 2 fall för räkenskapsböcker meddelats, alla numera upphörda förutom Vehkajärvi bönehusgäll (utan egen präst). I förteckningen ha bortlämnats tvenne redan under 1700-talets senare hälft upphörda församlingar, för vilka inga arkivalier äro kända: Antskog och Åbo hospitalsförsamling. Av samma orsak saknas i förteckningen fyra Indelta skarpskyttebataljoner (1854—1868): 1, Åbo; 2, Vasa; 4, Kuopio och 8, Nylands.

Event. skador under kriget 1939—1940 äro ej ännu fullt kända. — De originala kyrkböckerna befinna sig allt fortfarande hos resp. pastorsexpeditioner. Endast från några enstaka församlingar har handlingar deponerats i landsarkiven.

- * = födda och döpta
- v = vigda
- † = döda och begravna
- H = husförhörsbok
- R = räkenskaper
- fi = finsk namnform
- tid. = tidigare namnform

1. *Evangelisk-lutherska församlingar.*

- Ackas (fi. Akaa) * 1688 v 1688 † 1688
 Aitolahhti * 1924 v 1924 † 1924
 Alahärmä (tid. Luoma o. Härmä) * 1701 v 1734 † 1696
 Alajärvi * 1754 v 1754 † 1754
 Alastaro * 1757 v 1757 † 1757
 Alavieska * 1787 v 1787 † 1787
 Alavo (fi. Alavus) * 1721 v 1722 † 1722
 Angelnieni (tid. Korvis) * 1700 v 1735 † 1736
 Anjala * 1789 v 1789 † 1789
 Anttola * 1871 v 1871 † 1871
 Arméns flottas Åbo eskader (fi. Armeijan laivaston Turun eskaaderi) H 1805—1809
 Artsjö (fi. Artjärvi) * 1695 v 1730 † 1732
 Asikkala * 1688 v 1693 † 1688
 Askola * 1716 v 1718 † 1716
 Aura (tid. Brunkala o. fi. Prunkkala) v 1695 † 1693 * 1676
 Bergö * 1850 v 1850 † 1850
 Birkala (fi. Pirkkala, tid. Södra Birkala o. fi. Etelä-Pirkkala) * 1921 v 1921 † 1921.
 Jfr Nokia
 Bjärnä (fi. Perniö) * 1687 v 1688 † 1731
 Björkö (fi. Koivisto) * 1740 v 1741 † 1740
 Björneborgs stads- o. landsförsamling (fi. Porin kaupunki- ja maaseurakunta) * 1666 v 1666 † 1666
 Borgnäs (fi. Pornainen) * 1738 v 1738 † 1738
 Borgå finska stads- o. landsförsamling (fi. Porvoon suomalainen kaupunki- ja maaseurakunta) * 1933 v 1933 † 1933
 Borgå svenska domkyrkoförsamling [stads- o. landsförsamling] (fi. Porvoon ruotsalainen tuomiokirkkoseurakunta [kaupunki- ja maaseurakunta]) * 1742 v 1742 † 1742
 Brahestad (fi. Raaha) * 1690 v 1690 † 1690
 Bromarv (fi. Bromarvi) * 1733 v 1733 † 1733
 Bräkylä (fi. Rääkkylä) * 1802 v 1802 † 1802
 Brändö villastad (fi. Kulosaaren huvila-kaupunki) * 1921 v 1921 † 1921
 Brändö Al. (fi. Brändö Ahv.) * 1739 v 1746 † 1739
 Bötom (fi. Karijoki) * 1812 v 1812 † 1812
 Degerby * 1865 v 1865 † 1865
 Dragsfjärd * 1695 v 1695 † 1730
 Eckerö * 1669 v 1684 † 1668
 Ekenäs stads- o. landsförsamling (fi. Tammissaaren kaupunki- ja maaseurakunta) * 1724 v 1730 † 1771
 Elimä (fi. Elimäki) * 1738 v 1746 † 1738
 Enare (fi. Inari) * 1731 v 1731 † 1731
 Eno * 1797 v 1797 † 1797
 Enonkoski * 1860 v 1871 † 1860
 Enonkoski tyska församling (fi. Enonkosken saksalainen seurakunta) * 1858—1885 v — † —
 Enontekiö (fi. Enontekiö) * 1720 v 1720 † 1720
 Eräjärvi * 1752 v 1752 † 1752
 Esbo (fi. Espoo) * 1761 v 1762 † 1761
 Esse (fi. Ähtävä) * 1736 v 1736 † 1736
 Estnisk-liettiska militärförsamlingen (fi. Virolais-lättiläinen sotilasseurakunta) * 1856—1908 v 1856—1890 † 1856—1899
 Etseri (fi. Ähtäri) * 1771 v 1771 † 1771
 Eura * 1684 v 1684 † 1730
 Euraäminne (fi. Eurajoki) * 1676 v 1676 † 1676
 Evijärvi * 1760 v 1760 † 1760
 Fagervik * 1726—1891 v 1728—1891 † 1730—1891
 Finby (fi. Särkisalo) * 1806 v 1806 † 1806
 Finska dragonregementet (fi. Suomen rakuunarykmentti) H 1890—1899
 2. Finska infanteriregementet [3. Tavastehus skarpskyttebataljon] (fi. 2. Suomen jalkaväkirykmentti [3. Hämeenlinnan tarkkampuajataljoona]) H 1819—1830
 Finska sjöekipaget (fi. Suomen meriekipaashi) * 1831—1879 v 1832—1877 † 1831—1879
 Finström * 1738 v 1741 † 1738
 Forsby (fi. Koskenkylä) * 1748—1826 v 1750—1824 † 1749—1826
 Forssa * 1920 v 1920 † 1920
 Frantsila (fi. Rantsila) * 1722 v 1731 † 1725
 Fredrikshamn (fi. Hamina) * 1726 v 1728 † 1733
 Fredrikshamnns kadettiskola (fi. Haminan kadettikoulu) * 1821—1889 v 1830—1889 † 1822—1889
 Fredrikshamnns tyska församling (fi. Haminan saksalainen seurakunta) H 1770—1839
 Föglö * 1695 v 1693 † 1695
 Gamlakarleby finska församling (fi. Kokkolan suomalainen seurakunta) * 1657 v 1660 † 1660. Jfr Karleby
 Gamlakarleby svenska församling (fi. Kokkolan ruotsalainen seurakunta) * 1929 v 1929 † 1929
 Gestilä (fi. Kestilä) * 1857 v 1857 † 1857
 Geta * 1738 v 1738 † 1738
 Grenadjärskarpskyttebataljonen (fi. Krenatööritarkkampuajataljoona) * 1846—1860 v 1848—1860 † 1846—1860

- Gustav Adolfs (fi. Hartola, tid. Koskipää)
* 1730 v 1730 † 1731
- Gustavs (fi. Kustavi, tid. Kivimaa) * 1793
v 1793 † 1793. Jfr St Jakob o. Vart-
sala
- Haapajärvi (tid. Kalajoki Haapajärvi)
* 1777 v 1777 † 1777
- Haapasaari (*Aspö) * 1910 v 1910 † 1910
- Haapavesi (tid. Pyhäjoki Haapajärvi)
* 1691 v 1691 † 1691
- Halikko * 1692 v 1692 † 1745
- Halso (fi. Halsua) * 1838 v 1838 † 1838
- Hamiltonska l. H. M. Änkedrottningens
regemente (fi. Hamiltonin l. H. M.
Leskikuningattaren rykmentti) * 1742
—1808 v 1742—1808 † 1742—1808
- Hammarland * 1653 v 1650 † 1650
- Hangö fästningsförsamling (fi. Hangon
linnoitusseurakunta) * 1800—1806
v 1800—1804 † 1801—1804
- Hangö stads- o. landsförsamling (fi.
Hangon kaupunki- ja maaseurakunta)
* 1884 v 1884 † 1884
- Hankasalmi * 1800 v 1805 † 1801
- Harjalva * 1731 v 1731 † 1731
- Harju * 1742—1841 v 1747—1841 † 1750
—1841
- Harlu * 1918 v 1918 † 1918
- Hattula * 1726 v 1728 † 1732
- Hauho * 1692 v 1692 † 1692
- Haukipudas * 1680 v 1680 † 1680
- Haukivuori * 1783 v 1783 † 1783
- Hausjärvi * 1723 v 1726 † 1754
- Heinjoki * 1822 v 1822 † 1822
- Heinola landsförsamling (fi. Heinolan
maaseurakunta) * 1728 v 1727 † 1727
- Heinola stadsförsamling (fi. Heinolan
kaupunkiseurakunta) * 1812 v 1812
† 1812
- Heinävesi * 1747 v 1747 † 1747
- Helsinge (fi. Helsingin pitäjä) * 1851
v 1822 † 1866
- Helsingfors estniska S:t Pauls församling
(fi. Helsingin virolainen P. Paavalin
seurakunta) * 1911—1918 v 1912—1918
† 1914—1918
- Helsingfors norra finska församling (fi.
Helsingin pohjoinen suomalainen seura-
kunta) * 1906 v 1906 † 1906
- Helsingfors norra svenska församling (fi.
Helsingin pohjoinen ruotsalainen seura-
kunta) * 1667 v 1667 † 1667
- Helsingfors södra finska församling (fi.
Helsingin eteläinen suomalainen seura-
kunta) * 1906 v 1906 † 1906
- Helsingfors södra svenska församling (fi.
Helsingin eteläinen ruotsalainen seura-
kunta) * 1906 v 1906 † 1906
- Helsingfors Sörnäs finska församling (fi.
Helsingin Sörnäisten suomalainen seu-
rakunta) * 1906 v 1906 † 1906
- Helsingfors Sörnäs svenska församling (fi.
Helsingin Sörnäisten ruotsalainen seura-
kunta) * 1906 v 1906 † 1906
- Helsingfors tyska församling (fi. Helsingin
saksalainen seurakunta) * 1858 v 1858
† 1858
- Hiitola * 1690 v 1689 † 1689
- Himango (fi. Himanka) * 1804 v 1804
† 1804
- Hinnerjoki * 1745 v 1745 † 1745
- Hirvensalmi * 1822 v 1815 † 1815
- Hitis (fi. Hiittinen) * 1698 v 1706 † 1697
- Hogland (fi. Suursaari) * 1750 v 1751
† 1750
- Hollola * 1756 v 1756 † 1756
- Hongonjoki * 1733 v 1733 † 1733
- Honkilax (fi. Honkilahti) * 1754 v 1754
† 1754
- Hoplax (fi. Huopalahti) * 1921 v 1921
† 1921
- Houtskär (fi. Houtskari) * 1701 v 1701
† 1701
- Humpila * 1825 v 1825 † 1825
- Hyrynsalmi * 1787 v 1787 † 1787
- Hyvinge (fi. Hyvinkää) * 1916 v 1916
† 1908
- Idensalmi landsförsamling (fi. Iisalmen
maaseurakunta) * 1732 v 1772 † 1732
- Idensalmi stadsförsamling (fi. Iisalmen
kaupunkiseurakunta) * 1893 v 1893
† 1893
- Ihantala * 1928 v 1928 † 1928
- Ijo (fi. Ii) * 1679 v 1680 † 1679
- Ikalis (fi. Ikaalinen) * 1680 v 1688 † 1689
- Ilmes (fi. Ilmee) * — v 1848—1884 † 1847
—1886
- Ilmola (fi. Ilmajoki) * 1675 v 1676 † 1675
† 1723
- Ilomants (fi. Ilomantsi) * 1723 v 1723
† 1723
- Impilax (fi. Impilahti) * 1739 v 1739
† 1739
- Indelta skapsskyttebataljoner (fi. Ruotu-
jakoiset tarkkampusjataljoonat):
3, Uleåborgs (fi. 3, Oulun) * — v 1857—
1860 † —
5, S:t Michels (fi. 5, Mikkelin) * — v —
† 1855—1856
6, Tavastehus (fi. 6, Hämeenlinnan)
H 1855—1861
7, Björneborgs (fi. 7, Porin) * 1857
—1863 v — † —
9, Viborgs (fi. 9, Viipurin) * 1858—
1867 v 1860—1864 † 1858—1869
- Ingermanländska flyktingsförsamlingen
(fi. Inkerin pakolaisseurakunta) * 1919
v 1919 † 1919
- Ingå (fi. Inkoo) * 1679 v 1682 † 1736
- Iniö * 1722 v 1722 † 1723
- Itis (fi. Iitti) * 1721 v 1722 † 1736
- Jaala * 1879 v 1879 † 1879

- Jakimvara (fi. Jaakkima) * 1719 v 1720
 † 1719
 Jakobstad (fi. Pietarsaari) * 1694 v 1694
 † 1694
 Jalasjärvi * 1729 v 1731 † 1730
 Janakkala * 1723 v 1687 † 1750
 Jeppo (fi. Jepua) * 1887 v 1887 † 1887
 Jockas (fi. Juva) * 1718 v 1793 † 1719
 Jockis (fi. Jokioinen) * 1696 v 1695 † 1729
 Jockis bruksförsamling (fi. Jokioisten
 tehdasseurakunta) * 1806—1836 v 1806
 —1836 † 1806—1836
 Joensuu * 1851 v 1851 † 1851
 Jomala * 1741 v 1741 † 1741
 Jorois (fi. Joroinen) * 1708 v 1695 † 1695
 Joutsa * 1901 v 1901 † 1901
 Joutseno * 1736 v 1736 † 1736
 Juga (fi. Juuka) * 1773 v 1773 † 1773
 Jurva * 1774 v 1774 † 1774
 Juupajoki * 1924 v 1924 † 1924
 Jyväskylä landsförsamling (fi. Jyväskylän
 maaseurakunta) * 1766 v 1766 † 1766
 Jyväskylä stadsförsamling (fi. Jyväskylän
 kaupunkiseurakunta) * 1841 v 1841
 † 1841
 Jägerhorns l. Björneborgs, Flemings och
 Stackelbergs regemente (fi. Jägerhornin
 l. Björnbergin, Flemingin ja Stackel-
 bergin rykmentti) * 1784—1808 v 1784
 —1808 † 1784—1808
 Jämijärvi * 1855 v 1855 † 1855
 Jämsä * 1707 v 1707 † 1707
 Jämsänkoski * 1925 v 1925 † 1925
 Jäppilä * 1877 v 1889 † 1877
 Jäskis (fi. Jääski, tid. S:t Petri o. fi. P.
 Pietari) * 1682 v 1681 † 1688
 Kaavi * 1720 v 1720 † 1720
 Kajana stads- o. landsförsamling (fi.
 Kajaanin kaupunki- ja maaseurakunta)
 * 1757 v 1758 † 1757
 Kakskerta * 1772 v 1770 † 1770
 Kalajoki * 1742 v 1742 † 1742
 Kalanti (tid. Nykyrko o. fi. Uusikirkko
 T. l.) * 1690 v 1690 † 1698
 Kalvola * 1750 v 1750 † 1750
 Kangasala * 1721 v 1722 † 1722
 Kangaslampi * 1871 v 1871 † 1871
 Kangasniemi * 1684 v 1684 † 1684
 Kankaanpää * 1760 v 1760 † 1760
 Kanneljärvi * 1923 v 1923 † 1923
 Kannonkoski * 1931 v 1931 † 1931
 Kannus (tid. Ylikannus) * 1698 v 1698
 † 1698
 Karelska dragonkårens värvade eskvadron
 (fi. Karjalan rakuunajoukon värvätty
 eskadroona) H 1785—1791
 Karinais (fi. Karinainen) * 1904 v 1904
 † 1904
 Karis (fi. Karjaa) * 1730 v 1730 † 1730
 Karislojo (fi. Karjalohja) * 1688 v 1688
 † 1688
 Karjala (Å. l., fi. T. l.) * 1798 v 1799 † 1799
 Karkku * 1672 v 1712 † 1712
 Karleby (fi. Kaarlela, tid. Gamlakarleby
 landsförsamling o. fi. Kokkolan maa-
 seurakunta) * 1721 v 1721 † 1721
 Karlö (fi. Hailuoto) * 1721 v 1722 † 1722
 Karstula * 1793 v 1794 † 1793
 Karttula * 1770 v 1770 † 1770
 Karuna * 1704 v 1704 † 1704
 Karungi (fi. Karunki) * 1821 v 1821 † 1821
 Karvia * 1798 v 1798 † 1793
 Kaskö (fi. Kaskinen) * 1798 v 1801 † 1801
 Kauhajoki * 1691 v 1700 † 1691
 Kauhava * 1730 v 1730 † 1730
 Kaukola * 1751 v 1751 † 1751
 Kaustby (fi. Kaustinen) * 1779 v 1779
 † 1779
 Kouvatsa * 1761 v 1762 † 1761
 Keikyä * 1917 v 1917 † 1917
 Keitele * 1879 v 1879 † 1877
 Kelviä (fi. Kälviä) * 1688 v 1688 † 1688
 Kemi landsförsamling (fi. Kemin maa-
 seurakunta) * 1698 v 1698 † 1698
 Kemi stadsförsamling (fi. Kemin kau-
 punkiseurakunta) * 1901 v 1901 † 1901
 Kemiträsk (fi. Kemijärvi) * 1698 v 1698
 † 1698
 Kempele * 1734 v 1734 † 1734
 Kerimäki * 1707 v 1787 † 1707
 Kesäläs (fi. Kesälähti) * 1758 v 1758
 † 1758
 Keuru * 1731 v 1731 † 1731
 Kexholms garnisonsförsamling (fi. Käki-
 salmen garnisonirykmentti) * 1705—
 1710 v 1702—1710 † 1702—1710
 Kexholms stads- o. landsförsamling (fi.
 Käkisalmen kaupunki- ja maaseura-
 kunta) * 1690 v 1690 † 1691
 Kides (fi. Kitee) * 1699 v 1699 † 1699
 Kihniö * 1918 v 1918 † 1918
 Kiihtelysvaara * 1785 v 1785 † 1785
 Kiikala * 1692 v 1679 † 1692
 Kiikka * 1698 v 1698 † 1698
 Kikois (fi. Kiikoinen) * 1853 v 1853 † 1853
 Kiminge (fi. Kiiminki, tid. Nederkiminge
 o. fi. Alakiiminki) * 1783 v 1783 † 1783
 Kimito (fi. Kemiö) * 1679 v 1679 † 1680
 Kinnula * 1913 v 1913 † 1913
 Kirjakkala o. Mathildedal * 1842—1869
 v 1842—1868 † 1842—1869
 Kirvus (fi. Kirvu) * 1699 v 1703 † 1705
 Kisko * 1689 v 1683 † 1689
 Kittilä * 1781 v 1781 † 1782
 Kiukais (fi. Kiukainen) * 1733 v 1747
 † 1747
 Kiuruvesi * 1768 v 1768 † 1768
 Kivijärvi * 1737 v 1737 † 1737
 Kivinebb (fi. Kivennapa) * 1729 v 1729
 † 1729
 Kjulo (fi. Köyliö) * 1726 v 1726 † 1726
 Klemis (fi. Lemi) * 1896 v 1918 † 1853

- Kodisjoki * 1813—1874 v 1814—1866
† 1813—1866
- Koijärvi * 1924 v 1924 † 1924
- Kolari * 1858 v 1858 † 1858
- Konginkangas * 1880 v 1880 † 1880
- Konnevesi * 1921 v 1921 † 1921
- Kontiolax (fi. Kontiolahti) * 1784 v 1784
† 1784
- Korpholm H 1760—1809
- Korpilax (fi. Korpilahti) * 1773 v 1773
† 1773
- Korpiselkä * 1852 v 1852 † 1852
- Korpo (fi. Korppoo) * 1693 v 1693 † 1693
- Korsholm (fi. o. tid. Mustasaari) * 1671
v 1672 † 1671
- Korsnäs (fi. Korsnäsi) * 1735 v 1722
† 1722
- Kortesjärvi * 1793 v 1793 † 1793
- Koskenpää * 1925 v 1922 † 1902
- Koskis bruksförsamling (fi. Kosken tehdas-
seurakunta) * 1810—1869 v 1813—1865
† 1810—1865
- Koskis T. l. (fi. H. l.) * 1745 v 1803 † 1803
- Koskis A. l. (fi. T. l.) * 1696 v 1696 † 1696
- Kotka * 1887 v 1903 † 1899
- Kouvola * 1921 v 1922 † 1922
- Kristina (fi. Ristiina) * 1707 v 1723 † 1707
- Kristinestad-Tjock (fi. Kristiinankau-
punki-Tiukka) * 1724 v 1722 † 1722
- Kronoborg (fi. Kurkijoki) * 1752 v 1743
† 1741
- Kronoby (fi. Kruunupyy) * 1738 v 1738
† 1738
- Kuhmalax (fi. Kuhmalahti) * 1698 v 1698
† 1698
- Kuhmo (tid. Kuhmoniemi) * 1757 v 1779
† 1778
- Kuhmois (fi. Kuhmoinen) * 1691 v 1691
† 1691
- Kuivaniemi * 1773 v 1773 † 1773
- Kulla (fi. Kullaa, tid. Levanpelto) * 1767
v 1767 † 1767
- Kumlinge * 1688 v 1687 † 1688
- Kumo (fi. Kokemäki) * 1742 v 1742 † 1742
- Kuolemajärvi * 1752 v 1752 † 1752
- Kuopio domkyrkoförsamling [tid. stads-
församling] (fi. Kuopion tuomiokirk-
koseurakunta [tid. kaupunkiseurakun-
ta]) * 1805 v 1801 † 1805
- Kuopio landsförsamling (fi. Kuopion
maaseurakunta) * 1669 v 1669 † 1670
- Kuorevesi * 1701 v 1701 † 1701
- Kuortane * 1756 v 1756 † 1756
- Kurikka * 1685 v 1693 † 1690
- Kuru * 1722 v 1722 † 1722
- Kustö (fi. Kuusisto) * 1696 v 1704 † 1682
- Kuusamo * 1730 v 1730 † 1730
- Kuusankoski * 1919 v 1919 † 1919
- Kuusjoki * 1886 v 1886 † 1886
- Kuusjärvi * 1879 v 1879 † 1879
- Kvevlax (fi. Koivulahti) * 1722 v 1722
† 1722
- Kylmäkoski * 1858 v 1890 † 1857
- Kymmene (fi. Kymi) * 1695 v 1695 † 1695
- Kyrkslätt (fi. Kirkkonummi) * 1726 v 1726
† 1726
- Kyyjärvi —
- Kärkölä * 1728 v 1729 † 1728
- Kärsämäki * 1775 v 1775 † 1775
- Kökar * 1666 v 1698 † 1697
- Lahtis (fi. Lahti) * 1910 v 1910 † 1910
- Laihela (fi. Laihia) * 1690 v 1690 † 1690
- Lampis (fi. Lammi) * 1746 v 1734 † 1734
- Lapinlax (fi. Lapinlahti) * 1844 v 1844
† 1844
- Lappajärvi * 1663 v 1664 † 1664
- Lappfjärd (fi. Lapväärtti) * 1754 v 1754
† 1754
- Lappi (Å. l., fi. T. l., tid. Lappo Å. l.)
* 1817 v 1817 † 1817
- Lappo (fi. Lapua) * 1684 v 1684 † 1684
- Lappträsk finska församling (fi. Lapin-
järven suomalainen seurakunta) —
- Lappträsk [svenska församling] (fi. Lapin-
järvi [Lapinjärven ruotsalainen seura-
kunta]) * 1691 v 1691 † 1691
- Lappvesi (fi. Lappee) * 1744 v 1744 † 1744
- Larsmo (fi. Luoto) * 1786 v 1786 † 1786
- Laukas (fi. Laukaa) * 1737 v 1737 † 1737
- Lavansaari (»Lövsjär») * 1750 v 1750
† 1750
- Lavia * 1827 v 1827 † 1827
- Lehtimäki * 1800 v 1801 † 1801
- Leivonmäki * 1852 v 1852 † 1852
- Lemland * 1725 v 1722 † 1721
- Lemo (fi. Lemu) * 1739 v 1731 † 1731
- Lempäälä * 1713 v 1713 † 1712
- Leppälax (fi. Leppälähti) H 1792—1861
- Leppävirta * 1743 v 1743 † 1743
- Lestijärvi * 1787 v 1788 † 1787
- Letala (fi. Laitila) * 1670 v 1670 † 1670
- Libelits (fi. Liperi) * 1711 v 1722 † 1722
- Liljendal (fi. Liljentaali) * 1794 v 1794
† 1794
- Lillkyro (fi. Vähäkyrö) * 1723 v 1723
† 1723
- Limingo (fi. Liminka) * 1725 v 1722 † 1726
- Livgardets 3, finska, skarpskyttebataljon
(fi. Henkivartiioväen 3, Suomen, tarkk-
ampujapataljoona) * 1812—1913 v
1810—1905 † 1813—1913
- Lochteå (fi. Lohtaja) * 1718 v 1718 † 1718
- Loimijoki (fi. Loimaa) * 1679 v 1679
† 1679
- Loimijoki köping (fi. Loimaan kauppalat)
* 1932 v 1932 † 1932
- Lojo (fi. Lohja) * 1677 v 1677 † 1677
- Lokalax (fi. Lokalähti) * 1682 v 1691
† 1691
- Loppis (fi. Loppi) * 1706 v 1706 † 1706
- Lovisa (fi. Loviisa) * 1748 v 1750 † 1750

- Luhango (fi. Luhanka) * 1767 v 1767
† 1767
- Lumijoki * 1902 v 1902 † 1902
- Lumivaara * 1923 v 1923 † 1923
- Lumparland * 1684 v 1683 † 1684
- Lundå (fi. Lieto) * 1696 v 1695 † 1695
- Luopiois (fi. Luopioinen) * 1733 v 1737 † 1737
- Luumäki * 1766 v 1766 † 1766
- Luvia * 1681 v 1681 † 1682
- Längelmäki * 1730 v 1730 † 1730
- Malax (fi. Maalahti) * 1721 v 1722 † 1722
- Maninga (fi. Maaninka) * 1767 v 1767 † 1767
- Mariefors (fi. Kellokoski) * 1800—1872 v 1800—1868 † 1800—1872
- Mariehamn (fi. Maarianhamina) * 1905 v 1906 † 1905
- Masku * 1687 v 1798 † 1764
- Maxmo (fi. Maksamaa) * 1722 v 1774 † 1732
- Mellilä * 1915 v 1915 † 1915. Jfr Perä.
- Merijärvi * 1782 v 1782 † 1782
- Merimasku * 1693 v 1693 † 1693
- Messuby (fi. Messukylä) * 1751 v 1751 † 1751
- Metsämaa * 1807 v 1807 † 1807
- Metsäpirtti * 1890 v 1890 † 1890
- Miehkikälä * 1887 v 1887 † 1887
- Mietois (fi. Mietoinen) * 1733 v 1733 † 1760
- Mola (fi. Muolaa) * 1725 v 1724 † 1724
- Mouhijärvi * 1665 v 1665 † 1665
- Muhos * 1722 v 1722 † 1722
- Multia * 1800 v 1799 † 1797
- Munsala * 1740 v 1730 † 1740
- Muonio (tid. Muonionniska) * 1797 v 1799 † 1797. — Mustasari se Korsholm
- Muurame * 1920 v 1920 † 1920
- Muurla * 1860 v 1860 † 1860
- Muuruvesi * 1908 v 1908 † 1908
- Mäntsälä * 1671 v 1671 † 1690
- Mänttä * 1921 v 1921 † 1921
- Mäntyharju * 1688 v 1681 † 1681
- Mörskom (fi. Myrskylä) * 1718 v 1714 † 1736
- Nagu (fi. Nauvo) * 1655 v 1655 † 1655
- Nakkila * 1765 v 1771 † 1768
- Nastola * 1689 v 1689 † 1689
- Nedertorneå (fi. Alatornio) * 1707 v 1707 † 1707
- Nedervetil (fi. Alaveteli) * 1754 v 1754 † 1754
- Nilsilä * 1771 v 1771 † 1771
- Nivala (tid. Pidisjärvi) * 1783 v 1783 † 1783
- Nokia (tid. Birkala o. Norra Birkala, fi. Pirkkala o. Pohjois-Pirkkala) * 1702 v 1731 † 1680
- Norrmark (fi. Noormarkku) * 1830 v 1823 † 1829
- Nousis (fi. Noustainen) * 1701 v 1701 † 1737
- Nuijamaa * 1906 v 1906 † 1906
- Nummis (fi. Nummi) * 1677 v 1677 † 1677
- Nurmes * 1723 v 1723 † 1723
- Nurmijärvi * 1699 v 1696 † 1696
- Nurmo * 1766 v 1766 † 1766
- Nyby (fi. Säynäoja l. Olhava) * 1787—1839 v 1787—1834 † 1787—1839
- Nykarleby stads- o. landsförsamling (fi. Uudenkaarlepyyn kaupunki- ja maaseurakunta) * 1730 v 1730 † 1730
- Nykyrka (fi. Ususirkko) * 1725 v 1725 † 1725. — Nykyrko se Kalanti.
- Nylands och Tavastehus läns dragonregemente (fi. Uudenmaan ja Hämeen läänin rakuunarykmentti) H 1761—1762
- Nyslott (fi. Savonlinna) * 1880 v 1879 † 1879
- Nystads stads- o. landsförsamling (fi. Uudenkaupungin kaupunki- ja maaseurakunta) * 1688 v 1699 † 1688
- Nådendals stads- o. landsförsamling (fi. Naantalın kaupunki- ja maaseurakunta) * 1673 v 1673 † 1696
- Närpes (fi. Närpiö) * 1760 v 1760 † 1760
- Nötö * 1746—1804 v 1746—1803 † 1700—1792
- Oravais (fi. Oravainen) * 1701 v 1701 † 1701
- Orijärvi H 1804—1869
- Orimattila * 1697 v 1697 † 1697
- Oripää * 1779 v 1779 † 1779
- Orisberg (fi. Orismala) * 1831—1871 v 1831—1869 † 1831—1871
- Orivesi * 1695 v 1695 † 1695
- Oulais (fi. Oulainen) * 1719 v 1719 † 1719
- Oulujoki (tid. Uleåborgs landsförsamling o. fi. Oulun maaseurakunta) * 1895 v 1902 † 1908
- Paavola * 1733 v 1734 † 1733
- Padasjoki * 1739 v 1745 † 1739
- Paltamo * 1727 v 1727 † 1727
- Pargas (fi. Parainen) * 1678 v 1678 † 1678
- Parikkala (tid. Jougio o. fi. Joushia) * 1765 v 1795 † 1765
- Parkano * 1807 v 1807 † 1807
- Patis (fi. Paattinen, tid. Paattiskorpi) * 1702 v 1694 † 1704
- Pattijoki (tid. Salois o. fi. Saloinen) * 1861 v 1855 † 1855
- Pedersöre (fi. Pietarsaaren pitäjä) * 1724 v 1723 † 1724
- Pelkosenniemi * 1917 v 1917 † 1917
- Pemar (fi. Paimio) * 1690 v 1690 † 1690
- Perho * 1784 v 1784 † 1784
- Pertunmaa * 1926 v 1926 † 1926
- Perä R 1834—1915. Jfr Mellilä
- Peräseinäjoki * 1799 v 1799 † 1799
- Petalax (fi. Petolahti) * 1810 v 1810 † 1810
- Petsamo * 1921 v 1930 † 1921

- Petäjavesi * 1808 v 1801 † 1801
 Pieksämäki * 1674 v 1721 † 1695
 Pielavesi * 1737 v 1737 † 1737
 Pielisensuu * 1915 v 1915 † 1915. Jfr Utra
 Pielisjärvi * 1689 v 1689 † 1689
 Pihlajavesi * 1834 v 1834 † 1834
 Pihtipudas * 1881 v 1882 † 1881
 Piippola * 1775 v 1775 † 1775
 Pikis (fi. Piikkilö) * 1740 v 1740 † 1740
 Pohjaslahti * 1936 v 1936 † 1936
 Pojo (fi. Pohja) * 1794 v 1794 † 1727
 Polvijärvi * 1856 v 1856 † 1856
 Posio * 1926 v 1926 † 1926
 Pudasjärvi * 1686 v 1686 † 1686
 Pukkila * 1699 v 1699 † 1699
 Pulkmila * 1724 v 1725 † 1698
 Punkaharju * 1922 v 1922 † 1922
 Punkalaitio (fi. Punkalaidun) * 1690
 v 1690 † 1690
 Puolango (fi. Puolanka) * 1789 v 1789
 † 1789
 Purmo * 1775 v 1775 † 1775
 Pusula * 1677 v 1677 † 1681
 Puumala * 1708 v 1708 † 1708
 Pyhäjoki * 1692 v 1691 † 1691
 Pyhäjärvi N. l. (fi. U. l.) * 1723 v 1774
 † 1722
 Pyhäjärvi U. l. (fi. O. l.) * 1721 v 1722
 † 1719
 Pyhäjärvi V. l. * 1721 v 1722 † 1721
 Pyhämaa (tid. Pyhämaa Ö. o. fi. Pyhä-
 maan Luoto) * 1814 v 1814 † 1814. Jfr
 Pyhäranta
 Pyhäntä * 1909 v 1909 † 1909
 Pyhäranta (tid. Pyhämaa Rohdais o. fi.
 Pyhämaan Rohdainen) * 1685 v 1685
 † 1697
 Pyhäselkä * 1914 v 1923 † 1915
 Pylkönmäki * 1900 v 1900 † 1900
 Pyttis (fi. Pyhtää) * 1703 v 1702 † 1695
 Pärmark (fi. Pomarkku) * 1804 v 1804
 † 1804
 Pälkjärvi * 1851 v 1851 † 1851
 Pälkäne * 1711 v 1711 † 1711
 Pärnä (fi. Pernaja) * 1736 v 1736 † 1736
 Pörtom (fi. Pirttikylä) * 1750 v 1750
 † 1782
 Pöytis (fi. Pöytyä) * 1661 v 1671 † 1688
 Rantasalmi * 1700 v 1700 † 1700
 Ranua * 1916 v 1917 † 1917
 Raumo stads- o. landsförsamling (fi.
 Rauman kaupunki- ja maaseurakunta)
 * 1683 v 1759 † 1759
 Rautalampi * 1695 v 1695 † 1695
 Rautavaara * 1860 v 1860 † 1860
 Rautio * 1807 v 1807 † 1807
 Rautjärvi * 1746 v 1756 † 1746
 Rautus (fi. Rautu) * 1737 v 1737 † 1737
 Reisjärvi * 1732 v 1732 † 1732
 Rengo (fi. Renko) * 1719 v 1708 † 1704
 Replot (fi. Raippaluoto) * 1782 v 1782
 † 1782
 Reso (fi. Raisio) * 1692 v 1692 † 1714
 Revolax (fi. Revonlahti) * 1804 v 1804
 † 1804
 Riihimäki * 1922 v 1922 † 1922
 Riistavesi * 1924 v 1924 † 1924
 Rimito (fi. Rymättylä) * 1693 v 1693
 † 1716
 Ristijärvi * 1808 v 1808 † 1807
 Rovaniemi * 1712 v 1711 † 1711
 Ruokolax (fi. Ruokolahti) * 1732 v 1732
 † 1732
 Ruovesi * 1681 v 1681 † 1681
 Ruskeala * 1791 v 1791 † 1791
 Rusko * 1693 v 1700 † 1794
 Rutakko * 1855—1919 v 1855—1919 † 1855
 —1919. Jfr Sonkajärvi
 Räisälä * 1751 v 1752 † 1751
 Rävsvö (fi. Reposaari) * 1888 v 1888 † 1866
 Saari * 1928 v 1928 † 1928
 Saarijärvi * 1788 v 1788 † 1788
 Sagu (fi. Sauvo) * 1689 v 1735 † 1698
 Sahalax (fi. Sahalahti) * 1683 v 1684
 † 1684
 Saima kanal (fi. Saimaan kanava) * 1848
 —1857 v — † 1848—1856
 Sakkola * 1735 v 1735 † 1735
 Salla (tid. Kuolajärvi) * 1839 v 1840 † 1840
 Salmis (fi. Salmi) * 1852 v 1852 † 1852
 Salo * 1685 v 1689 † 1685
 Salois (fi. Saloinen, tid. Salo U. l.) * 1749
 v 1750 † 1749. Jfr Pattijoki
 Saltvik * 1655 v 1699 † 1699
 Sammatti * 1688 v 1778 † 1688
 S:t Andreae (fi. Antrea) * 1724 v 1724
 † 1725
 S:t Bertils (fi. Pertteli) * 1685 v 1685
 † 1685
 S:t Jakob 1. Fagernäs (fi. P. Jaakoppi 1.
 Kunnarainen) * 1764 —1792 v — † 1753
 —1792. Jfr Gustavs
 S:t Johannes (fi. Johannes, tid. Kackis
 fi. Kakkii) * 1732 v 1739 † 1732
 S:t Karins (fi. Kaarina, tid. Nummis A. l.
 (o. fi. Nummi T. l.)) * 1684 v 1682 † 1682
 S:t Marie (fi. Maariatid. Vårfrukyrko o.
 Röntämäki) * 1714 v 1720 † 1721
 S:t Michels landsförs mling (fi. Mikkelin
 maaseurakunta) * 1688 v 1690 † 1695
 S:t Michels stadsföramling (fi. Mikkelin
 kaupunkiseurakunta) * 1871 v 1871 †
 1871
 S:t Märten (fi. Marttila, tid. Nyby)
 * 1696 v 1696 † 1696
 Sastmola (fi. Merikarvia) * 1670 v 1670
 † 1709
 Savitaipale * 1918 v 1918 † 1918
 Savonranta * 1863 v 1863 † 1863
 Savukoski * 1917—1930 v 1917—1930
 † 1917—1930

- Seinäjoki * 1816 v 1864 † 1816
 Seiskari (*Seitskär) * 1750 v 1753 † 1750
 Sibbö (fi. Sipoo) * 1729 v 1729 † 1729
 Sideby (fi. Siipyy) * 1787 v 1787 † 1787
 Sievi (tid. Evijärvi U. l.) * 1736 v 1736
 † 1736
 Siikajoki * 1722 v 1722 † 1722
 Siilinjärvi (urspr. Kasurila) * 1924 v 1924
 † 1924
 Sikais (fi. Siikainen) * 1774 v 1774 † 1774
 Simo * 1763 v 1763 † 1763
 Simpele * 1922 v 1922 † 1922
 Sippola * 1843 v 1843 † 1843
 Sjundeå (fi. Siuntio) * 1721 v 1722 † 1722
 Sjalö (fi. Seili) H 1740—1842
 Skarpans H 1843—1857
 Snappertuna * 1730 v 1730 † 1730
 Soanlax (fi. Soanlahti) * 1888 v 1888 † 1888
 Sodankylä * 1759 v 1759 † 1759
 Soini * 1793 v 1793 † 1793
 Solv (fi. Sulva) * 1692 v 1752 † 1699
 Somero * 1697 v 1695 † 1695
 Sommarnäs (fi. Somerniemi) * 1695 v 1695
 † 1690
 Sonkajärvi * 1920 v 1920 † 1920. Jfr
 Rutakko
 Sordavala landsförsamling (fi. Sortavalan
 maaseurakunta) * 1723 v 1723 † 1723
 Sordavala stadsförsamling (fi. Sortavalan
 kaupunkiseurakunta) * 1891 v 1891
 † 1891
 Sotkamo * 1729 v 1750 † 1729
 Sottunga * 1728 v 1728 † 1728
 Storkyro (fi. Isokyrö) * 1718 v 1718 † 1718
 Stora (fi. Isojoki) * 1734 v 1734 † 1732
 Strömfors (fi. Ruotsinpyhtää) * 1744
 v 1744 † 1744
 Strömsdal (fi. Juankoski) * 1863 v 1863
 † 1863
 Sulkava * 1692 v 1667 † 1688
 Sumiais (fi. Sumiainen) * 1828 v 1836
 † 1816
 Sund * 1695 v 1695 † 1695
 Suodenniemi * 1770 v 1770 † 1770
 Suojärvi * 1852 v 1852 † 1852
 Suomenniemi * 1772 v 1772 † 1772
 Suomusjärvi (tid. Laidikka) * 1697 v 1697
 † 1696
 Suomussalmi * 1787 v 1787 † 1787
 Suonenjoki * 1793 v 1793 † 1793
 Suoniemi * 1759 v 1759 † 1759
 Svartholm (fi. Svartholma) * 1790—1846
 v 1790—1839 † 1790—1846
 Svartå (fi. Mustio) * 1670—1928 v 1669
 —1928 † 1675—1929
 Sveaborgs artillerikompani (fi. Viaporin
 tykistökomppania) * 1779—1808 v —
 † —
 Sveaborgs garnisons- l. slotts-församling (fi.
 Viaporin garnisoni- l. linnaseurakunta)
- * 1815—1907, v 1893—1906 † 1855—
 1907
 Svensksunds garnison (fi. Ruotsinsalmen
 garnisoni) H 1839—1849
 Sysmä * 1740 v 1757 † 1754
 Säckijärvi * 1737 v 1737 † 1737
 Säskylä * 1680 v 1699 † 1699
 Säminge (fi. Sääminki) * 1708 v 1708
 † 1708
 Säräisniemi * 1860 v 1858 † 1860
 Säyneinen * 1921 v 1920 † 1921
 Säynätsalo * 1923 v 1923 † 1923
 Sääksmäki * 1685 v 1685 † 1685
 Taipalsaari * 1747 v 1747 † 1747
 Taivalkoski (tid. Jokijärvi) * 1875 v 1875
 † 1880
 Tammela * 1681 v 1681 † 1681
 Tammerfors (finska) domkyrkoförsamling
 (fi. Tampereen (suomalainen) tuomio-
 kirkkoseurakunta) * 1785 v 1785 † 1785
 Tammerfors Harju församling (fi. Tam-
 pereen Harjun seurakunta) * 1937 v 1937
 † 1937
 Tammerfors svenska församling (fi. Tam-
 pereen ruotsalainen seurakunta) * 1926
 v 1926 † 1926
 Tarvasjoki (tid. Eura kapell) * 1774 v 1774
 † 1774
 Tavastehus (Lovisa) artillerikompani (fi.
 Hämeenlinnan (Loviisan) tykistökompani-
 a) * 1788—1802 v 1788—1801
 † 1788—1801
 Tavastehus stads- o. landsförsamling (fi.
 Hämeenlinnan kaupunki- ja maaseura-
 kunta) * 1698 v 1698 † 1700
 Tavastkyro (fi. Hämeenkyrö, tid. Kyro,
 o. fi. Kyrö) * 1670 v 1674 † 1674
 Teisko * 1648 v 1648 † 1648
 Temmes * 1777 v 1798 † 1777
 Tenala (fi. Tenhola) * 1683 v 1683 † 1683
 Terijoki * 1903 v 1903 † 1903
 Terijärvi (fi. Teerijärvi) * 1691 v 1691
 † 1691
 Tervo * 1926 v 1926 † 1926
 Tervola * 1699 v 1698 † 1698
 Tohmajärvi * 1730 v 1726 † 1726
 Toholampi * 1710 v 1711 † 1710
 Toivakka * 1890 v 1890 † 1890
 Torneå (fi. Tornio) * 1718 v 1717 † 1718
 Tottijärvi * 1692 v 1702 † 1696
 Tulois (fi. Tuulos) * 1746 v 1737 † 1737
 Turtola * 1820 v 1820 † 1820
 Tusby (fi. Tuusula) * 1722 v 1722 † 1722
 Tuupovaara (tid. Kovero) * 1902 v 1902
 † 1902
 Tuusniemi * 1804 v 1804 † 1804
 Tykö (fi. Teijo) * 1760—1869 v 1768—
 1868 † 1740—1869
 Tyrnävä * 1822 v 1832 † 1825
 Tyrvis (fi. Tyrväå) * 1665 v 1665 † 1665
 Tyrvântö * 1730 v 1730 † 1730

- Tytterskär (fi. Tytärsaari) * 1750 v 1750
† 1750
- Töfsala (fi. Taivassalo) * 1666 v 1667
† 1666
- Töysä * 1800 v 1808 † 1800
- Uguniemi (fi. Uukuniemi) * 1691 v 1691
† 1691
- Uleåborgs domkyrkoförsamling [tid. stads-
församling] (fi. Oulun tuomiokirkko-seu-
rakunta [tid. kaupunkiseurakunta])
* 1722 v 1724 † 1722
- Uleåsalö (fi. Oulunsalo) * 1723 v 1723
† 1722
- Ullava * 1798 v 1798 † 1798
- Ulvby (fi. Ulvila) * 1723 v 1723 † 1723
- Urais (fi. Uurainen) * 1805 v 1848 † 1805
- Urdiala (fi. Urjala) * 1718 v 1718 † 1718
- Uskela * 1685 v 1689 † 1685
- Utajärvi * 1762 v 1762 † 1762
- Utra H 1901—1910. Jfr Pielisensuu
- Utsjoki * 1742 v 1743 † 1749
- Vahto * 1720 v 1718 † 1741
- Vahviala * 1921 v 1921 † 1921
- Valkeakoski * 1940 v 1940 † 1940
- Valkeala * 1706 v 1706 † 1706
- Valkjärvi * 1761 v 1761 † 1761
- Valtimo * 1908 v 1908 † 1908
- Vampula * 1685 v 1685 † 1685
- Varkaus * 1866 v 1882 † 1866
- Varpaisjärvi * 1909 v 1910 † 1910
- Vartsala 1. St. Johannes (fi. Vartsala 1.
P. Johannes) * 1698—1792 v 1698—
1782 † 1761—1792. Jfr Gustavs
- Vasa finska församling (fi. Vaasan suoma-
lainen seurakunta) * 1803 v 1803 † 1803
- Vasa svenska församling (fi. Vaasan ruot-
salainen seurakunta) * 1928 v 1928
† 1928
- Veckelax (fi. Vehkalahti) * 1737 v 1743
† 1737
- Vederlax (fi. Virolahti) * 1656 v 1656
† 1656
- Vehkajärvi H 1774—
- Vehmalais (fi. Vehmalainen) * 1771—1868
v 1771—1868 † 1771—1869
- Vehmersalmi * 1920 v 1920 † 1920
- Velkua * 1809 v 1809 † 1809
- Vemo (fi. Vehmaa) * 1685 v 1685 † 1685
- Vesanto * 1858 v 1858 † 1858
- Vesilax (fi. Vesilahti) * 1755 v 1756 † 1838
- Vetil (fi. Veteli, tid. Övervetil o. fi. Yli-
veteli) * 1673 v 1673 † 1673
- Viborgs (gamla) domkyrka (fi. Viipurin
(vanha) tuomiokirkko) R 1655—1704
- Viborgs (finska) domkyrkoförsamling (fi.
Viipurin (suomalainen) tuomiokirkko-
seurakunta) * 1793 v 1793 † 1793
- Viborgs landsförsamling (fi. Viipurin
maaseurakunta) * 1686 v 1686 † 1686
- Viborgs stads svenska församling (fi.
Viipurin kaupungin ruotsalainen seura-
kunta) * 1710 v 1708 † 1709
- Viborgs tyska församling (fi. Viipurin
saksalainen seurakunta) * 1757 v 1757
† 1773
- Vichtis (fi. Vihti) * 1686 v 1686 † 1698
- Vieremä * 1921 v 1921 † 1921
- Vihanti * 1738 v 1739 † 1738
- Viiälä * 1927 v 1927 † 1927
- Viitasaari * 1711 v 1711 † 1711
- Viljakkala * 1796 v 1825 † 1796
- Villmanstrand (fi. Lappeenranta) * 1851
v 1851 † 1851
- Villnäs (fi. Askainen) * 1731 v 1734 † 1731
- Vilppula * 1906 v 1906 † 1906
- Vindala (fi. Vimpeli) * 1809 v 1809 † 1809
- Virdois (fi. Virrat) * 1760 v 1760 † 1760
- Virmo (fi. Mynämäki) * 1665 v 1691 † 1725
- Virtasalmi * 1905 v 1905 † 1905
- Vittis (fi. Huittinen) * 1660 v 1660 † 1660
- Vittisbofjärd (fi. Ahlainen) * 1722 v 1767
† 1723
- Vuokki —
- Vuoksela * 1913 v 1913 † 1914
- Vuoksenranta * 1919 v 1919 † 1919
- Vuolijoki * 1907 v 1922 † 1907
- Vänä (fi. Vanaja) * 1680 v 1680 † 1738
- Värdö * 1710 v 1712 † 1710
- Värtsilä * 1867 v 1867 † 1867
- Västanfjärd * 1780 v 1780 † 1780
- Vörrä (fi. Vöyri) * 1688 v 1723 † 1689
- Ylihärmä * 1788 v 1788 † 1788
- Yli-Ii * 1933 v 1933 † 1933
- Ylistaro * 1718 v 1718 † 1718
- Ylivieska * 1683 v 1683 † 1683
- Ylämaa * 1925 v 1925 † 1925
- Yläne * 1662 v 1672 † 1666
- Ylöjärvi * 1781 v 1781 † 1781
- Ypäjä (tid. Bertula o. fi. Perttula) * 1719
v 1838 † 1838
- Åbo (finska) domkyrkoförsamling (fi.
Turun (suomalainen) tuomiokirkko-seu-
rakunta) * 1689 v 1689 † 1689
- Åbo Mikael's församling (fi. Turun Mikae-
lin seurakunta) * 1921 v 1921 † 1921
- Åbo Märten's församling (fi. Turun Martin
seurakunta) * 1921 v 1921 † 1921
- Åbo slotts-församling (fi. Turun linnaseu-
rakunta) * 1786—1803, v 1786—1805,
† 1786—1799
- Åbo svenska församling (fi. Turun ruot-
salainen seurakunta) * 1736 v 1736
† 1736
- Åbo tyska församling (fi. Turun saksalai-
nen seurakunta) * 1928 v 1928 † 1928
- Äggelby (fi. Oulunkylä) * 1921 v 1921
† 1921
- Åvik H 1804—1819

Äyräpää * 1926 v 1926 † 1926
 Äänekoski * 1907 v 1907 † 1907
 Östermark (fi. Teuva) * 1722 v 1722
 † 1722
 Östersundom H 1799—1837
 Överby (fi. Yliskylä) * 1806—1865 v 1806
 —1865 † 1806—1865

Överkiminge (fi. Ylikiiminki) * 1744 v 1744
 † 1745
 Övermark (fi. Ylimarkku) * 1885 v 1890
 † 1885
 Övertorneå (fi. Ylitornio) * 1845 v 1880
 † 1881

2. Grekisk-katolska församlingar.

Fredrikshamn (fi. Hamina) * 1803 v 1803
 † 1803
 Halila * 1893—1919 v 1893—1919 † 1893
 —1919
 Hangö (fi. Hanko) * 1897—1917 v 1897—
 1917 † 1897—1917
 Helsingfors (fi. Helsinki) * 1827 v 1827
 † 1827
 Ilomants (fi. Ilomantsi) * 1809 v 1809
 † 1809
 Joensuu * 1893 v 1893 † 1893
 Kellomäki * 1910—1924 v 1910—1924
 † 1910—1924
 Kexholm (fi. Käkisalmi) * 1779 v 1779
 † 1779
 Kiteå * 1780 v 1780 † 1780
 Korpiselkä * 1799 v 1799 † 1799
 Kotka * 1896 v 1896 † 1896
 Kuokkala * 1900—1932 v 1900—1932
 † 1900—1932
 Kuopio * 1847 v 1847 † 1847
 Kyyrölä * 1894 v 1827 † 1894
 Mantsinsaari * 1882 v 1882 † 1882
 Nykyrka (fi. Uusikirkko) * 1854 v 1854
 † 1854
 Nyslott (fi. Savonlinna) [-Kuopio] * 1801
 v 1801 † 1801

Palkeala * 1865 v 1865 † 1865
 Petsamo * 1857 v 1855 † 1857
 Pitkäranta * 1899 v 1899 † 1899
 Raivola * 1800—1931 v 1800—1931 † 1800
 —1931
 Salmis (fi. Salmi) * 1809 v 1809 † 1809
 Sit Anne bruk (fi. Annantehdas) * 1898
 v 1898 † 1898
 Sordavala (fi. Sortavala) * 1795, v 1795
 † 1795
 Suistamo * 1792 v 1792 † 1792
 Suojärvi * 1802 v 1802 † 1802
 Taipale * 1806 v 1809 † 1806
 Tavastehus (fi. Hämeenlinna) * 1904
 v 1904 † 1904
 Terijoki * 1898 v 1898 † 1898
 Tiurula * 1913 v 1913 † 1913
 Vasa (fi. Vaasa) * 1863 v 1863 † 1863
 Viborg (fi. Viipuri) * 1799 v 1799 † 1799
 Viborgs finska församling (fi. Viipurin
 suomalainen seurakunta) * 1930 v 1930
 † 1930
 Villmanstrand (fi. Lappeenranta) * 1785
 v 1785 † 1785
 Åbo (fi. Turku) * 1845 v 1845 † 1845

3. Romersk-katolska församlingar.

Helsingfors (fi. Helsinki) * 1856 v 1856
 † 1856
 Terijoki * 1930 v 1930 † 1930

Viborg (fi. Viipuri) * 1800 v 1802 † 1801
 Åbo (fi. Turku) * 1930 v 1930 † 1930

Biografisk historiografi och Svenskt Biografiskt Lexikon.

Några huvudlinjer av utvecklingen.

Av **Bengt Hildebrand.**

Biografi — av grek. *βίος*, liv, och *γράφειν*, skriva — betyder levnadsteckning. Liksom ordet är av antikt ursprung, så är också begreppet. Vill man förstå biografins utveckling från antiken till modern tid, måste man insätta den i större sammanhang, se den i samband med *historieskrivning* och *människouppfattning* under olika tidsåldrar. I biografien speglas dessa förhållanden främst i meddelande av biografisk-historiska *fakta* och i *personkaraktistik*.¹

I sin enklaste form, t. ex. gravstenens eller minnestavlans korta inskrift, är biografien en pietetens hyllning av de döda. En gammal atensk filosof uttryckte vackert denna tankegång i äreminnet över stupade soldater: »Med deras hädangång gick ej vår kärlek hädan, oförgängligt hos förgängliga människor lever minnet av dem som ej mer leva.»² Vad den utbildade biografien angår, är det kännetecknande för antiken, att till historieskrivning i vår mening hörde den dåtida levnadsskildringen knappast. Den utgjorde snarare, liksom större delen av antik historieskrivning, en gren av retoriken, hade mindre rent historiska än litterärt-stilistiska mål.³ Inom senantiken

¹ Om biografins historia föreligger en stor litteratur, som här icke kan annat än flyktigt beröras. Någon stor sammanfattande monografi om ämnet känner jag dock icke. Partierna nedan om biografins allmänna utveckling göra ej anspråk på att vara annat än ett kort exemplifierande litteraturreferat; detsamma gäller i vissa delar också rörande framställningen av den äldre svenska biografins historia. — Utom i noterna nedan nämnda personer har jag att för genomgång av korrekturet, för hjälp och anvisningar tacka bl. a. f. arkivrådet Joh. Ax. Almquist, professor Nils Ahnlund, överbibliotekarierna A. Grape och G. Carlquist, författaren Gustaf Stridsberg, fil. dr Toni Schmid och amanuensen fil. lic. N. L. Rasmusson.

² I. Harrie, *Athenare* (1927), s. 134.

³ Huvudarbetet är Friedrich Leo, *Die griechisch-römische Biographie nach ihrer literarischen Form* (1901; 329 s.), en mycket intressant framställning. Jfr bl. a.: H. Delehaye, *Les légendes hagiographiques* (3:e uppl. 1927), s. 62; Marie Schütt, *Die englische Biographie der Tudor-Zeit* (1930), kap. Die antike Biographik, s. 18—22; H. Christern, *Entwicklung und Aufgaben biographischer Sammelwerke. Ein Beitrag zur Geschichte der Historiographie* (i Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Klasse, 29, 1933; 82 s.), s. 9 f.; om den senromerska biografien Hilde Vogt, *Die literarische Personenschilderung des*

utbildade sig två huvudtyper av biografi, företrädta av greken Plutarchos († omkr. 120 e. Kr.) och romaren Suetonius († efter 140 e. Kr.). Den förres parallellteckningar av grekiska och romerska statsmän äro utförda i konstfullt berättande framställning och ha pedagogiskt-moralisk tendens, äro panegyriskt skrivna, lärorika karaktärsskildringar, framställa levnadslopp och död. Suetonius' kejsarbiografier åter, vilka fingo stor betydelse som mönster, äro anekdotmässiga, konstlöst beskrivande framställningar av kejsarnas personer och privatliv. Han skildrar personligheten efter bestämt schema, förtecknar pedantiskt de enskilda egenskaperna, bl. a. det yttre: växt och utseende, kläder, hälsa, o. s. v. Med denna realism förenas ett visst psykologiskt intresse. För övrigt visar antiken även de andra slag, som pläga räknas till biografisk litteratur: självbiografi, memoarer, dagböcker och brev.¹ Som memoarer kan man betrakta Xenofons »Anabasis». Och den döende forntiden lämnade oss i arv en av alla tiders mest berömda självbiografier, Augustinus' »Bekännelser». För personlighetsbedömning ger antiken småningom även den icke-litterära form, som utgöres av karaktärsporträtt i skulptur.

Redan till senantikens kristna levnadsskildring hör också den begynnande helgonlegenden, som sedan utvecklas under medeltiden.² Legendens mål var uppbyggelse, den kan naturligtvis ge vissa fakta men framställde främst en kristen idealtyp som förebild, under utskiljande av det individuellt karakteristiska. Därför överflödar den hagiografiska litteraturen oftast av konventionellt stoff, allmänt hållna, panegyriska personteckningar, som vandra från den ena legenden till den andra. Medeltidens betraktelsesätt tog föga hänsyn till det individuella och man skrev efter schablon även i den profana

frühen Mittelalters (1934; Beitrag zur Kulturgeschichte des Mittelalters und der Renaissance, 53), s. 6—31; Th. Birt, Römische Charakterköpfe (3:e uppl., 1918), s. 6 f.; jfr Harrie, a. a., passim. Om Schütts och Vogts m. fl. hithörande arbeten jfr samlingsrec. av O. Wieselgren i Lychnos 1936, s. 382—385. En antik historiker, som medvetet undviker retorik, är ju Polybios († 120 f. Kr.). Av det antika historisk-biografiska materialet utanför Grekland och Romerska riket har det inhemska *egyptiska* och *assyrisk-babyloniska* stoffet ju icke haft någon *historiografisk* betydelse, emedan det ej blev tolkat förrän på 1800-talet. Annorlunda förhåller det sig naturligtvis med den *judiska* framställningen, som fått sin inverkan främst genom den kristna kyrkan. Av stort intresse men också utan historiografisk vikt i detta sammanhang är den *kinesiska* utvecklingen, varom se t. ex. Harald Hjærne, Kinas störste kejsare (särtr. ur Julbok 1906), bl. a. s. 24 f., och B. Karlgren i Världshistoria, utg. av S. Tunberg o. S. E. Bring, del 15 (1928), s. 108 f.

¹ Om brev jfr Hermann Peter, Der Brief in der römischen Literatur (särtr. ur bd 20 av Abhandlungen der Philol.-Hist. Classe der Königl. Sächsischen Gesellschaft für Wissenschaft, Leipzig 1901; benägen anvisn. av riksarkivarien H. Almqvist).

² Huvudarbetet är Delehayes klassiska, ovan anf. studie. Jfr vidare Vogt o. Schütt, a. a., samt t. ex. J. Burckhardt, Die Kultur der Renaissance (11:e uppl. 1913), 2, s. 49 ff., o. D. Stauffer, English biography before 1700 (Cambridge, Mass., 1930), s. 4—22.

biografien, ägnad åt t. ex. furstar och riddare.¹ Man skulle säga »goda saker om goda män» och »dåliga saker om onda personer».² En konung var rättfärdig eller orättfärdig, en *rex iustus* eller *iniustus*. När medeltida biografier äro som bäst, återge de däremot levande det allmänna kulturillståndet; man kan för nordisk publik peka på Snorre Sturlasons konungasagor. Dock kan redan från tidig medeltid framhållas en så levande biografi som Einhards över Karl den store, efter Suetonius' mönster.³ Med senmedeltidens starkt ökade kultur utvecklas också förmågan av nyanserad personskildring. En livfull bild av Ludvig den helige lämnar Joinville i sin biografi över denne.⁴ I medeltidsriken med hög kultur som det bysantinska ger litteraturen möjlighet till ganska ingående levnadsteckning, även i fråga om personkaraktärer.⁵ Redan på 1300-talet uppkomma biografiska samlingsverk rörande berömda män och kvinnor,⁶ bl. a., efterliknande Plutarchos. Därmed äro vi inne på renässans och humanism.

Renässansen stegrar starkt intresset för det individualhistoriska, men biografien fortsätter likvisst i ej ringa grad att ansluta till antika retoriska förebilder.⁷ Som uttryck för hjältedyrkan kommer det utbildade äreminnet, hyllning av de levande eller *necrologium* över de döda. Historiskt-kritiskt sanningssökande och sovrande av fakta ligga ännu fjärran och formen tillåter ej djupare personlighetskaraktäristik. Emellertid se även mera realistiska skildringar dagen och ibland kan den italienska humanistbiografien ge fina, karakteristiska detaljer.⁸ Även samlingsverken fortsätta, t. ex. Vasaris konstnärsgrafier, livfulla men kritiklöst anekdotiska.⁹ Renässan-

¹ Jfr J. Huizinga, Ur medeltidens höst (1927), s. 18 f.

² Uttrycket är Bedas, se H. Nicolson, The development of English biography (1927), s. 18.

³ Jfr J. Steenstrup, Historieskrivningen, dens Udvikling gennem Tiderne, dens Væsen og Formaal (1915), s. 68 f.

⁴ Jfr Burckhardt, a. a., 2, s. 50, och J. Steenstrup, a. a., s. 71 ff.

⁵ Se t. ex. Charles Diehl's briljanta arbete Figures byzantines, 1—2 (även i sv. övers. 1920—22).

⁶ Burckhardt, a. a., 1, s. 166.

⁷ H. Gmelin, Personendarstellung bei den florentinischen Geschichtsschreibern der Renaissance (1927; Beiträge zur Kulturgeschichte des Mittelalters und der Renaissance, hrsg. v. W. Goetz, bd 31); E. Fueter, Geschichte der neueren Historiographie (3:e uppl. 1936), kap. Die humanistische Biographie, s. 92—106; H. Christern, a. a., s. 10; D. Stauffer, a. a., passim. Om Plutarchos' inflytande på renässanslitteraturen jfr t. ex. H. Elvson, Två svenska apoftegmasamlingar (i Vet.-societetens i Lund Årsbok 1936; benägen anvisn. av docent Ingvar Andersson).

⁸ T. ex. Benedetto Varchis skildring av Luigi Alamanni som talare: stillfrågad om sin mening rodnade han först, ty han var mycket anspråkslös, reste sig därpå, tog vördsamt mössan av huvudet och började med icke särskilt hög stämman, etc. (Gmelin, a. a., s. 90).

⁹ Om Vasari Fueter, a. a., s. 96—98, 612.

sens berömdaste självbiografi är väl konstnären Benvenuto Cellinis († 1571). Av stor biografisk betydelse blir redan från senmedeltiden även det nu tillkomna, målade porträttet.

Om renässanstidens också i Frankrike¹ stigande intresse för det personliga vittna Rabelais' ord: »studera även den andra världen, som är människan». Montaignes essayer, i verkligheten självbiografiska anteckningar, visa en introspektion, en självkänedom, som är ny och märklig. Hans skepticism låter honom se nyanserna, han blir realist, han blir också tolerant.² En dylik inställning är banbrytande för historisk objektivitet över huvud, således även i levnadsskildringen. Samtidigt börjar i Europa med världsbildens och världsuppfattningens förändring tillika den sekularisering av människostudiet — befrielsen från dominerande teologiska synpunkter — som småningom men mycket sakta gör sig gällande.

Den biografiska litteraturens stora utvecklingsmiljö under 1600-talet blev Frankrike.³ Det vällde där fram den rika ström av biografiska monografier, självbiografier, memoarer, dagböcker och brev, som alltjämt leva och fångsla läsaren med författare som Saint-Simon⁴ och Madame de Sévigné. Det var nu mindre fråga om uppbyggelse, man ville underhålla och roa. »Les histoires», skrev Mme de Sévigné 1690 till sin dotter, »c'est un grand asile contre l'ennui.» En viktig historisk-biografisk nyvinning voro emellertid, trots äreminneskaraktären, de »Éloges des académiciens», vilka Fontenelle som sekreterare 1697—1740 i Académie des sciences införde och som blevo förebildande också för svensk biografi.⁵ Samtidigt förberedde 1600-talet genom sina stora naturvetenskapliga upptäckter en alldeles ny tid, förändrade på fullständigt omvälvande sätt hela kulturuppfattningen. Därmed ändras småningom icke blott människokunskapen utan också människoskildringen. Tillika framkom mot seklets slut inom diplomatiken, urkundsforskningen, genom benedikтинernas arbeten en fordran på historisk noggrannhet, en källkritik, som förmäldes med förnufts kritik, som således önskade framställa *fakta*.⁶ Detta inverkade på alla grenar av historieskrivningen, också biografien.

¹ Om äldre biografi i Frankrike jfr inledningen i K. Nitsche, *Biographie und Kulturproblematik im gegenwärtigen Frankreich* (1932; *Romanische Studien*, H. 31).

² Montaigne, som ju levde i religionskrigens tid, skrev ironiskt: »C'est mettre ses conjectures à un bien haut prix que d'en faire cuire un homme tout vif.»

³ Fueter, a. a., kap. Frankreich: Memorialisten; s. 148—160.

⁴ Fueter, s. 158 ff.

⁵ O: Sylwan, *Till svensk biografis historiografi* (i *Samlaren* 1935), s. 91.

⁶ Jfr bl. a. Fueter, a. a., s. 307—330; Steenstrup, a. a., s. 102—107; W. Bauer, *Einführung in das Studium der Geschichte* (2:a uppl. 1928); s. 249.

Sjuttonhundratalet skapade en av världens mest bekanta biografiska levnadsskildringar i Voltaires »Charles XII», således med svenskt ämne, och en av alla tiders bästa och mest levande i Boswells »Life of Samuel Johnson». Det *historiska* värdet av dessa två biografier är väsentligt olika. Det är stort hos den senare, ty Boswell arbetade mera med biografiskt primärmaterial genom sitt rent personliga vänskapsförhållande till dr Johnson.¹ Det är mindre hos Voltaire,² ty historieskrivningen hade ännu långt till sin allmänna vetenskapligt-metodiska omdaning. Emellertid börjar under detta århundrade också allmännare de biografiska samlingsverken, *biografiska lexika*. Stoffet insmältes i den stora Encyclopedien bland dylikt av allmän karaktär. I t. ex. Moréris bekanta »Le grand dictionnaire historique» (första uppl. 1674, sista, 10 bd, 1759), dominerar helt det historisk-genealogisk-biografiska materialet. Än mera direkt biografiskt specialiserat är Chr. G. Jöchers »Allgemeines Gelehrten-Lexicon» (1750—51).³ Det akademiska minnestalet åter blomstrar visserligen men förflockas och förfaller mot århundradets slut genom den franske författaren och akademisten Antoine Léonard Thomas, som återför biografien till mestadels ren retorik, svassande och grannlätsaktiga vältalighetsprov.⁴

Men 1700-talet var ett överflödande rikt sekel med många skilda strömmar i sitt sköte. Vid sidan av upplysningens förnuftsmänniskoideal funnos andra och man talar med rätta om upplysningstidens romantik.⁵ Genom pietismen och dess utlöpare herrnhutismen i Tyskland fördjupas människokunskapen. I motsats till ortodoxt formelväsen kommer den religiösa synd- och skuldkänslan med tilltagande innerlighet, behov av introspektion och därmed en intensivare psykologi.⁶ Ett framhävande av individen och kallelsen följde härmed, liksom sinne för och beundran av den fredliga idogheten.⁷ Vad det senare betydde redan för personskildringens *urval* ligger i öppen dag. Det gällde ej längre blott furstar, krigare och helgon.

¹ Om Boswell se bl. a. M. Longaker, English biography in the eighteenth century (Philadelphia 1931), s. 407—476; Nicolson, a. a., s. 87—108.

² Jfr H. Brulin, Handskriftsmaterial till Voltaires Charles XII (i Karolinska Förbundets Årsbok 1940, s. 7—37).

³ Om Jöcher jfr O. Wieselgren, Bellmans krögarbiografier. Några anteckningar om »Biografiskt manuallexikon» i Hvad behagas? (i Svenska Dagbladet d. 26 maj 1934).

⁴ O. Sylwan, a. a., s. 93.

⁵ Jfr M. Lamm, Upplysningstidens romantik. Den mystiskt sentimentala strömningen i svensk litteratur, 1—2 (1918—20).

⁶ Jfr Hilding Pleijel, Der schwedische Pietismus in seinen Beziehungen zu Deutschland (1935), s. 167 ff.

⁷ D. Almqvist (rec. av B. Hildebrand, K. Sv. Vet.-akad.) i HT 1940, s. 225.

Nyttans århundrade började framhäva lantbrukaren¹ och industriidkaren, teknikern och köpmannen och med stigande kultur blomstrar också lärdomshistorien. Även de konstnärliga yrkena höjas, man räknar på annat sätt än förut med författare, artister och skådespelare. Vid sidan av upplysningens ytligt mekaniska människobild och religionens förinnerligade, tillkommer även något annat. Det är den strömning, som utgår från Rousseau och får sitt biografiska monument i dennes egna »Confessions», detta försök att avkläda människan i all hennes nakenhet, att borttaga de konventionella höljen, som dittills dolt människans verkliga gestalt.² Under århundradet stiger slutligen den vetenskapliga kritiken, fordran på exakta fakta, även på historiens fält. Franska revolutionen och dess följder öppna också arkiven för historisk och biografisk forskning.³

Revolutionerande för biografien i båda dess huvuddelar blev dock först den oerhörda brytningstid, vars verkningar vi nu begynna se alltmera klart, 1800-talet. Det begynner med den totalt förändrade människouppfattningen. Man kan ställa mot varandra upplysningens begrepp »L'homme machine» och romantikens människotyp, exemplifierad i t. ex. E. T. A. Hoffmanns berömda »Die Elixiere des Teufels». Med sina fantastiska skildringar av allt det dubbelbottnade hos människan, det ogenomträngliga och oberäkneligt labila, skapar denna romantik en oändligt mycket mera realistisk bild av oss själva än vad förnuftets sekel förmått. Den äldre tidens onyanserade personkaraktistiker i svart och vitt, den konventionellt-schematiska bilden av den logiska, enhetliga, statiska människan utan några slags outgrundliga djup — allt detta ger romantiken dödsstöten. Därtill inför romantiken med bl. a. sin sympatiserande syn på medeltiden begreppet *historisk relativitet*, som blev av största betydelse också för biografien. Man skulle icke döma utan förstå, söka inlevelse i det förlutna.⁴ I Frankrike ger Sainte-Beuve med sina litterära porträtt ett viktigt tillskott.⁵ Även skönlitteraturen lämnar århundradet ut genom sina olika riktningar, både den rent realistiska och den förnyat romantiska, ständigt nya bidrag till förståelsen av människan, fram

¹ I fråga om höjandet av lantbrukets och lantbrukarens anseende torde man också ha att räkna med inflytande från Kina (benäget påpekande av arkivarien D. Almqvist).

² Jfr inledningsorden i Rousseau's *Confessions*: »Je forme une entreprise qui n'eut jamais d'exemple, et dont l'exécution n'aura point d'imitateur. Je veux montrer à mes semblables un homme dans toute la vérité de la nature, et cet homme, ce sera moi.»

³ Fueter, a. a., s. 422 f.

⁴ Jfr J. Kulling, Atterboms »Svenska siare och skalder». En undersökning av hans litteraturhistoriska forskning (1931), passim.

⁵ Kulling, a. a., s. 130 ff.

till bl. a.: de skakande skräckbilderna hos Dostojevski. Historieskrivningen och skönlitteraturen ha var för sig uppgiften att spegla människolivet, men det sker med var sin metod. Den människokunskap, som skönlitteraturen ger, kan aldrig ersätta historieforskningens, men den måste i sina *allmänna* drag bli djupare än historiens, därför att den förras gestalter äro diktade eller pseudonyma. Det konventionella kan då inskränkas till ett minimum. Så snart en framställning är historisk, rör namngivna individer, blir förhållandet ett annat. Varken det historiska materialet eller hänsynen till andra tillåter där samma frihet som i litteraturen, särskilt icke beträffande levande eller nys bortgångna personer — en nekrolog har ju alltid, även i modern tid, vissa hagiografiska element. Ett undantag bildar i viss mån självbiografien, när den bedrivs av t. ex. sådana introspektionens mästare och offer som Søren Kierkegaard eller Henri Frédéric Amiel. Den fördjupade människokunskap, som vinnës genom litteraturen — i sin tur påverkad av filosofi och teologi, av naturvetenskap och teknik samt slutligen och icke minst av medicinen — den har också i hög grad befruktat historiskt betraktelsesätt. Därmed ändras återigen biografien: urvalet av återgivna gestalter, bedömningen av deras gärningar, person och karaktär.

Det svunna seklet frambringade icke mindre grundläggande och avgörande framsteg på det rent historiska området, nämligen i skapandet av en *vetenskaplig historisk metodik*.¹ Det är Rankes program, som här blev normerande också för de historiska sårdisciplinerna, bland dem biografien: Detta program, att söka utleta »wie es eigentlich gewesen»; innebar två huvudmoment: sanningskravet som ensam herre och källkritiken som dess tjänare. Det i all sin korthet klaraste uttrycket för denna källkritik synes mig vara det som med fransk pregnans formulerats av Charles Seignobos i hans (och Ch. V. Langlois') »Introduction aux études historiques» (1898): »Dokumenten lära oss ingenting direkt om de yttre fakta. Även när författaren har kunnat observera dessa, visar hans text blott, hur han velat framställa dem, icke hur han verkligen sett dem och ännu mindre, hur de verkligen varit.»² Det är således fråga om den från historisk synpunkt ojämför-

¹ De två banbrytande skrifterna äro B. G. Niebuhr, *Römische Geschichte*, 1—2 (1811 f.), och L. Ranke, *Zur Kritik neuerer Geschichtsschreiber* (1824). Om Niebuhr och Ranke se bl. a.: G. P. Gooch, *History and historians in the nineteenth century* (1913; anvisn. av förf. Gustaf Stridsberg); F u e t e r, a. a., s. 466—472, 472—485; J. Steenstrup, *Historieskrivningen under det nittonde århundradet* (1922); W. Norvin, *Barthold Georg Niebuhr og den historiske kritik* (i *Scandia* 1931, s. 155—170); F r i e d r. M e i n e c k e, *Leopold v. Ranke, Gedächtnisrede* (särtr. ur *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften*, 1936; 15 s.).

² I texten a. a., s. 130.

ligt viktiga vittnesvärderingen,¹ i första hand att skilja mellan äkta och falska dokument, därpå att särskilja primära och sekundära källor. Vittnesbörden skola därtill vägas, icke blott räknas, lyder en av denna källkritiks gyllene regler. Den arbetar både med rena förnuftsskäl, möjlighetsbedömning — t. ex. vid analys av en berättelse med ständiga citat i *direkt* anföring² — liksom med psykologiska skäl: vilka motiv kunna ha lett författaren vid nedskrivandet av hans text. På denna dubbelgrund, den historiska objektiviteten, ledd av källkritiska arbetssynpunkter, samt den fördjupade människokunskapen och människoskildringen, vilar all modern vetenskaplig biografi. För denna art av forskning har redan franska revolutionens tid men framför allt 1800-talet därtill framskaffat ett material, som aldrig stått någon tidigare epok till buds. Detta har skett genom det moderna arkivväsendet, som samlat, ordnat, beskrivit och gjort tillgängliga på helt annat sätt än förut de tallösa dokumentariska vittnesbörden om det och dem, som en gång varit.³ I vissa fall, t. ex. beträffande brevmaterial, har seklet i fråga därtill efterlämnat ett enastående historiskt stoff för tiden från ungefär romantikens genombrott fram till 1880-talet, då telefonen tillkom och den moderna dagspressen växer fram. Detta material är rikare än något föregående dylikt, tyvärr kanske också rikare än något som i den vägen framdeles kommer att bjudas.⁴

Till dessa framsteg, metodernas och materialets, lade 1800-talet slutligen också den vetenskapliga historiska litteraturens oerhörda tillväxt, icke minst i form av källpublikationer, tidskriftsserier

¹ Om den historiska metoden se, utom de i föreg. not a. a., de vanliga handböckerna: K. r. E r s l e v, *Historisk Teknik* (2:a uppl. 1926); E. B e r n h e i m, *Lehrbuch der historischen Methode* (6:e uppl. 1908); d e n s., *Einleitung in die Geschichtswissenschaft* (1912); L a n g l o i s o. S e i g n o b o s, i texten ovan a. a.; W. B a u e r s förut a. a. — Om vittnesvärdering jfr Arvid W a c h t m e i s t e r, *Vad är sanning? Vittnespsykologiens grunddrag* (1933), och där s. 160 f. anf. litt. — Det skulle vara en fördel för historisk och biografisk forskning, om personer, som icke erhållit direkt historisk utbildning, mera ville uppmärksamma den metodiska litteraturen, t. ex. ett så lätt tillgängligt litet arbete som Erslevs här nämnda. Ofta möter man just hos icke-fackmän en allt för stark respekt för litteraturuppgifterna, utan att dessa verkligen provas. Att dylika uppgifter och berättelser ibland icke ha den allra minsta »kärna», är för fackmannen blott en naturlig sak. Jfr t. ex. den källkritiska granskningen i B. H i l d e b r a n d, Lars Gathenhielm i historien och sägnen (PHT 1928, s. 1—20; se härom även PHT 1934, s. 276 f., o. 1938, s. 188).

² Det är ett vanligt fenomen, att biografiska och självbiografiska författare tro sig göra sin text mera levande genom att anföra långa samtal i direkt anföring. Sådant ger i stället fackmannen anledning att misstro autenticiteten, med tanke på hur svårt det är att länge minnas mer än några korta ord eller lösryckta satser i deras ursprungliga, talade skick.

³ Om arkiven bl. a. S t e e n s t r u p s sist a. a. (1922), s. 97—104.

⁴ Jfr B. H i l d e b r a n d, C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816—1837, I (1937), s. VI.

och samlingsverk. De förstnämnda innebära mångfaldigande av arkivmaterial. Tidskrifterna ge kunskap om den svällande speciallitteraturen och kritisk bedömning av dennas metod och innehåll. Samlingsverken åter bli ett av de förnämsta arbetsverktygen. De bilda översikter med dubbel syftning: belysning av kulturen och dess bärare samt minnesmärke däröver. Så bliva de på en gång vägledande och inspirerande. Bland dessa historiska samlingsverk intaga under 1800-talet de *biografiska lexika* en allt mer framträdande plats,¹ kompletterade av bl. a. de allmänna encyklopedierna samt mindre specialkalendrar av t. ex. Vem är det-typ. I Frankrike begynna de rent biografiska samlingsarbetena med dylika av mera allmän karaktär: »Biographie Universelle» (1:a uppl., 85 bd, 1811—62)², utg. av Louis Gabriel Michaud; verkets andra upplaga (45 bd) utkom 1842—65 och »Nouvelle Biographie Générale» (46 bd) utgavs 1852—66 av F. Hoefler.³ Av *nationella* biografiska lexika ha särskilt två blivit berömda. Det ena är ett barn just av den nya historievetenskapen och återgår på förslag av Ranke själv (1858, 1868).⁴ Det är »Allgemeine deutsche Biographie», som i 56 bd, varav det sista registerband, utgavs 1875—1912 av Bayerska Vetenskapsakademien i München. Det andra är engelsmännens berömda »Dictionary of National Biography» (72 bd, 1885—1913).⁵ I Frankrike har ett stort modernt nationellt lexikon börjat utkomma först sent: Dictionnaire de Biographie Française (hittills 3 bd, 1933—39, går från Aa- t. o. m. Aubermesnil). Den uppgift, som föreligger för dylika lexika, har tecknats av Hermann Christern i en studie i Preussiska Vetenskapsakademiens »Sitzungsberichte» i följande ord: *»Det historiska livet bäres av de mänskliga samhällena; dessa samhällen åter bestå av personer, som verka däri, utbilda sig där och leda dem. Historien uppstår av den fruktbringande växelverkan mellan personlighet och samhälle. Det är en av den historiska vetenskapens största uppgifter att uppspåra denna hemlighetsfulla förbindelse och växelverkan, ty här ligger en av det historiska livets djupaste källor.»*

¹ H. Christern, Entwicklung und Aufgaben biographischer Sammelwerke etc., passim.

² Huvudserien, bd 1—52, utkom 1811—28, »Parthie mythologique», bd 53—55, 1832—33, samt suppl., bd 56—85, 1834—62.

³ Vol. 1—9 hade titeln Nouvelle Biographie Universelle.

⁴ Christern, a. a., s. 29.

⁵ Huvudserien 63 bd (1885—1900), suppl. 3 bd (1902), ett andra suppl. 3 bd (1912). Därutöver 1 bd Errata (1904) samt Index and epitome (1903), ett dylikt index också till andra suppl. (1913). Senare tillägg: Twentieth century 1912—1921 (1927) och 1922—1930 (1937; med reg. 1901—30).

Historien om uppkomsten av nationella biografiska lexika i Europa¹ fordrar emellertid en komplettering till ovan givna uppgifter. Ty tidigast av alla tillkommer ett stort sådant biografiskt lexikon i Sverige, från 1835.

*

»Gunne lät hugga denna sten efter Önd, sin gode son, och efter sig själv. Faste ristade runorna.» I likartad form börjar svensk biografi och självbiografi, huggen i naturens hårda, hållfasta material. Frågar man, vilka som äro de första alldeles säkert historiskt kända namngivna svenskarna, så kommer det väl alltid att stå någon diskussion härom. Bland de säkraste torde väl vara konungarna Ottar och Adils, belagda både i sagolitteraturen och hos Beowulf. I varje fall är kungakategorien den, som ger det äldsta inslaget i det senaste Svenskt Biografiskt Lexikon, bl. a. just med Adils' namn.² Som andra kategori kommer kyrkan med den utlandsfödde Ansgar, som tredje runristarna med Asmund Karesson och Balle. Men de, vilkas minnen fäderna velat hugfästa i ristningens form, äro i allmänhet alltför okända för att få plats i ett nutida svenskt Pantheon. Undantag få dock göras för några, bl. a. för den berömde Jarlabanke, storbonden som ägde »hela Täbyn» i Uppland, givetvis också för t. ex. hövdingen Ingvar den vittfarne, vars existens är känd även från sagalitteraturen.

Av sydligare länder lärde den nordiska utposten sin kultur och följde deras utveckling. Den rättsliga urkunden, den torra annalnotisen, den konventionella helgonlegenden samt gravvården, som efterträdde runstenarna, giva oss många svenska namn. Men det är mest ett skuggspel. Klosters minnesböcker, nekrologierna, lämna småningom dödsdata och korta eftermälen, även för kvinnor. »Dagen före midsommarafton», heter det i Vadstena klostrets minnesbok 1392,³ »började syster Ingrid Björnsdotter att bli sjuk, och dog

¹ Av vikt för svensk biografisk forskning äro, utom de anförda, bl. a. de holländska lexika: »Biographisch woordenboek der Nederlanden» (21 bd, 1852—78; genomgående alfabetisk), red. av van der Aa, m. fl.; och »Nieuw nederlandsch biographisch woordenboek» (1911 ff.; hittills 10 bd, alfabetiskt uppställd inom varje bd). Av vikt äro även de amerikanska lexika (»The national cyclopædia of American biography», 23 bd + reg., 1898—1933, och »Dictionary of American biography», 1928 ff., hittills 16 bd) samt det polska: »Polski Słownik Biograficzny» (1935 ff.; jfr PHT 1935, s. 141, och HT 1938, s. 311 f.), utg. av polska vetenskapsakademien. Om de finska, danska och norska lexika se nedan s. 203 f., om det estniska s. 202.

² Jfr Kronologiskt register i bd 10 (1931) av Sv. Biogr. Lexikon (över alla biografier i bd 1—10).

³ Vadstena klostrets minnesbok (1918), s. 18.

omkring midnatt före Sankt Johannes döparens dag, och begrovs samma dag. Hon var född i Västergötland och var en ödmjuk och from människa.» Senare börjar man få notiser om approximativt födelseår. Det sker i större antal först vid de kyrkliga kanonisationsprocesserna, t. ex. rörande Birgitta och hennes dotter Katarina av Vadstena, ty vittnena tillfrågades om sin ålder.¹ Den 21 juni 1477 förhördes i Strängnäs rörande Katarina lagmannen Arvid Trolle, 37 år gammal, riddaren Gustav Karlsson (gumsehuvud), 60 år, samt riddaren Nils Sture, i sitt 50:e år. Stadsböckerna, särskilt tänkeböckerna, giva mera realistisk människokunskap, därför att de ofta spegla livets avigsidor, brott och straff. Med Sturetiden börjar det svenska privatbrevet. Från denna tid föreligger också det tidigaste mera personligt färgade svenska anekdotmaterialet.² De äldsta verkliga porträtten (till sådana kan man ju ej, annat än i begränsad mån, räkna gravstensbilder av svenskar) torde väl vara Johan Rosenrods på väggen i Tensta kyrka i Uppland 1437 målade porträtt av riksrådet och riddaren Bengt Jönsson (Oxenstierna), Bernt Notkes bekanta trästatyett (1480- eller 1490-talet) på Gripsholm av Karl Knutsson samt den oljemålade bilden av den senares dotter, Magdalena Karlsdotter (Bonde), gift med Ivar Axelsson (Tott).³ Medan medeltidsdiplomen genealogiskt och biografiskt kunna utnyttjas huvudsakligen för frälsemän och andlige samt tänkeböckerna för borgerskapet, äro notiserna om bönder denna tid mestadels blott namn. Sammanhängande material för ofrälse släkter av bondeätt börjar först med Vasatidens landskapshandlingar men egentligt biografiska notiser äro sparsamma om den sortens folk — då skall det röra personer som Nils Dacke. Från 1500-talet tillkomma dock t. ex. de kungliga registraturen och de stora privatarkiven ökas, med 1600-talet följa rådsprotokoll, de centrala ämbetsverkens handlingar o. s. v. i starkt stigande följd. Men här måste ihågkommas, vad vi förut sagt om de allmänuropeiska förhållandena: *det är först 1800-talet, som fullt förstår att föra fram allt detta historiska stoff till forskningens tjänst.* De, som tidigast utnyttjat Kammararkivets landskapshandlingar för släktforskning äro, så vitt jag vet, riksantikvarierna Jonas Hallen-

¹ Acta et processus canonizacionis beate Birgitte, utg. av I. Collijn (1924—31); C. Silfverstolpe, Förhandlingarna rörande Katarina Ulfsdotters kanonisation (i Hist. Bibl., 2, 1876, s. 1—19). Jfr kanonisationsprocessen rörande biskop Brynolf Algotsson (tr. i Scriptores rerum suecicarum medii ævi, III: 2, s. 138—185) och Sara Ekwall, Nikolaus Hermannis kanonisationsprocess (i HT 1934), s. 32.

² Anekdoter från Sturarnas tid, PHT 1904, s. 125—129.

³ Originalporträttet av Magdalena Karlsdotter på Gaunö i Danmark, se Danmarks Adels Aarbog, XVII (1900), s. 428 (och portr.-plansch).

berg († 1834) och J. G. Liljegren († 1837).¹ I personskildring kan 1500-talet, som är vår renässanstid, uppvisa t. ex. ett så intressant biografiskt bidrag som Per Brahe d. ä:s berömda beskrivning av sin morbror, Gustav Vasa: »Till naturen och komplexionen var han en kolerisk sangvineus. Hans storlek var till en passelig mans längd vid pass 3 Stockholms alnar $\frac{1}{12}$ kvarter, hade ett trindt huvud, vitgult hår, vackert stort långt skägg, skarpe ögon, liten rak näsa, en välskickat mun, röda läppar, välfärgat i ansiktet, blommer i kinden, en rödbrun kropp och hel utöver all sin kropps lekamen, så att man icke kunde finna en fläck på hans hela lekamen, ther man kunde sätta en nåls udd uppå, vackra händer passelige store, tämmelig armastark, fullig kropp och smal ben, tunne vackre skickelige fötter, var ock något hårig, besynnerlig om armar och ben»,² etc. — det torde väl vara det Suetonska kejsarporträttet, som här stått modell. Under 1600-talet och 1700-talets början lever den svenska biografien i tryck ännu mest blott i den primitiva formen av *likpredikningarnas* personalia. Dessa bygga icke på egentlig forskning, visa ofta rent kuriösa drag och synpunkten är mindre den rent biografiska än den uppbyggliga. Man växlar mellan ett torrt curriculum vitæ och en utförligare framställning med fraser av det senare slaget. I den mån man verkligen åsyftar en levnadsteckning är den panegyrisk, med okontrollerade, ofta felaktiga data och i synnerhet genealogiskt otillförlitlig. Om en objektiv personbedömning är det knappast tal, ehuru nyanseringen i omdömet naturligtvis delvis avhänger av predikantens egen bildning och förmåga.³ Utöver likpredikningarna framträder emellertid också ett annat, förnämligare slag av biografisk litteratur, nämligen i de latinska *orationes funebres* över furstar, statsmän, krigare och lärde m. fl. samt i de *akademiska program*, med vilka universitetsrektorerna eller andra inbjödo till dessas åhörande; redan programmen svälla ibland till hela små biografier.⁴ Från 1600-talet stamma våra första egentliga memoarer, Carl Carlsson Gyllenhielms

¹ Se B. Hildebrand, C. J. Thomsen, 1, s. 202, 365. Metodiskt lärorik för användning av Kammarmarkivmaterialet för släktforskning är J. o. h. A. x. A. l. m. q. u. i. s. t., Kontraktsposten Abraham Almquists (f. 1699, † 1760) fäderne- och modernehärstamning (1916).

² Per Brahe den äldres fortsättning av Peder Svarts krönika, utg. av O. A. h. n. f. e. l. t., 1 (1896), s. 3, 28.

³ Intressant är t. ex. personaliekaraktistiken 1624 av Barbro Bielke, Axel Oxenstiernas moder: »I stillhet och saktmodighet, med milda ord och litet talande har hon bättre kommit till rätta med sina saker än många med mycket munbruk och onyttigt hotande, hugg och bannor» (N. A. h. n. l. u. n. d., Axel Oxenstierna intill Gustav Adolfs död, 1940, s. 28 f.).

⁴ Professor Johan Nordström, som genomgått min uppsats i korrektur och gjort flera värdefulla påpekanden, har särskilt framhållit dessa två slag av äldre biografisk litteratur.

mycket intressanta och livfulla anteckningar, samt vår första intima självbiografi, »Agneta Horns lefverne»¹ — den senare ett för sin tid unikt dokument. En tidig anekdotsamling är Samuel Columbus' Mål-roo med bl. a. de bekanta skildringarna av Stiernhielm och Lucidor.² Samtidigt ökas ju materialet av bevarade privatbrev aldeles ofantligt. Bland de mera kända, nu i tryck tillgängliga sviterna kan t. ex. — utom Axel Oxenstiernas stora brevväxling — nämnas Johan Ekeblads 1649—1664.³ En under seklet självt tryckt utförlig biografisk monografi — som sådan en av våra första — är C. Arrhenius-Örnhielms »Vita illustrissimi herois Ponti De la Gardie» (1690). Det är, som titeln säger, ett äreminne (216 s.), annalistiskt-kronologiskt uppställt, dock med rikt sakligt innehåll. Ett bio-bibliografiskt samlingsverk är Johannes Schefferus' bekanta »Suecia literata» (1680). Inom släktforskningen, som med Messenii »Theatrum nobilitatis Suecanæ» (1616) tar tryckt form, dominerar ett fantastiskt okritiskt stoff. Det är, när det gäller frälsets äldre släktled, Rasmus Ludvigssons ofta på lösa kombinationer och konstruktioner fotade stamtavlor, som gå igen.⁴ Från Messenius utgå emellertid icke blott ättartavlor utan också herdaminnet i viss mån (»Chronicon episcoporum per Sveciam, Gothiam et Finlandiam», 1611).

Först det fortskridande 1700-talet och särskilt frihetstiden medför på det biografiska som på så många andra områden genomgripande förändringar, särskilt genom de lärda samfundens verksamhet. Föregångaren är Vetenskaps societeten i Uppsala, som i sin tidskrift *Acta Litteraria Sveciæ*, särskilt bd 4 för åren 1735—39, meddelade nekrologer över bortgångna ledamöter.⁵ En ännu viktigare gärning utförde emellertid den 1739 stiftade Vetenskapsakademien. Det biografiska mönstret för båda var Fontenelles förut nämnda *Éloges* i *Académie des Sciences*. *Anders Johan von Höpken*, som skrev den svenska Vetenskapsakademiens grundregler, hade sinne för biografi och märkligt nog just i en form med mera fakta än panegyrik. Otto

¹ Egenhändiga anteckningar av Carl Carlsson Gyllenhielm rörande tiden 1597—1601, utg. av Joh. Ax. Almquist (i *Hist. Handl.* 20:2, 1905, s. 258—395). — *Agneta Horns lefverne*, utg. av Ellen Fries o. Sigrid Leijonhufvud (1908). Av dagböcker från Vasatiden med korta anteckningar finnas utg. t. ex. Erik XIV:s, Carl IX:s, Abraham Brahes och Johannes Bureus'. Många resedagböcker från 1600-talet finnas i biblioteken.

² Docent I. Andersson har särskilt fäst min uppmärksamhet härpå. Om Columbus' Mål-roo se H. Elovssons förut a. a. (*Vet.-socs* i Lund Årsbok 1936).

³ Utg. i 2 bd av N. Sjöberg (1911—15).

⁴ Ibland lyckades Messenius få bättre uppgifter, t. ex. troligen av Axel Oxenstierna rörande dennes släkt, se Ahnlund, a. a., s. 363. Om äldre tiders genealogiska arbeten i Sverige se bl. a. F. Wernstedt, *Ur riddarhusgenealogiernas historia* (i *Geneal. Samfs* i Finl. Årsskr., 21, 1937, s. 25—59).

⁵ B. Hildebrand, *Kungl. Svenska Vetenskapsakademien*, s. 104.

Sylwan har i sin studie i Samlaren 1935 »Till svensk biografis historio-grafi» givit en intressant men ensidig och i detaljerna icke alltid korrekt översikt rörande »Åminnelsetal och äreminne» i Sverige samt av »Biographiskt Lexicon» av år 1835.¹ Uppsatsen är i all korthet här tidigare omnämnd (PHT 1935, s. 139 f.) men förtjänar att i detta sammanhang utförligare refereras. I mitt arbete 1939 om Vetenskapsakademien² har jag haft anledning ingå på ämnet och skall här söka att till Sylwans skildring och min egen nämnda framställning lägga en del kompletterande synpunkter och upplysningar.

Höpken inledde själv åminnelsetalen i Vetenskapsakademien genom sin biografi över stadsmajoren Anders Rosensten i Halmstad, tryckt i Handlingarna 1740. Det är en nykter och saklig redogörelse, en meritlista ökad med korta drag av levnadsskildring. Detta biografiska program slog emellertid icke igenom — »den formen behagade intet», såsom Höpken själv skrev till Wargentin 1767. Vad Höpken önskat följa var Fontenelles *Éloges historiques* till skillnad från *Éloges oratoires*. I de förra skildrades levnaden i detaljer, dock ej »låga» sådana; årtal och vissa fakta förvisades till noter. Sanningen var grundval, dock mildrad. »Éloges oratoires» däremot voro allmänt hållna lovtal, panegyriker. I Vetenskapsakademien nyttjades vanligen termen *Åminnelsetal*, någon gång *Äreminne*. Normgivande för uppläggningsen blev ej Höpkens tal över Rosensten utan läkaren Spörings över Linnés svärfar Moræus; det var till karaktären snarast en blandning av äreminne (*éloge oratoire*) och åminnelsetal (*éloge historique*). Utrymmet för de rent retoriska elementen växlar emellertid starkt. Det historiska värdet i biografierna ligger delvis i, att minnestalaren hade tillgång till primärmaterial, nämligen de numera för äldre tid tyvärr vanligen försvunna självbiografiska anteckningar, som varje ledamot enligt grundreglerna var skyldig att lämna till akademien. Trots sina svagheter är Vetenskapsakademins serie överraskande rik på verkligt och mycket givande biografiskt stoff. Den eleganta tidsprägel gör också talen ofta läsvärda. Vad individualiseringen beträffar är den, om den alls finnes, vanligen en kort yttre karakteristik i Suetonii stil, t. ex. Edvard Carlesons av amiralen Ankarcrona 1750: »Vår salige Ankarcronas utvärtens skapnad var så ansenlig, som behagelig. Lång växt och starka lemmar bidrogo till det förra, et vackert anlete och ögon, med eld och ljuflighet upfylte, förorsakade det senare». Egentlig kritik kan jag knappast säga, att jag funnit mer än en gång och då i formen

¹ Jfr även O. Sylwan, Svensk biografi (i Ord och Bild, 1935, s. 476—482).

² A. a., s. 647—650.

modest. Det var när Carl Fredric Scheffer om den på många håll illa tålde Nils Palmstierna 1767 yttrade: »Med så stora egenskaper, med så många dygder, som honom prydde, är väl icke möjligt, at han för alla svagheter kunde vara fri, och den, som honom förnämligast torde kunna tilläggas, var en benägenhet at alltid drifva rättvisan i det högsta. Häraf föddes stränghet i det allmänna, och mindre fogelighet i dess enskildte angelägenheter. I de förra trodde han alt böra beifras; i de senare ingenting böra eftergifvas.» Intresset för dylika åminnelsetal, som länge voro offentliga, var under akademiens första årtionden ofantligt stort. När Tessin 1753 talade över Carl Hårleman blev det nödvändigt att ha biljetter.¹ Om Carlesons tal över Thomas Plomgren 1754 skriver Gjörwell, att »aldrig har jag sett Riddarhuset så fullproppadt af folk vid något tillfälle som då».²

Från Vetenskapsakademien spridde sig åminnelsetalen till övriga, senare akademier: Lovisa Ulrikas Vitterhetsakademi — där Höpkins över Clas Ekeblad d. y. är det bästa³ —, Svenska Akademien samt, under några årtionden, Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Även i andra sammanslutningar som *Utile dulci*, frimurarlogerna, o. s. v., kommer parentation och tal på modet.⁴ Den gustavianska tiden åter börjar att t. ex. med Kellgren göra narr av dylikt.⁵ Utifrån kom nu också till Sverige Thomas' förut nämnda äreminnesstil med starkt förytligande inflytande.⁶ Detta slags äreminne använder i själva verket ofta helgonlegendens biografiska teknik: man tecknar en idealfigur och namnger sedan denna. Så är t. ex. fallet i Nils von Rosensteins tal 1789 över presidenten frih. Johan Rosir, där Rosenstein skildrar idealdomaren och därpå till slut tillfogar: »Sådan bör en domare vara. Sådan var Presidenten Rosir.» Dylika lovtal äro för vår tids läsare mången gång direkt komiska genom sin blomsterrika och innehållslösa prakt. Man kan som exempel nämna Lehnbergs tal 1790 i Svenska Akademien över riksrådet greve Mathias von Hermansson, vars enda specificerade saksupplysning (i en not) är, att Hermansson sökt bli landssekreterare

¹ Sigrid Leijonhufvud, Omkring Carl Gustaf Tessin, 2 (1918), s. 180.

² G j ö r w e l l, Anteckningar (i M. Weibulls Samlingar, h. 3, 1875, tr. 1874), s. 132;

³ Jfr B. Hildebrand, sist a. a., s. 551 f.

⁴ Sylwan, a. a.

⁵ Jfr O. Wieselgrens anf. studie Bellmans krögarbiografier samt B. Hildebrand, sist a. a., s. 369 f. Kellgren skrev i Stockholmsposten, att sällskapet »Pro vino» var sannerligen »långt försigtigare än vår Wetenskaps Academie, som låter parentera öfver alla sina Ledamöter, och derigenom uträttar at Almånheten merendels hwarken frågar efter Parentatorn, eller den han parenterar öfver» (M. L a m m i Samlaren 1913, s. 121).

⁶ Sylwan, s. 93.

i Uppsala men misslyckats.¹ Över huvud förblevo länge minnesteckningarna i sistnämnda samfund mer retoriska än på andra håll, just därför att detta var en akademi för vältalighet.

Den fördjupning av den självbiografiska betraktelsen, som pietismen och herrnhutismen med sin subjektivt färgade mentalitet åstadkommo, tog i Sverige under 1700-talet knappast form i tryck men väl i handskrivna anteckningar och brev. Vid de religiösa riktningarnas sida medverkade också tidens litterärt sentimentala riktning, upplysningstidens romantik. Schück säger, att den första svenska självbiografi, som innehåller en själs utvecklingshistoria är ett Hedvig Charlotta Nordenflychts brev till A. A. von Stiernman 1745.² Ett typiskt och intressant exempel på den religiösa självbiografien är majoren friherre Nils Axelsson Gyllenstiernas (1710—91) på Bjersgård anteckningar, offentliggjorda av M. Weibull 1891.³

Den nyktert biografiska riktning, som främst fordrade fakta, är emellertid företrädd redan på 1700-talet, även på annat håll än hos A. J. von Höpken. Lärda Tidningar för 1761 innehålla (s. 15) projekt om utdelande vid begravingar av en »Graf-Sedel . . . rensad ifrån alt fåfängt beröm» och blott med biografiska notiser: namn, födelse- och dödsdata, uppgifter om föräldrar, skolgång, universitetsstudier, gifte, barn, affärsverksamhet, bostad, jordegendom, o. s. v. Det heter vidare: »På sådant sätt wunne wi ej allenast en Historisk och Genealogisk kunskap om våra afsomnade Medborgare; utan ock en liten underrättelse om Kyrko-Grafwars, Hus och Egendomars förwandling utur den ena handen i den andra. Likbjudaren, som går för Bären, kunde utströ desse Graf-sedlar; och en beskedelig Man kunde Publica auctoritate updragas, at dem, emot skälig Taxa, författa, hwilket blefwe et hederligt närings-fång för någon torftig Hedersman i våra knappa tider.» Förslagsställaren i Lärda Tidningar fick väl icke någon egentlig efterföljd till sin uppmaning. Men det biografiska småtrycket — notifikationskort om födelse, vigsel, död och begraving, vanligen med helt korta uppgifter — har icke desto mindre ett stort värde för person- och släktforskning, bl. a. emedan det oftast är ett exakt material. Detsamma gäller det slag av tryck, som enligt

¹ Svenska Akad:s Handl. ifr. år 1786, 3, s. 107. Typisk är Lehnbergs utgjutelse s. 120: »Jag skall ej ur lugnet af dessa föreställningar åter följa honom ut på höjderna, dit han kallades: jag lemnar honom der, att brottas mot stormarne af stridiga tänkesätt . . . Jag hvilat vid en återhämtad syn af det, som samtiden hos honom allmänast erkänt, som I, mine Herrar, vid hans bortgång, lifligast i edra sinnen återkallen: de ovanliga själs- och sinnesegenskaper, honom utmärkt.»

² Schück-Warburg, Ill. svensk litteraturhist., 3, s. 411.

³ I Skånska Samlingar 1: 2.

Kungl. Bibliotekets terminologi brukar benämnas Verser över enskilda.¹

Vid sidan av de lärda samfundens biografiska skrifter och tillfällighetstryckens kortfattade och sporadiska notiser tillkommer under 1700-talet också en rad andra hithörande arbeten. Ett tidigt exempel på levnadsteckning i bokform är J. G. Hallmans skildring av bröderna Olaus och Laurentius Petri (1726). Det är emellertid ej blott ovanligt rikt på oriktiga uppgifter utan innehåller som bekant även förfalskningar, vilka därifrån gått vidare i svensk litteratur, t. o. m. ännu 1914 i Nordisk Familjebok.² Redan härav framgår klart den historiska kritikens betydelse för biografiens utveckling. Dalin med sin förnufts kritik och Eric Benzelius med sin urkundsgranskning banade väg. Men hävdaforskningens nyfödelse kommer först med *Sven Lagerbring*. Detta gäller såväl metoden som källstoffets avgörande utvidgning med arkivaliskt material. Ännu i dag äro delar av Lagerbrings rikshistoria användbara för forskningsändamål,³ likaså hans märkliga »Sammandrag af Swea rikes historia» (1—6, 1775—80) och hans källpublikationer. Med den mångsidighet, som jämte den kritiska skärpan utmärkte Lagerbring, är han en föregångare ej blott i politisk utan också i topografisk historia, i lärdoms historia, i genealogi och biografi. »Utan granlaga kunskap om namnkunniga släckters ursprung och förbindelse, får man sällan något rent och tydligt begrep uti Historien» — med dessa ord anger L. 1749 programmet särskilt för medeltidsgenealogien.⁴ I samma skrift ingår även biografiskt stoff, t. ex. om Kilian Stobæus. Men Lagerbring utgav också sin specialbiografi om Rutger von Ascheberg (1751), huvudsakligen grundad på och delvis en översättning av dennes dagbok. I tillägnet anger L. den kritiska principen för biografien: arbetet var »utfördt på ett sätt, att man varit mera mån om sanningen, än om konsten». L:s beklagande, att han ej för biografien i fråga kunnat utnyttja Riksarkivets material, visar också hans moderna

¹ De talrika personnotiserna i Inrikes Tidningar äro för tiden 1760—1800 åtkomliga genom det s. k. Lagerheimiska registret (i Kungl. Bibl.), som dock aldrig blivit tryckt (jfr PHT 1898—99, s. 49 f., och G. Indebetou, Om källor vid släktforskning, PHT 1907, s. 36). Rörande notifikationsmaterialet jfr C. Björkboom, Familjetryck och familjgrafik i Sverige (i Grafiskt Forum 1939, s. 211—216, 335—341, 371—376).

² N. Ahnlund, Nils Rabenius (1927), s. 100 ff. — Ett tidigt biografiskt arbete är även Nils Hufwedsön Dal, Specimen biographicum de antiquariis Sveciæ (1724), som behandlar J. Hadorph, E. Brønner, m. fl.

³ Särskilt på grund av hans framdragande av diplommateriale. — Om Lagerbring jfr bl. a. L. Stavenow, Den moderna vetenskapens genombrott i svensk historieförskrivning (2:a uppl. 1928), s. 9—13; B. Hildebrand, C. J. Thomsen, 1, s. 30 f.

⁴ [Lagerbring], Sammandrag af åtskilliga handlingar och påminnelser, som förmodeligen kunna gifwa lius i swänka historien, 1 (1749), s. 111 f.

syn på ämnet. Lagerbrings metod framställdes systematiskt av hans lärjunge *Jacob von Engeström* i *Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien* 1786: »Dagliga förfarenheten har lärt, at berättelser icke alltid äro pålitelige, äfven om de händelser, hvilke, snart sagdt, under våra egna ögon sig tildragit. Må man icke då med skäl befara at förvillas af berättelser om framfarna tider.»¹ Liknande tankegång framträder hos uppsaliensaren E. M. Fant.² Det är kännetecknande, att Lagerbrings lärjunge *Gjörwell* yttrar sig, helt i mästarens anda, förtjust om Fants »Minne öfver Johannes Schefferus» (1782): »et hos oss nytt försök . . . icke något loftal; det är en historisk skrift, med en samlares och en granskares flit författad samt efter de reglor stäld, hvilka leda oss närmast *sanningen, detta historiens och des sanskyldiga idkares enda föremål*» (kurs. av mig).³ Gjörwell efterföljde också själv Lagerbring, både i monografien »Holländska generalens, friherre och riddaren Isac Cronströms lefwerne» (1756), grundat på dennes memoarer, och genom det rika biografiska stoffet — ej minst breveditioner — i sina talrika tidskrifter⁴, vilka utan tvivel verkat i hög grad stimulerande på andra. För den gustavianska epoken måste även framhållas *Porthans* inflytande, både metodiskt och i fråga om befordrande av biografien.

Under frihetstiden och gustaviansk tid börja också de biografiska samlingsverken att slå igenom. A. O. Rhyzelius »*Episcoposcopia*» (1752) är ett biskopligt herdaminne. C. R. Berch i Antikvitetsarkivet ger biografiserier i sitt medaljarbete »*Namn-kunniga svenska herrars och fruers skådepenningar*» (1777) och hans kollega i Riksarkivet A. A. von Stiernman hade redan tidigare ökat det biografiska stoffet av olika slag genom adelsmatriklar, hövdingaminne (1745) och den stora bio-bibliografi, varav blott del 2 (för tiden 1600—32) trycktes. Genom Chr. von Nettelblas samlingar, E. Ekholms och Bengt Bergius' historiska källpublikationer, Samuel Loenboms arbeten, P. J. Bergius' läkarhistoriska skrift 1758, o. s. v. berikas ytterligare tidens biografiska vetande.

Under sådana förhållanden blev man mogen för ett svenskt biografiskt samlingsverk av allmännare karaktär, ett lexikon, som kunde giva en översikt av det märkligaste i den vidlyftiga och splittrade tryckta litteraturen. Ett sådant kom också, egendomligt nog

¹ *Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handl.*, 1 (1789), s. 194. Jfr B. Hildebrand, Thomsen, s. 32.

² Jfr Hildebrand, a. a., s. 32 f.

³ Carl Chr. Gjörwells brev till Fredrik Sparre 1768—1795, utg. av Arne Munthe (1938; *Hist. Handl.* 32: 1), s. 182; jfr *ibid.*, s. XXI.

⁴ Förtecknade senast i S. E. Bring, *Bibliografisk handbok till Sveriges historia* (1934), s. 138 f.

utgivet av en eljest mindre bemärkt lantpräst. Kyrkoherden i Lillkyrka i Närke, prosten och hovpredikanten *Georg Gezelius* (1735—1789) tillhörde en yngre släktgren än de bekanta Åbiskoparna och var själv räntmästarson från Jönköping. Han har icke varit föremål för någon specialundersökning och Sylwan i *Samlaren* 1935 nämner honom blott i korthet. Emellertid bilda han och hans verk, *Försök til et Biographiskt Lexicon öfver namnkunnige och lärde svenske män*, tre band 1778—80 i liten oktav med ett fjärde band som supplement 1787 (452, 436, 447, 623 s.), ett intressant inslag i vår biografiska litteratur. Denna första handbok i sitt slag i Sverige utgår i själva verket från den dåtida Vetenskapsakademiens krets och intressesfär. Den, som kallade Gezelius till kyrkoherde i Lillkyrka, var kammarherren Carl Fredric Uggla, mera känd som Carl Hillebrandsson Uggla (1725—1803),¹ heraldisk och biografisk-genealogisk författare samt stor bokvän. Han blev redan 1748 ämnessven i Vetenskapsakademien,² 1786 ledamot där och är känd som en av akademiens bokdonatorer. På Ekeberg i Lillkyrka hade Uggla ej blott ett gott bibliotek utan även samlingar i fäderneslandets historia. Till allt detta fick Gezelius tillträde. Uggla lämnade upplysningar för biografier och skrev själv »rätt många» för lexikonet. Även Mörnerska herrgårdsbiblioteket på Esplunda stod öppet för Gezelius. Hans förord till första delen visar ytterligare, att det är Vetenskapsakademiens biografiska gärning, som främst inspirerat honom: »Ifrån den tiden, då Kongl. Vetenskaps Academiem företog sig, at med Åminnelse-Tal hedra sina afledna medlemmar, har ibland oss rätta smaken blifvit väckt och stadgad, at med en nätt, en behagelig skrifart, med interressante upptäckter och utbredde Historiska efterrättelser, måla de personer med deras lefnads öden, som under en ärofull vandel, sjelfve grundat sin rättighet til efterkommandes högaktning. Så har i senare dagar, hos oss blifvit mera allmänt, at samla och läsa Svenska Biographier». Av litteratur nämner Gezelius därtill särskilt Stiernmans, Loenboms, Ekholms och Gjörwells arbeten. Lexikonet dedicerades i sin första del till Gustaf III. Utom Uggla var biskop Olof Celsius bidragsgivare, varjämte J. H. Lidén, L. S. Gahm och E. M. Fant deltog i redigeringsarbetet. I andra bandet nämner Gezelius även A. Schönberg d. y. som medhjälpare samt i supplementet, utom den sistnämnde, överstarna A. Gerner och

¹ Om Ugglas namn se B. Hildebrand, Om Kilian Stobæus och hans samlingar (i *Humanist. Vet.-samfundets i Lund årsberättelse 1933—1934*, VII, tr. 1934), s. 8—13.

² Se utredning i B. Hildebrand, *Kungl. Svenska Vetenskapsakademien*, s. 377 f., 731.

Edv. Plaan, bergsrådet E. af Geijerstam, lantmäteriöverdirektören P. Holmbrinck, direktör Abr. Hülphers och mag. Anders Forssenius. En granskning av de vid artiklarna fogade korta källhänvisningarna ådagalägga emellertid, att Gezelius även haft en rad tillfälliga medarbetare för olika biografier. Ehuru det långt senare uppges, att vid slutredigeringen i Gezelii verk »uteslöts det mest anekdotiska»,¹ är likväl dylikt stoff rikligen kvar. Artiklarna äro i ganska kort encyklopedisk form och likna i fråga om sakuppgifter den bättre ämnelsetalsgenren, dock med mera anekdoter. Stilistiskt och delvis sakligt ansluter Gezelius även till ett utländskt mönster, Jöchers *Gelehrten-Lexicon* (jfr ovan s. 142), som bl. a. har kuriositets- och anekdotintresse.² En viss yttre skildring ges — t. ex. rörande stora peruker, vördiga skägg, ovanlig kroppslängd, sällsam kläddräkt, o. s. v. —, den inre är mera av typen »han var en lärd och dygdig man» eller dylikt. Emellertid har Sylwan påpekat, att lexikonet t. ex. på art. N. von Oelreich tillät sig en viss kritik. Intressant är att granska urvalet. Titeln följes strikt och kvinnor äro således ej med, ej ens Birgitta. Medtagna äro män från Gustaf I:s tid till Gustaf III:s regeringstillträde 1771, således inga medeltida personer, icke heller någon då levande. Konungarna äro icke biograferade. Gezelius medtog uppgifter om föräldrar och hustrur, likaså om graverade porträtt. I första bandets förord beräknar Gezelius antalet artiklar i de tre banden till omkr. 600. Urvalet är gjort på ett sådant sätt, att man här har en första verklig stomme av sådana personer, som ständigt måste uppmärksammas i svenska biografiska samlingsverk. Naturligtvis finnas likväl bifigurer, som senare utmönstrats och som understryka kuriositetsinslaget. Löjtnanten vid Västmanlands kavalleri Israel Färling (1587—1666) är sålunda medtagen (i supplementet) endast därför, att han var skendöd 1664 i, såsom det uppges, sex veckor. Medan gravöl pågick och hustrun kom in med en famn ved, satte sig Färling upp i kistan och sade »gif mig mina byxor och tåflor», varpå maken »dånade». Biografien över den av statskyrkan förföljde Carl von Bergen visar,³ att Gezelius rönt intryck av tidens pietistiska rörelser, liksom intagandet av de katolska bröderna Anders och Johan Galdenblad,

¹ Sv. Biogr. Lex., ny följd, 4 (1861—62), s. 321.

² Se O. Wieselgrens anf. studie Bellmans krögarbiografier (i Sv. Dagbl. 28/5 1934). Jöchers biografiska stil förlöjligades av Holberg och Bellman.

³ Över von Bergen utgav sonen L. M. von Bergen en biografi 1768. Av andra kända monografier med levnadsteckningar under 1700-talet må framhållas t. ex. Loenboms över Magnus Stenbock (1757—65) och Johan Kempes över diplomaten Ludvig Fabritius (1762). Jfr om äldre biografisk litt. Warmholtz, *Bibliotheca historica Sveo-Gothica*, 13 (1816), s. 113—166.

den senare († 1736) jesuitpater, vittnar gott om Gezelii objektiva inställning.

Gezelii verk är naturligtvis mera ett kompilationsarbete än en verklig forskningsprodukt. Redan hans vistelseort på landet utan större tillgång till annat än ett par herrgårdsbibliotek anger detta och påpekas av utgivaren själv, som säger, att han är den förste att om lexikonet fölla »den välgrundade dom, at det i sit slag är ganska ofullständigt». En och annan otryckt sak citeras verkligen, t. ex. några av Stiernmans manuskript och Schönbergs historiska samlingar, men det är icke mycket; om verkliga arkivstudier är icke tal. Stoffet är det tryckta, från likpredikningarna till den förut nämnda, då moderna litteraturen på området. En kännare som Warmholtz mottog Gezelii arbete ganska surt och skrev om bd 1—3: »Författaren lofvar gifva ut et supplement, med rättelser och tilläggningar, som också äro oumgängel. nödiga, för att göra arbetet mera tillförlåteligt, än det nu är.»¹ När Gezelius fått Patriotiska Sällskapets belöning för ett äreminne över Oxenstierna, uttalade Warmholtz, att det var »nog oförskylt».² I Tyskland observerades första delen av Gezelii lexikon i en utförlig, i huvudsak välvillig recension i Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen 1780 (s. 257—260). »Dass die Lebensbeschreibungen nicht alle von gleicher Güte sind», säger anmälaren dock, »ist kein Wunder, da die Hülfsmittel, die Hr. G. hat nuzen können, von so verschiedenem Werthe sind.» Stilen berömmes, i det att utgivaren har »die Trockenheit durch Einstreuung einer Menge specieller Lebensumstände und eine fliessende muntere Schreibart, zu vermeiden gewusst.» Hans omdömen äro visserligen »nicht immer die Stimme des Volks, zeigen aber, dass er überhaupt alles zum Besten zu kehren geneigt ist». Recensenten anser, att verket speglar svensk nationalkaraktär. Särskilt anmärker han: »Nach der wechselweisen Heyrathen adlicher Personen mit bürgerlichen zu urtheilen, hat man in Schweden andere Begriffe von Mesalliance, als anderswo.» Nationens reslust påpekas även. Också andra och tredje delarna av lexikonet uppmärksammades i nämnda tidskrift (bd 2 i årg. 1781, s. 219; bd 3 i Zugabe 1782, s. 673). I 1800-talets svenska biografiska lexikon citeras Gezelius flitigt. För modern forskning har hans arbete naturligtvis föga betydelse annat än som påminnelse vid urval och på grund av vissa slag av litteraturhänvisningar, vilka särskilt kunna vara av värde, då det gäller dåtida tidskrifter eller tidningsuppgifter.

¹ Warmholtz, a. a., 13, s. 118.

² A. a., 13, s. 43.

Vad det *akademiska äreminnets* vidare utveckling angår, insåg Lehnberg småningom själv det tomma i genren.¹ Reaktionen började också ganska tidigt. Schück påpekar i Svenska Akademiens historia, att redan det minnestal, som A. G. Silfverstolpe 1795 höll över F. A. von Fersen, var mer än vanligt rikt på fakta.² Det förnämsta minnestalet under gustaviansk tid var J. Stenhammars över Kellgren 1798, »det egentligen första skaldeporträttet inom vår litteratur».³ Det andra slaget av minnesteckningar var det, som följde vid medalj-slagning. Dylika författades under många år av Nordin och verkade ytliga redan för romantikerna — Atterbom kritiserade dem i en recension 1815⁴; icke desto mindre innehålla de ibland mer av biografiska fakta än man kunde tro. A. G. Mörners tal över J. Wingård 1819 har en starkare biografisk prägel än de tidigare talen i akademien.⁵ Hur skarpt man eljest ännu skilde på äreminne och biografi ses av Rosensteins yttrande över två tävlingsskrifter 1818 angående äreminne över Linné. De borde, skrev Rosenstein, »utan orättvisa snarare kallas biografier än äreminnen» och Rosenstein kunde *därför* ej tillstyrka belöning. Akademien följde honom enhälligt i denna uppfattning.⁶ Vad medaljminnesteckningen angår, författades den länge av Franzén, oberoende av om föremålet varit statsman, fältherre, sjöhjälte, biskop, poet eller kemist.⁷ Dessa Franzéns biografier ha skiftande värde men äro naturligtvis bäst, då de röra med honom kongeniala människor — man kan t. ex. framhålla den i fråga om både person och miljö alldeles förträffliga och tilldragande skildringen av fru Lenngren.⁸ När Leopold dött 1829 och Samuel Grubbe följande år höll inträdestal, blev emellertid detta banbrytande i fråga om det historiska betraktelsesättet inom svensk biografi. Grubbe för nämligen den *historiska relativitetens* talan: en person bör rättvisligen bedömas i sammanhang med sin tid.⁹ Redan här ha vi romantikens nya, omvälvande människo-uppfattning representerad.

Den *historisk-kritiska metoden* och kändedomen om *källmaterialet* hade under tiden gjort vissa framsteg. Tyskar som A. L. von Schlözer och den märklige pomraren Fr. Rühls hade kritiserat tidigare sätt att

¹ H. Schück, Svenska Akademiens historia (1935), s. 397, o. 2 (1936), s. 493.

² Jfr Schück, a. a., 2, s. 151.

³ Jfr a. a., 2, s. 275.

⁴ Jfr a. a., 3, s. 370.

⁵ A. a., 3, s. 279.

⁶ Jfr a. a., 3, s. 100.

⁷ A. a., 4, s. 186.

⁸ Tr. i Sv. Akad:s Handl. ifr. år 1796, del 8. Professor Anton Blanck har godhetsfullt fäst min uppmärksamhet på särskilt denna biografi. Jfr Schück, a. a., 3, s. 50, och om Franzéns förtjänster som biograf även Sylwan, a. a., s. 100.

⁹ Jfr J. Kulling, Atterboms »Svenska siare och skalders». En undersökning av hans litteraturhistoriska forskning (1931), s. 107 f.; Schück, a. a., 4, s. 130 ff.

framställa den nordiska förhistorien.¹ Jonas Hallenberg var med all sin hätska inställning till Lagerbring dock metodiskt dennes lärjunge och befordrade kännedom om Kammararkivets material samt anförde i sin Gustaf Adolfshistoria särskilt riksregistraturet men även andra arkivaliska källor.² Rühns tillgodogjorde sig i fortsättningen av sin svenska rikshistoria Hallenbergs arbete och betecknar därtill en vinst i historisk framställningskonst. Rühns saknade icke heller intresse för och förmåga av verklig personkaraktistik.³ Hallenbergs efterträdare J. G. Liljegren påbörjade utgivningen av diplomatariet 1829 och gav därmed möjligheter för ingående, verkligt källorienterad medeltidsforskning, också inom personhistorien.⁴ Däremot gjorde han intet för Riksarkivet, »kansliets sophög».⁵ Endast sakta orienterar sig forskningen dit. Besökarna voro t. ex. på 1830-talet vanligen blott fyra: Geijer, J. H. Schröder, Järta och Fryxell. Geijer använde huvudsakligen riksregistraturet, Fryxell rådsprotokollen.⁶

Även om vissa ansatser till starkare psykologi och karaktistik spåras redan under sengustaviansk tid — dock ännu icke sinnet för den karaktéristiska detaljen — så blev det likväl först romantiken, som även i Sverige införde litterär analys och konkret *människoskildring*.⁷ Samtidigt växer det biografiska intresset. Av fosforisterna äro bl. a. Hammarsköld och särskilt Atterbom pionjärer.⁸ Den förre skrev t. ex. biografier över Swedenborg, Ehrensvärd och P. Forsskål i Palmblads tidskrift *Samtidens märkvärdigaste personer* 1820—21, en föregångare till Biographiskt Lexicon. Palmblad framhöll dec. 1820, att man skulle »på Plutarchiskt sätt» inblanda anekdoter, så att det bleve smakligt för »den vördade allmänheten». Han utvecklade ämnet: det är programmet för den konkret individualiserande biografien.⁹ De 20 små häften, som G. H. Mellin 1832—36 utgav un-

¹ Jfr G. Löw, Sveriges forntid i svensk historieskrivning, 2 (1910), s. 35 ff., 41 ff.; L. Stavenow, Friedrich Rühns' betydelse för svensk historieskrivning (i Nord. Tidskr. 1918); B. Hildebrand, C. J. Thomsen, 1—2, passim.

² N. Ahnlund, Historieskrivaren Jonas Hallenberg (särtr. ur Svensk Tidskr. 1923); Hildebrand, a. a.

³ Jfr t. ex. teckningen av Carl X Gustaf i Rühns, Svea rikets historia, 5 (1825), s. 10—15.

⁴ Om diplomatariet och diplomatariet se: E. Nygren, Det svenska diplomatarieverket (i Nordisk Familjeboks Månadskrönika 1938, s. 161—167); N. Ahnlund, Svenska medeltidsurkunder (i HT 1938); Hildebrand, a. a., passim (sakregistret).

⁵ S. Bergh, Svenska riksarkivet 1618—1837 (1916); Hildebrand, Thomsen, 2, s. 657 f.

⁶ Hildebrand, a. a., 2, s. 658, not 51.

Jfr Sylwan, a. a., s. 98, 100.

⁷ För det följande särskilt Kulling, a. a., passim, och Henry Olsson, Den svenska romantikens litteraturforskning (i Finsk Tidskr. 1932, s. 51—75).

⁸ Jfr Olsson, a. a., s. 63 f.

der titeln *Svenskt Pantheon*, voro ingen kritisk forskningsprodukt, men stimulerade intresset. Artiklarna bära många olika signaturer, även om utgivaren själv tycks ha tagit en huvuddel. Också ett och annat historiskt dokument intogs. Verket var illustrerat med litografier, en då ny konstart. Emellertid uppmärksammades i Sverige både franska och engelska mönster för levnadsskildring. Lockharts berömda biografi över Walter Scott, ett nytt uttryck för den engelska life and letters-typen, anmäldes av Palmblad 1837 och entusiastiskt av Geijer 1839.¹ Jonas Gustaf Wahlström, en av huvudmedarbetarna i Biographiskt Lexicon, nämnde i en anmälan 1838 tillika Sainte-Beuve och citerade Scotts gillande av Boswells biografi över dr Johnson.²

Stor betydelse för biografins omläggning efter romantikens fördjupade krav fingo jämte Atterbom också Geijer och Järta. Geijers roll för historieskrivningen överskattas stundom. Han utvecklades men det spekulativa draget bibehöll, såsom Stavenow påpekat, alltid en viss plats i hans produktion.³ Som medeltidshistoriker är han obetydligare än Lagerbring,⁴ mindre betydande också än Strinnholm och Reuter Dahl. I 1500- och 1600-talspartierna betecknar Geijer knappast något *forskningsmetodiskt* framsteg utöver Hallenberg och Rühs. Geijers avgörande betydelse ligger i hans historiska uppfattningssätt, sinnet för inre sammanhang och utveckling samt övervinnandet, både sakligt och stilistiskt, av äldre tiders mera annalistiska och krönikeartade produktion. Geijer läste Ranke men tillhör likväl den förrankeska perioden.⁵ Det är kännetecknande, att Geijer i mars 1847, således strax före sin bortgång, direkt opponerat mot den nya skolan och hotat »att skriva en så skarp recension över Leopold von Ranke, att man aldrig sett dess like».⁶ Kulling har påpekat Geijers betydelse för biografien⁷, men den kan vara värd att framhållas än mer. Recensionen av Lockharts Scottbiografi kom 1839. Redan 1828 trycktes Geijers fina skildring av Vitalis. Icke mindre märklig är emellertid nekrologen 1833 över den tyskfödde musikern

¹ Kulling, a. a., s. 126 f.; Olsson, a. a., s. 62. Om Lockharts biogr. över Scott se bl. a. H. Nicolson, *The development of English biography* (1927), s. 117—125.

² Olsson, s. 63.

³ Om Geijer utförligt hos Stavenow, *Den moderna vetenskapens genombrott etc.*, s. 31—45. Se även B. Boëthius, *Striden mellan Geijer och Fryxell om aristokratfördömandet i Sveriges historia* (Svensk Tidskrift 1923, s. 332—343).

⁴ Jfr Hildebrand, Thomsen, 2, s. 503—509.

⁵ Jfr E. Heckscher i HT 1940, s. 260.

⁶ Anna Hamilton Geete, *I solnedgången*, 4 (1926), s. 120 (benäget påpekande av arkivarien D. Almqvist).

⁷ Kulling, bl. a. s. 105, 125 ff.

J. C. F. Hæffner, just på grund av sin öppen hjärtiga men sympatiska kritik. Hæffners naturliga förstånd, heter det, »visade sig i allt, der ej lätt fattad fördom i förhållande till människor, i hvilkas bedömande han var ett barn, missledde honom . . . Hans omdömen voro ofta träffande, särdeles der de kommo friska ur första intrycket, ehuru ingen var olyckligare i utläggningar och bevis, hvarför det hände honom i nästan alla saker, utom i musik, att, då han ville göra sig rätt tydlig, deraf blef en fullkomlig talekonstens bankrutt och förvirring. Det kom ej blott deraf, att han ej talade något språk korrekt, utan deraf att han endast hade sinne och förstånd för det omedelbara i sakerna, som så ofta tillika är det väsentliga — hvarför hans omdömen bäst uttryckte sig i ett utrop, ett kraftord, en ed, eller stupade in i en sådan konklusion efter många fåfänga irrfarter. I vår evigt hit och dit resonnerande tid har ett sådant sätt att vara någonting uppfriskande.» Än mer ser man Geijers biografiska förmåga senare, i det geniala talet över Tegnér 1846, särskilt skildringen av den unge Tegnér i Värmland: »Jag erfor snart, att man med honom icke kunde föra något ordentligt resonnement. Han vek af och undan, och återkom ständigt; och man visste lika litet gången af hans tankar som solstrålens väg genom löfven. Ty allt, hvad han sade, blänkte . . . Vid hvarje försök till en ordentlig slutledning vände han sig åt sidan för att äta lingon bredvid vägen, eller att se efter en fogel, eller att beskåda en skuttande ekorre.» Detta är en pärla i alla tiders biografiska litteratur.

Geijers roll för historien motsvaras av *Atterboms* för litteraturhistorien. Jag hänvisar beträffande Atterbom som biograf på detta fält till Kullings och Henry Olssons analyser, där inflytanden även från Goethe och Molbech diskuteras. Redan i Atterboms Bellmans uppsats i Phosphoros 1812 ser man honom som porträttör i nya stilen. En realistisk levnadsteckning ger Atterbom tillika 1817 av Pehr Hörberg. Atterbom specialiserar sig alltmer på verkliga diktarbiografier, »levande helfigursporträtt, där allting målmedvetet inriktats på att teckna en människa, en modern behandling av de biografiska problemen». I Svenska Akademien var Atterboms in-trädestal över Ling 1840 ett försök att ge biografiska fakta, ehuru ej så lyckat.¹ Starkare var Fryxells tal över Wallin året därpå,² liksom Fryxell i sina »Berättelser» (från 1823) väckte intresse också för biografi, ehuru hans metodiska brister samt ensidiga och subjektiva uppfattningssätt försvagade värdet av framställningen.³ Men

¹ Jfr Schück, a. a., 5, s. 148 f.

² Jfr Schück, 5, s. 163.

³ Om Fryxells arkivstudier se nedan s. 164.

genombrottet både för Atterbom och svensk biografi kom med den del av Svenska Akademiens Handlingar, som trycktes 1850. Nordin hade i 23 år och Franzén i 33 ensamma skrivit medaljbiografierna. Nu uppdelades dessa på flera händer. Nämda del 23 av akademiens Handlingar innehåller bl. a. *Hans Järtas* teckning av Gustaf Cronhielm till högtidsdagen 1846 och Atterboms av Olof Rudbeck d. ä. till 1847.¹ Järtas verk var en på verklig källforskning, också i Riksarkivet, stödd skildring utan retorik. Atterboms över Rudbeck åter var den utförligaste och bästa avhandling i svensk lärdöms historia, som då ännu författats, ett levande porträtt från vår stormaktstid. Atterboms biografiska samlingsverk, »Svenska siare och skalders», behåller också sitt värde än i dag genom hans förmåga av inlevelse och förståelse. I akademien blev Beskow sen den flitigaste minnes-tecknaren. Trots hans draging åt det panegyriska, äro hans personskildringar av både intresse och värde. Från fackhistoriskt håll mot-togo akademiens Handlingar eljest sina flesta bidrag av W. E. Svedelius' hand, om J. Upmarck Rosenadler, Carl Piper, Erik Larsson Sparre, Olaus Petri, greve Svante Sture, Arvid Horn och Georg Carl von Döbeln. Till de främsta biografierna i akademiens äldre svit höra emellertid *Hans Forssells* om Eric Benzelius d. y. och Gustaf af Wetterstedt. Likväl når biografien sin kulmen under svenskt 1800-tal hos en man utanför akademiens krets — jag menar med *Elof Tegnér* i hans stora Armfeltssonografi 1883—87. I akademien medverkade under 1800-talet även flera av de ledande historiker, vilka främst representera den metodiska och källhistoriska utvecklingen, om vilken några ord måste sägas, innan vi kunna övergå till det Palmblad-Wieselgrenska Biografiska lexikonet av 1835. Samtidigt bör framhållas, att Vetenskapsakademien under 1800-talet började en ny biografisk insats genom den viktiga serien av Levnadsteckningar (från 1869), som alltjämt fortsattes.

Vid sidan av och efter Liljegren fullföljde B. E. Hildebrand urkundspubliceringen, kompletterad av sigillverket,² varjämte finländarna A. I. Arwidsson och J. E. Grönblad både för medeltiden och 1500-talet tidigt hämtade fram nytt stoff. Som fortsättare men också som förste banbrytande bearbetare för medeltiden framträder Carl Gustaf Styffe, men detta dock egentligen först från 1859 och i handboksform från 1867.³ Kännedomen om *privatarkiv*, särskilt på herrgårdarna, vidgades och utnyttjande av dylika stimulerades

¹ Om Atterbom jfr Kulling, a. a., om Järta och Atterbom Schück, 57, s. 455—460.

² Jfr B. Hildebrand, Thomsen, och dens., »Bror Emil Hildebrand (f. Fornvännan 1934).

³ E. Hildebrand, Carl Gustaf Styffe (i Vet.-akad:s Årsbok 1910).

genom bl. a. A. L. Stierneld och Handlingar rörande Skandinaviens historia, P. Wieselgrens »Dela Gardiska arkivet» (20 bd, 1823—44), Fryxells Berättelser (46 delar, 1823—79) samt Gustaf Anderssons i Lund »Handlingar ur v. Brinkman'ska arkivet på Trolle-Ljungby» (1—2, 1859, 1865).¹ Dylig arkivkännedom blev naturligt vis betydelsefull ej minst för biografiens utveckling. Men därjämte — och det är ytterst viktigt att fastslå — visar sig Rankes allmänna inflytande nu genom en direkt svensk lärjunge, *Fredrik Ferdinand Carlson*.² I sitt förord 1855 till första delen av det stora verket om pfalzarnas period lämnar denne en systematisk-metodisk framställning, som är klart i Rankes anda, med bestämd källklassificering och källvärdering. Carlson har tillika på intressant sätt hävdad biografiens principiella betydelse, nämligen i sin levnadsteckning över Gustaf Otto Stenbock, tryckt 1873 i Svenska Akademiens Handlingar. Han skriver där: »Det vexlande skådespelet af mensklighetens lif, brokigt, öfverskådligt som det vid första anblicken förefaller, företer, äfven vid närmare undersökning, ett innehåll, som är allt för rikt, för att det skulle kunna genom ett enda slag af betraktelse uttömmas. *Historien*, då hon målar sina taflor, uppfattar dem ur det *helas* synpunkt: hon skildrar de tilldragelser, genom hvilka, under sammanstötningen af mångfaldiga personliga krafter, samhällens utveckling och skaplynne bildas. Men der måste ock vara en framställning, som åtnöjer sig med att teckna bilden af en enda bland dessa handlande personer, och som finner ett icke mindre betydelsefullt föremål i dennes lif, hans arbeten, hans strider, med den fröjd och sorg, han upplefvat under det han framläpade sten till den stora byggnaden, likasom å andra sidan den återverkan han, i godt som i ondt, erfarit af det hela. *Historien* behöfver *Biografiens* framställning icke mindre än denna behöfver henne, och biografien är icke hennes tjänarinna, såsom många velat säga, utan hennes äldre syster. Till samman med hvarandra kunna de först afbildade den underbara väfnaden af mensklighetens öden.» Oaktat denna förståelse blev F. F. Carlson själv ej biografisk nydanare³; han var ej heller alltid exakt. Hans stora historieverk koncentrerar sig kring landets *politiska* historia under pfalzarna;

¹ Arkivarien D. Almqvist har fäst min uppmärksamhet på, hur systematiskt särskilt Fryxell använde sig av herrgårdsarkiv. Om Andersson se Rektor Gustaf Anderssons brevväxling 1832—1863, 1—2 (1940; m. biogr.), utg. av Bert Möller.

² *Stavenow*, a. a., s. 46; *dens.*, art. om F. F. Carlson i *Sv. Biogr. Lex.*, 7 (1927); *dens.*, *Historisk Tidskrift* och den historiska vetenskapen i vårt land under ett halvt sekel (i HT 1931, s. 1—37). Jag har haft för mig givande diskussioner om bl. a. Carlson med arkivarien D. Almqvist och docenten Ingvar Andersson.

³ Stilistiskt var han f. ö., som synes redan av citatet här, starkt beroende av anti-kens och 1700-talets retorik.

men visserligen glömmen han icke heller där att samtidigt framhäva de människor, som ingripit i och lett dessa öden. Monografiskt skildrade Carlson emellertid utom sin företrädare i Svenska Akademien blott Stenbock. Snarast mindre betydande än Carlson är från biografiens synpunkt den andre store rikshistorikern vid 1800-talets mitt *Carl Gustaf Malmström* i sitt stora frihetstidsverk. Stavenow skrev med rätta i sin intressanta nekrolog över Malmström i *Historisk Tidskrift* 1912, att den konkreta, levande händelseskildringen icke var hans sak och »personkaraktäristiken är i regel märkligt blek och abstrakt». Nyligen har Torvald T:son Höjer understrukit samma sak:¹ i Malmströms skildring »bliva även en Carl Gustaf Tessin, en Anders Johan von Höpken, en Lovisa Ulrika bleka skuggor utan makt att fånga läsarens intresse». Detta förhållande torde haft tvenne orsaker. Den ena var, att Malmström med sin sträva och kärvt moraliserande syn i själva verket icke kunde bli helt objektiv inför gestalter, som han ogillade. Därav kom t. ex. hans stränga värdering av Tessin, att dennes »lysande yta ej motsvarades af *inre värde*» [kurs. av mig] — detta sagt om tidens främsta svenska kulturpersonlighet!² Den andra orsaken var Malmströms syn på historiens förhållande till källmaterialet, hans starka betoning av de officiella akternas väsentliga företräde framför enskilda minnen och anteckningar. Om jag icke tvekar att med många andra numera anse, att Malmström avgjort överbetonat detta offentliga källstoffs *allenavärde*, så skall jag strax kommentera detta uttalande för att ej missförstås.³ För frågan om de yttre händelseförloppen i hävden och om de verkliga fakta i biografien var Malmströms gärning hälso- samt banbrytande, så mycket mer som han, överlägsen Carlson som forskare, mer än någon före honom vidgade kännedomen om detta officiella arkivmaterial. Men för kännedomen om »wie es eigentlich gewesen», är Malmströms metod för trång. Det innersta spelet bakom kulisserna, historiens och personlighetens oändligt skiftande verklighet, sådan denna ofta bäst ges just av historiska privatdokument, ser han med sin ensidigt riktade blick ofta icke tillräckligt klart. Självt

¹ T. T:son Höjer, *Frihetstiden i 1800-talets svenska historieskrivning* (i HT 1940, s. 261—288).

² Jfr min framställning av Tessin i arbetet *Kungl. Svenska Vetenskapsakademien*.

³ Malmströms metod — särskilt nedlagd i hans särdeles nyttiga studie »Axel von Fersen såsom memoarförfattare» (*Malmström, Smärre skrifter rörande sjuttonhundratalets historia*, 1889, s. 209—240) — kritiseras med rätta delvis redan av H. Schück i *Minne af Carl Gustaf Malmström* (1914; även i *Sv. Akad:s Handl. ifr. år 1886, del 25*), s. 27—30. Jfr också: *Georg Andren, Memoarkritikens psykologiska problem* (i *Arkiv för psykologi och pedagogik* 1923), s. 77 f., 99; S. U. Palme, *Fredrik Axel von Fersens memoarer* (PHT 1936, s. 173—181).

har Malmström således från biografiens synpunkt i viktiga hänseenden mindre betydelse än Carlson. I Svenska Akademiens Handlingar skrev Malmström utom inträdestalet blott den lilla teckningen av J. A. von Lantingshausen, som naturligtvis är redbart sakrik men icke heller mer. En finare människoskildrare var vårt senare 1800-tals tredje store, något yngre rikshistoriker, *Clas Theodor Odhner*.¹ Detta märkes framför allt i hans verk om Gustaf III men även i den personligt fängslande skildringen i Svenska Akademiens Handlingar 1891 av Ulric Scheffer. Därmed vill jag icke ha sagt, att Odhner var någon levnadsskildringens mästare — han kunde t. ex. fälla personomdömen, som förvåna genom sin brist på förståelse. Den oscariska epoken hade ju över huvud benägenhet för konventionalism i sin människoupfattning — detta var ett europeiskt drag; man kan jämföra med victorianska æran i England.² Vid sidan av Styffe, som börjar avslöja vår medeltid, Carlson, Malmström och Odhner, som bearbeta tiden från 1600-talets mitt till fram mot 1700-talets slut, står som 1500-talsupptäckare *Hans Forssell*, vilken fortsätter Hallenbergs bearbetning av Kammararkivets handlingar; som berömd biograf däremot rörde han sig, som nämnts, med senare tider. Vid hans sida måste för 1500-talets del även nämnas den förträfflige *A. G. Ahlqvist* med sin direkt biografiskt inriktade produktion på 1860- och 1870-talen, särskilt rörande Erik XIV och Karin Månsdotter. Dess metodiska betydelse ligger ej minst däri, att Ahlqvist visar, hur räkenskapsmaterial³ låter sig förträffligt användas för personskildring. Hans sympatiska inställning till de tecknade personerna bidrar att levandegöra dem.

Det är mot bakgrunden av bl. a. romantikens' genombrott, av biografiens nydaning inom Svenska Akademien och av den Rankeska skolans seger, som man i sin helhet bör bedöma de biografiska lexika, som 1800-talet åstadkom i Sverige.

*

¹ Om O. se bl. a. E. Hildebrand, *Clas Theodor Odhner* (1920; i K. Vet.-akad:s levnadsteckningar, bd 5).

² Jfr t. ex. om »the catastrophic failure of Victorian biography» den beska vidräkningen hos H. Nicolson, *The development of English biography* (1927), s. 110 f., 125—131. Till kritiken där av »nineteenth century earnestness» (s. 110 f.) kan jag ingalunda till alla delar sluta mig, men den är intressant och utan tvivel delvis berättigad. Nicolson avser tydligen det slag av biografi, som i Sverige representeras av t. ex. *Cecilia Bååth-Holmberg*, *Carl XV som enskild man, konung och konstnär* (1891) — ett arbete, som den föga ömsinte Arvid Ahnfelt anmälde under rubriken »Skämtlitteratur».

³ Ahlqvist framdrog och utnyttjade särskilt vinräkenskaperna från Stockholms slott under Erik XIV:s tid.

Det stora *Biographiskt Lexicon öfver namnkunnige svenska män* utkom i 23 band, det första 1835, det sista 1856. Man kan, efter huvudredaktörerna, kalla det Palmblads och Wieselgrens lexikon. Det var på sin tid ett pionjärbete: det första större *nationella* biografiska lexikon i Europa. De franska voro ju länge internationellt lagda, medan »Allgemeine Deutsche Biographie» börjar först 1875 och »Dictionary of National Biography» 1885, såsom tidigare nämnts. Med avseende på tidpunkten, då det svenska lexikonet börjar och slutar, 1835 och 1856, kan man ställa in det i här förut angivna allmänna sammanhang. Det visar sig då genast, att denna utgivnings-tid har en stor fördel och en stor nackdel. Lexikonet grundas av Palmblad, det utgår således från romantiken, liksom den moderna monografiska svenska biografien gjorde med Järtas Cronhielm och Atterboms Rudbeck. Detta är i och för sig en garanti för, att lexikonet kunde ge »verklig levnadsskildring» och så blev också i många hänseenden fallet. Men den tidiga utgivningstiden hade också sin stora nackdel: lexikonet faller nästan helt under den svenska historie-skrivningens förrankeska period. F. F. Carlsons nyss nämnda principproklamation härrörde ju från 1855, blott ett år före lexikonets avslutning. Att utgivningen från denna synpunkt kom alltför tidigt och att detta fick följder i fråga om lexikonets korrekthet skola vi även visa.

Av redaktionens och redigeringsorganisation och principer har Otto Sylwan i sin uppsats i *Samlaren* 1935 lämnat en intressant skildring, till vilken delvis må hänvisas, men som i vissa huvuddrag skall här resumeras. Därjämte skall en ytterligare granskning ägnas åt bl. a. det historiska stoffets behandling från olika synpunkter. *F. W. Palmblad* var som sagt grundläggare och förste huvudredaktör. Som sin inspiratör åter nämner han prästen och litteraturhistorikern *Pehr Adolf Sondén* (sign. P. A. S.), vilken även blev medarbetare. Palmblad (sign. P.)¹ själv hade varit docent och adjunkt i historia men blev just 1835 professor i grekiska i Uppsala. I verkligheten stod han skönlitteraturen närmare än historien. Lexikonets utgivning började våren 1835. Förordet har en principförklaring: »Således öppnas här ett rum för Svenska Statsmän, Fältherrar, Vetenskapsmän, Skalder och andre Konstnärer. Endast Konungarne, såsom tillhörande den egentliga historien, uteslutas; likaså alla, som lefvat före Reformationen. Af Finnar upptagas de, hvilkas verksamhet infallit före 1809. Äfven *levvande* män finna här ett rum, dels derför,

¹ Om signaturer se Fr. Braune, *Anteckningar om abbreviations-signaturer i svensk litteratur* (1893).

att verkets intresse derigenom betydligt ökas, dels för att åt efterverlden spara mödan att insamla biographiska underrättelser, af hvilka många för alltid gå förlorade sedan personerne sjelfve, deras anhöriga och vänner lemnat lifvets skådeplats. Bestämde omdömen, vare sig af tadel eller beröm, komma ej öfver dessa sistnämnde att inflyta; men man har, så mycket som möjligt, sökt att så inrätta dem, att karakteren af hvars och ens verksamhet, i handlingar eller skrifter, skulle falla läsaren i ögonen.» Urvalet är ännu orienterat åt äldre synpunkter: praktiska livets män äro icke särskilt nämnda. Medeltidspersoner skulle vara uteslutna, liksom hos Gezelius. Denna princip fasthölls till att börja med, men bröts i varje fall redan i bd 6 (1840), i Peter Wieselgrens artikel om »Hjärne-släkten». Sedan stiger medeltidsmaterialet och tar mot slutet av verket ej ringa plats. Vidare uteslutas konungarna. I fråga om kvinnor råder inkonsekvens. Redan i bd 2 är Sophia Elisabeth Brenner med, men blott på slutet av makens biografi. Mamsell Bremer var då ännu för ny och kom aldrig in i huvudserien. Birgitta står icke heller i B-delen men insmugglades på slutet, i bd 21, under Ulfåsaätten. Hedvig Charlotta Nordenflycht däremot fick egen artikel i bd 10 (1844) men med en liten ursäkt av redaktionen: »Ehuru detta Lexicon, enligt titeln, blott är egnadt åt 'märkvärdiga svenske Män', har Redaktionen dock i de sednare Banden, ansett rättvisan fordra, att ej förbigå 'märkvärdiga svenska Fruntimmer', helst som antalet af sådana ej är särdeles stort». Peter Wieselgren klagar, att urvalet gällde blott vitterlekenskor och kungaskökor. Principen att endast taga »Finnar», som verkat före 1809, vidhölls; Runeberg är således ej med i huvudserien, men väl kom han långt senare i Ny följd. Levande personer medtogos, och här finner man ett av de karakteristiska dragen både för detta lexikon och Ny följd: det skedde icke sällan i självbiografiens form. Artiklarna voro ofta signerade men långt ifrån alltid. Vederbörandes tryckta skrifter anges jämte kort källförteckning. I fråga om familjenotiser upptagas ej blott föräldrar och hustru utan även ofta barn, mer eller mindre fullständigt.

Av medarbetarna dominerar Sondén i de första banden och med någorlunda jämnt artikelutrymme, vanligen högst ett tiotal sidor; Adlersparre och Döbeln fingo, som Sylwan påpekar, ett ark. Sondén gjorde även upp de viktiga namnlistorna. Efter Sondéns död 1837 inträdde i redaktionen de unga uppsaliensiska biblioteksmännen *August Theodor Låstbom* (1815—45; sign. L.) samt den förut i förbi-gående nämnde *Jonas Gustaf Wahlström* (1814—85; sign. -A-Ö,

-a-ö), som hade »det gräsligaste minne».¹ Sylwan påpekar, att Låstbom var en levande matrikel och bibliografi. Han är ju dessutom känd som utgivare av »Swea och Götha höfdinga-minne sedan 1720» samt som medutgivare av Uppsala ärkestifts tyvärr mycket otillfredsställande herdaminne; dessutom är Låstbom bekant bl. a. genom alltjämt vägledande och nyttjade otryckta personhistoriska samlingar i Riksarkivet (ämbetsmannalängder; förteckning över magistrar från Uppsala, Lund och Åbo). Wahlström var mera författare än Låstbom, historisk forskare och journalist, småningom, jämte Låstbom och i likhet med Palmblad, även boktryckare. Wahlström flyttade 1857 till Stockholm. Hans för den oinvigde ganska otydbara signatur träffas i bd 5—20. Efter Låstboms tidiga död 1845 verkade Wahlström som redaktionssekreterare. Även lundensiska medarbetare fick lexikonet. Utom adjunkten *Abraham Cronholm* (C—m) sålunda den föga märklige adjunkten i historia *L. G. Palmqvist* samt *Gustaf Wetter*, som 1839 blev docent i nordiska historien och antikviteterna samt biblioteksamanuens, sedermera domprost i Växjö. Vida viktigare medarbetare blevo *Peter Wieselgren* (sign. -n) och hans vänner teologerna *P. G. Ahnfelt*, som redan 1830 lämnat Lund — den bekante författaren av »Studentminnen» — och *C. W. Skarstedt*, av vilka den senare medarbetade i huvudserien och i Ny följd 1841—65. Han hade tagit graden i Uppsala, var på 1840-talet präst i Göteborgs stift, blev 1848 teologisk docent i Lund, senare professor där. Som personhistoriker är han ju mest känd genom sitt herdaminne för Göteborgs stift (1878—86). Wieselgren, som medarbetade i lexikonet från dess början, hade 1833 lämnat Lund och blivit kyrkoherde i Västerstad, var från 1847 i Hälsingborg samt från 1857 domprost i Göteborg. Först sedan han 1844 avslutat »Dela Gardiska archivet», ägnade han mera sina krafter åt lexikonet, från bd 6, för att småningom helt ta ledningen. Även *Gustaf Andersson* medverkade.

»Gamla» Biographiskt Lexicon är både i sin huvudserie och i Ny följd, om vilken senare mera längre fram, ett ytterst egenartat verk. Sylwans karakteristik är riktig: det blev icke främst en uppslagsbok utan en *biografisk tidskrift*, ett »magasin» för att tala med 1700-talet. Redan 1892 framhöll K. F. Werner detsamma: Biographiskt Lexicon var mindre en biografisk handbok än »ett personhistoriskt bibliotek».² Han hade tidigare (1875) kallat lexikonet »ett så regellöst och med

¹ Om Wahlström se bl. a. *P. Wieselgren*, Sveriges sköna litteratur, 5 (1849), och *C. W. Oseen* i *Lychnos* 1940, s. 73 f.

² *Werner*, Meddelande från utgifvaren (på insidorna av häftesomslaget till *Biogr. Lex.*, ny följd, bd 10, h. 2).

små fel behäftadt arbete».¹ Regellösheten gäller bl. a. proportioneringen av artiklarnas längd: varje författare skrev ungefär så långt han ville. Wahlström hade 7 sidor om A. J. von Höpken men 16 om publicisten P. J. Höppener. Sylwan påpekar även, att medan t. ex. Anna Maria Lenngren fick 2 sidor, erhöll Lidner 25. Cronholm tog 34 för Ascheberg, 56 för Adler Salvius och 112 för M. G. De la Gardie; följdén blev, att de två sistnämnda artiklarna fingo utges som bihang (Supplement: Strödda biographier, 1836). Medan Axel Oxenstierna fick 10 sidor, erhöll Bengt Gabrielsson 17 med utdrag ur självbiografiska anteckningar (ehuru förut tryckta). Redan allt detta visar, vad man även eljest vet, att redaktionen i mycket ringa grad redigerade. Palmblad, påpekar Sylwan, såg aldrig artiklar förrän i korrektur. Redaktionen, skriver Wahlström 1852, hade »aldrig gjort annat än aftryckt medarbetarnas insändningar». En viss kontroll synas Låstbom och Wahlström icke desto mindre, enligt Sylwan, ha ägnat Wieselgrens artiklar, vilka, alltid hastigt åstadkomna, ofta åtföljdes av senare tillägg och rättelser; Wahlström hade ett helt arkiv dylika lappar. Men ett rent undantag är t. ex. att Palmblad en gång i en not inför en protesterande »Red. anm.». Beträffande den tekniska anordningen var lexikonet visserligen alfabetiskt men därmed var i praktiken ej så noga. Ibland inkommo artiklar för sent, ibland intogs en »andra serie» av överhoppade artiklar, o. s. v. Följden blev att man i första hand fick reglera saken genom alfabetiska register i banden och sedan med ett generalregister i bd 23, det sista av huvudserien. Det senare är en nödvändig och värdefull nyckel till verket. Emellertid måste särskild kommentar lämnas längre fram till begagnandet därav, ty Biographiskt Lexicon och Ny följd måste för den oinvidge te sig som ett sällsamt vildsnår.

Vill man ha en helhetsbedömning av gamla Biographiskt Lexicon, måste en sådan ansluta sig till olika tidigare nämnda synpunkter i frågan om fakta och personkaraktistik, om författarkompetens och källmaterial. Det är då först att märka, att till medarbetarstaben hörde icke en enda verkligt ledande fackhistoriker. Som Sylwan påpekar, voro både Palmblad och Wieselgren historiska amatörer. Den mest historiskt utbildade var Cronholm, på vilken man likväl rätt snart tröttnade, torr och träaktig som han är som stilist och utan sinne för proportioner. Icke desto mindre ha hans biografier, som inflöto i de första banden, en grundlighet och sakkännedom, som just visa fackmannen, och som märkbart skilja dem från det

¹ Werner i Biogr. Lex., 2, reviderad uppl. (1875): Meddelande, s. 426. En samtida kritik av Biogr. Lex., bd 7, i Frey 1842, s. 82—90.

övriga ojämna galleriet. Hans förord till supplementet 1836 är historiografiskt intressant. Voro ledarna merendels icke verkliga historiker, än mindre banbrytande sådana, så hade de i alla fall en stor fördel framför Gezelius: de voro i allmänhet mera akademiskt utbildade och flera av dem tjänstgörande eller förutvarande biblioteksmän, fästa vid centrala bibliotek; Wieselgren hade sålunda varit vice bibliotekarie i Lund. Deras arkivaliska kännedom var vida mindre. Över huvud är lexikonet, även i stora delar av Ny följd, mer biblioteksmässigt än arkivaliskt orienterat. Detta sammanhänger naturligtvis också med, att huvudserien redigerats av uppsaliensare, lundensare och andra utanför huvudstaden bosatta personer, utan närmare tillgång till t. ex. Riksarkivet. En dylik biblioteksorientering betyder emellertid något helt olika vid olika tider. Under gamla lexikonets tid var tillgången till historiskt primärmaterial i tryckt form, således förvarat i biblioteken, oändligt mycket ringare än vid seklets slut. Naturligtvis hänvisas ibland till otryckta källor, särskilt i bibliotekens handskriftssamlingar, i huvudserien däremot ytterst sällan till Riksarkivet. Förhållandet var dessutom det, att även om redaktionen vid denna tid legat i Stockholm, så var Riksarkivet ännu föga ordnat och tillgängligt, utom naturligtvis beträffande huvudserier som t. ex. riksregistraturet och rådsprotokollen.¹ Den moderna exakta bearbetningen av historiskt material i t. ex. avhandlings- och uppsatsform tillkommer ju icke heller i högre grad förrän under senare hälften av 1800-talet. Det var emellertid ej blott så, att man icke systematiskt korrigerade äldre litteraturuppgifter genom att utnyttja arkivaliskt material — man hade icke heller sinne för, att dessa fakta på sitt sätt borde vara huvudsaken i biografien. Personuppfattning växlar med olika tider, men kontrollerade fakta bestå och bilda en fast biografisk stomme. Nu blev det i stället så, som Wieselgren angivit, att matrikeluppgifterna småningom bilda undantaget medan levnadsskildringen blev regeln. Av detta följer, att lexikonets biografiska fakta, *meritlistan*, ofta äro ofullständiga och föga pålitliga. Detta gäller i allt högre grad ju äldre historiska personer det är fråga om.

Det var olyckligt, att man övergav programmet att utesluta medeltidspersoner. Vi ha förut påpekat, att svensk medeltidsforskning i bearbetningens form börjar först med C. G. Styffe (1859, 1867). Detta betyder, att medeltidsartiklarna i gamla lexikonet äro från modern synpunkt så gott som fullständigt oanvändbara. Holger Rosman har i sin avhandling om äldre medeltidsgenealogisk metodik

¹ Jfr. H. Järta i Frey 1844, s. 398 ff.

(»Rasmus Ludvigsson som genealog», 1897) uppvisat, att i Biographiskt Lexicons medeltidsartiklar är det till stor del 1500-talsgenealogen Rasmus Ludvigssons fantastiska stoff som alltjämt går igen — nu lika väl som på 1600-talet. »Man finner på det viset där», säger Rosman, »politiska karaktäristiker över personer, som aldrig existerat»!¹

I viss mån gäller det även om lexikonets 1500-talsstoff, att det är ytterligt förlegat och otillförlitligt. Konung Gustaf I:s registratur börjar tryckas först 1861, riksdagsakterna ej förrän 1887. Traktatserien, källa för både medeltid och senare perioder, börjar utkomma först 1877, de äldre stadsböckerna året före. Vad man hade var för medeltiden särskilt början av diplomatariet och för alla äldre perioder de fortskridande »Handlingar rörande Skandinaviens historia», vilka som bekant visst icke äro allmänt tillförlitliga eller alltid noggrant utgivna; »Historiska Handlingar» däremot börja icke förrän 1861. Det är därför sällan man för en modern studie har verklig nytta av 1500-talsartiklarna i gamla lexikonet. Redan för 1600-talet var man något bättre ställd, t. ex. genom Hallenbergs forskning och 1700-talets talrika dokumentpublikationer. Men även i fråga om 1600-talet börja de moderna större källserierna först sent att utges, rådsprotokollen sålunda från 1878, Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling från 1888,² adelns riksdagsprotokoll tidigare, från 1855. Bättre ställd var man beträffande biografiskt stoff från 1700-talet, både genom speciallitteraturens förut omtalade ökning och genom t. ex. de av dåtiden omhuldade breveditionerna, bl. a. Lidéns av Benzeliernas korrespondens (1791). Men från källsynpunkt är gamla Biographiskt Lexicon utan tvivel bäst för sin egen samtid, även om kontrollen av fakta fortfarande var slapp. Ett i vissa hänseenden primärt material bli ju de i lexikonet icke ovanliga intagna självbiografierna eller artiklar, grundade på inskickade autobiografiska uppgifter. Blott må man icke tro, att personer rörande sig själva alltid ge korrekta uppgifter — långtifrån.

Gamla lexikonet är alltså ofullständigt och svagt beträffande den viktiga beståndsdel av en biografisk artikel, som meritlistan utgör. Det är vidare så gott som oanvändbart i fråga om medeltids-personer och mycket kient ännu för 1500-talet, något bättre för 1600-talet — särskilt när det gäller fackmannen Cronholms artiklar — samt bäst för 1700-talet och samtida 1800-tal. Beträffande de

¹ Rosman, i texten a. a., s. 151 ff. Jfr även F. Wernstedt, a. a., i *Genal. Samf:s i Finl. Årsskr. 21* (1937), s. 28.

² Av Oxenstiernas brev var visserligen en liten del förut tr. på annat håll.

senare århundradena är det tillika bestämt överlägset Gezelius i fråga om själva personteckningen, ibland — för nyare tid — t. o. m. mycket intressant i detta fall. Det är visserligen här som eljest ytterst ojämnt, personbedömningen också, oaktat ett teoretiskt nit för objektivitet, ej sällan starkt subjektiv. Wieselgrens ofta originella sätt att betrakta personligheter har emellertid ibland intresse även när man känner sig hågad att ta avstånd från omdömet. Över huvud märker man romantikens landvinning i fråga om människokunskap och människoskildring. Det var icke längre menlösa äreminnen man ville ge. Stundom var man t. o. m. förvånande öppenhjärtig; Sylwan ger några exempel härpå. Betänkligare var, att man icke drog sig för att i lexikonet ibland något partiskt bedöma forna litterära motståndare — detta gäller t. ex. Palmblads biografier om bröderna Silverstolpe och Erik Sjöberg (Vitalis).¹ Den obestyrkta anekdotens roll är icke lika stor som hos Gezelius, men den finns dock ej sällan kvar.

När gamla lexikonets 23:e del år 1856 utkom, försåg Wieselgren den med en efterskrift »Till allmänheten». Han gav där en historik och betonade t. ex. det starka samarbetet mellan Wahlström och sig själv; bl. a. hade de avsevärt ökat Sondéns namnlistor. Wieselgren påpekade utgivarnas önskan att ta avstånd från det gamla äreminnet, att låta historien tala på tillbörligt sätt, d. v. s. med sanning. Beträffande urvalet tillfogade han några riktiga och belysande ord: *»Namnkunnighet är ett högst obestämt begrepp. För mängden af våra landsmän äro högst få, och för hälften af svenska folket äro kanske inga af de intagna bekante.»* Beträffande vidlyftigheten ansåg Wieselgren, att »det var bättre att fela excessu, än defectu». En ganska riktig karakteristik — som emellertid för den moderne forskaren samtidigt blottar verkets typiska brister — ger han tillika i orden, att lexikonet var *ett sammandrag af vår förnämsta äminneliteliteratur*. Därav följer nämligen, att det icke var en arkivaliskt grundad nyröjning. I fråga om tiden före 1600-talet hänvisade Wieselgren riktigt till de biografiska möjligheter, som diplomatariet och andra urkundsverk gävo. Bristen var blott, att han själv och övriga medarbetare saknade tillräcklig metodisk skolning för att rätt utnyttja dessa arbeten — detta var mindre ett personligt fel än en allmän tidssvaghet. Intressanta äro Wieselgrens siffror rörande urvalet från ståndssynpunkt. Man hade anmärkt, att lexikonet vore en adelsmatrikel. Wieselgren svarade, att man hade 2,200 mer eller mindre utförliga biografier och 928 ofrälse personer i registret. Man hade även kritiserat verket

¹ Benäget påpekande av prof. Henry Olsson.

som en »prestmatrikel». Det fanns dock, säger utgivaren, kvinnorna oberäknade, 1,732 icke-präster mot 444 präster. Hur samtiden såg på Wieselgrens gärning, ser man bäst av omdömet i Svenska Akademien 1862. Det gällde votum för kungliga priset och Grafström skrev: »Av de litteratörer, som kunnat komma i fråga, finner även jag Wieselgren vara den mest förtjänte, synnerligen som han ännu fortsätter även med sina bidrag till Biografiskt lexicon. Vål slarvar han mycket i sina uppgifter och är något opålitlig, även ensidig i omdömen, men onekligen kan han med Paulus säga: jag haver mer arbetat än the andre.» Med 15 röster mot 2 erhöll Wieselgren priset.¹

I sina slutord hade Peter Wieselgren citerat Gjørwells ord: »Då den biographiska delen är ofelbart den nyttigaste af hela den historiska vettenskapen, den som närmast lärar oss känna *menniskan*, i dess framsteg och afvikelse, under alla dess så offentliga som enskilda belägenheter, så är icke heller något tvifvel, att ju flera författare hos oss skola finnas, som vidare söka uppodla en så behaglig lärdomsgren.» Wieselgren blev själv en av de förste, som efterföljde detta motto, genom sin medverkan till att omedelbart efter huvudseriens slut starta en kompletterande fortsättning.

*

Redan 1857, året efter huvudseriens avslutning, började *Svenskt Biografiskt Lexikon, Ny följd*, att utkomma.² Det avslutades, efter många avbrott, icke förrän 1907 med bd 10. Denna svit är tidigare veterligen icke historiografiskt behandlad, varför några synpunkter på densamma icke torde vara opåkallade, så mycket mindre som Ny följd dock kan betraktas såsom utgörande tillsammans med huvudarbetet *ett* verk.

Om gamla Biografiskt Lexicon är ett ojämnt arbete, så gäller detta ännu mycket mera om Ny följd. Det kan genom sin starkt heterogena karaktär och den halvsekellånga utgivningstiden icke bedömas annat än genom särskild analys av dess olika partier med avseende på bl. a. deras olika huvudredaktörer. I någorlunda jämn tidsföljd utkommo bd 1—5 jämte första hälften av bd 6 åren 1857—1865, omfattande bokstäverna A—K. Programmet angavs på omslaget till första delen. Det nyss avslutade lexikonet, hette det, var knappt utgivet, »förr än behovet påyrkade en fortsättning, kompletterande såväl de luckor, hvilka från början funnits i de första

¹ Schück, Sv. Akad:s hist., 6, s. 321.

² Saken diskuterades tydligen redan 1854, se brev från Gustaf Andersson till Wieselgren i Rektor Gustaf Anderssons brevväxling 1832—1863, utg. av Bert. Möller, 2 (1940), s. 369.

bokstäfverna, som sådana, hvilka uppstått under verkets mångåriga utgifvande». Ny följd skulle visserligen ansluta sig till nämnda lexikon och sålunda »fylla de luckor i vår äldre historia som detta lemnat, och till hvilkas kompletterande nyare historiska forskningar lemnat mer eller mindre rikhaltiga hjälpmedel». Men, heter det vidare, »det kommer dock hufvudsakligast att meddela lefnadsteckningar öfver senaste årtiondens märklige män, att lemna en Svensk historia öfver vår samtid, i biografier, och kan sålunda med skäl äfven anses såsom ett för sig sjelfständigt verk». En och annan »finsk man» av särskild betydelse från svensk synpunkt skulle även medtagas. Kvinnor intogos och Fredrika Bremer kom sålunda med i bd 2.

Frågan, huruvida Ny följd skulle huvudsakligen komplettera gamla sviten, vare sig genom tillägg till redan tryckta artiklar eller genom biografier över äldre bortglömda personer, eller ge nya samtidsbiografier, blev emellertid mycket olika handlagd under arbetets gång; i sin helhet fullföljdes ingalunda något konsekvent program. Redan detta är förvirrande vid begagnande av Ny följd, som i sin helhet på sitt sätt är vida mer ohanterlig än huvudserien, emedan generalregister till denna nya svit aldrig kom till stånd. Huvudredaktör 1857—65, till in i bd 6, var *Harald Wieselgren*, en av den svenska biblioteksvärldens mest kända gestalter. Till utbildning och läggning företer Harald W. ju en helt annan typ än fadern. Sedan han disputerat i Lund ingick H. W. 1854 vid Kungl. Biblioteket, där han i olika grader kvarstod till 1900. Han är som författare känd dels genom sitt intressanta inträdestal i Vitterhetsakademien om drottning Christinas bibliotek och bibliotekarier (tr. 1901), dels som biografisk författare, både genom monografier över bl. a. L. J. Hierta (1880) och en lång rad av kortare biografier, som sedan samlades i olika arbeten (1880, 1889, 1900—01). Vid sin bortgång betecknades Harald Wieselgren i nekrolog av T. Westrin i *Historisk Tidskrift* 1906 som »våra dagars ypperste svenske lefnadstecknare». Man tycker under sådana förhållanden, att hans tillträde till platsen som Biografiskt Lexikons redaktör skulle betytt en avgjord förbättring av detta verk men så blev icke fallet. Wieselgren var vid tillträdet 1857 en ung och naturligtvis ganska oerfaren man på 22 år, vid avgången 1865 således 30 år. Hans eget medarbetarskap i lexikonet blev aldrig stort — det blev i stället i den av honom också redigerade *Ny Illustrerad Tidning* 1866—79 samt i olika kalendrar, tidskrifter och tidningar, som han nedlade sitt biografiska vetande. Då fyra band av Ny följd utgivits, framkom i pressen anmärkning, »att man

icke vet hvem som författat de många osignerade artiklarne i Svenskt Biografiskt Lexikon», varför redaktionen i förord till bd 5 (1863—64) lämnade redogörelse i saken. Först här meddelades sålunda, att utgivare var »Förste Amanuensen i Kongl. Bibliotheket Mag. H. Wieselgren», vidare att införda osignerade artiklar i bd 1—5 »till äldre största delen» författats av *Peter Wieselgren* och voro, »till en del, för tryckning bearbetade» av H. Wieselgren samt några få, med Hj. eller H. W. signerade artiklar, författade av utgivaren. Slutligen hette det, att den »hufvudsakligaste förf., näst P. Wieselgren, är Professorn Doctor J. G. Collin».

Att den äldre Wieselgrens artiklar bibehöllo samma karaktär som i huvudserien är givet. Olyckligt var, att hans intresse därvid icke minst inriktades på att fylla luckorna i fråga om medeltida släkter och personer. Om detta stoff gäller detsamma, som förut sagts, att det för vår tid är så gott som oanvändbart. Den andre medarbetaren, *Johan Gabriel Collin* (1794—1879) var läkare, men hade även varit boktryckare och bokhandlare, bl. a. i Norrköping, där han samtidigt var lasarettsläkare.¹ Han fick professors titel 1831, sålde tryckeriet s. å. och erhöll avsked från läkarbefattningen i Norrköping 1834, men bodde kvar där. Han hade anseende särskilt som barnläkare och som författare av en stor handbok rörande barns sjukdomar. Då *Ny följd* började utges, var han 63 år och synes icke tidigare ha framträtt som personhistoriker. Han hade emellertid ett stort humanistiskt bibliotek och livliga historiska intressen. Mer än 200 biografier flöto ur hans penna men märkligt nog intresserade han sig föga för läkareartiklar, där hans fackkunskap kunnat nyttjas. I stället tecknade han framför allt krigare men även präster, hovmän och högre ämbetsmän. Ett antal biografier samlade han i arbetet »Lefnadsteckningar öfver de utmärktare personerna under kriget emot Ryssland åren 1808 och 1809» (2 bd, 1861—62), som synes ha varit det enda separata personhistoriska verk han utgav. Liksom P. Wieselgren måste även Collin betecknas som historisk amatör; han var ju därtill en äldre man redan när *Ny följd* började. Det framgår redan härav tydligt, att ej heller Collin — med all aktning för hans flit, beläsenhet och omsorg — kan från forskningssynpunkt ha givit Biografiskt Lexikon någon verkligt *ny* karaktär. Att lexikonet alltjämt tjänstgjorde som biografisk tidskrift ser man också t. ex. på artikeln om Johan Johansson i bd 5. Under Harald Wieselgrens tid fortsatte som tredje huvudmedarbetare *C. W. Skarstedt*, nu docent i teologi i Lund och från 1856 den äldre Wieselgrens

¹ Om C. se C. D. Josephsons art. i Sv. Biogr. Lex., 8 (1929).

måg. Även andra signaturer finner man emellertid, ännu i bd 4 t. ex. *J. G. Wahlströms* kända -a-ö. Ett drag, som än mer bidrar till likheten med huvudserien, är det fortsatta införandet av självbiografier. Sådana intogos av t. ex. Emilie (Flygare)-Carlén, Abr. Cronholm, F. F. Carlson, C. U. Ekström, J. A. Hazelius och L. J. Hierta, längre fram av t. ex. A. E. Nordenskiöld. Någon anknytning av lexikonarbetet till arkivmaterial i vidare mening skedde ej under denna första period även om man redan i bd 1 (s. 325) undantagsvis kan få se citerat ett »mst i Riksarch.», nämligen »Förteckn. på Svenske Sändebud vid utländska hof» — således en bearbetning, icke något primärt källmaterial. En medarbetare av särskild kvalitet fick lexikonet emellertid i Harald Wieselgrens kollega, biblioteksamanuensen, konst- och litteraturhistorikern *Christofer Eichhorn* (1837—1889). Hans kända signatur -rn, som påträffas i varje fall redan i bd 4, står mest under konstnärsbiografier och som speciell *fackman* på detta område blev han en verkligt värdefull medarbetare. Han övertog också efter H. Wieselgren slutredigeringen av bd 6, nämligen bokstaven L (1867—68), men hans signatur förekommer här och där även senare t. o. m. bd 9.

Den tekniska uppställningen var i Ny följd liksom i huvudserien alfabetisk men med fortsatta friheter i vissa fall. Först finner man t. ex. nya artiklar på A, sen »Tillägg till bokstafven A», slutligen »Smärre tillägg till artiklar i Biogr. Lex. 1:sta bandet». Som fortsättningen länge gick i samma stil, fick man även här skaffa översikt av innehållet genom alfabetiskt register i varje band. Men sedan B avslutats i bd 2, tillkommo likväl två B-artiklar i bd 3, liksom två L-artiklar i bd 7 till den eljest avslutade L-serien i bd 6. Dylikt är för läsaren försåtligt, när generalregister saknas.

Sedan Eichhorn 1868 lämnat redigeringen, kom ett långt avbrott i utgivningen, ända till 1875—76. Första häftet av bd 7 innehåller en förlagsannons, daterad dec. 1876; andra häftet utkom 1877. Man ville, heter det nu, särskilt biografera sådana män och kvinnor, vilkas namn sänkades i den äldre följd. Bd 7 omfattade bokstäverna M—N; bd 8, vars första häfte trycktes 1878—79, det andra 1879—80 och det tredje utgavs 31 mars 1881, omfattade partiet O—Ri. Som huvudredaktör hade man nu förvärvat biblioteksamanuensen fil. dr *Elof Tegnér*, en tredje medlem av H. Wieselgrens och Chr. Eichhorns krets i Kungl. Biblioteket.

Ett fullständigt avbrott på hela 7 år i utgivningen av ett biografiskt lexikon är i och för sig ödesdigert. Men därtill kom att det historiska arbetet i landet nu började antaga helt annorlunda, mo-

derna former mot förut. År 1875 fingo vi den första svenska historiska centraltidskriften i Carl Silfverstolpes Historiskt Bibliotek, som fortsatte till 1880. Året därpå börjar Emil Hildebrands Historisk Tidskrift sin långa serie. Den Rankeska skolans män sutto nu på alla ledande historikerposter: vid universiteten, i Riksarkivet; även bland biblioteksmännen funnos de, ty bl. a. Elof Tegnér kan själv räknas dit. Hela det historiska arbetssättet ändras nu, såsom Stavenow framhållit, genom krav på fullständigare samling och mer inträngande genomarbetning av källmaterialet — specialiseringens tid börjar.¹ Detta kom småningom att visa sig också i avhandlingarna, som mot århundradets slut bli större och mera djupplöjande. Men icke blott historieforskningen moderniseras utan även andra historiska discipliner: litteratur-, lärdoms-, konst-, kyrko- och rättshistoria samt begynnande ekonomisk historia. Vi ha redan förut antytt det allt flitigare utgivandet av urkunds- och aktmaterial. Även den rent personhistoriska forskningen, genealogi och biografi, förnyas och får talrika tillskott i litteratur: ättartavlor, släktböcker, läkare- och apotekarehistorier, herdaminnen, universitets- och regementshistorier, o. s. v. År 1879 börjar Svenska Autografsällskapets Tidskrift, som 1898 övergår i Personhistorisk Tidskrift.² Medeltidsgenealogien odlas i Styffes spår av t. ex. N. G. Djurklou i Historiskt Bibliotek och K. H. Karlsson i Historisk Tidskrift, varvid rent kritiska synpunkter och rättshistoriskt skolad bearbetning av diplommaterialet helt och hållet förnyar studiet i fråga.³ Även den allmänna medeltidsforskningen blomstrar upp, t. ex. genom Hans Hildebrand och andra. Efter Forssell och Ahlqvist fullföljdes 1500-talsforskningen av Emil Hildebrand m. fl., medan F. F. Carlson, Malmström och Odhner fortsätta sina verk och även 1800-talshistorien börjar upptagas till mera kritisk prövning. Riksarkivet nydanas och dess skatter börja göras lättare tillgängliga; serien av arkivets betydelsefulla Meddelanden börjar 1877.⁴ Den nya formen av rikshistoria, samlingsverk med flera

¹ Stavenow, förut a. a. i HT 1931, s. 13.

² Jfr S. H u m b l e, Ett halvsekeljubileum (PHT 1926, s. 1—11).

³ Jfr K. H. K a r l s s o n, Om medeltidsgenealogierna (PHT 1910, s. 1—15), och B. H i l d e b r a n d, Några anteckningar om svensk medeltidsgenealogi (PHT 1930, s. 7—11), dens., Esbjörn Blåpanna och hans arvingar (PHT 1934), s. 10 och där anf. litt., samt dens., bidrag i art. om N. G. Djurklou i Sv. Biogr. Lex., 11 (korrektur). — Om genealogiens historia se bl. a.: R o s m a n, a. a.; W e r n s t e d t, a. a. (Geneal. Samf. i Finl. Årsskr. 21, 1937, s. 25—59), och för Finland A. R. C e d e r b e r g, Några drag ur den genealogiska forskningens historia i Finland (Gävle 1938; Skr. utg. av Genealogiska Föreningen).

⁴ För allmän arkivorientering se bl. a.: Guide international des archives. Europe (Rom 1934; häri s. 328—337 kap. Suède av P. S a m z e l i u s); Minerva-Handbücher. Abt. 2: Die Archive. Bd 1 (Leipzig 1932; häri s. 482—491 kap. Schweden av E. N y g r e n); H. B r u l i n, Das schwedische Archivwesen (i Archivalische Zeitschrift, bd 38, 1929, s. 151—177); d e n s., kap. Arkiven och hur man använder dem (i: Om studier,

specialförfattare, begynner 1877 med »Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar». Herman Hofberg utgav 1876 första upplagan av »Svenskt Biografiskt Handlexikon»¹ och 1875 startades den moderna svenska encyklopedien i Nordisk Familjeboks gestalt, också den med mycket biografiskt stoff. Redan 1885 börjar så i Danmark »Dansk Biografisk Lexikon» under ledning av C. F. Bricka, som 1887 blev arkivsekreterare i Riksarkivet och 1897 riksarkivarie — ett verk med medeltidsartiklar av t. ex. Kr. Erslev, medarbetare som Holger Rørdam, o. s. v. I ljuset av detta danska systemverk tedde sig det svenska lexikonet, med all aktning för vad där dock presterats, såsom till vida övervägande delen hopplost föräldrat, även i Ny följd.

Att under dylika förhållanden efter lång mellantid återupptaga och fullfölja Svenskt Biografiskt Lexikon var varken något lätt eller tacksamt företag. Kraven på ett dylikt verk hade ju skärpts alltmer och *Elof Tegnér* måste själv ha insett uppgiftens delvis oöverstigliga svårigheter.² Emellertid är det gifvet, att en så framstående biografisk författare som han, Armfelts blivande levnadstecknare, skall ha gjort det bästa möjliga av företaget i den mån han skrev egna artiklar eller hade medarbetare som Eichhorn. Att förnya hela medarbetarstaben i modern anda mäktade han icke. J. G. Collin fortsatte och hade tydligen skrivit framåt i alfabetet, ty artiklar signerade J. G. C. intogos även efter hans död ännu 1882 i bd 9. En ny svärson (från 1869) till P. Wieselgren inträdde som medarbetare redan under Tegnér's tid, läroverkskollegan fil. dr *Otto Sjögren* (1844—1917). Han var fackhistoriker, väl mest orienterad åt karolinsk tid, men icke någon ledande kraft på sitt område, och gav sig även in på ämnen, som han icke behärskade, t. ex. medeltidsbiografier. Över huvud fortsätter den styvmoderliga behandlingen av medeltiden och 1500-talet verket ut. Det är ett rent undantag att finna en aktningvärd 1500-talsstudie som B. Schlegels om Charles de Mornay (på M) eller en medeltidsartikel, signerad av en fackman som Claës Annerstedt (Ericus Nicolai, på N).³ Detta visar likväl, att Tegnér förstod specialiseringens nöd-

utg. av K. Tynell, 1934, s. 204—232); S. Bergh, Svenska riksarkivet 1618—1837 (1916); dens., Svenska riksarkivet 1837—1846 (1927); S. E. Bring, Bibliografisk handbok till Sveriges historia (1934, s. 56—93); S. Hedner, Enskilda arkiv under karolinska enväldet (1935); rörande litt. om kyrko-, lands- och stadsarkiv se mina uppgifter ovan (s. 121 f.) i denna årg. av PHT, ingående i O. Durchmans upps. Församlingarnas i Finland kyrkoböcker. Jfr även nedan s. 184 f.

¹ Den 1906 utgivna, omarbetade andra uppl. av Hofbergs handlexikon (2 bd), red. av F. Heurlin, V. Millqvist o. O. Rubenson, är illustrerad med porträtt, vilket vid den tiden torde varit en nyhet på de biografiska lexikonens område.

² Om Tegnér se E. W. Dahlgren, Elof Kristofer Tegnér (1912, i K. Vet.-akad:s levnadsteckningar, bd 4).

³ Jag har haft förmånen få diskutera ämnet med bl. a. landsarkivarien E. Nygren, arkivarien L. Sjödin och docenten Ingvar Andersson.

vändighet, ehuru han icke mäktade genomföra den som princip. De två av honom redigerade banden 7—8, i vilka han själv flitigt medarbetade, verka emellertid som de bästa i hela Ny följd.

Tegnér blev 1883 universitetsbibliotekarie i Lund och lexikonet bytte redan året förut redaktör. Det blev *Otto Sjögren*, som utgav första häftet av bd 9 i maj 1882 och andra häftet i november 1883; bandet omfattade Ro—Silfverschiöld. När Sjögren är som bäst, t. ex. på karolinsk mark med artikeln om Wolmar Anton von Schlippenbach, kan han ge modern prägel åt sitt ämne och man finner en källförteckning med bl. a. flera olika serier (t. ex. Livonica, Militaria, Biographica) i Riksarkivet åberopade. Hans artiklar åter om medeltidspersoner som Cort Rogge och Claus Rytting fingo ganska omild kritik i *Historisk Tidskrift*.¹

Det olycksöde med starkt förhalad utgivning och långa intervaller, som Ny följd fick röna, visar sig mest i fråga om slutdelen, bd 10. Sjögren redigerade endast bd 9 och det dröjde åter sju år, innan verket återupptogs. För förläggaren, F. & G. Beijers förlag, har det givetvis varit ett saluintresse att äntligen få slut på verket. Som huvudredaktör för tionde bandets första häfte, utgivet dec. 1890, och omfattande Silfverstolpe—Sölverberg, inträdde f. d. amiralitetskammarrådet *Per Olof Bäckström* (1806—1892).² Han var bekant som historisk skriftställare, bl. a. medarbetare till C. G. Starbäck, men vid tiden för lexikonredigeringen 84 år. Det vida övervägande antalet artiklar i hans häfte äro osignerade. Den signatur man finner på några är Tidanders, om vilken mera nedan. Artikeln om Snoilsky är signerad av Birger Schöldström (S—m).

Redaktören för tionde bandets andra häfte, som utkom i dec. 1892, var en mera ovanlig företeelse i den svenska personhistoriens högst skiftande författargalleri. *Karl Fredrik Werner* (1830—1905) gick i skola i Norrköping, lär en tid ha varit biträde hos en lantdomare, torde 1851 ha kommit till Stockholm och fick plats i Grönlunds klädeshandel i Storkyrkobrinken, från 1853 i ett annat affärsföretag.³ Åren 1860—95 var han kamrer och bokhållare vid stadens vattenledningsverk. Den originelle »vattenkamrern», redan en halvt legendarisk figur, var emellertid en bokvän som få, G. E. Klemmings medtävlare om dyrgripar på Stockholms bokauktionskammare och flitig

¹ Rec. i HT 1882, s. LXXI—LXXXIV av (M. Fleetwood o.) E. Hildebrand (denna anmälan är icke anfordrad i Setterwalls bibliografi).

² Om B. se art. av E. N. Söderberg i Sv. Biogr. Lex., 7 (1927).

³ Om W. se nekrolog av Alfred Lindberg i PHT 1905, s. 140—146; jfr också Carl Snoilskys och G. E. Klemmings brevväxling, utg. av Ruben G:son Berg (1919). För upplysningar om W. har jag även att tacka riksbibliotekarien O. Wieselgren och fil. dr. Ruben G:son Berg.

kund i antikvariaten. Hans ytterst värdade, stora bibliotek med lika välvärdade böcker omfattade särskilt personhistoria men också historia, litteratur, kultur- och konsthistoria, åtskillig topografi (särskilt Stockholmsiana), vitterhet, bibliografi, en värdefull urklippsamling, o. s. v. — allt nu, jämte Werners stora brevväxling, i Stockholms stadsarkiv enligt testamentarisk donation, utom klippsamlingen, som kommit till Stockholms stads museum. Werner var en entusiastisk beundrare av romantiken, särskilt av Atterbom.¹

Werners befattning med Biografiskt Lexikon hade i själva verket börjat långt före 1892. De första banden av huvudserien, det Palmblad-Wieselgrenska lexikonet, hade utgått ur bokhandeln och Beijers förlag ville ha dem ersatta. Det gamla lexikonets brister voro emellertid alltför påtagliga för att rättfärdiga ett rent omtryck. Då uppdrog man åt »en lika intresserad som sakkunnig person, Hr kamreraren K. F. Werner» att åtaga sig revisionsarbetet och utgivningen. Nu utgjordes emellertid nyckeln till den äldre sviten av generalregistret i bd 23. För att icke göra detta obrukbart bibehöll man »de särskilda artiklarnas form och framställning», medan Werner underkastade »de faktiska uppgifterna en grundlig revision», och införde tidigare gjorda rättelser. Men därjämte placerade Werner vid slutet av varje band ganska utförliga Tillägg. I den reviderade texten finner man ibland i not hänvisning till detta Tillägg, men vanligen icke. När gamla sviten nu nyttjas på det sätt, att man av *bd 1—8* använder *reviderade upplagan* och till det hela generalregistret i bd 23, måste således erinras, att generalregistret aldrig och artiklarna i bd 1—8 sällan utvisa, om ytterligare uppgifter om en person stå att finna i Werners Tillägg. Man bör således för de första åtta banden också slå i den alfabetiska listan i slutet av varje band för att efterse detta. Som bd 8 går t. o. m. L och nyaste Svenskt Biografiskt Lexikon i sin tryckta del tillsvidare står vid De la Gardie, är det så mycket nödvändigare att härom påminna forskaren. Till band 1—8 utgav Werner slutligen särskilda Rättelser och Tillägg på ett löst blad (4 s.).

Det reviderade bd 8 av huvudserien utkom 1876 men först 1892 blev Werner, ehuru med tydlig tvekan,² huvudredaktör för Ny följd. Hans parti, h. 2 av bd 10, omfattade T—Warburg. Därav voro dock de fem första arken uppsatta av Bäckström — Werner uttalar sig kritiskt om dem³ — liksom ett flertal andra artiklar kvar-

¹ Henry Olsson i Finsk Tidskr. 1932, s. 51.

² Se hans viktiga Meddelande på insidan av häftesomslaget till bd 10, h. 2.

³ Se Werners anf. Meddelande.

lågo. Tyvärr äro de flesta artiklarna i häftet osignerade. Utan att ha rådfrågat Werners brevväxling, vilket tiden icke nu tillåter, kan jag ej yttra mig närmare om författarskapet till artikelstoffet i allmänhet. Att den hederlige vattenkamrern icke kunde svara för det parti, som kommit från Bäckström, bör påpekas. Hit hör bl. a. den osignerade biografien över revisorn och poeten Filip Otto Valdemar Tammelin, som i sin obetalbart pekoralistiska utformning är högst läsvärd och, för att citera en annan författare, en glädjekälla av rang. Bland Tammelins framstående lyriska skapelser uppräknas bl. a. sånger »Till H. M. konung Oscar II» i Coldinuoorden 1879 och Vid Stockholms frivilliga skarpskytteförenings 25-årsjubileum den 19 nov. 1885. Denna artikel är ett skolexempel på, hur en biografi kan se ut med (förmodligen) riktiga fakta men felaktigt personomdöme. Den tidigare egendomliga proportioneringen av artikellängd går ännu igen. A. O. Wallenberg fick 54 sidor av C. F. B[ergstedt], men detta berodde på förlaget, ej på Werner¹. Icke så få artiklar bära Werners egen signatur (K. F. W.), t. ex. de om Ulrik Thersner, Henrik Ragnar Törnebladh, Carl Fredrik Wærn d. y., konstnären H. A. L. Wahlberg och forskningsresanden J. A. Wahlberg. Werner tog således tydligen sådant, som intresserade honom eller som ingen annan ville skriva; det senare blir ju alltid i viss mån nödvändigt för en lexikonredaktör. När Werner t. ex. på W. F. Tersmeden låter stå i texten födelsedatum 30 juli men tillfogar noten: »Rätteligen 31 juli, enligt hans moders vittnesbörd. K. F. W.», så berodde detta tydligen på, att biografien redan var uppsatt av Bäckström; det hade dock varit enklare att rätta i texten. Att Werner emellertid själv var en beläst och noggrann man, därom vittna såväl Tillägg i reviderade huvudserien som hans egna artiklar i Ny följd. Han följer och uppmärksammar även rent fackmässig historisk litteratur, citerar sålunda Historisk Tidskrift, Malmström, o. s. v. Icke sällan känner han mycket speciella tryckta källor, citerar också material ur Kungl. Bibliotekets handskriftssamling. Arkivaliskt orienterad var han dock egentligen icke,² hade ju som ren autodidakt ej heller fått metodisk historisk skolning, men var icke desto mindre ganska självmedveten.

Enligt uppgift skulle Werner ha bibehållit redaktörskapet formellt i elva år, d. v. s. till 1903, »utan att under denna långa tid hafva vidtagit några nämnvärda åtgärder för arbetets afslutning».

¹ Se Werners uppgift om Wallenbergsartikeln i anf. Meddelande.

² Med förste arkivarien fil. dr G. Bolin har jag haft förmånen få diskutera denna fråga.

Kanske har han blivit misslynt öfver tidningskritik, innebärande att han för mycket tagit in artiklar om »nutidens ryktbarheter», i stället för att fullständiga och beriktiga huvudserien. Han ogillades i varje fall av sin efterträdare, från vilken jag har ovanstående upplysningar om redaktörskapet och presskritiken.¹

Uppehållet mellan tionde bandets h. 2 och sluthäftet, h. 3, blev i själva verket hela 15 år, ty först 1907 slutar gamla lexikonets på så vis ganska sorgliga utgivningssaga. Werners efterträdare, den slutlige huvudredaktören, var honom mycket olik men också han en egenartad företeelse som historisk skriftställare. Det var den av nutiden vida mer bortglömde *Lars Gustaf Theodor Tidander* (1849—1917), kyrkoherdeson från det småländska Väckelsång. Fadern fruktades för sin vassa satir och även Lars Gustaf Tidander tycks ha ärvt en polemisk anda. Hans karriär var den, att han blev kadett på Karlberg 19 jan. 1872 men avgick redan 30 april s. å.,² tog teknisk examen i Berlin 1878, ägnade sig redan från 1874 åt ingenjörsfacket men från 1892 uteslutande åt historiskt och topografiskt skriftställarskap. Granskar man titlar och ämnen för hans studier, som äro lika talrika till antalet som växlande till omfånget, så är det ej svårt att bilda sig en föreställning om hans författartyp. Hans korta kadettbana tycks ha medfört ett osläckligt intresse för militärhistoria, ty däråt ägnade han sig mest och behandlade ämnen från 1500-talet till modern tid, men han skrev även om olika småstäder »förr och nu». Dessa studier, både de historiska och topografiska, voro ofta först placerade i t. ex. Westerviks Veckoblad, Karlshamns Allehanda, Söderköpings-Posten, o. s. v. Det framgår på många sätt, att Tidander populariserade facklitteratur, varifrån han rätt ogenerat »klippte» utan direkt citering, varjämte framställningen sedan uppfiffades genom hänvisning till otryckta källor i Riksarkivet. På dilettanterens vanliga sätt brister han även därvid ofta i hänvisningen. Om hans kunskap rörande arkivalier berodde på egna, verkliga forskning eller mest på hjälp från arkivmannahåll, vet jag ej bestämt. Han kan 1887 i en skrift om Axtorna citera ej blott riksregistraturet i Riksarkivet och fogderäkenskaper i Kammararkivet utan också »Krigshandlingar, mönsterrullor och arkliräkenskaper för åren 1565—66» i Krigsarkivet. Hans historiska skriftställereri börjar åtminstone redan 1877, då han således var 28 år. När han 1890 utgivit h. 1 av »Öfversigt af svenska befästningsväsendets utveckling

¹ L. G. Tidander i bd 10, s. 729.

² C. Hulthander, Biografiska anteckningar från Carlberg 1792—1892 (1892), s. 242 (benäget påpekande av dir. Govert Indebetou). Riksbibliotekarien Wieselgren har lämnat mig en del uppgifter till karakteristik av Tidander.

från äldsta till närvarande tid» (114 s.), beskylldes han av en anonym recensent i Historisk Tidskrift 1892 för plagiat. Han svarade i tidskriftens h. 2 s. å. med ett skarpt polemiskt uttalande, som visserligen i några punkter var beaktansvärt. Att han metodiskt var en i hög grad osjälvständig dilettant ligger emellertid utom allt tvivel. Hans största skrifter behandla Kronobergs och Jönköpings regementens historia (utkomna resp. 1907 och 1916) samt Nordiska sjuårskriget (tr. 1892, utg. 1914).

Tidander hade börjat medarbeta redan åtminstone i Bäckströms häfte av Biografiskt Lexikon 1890, där man återfinner hans signatur L. G. T. T. Hans eget häfte utgöres, som man kan förstå av Slutordets polemik mot Werner, nästan uteslutande av tillägg till huvudarbetets biografier. Han skrev alla artiklar själv utom dem över K. J. Warburg, G. Wennerberg och P. Wieselgren. Tidander hade som ingenjör tekniska kunskaper, som han tillgodogjorde sig i lexikonet, citerar också teknisk litteratur. Han var liksom Werner beläst och det principiellt mest beaktansvärda är i alla fall hans citerande av Riksarkivets serier. Biographica, olika delar av Diplomatica, Oxenstiernska samlingen, o. s. v., anföras. Själv påpekar han, att redan det begränsade utrymmet förhindrade ett närmare utnyttjande — det blev i själva verket blott ett knapphändigt registrerande hänvisningsarbete. Även den kritiska medeltidsforskningen har han emellertid observerat (Styffes och Rosmans studier) och anger på tillägget till Vinstorpaätten, att i bd 22 »omtalade marsken Håkan Mattsson aldrig existerat». Att Tidander ej unnade den nu avlidne föregångaren Werner en biografi, synes vara orättvist. Att något generalregister till Ny följd icke kom, berodde enligt Tidanders Slutord på förläggarna.

Svenskt Biografiskt Lexikon var således 1907 efter 72 år helt slutfört. I Danmark hade två år tidigare Brickas lexikon i 19 bd blivit färdigt. En förnyad jämförelse är ju icke smickrande för svenskt sätt att organisera den historisk-biografiska forskningen. Att tanken på ett fullständigt nytt, helt annorlunda lagt och lett svenskt biografiskt lexikon snart skulle komma upp, var således en nödvändig sak. Därtill kom emellertid även med hänsyn till den viktiga frågan om det historiska källmaterialets ordnande och tillgänglighet, att tiden nu på helt annat sätt än förut blivit mogen för utnyttjande av arkivalier. Riksarkivet inträdde 1901, då Emil Hildebrand övertog chefskapet, i sin moderna period. Proveniensprincipen blev den huvudsakligt ledande vid arkivaliers ordnande, moderna förteckningar över arkivbeståndet upprättades undan för

undan, o. s. v.¹ Genom den betydande landsarkivorganisationen kom därjämte till stånd den viktiga centraliseringen av bl. a. kyrkoarkiven, släktforskningens främsta material och därmed också en huvudkälla för biografi.² Det första landsarkivet blev det i Vadstena 1899 för Östgöta- och Smålandslänen, därpå följde 1903 Uppsala (för Svealand utom Värmland) och Lunds (för Skåne, Halland och Blekinge), 1911 Göteborgs (för Västgöta-, Bohus- och Värmlandslänen), o. s. v. Vid universitetet hade bl. a. Harald Hjärne i Uppsala och Martin Weibull i Lund utbildat skaror av modernt skolade forskare.³

*

År 1913 började arbetet för det moderna *Svenskt Biografiskt Lexikon*. Initiativet togs av en fackhistoriker och arkivtjänsteman, dåvarande amanuensen i Riksarkivet numera stadsarkivarien i Stockholm och professorn fil. dr *Bertil Boëthius*, som själv blev lexikonets redaktör. I redaktionskommittén inträdde dåvarande förste arkivarien, numera f. d. arkivrådet Joh. Ax. Almquist, f. d. professorn S. J. Boëthius, f. d. riksarkivarien Emil Hildebrand samt professorerna, numera professores emeriti Henrik Schück och Ludvig Stavenow. Efter Emil Hildebrands bortgång 1919 inträdde i stället förste arkivarien i Riksarkivet fil. dr Erik Naumann. Vid äldre svitens avslutande med bd 10 kvarstodo på grund av ytterligare dödsfall blott Almquist, Schück och Stavenow. Som biträdande redaktörer tjänstgjorde vid Boëthius' sida för den bibliografiska avdelningen numera förste bibliotekarien vid Uppsala universitetsbibliotek fil. dr A. B. Carlsson, för de naturvetenskapliga biografierna fil. dr Sven Odén samt för arbetets illustrering först professor Johnny Roosval, sedan numera professorn Gerda Boëthius och från bd 3 numera överintendenten G. M. Silfverstolpe. I bd 3—7 biträdde vid bibliografierna jämte dr Carlsson även numera bibliotekarien fil. lic. E. Colliander. Redaktionssekreterare var i bd 6—10 numera arkivarien i Riksarkivet jur. och fil. kand. Birger Lindén. Därjämte tjänstgjorde som redaktionellt biträde även fru Anna Wester, född Brulin († 1931). Lexikonet, som utgavs i häften, varav fem för

¹ E. Hildebrand, Om den s. k. ursprungsprincipens tillämpning vid ordnande af offentliga arkiv (i Medd. fr. sv. riksarkivet, ny följd, ser. I, bd 1, h. 3—5, 1903, s. 85—92); C. G. Weibull, Arkivordningsprinciper. Historisk återblick och nyorientering (i: Scandia, bd 3, 1930, s. 52—77; jfr Archivalische Zeitschrift, bd 42—43, 1934, s. 68—72).

² Om kyrkoarkivens historia och litt. därom se s. 121 f. i denna årg. av PHT; jfr ovan 178 f., not 4.

³ Om Hjärne se bl. a. E. H e c k s c h e r, Harald Hjärne och den moderna historievetenskapen i Norden (i HT 1940, s. 133—152).

varje band, omfattade pr del ungefär 800 sidor i stor oktav. Det utgavs på Albert Bonniers förlag.

De principer, vilka följdes vid uppställningen, blevo i huvudsak följande.¹ Lexikonet var alfabetiskt, i alldeles strikt följd — således utan de talrika avvikelser, som gamla serien och Ny följd uppvisat. Kvinnor blevo själfvallet medtagna och, då lexikonet skulle gå från äldsta historiska tid, likaledes medeltidspersoner. Även levande medtogos. Uppställningen omfattade släktöversikter, där så behövdes, vidare på personartiklarna fullständiga namn, data och orter för födelse och död, uppgift om föräldrar, vidare den s. k. meritlistan med även datumangivelser för utnämningar och dylikt (men blott årtal för t. ex. inval i akademier samt ordensutmärkelser) samt uppgifter om vigsel, om makas eller makors data jämte upplysning om svärfaderns namn och yrke. Fr. o. m. bokstaven D genomfördes den avgjorda förbättringen, att även svärmoderns namn medtogos. Efter detta följde så levnads- och personskildring i friare form än meritlistans data, varvid man sökte iakttaga, att denna skildring ej skulle bliva blott en utvidgad omskrivning och upprepning av meritlistan utan i stället en allmänt kompletterande redogörelse för gärning och personlighet. Härvid iakttogs naturligtvis en helt annan återhållsamhet på biografier över levande personer än över bortgångna. I anförda citat moderniserades själva stavningen,² utom när det gällde att belysa just vederbörandes skrivsätt.

¹ Jag har professor B. Boëthius att tacka för talrika och för mig högst givande diskussioner i biografi- och lexikonfrågor.

² Ordformerna bibehållas däremot givetvis. Att modernisera stavningen var och är från lexikonets synpunkt motiverat av svårigheten med kontroll, när man ej kan veta, om citatet tagits från primär eller sekundär källa, från egenhändigt original eller avskrift i kanske tredje eller fjärde hand eller från tryckt källa, som, om den är äldre, vanligen världslost återgivit stavsättet. Över huvud ha icke-fackmän ofta alltför stor vördnad för textdetaljer av mindre betydelse, t. ex. stora bokstäver och interpunktion (i fråga om vilka man lättast, om och med försiktighet, kan normalisera), medan de ej sällan underlåta den viktiga kontrollen av själva ordalagen och ordformerna. En exakt bild av en text får man genom självsyn, fotografi, fotostatkopier eller facsimile — allt annat återgivande innebär viss normalisering. Att denna bör vara så liten som möjligt beträffande medeltidstexter och ytterst försiktig i fråga om 1500-talsdokument men göras starkare, när det gäller t. ex. 1700-talets och än mer 1800-talets texter, är givet (ibland ser man en 1800-talstext avtryckt med liten bokstav efter punkt, o. dyl., vilket onekligen ej har något vetenskapligt intresse). En stor diskussion »Om äldre handskrifters återgivande i tryck» finns mellan E. Hildebrand och V. Granlund i Hist. Bibl. 5, 1879, s. 19—48, samt bil. till h. 2 där och ibid., 6, 1879, s. 629—630. Normaliseringsprinciper böra emellertid, särskilt i aktupplagor, tydligt anges (jfr t. ex. förordet till Svenska riksrådets protokoll, 1, tr. 1878, s. 14 f.). Ett långt streck som förkortningstecken för *m* och *n* bör, när det gäller någorlunda sena texter, icke typografiskt återges eller ens markeras utan i stället blott den bokstav, som avses, insätts. Full överensstämmelse mellan historiker och filologer råder dock icke i alla dessa frågor, men skillnad kan också behöva göras mellan texter till historiskt eller filologiskt bruk. Olämpligt är emellertid att låta t. ex. namn angivas i register efter den eller de former, som t. ex. tillfälliga skrivarehänder kunna ha tillämpat i de återgivna handlingarna.

Principiellt viktiga delar av nya Svenskt Biografiskt Lexikon voro förteckningarna över vederbörandes tryckta arbeten (eventuellt förteckningar över konstnärliga), även upplysningar om viktigare handskrifter samt icke blott om tryckta utan också om otryckta källor, allt i biblioteks- eller arkivmässigt modern och kontrollerad form. Samtliga artiklar signerades och författarförteckning med yrkesuppgifter infördes. Från del 6 infördes tillika över biografierna i varje band en kronologisk lista, som haft sitt givna värde som vägledande översikt. Likaledes intogs i varje del rättelser och tillägg. Beträffande nu nämnda partier bör påpekas, att då Sverige — i motsats till t. ex. Danmark — saknar fullständiga författarlexika och bokhandelns års- och femårskataloger eller andra bibliografier icke kunnat annat än i begränsad mån ersätta dylika, det var av särskild vikt att lämna förteckning på vederbörandes skrifter, då härigenom också tidskriftsuppsatser kommo med.

Svenskt Biografiskt Lexikon var, såsom nyss angavs, redan 1913 planerat. Världskriget och dess följder blevo emellertid ett i många hänseenden svårt hinder att övervinna. Likväl kunde första häftet efter fyra års förarbeten utgivas 1917, och följande år fullbordades del 1, omfattande Abelin—Anjou. Den 11 nov. 1917 recenserades h. 1—2 i Svenska Dagbladet av Nils Ahnlund. Redan s. å. kom den första anmälan i tidskrifterna. Det var Oscar Wieselgren, som i Svensk Tidskrifts sluthäfte för året ägnade en ingående studie åt det nya standardverket. Han framhöll, att påbörjandet av ett nytt svenskt biografiskt lexikon på alla håll hälsades med den största tillfredsställelse. »Förmodligen finnes det bland arbetets läsare», fortsätter recensenten, »endast ett relativt ringa fåtal, som till fullo förmår mäta vidden och omfattningen af det arbete, som under de gångna fyra åren ålegat redaktionen. Ingen utom en man af facket kan på allvar sätta sig in i, hur svårt det måste ha varit att sofra och sikta det oerhörda primärmaterialet, att förena de skilda intressegruppernas åskådningar, att anskaffa medarbetare, villiga att mot en ersättning, som aldrig kan tänkas stå i rimlig proportion till deras möda, ställa sin kapacitet och sin arbetsförmåga till förfo-

Registret är ju en *bearbetning* och medför nödvändigt krav på starkare normalisering. Vad det moderna Svenskt Biografiskt Lexikon angår, återger det på numera vanligt biblioteksmaner även boktitlar med normalisering i så måtto, att de stora bokstäverna inuti titeln sättas med små. — För biografiska forskare må beträffande själva *handskriftsläsningen* nämnas följande litteratur: M. Weibull, Handskrift-prof 1500—1800 (1891); E. Hildebrand, A. Börtzell o. H. Wieselgren, Svenska skriftprof från Erik den heliges tid till Gustaf III:s, 1—2 (1894, 1900); R. Swedlund o. O. Svensonius, Svenska skriftprov 1464—1828. Texter och tolkningar (1938). Jfr även uppsatser av A. Nelson, J. Brøndum-Nielsen och Sam Jansson i Svend Dahls bibliotekshandbok, utg. av S. E. Bring, 1 (1924).

gande, att bringa reda och ordning i arbetets otaliga tekniska detaljer.» Det häfte Wieselgren anmälde, var det första, omfattande A—Adlersparre. Han diskuterade härvid bl. a. svårigheterna i fråga om arbetets likformighet och påpekade, att det i artiklarna icke var fråga om »psykologiska essayer utan först och sist om fakta»,¹ men att enligt recensentens mening en och annan författare offrat för mycket åt essaystil. Han tillade: »Det må därvid icke vara sagdt, att man särskildt behöfver lägga an på ett färglöst och protokollmässigt framställningssätt; men om man nödvändigt skall välja, så är dock detta till slut att föredraga framför ett öfvermått af lyrisk subjektivitet.» Endast en metodisk anmärkning hade anmälaren eljest, nämligen att artikeln om den då ännu levande politikern Theodor Adelswärd var oproportionerligt stor. »I allmänhet», skrev Wieselgren, »vill det synas, som om en något större begränsning vore att tillråda, då det är fråga om behandlingen af ännu lefvande personer, om hvilkas verksamhet något sammanfattande eller avslutande omdöme icke kan fällas.» Med särskilt beröm omnämnde rec. de bibliografiska partierna. Han framhöll i slutorden, att det var en »nationell hedersplikt» att stödja ett verk av lexikonets art. En annan, osignerad anmälan inflöt i Historisk Tidskrifts sluthäfte för 1917 (tr. 1918). Recensenten skrev här bl. a.: »Det gamla Wieselgrenska verket, hvars förtjänster på intet sätt skola underskattas, är ohjälpligen föråldradt icke blott till stoffet utan äfven till sin vetenskapliga metod, och den starkt personliga prägel, som utgifvaren påtryckt detsamma och som från en synpunkt utgör dess styrka, har tillika gjort det mindre lämpadt att genom nya upplagor, resp. tillägg föras up to date». I anmälan diskuterades vidare svårigheten med rätt urval och bedömning, då man medtog levande personer; även här anmärktes på den alltför långa artikeln om Theodor Adelswärd. Källförteckningarna och bibliografierna, heter det, höjde »i allra högsta grad» arbetets värde.

¹ Ett lexikon skall ge »reliable information in a compact way» (principdiskussion i M. Longaker, English biography in the eighteenth century, 1931, s. 237 ff.). Den stora allmänheten gör sig oftast alldeles oriktiga föreställningar om, hur mycket inom historia och biografi, som verkligen är säkert känt, vad som är verkliga historiska fakta, och hur mycket som vilar på okritisk, ständigt fortsatt avskrivning av ofta okontrollerade och oriktiga uppgifter i äldre och gängse litteratur. Riddarhusgenealogierna i Elgenstiernas upplaga äro givetvis oändligt mycket bättre än tidigare i Anreps. Icke desto mindre kan N. Ahnlund, Axel Oxenstierna (1940), s. 611 ff., beriktiga ett mycket stort antal notiser rörande Oxenstiernas barn: bl. a. visar det sig, att ett barn är dubblerat, att två barn anförda som tvillingar icke äro detta och att hela litteraturen haft fel födelseår (1611) för en så känd man som sonen diplomaten Johan Oxenstierna, vilken i verkligheten var ett år yngre än man trott, född 1612. Den biografiske fackmannen blir tyvärr blott alltför van vid dylika upptäckter.

Nya erkännssamma anmälningar kommo på flera håll, intressanta särskilt genom diskussionen om principfrågor. Sålunda skrev Gottfrid Carlsson en utförlig recension i Svensk Humanistisk Tidskrift, årg. 2 (1918, sp. 23—26). Han påpekade, att det gamla Svenska biografiska lexikonet »var knappast ens vid sin tillkomst uttryck för det bästa av vad som på forskningens dåvarande ståndpunkt och med den historiska kritik, till vilken de svenska historici fostrats i Lagerbrings, Porthans, Fants och Geijers skola, skulle ha kunnat givas». Gamla lexikonets brister blevo icke heller, heter det, avhjälpta till fullo varken genom reviderade upplagan 1874—76 av bd 1—8 eller av »den i sig själv förtjänstfulla» Ny följd 1857—1907. Sverige har därför på detta område kommit att stå tillbaka för de flesta andra kulturländer, icke minst Danmark. Vad nya lexikonet angår, ansåg Gottfrid Carlsson, att »starten knappast kunnat vara lyckligare». Han påpekade, att biografierna utgjorde »en gedigen, vetenskapligt hållen sammanfattning av den moderna forskningens resultat» och att de ofta grundade sig »på omsorgsfulla förstahandsundersökningar». Förteckningarna över vederbörandes skrifter samt källuppgifterna i fråga om boktitlar och arkivalier erhöles även här särskilda lovord, liksom medarbetarstaben. Carlsson påpekade, att det kunde bli svårt för lexikonet fylla alla berättigade anspråk på det genealogiska området, särskilt rörande medeltiden samt 1500- och 1600-talen. I fråga om medeltidsgenealogierna blev emellertid recensenten själv en av det nya lexikonets viktigaste bidragsgivare, vilket varit av särskild betydelse, då de gamla sviterna här voro allra mest föråldrade och obrukbara. Carlsson diskuterade även artiklarna om levande personer, »en ytterst grannliga sak», men fann dylika berättigade och i de utgivna häftena tillfredsställande. Han slutade med att framhålla bl. a., att det icke alltid var lätt att erhålla kompetenta medarbetare.

De svårigheter, som mötte det nya lexikonet på dess väg, voro emellertid icke minst av ekonomisk natur. Avigsidan av lexikonets uppläggning med oerhört gedigna och ingående artiklar var, att utrymmet togs så starkt i anspråk, att man endast sakta hann framåt i alfabetet. När tio år gått efter första häftets utgivning, upptog Carl Hallendorff i Svensk Tidskrift 1927 (s. 347—350) lexikonfrågan till allmän bedömning i en ny recension. Han ansåg rörande gamla lexikonsviten, att dess utgivare ej låtit hejda sig »av någon vedertagen personhistorisk konstns snäva skrankor; de öste med nästan berusad glädje ur arkivens och bibliotekens skatter och gävo i många fall en intim biografi, som ännu i dag bibehåller sitt värde. Men det stora

verket saknade i allt för hög grad sammanhållande hand och fasta principer för urval och behandling». Det var en anhopning av både starkt och svagt, ofullständigt och ålderstiget, i det att huvudmassan ju dock daterade sig från tiden 1835—56. Hallendorff påpekade Brickas danska mönsterverk. Det nya svenska lexikonet var, skrev han, »utan gensägelse en särdeles högt kvalificerad produkt». Det märktes, att personinventeringen »letts från de platser, där vår odlings resultat främst och fullständigast registrerats, de centrala arkiven och de ledande andliga institutionerna». Mot seriens fullständighet svarade uppgifternas sakrikedom. Artikelbegränsningen var gjord så, att överdrifter undvikits — undantag finge »billigtvis förlåtas». Beträffande personbedömningen skrev Hallendorff: »Ehuru författarna ingalunda varit förhindrade att föra fram sina personliga uppfattningar, präglas dock de särskilda biografierna av en kritisk objektivitet, som är standardverket värdig.» Den enda anmärkning rec. hade gällde utgivningsfarten. »Efter 10 år har band 7 hunnit fram till bokstaven C», hette det, »vilket betyder, att i allra gynnsammaste fall verket skulle hinna fullbordas ungefär lagom till sekularminnet av dess begynnelse. För den enskilde betyder nu denna något dystra utsikt ej alltför mycket, ty hinner han också aldrig uppleva slutet, bereda honom de undan för undan utkommande volymerna så mycket av upplysning och litterär njutning, att han mer än väl bör vara tröstad genom vad han får vara med om.» Likväl vore det önskligt, ansåg Hallendorff, att försöka ordna en snabbare fortsättning.

Tyvärr ledde de ekonomiska förluster, som följde med utgivningen, redan 1931 till, att firman Bonnier ansåg sig nödgad nedlägga arbetet. Denna äldre svit avslutades sålunda med del 10, omfattande D'Albedyhll—De la Gardie. Bandet försågs med ett kronologiskt register över de biograferade i alla delarna 1—10.

I sin förut nämnda studie »Entwicklung und Aufgaben biographischer Sammelwerke» 1933 uttalade sig Hermann Christern bl. a. om det svenska lexikonet. I Sverige var, skrev han,¹ »ein Unternehmen in Werden, das nach Umfang und Fülle alle früheren Werke überholen und sich den grossen Nationalwerken anderer Völker an die Seite stellen wird». Författaren visste icke, att verket då redan var avbrutet. Det är emellertid skäl fästa uppmärksamheten på, att Christern i samma studie uttalade sig rörande finansieringen och utgivningen av dylika stora nationella serieverk. »Nur die reichen Länder, wie England und Amerika», skrev han, »konnten diese natio-

¹ Christern, a. a., s. 56.

nale Aufgabe ganz der privaten Interesse überlassen.»¹ I Tyskland åter utgavs ju Allgemeine Deutsche Biographie av Vetenskapsakademien i München, i Belgien dess Biographie Nationale av Académie Royale des Sciences de Belgique. När i Sverige frågan om fortsättning av Svenskt Biografiskt Lexikon återupptogs, kan det därför icke på något sätt anses förvånande, att frågan om utgivningens subvention av offentliga medel därmed trädde i förgrunden.

Avbrytandet 1931 av Svenskt Biografiskt Lexikon betraktades överallt på fackmannahåll som en nationell kulturolycka. Att planer snart började dryftas om ett återupptagande är naturligt; härvid framstod det ekonomiska problemet i förgrunden. Genom förhandlingar i början av hösten 1936 mellan professor Henrik Schück och firman Albert Bonnier kunde frågan återupptagas. I samband härmed uppgjordes en promemoria av den tidigare lexikonsvitens redaktör professor Bertil Boëthius samt professor Anton Blanck, varvid följande viktiga synpunkter framhövdes: »Den svenska biografiska litteraturen måste, om man bortser från vetenskapligt genomarbetade bidrag, sägas i det hela röra sig med ett otillförlitligt och ofullständigt förråd av fakta, särskilt beträffande personliga data av alla slag och bibliografiska uppgifter. Anledningarna härtill ligga i öppen dag. De gängse uppgifterna ha i stor utsträckning inkommit i litteraturen, innan de offentliga arkiven och biblioteken blivit så ordnade och katalogiserade, att en kritisk prövning av det traderade stoffet utom vid speciella undersökningar låg inom möjlighetens gräns. De senaste decennierna ha i detta avseende skapat alldeles nya förutsättningar och jämväl underlättat tillgången till ett rikt, personligt karakteriserande material, som endast i begränsad utsträckning kan komma till sin rätt i allmänna framställningar. Att utnyttja dessa möjligheter ansågs som en huvuduppgift, då ett nytt stort biografiskt lexikon började utges. Fullföljandet av de synpunkter, som här antytts, kräver emellertid ett icke alltför knappt utrymme och ett energiskt samarbete mellan författare och redaktion. Ett biografiskt lexikon, som söker motsvara dylika anspråk, blir ett mycket stort och krävande företag, om det på en gång och i en följd skall genomgå alfabetet. Tanken har därför uppkommit, att uppgiften på något sätt borde begränsas utan att uppge kravet på revision av meddelade fakta och användandet av friskt källmaterial.» Om hur begränsningen skulle ske, uppstod snart en diskussion, till vilken jag återkommer.

¹ Christern, *ibid.*

Förhandlingarna mellan professor Schück och firman Albert Bonnier ledde till ett anbud av firman att åtaga sig *tryckningen* av en fortsättning av Svenskt Biografiskt Lexikon i samma format, utstyrelse och bandstorlek som förut samt att ställa 500 exemplar till förfogande utan ersättning till t. ex. ett för ändamålet bildat samfund, samt därutöver ytterligare exemplar till särskilda pris.

I anledning härav hölls ett förberedande möte den 27 okt. 1936 samt den 29 okt. s. å. konstituerande sammanträde med *Samfundet för Svenskt Biografiskt Lexikons utgivande*. Konstituerande ledamöter voro: professor N. Ahnlund, biskop T. Andræ, professor A. Blanck, förste bibliotekarien S. E. Bring, professor B. Boëthius, dåv. förste bibliotekarien G. Carlquist, förste bibliotekarien A. B. Carlsson, riksbibliotekarien I. Collijn, riksantikvarien S. Curman, överbibliotekarien A. Grape, professorerna E. Hjärne och M. Lamm, förste bibliotekarien A. Nelson, professor J. Nordström, överintendenten G. M. Silfverstolpe; professor L. Stavenow, intendenten S. Ström-bom, professorerna O. Sylwan och S. Tunberg, förste bibliotekarien O. Walde, statsrådet K. G. Westman och dåv. förste bibliotekarien O. Wieselgren. Samfundet konstituerades, antog stadgar och valde till styrelse hrr Stavenow (ordf.), Ahnlund, Blanck, Wieselgren och Boëthius.

Samfundets och styrelsens första uppgift gällde att söka utverka de offentliga anslag, av vilka arbetets återupptagande berodde. Den 14 nov. 1936 undertecknade prof. Stavenow som ordförande en till Konungen ställd skrivelse med följande ingress: »År 1917 utkom första häftet av *Svenskt Biografiskt Lexikon*, varmed efter flera års omfattande förberedelser ett företag av utomordentlig betydelse för den svenska nationella odlingen startades. Dess syfte var närmast att åstadkomma en generalinventering av de personliga krafterna inom den svenska nationens liv. Ett verk av denna art är en nödvändig ingrediens i varje högre utvecklade nationell civilisation och samtiden har en hel rad av biografiska lexika att uppvisa utanför Sverige. All slags historisk forskning har behov av att ständigt kunna utan dröjsmål finna nödvändiga och exakta, ur förstahandskällor hämtade data rörande de personer, som spelat med i händelserna. Hela den stora bildade allmänhet, som på de mest växlande områden deltar i det nationella kulturarbetet, är i ständigt behov av kunskaper om dem, som gjort avgörande eller betydelsefulla insatser däri. Utan kännedom om de ledande personligheterna i ett folks liv saknar det fortsatta samhällliga arbetet en av sina viktigaste förutsättningar. En mångsidig och vederhäftig personhistorisk litteratur är därför

alltid ett aktuellt krav, och ingenting kan i detta fall ersätta ett stort biografiskt lexikon, som syftar till relativ fullständighet och för de viktigaste personligheterna skänker verkliga monografier i koncentrerad form. Det tjänar i lika hög grad forskningen och den inhemska bildningen. För varje vän av svensk kultur tedde sig avbrytandet av Svenskt Biografiskt Lexikons utgivning såsom en verkligt betydande förlust. De utkomna delarna ådagalägga tillfullo arbetets höga vetenskapliga värde, dess genomgående vederhäftighet i uppgifter och omdömen och dess utomordentliga nytta för varje gren av nationell historisk forskning.» För ett återupptagande framhölls nödvändigheten av »kraftigt ekonomiskt stöd från offentligt och enskilt håll». Samfundets styrelse hemställde om ett statsbidrag av 15,000 kr. och i samtidig ansökan till Humanistiska fondens nämnd om ett bidrag från nämnda fond av 10,000 kr. Dessa båda bidragssummor beviljades också under loppet av år 1937.

Den 10 sept. 1937 hölls styrelsemöte i Samfundet för Svenskt Biografiskt Lexikons utgivande. Till lexikonets redaktör och samfundets sekreterare utsågs dåvarande fil. lic., numera docenten fil. dr Bengt Hildebrand, till lexikonets bibliograf amanuensen vid Kungl. Biblioteket fil. lic. Knut Pettersson, att tillträda båda med full tjänst fr. o. m. december månad. Till redaktionskommitté utsågos arkivrådet Joh. Ax. Almquist, professor B. Boëthius, numera överbibliotekarien G. Carlquist samt B. Hildebrand. Vid styrelsesammanträde den 14 dec. s. å. utsågs till redaktionssekreterare fröken Agnes Weidenhielm, att tillträda 15 jan. 1938. Samfundets styrelse hade den 8 okt. 1937 ökat med direktör Govert Indebetou (skattmästare). Kontrakt med firman Albert Bonnier underskrevs å Samfundets vägnar den 29 okt. s. å. av hrr Stavenow och Hildebrand.

Under de förhandlingar, som föregingo mitt anställande som redaktör för Svenskt Biografiskt Lexikon, dryftades ingående principerna för utgivning av den nya lexikonsviten. Det visade sig vid dessa förhandlingar, att knappast tvenne personer hade fullt samma föreställningar om, hur ett dylikt lexikon skall redigeras, hur urval skall ske, artiklarna uppläggas, o. s. v. Detta förhållande kan, när det gäller ett så vidlyftigt och svårt företag som ett stort nationellt personlexikon, icke förvåna. Ganska skilda synpunkter kunna därvid alltid med visst berättigande anläggas. Den, som i någon mån följt den stora diskussionen under 1700-talet rörande utgivningen av serierna *Scriptores* och *Svenskt Diplomatarium* samt den ingående dryftningen på 1820-talet vid diplomatiets begynnelse¹, erhåller

¹ Jfr B. Hildebrand, C. J. Thomsen, 2 (1938), s. 546.

samma lätt förklarliga bild av olika meningar. Den gamla biografiska lexikonsviten 1835—1907 är dessutom en provkarta på vitt skilda tänkesätt i redigerings-, författar- och utgivningsväg. Det nödvändiga vid bestämmande av dylika utgivningsfrågor blir, att ett antal fackmän ena sig om själva huvudprinciperna. När lexikondiskussionen 1936 återupptogs, föreslogs av flera högt aktade och kvalificerade forskare, att man skulle övergå till den s. k. holländsk-amerikanska typen, frigjord från alfabetisk ordning i fråga om verket i dess helhet, men med alfabetiskt ordnade biografier i varje band och sedan nytt generalregister (över artiklarna) i slutet av varje del. Att detta system har en del fördelar är obestriddigt, bl. a. kan man där t. ex. samtidigt behandla sammanhörande persongrupper, oberoende av den alfabetiska namnordningen. Olägenheterna av systemet synas emellertid vara vida större. Urvalet blir fullständigt godtyckligt och redigeringen särdeles svår. Ingen vill skriva de »tråkiga» biografierna — sådana måste ju också finnas — de stora släktartiklarna sprängas lätt itu, vissa yrkesgrupper bli mer eller mindre gynnade eller missgynnade, o. s. v. Bilden av ett lexikon alfabetiskt A — De la Gardie och sedan allmänt oalfabetiskt är ju även i sin helhet föga tilltalande. Därtill kommer den eljest obefintliga kostnaden för det alltmer svällande registret, andra svårigheter att förtiga. Genom muntliga och skriftliga förfrågningar 1937 hos ledande historiker, arkiv- och biblioteksmän kunde jag övertyga mig om, att det vida övervägande flertalet var för en *fortsatt allmänalfabetisk utgivning av lexikonet*. Detta blev också styrelsens enhälliga beslut hösten 1937. Beträffande frågan om medtagande av levande personer hade jag för min del icke varit obenägen att fortsätta därmed — dylikt ger dock en bild av det nu levande och arbetande Sverige och metoden användes i de under utgivning varande biografiska lexika i Danmark och Norge. Men det är å andra sidan mycket lätt att se svårigheterna, i det att stark hänsyn måste tas och artiklarna därför ofta bli rätt värdelösa och därtill snabbt föråldrade. Styrelsen beslöt enhälligt att *icke längre medtaga levande personer*. Redan härigenom vanns en del av den önskade omfångsminskning, som skall möjliggöra snabbare utgivningstakt, när arbetet väl kommit i gång. I övrigt skall detta ske därigenom, att artiklarna över huvud skola hållas kortare än förut. Det är mig angeläget att betona, att denna principiella och för utgivningen väl motiverade omfångsminskning å andra sidan i ej ringa mån måste gå ut över artiklarnas kvalitet, liksom det också är svårare att erhålla kvalificerade medarbetare, då det beräknade honoraret blir mindre för ett arbete, som ofta

är lika stort som förut. Man kan med hänsyn till det förre förhållandet icke vänta att i lexikonets fortsättning finna lika innehållsrik framställning som förut. För att bibehålla det vetenskapliga värdet av artiklarna skall emellertid deras uppläggning eljest göras likadan som i Boëthius' svit, även med förteckning över efterlämnade papper och källor, vilket allt för forskare är ovärderligt. I fråga om tryckta skrifter bibehållas även dylika förteckningar, dock med förbehåll att de kunna göras kortare, därest t. ex. fullständiga bibliografier redan äro på annat håll tryckta.

Genom förmedling av riksarkivarien H. Almquist erhöi lexikonredaktionen av Riksarkivet i januari 1938 tillstånd att få till tjänsterum disponera ett eljest som bokmagasin använt litet rum i översta våningen av Riksarkivets s. k. gamla hus, f. d. Stenbockska palatset, Birger Jarlstorg 4, för redaktören och redaktionssekreteraren. Då det för lexikonarbetet är av yttersta vikt att ha så nära kontakt som möjligt med arkivmaterialet och då Riksarkivet därtill har ett för lexikonet till stora delar väl avpassat bibliotek, mottogs denna lösning av problemet med största tacksamhet. För Riksarkivet innebär den en viss fördel, så till vida som redaktionen icke behöver konkurrera om utrymmet i forskarsalen. Först sedan redaktionen i februari 1938 inflyttat på tjänsterummet, kunde lexikonarbetet på allvar börja.

Vi ha vid översikten av 1800-talslexikonets Ny följd antytt, hur ödesdigert allt för stora tidsintervaller i arbetet kunna inverka. Det är givet, att för ett lexikon, som nedlagts 1931 och återupptagits 1938, därtill av annan redaktionspersonal, gällde det icke blott att utan vidare återknyta till det tidigare arbetet utan i viktiga hänseenden snarare att på nytt organisera hela arbetet i dess olika former. Från den äldre utgivningsperioden förelåg en preliminär förslagslista på D-artiklar, efter De la Gardie och t. o. m. Dö-; däremot voro endast några få av dessa artiklar skrivna och ha sedan måst överses eller omarbetas, bl. a. emedan författarna avlidit, artikel-längden varit för stor eller ny litteratur tillkommit. Därtill erhöi från Bonniers förlag en av den föregående lexikonredaktionen utarbetad stor, mycket värdefull svit av i kapslar alfabetiskt ordnade lappar, utgörande ett biografiskt namnregister i anslutning till t. ex. de äldre svenska lexika och Nordisk Familjebok men även med en mängd därutöver ur litteraturen excerperade namn eller muntligt meddelade förslag. På dessa lappar äro oftast antecknade uppgifter om yrke, födelse- och dödsår samt källa för namnet och upplysningarna, men även andra litteraturhänvisningar, ibland också

arkivaliska uppgifter. Som emellertid det mesta av slutet på D-kapseln var förkommet, när nuvarande redaktionen övertog serien, och icke heller senare kunnat återfinnas på tryckeriet, var det så mycket nödvändigare att överarbeta D-listan, vilken sedan också undan för undan i många hänseenden kompletterats eller ändrats. Med angivande av nämnda lappserie berör jag ett av redigeringsens viktigaste problem, nämligen *registreringen*. Sedan lexikonet nedlades hade sålunda på sju år över huvud ingen registrering skett för lexikonets räkning. Men därtill kommer, att vid arbete på lång sikt, varom ju här är fråga, och med tanke på den ständigt svällande historisk-biografiska litteraturen, visar sig en vida mer ingående registrering nödvändig. De olika arter av historisk-biografiska bibliografier, som redan existera, äro förvisso förträffliga hjälpmedel: Svensk historisk bibliografi;¹ Svensk litteraturhistorisk bibliografi;² Svensk lärdomshistorisk litteratur;³ Joh. Ax. Almquist, Svensk genealogisk litteratur (1905) och dess fortsättning i J. Wretman, Släktvetenskapen (1924); S. Ågren, Svensk biografisk uppslagslitteratur (1929); S. E. Bring, Bibliografisk handbok till Sveriges historia (1934), o. s. v. Men fränsett det, att endast de tre förstnämnda fortsätta årsvis, så behövs likväl en vida mer ingående inventering för redigeringsens behov; särskilt är Svensk historisk bibliografi, från lexikonets synpunkt sett, alltifrån sin början principiellt rätt snävt hållen i sina biografiska partier. Vanliga bibliografier måste tillika ta formella hänsyn av inskränkande art och visa sällan annat än vad t. ex. en boktitel eller uppsatsrubrik i sig själv säger, även om aldrig så vidlyftiga biographica över andra än de där nämnda skulle ingå i arbetet eller studien i fråga. Ett stort kortregister, fritt gestaltat med stickord av alla slag (personer, orter, institutioner, o. s. v.) för att snabbt och från olika sidor kunna nå biographica, är ett ovärderligt hjälpmedel. Det tekniska minnet övergår vida det personliga, består också som viktigt resultat vid personskiften på grund av platsbyte eller dödsfall. Med hänsyn till dessa och andra

¹ För äldre tid nyttjas som bekant C. G. Warmholtz, Bibliotheca historica Sveo-Gothica, 1—15 (1782—1817). Det har efterföljts av: Kr. Setterwall, Svensk historisk bibliografi 1771—1874 (1937; utg. av S. Ågren); dens., Svensk historisk bibliografi 1875—1900 (1907); dens., Svensk historisk bibliografi 1901—1920 (1923). För tiden därefter årsbibliografier i Historisk Tidskrift (även separat) av Setterwall t. o. m. år 1929 samt fr. o. m. år 1930 av Percy Elfstrand.

² Årlig svensk litteraturhistorisk bibliografi i tidskriften Samlaren sedan dess begynnelse (1880); fr. o. m. 1922 (bibliogr. för 1921) utarbetas den av Nils Afzelius. En samlad Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1900—1935 är under utgivning (hittills 2 h.). För biografiska forskare särskilt viktiga äro de efter personnamn i alfabetisk ordning uppställda partierna.

³ Årsbibliografi 1934 ff., upprättad av Hans Sallander (i *Lychnos* 1936 ff.).

synpunkter blev upplägandet av ett stort, sedan dagligen fullföljt kortregister, en nödvändig sak. Som stomme användes det kortregister jag själv från 1928 upplagt och som jag till 1937 förde gemensamt för Personhistorisk Tidskrift och Nordisk Familjebok. På lexikonredaktionen kopierades detta register 1938 i dess relevanta delar, varpå en systematisk komplettering påbörjades både rörande genomgångna sviter, t. ex. de viktigaste historiska tidskrifterna, och nytillkomna arbeten. Så länge redigeringen av lexikonet är för- enad med redigeringen av Personhistorisk Tidskrift, har man för- delen av att snabbt kunna erhålla och följa den nyaste litteraturen. Likaledes granskas varje dag Riksarkivets hylla för nya bokförvärv, varvid registrering sker. Kortregistret utgjorde vid slutet av år 1938 omkr. 14,000 kort med omkr. 25,000 bibliografiska uppgifter.

Jämte fixering av D-listan och uppgörande av kortregistret in- riktade redaktionen 1938 i första hand arbetet på artikelbeställning. Detta innebär samtidigt ett ständigt fortsatt arbete på att söka få fram en lämplig och kvalificerad, någorlunda fast medarbetarstab, ej minst bland de yngre forskarna. Även uppgjordes en preliminär lista för bokstaven E. Under senare halvåret 1938 började artiklar inkomma och kunde underkastas en första bearbetning i anslutning till redaktionens orientering i Riksarkivmaterialet, sådant detta be- finner sig i de två husen vid Arkivgatan 3 och Birger Jarlstorg 4, i Kammararkivet samt i Östermalmsavdelningens hus. Riksarkivets lokala splittring utgör givetvis en kännbar svårighet, särskilt som den långt bort belägna Östermalmsdepån omfattar så viktiga arkiv- bestånd som t. ex. Bergs- och Kommerskollegiernas samt Stats- kontorets arkiv, Svea hovrätts domar (ett ofta ovärderligt biografiskt material för 1600-talet¹), o. s. v. Redaktionens befattning med ar- tiklar består ju ingalunda blott i formell överarbetning från likfor- mighets- och utrymmessynpunkt. Många medarbetare synas ha svårt att komma till rätta med det nu införda nödvändiga förkort- ningsprogrammet. Vad likformighet angår, torde näppeligen en enda artikel skrivas, som icke i fråga om särskilt bibliografierna måste grundligt omstuvras; detta arbete utföres, såsom nämnts, av amanu- ensen K. Pettersson i Kungl. Biblioteket men givetvis under ständig kontakt med huvudredaktionen, särskilt när det gäller källförteck- ningarna. Redaktionens sakliga bearbetning av det inkomna stoffet består av två sidor, kontroll- och detektivarbete. Kontrollen, som

¹ Det personhistoriskt värdefulla materialet utgöres främst av själva akten (*Li- ber causarum*) med parternas inlagor, skriftliga vittnesmål, o. s. v. Lappregister (efter förnamn) över dessa domar finnas både i Riksarkivets expedition och i dess Öster- malmsavdelnings expedition.

sker med ledning av främst det otryckta, arkivaliska materialet men naturligtvis också genom konsulterande av tryckta källor och litteratur, är synnerligen nödvändig och medför betydande vinster för arbetets vederhäftighet. Det kommer icke till synes utåt, när arbetet är tryckt, är i så måtto otacksamt,¹ men utgör just redaktionens första plikt. Ett ytterst litet antal inkomna artiklar äro av den art, att de utan vidare kunna sättas — det kan ej vara annorlunda, så svårt som dylikt arbete över huvud är. Med kontrollarbetet går detektivundersökningen hand i hand: forskningen efter vad man kan hitta om en person. Den systematiska granskningen utbildas småningom inom bestämd ram: genomgång av t. ex. samlingar som Biographica och meritlistorna för armé och flotta i Militaria, av kortregistren i Riksarkivets expedition över brevskrivare i Enskilda samlingar och i Diplomatica, av registret över Likvidationer,² lappregistret över Svea hovrätts domar, o. s. v., men specificeras därjämte allt efter vederbörandes levnadstid och yrke på ett otal sätt, som naturligtvis icke här kunna närmare anges. Vid genomgång av diarierna till Riksregistraturet och av registraturet självt måste därtill hållas i minnet, att även en sådan källa som det senare kan vara uppgjord långt efter tidpunkten för de brev, som däri ingå, vilket åter medför en osäkerhets- och felmarginal, som är större än mängen tror.³ Även för redaktionens egen nödvändiga, fortsatta skolning äro dessa dagliga undersökningar av största vikt, ty först småningom kan man lära sig de olika tänkbara genvägarna till det överväldigande stora materialet. Om man säger, att kontroll- och detektivarbetet i flera fall medfört, att redan namnen på de i artiklar behandlade personerna kunnat korrigeras, att artiklarnas fullmaktsuppgifter ofta visat sig felaktiga i såväl sakformulering som beträffande datum och år, att källor kunnat nås, som fullständigt omkastat belysningen av de biograferades gärning och personlighet, att i artiklarna glömda men viktiga delar av vederbörandes intressen eller verksamhet upptäckts, så äro därmed blott antydda några få sidor av de möjligheter, som det historiskt-biografiska forskningsarbetet i

¹ Samuel Johnson skrev: »Every other author may aspire to praise; the lexicographer can only hope to escape reproach, and even this negative recompense has yet been granted to very few» (L o n g a k e r, a. a., s. 239).

² Om Biographica se H. B r u l i n, Tillkomsten av riksarkivets Biographica-samling (i Medd. från svenska riksarkivet 1935, s. 73—83). Rörande likvidationer jfr A r n e M u n t h e, Likvidationskommissionen (ibid. 1931, s. 83—116). Av viktiga lappkataloger i Riksarkivets exp. kunna även nämnas sådana över brevskrivare till Vasakonungarna och kapslar med lappar om svenska diplomater i olika länder.

³ Om riksregistraturets historia och bedömning av denna källa jfr E. N y g r e n s företal till Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer, 2: 1523—1560 (1932). Med docenterna I. Andersson o. I. Svalenius har jag fått diskutera detta ämne.

Riksarkivet ger. Det är samtidigt givet, att svårigheterna måste vara störst de första åren, innan rutinen kan göra sig fullt gällande både för redaktionens och medarbetarnas del.

Sommaren 1938 utbröt typografstrejken och varade till september, varför julbrådskan å Bonniers tryckeri, sedan strejken hävts, blev exceptionellt stor. Någon sättning av artiklar kunde fördensskull ej då påbörjas. Under år 1939 däremot kunde det inkomna och alltmer svällande artikelmaterialet börja underkastas en allt starkare formell och saklig bearbetning, med hänsyn ej blott till samlingarna i Riksarkivet, utan även i Krigsarkivet, Kungl. Biblioteket, universitetsbiblioteken i Uppsala och Lund,¹ o. s. v. Redaktionella besök på de två senare institutionerna, särskilt det närliggande Uppsala-biblioteket, äro tid efter annan nödvändiga och ha också skett, liksom jag i år haft tillfälle att för lexikonets räkning undersöka handskriftsbeståndet i Linköpings Stifts- och landsbibliotek. Under 1939 kunde även sättningen av artiklar börja, varvid större delen av artikelkombinationerna De- och Di- sattes samt sviten Do- påbörjades.

Med det i september 1939 utbrutna europeiska kriget inträdde emellertid förhållanden, som skulle visa sig alltmer hinderliga för arbetet. Med få undantag inkallades lexikonets alla yngre medarbetare i militärtjänst; dessa inkallelser drabbade även sätterierna. Från december 1939 till mars 1940 voro de finska historikerna i krig eller militärtjänst, oåtkomliga för såväl beställningar som korrekturläsning. I fråga om källmaterialet blev redan vid första allmänna krigsutbrottet en så viktig institution som Krigsarkivet mera svårtillgänglig; alltjämt bestå stora luckor i dess samlingar genom evakuering av regementsarkiven, av handlingar rörande Arméns pensionskassa (med meritlistor) m. m. Trots det allmänna läget sökte jag i februari 1940 att starkare forcera sättningen. Det visade sig emellertid, att en svit manuskript, som nedsänts till tryckeriet, fick ligga två månader, innan den kom upp, på grund av den genom inkallelserna åstadkomna minskningen av sätteripersonalen. Vid årsmötet den 13 mars 1940 diskuterades och beaktades dessa »excep-

¹ För biografiska forskare särskilt viktiga äro de stora otryckta brevkatalogerna i biblioteken. Kungl. Biblioteket har en nyligen fullbordad cardskatalog över såväl brevskrivare som brevmottagare, Uppsala univ.-bibl. en lappkatalog över brev. I Lunds univ.-bibl. finns en brevkatalog på lappar, täckande större delen av brevmaterialet; breven i De la Gardieska samlingen äro registrerade för sig. I Vetenskapsakademiens bibliotek finns brevkatalog på cards. — För biblioteksorientering se bl. a. Handbuch der Bibliothekswissenschaft, hrsg. v. F. Milkau, 1 3 (1931-40), Svend Dahls bibliotekshandbok, utg. av S. E. Bring, 1-2 (1924, 1931), samt Bring, Bibliografisk handbok till Sveriges historia (1934), s. 94-126.

tionella krigs- och kristidsförhållanden». Samtidigt lämnades meddelande, att firman Albert Bonnier åtagit sig gratis illustrering av lexikonet i den mån bilder kunna anskaffas från Svenska Porträttarkivet. Då kriget och krisen f. n. hindrade tryckning av lexikonet, behövdes tills vidare ej fullt samma anslag som förut. Anslagen sänktes därför 1940 av Humanistiska fonden till 5,000 kr. (förut 10,000) och statsanslaget till 10,000 kr. (förut 15,000); att dessa summor kunde räcka, berodde emellertid också på anslagsöverskott från föregående år.

Året medförde eljest en stor vinst i organisationshänseende. Jämlikt beslut å sammanträde den 27 februari 1940 ansökte Samfundet hos Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, att Samfundets verksamhet måtte få stå under Akademiens inseende och ledning samt att å lexikonets titelsida måtte få insättas orden »utgivet under Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens inseende». Samtidigt ansökte Samfundet om godkännande av ändring av stadgarnas § 3, moment 1, till följande lydelse: »Samfundets angelägenheter handhas av en styrelse, som består av minst fem, högst tio ledamöter. Två av dessa styrelseledamöter utses årligen av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Övriga styrelseledamöter väljas årligen vid Samfundets ordinarie sammankomst och kunna omväljas.» Den 5 mars biföll Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien samfundets ovan nämnda framställning och utsåg till ledamöter av styrelsen herrar L. Stavenow och B. Boëthius. Styrelsen består numera, utom av prof. Stavenow (ordf.) och prof. B. Boëthius, av följande personer: prof. N. Ahnlund; riksarkivarien H. Almquist; prof. A. Blanck; överbibliotekarierna G. Carlquist och A. Grape; direktör G. Indebetou (skattmästare) och riksbibliotekarien O. Wieselgren. I redaktionsutskottet kvarstå alltjämt f. d. arkivrådet Joh. Ax. Almquist samt herrar B. Boëthius, G. Carlquist och B. Hildebrand.

Genom det nämnda akademibeslutet den 5 mars 1940 har Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, som ju 1933 ombildades till allmänhumanistisk akademi, börjat taga del i det biografiska arbetet på ett sätt, som, ehuru annorlunda utgestaltat än i Vetenskapsakademien och Svenska Akademien, dock bildar en välkommen och värdefull efterföljd till de nämnda akademiernas tidigare insatser på området.

Med den dansk-norska krisen den 9 april 1940 försämrades lexikonets arbetsläge högst avsevärt. Inom några dagar påbörjades evakuering av arkivalier i flera våningar i Riksarkivet av för lexikon-

arbetet viktiga, delvis omistliga serier. Till evakueringsort bortfördes sådana serier som Militaria (med meritlistorna), handlingar rörande flottan och krigshistoriska handlingar, alla departementshandlingar 1840—1900, alla enskilda samlingar (med t. ex. så viktiga serier som Bielke-, De la Gardie-, Oxenstierna- och Tessinsamlingarna, även Skokloster-, Sävstaholms-, Tosterups- och Bergshammar-samlingarna etc.), alla kungliga arkiv, Kanslikollegii arkiv, de äldre delarna av justitiekanslerns arkiv, vidare i Kammararkivet landskaps- och reduktionshandlingar samt Kammarkollegiets äldre arkiv, o. s. v. Riksregistraturét är kvar i Riksarkivet, men på otillgängligare plats än förut. Från Stockholms stadsarkiv äro bl. a. evakuerade boupp-teckningarna och kyrkoarkiven; om Krigsarkivet är förut talat. Även i universitetsbiblioteken äro stora delar av handskriftssamlingarna nedpackade eller bortförda,¹ i Kungl. Biblioteket bl. a. det äldre trycket före 1700 mer eller mindre otillgängligt. Även i de fall där redaktionen, såsom i Riksarkivet och Stockholms stadsarkiv, kunnat t. ex. efter en vecka få in vissa handlingar, kan detta ej ersätta arbetsmöjligheterna under normala förhållanden. Man kan t. ex. mycket väl gå vid hyllorna och ta volym efter volym för kontroll eller för att eventuellt hitta något; men man kan icke på detta sätt beställa in ett otal tunga volymer från mer eller mindre avlägsna depåer.

I brev av den 22 april 1940 underrättade jag Samfundets ordförande professor Stavenow och firman Bonnier om läget, som jag fann tills vidare omöjliggjorde ej blott tryckning utan även ombrytning. Professor Stavenow uttalade sitt gillande av mitt beslut att tills vidare icke företaga någon ombrytning av artiklarna.

Sedan dess har arbetet fortgått på de områden, där det kan ske. Nybeställningar försvaras av att forskningen vanligen ej kan bedrivas fullt effektivt. Emellertid har E-listan fixerats i möjligaste mån och många beställningar likväl gjorts på längre sikt, även intressanta sviter inkommit, t. ex. Erik, svenska konungar (t. o. m. Erik Eriksson), skrivna av professor Sture Bolin i Lund. Dessa beställningar pågå alltjämt. På bokstäverna F, G, H, I och J ha preliminära listor uppgjorts. För att ej författare skola få vänta orimligt länge på arvoden ha dylika utbetalats, oftast dock i avräkning, både för D-artiklarna och inkomna E-artiklar.

Listan över D-biografierna (efter De la Gardie) upptar 242 artiklar. En fullständig förteckning över alla dessa D-artiklar jämte

¹ I Lunds univ.-bibl. äro dock de lokala skyddsrumsförhållandena sådana, att man relativt snabbt kan få tillgång till evakuerade handskrifter (benäget medd. av överbibliotekarien G. Carlquist).

artikelförfattare kommer att i stencilerat skick utsändas till intresserade jämte särtryck av denna uppsats; givetvis förbehåller sig redaktionen dock de ändringar, som kunna visa sig vara nödiga. D-artiklarna befinna sig på tre olika stadier. En del äro satta — bland sådana t. ex. sviten Dickson, förf. av W. Carlgren — en del äro bearbetade och färdiga till sättning, en hel del åter ha ej hunnit eller kunnat fullt bearbetas. Just vid detta arbete ha förekommit hinder varje dag, då stora delar av kontrollmaterialet varit borta. Därav ha följt olägenheter med mycket eljest ej förekommande dubbelarbete, i det att artiklar tagits upp och lagts ned i brist på kontrollarkivalier, åter tagits upp, o. s. v., varvid också olägenhet uppstått av, att man ju ej ständigt kan ha hela stoffet present.

Under dylika förhållanden har stor uppmärksamhet ägnats åt fortsättandet och utvidgandet av våra kortregister, som visa sig alltmer oumbärliga och upplysande, både för urval, beställningar och bearbetning. Sålunda har kortskrivning påbörjats av de viktiga Gjörwellska tidskrifterna, varvid dock mycket återstår. »Samlaren» har helt kortskrivits, ända från början 1880, likaså hela sviten av »Fataburen» 1906 ff. samt för lexikonet viktiga artiklar i Nordisk Tidskrift. Samma arbete pågår för bl. a. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar. Särskilt arbete har ägnats åt behärskande av det pommerska, baltiska och finska personbestånd,¹ som har aktualitet för lexikonet. Något liknande borde ske för svensk-amerikaner.² Vidare måste även hembygdstidskrifterna och den stadshistoriska litteraturen noggrant genomgå, bl. a. från lexikonets urvalssynpunkt, för att få med dem, som varit »kungar i sin ort». Yrkessynpunkter, ledamotskap i akademier och lärda sällskap m. m. ha beaktats för kortregistret. En första kapsel med lappar

¹ För litt. om finländsk personhistoria se s. 203 nedan. För Estland se dess biografiska lexikon m. suppl.: Eesti Biograafilise Leksikon (1926—29) och Eesti Biograafilise Leksikoni Täiendusköide (1940). I fråga om litt. angående svensk-pomrare kan man, utom Allgemeine Deutsche Biographie och serien av Pommersche Jahrbücher (med hist. årsbibliogr.), nämna bl. a.: J. G. L. Kosegarten, Geschichte der Universität Greifswald, 1 (1857); D. H. Biederstedt, Nachrichten von den jetzt lebenden Schriftstellern in Neuvorpommern und Rügen (1822); dens., Nachrichten von dem Leben und den Schriften neuvorpomerisch-rügenscher Gelehrten (1824). I Riksarkivet finner man ett viktigt material av pommerskt biografiskt småtryck i Gadebuschska samlingen, kv. 41, kv. 91 C och fol. 36 (om själva samlingen se H. Brulin, Gadebuschska samlingen i Riksarkivet, i: Nord. Tidskr. f. Bok- o. Bibl.-väsen 1916, s. 40—51).

² Av användbar litt. rörande svensk-amerikaner kunna nämnas t. ex. Svenskarna i Amerika, utg. av K. Hildebrand och A. Fredenholm, 1—2 (1924—25); kalendern Svenskar i utlandet, utg. gm I. Högboom (1929); E. Skarstedt, Pennfäktare. Svensk-amerikanska författare och tidningsmän (1930), samt Swedes in America 1638—1938, ed. by A. B. Benson and N. Hedin (1938; benägen anvisn. av fil. dr Börje Brilioth). Om amerikanska biografiska lexika se ovan s. 147.

har iordningställt över riksråd under medeltiden men måste kompletteras och fullföljas, delvis även för nyare tid. Särskilt uppslagsregister på kort över medeltida frälsemän har anskaffats. Antalet kort är nu uppe i omkr. 36,000 med omkr. 53,000 bibliografiska eller andra upplysningar.¹ Lexikonarbetets stimulerande inverkan på det

¹ I fråga om arbetssättet har jag givetvis för lexikonets räkning upptagit metoden att under arbetet på ett bokstavsparti slå igenom så många register som möjligt i den historisk-biografiska litteraturen, såväl för urvalets skull som för kontroll och komplettering.

Då det möjligen kunde vara en hjälp för biografiska forskare, i synnerhet sådana, som ej fått fackhistorisk utbildning, att redan för *identifiering av personer* få anvisning på några lämpliga *uppslagsregister*, må — utom vissa i texten nämnda bibliografier och allmänna encyklopedier — här påpekas några dylika register, naturligtvis utan minsta anspråk på fullständighet.

A) *Allmänt.* 1) *Släkter* efterslås i första hand i: J o h. A x. A l m q u i s t, Svensk genealogisk litteratur (1905); J. W r e t m a n, Släktvetenskapen (1924), s. 172—187, 191—198; generalregistret i början av senaste årg. av Svenska Släktkalendern, utg. av G. E l g e n s t i e r n a; åttartavlor av E l g e n s t i e r n a samt över introducerad adel av S c h l e g e l o. K l i n g s p o r; kalendrar över ointroducerad adel; J u l l y R a m s a y, Frälsläkter i Finland intill stora ofreden (1909). — 2) *Yrkesmän* efterslås med tillhjälp av främst S. Å g r e n, Svensk biografisk uppslagslitteratur (1929), som emellertid även omfattar stora allmänna avdelningar; Å g r e n har bra uppgifter just ang. registren i olika personhist. arbeten. Bland viktiga register, som senare utkommit, må nämnas t. ex. E. C o l l i a n d e r s (1931) till C. A n n e r s t e d t, Upsala universitets historia, reg. i B. S t e c k z é n s o. J. K l e b e r g s arbeten om Krigskollegium (1930—37, 1930) och K l e b e r g s om Amiralitetskollegium—Marinförvaltningen (1934) samt Arméförvaltningen (1936), vidare Den svenska utrikesförvaltningens historia (1935) och Kungl. Maj:ts kanslis historia, 1 (1935). För författare och lärde nyttjas bl. a. reg. i I. C o l l i j n, Sveriges bibliografi intill år 1600, 1—3 (1927—38), generalreg. i S c h ü c k - W a r b u r g, Ill. sv. litt.-hist., 7 (1932), o. H. S c h ü c k, Svenska akademiens hist., reg. av K n u t P e t t e r s s o n (1939) samt reg. till universitetshistorierna (jfr ovan). Viktiga äro reg. i det under utgivning varande stora verket Fortifikationens historia, där man bl. a. hittar äldre tiders tekniker. För konstnärer användas reg. i t. ex. A. L. R o m d a h l o. J. R o o s v a l, Svensk konsthistoria (1913); O. G r a n b e r g, Svenska konstsamlingarnas historia, 1—36 (1929—31). Man kan även slå i E. W r a n g e l o. G. T h o m æ u s, Svensk konstlexikon, 1—2 (1926), samt för musiker och tonsättare i T. N o r l i n d, Allmänt musiklexikon (1929). Å g r e n s arbete kan med fördel användas även för *topografisk-biografiska* ändamål, alltså för att få fram personmaterial för olika landsdelar, genom t. ex. herdaminnen, herrgårdshistoriker, o. s. v. Av sistnämnda slag ha efter Å g r e n utkommit bl. a. P. G. V e j d e, Kronobergs läns herrgårdar (1929), samt J o h. A x. A l m q u i s t, Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden, del 1: 1—2 (1931) och 2: 1—2 (1935), behandlande Uppland och Södermanland. — 3) *Personer i allmänhet*: Generalregistret till E l g e n s t i e r n a s åttartavlor i bd 9 (1936) är svenska litteraturens största personregister. Därnäst viktigast är det 1939 gm G. C l e m e n s s o n utgivna registret till V. Ö r n b e r g, Svensk slätkalender och Svenska Åttartal, 1—14, 1885—1908. Bandregistren i Sv. Autografsällskapet's Tidskr. och Personhistorisk Tidskrift äro mycket givande. Ett värdefullt register är även Svenska Porträttarkivet, 1—2 (1935—39): Index över svenska porträtt 1500—1850 i Svenska Porträttarkivets samlingar. För Finlands del må nämnas, att register ingå i årg. 6 (1922), 10 (1926), 13 (1929) och 19—20 (1935—36) av Genealogiska Samfundets i Finland Årsskrift, ävensom i A. B e r g h o l m, Sukukirja («Släktbok», 1—2, 1901) och A. W i l s k m a n, Släktbok (1—2, 1912—16, 1918—33). Se även Finlands biografiska lexika (genomgående alfabetiska): T. C a r p e l a n, Finsk biografisk handbok (1—2, 1895—1905); Kansallinen elämäkerrasto, 5 bd (1926—33). I fråga om personer och släkter i äldre tid i de sju f. d. dansk-norska landskapen må i första hand hänvisas till de under utgivning varande danska och norska biografiska lexika (det danska hittills 19 bd, 1933 ff., går t. o. m. Rongsted; det norska hittills 9 bd, 1923 ff.,

allmänna historiska forskningsarbetet har visat sig på flera sätt. Våra kortregister ha för upplysningar börjat anlitas även av andra

går m. h. 46 till Nissen). För adelns del se generalreg. i slutet av varje årg. av Danmarks Adels Aarbog; för personer i allmänhet även Dansk historisk Bibliografi ved B. Erichsen o. A. Krarup, bd 3: Personalhistorie (1929). Av allmänhistoriska register må nämnas det (1865) till Handlingar rörande Skandinaviens historia, 1—40, och E. Naumanns (1919) till Historiska Handlingar, 1—20, vidare reg. (1910) av H. J. Linnström till Sveriges hist. intill tjugonde seklet; även de två reg. till Samfundet S:t Eriks Årsböcker 1903—22 (1924) och 1923—32 (1936). Goda nycklar till biografiskt material i biblioteken äro reg. i E. Lof Tegnér, Kongl. Bibliotekets samling af svenska brevexlingar (1880), E. Lewenhaupts brevförteckning för Uppsala univ.-bibl. i Bibliografiska undersökningar tillägn. C. Annerstedt 1914, s. 195—207, samt reg. i bd 2 (1931) av Svend Dahls bibliotekshandbok, utg. av S. E. Bring, varigenom man bl. a. når uppgifterna i den där ingående studien De svenska bibliotekens historia av O. Walde (om de hand- eller maskinskrivna brevkatalogerna i biblioteken se ovan s. 199).

B) *Kronologiskt.* 1) *Medeltiden.* För 1200- och 1300-talen: reg. i Rolf Pipping, Kommentar till Erikskrönikan (1926); I. Collijns edit. av Acta et processus canonizacionis beate Birgitte (1924—31); reg. i H. Rosman, Bjärka-Säby, 3 (1927), varigenom man når del 1 (1923), som rör medeltiden; S. Engström, Bo Jonsson, 1 (1935). Vill man ha modern släkt- och vapenidentifiering av fräsemän lämna sig i övrigt bäst (utom diplomatiet, traktatverket, Svenska Riks-Archivets pergamentsbrev, R. Hausens Finlands medeltidsurkunder — 8 bd för tiden t. o. m. 1530, tr. 1910—35 — samt reg. i Elgenstiernas ättartavlor, bd 9); reg. av L. M. Bååth i 3:e uppl. av C. G. Styffe, Skandinavien under unionstiden (1911); reg. i Vadstena klostrets jordebok 1500, utg. av C. Silfverstolpe (Hist. Handl. 16: 1, 1898); reg. i Svenska medeltidsregister 1434—1441, utg. av S. Tunberg m. fl. (1937); reg. i moderna avh., t. ex. K. J. Kumliens om Karl Knutsson (1933); Närke medeltida urkunder, 1 (1935), utg. av K. G. Grandinson. För särskilt lägräse i Mälardalslän: B. Mildebränd, Esbjörn Blåpanna (PHT 1934, jfr även dens. i PHT 1930). För Sturetiden: Arvid Siggessons brevväxling, utg. av L. Sjödin, i Gamla papper angående Mora socken, 2 (1932), utg. av A. Pers. För kyrkan: Y. Brilioth, Svensk kyrka, kungadöme och påvemakt 1363—1414 (1925), och av herdaminnena särskilt G. Ekström, Västerås stifts herdaminne, 1 (1939). För borgare: registren till utgivna stadsböcker, särskilt Stockholms stads tänkeböcker, ämbetsbok, o. s. v. — 2) *1500-talet.* Bästa medel för snabb identifiering är personregistret över förläningsstagare i Joh. A. K. Almquist, Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630, del 4 (1922—23), s. 239—288, kompletterat av fogderregistret *ibid.*, s. 4—236. Se även reg. till Torberg, De särskilda fogderierna för förbrutna gods under Karl IX:s och Gustav II Adolfs regering (i Medd. fr. sv. riksarkivet för år 1927, tr. 1928), samt givetvis också delreg. i Konung Gustaf den förstes registratur, 1—29 (1861—1916). För borgare: registren i Stockholms stads tänkeböcker och andra stadsböcker. — 3) *1600-talet.* Förteckningarna av P. Sonden över brev till Gustaf II Adolf (Medd. fr. sv. riksarkivet, bd 4, h. XVI, 1891), Axel Oxenstierna (Medd. fr. sv. riksarkivet, ny följd, 2, bd 2, 1907), Johan Casimir och hans gemål (Medd. fr. sv. riksarkivet, ny följd, 1, bd 5: 42—44, 1918), arvrinsen Carl Gustaf (*ibid.*, 1, bd 5: 45—47, 1918) och Adolf Johan (*ibid.*, 1, bd 5: 48—50, 1920); E. W. Bergman, Förteckning öfver . . . M. G. De la Gardies . . . brevexling (*ibid.*, bd 3, h. XII, 1887, tr. 1888), särskilt s. 191—231 (bättre är dock P. Sondens handskrivna lappkatalog över brev till D., i Riksarkivets exp.), samt I. Simonsson, Erik Dahlbergs arkiv (*ibid.*, ny följd, bd 6: 54—56), s. 292—323. Personreg. till Sveriges ridderskaps o. adels riksdags-protokoll, 1—17: 1627—1714 (1910); bandregistren i serierna Svenska riksrådets protokoll (hittills 1—17: 1621—57) och Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling (hittills ser. I: 1—7, o. ser. II: 1—12). För militärer: Sveriges krig 1611—1632, 1—5, utg. av Generalstaben (1936—38); för senare tid är reg. i N. W. Imarson, Sveriges krig i Tyskland 1675—1679, del 3 (1912), bra. För borgare: bl. a. reg. i Borgarståndets riksdagsprotokoll före frihetstiden (1938), utg. av Stadshist. institutet. Reg. i moderna avh. som t. ex. R. Liljedahls (1933) för tiden 1617—34 och B. Fahlborgs (1932) för tiden 1660—64. Ett kortreg. till G. Wittrocks tre avh. (1908, 1914, 1917) om tiden 1660—72 har gm prof. Wittrocks älskvärda till-

forskare, främst arkivtjänstemän. I denna årgång av Personhistorisk Tidskrift ingå tvenne utförliga och intressanta uppsatser, som äro biprodukter till motsvarande artikelsviter i lexikonet; liknande följd har observerats i andra tidskrifter. Förbindelser ha anknutits även med vetenskapsmän utanför Norden i och för biographica rörande utlandsorienterade svenskar, t. ex. i Holland och Tyskland; dessa förbindelser äro dock för tillfället på grund av kriget avbrutna, liksom förbindelserna med Danmark och Norge ha försvärats.

Allt som allt har, såsom synes, arbetet dock gjort väsentliga framsteg. Det inkomna D-materialet torde räcka för utgivandet av bd II. Det är blott den slutliga utformningen och utgivningen, som ej kunnat under förhandenvarande förhållanden åstadkommas. En stor förbättring av arbetsutsikterna har emellertid just i dessa dagar skett, då det evakuerade Riksarkivmaterialet återförts till Stockholm. Det har visserligen i all huvudsak icke nu uppställts på vanlig plats i arkivet utan förvaras, fortfarande i slutna lådor, i evakueringsrum i staden. Detta betyder, att man således icke heller nu kan forska på hyllorna men väl rekvirera med resultat samma dag eller efter ett dygn — redan detta senare är en stor vinst. Å andra sidan måste tyvärr framhållas, att evakueringarna från andra institutioner icke härmed upphört och att de militära

mötesgående kunnat avskrivas för Sv. Biogr. Lexis redaktions räkning. För Gustav Adolfstiden märkes även reg. i det nyligen utkomna arbetet N. A h n l u n d, Axel Oxenstierna (1940). — 4) *1700-talet*. Viktigast är givetvis generalreg. i C. G. M a l m s t r ö m, Sveriges polit. hist., 6 (2:a uppl. 1901); se även E. N a u m a n n, Personreg. till Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll fr. o. m. år 1719, del I—18; 1719—1752 (1929). För karolinska tiden bl. a.: A. L e w e n h a u p t, Karl XII:s officerare, I—2 (1921), delregistren i Karolinska krigares dagböcker samt t. ex. reg. i C. v o n R o s e n s edit. av brev från S. Barck till O. Hermelin och från Hermelin till Barck. För frihetstiden, delvis också för gustavianska tiden, bl. a.: delregistren i Linnés brevväxling (ehuru dessa reg. icke äro väl gjorda); A r n e H o l m b e r g, Den Bergianska avskriftssamlingen i Kungl. Vetenskapsakademiens bibliotek (1938; brevlister s. 1—61 o. 63—92, samt reg. s. 126—137); B. H i l d e b r a n d, Kungl. Svenska Vetenskapsakademien (1939); N. V. E. N o r d e n m a r k, Pehr Wilhelm Wargentin (1939; brevlister s. 425—449, och reg. s. 450—460). Mönstergilla äro registren i S i g r i d L e i j o n h u f v u d s alla arbeten, som ju beröra tiden från 1600-talets slut till in på 1800-talet. För gustavianska tiden föreligga redan tidigt, t. ex. i de M o n t a n s k a memoarutgåvorna, bra register, likaså i Svenska memoarer och bref, utg. av S c h ü c k o. L e v e r t i n. Även delregistren i Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok böra ihågkommas. Moderna avh. för 1700-talet bleve för vidlyftigt att här nämna. Ett stort gustavianskt personreg. i C. v. B o n s d o r f f, Gustav Mauritz Armfelt, 4 (1934). — *1800-talet*. För denna tid kunna registren på grund av sitt överflöd icke här specificeras. Påpekas kan för seklets slut ett stort samlingsreg. som A. H i l d e b r a n d s generalreg. (1913) till Svenskt porträttgalleri, 1—25. Ett annat, vanligen förbisett men viktigt slag av personregister är det, som 1888—1922 årligen infördes i Samling av anmälningar till handelsregistret. För personer, som eljest vanligen icke påträffas i biografisk litteratur, har man bl. a. arbetet Svenska folkrörelser, 1—2 (1936—37); i bd I behandlas nykterhetsrörelse, politisk arbetarrörelse, fackföreningsrörelse, folkbildning och kooperering, i bd 2 missionssällskap, svenska kyrkans frivilliga arbete samt frikyrkosamfund.

inkallelserna fortfarande inverka störande på arbetet. När detta skrives, är vår bibliograf, amanuensen Pettersson, för andra gången i år inkallad i militärtjänst. Ehuru det bibliografiska är väl förarbetat, kan det dock omöjligt undvikas, att dylika frågor uppkomma igen ända till ombrytningen, delvis även senare. Arbetsläget får sålunda ständigt omprövas på nytt, i förhoppning om, att inga nya försvarande omständigheter måtte tillstöta. Det är givet, att just under nuvarande förhållanden blir den strikt alfabetiska uppställningen lätt ett hinder för ombrytning. Det är dock å andra sidan självklart, att den principiella uppläggningsen av ett stort lexikon icke kan ske med hänsyn till krigs- och kristider utan måste ta sikte på normalt läge. Av avgörande vikt för utvecklingen är, att forskningsarbetet får fortsätta så kontinuerligt och jämnt som möjligt. Så mycket lättare och fylligare bli möjligheterna till behärskande av det ofantliga historiska stoffet och en forcerad utgivningstakt kan redan nu anläggas.

Stockholm den 16 december 1940.

Släkten von Schmaltz' ursprung.

Av **Harald Petersson** och **Nils Hiertstedt**.

I vissa kalendrar över ointroducerad adel (Kleberg, von Gerber) upptages en släkt von Schmaltz, om vilken lämnas följande uppgifter:

»Släkten von Schmaltz, vars namn rätteligen är von Schmettau, är av gammalt ungerskt ursprung och erhöll konfirmation å sitt adelskap i Böhmen 1668. Till Sverige inflyttade år 1775 löjtnanten Johan von Schmettau (sedermera von Schmaltz), f. 1767, död 1838 . . . En gren, som fortlever i Tyskland, har grevlig värdighet under namn av von Schmettau.»

Av andra tryckta källor (Elgenstjerna, Svenska adelns ättartavlor samt Kugelberg, Postmästare i Sverige och Finland) framgår, att ovan nämnde person (i dessa källor benämnd *Johan Schmaltz*, utan »von») föddes ²⁹/₉ 1767 (födelseorten icke angiven) och avled i Åhus (Kristianstads län) ¹⁵/₅ 1838. Han säges ha varit postmästare i Ljungby (Kronobergs län). Den 19 okt. 1793 skall han ha gift sig med Ulrica (Ulla) Ottiliana Ridderstedt, f. ¹/₃ 1769, död ¹⁵/₇ 1843 i Aringsås förs. (Kronobergs län).

Uppgifterna om släkten äro som synes ofullständiga och i vissa avseenden dunkla. Vilken anledning kan t. ex. ha förelegat för en von Schmettau att efter inflyttningen till Sverige kalla sig von Schmaltz? Varför meddelas inga uppgifter om stamfaderns närmaste anor? Enligt ett meddelande från en nu levande medlem av släkten von Schmaltz skall orsaken till att stamfadern lämnade sitt tidigare fosterland ha varit religionsförföljelser. Gentemot detta kan man ställa uppgiften, att inflyttningen till Sverige skett 1775. Då var stamfadern ännu endast ett barn!

I avsikt att bringa klarhet över släkten von Schmaltz' ursprung ha forskningar bedrivits av författarna till denna uppsats. Forskningarna ha rört icke endast släkten von Schmaltz utan samtidigt omfattat ett flertal släkter med namnet Schmaltz (Schmalz, Smalze, Smalzius, Schmaltzius etc.) i Sverige, Finland, Tyskland, Schweiz, Ryssland, England och Danmark. En del av släkterna kunna föras tillbaka till 1500-talets början. Forskningarna, som spänna över flera decennier, ha bedrivits i Riksarkivet, Kammararkivet, Stock-

holms stads arkiv, Flottans arkiv, Krigsarkivet, Kungl. Biblioteket, Göta hovrätts arkiv, Jönköping, landsarkiven i Vadstena, Göteborg, Lund och Uppsala samt i Riksarkivet, Helsingfors. Vidare ha uppgifter erhållits från ett flertal finska församlingar genom kamrer Osmo Durchman, förutvarande sekr. i Genealogiska samfundet i Finland. Från släkten von Schmaltz ha, utöver det ovan nämnda, några smärre meddelanden lämnats, bl. a. om stamfaderns uppväxtår i Rydaholm. Slutligen erhöles ett antal uppgifter från pastorsämbeten i Kronobergs och Kristianstads län. Här nedan följer en första sammanfattning av de forskningsresultat, som nåtts rörande sambandet mellan släkten von Schmaltz och den släkt, vars stamfader var borgmästare Anund Schmaltz i Falköping («Anundsgrenen»). Meningen är att i denna tidskrift sedermera behandla såväl Anundsgrenen som andra släkter och släktgrenar Schmaltz.¹

Av en medlem av släkten von Schmaltz har uppgivits (i brev 21/8 1938), att stamfadern »upptagits såsom barn av prosten Lars Junbeck i Rydaholm, gift med *Brita Christina Schmaltz*, vilken senares namn han antog. Båda hans söner förde Schmettau'ska vapnet och nämnes den äldre av dem i dödsattesten (Paris 1828) och i handling från det regemente, där han var anställd, såsom löjtnant de Schmettau.» Efterforskningar i Rydaholms husförhörslängder (Vadstena landsarkiv) ha visat, att Johan Schmaltz på 1780-talet finnes som ogift antecknad under »prästegården» och att han var född 29/8 1767. Någon upplysning om hans födelseort eller varifrån han kommit kan ej erhållas ur dessa längder eller ur andra av Rydaholms kyrkoböcker.

Det fortsatta forskningsarbetet inriktades då på att klarlägga sammanhangen inom den Schmaltz-släkt, som ovannämnda Brita Christina Junbeck, född Schmaltz, tillhörde. Hon var dotter till borgmästaren och postmästaren *Anund Schmaltz* (f. omkr. 1692,

¹ Den mest kände bäraren av namnet i Sverige är *Peder Abelis Smalze* (Smalzius, Schmaltzsius), Axel Oxenstiernas skyddsling och sekreterare, av Oxenstierna och regeringen betrodde med flera viktiga diplomatiska uppdrag. Om honom har på senare tid skrivits en del i några historiska avhandlingar och i ett biografiskt matrikelarbete. Då författarna till dessa synbarligen endast i begränsad omfattning tagit del av det vidlyftiga material, som förefinnes dels i riksarkivet, dels i äldre in- och utländska tryckta arbeten, äro samtliga nämnda framställningar om Smalze i mångt och mycket uppsats emellertid kunna framlägga en mera ingående och fullständig skildring av Smalzes verksamhet och intresseväckande öde.

Det har ännu ej lyckats att sammanknyta den från borgmästaren Anund Schmaltz härstammande grenen med den släktgrupp *Peder Abelis Smalze* tillhörde, ej heller med en *Anund Schmaltz*' samtida, borgmästaren i Skara *Abel Schmaltz*, vars ättgren även utretts av förf.: Det i tre generationer inom denna förekommande dopnamnet *Abel*, som också uppträder i Anundsgrenen (se framställningen i texten nedan), tyder ju emellertid på möjligheten av ett nära släktsamband; undersökningar fortgå.

† 1742) i Falköping. Med sin maka, Anna Maria Hoof (f. i Hofva 1702, † i Rydaholm 1783) hade Anund Schmaltz döttrarna Brita Christina (f. 1725) och Anna Sophia (f. 1731) samt sönerna Anders (f. 1727), Johan (f. 1732) och Abel (f. 1737). Anna Sophia blev gift med artillerikaptenen Samuel Petersson Elfving (bosatt i Pojo s:n, Finland), Anders kom till Finland i militärtjänst och dog som fänrik år 1758 vid ett svenskt regemente i Pommern efterlämnande maka och barn. Johan blev amiralitetsvolontär 1758; om honom se mera nedan.

Brita Christina Schmaltz gifte sig ^{10/10} 1754 i Pernå förs. (Finland) med »regementspresten vid H. [K.] H. Kronprinsens regemente Lars Jungbeck» (Junbeck). Han var född i Jönköping ^{11/10} 1720 och son till klockgjutaren Lars Arvidsson. Efter att några år ha vistats i Finland deltog Junbeck i det pommerska kriget 1757—1760. År 1763 synes han ha uppehållit sig i Finland. Till kyrkoherde i Rydaholm utnämndes han 1767 och verkade där till sin död 1784. Med familjen Junbecks inflyttning till Rydaholm begynner en epok på ett 40-tal år, under vilken Schmaltzar av olika generationer vistades i Rydaholm. Prästgården där blev den fasta punkten för släkten Schmaltz. Här hamnade (senast 1771) Brita Christinas moder, borgmästarinnan Anna Maria Schmaltz, född Hoof. Här rastade hennes son Abel (f. 1737) ett par korta perioder (1770 och 1771) under sin oroliga och flackande levnad (se nedan), och här tillbringade Abels barn sina uppväxtår, sedan han försvunnit ur synfältet (1775). Hans dotter Anna Maria Schmaltz (f. 1764) blev sedermera (1791) själv prästfru (g. m. kyrkoherde Peter Starck) i Rydaholm, där hon levde till sin död 1804.

Den intressantaste företeelsen i borgmästare Anund Schmaltz' barnskara är yngste medlemmen, Abel (f. 1737); utredningen om hans släktgren lämnar lösningen till problemet om släkten von Schmaltz' ursprung. *Abel Schmaltz* kom i boktryckarlära i Skara och vistades där till omkring 1760. Vid denna tid eller något före gifte han sig med Helena Berg (f. 1728), dotter till ryttaren Frantz Hansson Berg i Björsätters förs. (Skaraborgs län). Dennes hustru, Kerstin Persdotter, var kusin till kyrkoherde Johan Fröding i Broddetorp (Skaraborgs län). Abel Schmaltz' moder var därjämte syssling till Fröding. Helena Berg synes ha varit gift tvenne gånger, 2. gången med Abel Schmaltz. Detta senare äktenskap blev tydligen en prövning för henne. Medan mannen vistades som boktryckaregesäll i Skara och Göteborg, innehade hon under åren 1759—1766 anställning som hushållerska hos kyrkoherde Fröding. Då och då infann sig Abel i prästgården, kanske mindre för att se till sin hustru och sina barn än för att

få en tillfällig inackordering och låna pengar av kyrkoherden. I bouppteckningen efter Fröding (död 20 maj 1766) uppges, att Abels skuld till kyrkoherden »sig bestiger öfwer 800 daler silvermynt» och att Helena Berg under de sju åren i prästgården, utöver sin lön på 133 daler 10 $\frac{1}{2}$ öre silvermynt om året, »ej allenast själf med barn och piga samt understundom man under den tiden åtnjutit föda och även något kläder.»

Kyrkoherde Fröding hade strax före sin död muntligen gjort vissa dispositioner till förmån för sin släkting Helena Berg, som tydligen levde i ren misär. Hon skulle bl. a. utöver sin arvslott få en summa penningar samt »något Lijntyg», då — enligt Frödings egna ord — »hon slikt behöfwer eftersom hon woro så godt som naken.» Om testamentet uppstod tvist med de övriga arvingarna, och Abel Schmaltz drog saken inför urtima ting hösten 1766. Vid Göta hovrätts utslag den 4 november 1766 angående anställande av detta ting kallas Abel Schmaltz arrendator. Förmodligen hade arrendatorstiteln samband med prästgården. Före den 23 december 1766 förekommer icke i mantalslängderna någon arrendator av prästgården i Broddetorp, men då ju någon måste ha haft tillsyn över jordbruket under Frödings sjukdom och efter hans död, innan arvingarna togo saken om hand, kan man förmoda, att denne person var Abel Schmaltz. Han torde ha vistats i prästgården våren och sommaren 1766. Han kan ju för sitt mer eller mindre självtagna fögderi ha räknat med godkännande av de Frödings arvingar, som voro dennes fädernefränder, till vilka hustrun, Helena Berg, hörde. Underkännandet av hennes anspråk vid bouppteckningen efter Fröding har väl närmast kommit från hans arvingar på mödernesidan (slakten Tvet).

Abel Schmaltz och Helena Berg hade sex barn, av vilka följande fyra omnämnas i Broddetorps kyrkböcker: 1) Anna Maria, f. 1760, död före 1764; 2) Anders, f. 1762, död före 1767; 3) Anna Maria, f. 1764, död 1804; hon blev, som ovan nämnts, år 1791 gift med Peter Starck, kyrkoherde i Rydaholm och efterträdare till prostens Lars Junbeck; 4) Johan, f. $\frac{22}{12}$ 1766 i »Bolums sochn munkagård» (Brodde- torps pastorat).

Frågan om slakten von Schmaltz' ursprung tog ett avgörande steg mot sin lösning genom upptäckten av följande anteckning i Östbo härads mantalslängd 1785:

»Rydaholms Prästeg. Enckefru Probstinnan Junbeck
dot: Mademoiselle Maja Lena
Brod: dot: Mademoiselle Schmaltz
Brod: son Johan Schmaltz . . . studerar.»

Härmed blev fastslaget, att von Schmaltzarnas stamfader var brorson till prostinnan Brita Christina Junbeck, född Schmaltz, och alltså sonson till borgmästare Anund Schmaltz i Falköping. Vilken av Anunds söner, som var ovanstående Johan Schmaltz' fader, är däremot icke utan vidare klart. Såväl Johan (f. 1732) som Abel (f. 1737) kan komma i fråga.

Johan Schmaltz (f. 1732) blev, som förut nämnts, amiralitetsvolontär 1758. År 1760 omtalas han i en av Stockholms mantalslängder, 1762 transporterades han till soldat i K. Maj:ts sjöartilleribataljon. Ur denna uteslöts han $\frac{13}{2}$ 1765 av okänd anledning. Efter denna tid ha inga som helst upplysningar kunnat erhållas om honom. Han har efterforskats i Skara (av skäl, som framgå nedan) omkring år 1767, tiden för den eventuelle sonen Johans födelse, men har ej återfunnits där. I själva verket saknas varje tecken på att Johan, f. 1732, skulle vara fader till von Schmaltzarnas stamfader.

Då återstår som enda möjlighet, att Abel Schmaltz (f. 1737) är det. Alla kända fakta tala härför. »Mademoiselle Schmaltz» i mantalslängdens anteckning, omnämnd härovan, är Abels dotter Anna Maria, f. 1764. Ingen annan »mademoiselle Schmaltz» finnes vid denna tid i Rydaholm, varför ett misstag rörande ovanstående persons identitet är uteslutet. Hon uppträder f. ö. ett flertal gånger (alltifrån 1778) som dopvittne i Rydaholms kyrkböcker. Mantalslängdens Johan Schmaltz är hennes broder. Enligt släkten von Schmaltz' utsago, vilkens riktighet även bekräftats av kyrkböcker från Rydaholm m. fl. församlingar, föddes han $\frac{29}{9}$ 1767. Kan han vara identisk med Abels fjärde barn, Johan Schmaltz, som föddes $\frac{23}{13}$ 1766? Skiljaktigheten i angivelsen av födelsedatum och år skulle måhända kunna bero på felskrivning i Rydaholms och senare i andra församlingars husförhörslängder. Sådana felskrivningar äro kända. Då något omedelbart och avgörande svar ej kunde erhållas på frågan, lämnades den t. v. och företogs istället en utredning om von Schmaltzarnas stamfaders levnadslopp alltifrån Rydaholms-tiden och intill hans död 1838.

Johan Schmaltz (f. $\frac{29}{9}$ 1767) blev volontär vid Svea livgarde 1784; insattes å n:r 40, kapten H. G. Sparres kompani $\frac{5}{4}$ 1785; rustmästare med lön vid kapten C. G. Löwenhielms kompani $\frac{10}{6}$ 1786; kommenderad till Finland 1788; förare med lön vid C. G. Löwenhielms (vacanta) kompani $\frac{7}{7}$ 1789. Kommenderades på skärgårdsflottan 1790; bevistade slaget vid Björkö sund $\frac{3}{7}$ s. å.; fången vid reträtten därifrån. Fältväbel med lön vid Kronobergs regemente $\frac{10}{2}$ 1791; befördrad till officer (fänrik) och utnämnd till sekund-

adjutant (med furirs indelning) $^{26}/_{10}$ 1796; på begäran avsked från beställningen och ur krigstjänsten $^{8}/_{6}$ 1803.¹ Orsaken till avskedsansökan uppgavs vara »en iråkad beständig sjuklighet» på grund av stråpatser under finska kriget och fångenskapen i Ryssland. — I handlingar från 1830-talet kallas Johan Schmaltz löjtnant. Officiellt var han dock vid sin död f. d. fänriken-sekundadjutanten.

Johan Schmaltz gifte sig i Annerstad (Kronobergs län) $^{10}/_{8}$ 1793 med Ulrica Ottiliana Ridderstedt, f. i Lovisa (Finland) den $^{1}/_{2}$ 1769. Med henne hade han barnen Lorentz Gustaf (f. $^{6}/_{7}$ 1793), Brita Catharina (f. $^{12}/_{12}$ 1794) och Carl Fredrik (f. $^{24}/_{12}$ 1796). Familjen var kyrkoskriven under militiebostället Sundranäs i Annerstads socken (Kronobergs län) för åren 1795—1798.² Den torde 1805—1808 ha ägt och bebott $^{1}/_{2}$ mantal Nederled Storegård i Rydaholms socken. Därifrån flyttade den till Sunnerå i Ryssby socken (Kronobergs län), där den synes ha kvarstannat till 1815. Detta år inflyttade familjen till Åreda i Hemmesjö socken (Kronobergs län). Familjens bosättningsorter under åren 1817—1822 äro t. v. okända. 1823—1825 var den kyrkoskriven å Vegeholm i Strövelstorps förs. (Kristianstads län), 1825—1829 å Boserups gård i Risekatslösa förs. (Kristianstads län), sedermera i Hesslunda förs. (Kristianstads län) och i Ängelholms stad. Därifrån flyttade familjen 1831 till Elmtaryd i Agunnaryds förs. (Kronobergs län). Från 1836 och till Johan Schmaltz' död 1838 var familjen bosatt i Marielund under Engaholm i Aringsås' förs. Johan Schmaltz dog i Åhus av förkylning $^{12}/_{8}$ 1838. I Aringsås' dödbok kallas han »postförvaltaren och löjtnanten» I bouppteckningen 17 aug. 1838 (Västra Värends domsaga) benämnes han på samma sätt. — Till postförvaltare i Ljungby utnämndes han 16 nov. 1830. Då han ej var bosatt på platsen, torde man få antaga, att han haft en ställföreträdare för skötandet av tjänsten. Kanske arrenderade han bort den.

I ett par husförhörslängder för Agunnaryd och Aringsås samt i en inflyttningsattest från Hesslunda meddelas, att Johan Schmaltz skulle vara född i Skara den $^{29}/_{9}$ 1767. Födelselängderna för Skara stads- och landsförsamlingar genomgingos alltså, men ingen anteckning om Johan Schmaltz' födelse påträffades. Däremot fanns i Skara stadsförsamlings husförhörslängd 1766—1772 som hyresfolk i skomakare Palmquists gård Helena Schmaltz, född Berg, upptagen och jämte henne

¹ Uppgifterna i en Johan Schmaltz' meritförteckning ha korrigerats ur rullor, förslag och riksregistr.

² Johan Schmaltz' avskedsansökan är daterad »Yxkullund 16 april 1803». Yxkullund är beläget i Berga s:n, Sunnerbo hd, Kronobergs län, strax norr om Ljungby.

»son Johan, f. 1767
 dotter Anna Maja, f. 1763
 son Anders Aron, f. 1770.»

I husförhörslängden 1773—1777 är antecknat:

»Schmalts Hustr. Helena Berg, död 1774, f. 1734¹
 son Johan Schmaltz ... Hosp. Upf. ... f. 1767
 son Anders Aron ... i Hospit., f. 1770.»

Den här påträffade Johan Schmaltz, f. 1767, är tydligen släkten von Schmaltz' stamfader. Att Johan och Anders Aron uppförts i kyrkböckerna för Skara hospitalsförsamling torde bero på att Helena Berg vid sin död var hushållerska åt hospitalspredikanten Johan Frondell i Skara (framgår av en mantalslängd för Skara). Abel Schmaltz var vid makans död 1774 icke bosatt i Skara. Enligt »General munster rulla öfwer General Majorens och Commendeurens etc. Johan Wilhelm Sprengtportens wärfwade Infanteri Regemente och den dehlen deraf som i Landscrona till garnizon förlagd är»² (Krigsarkivet) tog Abel Schmaltz den 20 juli 1771 värvning som soldat under n:o 44 vid majoren och riddaren von Normans kompani av detta regemente på 6 år. Redan följande år uteblev han från regementet efter den 5 okt. erhållen permission men fasttogs och sattes i arrest. Ur denna frigavs han dock den 18 i samma månad på grund av det till firande av Gustaf III:s i augusti lyckligen genomförda statsvälkning utfärdade pardonsplakatet. Den 20 mars rymde han igen »med full mondering och sabel», efterlystes (varvid 100 Dal. K:mt utlovades till »den som samma Schmaltz fasttager och genom qwittance wisar, det han honom til någon cronans betjent aflewerrerat»), fasttogs och avlämnades den 3 maj av kronobetjäning i Landskrona fästning. Ställd inför krigsrätt den 11 samma månad anförde Schmaltz till sitt försvar, att han velat besöka sin släkt. Då han ej förut straffats, dömdes han »til näpst och sig til warning med try hwarf gatulopp igenom 300 man.»

Den 1 maj 1775 rymde han åter och synes då ha undkommit de försök, som väl även då gjordes att återföra honom till den förhatliga tjänsten och ett strängare straff. Rymningar från regementet ifråga voro vid denna tid synnerligen talrika. Därefter har något spår efter denne Schmaltz ej kunnat återfinnas. I förutnämnda efterlysning beskrives han vara »lång och undersättsig till wäxten» (enligt

¹ Enligt doplängden för Björsätters förs. (Skaraborgs län) var hon i själva verket född 1728.

² Dat. 10 sept. 1773.

1773 års rulla »2 alnar 23 tum längd»), »med swarta hår, ögonbryn och skäggväxt, rundlagdt och blond ansigte med bruna ögon» och upplyses, att han hade »sine anhörige i Småland».

Den 10 sept. 1774 blevo barnen Schmaltz moderlösa. Då familjen levat under tryckta ekonomiska omständigheter, är det troligt, att barnen fingo kvarbliva i Skara hospitals vård under någon tid framåt för att år 1775 överföras till Rydaholm, där fastern Brita Christina Junbeck, född Schmaltz, och farmodern Anna Maria Schmaltz, född Hoof, bodde. Med detta antagande får uppgiften i adelskalenderrarna, att »till Sverige inflyttade år 1775 löjtnanten Johan von Schmettau (sedermera von Schmaltz), f. 1767, död 1838» en viss realitet. Men ordet Sverige skall utbytas mot Rydaholm och namnet Johan von Schmettau mot det enklare Johan Schmaltz.

Med stöd av det ovan anförda är det nu möjligt att få ett mera slutgiltigt svar på frågan om födelseorten för släkten von Schmaltz' stamfader och om hans födelseår och datum. Någon bekräftelse på att Johan Schmaltz skulle vara född i Skara har icke kunnat erhållas ur kyrkböcker för Skara eller närmast omkringliggande socknar. I Skaraborgs läns mantalslängder för 1767 äro Abel Schmaltz och Helena Berg antecknade under Qvigerna i Hornborga socken, i 1768 års mantalslängd under Toltan i Broddetorps socken. Den förra längden är för Hornborgas del dagtecknad 29 nov. 1766. I kolumnen för »underårige under 15 år, söner, döttrar, gässar och flickor» finnes endast en person antecknad hos familjen Abel Schmaltz. Kammararkivets ex. av mantalslängden ifråga har en marginalanteckning (saknas i Göteborgs landsarkivs ex.), att denna person var en *dotter*. Vid denna tid, 29 nov. 1766, hade familjen Schmaltz alltså endast ett barn i livet. Det var Anna Maria, f. 1764. Anna Maria, f. 1760, och Anders f. 1762, hade tydligen dött. En knapp månad efter mantalslängdens undertecknande fick familjen Schmaltz sonen Johan, f. $\frac{23}{12}$ 1766. Om släkten von Schmaltz' uppgift, att stamfadern föddes $\frac{29}{9}$ 1767, är riktig — och härför talar det faktum, att Rydaholms m. fl. församlingars husförhörslängder innehålla samma uppgift — skulle i 1768 års mantalslängd för familjen Schmaltz antecknas tre minderåriga barn. Broddetorpslängden 1768 (dagtecknad 16 dec. 1767) uppger emellertid i kolumnen för underåriga, att familjen ifråga endast hade tvenne barn. Det ena är givetvis Anna Maria, f. 1764, och det andra med största sannolikhet Johan, f. $\frac{29}{9}$ 1767. Johan, f. $\frac{23}{12}$ 1766, torde ha avlidit före $\frac{29}{9}$ 1767. Denna förmodan vinner stöd i det förhållandet, att den yngre av ovanstående personer i dopet erhållit samma namn som den äldre. Ett avgörande bevis för hur

saken förhåller sig skulle erhållas genom en uppgift om den äldre Johans dödsår och datum. Trots att ingående forskningar verkställts, har det icke varit möjligt att i några dödlängder, räkenskaper eller övriga handlingar för Broddetorps pastorat och andra församlingar få någon upplysning härom. Landsarkivarien i Göteborg har upplyst, att det är »vid flera tillfällen konstaterat, att Broddetorpsböckerna äro mycket ofullständiga för 1700-talets senare hälft» samt att det finnes en »lucka i dödboken 1765—1767^{28/4.}»

Makarna Schmaltz hade, som ovan nämnts, efter det boupp-teckningen förrättats efter Fröding, flyttat till och en kortare tid bott i Qvigerna, Hornborga församling (enl. 1767 års mantalslängd, dagtecknad 29 nov. 1766). Makarnas sammanflyttning och försöket att bilda ett verkligt hem torde ha sammanhängt med förhoppningen om ett snabbt utfående av arvet efter Fröding, vilket dock ej synes ha utbetalats ännu den 18 nov. 1766. I prästgården ha makarna ej kunnat (eller fått) kvarstanna någon längre tid efter kontroversen med medarvingarna. — Laga fardag på landet höstetid var ju i regeln »michaelsmässan», som började den 29 september. Senast vid den tiden bör flyttningen till Qvigerna ha ägt rum, och där voro, som ovan nämnts, makarna boende den 29 nov. 1766. Enligt dopanteckningen i Bolum för den 23 december s. å. hade familjen då redan avflyttat från Qvigerna till Munkagård i Bolum. Flyttningen var kanske framtvingsad av med arvstrasslet sammanhängande ekonomiska svårigheter. Här kan det knappast ha varit fråga om annat än en tillfällig inhysning (i soldattorpet?). Nästa år (1767), kanske redan på våren, flyttade familjen till Toltan i Broddetorps församling (enl. 1768 års mantalslängd, dagtecknad den 16 dec. 1767). Abel Schmaltz kallas vid denna tid »scholae mästare». — Av det nu anförda rörande familjens flyttningar torde den slutsatsen kunna dragas, att sedermera sekundadjutanten och postförvaltaren Johan Schmaltz' födelseort sannolikt var Toltan i Broddetorp.

Försök ha gjorts att genom förmynderskapshandlingar få fylligare uppgifter om Johan, f. ^{29/}, 1767. Tyvärr ha inga sådana handlingar bevarats, varken från hans Skara-tid eller från Rydaholm. Ej heller lämna boupp-teckningar efter anhöriga i Skara och Rydaholm eller mantalslängder från Rydaholm under 1770-talet några upplysningar.

Fastslaget är alltså, att släkten von Schmaltz' stamfader Johan Schmaltz, f. ^{29/}, 1767, var sonson till borgmästaren Anund Schmaltz i Falköping samt att hans fader med till visshet gränsande sannolikhet var Abel Schmaltz, f. 1737. Johan Schmaltz var vidare född i Sverige

Släkttavla.

ANUND SCHMALTZ (o. 1692—1742),

borgmäst. i Falköping, g. m. Anna Maria Hoof (1702—83).

BRITA CHRIS- TINA (f. 1725) g. 1754 m. prosten Lars Junbeck.	ANNA SOPHIA (f. 1731) g. m. artillerikaptainen Samuel Peters- son Elfving.	ANDERS (1727—58), fänrik. Gift; barn.	JOHAN (f. 1732), soldat.	ABEL (f. 1737), boktryckargesäll, arrendator, skol- mäst., g. m. Helena Berg.	
ANNA MARIA (f. 1760, † före 1764).	ANDERS (f. 1762, † före 1767).	ANNA MARIA (1764—1804), g. 1791 m. kyrkoherden Peter Starck.	JOHAN (f. 1766, † före sept. 1767).	JOHAN (1767— 1838), 'löjtnant', g. 1793 m. Ulrica Ottiliana Ridder- stedt.	ANDERS ARON (f. 1770, levde 1774).
LORENTZ GUSTAF SCHMALTZ (1793—1827), i fransk militärtjänst under namn LÉON DE SCHMETTAU.		BRITA CATHARINA (f. 1794).	CARL FREDRIK (1796—1866), kapten. Släkten VON SCHMALTZ.		

(Västergötland) och hade alltså icke inflyttat hit från utlandet. Han hade ingen som helst släktskap med ätten von Schmettau. De hypoteser och mot varandra stridande uppgifter om ursprunget, som vid skilda tillfällen lämnats förf:a av en medlem av släkten von Schmaltz, ha i viss grad försvårat och försenat forskningsresultatens framläggande. Det har nämligen varit nödvändigt att först undersöka och avliva dessa »traditioner».¹

Det vill synas, som om släkten von Schmaltz fogat prefixet »von» till sitt namn först i senare tid, sannolikt på 1880-talet. En i Sveriges statskalender förekommande medlem av släkten skrev sig 1883 Schmaltz men 1884 von Schmaltz. Anledningen till denna namnförändring torde ha varit en tradition inom släkten om densamma tillkommande adlig värdighet.² Ett faktum är, att Johan Schmaltz', f. 1767, äldste son, Lorentz Gustaf Schmaltz (f. 1793, död 1827 i fransk tjänst) kallade sig »de Schmettau». Brev från denna tid till

¹ Om ätten v. Schmettau (Schmettow) se »Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexikon» herausgegeben von Prof. Dr. Ernst Heinrich Kneschke (Leipzig 1868) och där anförda källor, Genealogisches Taschenbuch der Gräflichen Häuser (Gotha 1852—1939) samt Danmarks Adels Aarbog, XXXI (1914), där en mycket utförlig uppsats återfinnes. I intet av dessa arbeten nämnes någon av de herrar »von Schmettau» som under de senaste åren av ovanberörde medlem av släkten v. Schmaltz uppgivits varit fäder till borgmästare Abel Schmaltz och till adjutanten-postförvaltaren Johan Schmaltz.

² En dylik tradition har fortlevat även inom Abelgrenen (detta var vid tiden för namnförändringen ej känt av släkten von Schmaltz; någon kontakt mellan de båda grenarna torde då ej existerat på c:a hundra år). — Peder Abelis Smalze, som 1638 av konungen av Frankrike erhöll adelsbrev, förde även därförut (1634—36) i sitt sigill ett adligt vapen. (Dessa förhållanden ha ej heller varit kända inom släkten von Schmaltz, där dock före lanserandet av v. Schmettau »traditionen» konstruktionsförsök gjorts med flera generationer »von Schmaltz» intill medio av 1600-talet.)

modern angående sonens död titulera henne »Madame de Schmettau née de Ridderstedt» och nämner den avlidne såsom »Léon de Schmettau». Om anledningen till att Lorentz Gustaf Schmaltz kallade sig de Schmettau kan endast förmodanden framställas. En dylik hypotes må här anföras. Abel Schmaltz var boktryckaregesäll (eller »konstförvant»). Säkerligen begagnades på hans tid mera allmänt det ännu gängse boktryckarevapnet: i gyllene fält en svart fläkt örn, i klorna hållande tryckareutensilier; kring skölden lövverk; hjälmen krönt; däröver en svart örn hållande något tryckareverktyg. Det är tänkbart, att Abel Schmaltz ägt ett signet med detta eller likartat vapen samt att i kvarlåtenskapen efter honom funnits ett mer eller mindre välbevarat avtryck å exempelvis ett brev. Om signetet varit i litet format, har tryckareemblemen knappast förståtts av en oinvigd Schmaltz. Vapnet har i mer eller mindre god tro tagits för att vara ett släktvapen, och vid sökandet efter detsamma i vapenböcker har man tyckt sig återfinna det i ätten von Schmettau's vapen: skölden kluven; i högra gyllene fältet en halv, svart, fläkt örn; i vänstra, svarta fältet en silverne tvärbalk, åtföljd av tre, 2 och 1 satta, gyllene stjärnor; lövverk; krönt hjälm; däröver en krönt svart örn. Om i det presumerade Abel Schmaltz'ska signetet (kanske blott i ena sköldhalvan) en balk med hans namn eller initialer inskjutits, har likheten — isynnerhet för den okritiske sökaren — de båda vapnen emellan syntts än större.

Släkten Phragmén (Phragmenius).

Av Ivar Wallenius.

Släktens äldste kände medlem var den från Tyskland till Sverige inflyttade smeden *Wernic Jonsson*, som vid sonen *Jonas* (Tab. 1.) födelse omkr. 1580 var bosatt i Piteå landsförsamling. Den sistnämndes fyra söner antogo under studieåren i Uppsala efter födelsesocknen Hagby släktnamnet *Phragmenius*, av grekiska ordet φράγμος (phragmos = hage), vilket släktnamn av senare generationer förkortats till *Phragmén*, av några skrivet *Fragmén*.

Tab. 1.

JONAS VERNICI, f. o. 1580 i Piteå landsförs., student vid Upps. univ. 1599 $\frac{7}{3}$ (in classe physica) och skrev sig »Jonas Vernici»; han nämnes in classe geometrica 1601 $\frac{15}{5}$ »Jonas Vernici Bothniensis» och uppflyttades 1605 $\frac{4}{10}$ i astronomiska (högsta) klassen. Efter prästvigning erhöll han sin första ordinarie tjänst som 1:e komminister i Skellefteå 1613, överflyttade till Hagby och Ramsta i Uppland 1615,¹ antagligen som komminister där,² och blev kyrkoherde efter sin svärfader därstädes 1628,³ † i juni 1656.

G. m. *Margaretha Nilsson Sepelia*, † 1678, vilken bodde i Stockholm 1665, då hon anhöll hos konsistorium därstädes att få åtnjuta nådår efter sin »oförmodat avlidne son konrektorn». Hon var dotter av kyrkoherden i Hagby och Ramsta Nicolaus Jonæ Bothniensis.

B a r n (enl. uppgift 14 söner och en dotter, av de förra 10 döda i barndomen, alla födda i Hagby):

Nils, f. 1628, student vid Uppsala univ. 1645 $\frac{2}{5}$: »Nicolaus Jonæ Hagman», kallade sig sedan Phragmenius, prästvigd 1660 $\frac{16}{4}$, komminister i Färentuna och Hilleshög av Uppsala ärkestift 1662, kyr-

¹ Hans efterträdare i Skellefteå betalar som sådan Älvsborgs lösen 1616.

² Före den i U. H. M. [Uppsala ärkestifts herdaminne] nämnde Andreas Kohlstadius.

³ Svärfadern Nicolaus Jonæ kom från Skellefteå 2:e komministratur till kyrkoherdetjänsten i Hagby 1605 och avled där 1628. Den i U. H. M. nämnde kyrkoherde Petrus Tibelius var före honom, kom dit 1603 och blev »satt därifrån» 1605.

koherde i Munsö av samma stift 1671, † barnlös i februari 1690. Han var gift, men inga handlingar lämna upplysningar om hustruns namn.¹ Enda meddelande därom är prosten Taijards brev till domkapitlet 1690 ⁵/₈, vari han underrättar om kyrkoherde Phragmenii död och därvid nämner som efterlevande »en klen och svag änka, som man förmodar icke heller har långt igen».

Vernicius, f. 1630, student vid Uppsala univ. 1645 ²²/₅: »Vernicius Jonæ Hagman», kallade sig sedan Phragmenius, fil. mag. 1661, prästvigd 1663 ²³/₁, kollega vid trivialskolan i Stockholm 1659 och sedan konrektor där, † ogift 1665 i Stockholm (Nicolai), ringdes för honom ²⁵/₆.

Jonas, f. 1649, † 1702, kyrkoherde. Se Tab. 2.

Sofia, f. 1643 ²⁸/₁, † 1696 ²⁵/₈ i Järvsö sn (Häls.), g. m. kontraktsprosten och kyrkoherden i Järvsö, fil. mag. *Jacob Grubb*, f. 1631 ³⁰/₁₁ i Gävle, † 1701 ³⁰/₁₂ på sin gård Kullsand invid Gävle, båda begravna i Järvsö kyrka.

Gabriel, f. 1648, † 1705, kontraktsprost. Se Tab. 19.

Tab. 2.

JONAS PHRAGMENIUS (son av Jonas Vernici, Tab. 1), f. 1639 i Hagby sn (Upps.), student vid Uppsala univ. 1654 ⁶/₅: »Jonas Jonæ Phragmenius», disp. pro exercitio 1663 ¹⁷/₆: de hospitalitate (om gästvänskapen) och pro gradu 1668 ⁶/₅: de libero hominis arbitrio (om människans fria vilja), prästvigd 1670 ⁴/₈ och s. å. lektor i grekiska språket vid gymnasium i Gävle,² fil. mag. i Uppsala 1692 ¹²/₁₂. På grund av sin kända arbetsamhet och drift som gymnasiilärare blev han av ärkebiskop Baazius övertalad att år 1679 lämna lektoratet och bliva rektor vid trivialskolan därstädes, vilken post han skötte med samma trohet och erkännande; kyrkoherde i Delsbo av Uppsala ärkestift 1681, tilltr. 1682, preses vid prästmötet i Uppsala ¹⁸/₆—¹⁹/₆ 1691, riksdagsman 1693, † 1702 ¹⁴/₈ och begr. i Delsbo kyrka s. å. ³¹/₇, varvid upplästes begravningsverser av E. W. Han kallades av Delsbo allmoge »Lillprobsten».

G. 1669 m. *Elisabeth Olofsdotter Agrivillius*, f. 1630, † 1706 ¹²/₈ i Delsbo (vid hennes begravning upplästes verser, förf. av syster-sonen rektor Olof Enecopiander) — antagligen tillhörande prästsläkten Agrivillius från Åkerby sn i Uppland, vilket släktnamn bildats av orden ager (åker) och villa (by), och var hon möjligan dotter

¹ I U. H. M. kallas hon Eva Beata Östmarck, men är detta oriktigt och tydligen en förväxling med hustrun till komministern i Hilleshög Johan Phragmenius (se Tab. 18).

² Inrättat 1668 genom överflyttning från Stockholm.

Stamtavla över

I.	WERNIC JONSSON, smed, levde				
II.	JONAS VERNICI, f. o. 1580, † 1656, kyrkoherde.				
Tab. 1.					
III.	NILS PHRAGMENIUS, f. 1628, † 1690, kyrkoherde.	JONAS PHRAGMENIUS, f. 1639, † 1702, kyrkoherde. G. m. Elisabet Agrivillius.	VERNICIUS PHRAGMENIUS, f. 1630, † 1665, konrektor.		
Tab. 2.					
IV.	JONAS PHRAGMENIUS, f. 1669, † 1740, kyrkoherde. G. 1:a m. Barbara Röök, 2:a m. Margaretha Isæus.		MARGARETHA, f. 1682, † 1749. G. 1:a m. kyrkoherde Erik Djupædius, 2:a m. kyrkoherde Petrus Ström.		
Tab. 3.					
V.	ELISABETH, f. 1699, † 1772. G. m. kapten Jacob Turd- fjell.	JONAS PHRAG- MENIUS, f. 1701, † 1743, kommi- nister. G. m. Beata Stenbit.	ANNA, f. 1705, † 1749. G. m. sergeant Carl Winberg.	BARBARA, f. 1711, † 1790, G. m. kommi- nister Pehr Lindström.	ERIK PHRAGMENIUS, f. 1712, † 1772, pastorsadjunkt. G. m. Maria Christina Westman.
Tab. 4.					
VI.	BARBARA MARGARETHA, f. 1733, † 1786. G. 1:a m. tullinspektör Anders Wäster- borg, 2:a m. apotekare Fredrik Sjöqvist.		BRITA CATHARINA, f. 1736, † 1803. G. m. brukspatron Pehr Castorin.	DANIEL, f. 1740, † 1767, handelsbokhållare.	
VII.	CARL JACOB PHRAGMÉN, f. 1772, † 1820, bonde på Phragmégår- den. G. m. Brita Larsdotter.	ANNA HELENA, f. 1774, † 1817. G. m. stadsbok- hållare Johannes Arberg.	CATHARINA, f. 1777, † 1861. G. m. smeds- ålderman Claes Goude.		
Tab. 7.					
VIII.	CARL PHRAGMÉN, f. 1803, † 1855, bonde på Phragmégården. G. m. Gölin Jansdotter.	JONAS PHRAGMÉN, f. 1809, † 1882, torpare. G. m. Margareta Falkman.	LARS JACOB PHRAG- MÉN, f. 1832, † 1920, rektor. G. m. Hedvig Amalia Fernander.		
Tab. 8.		Tab. 9.		Tab. 11.	
IX.	BRITA PHRAGMÉN, f. 1828, † 1885. G. m. bonden NILS SVENS- SÖN, som erhöill Phrag- még. f. 1823, † 1895.	BRITA, f. 1851, † 1912. G. m. torparen Olof Sa- lander.	KARIN, f. 1861, till U. S. A.	MÄRTA, f. 1855, till U. S. A.	LARS EDVARD PHRAG- MÉN, f. 1863, † 1937, professor. G. m. Gyda Sohlberg.
Tab. 12.					
X.	SVEN NILSSÖN, f. 1853, † 1933, siste ägaren inom släkten till Phragmégården, ogift.	GÖSTA VERNIC PHRAGMÉN, f. 1898, fil. licentiat, docent. G. m. Inga Lundberg.	JOHAN EDVARD PHRAGMÉN, f. 1899, ingenjör. G. m. Eleonor Beresford Chapman. (Barnlösa.)		
XI.	Tab. 13.				
	BRITA VERNA, f. 1939.				

släkten Phragmén.

under senare hälften av 1500-talet.

G. m. Margareta Nilsdotter Sepelia.

1.

SOFIA PHRAGMENIUS,
f. 1643, † 1696. G. m. kontraktsposten
Jonas Grubb.

GABRIEL PHRAGMENIUS,
f. 1648, † 1705, kyrkoherde.
G. m. Catharina Fontelius.

Tab. 19.

CATHARINA, f. 1683,
† 1753. G. m. kyrko-
herde Abraham Printz.

ELISABETH, f. 1686, † 1738. G. 1:a m. krigs-
prästen Nils Segerroth, 2:a m. komminister
Olof Hernodius, 3:e m. komminister G. Lillman.

PEHR FRAGMÉN,
f. 1689, † 1739,
kapten.

JACOB PHRAGMÉN,
f. 1704, † 1766, fält-
väbel. G. m. Helena
Larsdotter, ägde
Phragmégården.

Tab. 5.

OLOF GABRIEL
PHRAGMÉN,
f. 1715, † 1790,
handelsbok-
hållare.

JOHAN CHR. PHRAG-
MÉNIUS, f. 1714,
† 1768, komminister.
G. m. Eva Beata
Östmarck.

Tab. 18.

MARIA CHRIS-
TINA, f. 1721,
† 1768. G. m.
skomakare
Per Segerberg.

HENRIK
MAGNUS
PHRAGMÉN,
f. 1726, † 1788,
mantals-
kommissarie.

LARS JACOB PHRAGMÉN, f. 1743, † 1800,
bonde på Phragmégården.
G. m. Catharina Andersdotter.

Tab. 6.

BEATA JOHANNA, f. 1766,
† 1819. G. m. snickaren
Carl Henrik Clementz.

ANDERS PHRAGMÉN,
f. 1784, † 1836, kyrkoherde.
G. m. Wilhelmina Westersträhle.

Tab. 10.

LARS LARSSON,
f. 1787, † 1864, torpare.
G. m. Kerstin Olsdotter.

Tab. 15.

CATHARINA ELISABETH,
f. 1834, † 1874.

OLOF LARSSON,
f. 1823, † 1909, torpare.
G. m. Helena Lantz.

Tab. 16.

HEDVIG, CARL BENEDIKT
f. 1862, PHRAGMÉN,
† 1924, f. 1866, † 1931,
lära- jägmästare,
rinna (ogift).

MARIA
VERONICA,
f. 1868,
försäkrings-
tjänsteman.

KERSTIN,
f. 1850, † 1892.
G. m. bonden
Daniel Olsson.

LARS OLSSON,
f. 1852, † 1929,
torpare. G. m.
Märta Olsdotter.

OLOF,
f. 1859,
till
U. S. A.

Tab. 17.

RAGNAR PHRAGMÉN, HARALD PHRAGMÉN,
f. 1902, advokat. f. 1907, löjtnant,
G. m. Anna Sand- † 1940.
stedt.

Tab. 14.

ANNA HELENA,
f. 1879. G. m.
arrendatorn
Knut Hedberg.

JOHAN EDVARD LARSSON,
f. 1893, järnvägstjänsteman.
G. m. Ingrid Andersson.
(Barnlösa.)

EVA GYDA, LARS ERIK RAGNAR,
f. 1936. f. 1939.

av kyrkoherden där Olaus Magni — i hennes 2:a g. (g. 1:a m. akademifogden Per Bengtsson Noræus på Edeby i Uppsala Näs socken, † 1667¹).

S o n :

Jonas, f. 1669, † 1740, kontraktsprost. Se Tab. 3.

Tab. 3.

JONAS PHRAGMENIUS (son av Jonas, Tab. 2), f. 1669 i Gävle, student vid Uppsala univ. 1685 ⁷/₂, disp. pro exercitio 1691: de violentia jucundorum och pro gradu 1694: de proselytis, fil. mag. s. å. ¹¹/₁₂, prästvigd 1695 ²¹/₇ till huspredikant hos grevinnan Elisabeth Lindschöld på Stavsund i Ekerö sn (Sthlms län), konrektor vid trivialskolan i Hudiksvall i maj 1698 och rektor där 1708 ¹⁶/₇, orator vid prästmötet 1705, kyrkoherde i Segersta och Hanebo av Uppsala ärkestift 1713, tilltr. 1714 ¹/₆, kontraktsprost 1724, riksdagsman 1726 och 1727, † i Hanebo 1740 ¹⁸/₁₂.

Prosten Phragmenius var »en för vett och lärdom vitt bekant man». År 1697 ¹⁷/₁₂ höll han på Riddarhuset en oration på svensk vers: »Den majestätliga Glädiesohl, som genom Carl XII:s anträde till Regementet i Norden uppgick» (tr. Sthlm 1697), och år 1724 framlade han en publikation över södra Hälsinglands kommuner. Han utförde ett förtjänstfullt arbete med sina kyrkors prydnade, varom visitationsprotokollet av år 1716 vittnar, och förlade år 1729 kyrkoherdens bostad från Segersta till Hanebo, vars prästgård var större och bättre belägen. Han ägde hemmanet Fagerlund i Rotmo by i Segersta (från 1778 beläget i Hanebo), vilken gård han köpt till änkesäte åt sin 2:a hustru.

G. 1:o 1699 i Stockholm m. *Barbara Röök*, † 1706 på Vi hemman i Idenor sn (Gävl.), dotter av borgmästaren i Borgå Jacob Andersson Röök och dennes 1:a hustru Anna Johansdotter Goffenius.

2:o 1709 ²⁸/₁₂ i Segersta (bröllopsverser på svenska av brudgummens kusin Petrus Fragnén, se Tab. 19, och på latin av Nicolaus Celsius) m. *Margaretha Isæus*, f. 1681 ⁸/₅ i Segersta, † på sin gård Fagerlund 1752 ¹⁷/₅, dotter av kyrkoherden i Segersta och Hanebo Erik Isæus och Catharina Gestrinius. Änkan fick dubbelt nådår efter mannen.

B a r n (de 8 första födda i Hudiksvall, övriga i Segersta):
Elisabeth, f. 1699, † 1772 i Nedertorneå (Norrb.), g. 1728 m. dåv. fältväbeln vid Hälsinge regemente, sedan kaptenen vid Väster-

¹ Barn i detta äktenskap voro kyrkoherde Olof Noræus i Nora (Se Tab. 19) och komminister Per Ruths i Delsbo hustru Hedvig Noræus.

bottens regemente, RSO, *Jacob Turdfjell*, f. 1695 i Nyenskans (Ingerm.), † 1785 ⁹/₈ i Nedertorneå.

Jonas, f. 1701, † 1743, komminister. Se Tab. 4.

Anna, f. 1702, † s. å.

Jacob, f. 1704, † 1766, fältväbel. Se Tab. 5.

Anna, f. 1705, † 1749, begr. ²¹/₁₀ i Johannes förs. i Stockholm, g. 1725 m. sergeanten *Carl Winberg*, f. 1697, † 1728 ³⁰/₈ i Stockholm (Johannes).

Johan Gabriel, f. 1706, † s. å. (strax efter modern).

Barbara Margaretha, f. 1711, † 1790 ⁵/₈ i Hanebo, g. 1733 m. komministern därstädes *Per Johan Lindström*, f. 1703 ²⁴/₈ i Stigsjön sn (Västernorr.), † 1788 ²⁰/₂ i Hanebo.

Bild 1. Lägenheten Lyktan i Delsbo, uppförd 1764
(tillhör nu konstnären Bror Hillgren).

Erik, f. 1712 ²¹/₈, student vid Uppsala univ. 1731 ⁸/₁₀, prästvigd 1738. Efter åtskilliga missiv, bl. a. till Hamrånge och Hudiksvall, blev han komministeradjunkt i Delsbo 1761 och pastorsadjunkt där 1768. Efter 1764 bodde han i den av honom då uppförda byggnaden (ännu bevarad, se ovanstående bild) på lägenheten Lyktan, avsöndrad 1766 från Västra Hammarens ägor, † där barnlös 1772 ¹/₈, drunknade vid fiske i sjön Dellen.

G. 1764 ²³/₈ i Delsbo m. *Maria Christina Westman*, f. 1728 ³⁰/₇ i Estuna sn (Sthlm), † 1812 ⁹/₁ i Össeby-Garn sn (Sthlm), dotter av komministern i Estuna Abraham Westman och d:s 2:a hustru Sara Maria Robsahm, i hennes 1:a g. (g. 2:o 1779 ¹⁸/₂ i Trosa, efter lysning i Delsbo, m. borgmästaren i Trosa Carl Adam Wrång, f. 1724 ¹³/₁₁).

† 1786 ¹/₃ i Trosa, som var g. 1:o m. Anna Margaretha Gran, f. 1714, † i Sundsvall 1773 ¹⁹/₂).

Johan Chrysostomus, f. 1714, † 1768, komminister. Se Tab. 18.

Olof Gabriel, f. 1715 ³/₅, student vid Uppsala univ. 1731 ¹³/₁₀, sedan mantalsskrivare, † ogift i Hanebo 1790 ³¹/₅.

Hedvig Catharina, f. 1717 ¹⁸/₁₀, † i Segersta 1756 ⁵/₆.

Petrus Vernic, f. 1719, † s. å.

Dorothea, f. 1720, † 1724.

Maria Christina, f. 1721 ²⁵/₇, † i Segersta 1768 ¹⁰/₁₀, g. 1765 ²⁵/₁₁ i Segersta m. sockenskomakaren där *Per Persson Segerberg* på Born, f. 1735 ¹²/₈ i Segersta, † där 1809 ¹⁴/₁, i d:s 1:a g. (g. 2:o 1769 m. Margaretha Persdotter, f. 1747 ²²/₁₁, † 1848 ⁹/₃).

Henrik Magnus, f. 1726 ⁵/₂, mönsterskrivare, † ogift 1788 ²/₅.

Tab. 4.

JONAS PHRAGMENIUS (son av Jonas, Tab. 3), f. 1701 i Hudiksvall, student vid Uppsala univ. 1719 ¹⁰/₂, prästvigd 1723 ¹¹/₁₂ till adjunkt i Nora av Uppsala ärkestift, komminister och skolmästare i Söderhamn 1729. Han blev av majoriteten bland komministrarna vald till riksdagsman 1731 och for till riksdagen, men konsistorium, som ansåg honom vara för ung för detta riksvärdande värv, återkallade honom »att sköta sin tjänst»; † i Söderhamn 1743 ²⁹/₄.

G. 1732 i Söderhamn m. *Brita Stenbit*, f. 1710 ²⁸/₁₀ i Söderhamn, † där 1791 ¹³/₁, dotter av handelsmannen och rådmannen i Söderhamn Daniel Olofsson Stenbit och Brigitta Larsdotter Tresk, i hennes 1:a g. (g. 2:o 1756 ²⁸/₁₁ i Söderhamn m. borgmästaren därstädes Nils Wikegren, f. 1693 i Kuddby sn, Österg., † i Söderhamn 1767 ³/₁₀, som blev g. 1:o 1727 ¹²/₁ i Stockholm, Nicolai förs., m. Sara Larsdotter Werfving, f. 1677, † i Söderhamn 1754 ⁷/₉, i hennes 2:a g., änka efter handelsmannen i Stockholm Lorens Andersson Grijs, † 1724 ⁸/₄).

Barn (samtliga födda i Söderhamn):

Barbara Margaretha, f. 1733 ²³/₁, † 1786 ²⁰/₁₁ i Söderhamn, g. 1:o 1752 ⁶/₃ i Söderhamn (bröllopsverser av J. F. C.) m. tullinspektoren därstädes, sedan 1757 i Örebro *Anders Wästerborg*, f. 1721, † i Örebro 1760 ¹⁵/₆, 2:o 1773 ²⁸/₁ i Söderhamn m. apotekaren där *Fredrik Sjöqvist*, f. 1735 ¹³/₁ i Örebro, † 1790 ²⁸/₂ i Söderhamn, i hans 3:e g. (g. 1:o 1765 ³/₁ i Söderhamn m. Helena Åkerberg, † 1765 ⁹/₁₀ i Söderhamn, 2:o 1769 ²⁹/₈ på Ävike bruk i Hässjö sn, Västernorr., m. Eva Charlotta von Horn, † i Söderhamn 1770 ²⁸/₈).

Brita Elisabeth, f. 1735 ¹⁸/₁, † s. å.

Brita Catharina, f. 1736 $\frac{4}{5}$, † 1803 $\frac{26}{4}$ på Elvstorp, g. 1760 $\frac{21}{12}$ i Söderhamn m. bergsfogden, brukspatron *Pehr Castorin* på Elvstorp i Grythytte sn (Örebro län), f. 1727 $\frac{30}{5}$ i Hudiksvall, † 1794 $\frac{10}{8}$ på Elvstorp.

Jonas, f. 1738 $\frac{24}{5}$, † 1740 $\frac{3}{7}$.

Daniel, f. 1740 $\frac{25}{10}$, handelsbokhållare hos kramhandlar Stutén i Stockholm, † 1767.

Anna Christina, f. 1742 $\frac{13}{2}$, † 1746 $\frac{23}{10}$.

Tab. 5.

JACOB PHRAGMÉN (son av Jonas Phragmenius, Tab. 3), f. 1704 i Hudiksvall, student vid Uppsala univ. 1719 $\frac{19}{2}$ »sub fratris in-

Bild 2. Phragméngården i Hanebo sn (1747—1933).

spectione». Han lämnade snart studierna och inträdde då i militär-tjänst vid Åbo läns infanteriregemente, transporterades därifrån till Hälsinge regemente 1724 $\frac{22}{8}$, korpral 1725 $\frac{24}{12}$, rustmästare 1728 $\frac{4}{6}$, sergeant 1731 $\frac{30}{5}$, förare 1740, fältväbel vid Arbrå kompani 1742 $\frac{16}{3}$, erhöi liknande beställning vid livkompaniet s. å. $\frac{18}{6}$, avsked 1747 $\frac{1}{11}$. Han deltog i finska kriget 1741—1743.

Genom sitt gifte blev han ägare till hemmanet n:o 8 i Kyrkbyn i Hanebo sn, vilken gård kom att stanna inom släkten till år 1933 och kallas ännu Phragméngården, † där 1766 $\frac{7}{5}$.

G. 1736 $\frac{21}{5}$ i Hanebo m. *Helena Larsdotter*, f. 1711 $\frac{22}{7}$ i Hanebo, † hos sonen Lars Jacob 1774 $\frac{27}{4}$, dotter av bonden Lars Olofsson i Västerbyn (n:o 8 i Kyrkbyn) i Hanebo och Anna Jansdotter.

Barn:¹

Lars Jacob, f. 1743, † 1800, bonde. Se Tab. 6.

Tab. 6.

LARS JACOB PHRAGMÉN (son av Jacob, Tab. 5), f. 1743 ²²/₁₂ i Hanebo. Efter skolstudier i Gävle kom han att stanna i sin hemsocken, blev där postförare och barnalärare samt efter fadern bonde på fädernegården n:o 8 i Kyrkbyn (1770), † där 1800 ²⁰/₄.

G. 1770 ¹/₁₁ i Hanebo m. *Catharina Andersdotter*, f. 1745 ²¹/₂ i Hanebo, † där 1811 ¹⁰/₁₀, dotter av bonden Anders Andersson i Norrby i Kyrkbyn och Anna Persdotter.

Barn (alla födda i Hanebo):

Carl Jacob, f. 1772, † 1820, bonde. Se Tab. 7.

Anna Helena, f. 1774 ²⁴/₁₁, † 1817 ¹⁵/₁₁ i Gävle, g. 1795 m. stadsbokhållaren i Gävle *Johannes Arnberg*, f. 1760 ¹⁴/₈ i Gävle, † där 1817 ⁵/₁₁.

Catharina, f. 1777 ⁶/₈, † 1861 ⁵/₂ i Hanebo, g. 1815 ¹⁷/₁₁ m. smedsåldermannen vid Kilafors bruk i Hanebo *Claes Goude*, f. 1760 ¹⁵/₃ på Horndals bruk i By sn (Kopparb.), † 1836 ¹⁷/₁₁ på Kilafors bruk.

Barbara Margaretha, f. 1781 ⁹/₂, † ogift 1839 ⁹/₁ i Hanebo.

Anders, f. 1784, † 1836, kyrkoherde. Se Tab. 10.

Lars, f. 1787, † 1864, torpare. Se Tab. 15.

Tab. 7.

CARL JACOB PHRAGMÉN (son av Lars Jacob, Tab. 6), f. 1772 ²¹/₃ i Hanebo, postförare, fjärdingsman och fänggevaldiger samt efter fadern bonde på fädernegården n:o 8 i Kyrkbyn, † där 1820 ¹⁹/₁.

G. 1800 ¹⁴/₁₀ i Hanebo m. *Brita Larsdotter*, f. 1775 ⁶/₁ i Hanebo, † där 1853 ³/₄, dotter av bonden Lars Nilsson i Håkanbo och Margaretha Ersdotter.

Barn (samtliga födda i Hanebo):

Lars Jacob, f. 1801 ⁴/₈, fjärdingsman och postförare efter fadern 1820, † 1823 ⁶/₁, ogift.

Carl, f. 1803, † 1855, bonde. Se Tab. 8.

Anders, f. 1806 ²¹/₅, bosatt på lägenheten Amerika i Segersta, † där 1881 ¹²/₅. G. 1846 ⁴/₁₀ m. *Anna Persdotter*, f. 1804 ²⁵/₁₂ i Gäversta i Segersta, †.

Jonas, f. 1809, † 1882, torpare. Se Tab. 9.

Olof, f. 1811 ¹¹/₁₀, † ung.

¹ De hade dessutom barnen *Jonas*, *Anna Helena*, *Barbara Margaretha* och *Lisa Kajsa*, alla döda som barn.

Daniel, f. 1814 $\frac{4}{9}$, † ung.

Per, f. 1819 $\frac{1}{8}$, † ung.

Tab. 8.

CARL PHRAGMÉN (son av Carl Jacob, Tab. 7.), f. 1803 $\frac{13}{12}$ i Hanebo, postförare efter brodern Lars Jacob, fänggevaldiger för Segersta och Hanebo 1832 samt bonde på fädernegården n:o 8 i Kyrkbyn, † där 1855 $\frac{23}{2}$.

G. 1827 $\frac{16}{11}$ i Segersta m. *Gölin Jansdotter*, f. 1798 $\frac{9}{3}$ i Segersta, † 1876 $\frac{15}{2}$ i Hanebo, dotter av bonden Jan Persson i Granbo och Brita Larsdotter.

Dotter:

Brita Carlsdotter Phragmén, f. 1828 $\frac{9}{8}$ i Hanebo, † där 1885 $\frac{29}{4}$, g. 1848 $\frac{9}{11}$ i Hanebo m. *Nils Svensson* från Liltjära i Hanebo, f. 1823 $\frac{19}{9}$, genom sitt gifte bonde på Phragmégården n:o 8 i Kyrkbyn, † där 1895 $\frac{23}{2}$. Dessa makars son var *Sven Nilsson*, f. 1853 $\frac{19}{9}$, den siste av släkten, som ägde Phragmégården, † där 1933 $\frac{30}{12}$ ogift.

Tab. 9.

JONAS PHRAGMÉN (son av Carl Jacob, Tab. 7), f. 1809 $\frac{17}{1}$ i Hanebo, husman under Kyrkbyn n:o 5 i Hanebo, † där 1882 $\frac{19}{12}$.

G. 1850 $\frac{30}{4}$ i Hanebo m. *Margaretha Olsdotter Falkman*, f. 1815 $\frac{12}{10}$ i Hanebo, † där 1876 $\frac{25}{5}$, dotter av torparen Olof Falkman i Lothan och Carin Hansdotter.

Barn (samtliga födda i Hanebo):

Brita, f. 1851 $\frac{24}{5}$, † 1912 $\frac{29}{1}$ i Hanebo, g. 1880 $\frac{15}{8}$ i Hanebo m. faderns efterträdare som husman under n:o 5 i Kyrkbyn *Olof Nilsson Salander*, f. 1831 $\frac{15}{1}$ i Bollnäs, † 1908 $\frac{29}{12}$ i Hanebo.

Marta, f. 1855 $\frac{17}{2}$, flyttade 1883 $\frac{9}{8}$ till U. S. A.

Karin, f. 1861 $\frac{27}{3}$, flyttade 1881 $\frac{13}{10}$ till U. S. A.

Tab. 10.

ANDERS PHRAGMÉN (son av Lars Jacob, Tab. 6), f. 1784 $\frac{25}{4}$ i Hanebo, student vid Uppsala univ. 1804, prästvigd 1809 $\frac{13}{6}$, pastorsadjunkt i Alunda och Morkarla av Uppsala ärkestift 1811, komministeradjunkt i Jacobs förs. i Stockholm 1812, lärare vid Storkyrkoförsamlingens fri- och fattigskola 1813 $\frac{30}{4}$, kollega vid Katarina apologistkskola 1815 $\frac{29}{11}$ och tillika lärare vid Katarina församlings hantverksskola från 1 juli s. å. till 1 okt. 1820, pastorex. 1819 $\frac{10}{6}$, vice rektor vid apologistskolan 1827 $\frac{20}{5}$, kyrkoherde i

Häverö och Singö av Uppsala ärkestift 1831 ¹³/₇, tilltr. 1832 ¹/₅,
† där 1836 ¹³/₅.

G. 1828 ³⁰/₁₂ i Stockholm (Katarina) m. *Wilhelmina Westersträhle*, f. 1795 ⁵/₈ i Stockholm, † 1853 ¹¹/₇ i Edebo prästgård (Sthlm), dotter av guldsmedsältermannen Stephan Westersträhle i Stockholm och Maria Catharina Westman, i hennes 2:a g. (g. 1:o 1819 ¹³/₈ i Stockholm, Katarina förs., m. kollegan vid Katarina apologist-skola, vice rektorn där Gustaf Wilhelm Ahlström, f. 1783 ²⁴/₇ i Jönköping, † 1827 ²⁰/₅ i Katarina förs., som var g. 1:o i Katarina förs. 1813 ¹⁴/₈ m. Anna Christina Hagsten, f. 1786, † 1818 ¹⁹/₁₂, dotter av hovlakejen Erik Hagsten och Margaretha Styri).

B a r n (de två äldsta födda i Stockholm, de övriga i Häverö):

Anders Vernic, f. 1830 ⁴/₆, † 1832 ¹⁰/₉ i Häverö.

Lars Jacob, f. 1832, † 1920, rektor. Se Tab. II.

Carl Vernic, f. 1833 ¹⁹/₇, † 1834 ²²/₃.

Catharina Elisabeth, f. 1834 ⁴/₁₂, † 1874 ¹⁷/₁₁ i Stockholm.

Tab. II.

LARS JACOB PHRAGMÉN (son av Anders, Tab. IO), f. 1832 ¹¹/₁ i Stockholm (Katarina), lärjunge vid Maria skola 1840—1846 och vid Stockholms gymnasium 1846—1850, student vid Uppsala univ. 1850 ¹²/₆, fil. kand. 1856 ¹²/₁₂, disp. i Uppsala 1857 (»Grunderna till residukalkylen efter Cauchy»), fil. doktor s. å., vik. lektor i matematik i Karlstad vt och ht 1858, adjunkt vid Nya elementarskolan i Stockholm 1859 ¹⁰/₆, lektor i matematik vid Örebro elementarläroverk s. å. ⁵/₁₀, vik. rektor där 1872 ²⁸/₆—1875 ³⁰/₆, ord. rektor där 1875 ¹/₇—1902 ¹/₆ och inspektor vid flickskolan i Örebro från 1876, RNO 1878, KVO 2 kl. 1899; hedersled. av Södermanland-Närkes nation i Uppsala 1893 ²⁷/₉.

Phragmén var landstingsman 1883—1902, blev stadsfullmäktig i Örebro 1865 och var dess ordf. 1890—1902, led. i styrelsen över Tekniska elementarskolan i Örebro 1887—1902 samt led. i lasarettsdirektionen, i styrelsen för dövstumskolan, i skolstyrelsen för sinnesslöa barn, allt i Örebro. Han var revisor i lärarnas änke- och pupillkassa 1880, 1887 och 1893, led. av matematisk-naturvetenskapliga lärobokskommissionen 1869—1871 och av skollagskommittén 1893—1894. Efter avgång från rektorsbefattningen var han anställd vid Allmänna livförsäkringsbolagets i Stockholm aktuarieavdelning 1902—1912. Hans läroböcker: »Plan trigometri» (1868), »Aritmetik för läroverk» (1877) och »Räknebok för folkskolan» (1877)

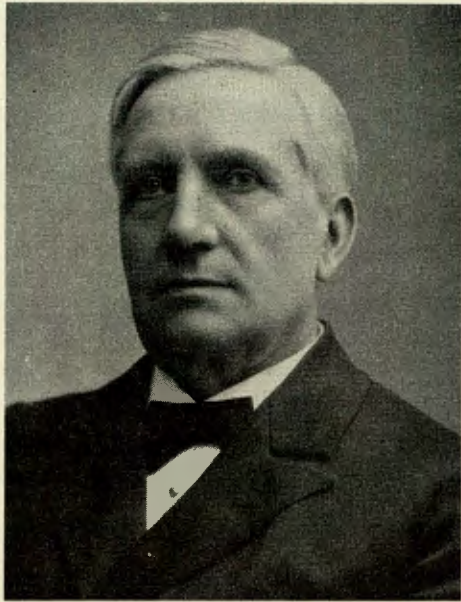

Bild 3. Rektorn fil. dr Lars Jacob Phragmén, 1832—1920.
Efter fotografi.

utkommo i många upplagor och voro på sin tid mycket använda.
— Från september 1902 var han bosatt i Djursholm, † där 1920 ²⁸/₂.

G. 1860 ¹⁰/₆ i Åkerby prästgård (Uppl.) m. *Hedvig Amalia Fernander*, f. 1834 ²²/₁₀ i Älvkarleby (Uppl.), † 1913 ¹⁸/₁₁ i Djursholm, dotter av kyrkoherden i Åkerby och Junkil av Uppsala ärkestift Anders Fernander och Christina Eleonora Åström.

Barn (samtliga födda i Örebro):

Hedvig, f. 1862 ¹/₇, avgångsex. från Högre lärarinneseminarium 1882, lärarinna vid Nya elementarläroverket för flickor i Örebro 1882—1885 och 1888—1896, lärarinna vid Västerviks elementarskola för flickor 1885—1888 samt lärarinna i matematik och naturvetenskap vid Djursholms samskola 1896, † i Djursholm 1924 ²¹/₁₂.

Lars Edvard, f. 1863, † 1937, professor. Se Tab. 12.

Carl Benedikt, f. 1866 ²⁴/₃, studentex. i Örebro 1884 ¹²/₆, utex. från Ombergs skogsskola 1885 ¹⁶/₆, elev vid Skogsinstitutet s. å. ¹/₆ och utex. jägmästare 1887 ¹⁵/₆, extra jägmästare i Askersunds revir s. å. ²⁰/₆, e. o. tjänsteman i Domänstyrelsen 1890 ²⁰/₆, extra jägmästare i Gävle-Dala distrikt och assistent i Gästriklands revir 1891 ¹⁰/₁₁, entledigad från förordnandet 1893 ³⁰/₁, assistent i Asker-

sunds revir 1899 $\frac{7}{9}$, assistent vid skyddsskogsområdet i Mellersta Norrlands distrikt 1905 $\frac{21}{8}$, assistent vid Statens myrdikningsarbeten i Skellefteå distrikt 1906 $\frac{31}{3}$, assistent i Östra Dalarnas revir 1909 $\frac{2}{3}$, jägmästare i Pärälvens revir 1911 $\frac{10}{3}$ och i Hallens revir 1924, RVO 1923, † ogift i Sigtuna 1931 $\frac{18}{12}$.

Maria Veronica (Verna), f. 1868 $\frac{1}{4}$, tjänsteman i Allmänna livförsäkringsbolaget i Stockholm 1905—1929 (Djursholm).

Tab. 12.

LARS EDVARD PHRAGMÉN (son av Lars Jacob, Tab. 11), f. 1863 $\frac{2}{10}$ i Örebro, student vid Uppsala univ. 1882, fil. kand. 1886, fil. lic. 1889, docent i matematik vid Stockholms högskola 1890, professor där i högre matematisk analys 1892—1904; aktuarie i Allmänna livförsäkringsbolaget 1897—1902; inspektör över försäkringsanstalterna i riket 1902—1903; överdirektör och chef för Försäkringsinspektionen 1903, verkst. direktör i Allmänna livförsäkringsbolaget i Stockholm 1908—1933, fil. hedersdoktor i Uppsala 1907 och i Oslo 1929; RNO 1903, KNO 2 kl. 1907, KNO 1 kl. 1928, KNS:tOO 2 kl 1914, KDDO 2 gr. 1925, OffFrdl'Ip, LVA 1901, LVVS 1907, LVS 1924, ledamot av styrelsen för Stockholms högskola 1919, stadsfullmäktiges i Djursholm ordf. 1914—1918, ordf. i Sydsvenska Kreditaktiebolagets Stockholmskontor 1908, styrelseled. i a. b. Umeå vattenfall, ordf. i Upplands stadshypoteksförening, led. av proportionella valkommittén 1902—1903 och proportionella valmetodskommittén 1912, varvid den genomförda valmetoden blev baserad på professor Phragmén's förslag.

Professor Phragmén åtnjöt stort anseende som matematisk lärare och vetenskapsman. Hans vetenskapliga författarskap rörde sig väsentligen inom funktionsteorien och han var på detta område en högt uppskattad medarbetare i den av professor G. Mittag-Leffler utgivna tidskriften »Acta mathematica». — Han ägde villa i Djursholm. † där 1937 $\frac{18}{5}$.

G. 1896 $\frac{19}{12}$ i Kristiania m. *Gyda Josefina Matilda Sohlberg*, f. 1864 $\frac{15}{1}$ i Kristiania, † 1931 $\frac{18}{12}$ i Djursholm, dotter av grosshandlaren Johan Wilhelm Sohlberg i Kristiania och Johanna Vikér.

Barn:

Gösta Vernic, f. 1898, docent. Se Tab. 13.

Johan Edvard, f. 1899 $\frac{1}{6}$ i Kristiania, ingenjör och bosatt i Warren Rh., U. S. A. G. 1929 $\frac{9}{8}$ i Filadelfia m. *Eleonor Beresford Chapman*.

Ragnar, f. 1902, jur. kandidat. Se Tab. 14.

Bild 4. Professorn fil. dr Lars Edvard Phragmén, 1863—1937.
Efter oljemålning av I. Kamke hos Återförsäkringsbol. Sverige.

Harald, f. 1907 ¹⁷/₃ i Djursholm, studentex. vid Djursholms samskola 1927, fänrik i Svea livgardes reserv 1930, underlöjtnant 1932, löjtnant 1934, tjänsteman i Allmänna livförsäkringsbolaget Oden, † i Djursholm 1940 ²³/₄.

Tab. 13.

GÖSTA VERNIC PHRAGMÉN (son av Lars Edvard, Tab. 12), f. 1898 ²⁰/₄ i Djursholm, studentex. vid Djursholms samskola 1916, fil. kand. vid Stockholms högskola 1921, fil. lic. 1934, r:e metallograf vid Metallografiska institutet i Stockholm 1927—1930, anställd vid Söderfors bruk i Uppland 1930—1931 och åter vid Metallografiska institutet 1931, föreståndare för tekniska avdelningen där 1933 (Djursholm), docent vid tekniska högskolan 1940.

G. 1932 ²³/₇ i Stockholm m. *Inga Maria Lundberg*, f. 1905 ²⁰/₉ i Helsingfors, dotter av ingenjören Jacob Otto Lundberg och Hilda Ingeborg Aurelius.

Dotter:

Brita Verna, f. 1939 ²⁵/₈.

Tab. 14.

RAGNAR PHRAGMÉN (son av Lars Edvard, Tab. 12), f. 1902 $\frac{2}{5}$ i Djursholm, studentex. vid Djursholms samskola 1920 och student vid Stockholms högskola s. å., jur. kand. 1929, notarie vid Sunnerbo domsaga 1930 och vid Österbygdens Vattendomstol 1934, biträdande jurist i Olof Håkanssons advokatbyrå i Stockholm 1937, (Djursholm).

G. 1935 $\frac{28}{7}$, m. *Anna Signe Öllegård Sandstedt*, f. 1906 $\frac{7}{6}$ i Jönköping, dotter av läderhandlaren där Carl Sandstedt och Signe Blom.

B a r n :

Eva Gyda, f. 1936 $\frac{18}{12}$.

Lars Erik Ragnar, f. 1939 $\frac{11}{4}$.

Tab. 15.

LARS LARSSON (son av Lars Jacob Phragmén, Tab. 6), f. 1787 $\frac{22}{2}$ i Hanebo. Denna gren av Hanebosläkten Phragmén bortlade det gamla släktnamnet och övergick till sonnamn. Han var torpare efter sin svärfader på Norrsätter under Hanebo prästgård, † där 1864 $\frac{25}{7}$.

G. 1822 $\frac{10}{9}$ i Hanebo m. *Kerstin Olsdotter*, f. 1785 $\frac{18}{6}$ i Hanebo, † där 1851 $\frac{2}{4}$, dotter av torparen Olof Olsson i Norrsätter och Kerstin Olsdotter.

B a r n (Larsson):

Olof, f. 1823, † 1909, torpare. Se Tab. 16.

Helena, f. 1824 $\frac{2}{9}$, † ogift.

Tab. 16.

OLOF LARSSON (son av Lars Larsson, Tab. 15), f. 1823 $\frac{28}{10}$ i Hanebo, torpare efter fadern på Norrsätter, † där 1909 $\frac{4}{9}$.

G. 1849 $\frac{18}{10}$ i Hanebo m. *Helena Larsdotter Lantz*, f. 1824 $\frac{2}{9}$ i Västansjö, Hanebo sn, † 1903 $\frac{29}{5}$ i Hanebo, dotter av soldaten Lars Lantz och Margareta Ersdotter.

B a r n (Olsson):

Kerstin, f. 1850 $\frac{15}{9}$ i Hanebo, † där 1892 $\frac{29}{1}$, g. 1873 $\frac{20}{11}$ i Hanebo m. ordf. i kommunalnämnden, bonden *Daniel Olsson* på hemmanet n:o 6 i Hanebo kyrkby, f. 1822 $\frac{27}{4}$, † 1899 $\frac{7}{5}$.

Lars, f. 1852, † 1929, torpare. Se Tab. 17.

Olof, f. 1859 $\frac{27}{8}$ i Hanebo, emigrerade till U. S. A. 1880, blev där gift och hade tre barn: Oskar, Ester och Ruth. Sedan länge finnes ingen förbindelse med släkten i Sverige.

Tab. 17.

LARS OLSSON (son av Olof Larsson, Tab. 16), f. 1852 $\frac{2}{5}$ i Hanebo, torpare efter fadern på Norrsätter, † där 1929 $\frac{2}{9}$.

G. 1877 $\frac{22}{5}$ i Hanebo m. *Märta Olsdotter*, f. 1854 $\frac{1}{2}$ i Hanebo † där 1936 $\frac{12}{11}$, dotter av bonden Olof Larsson i Håkanbo och Anna Persdotter.

Barn (Larsson), samtliga födda i Hanebo:

Per August, f. 1877 $\frac{4}{1}$, † 1878 $\frac{20}{3}$.

Anna Helena, f. 1879 $\frac{12}{9}$, g. 1906 $\frac{4}{6}$ m. arrendatorn på Hanebo prästgård *Knut Henrik Hedberg*, f. 1881 $\frac{1}{7}$ i Innantjära, Hanebo sn.

Lars Olof, f. 1889 $\frac{29}{3}$, † 1893 $\frac{11}{7}$.

Gustaf Herman, f. tv. 1893 $\frac{18}{1}$, † s. å. $\frac{22}{3}$.

Johan Edvard, f. tv. 1893 $\frac{18}{1}$, var i militärtjänst vid fälttelegrafkåren i Stockholm 1911—1914, varefter han fick anställning vid statens järnvägar, där han nu är kontorist vid Älvsjö station (Stockholm). G. 1918 $\frac{7}{12}$ i Stockholm m. *Ingrid Viktoria Andersson*, f. 1895 $\frac{22}{9}$. Barnlösa.

Tab. 18.

JOHAN CHRYSOSTOMUS PHRAGMENIUS (son av Jonas, Tab. 3), f. 1714 $\frac{25}{5}$ i Segersta, student vid Uppsala univ. 1731 $\frac{8}{10}$, prästvigd 1751 $\frac{9}{6}$, komminister i Färentuna och Hilleshög av Uppsala ärkestift 1763, † i Hilleshög 1768 $\frac{12}{4}$.

G. 1763 $\frac{12}{9}$ i Valö prästgård (Sthlm), efter lysning i Film sn (Uppl.) m. *Eva Beata Östmarck*, f. 1738 $\frac{1}{12}$ på Österby bruk i Film, † 1824 $\frac{22}{3}$ på Eldgarn i Färentuna, dotter av kyrkoherden i Film Anders Östmarck och hans 1:a hustru Magdalena Bruzelia.

Barn (samtliga födda i Hilleshög):

Greta Magdalena, f. 1764 $\frac{20}{9}$, † 1765, begr. $\frac{6}{1}$.

Beata Johanna, f. 1766 $\frac{12}{1}$, † 1819 $\frac{5}{6}$ i Färentuna, g. 1805 m. snickaren *Carl Henrik Clementz*, f. 1764, † 1833 $\frac{12}{3}$ på Eldgarn i Färentuna (Sthlm).

Greta Kajsa, f. 1767 $\frac{24}{11}$, † i Färentuna 1822 $\frac{12}{3}$, g. 1808 $\frac{4}{12}$ i Färentuna m. skräddaren *Anders Lundberg*, f. 1772, † i Hilleshög 1819 $\frac{8}{11}$, i d:s 2:a g. (g. 1:o 1806 $\frac{27}{12}$ i Skå m. *Ulrika Guzén*, f. 1773, † 1807).

Tab. 19.

GABRIEL PHRAGMENIUS (son av Jonas Vernici, Tab. 1), f. 1648 i Hagby, student vid Uppsala univ. 1667 $\frac{10}{2}$: »Gabriel Jonæ Phrag-

Bild 5. Catharina Phragmenia (1683—1753), g. m. kyrkoherde Abraham Printz.
Efter oljemålning 1718 av J. Klopper (SPA).

menius», fil. mag. 1679, konrektor vid Gävle trivialskola s. å., logices & physices lektor vid gymnasium där 1686, rektor vid trivialskolan där 1691, kyrkoherde i Västerlövsta och Enåker av Uppsala ärkestift 1694, tilltr. 1695 ¹/₅, kontraktsprost s. å., † 1705 ²⁷/₄, begr. i Västerlövsta kyrka ⁷/₇, varvid framfördes en klagodikt av sonen Petrus och begravningsverser voro författade av studenten Erik Segerroth.¹

G. 1680 ¹⁴/₉ i Gävle (bröllopsverser på latin av N. J. Sepelius) m. *Catharina Fontelius*, f. 1660 i Uppsala, † 1736, begr. ²³/₅ i Nora (Upps. ärkestift), dotter av dåv. mathes. professorn i Uppsala, sedan kyrkoherden i Gävle Petrus Olai Fontelius och Catharina Bure, i hennes 1:a g. [g. 2:o 1706 ²³/₁₃ i Västerlövsta m. sin svägers — se Tab. 2 — styvson, kyrkoherden i Nora av Uppsala ärkestift Olaus Petri Noræus, f. 1652 i Upps. Näs, † i Nora 1720 ¹/₅, i hans 4:e g., som var g. 1:o m. Maria Eriksdotter Färnström, † 1685; 2:o 1686

¹ Broder till prostén Phragmenius' måg här nedan och sedan kyrkoherde i Långtora.

m. Christina Unonia, f. 1653 ³/₈, † 1695 ²⁶/₄ (dotter av professorn vid Uppsala univ. och kyrkoherden i Hagby Olof Unönus och hans r:a h. Katarina Larsdotter Gammal och g. 1:o 1680 ²⁰/₇, m. handelsmannen i Uppsala Isac Månsson, † 1682 ¹⁷/₉), 3:o 1698 m. Elisabeth Duræa, f. 1658 ¹⁸/₈, † 1702 ³⁰/₈, dotter av kyrkoherden i Katarina f. i Stockholm Magnus Duræus och d:s r:a h. Kerstin Andersdotter Stålbåge, samt g. 1:o 1679 m. kyrkoherden i Nora Elias Noræus f. 1644 ⁸/₇, † 1695 ²⁶/₅ och 2:o 1696 m. efterträdaren där, kyrkoherde Nils Grip, f. 1662, † 1697 ¹⁸/₉].

B a r n (samtliga födda i Gävle):

Margaretha, f. 1682, † 1749 ²⁸/₃ i Nora, g. 1:o 1698 ⁵/₅ i Västerlövsta m. kyrkoherden i Grundsunda av Härnösands stift *Ericus Erics Djupædius*, f. 1664, † 1709, 2:o 1710 m. efterträdaren där, sedan kyrkoherden i Nora av samma stift *Petrus Michaeli Ström*, f. 1682, † 1745 ²⁵/₄.

Catharina, f. 1683 ²⁴/₅, † 1753 ¹⁰/₃, begr. ¹⁸/₃ i Västerlövsta, g. 1704 ³⁰/₆ i Västerlövsta m. faderns efterträdare, kyrkoherde *Abraham Printz*, f. 1672 ¹⁷/₆, † 1745 ²⁹/₁₀.¹

Elisabeth, f. 1686, † 1738 ¹⁵/₆ i Tillinge, g. 1:o 1704 ³⁰/₄ i Västerlövsta m. fält-prästen *Nils Segerroth*, f. 1676 i Näbo i Vittinge sn (Västm.), † i Polen 1710,² 2:o 1714 ¹⁹/₁ m. komministern i Tillinge och Svinnegarn av Uppsala ärkestift *Olof Hernodius*, f. 1676, † 1724, 3:o 1725 m. efterträdaren där, komminister *Gustaf Fredrik Lillman*, f. 1685 ¹⁸/₁₀ i Arboga, † 1731 ⁵/₄.

Pehr Fragnén, f. 1689. Efter skolstudier i Uppsala övergick han efter faderns död till militärbanan och blev sekundkorpral vid Livregementet till häst 1709 ¹⁰/₁₂, premierkorpral där 1713 ¹⁸/₄, adjutant s. å. ⁷/₈, konfirmerad sådan 1716 ⁸/₁₀, 1:e kornett vid livkompaniet s. å. ²⁸/₁₁, löjtnant på Östra Västmanlands kompani, 1718 ²/₄. Han blev satt på exspektans vid regementet 1722 ²⁵/₁, befordrades till kapten och stod som sådan kvar till sin död, † barnlös 1739 ⁵/₅ på Ekeby i Vänge sn (Uppl.), begr. i Vänge kyrka s. å. ¹⁰/₅. G. 1:o 1718 m. *Helena Gustaviana Fechtenberg*, f. 1689 ⁹/₁₀ i Skånella sn (skilda), dotter av majoren vid Dalregementet Gustaf Fechtenberg och Anna Catharina Svinhufvud af Qvalstad; 2:o 1737 i Vänge, lysn. 1:a g. ²⁶/₈, m. *Brita Sofia Krok*, f. i Hagby sn (Uppl.) 1709, dop. ¹⁷/₁₁, † på sin gård Ekeby i Vänge 1759 ⁵/₉ (dotter av jägerifiskalen Jacob

¹ Deras sonsons son, statssekreteraren Abraham Printz, blev adlad von Printzencrutz.

² Son av kyrkoherde Seger Orre i Långtora.

Krok och Brita Sofia Reenhielm¹), i hennes 2:a g. (g. 1:o 1731 m. notarien Gudmund Davidsson Krok i Stockholm, f. 1779 i Villstad sn (Smål.)², † 1736 ¹⁴/₆ i Stockholm och Nic. f., 3:o 1740 ⁹/₁₁ på Ekeby m. borgaren i Uppsala, perukmakar Anders Uppgren, † i Uppsala 1742 ¹⁶/₂, 4:o 1744 i Vänge, lysn. 1:a g. ²⁹/₂ m. mönsterskrivaren Christian Fredrik Erman, f. i Lund 1674, dop ¹¹/₂).

¹ Hon hade fått Ekeby i Vänge i testamente av faderns styvfader professor Olof Verelius.

² Son av kyrkoherden där David Krok (sonen ej nämnd i Växjö stifts herdaminne).

Recensioner och meddelanden.

Meddelande.

Redan i årg. 1938 av denna tidskrift orsakade bristen på ekonomiska medel mindre utrymme och fullständighet än förut på recensionsavdelningen. Krigs- och kristiden har givetvis icke förbättrat Personhistoriska Samfundets och tidskriftens finansiella läge. Statsanslaget minskades sålunda 1940 med 300 kr. och enligt cirkulär från Ecklesiastikdepartementet i december s. å. är ytterligare nedskärning att vänta 1941. Samtidigt ha tryck- och papperskostnaderna stigit. Samfundets styrelse har under sådana förhållanden i första hand beslutat att sammanslå årgångarna 1939 och 1940 i en volym. Vidare ser sig emellertid redaktionen nu nödsakad att åter beskära recensionsavdelningen, så att i huvudsak endast de större anmälningar, som sedan länge äro uppsatta, medtagas. I övrigt måste red. inskränka sig till helt korta, ibland kortast möjliga omnämmanden av den nya litteraturen. Red. är medveten om, att recensionsavdelningen härigenom får en viss tillfällighetsprägel, i det att de större recensionerna icke i sin helhet representera ett systematiskt urval ur den rika litteraturen — viktiga arbeten förtecknas sålunda denna gång också bland smärre notiser. Detta förhållande är att beklaga, men nöden har ingen lag. Till förkortningen och förseningen har också bidragit en långvarig och svår sjukdom, som hos undertecknad nedsatt krafter och arbetsförmåga.

Till sist vädja Samfundets styrelse och tidskriftens redaktion till Samfundets ledamöter och denna publikations läsare att i denna svåra tid ekonomiskt stödja vår verksamhet, så att det över huvud blir möjligt för tidskriften fortsätta att utkomma.

Bengt Hildebrand.

Nya släktböcker.

Den adliga ätten von Konow härstammar från Mark-Brandenburg, där den innehade länsgods åren 1320—1743, men varest den sedan länge anses utslocknad. En medlem av släkten inflyttade emellertid i förra hälften av 1600-talet till Sverige, där naturalisation vanns 1772, varefter introduktion på svenska riddarhuset följde fyra år senare med tre bröder, som alla voro bösatta i Finland. Efter detta lands skilsmässa från moderlandet blev ätten introducerad även på

det finska riddarhuset och var en tid orepresenterad i Sverige, till dess att en gren dit återflyttade på 1810-talet. Den nuvarande huvudmannen, f. d. kommandörkaptenen Seth von Konow, har vid sidan av sina offentliga uppdrag ägnat ett livslångt arbete åt att samla material till sin släkts historia, som nu föreligger tryckt i en ståtlig volym, betitlad *Adliga ätten von Konow* (Sthlm 1939. 8:o. 419 s. Illustr.). De inledande jämförelsevis kortfattade kapitlen lämna meddelanden om ättens ursprung och vapen m. m. Därefter följer en efter födelseåren uppgjord förteckning över kända ättemedlemmar, som var för sig erhållit ett släktnummer, vilket hänvisar till de »personalier», som fylla större delen av boken. Denna uppställning har, så vitt jag minns rätt, icke tidigare använts i svensk genealogisk litteratur och verkar vid första påseendet något förbluffande. Det kan icke heller förnekas, att metoden som sådan knappast är rekommendabel för vanliga släktböcker, i vilka det främst gäller att utreda de genealogiska sammanhängen. Men vid närmare eftertanke måste å andra sidan erkännas, att den har sina fördelar ur de synpunkter, som torde varit bestämmande för författaren. Det bör därvid erinras, att det för honom mindre gällt att framlägga sin släkts stamtavla, som redan på andra håll nöjaktigt offentliggjorts, än att suppleras denna beträffande de äldre släktleden och framför allt att på ett ställe samla alla de uppgifter som på något sätt kunnat ur vitt skilda källor framletas till belysning av varje särskild släktmedlems biografi. Det ligger i sakens natur, att detta material måste bli ojämnt, och att vid sidan av utförliga levernesbeskrivningar över somliga endast magra notiser föreligga rörande andra. Denna i och för sig ofrånkomliga olägenhet skulle förtryckt alla proportioner i en vanlig genealogisk uppställning men faller mindre i ögonen med det följda tillvägagångssättet, mot vilket några vägande anmärkningar följaktligen ej kunna framställas, så snart man fasthåller vid själva syftet att åstadkomma en så vitt möjligt fullständig materialsamling. — Att under sådana omständigheter i en recension lämna någon redogörelse för innehållet i de 262 mer eller mindre uttömmande biografierna, är givetvis icke möjligt, även om sanningen till prydno får medgivas, att antalet något reduceras genom åtskilliga vakanta nummer, som reserverats för antagna men ännu ej upptäckta ätteläggar, eller sådana som representera gosse- och flickebarn, döda redan i deras tidigaste ungdom. Ett referat kan också anses hava mindre intresse för utomstående, eftersom det ligger i sakens natur, att det beträffande flertalet icke handlar, för att använda författarens egna ord, »om högt ställda personer, som gripit in i världshändelsernas hjul». Detta hindrar emellertid icke, att vissa partier lämna bidrag till skilda tiders kulturhistoria. Såsom exempel kunna nämnas de till Sverige inflyttade första släktleden, vilka efter en första anställning hos Carl Carlsson Gyllenhielm blevo bofasta i Ingermanland på dennes därvarande egendomar. Till följd av ett förmånligt gifte med en dotter till »generalriksskulden» Bernhard Stein von Steinhausen kom en Konow att till och med en tid innehava en Norrköpingsbeslutsförlåning. Dennas belägenhet inom området för det nuvarande Leningrad ger anledning till en del betraktelser över de värden, som gått förlorade för

släkten genom reduktion och landavträdelse. En karta över domänerna bifogas, och en sorglustig historia berättas om misslyckade försök att i det tsaristiska Ryssland få kompensation för de anammade godsen. Arvingarna få trösta sig med, att de icke sakna olycksbröder. I sina bekanta memoarer har »Askegreven» av samma anledning kommit till precis liknande reflexioner, i vilka spekulationer i markvärdets stegring sysselsätta fantasien. Den siste länsinnehavaren av dessa omstridda marker var Steinhausens dotterson Erik Bernt von Konow, vilken dog i Stockholm 1713 som utblottad flykting från de av ryssarna erövrade svenska besittningarna i österled. Även hans giftermål tillvinner sig intresse. Hans hustru var nämligen dotter till den svenske residenten i Moskva, Adolf Ebersköld, om vilken åtskilliga data meddelas utöver dem, som influtit i Schlegels och Klingspors ättartaflor över den ointroducerade adeln. Redan Erik Bernt gjorde ansökan om naturalisation, vartill han också hade anledning genom sin eljes tämligen prekära ställning som läntagare. Något avseende fästes likväl icke då vid hans begäran, och hans sons försök i samma riktning vunno icke heller framgång. Först sonsönernas upprepade supplikationer ledde slutligen till målet, utan att desses meriter i och för sig gjorde dem särskilt berättigade därtill. Alla tre voro endast kompaniofficerare. De tillhörde visserligen de åsiktsriktningar, som segrade vid 1772 års revolution, men de saknade tillfälle att vid denna spela någon som helst framträdande roll. Det var följaktligen närmast en konjunkturfråga, att det så länge framställda kravet slutligen lyckades slå igenom. Det motstånd, som på riddarhuset länge gjordes gällande gent emot konungens rätt till adlande, bröts omsider genom stadgandet i den nya regeringsformen, att den sistnämnde skulle vara oförhindrad att kreera 150 nya riddare och svenner, vilka icke, såsom tidigare hänt,ingo förvägras introduktion, och det var denna förvärvade maktfullkomlighet hos kronans bärare, som med stöd av utländsk medeltida feodallätt för den Konowska ätten möjliggjorde ståndsmässig omplantering i dess då icke längre nya adoptivland.

Som ett första nummer i en blivande skriftserie har den Arbman-ska släktföreningen publicerat en av kyrkoherden Bertil Hasselberg utarbetad redogörelse för *Släkten Arbman från Arboga, dess genealogi och historia* (Uppsala 1939. 8:o. 128 s. Illustr.). Bokens titel är signifikativ, ty det är här fråga om en släkt, som i den äldre litteraturen och senast i Svensk släktkalender 1927 gått under namnet Arbman från Arbrå och ansetts härstamma från en bonde, som levde i nämnda socken omkring år 1740. Men det har lyckats författaren att föra stamträdets rötter tillbaka ytterligare fyra led, och han har därvid funnit, att denna släkt alls intet har att skaffa med Arbrå, men däremot i 1600-talets mitt var bosatt i Arboga. Släktens namn, som således uppenbarligen bildats efter denna stads, antogs för övrigt först på 1670-talet, då utflyttning skedd till andra orter, bland dem Lindesberg. Eftersom flertalet medlemmar längre fram kommo att hava sin verksamhet förlagd till Norrland, var det måhända ej så besynnerligt att ursprunget gissningsvis söktes på en nordligare breddgrad än Västmanland. Författaren bör hava så mycket större skäl att känna till-

fredsställelse med resultaten av sin forskning, som de nyupptäckta leden tillhöra hans egna moderneanfäder. Som bekant hava de vuxna Arbmännen i övervägande antal gått i kyrkans tjänst, och flere av dessa präster hava intagit framstående rum inom de nordliga stiftet. Som en egendomlighet kan antecknas, att tfe bröder gift sig med tre systrar, döttrar till prosten Olof Dillner i Brunflo, vars kusin var moder till de förra. Alla nu-levande Arbmän äro på detta sätt ättlingar på mödernet till den gamla jämtländska släkten Dillner, något som varigt ägnat att göra släktbanden fastare och att fördjupa förankringen i norrländsk mark. — Hasselbergs arbete är mönstergillt uppställt. Själva genealogien (s. 5—19) upptager allt vad som rätteligen dithörer, men belastas ej av några notiser därutöver. Men i en särskild not-avdelning (s. 20—108) meddelas vad i övrigt kunnat inhämtas om avlidna släktmedlemmars karaktär, lynnesart, ekonomi och levnadsomständigheter, varvid även personliga intryck, som förmedlats av minnesgodna fränder, fått komma till synes. Ett antal porträtt har medtagits, men register saknas.

Kort före pressläggningen har redaktionen fått emottaga ännu en släktbok, som telegrafkommissarien Th. Lange utgivit rörande *Göteborgssläkten Lange jämte de med denna befryndade släkterna Lilljequist och Jedeur* (Hälsingborg 1940. 8:o. 94 s. + en antavla. Illustr.). Den förstnämnda inflyttade från Tyskland till Sverige 1761 med fältskären Daniel Gottlieb Lange, vilken slutade som stads- och lasarettskirurg i Jönköping och dog 1795. Hans sonsons son, sjökaptenen Rudolf Lange († 1915) gifte sig med en dotter till skeppsfourneraren Isak Vilhelm Lilljequist och Jeanna Jedeur. Dessa makar voro författarens morföräldrar, och detta har givit dottersonen anledning att medtaga även deras släkter i boken om fädernehärstamningen. Den äldste kände Lilljequist inkom 1809 från Finland, medan släkten Jedeur, som antages hava varit av wallonskt ursprung, är känd i Sverige från senare hälften av 1600-talet. Domprosten Th. Jeudeurs moder hette Wallwik och hans maka Hellenius, och till följd härav kan förf. i sin antavla redogöra för sin härstamning från bl. a. ätterna Rudbeck och Svinhufvud samt från biskop Johan Brodinus († 1680) m. fl. — Arbetet, som åtföljes av ett utförligt register, skulle hava vunnit, om de kringströdda bilagorna sammanförts i slutet av varje genealogi.

Aqut.

Ätterna von Platen och Taube.

Det år 1909 utgivna arbetet om »Ätten von Platen» (se PHT 1909, s. 154 ff.) innehöll två avdelningar, av vilka den ena, betitlad *Den från Rügen härstammande ätten von Platens äldre historia i kort översikt*, var författad av kronofogden Philip von Platen. Denne har nu publicerat en andra, omarbetad upplaga av sin undersökning (Lund 1940, stor 4:o, 69 s. Ill.), vilken synes utmärka sig för samma samvetsgranna forskning, varom den första editionen bar vittne. Det anmärktes mot denna, att den heraldiska delen trots talrika

sigill- och vapenavbildningar tyvärr var mager, men detta har nu avhjälpats genom ett särskilt kapitel, belysande »Vapnets historia». Den omdebatterade frågan, huruvida Braheättens äldste kände stamfader kan hava tillhört Plata-ätten, vars vapen (ehuru i omvänt skick) skulle gå igen hos den förra, har väl i brist på bevisning av kritiken besvarats nekande, men detta har icke hindrat ämnets återupptagande i nu föreliggande bok med närmast större vidlyftighet än tillförne. Det förtjänar dock anföras, att detta icke betyder någon gensträvighet hos förf., som lämnar spørsmålet öppet, men icke utan skäl finner det samma vara av intresse för Platenättens historia och därför velat samla de spridda meningar pro et contra, som alltsedan slutet av det sextonde seklet yppats i saken. Säkrare äro de förbindelser, som funnos mellan Plata-ätten och släkten Svarte Skåning, vilken åter i sin tur också räknade skyldskap med Brahe-familjen. För att uppvisa dessa släktskapsförhållanden meddelas i en bilaga en av docenten Bengt Hildebrand uppgjord 'Stamtavla över ätten Svarte Skåning', vilken är förtjänt av ett särskilt omnämnande bland annat därför att den annars lätt kan förbises i denna något främmande miljö.

Sedan den av Ad. Taube utgivna »familjeboken» över *Släkten Taube* 1913 sett dagen, bildades 1916 en släktförening för de å svenska och finska riddarhusen introducerade grenarna av ätten, och 1919 utvidgades denna till att omfatta även de i utlandet (Estland, Tyskland, Danmark och Ryssland) levande ättlingarna till de från slutet av 1300-talet kända adelsfamiljer med namnet Tuve, som redan då voro delade på flera grenar. Härigenom uppnåddes kontakt med bl. a. den framstående genealogen Mikael von Taube i Riga, som inlagt förtjänst om utforskandet av även sin egen ätts härstamning. Detta kom till pass, då beslut fattades att utgiva en ny släktbok, som nu föreligger (Hälsingborg 1939. 4:o. 308, 185 s. + 1 pl. 200 numr. ex.). Den är redigerad av Björn Taube, som är son till den tidigare upplagans utgivare, men innehåller bidrag även av den nämnde baltiske fränden och är delvis avfattad på tyska. Bearbetningen av det äldre materialet förefaller synnerligen grundlig, och ett välbehövligt personregister, som dock ej upptager den egna släktens medlemmar, har tillkommit. Porträttavdelningen har väsentligt utökats och omfattar numera ej mindre än 355 nummer (inklusive några bilder av släktendomar).

Aqut.

Erik Jöransson Tegel.

— Sven Ljung, *Erik Jöransson Tegel*. En biografisk-historiografisk studie. Ak. avh. Lund 1939. 8:o. XIX, 234 s.

Den svenska historiografiska litteraturen är som bekant ganska torftig, och med tacksamhet bör därför varje bidrag mottagas, som avser att kritiskt granska äldre tiders svenska historieforskning och historieskrivning. Sven Ljungs avhandling har tagit till huvuduppgift att underkasta Jöran Perssons son sekreteraren Erik Jöransson Tegels historiska författarskap en dylik granskning. Det har blivit ett sakligt

och läsvärt arbete över ett ämne, som visserligen ej hör till de mest betydelsefulla, men som utan tvivel kan göra anspråk på historikernas intresse. Avhandlingens disposition är klar och redig, stilen för det mesta vederhäftig och flärdfri, även om man möjligen här och där kan beskylla förf. för en viss omständlighet.

Mesta omsorgen har Ljung ägnat Tegels Gustav Vasa-krönika. Den föreligger i ett flertal handskrifter i Kungl. Biblioteket och Uppsala universitetsbibliotek, och till en början har det givetvis gällt för Ljung att granska det inbördes förhållandet mellan dessa handskrifter. Huvudsakligen genom att jämföra deras skildringar av rättegången 1539 mot Laurentius Andreæ och Olaus Petri anser sig Ljung kunna konstatera, att den äldsta fullständiga handskriften, härledande sig till tiden före 1609, är codex D 483, KB. Det vare rec. fjärran att på något sätt vilja ifrågasätta riktigheten härav, men det bör påpekas, att det i avhandlingen icke framlägges någon fullständig bevisföring för saken. En anmärkning av liknande slag gäller för övrigt även andra avsnitt i framställningen. Mycket värdefullt är sålunda klarläggandet av de urkundliga och litterära källorna till krönikan: den är omsorgsfullt utförd och upptager en lång rad av »Källor och litteratur» till Tegels Gustav Vasa-skildring. Men även här efterlyser man då och då belägg för uppgifterna, att Tegel följer den eller den källan — man vill ej förneka, att det är så eller så, men känner sig alltför ofta nödsakad tro förf. på hans ord. Förteckningen över Tegels källor torde för övrigt på en och annan punkt kunna kompletteras, så t. ex. med den av G. Landberg (De nord. rikena under Brömsebrofreden, s. 170) omnämnda klagoskriften »Besweringer mot the Danske».

Granskningen av Gustav Vasa-krönikan har tvingat Ljung att studera även andra äldre framställningar av Sveriges historia under 1500-talets första hälft — anteckningar, annalistiska bearbetningar och relationer — och därigenom har han skapat en för forskningen tacknämlig reda i detta skiftande krönikematerial. Till största delen bygger Tegel sin framställning på sådant eller urkundligt material, men Ljung kan dock konstatera, att han även använt källor, som numera äro försvunna, och att hans arbete därför understundom blir mycket värdefullt. Detta gäller framför allt det ovannämnda partiet om rättegången mot reformatörerna, där Ljung hypotetiskt framställer den meningen, att Tegel använt sig av något nu försvunnet rättegångsprotokoll (om dessa frågor jfr numera även J. E. Almquist, Dödsdomen över Olaus Petri den 8 januari 1540, i Festskrift tillägnad professor Nils Stjernberg, 1940, s. 29—50). Blott en anmärkning i samband härmed. När detta värdefulla parti ej kom med vid tryckningen 1622, menar Ljung detta bero på censurering från Gustav Adolfs sida. Något skäl anges ej. Då Tegel tryckte krönikan på egen bekostnad, kan det väl vara lika möjligt, att han själv strukit ett parti, som onekligen var fatalt för dynastigrundläggarens minne och därigenom kunde tänkas väcka hans sonsons vrede mot författaren. Även när Tegel använt numera från annat håll känt material, förmenar Ljung, att man bör taga en viss hänsyn till dennes framställning. Han har nämligen ingalunda — såsom exempelvis E. Hildebrand påstått, —

blott kritiklöst följt äldre krönikor och källor utan behandlat dem med kritisk sans och metodiskt samordnat dem: hans referat av urkunder äro oftast korrekta och hans avskrifter noggranna. Efter studiet av Ljungs avhandling känner man sig blott frestad att ytterligare understryka denna uppfattning om Erik Jöransson såsom historieskrivare.

Tegels krönika om Erik XIV behandlar Ljung icke på samma utförliga sätt som Gustav Vasa-krönikan, detta med hänvisning till att den blott är ett arbete i sin begynnelse och sålunda icke representantiv för Tegels förmåga. Detta må nu vara sant, men man har icke desto mindre anledning beklaga, att en utförligare granskning icke kostats på krönikan om kung Erik. Den större, icke tryckta versionen innehåller, såsom Ljung själv påpekat, mycket numera okänt material, och det hade för forskningen varit värdefullt att få detta klarlagt på samma sätt som skett med den äldre krönikan.

Första hälften av Ljungs avhandling är en biografisk studie över Erik Jöranssons levnad. Vid en bedömning av dennes författarskap har det nämligen och med rätta synts förf. nödvändigt att klarlägga hans ställning i det politiska livet och hans allmänna levnadsförhållanden. Det är en saklig framställning, byggd på mycket omfattrika forskningar i våra arkivs alla tänkbara källserier. I första hand belyser den Jöran Perssons lågättade släkt. Fylld av data, årtal och detaljuppgifter från Tegels icke synnerligen märkvärdiga karriär är den fortsatta framställningen väl icke någon särskilt roande läsning, men detta beror utan tvivel helt på föremålet för densamma. Erik Jöransson Tegel var nämligen icke någon personlighet av extraordinär art och spelade en långt mindre betydelsefull roll i det politiska livet än flera av hans kolleger bland sekreterarna. Ljung varnar för övrigt för en överskattning av Tegels verksamhet inom kansliet och i allmänhet i det politiska livet — det kan nog icke hjälpas, att han dock själv gör sig skyldig till en dylik överskattning, när han talar om Erik Jöranssons »chefska» i ett efter allt att döma välorganiserat polis- och spioneriväsen». Så utvecklade han icke det statliga livet under Karl IX:s tid, och Tegels ställning såsom fiskal och kunglig åklagare var säkerligen av mer temporär art. Icke heller är det väl fullt riktigt, när Ljung påstår, att »litteraturen» talar om Tegel såsom en typisk representant för sekreterarregementet under Karl IX:s tid och efter Mesenius skildrar honom i mörka färger. I den mån »litteraturen» nämligen talar om ett sekreterarregemente under Karl IX:s tid — och i motsats till Ljung anser rec., att detta tal för konungens senare regeringsår är fullt befogat — så avser den säkerligen icke i första hand Erik Jöransson utan Chesnecopherus och Erik Elofsson.

Även ur personhistorisk synpunkt har Ljungs arbete en hel del att bjuda. Personregistret upptager åtskilliga av dem, som under årtiondena omkring sekelskiftet 1600 spelade någon roll i Sverige, och var och en som sysslar med denna tid, har anledning konsultera avhandlingen. Bland de släkter, som beröras, är familjen Leuhusen, ty Erik Jöranssons andra hustru var änka efter Reinhold Leuhusen. Ett särskilt parti behandlar Erik Jöranssons egna genealogiska arbeten. I vidare kretsar kan avsnittet om Erik Jöransson och Johannes Messe

nus påräkna uppmärksamhet; det upptar till förnyad behandling processen mellan dem, och Ljung nagelfar därvid ganska strängt Schücks framställning i denna fråga. Han finner nämligen och med rätta, att Messenius' trovärdighet på det hela taget icke kan värderas särdeles högt, och att Schück satt alltför stark tro till den lärde och stridbare Uppsala-professorns ord. Själv föredrar Ljung att lyssna till Erik Jöranssons version av frågan; uppgift står dock ofta mot uppgift, och man är icke alltid övertygad om att Ljung har rätt, när han skickligt drar i härnad för Erik Jöranssons oskuld. I alla händelser är det ett intressant kapitel, som till sist också bidrager att skänka litet levande tidsfärg åt Ljungs eljest utpräglat sakliga avhandling.

Wilhelm Tham.

Clas Fleming.

Yrjö-Koskinens stora arbete om klubbekriget blev grundläggande för den finländska historieskrivningens bild av Clas Eriksson Fleming. Välkända äro huvudteserna i detta arbete. De folkliga upprorsrörelserna i Österbotten tedde sig för Yrjö-Koskinen som begynnande nationalitetsrörelser, vilka emellertid, emedan de hade sin sociala tendens riktad mot den finländska adelns och det finländska krigsfolkets påstådda bondplågeri — borglägren — och emedan denna samma adel under Flemings ledning företrädde separatistiska strävanden, kommo att göra gemensam sak med hertig Carls kamp för riksenhetens och laglighetens hävdande. Clas Fleming framstår därvid som den brutale förkämpen för en gentemot den av hertig Carl ledda centralregeringen självständig lokalregering samt för liturgiska strävanden, och därtill skulle han ha drivits, icke främst av lojalitet mot sin konung utan i lika mån av sitt hat till hertig Carl och till sina medbröder inom rådet. Att den nationella folkrörelsen och de statsrättsligt separatistiska strävandena icke kommo att samarbeta betraktar Yrjö-Koskinen som något av en nationell tragedi.

Yrjö-Koskinens uppfattning av den österbottniska folkresningen som en gryende nationalitetsrörelse har icke fått stå oemotsagd — det räcker att erinra om Nils Ahnlunds bidrag till diskussionen (Ur klubbekrigets förhistoria, i: Hist. Tidskr. för Finland 1930, omtr. i: Från medeltid och Vasatid, 1933, under titeln »Före klubbekriget»). Däremot har hans uppfattning om Clas Flemings och dennes efterföljares kamp mot hertig Carl och centralregeringen i Stockholm såsom en till sin innersta natur separatistisk rörelse kommit att i betydande utsträckning sätta sin prägel på finländsk historieskrivning. Först genom de forskningar, vilka publicerats under det senaste decenniet, har försök gjorts att se Clas Flemings strid i samband med hela det svenska rikets kris. H. Sommarström, vars doktorsavhandling »Finland under striderna mellan Sigismund och hertig Carl. 1.» utkom år 1935, ser som huvudsakligen drivande kraft i de finländska särsträvandena Clas Flemings personliga maktvilja, för vilken lojaliteten mot Sigismund endast varit ett medel. Sommarströms idealiserade bild av hertig Carl

kompletteras av en ohållbart ensidig bild av tvisterna med marsken. E. Anthoni gjorde sig i sitt samma år utkomna arbete »Till avvecklingen av konflikten mellan hertig Carl och Finland. I.» till tolk för uppfattningen om Fleming som den trofaste kungatjänaren. För bägge ter sig emellertid den ursprungliga motsättningen mellan Fleming och hertig Carl som en av drivfjädrarna i utvecklingen. För båda framstår också — hur starkt de än betona det oavbrutna sambandet mellan striden om Finland och rikets kris — Fleming som ledaren av en allmänt finländsk rörelse, som till motståndare inom Finland främst hade endast Flemings personliga vedersakare bland den finska högadel, vilken genom släktförbindelser eller eljest var närmare knuten till den tongivande svenska råds-kretsen. Av dessa bägge arbeten var Anthonis särskilt värdefullt — dess huvudvikt låg emellertid på en senare epok, tiden 1599—1616 — emedan det utgjorde en första fullständig genomarbetning av det synnerligen omfattande och svårbearbetade källmaterialet i det finska riksarkivet.

Än mera omfattande och i vissa hänseenden än grundligare källstudier — icke minst i svenska riksarkivet — ha givit P e n t t i R e n v a l l en väsentligen annan syn på händelsesammanhangets huvuddrag i den synnerligen betydelsefulla gradualavhandlingen *Klaus Fleming und der finnische Adel in den Anfangsphasen der Krise der neunziger Jahre des 16. Jahrhunderts* (Åbo 1939. 8:o. xi. 337 s., även *Annales Universitatis Turkuensis*, Ser. B., Tom xxiv.) — arbetet går fram till sommaren 1594. Även för Renvall ter sig Fleming som den lojale kungatjänaren, men han fränkänner honom icke en självständig uppfattning, ett självständigt, såväl praktiskt politiskt bedömande som statsrättsligt betraktelsesätt. Han menar att eftervärldens dom över Clas Fleming alltför mycket har bestämts av de välkända händelserna under marskens sista år. Av den häftiga propagandastriden i samband med slutkampen ha samtid och eftervärld fått intrycket av en djup, ursprunglig konflikt mellan Carl och Fleming. Renvall gör gentemot denna äldsta uppfattning gällande, att konflikten mellan hertigen och marsken väl förbereddes genom en viss irritation i samband med krigsföringen 1592 men blossade upp först efter Johan III:s död. På någon mot hertigen principiellt avog inställning hos Fleming grundade den sig icke. Vidare ser Renvall i samarbetet mellan Fleming och den finländska adelns huvuddel en tämligen tillfällig kombination, som alls ej kan föras tillbaka på finländskt separatistiska strävanden hos Fleming eller hos denna. Några huvuddrag av Renvalls argumentering skola antyas till belysning av det sagda.

Den finländska adelns rojalism under den svåra krisen efter Johans död hade en reell grund i det för denna särskilt viktiga utrikespolitiska målet att ernå polskt stöd för slutförande av kampen mot Ryssland. De förhoppningar, man inom dessa kretsar ställde på unionen med Polen, ledde 1589 i Reval till konflikt med Johan III, då den finländska adeln gjorde gemensam sak med den tongivande råds-kretsen vid avvärjandet av Johans försök att ta med Sigismund tillbaka till Sverige. Råds-kretsens innersta syften med denna aktion voro ju helt andra, och kombinationen i Reval därför en alldeles tillfällig. Då stod

emellertid Fleming trofast vid Johans sida och i konflikt med de speciellt finländska synpunkter och strävanden, vilka tagit sig uttryck i finländarnas deltagande i aktionen för unionens bevarande. Hur tillfällig kombinationen mellan finländarne och råds-kretsen var framgår ej minst därav, att råds-kretsen av inrepolitiska skäl saboterade krigs-rustningen mot Ryssland.

Efter Revalmötet inleddes ett vittgående samarbete mellan Johan och Carl. Renvall utreder klart, att den hertigens maktställning, som följde därav, icke ledde till svårigheter mellan Carl och Fleming, även om det är tydligt, att Fleming, utan att brista i lojalitet, intar en reserverad hållning inför en del utslag av den av hertigen med paranoisk följdriktighet bedrivna förföljelsekampanjen mot råds-kretsen och mot vissa delar av adeln och krigsbefälet. Fleming tycks icke ha velat acceptera Carls dogmatiska syn på konflikten, och han har reagerat mot Carls men likaväl mot Johans alltför starka misstänksamhet mot den goda viljan hos befäl och manskap vid de illa underhållna trupper, som hade att hålla fronten i öster. Fleming tycks ha insett, att en så överdriven misstänksamhet från kungamaktens sida kunde komma att undergräva truppens moral.

Som Renvall på ett mycket förtjänstfullt sätt gör troligt, blev så också fallet. Bristen på förtroende från högsta håll resulterade i en svår förtroendekris inom armén i Estland och Finland. Fleming åtog sig 1592 att reda ut den situation, som därigenom uppkommit. Frågan varför Fleming åtog sig detta uppdrag här tidigare icke ställts med tillräcklig pregnans. Renvall ger i varje fall premisserna för ett bedömande. Det är redan klart, att någon misstämning mellan hertigen och marsken ej kan ha orsakat kommenderingen till gränsen. I stället torde man i de härmed förknippade omständigheterna böra se ett uttryck för förtroende mellan de båda. Icke minst den omständigheten, att Fleming vågade lämna sin centrala plats och sitt därmed förbundna inflytande under risk för de intriger, som kunde under hans bortovaro underminera hans ställning, antyder förtroende. Det finnes ej skäl att anta, att Flemings finländska börd vare sig kom honom att synas särskilt lämplig för uppgiften eller lockade honom att ta denna på sig. Snarast var det väl ett uttryck för Flemings självständiga och riktiga uppfattning av förtroendekrisens natur, att han åtog sig det svåra uppdraget.

Den första irritationen mellan Fleming och Carl spårar Renvall till en konflikt mellan Fleming och underbefälhavaren Johan de la Blaque, vilken åtnjöt hertigens gunst och därtill sakligt var ense med Carl i den fråga, som tvisten delvis gällde: frågan om behovet av europeiska legotrupper för kriget i öster.

Avgörande blevo emellertid händelserna efter Johan III:s död. Enligt den tidigare uppfattningen skulle det härvid omedelbart ha uppstått en konflikt, grundad på Flemings misstro mot hertigens avsikter beträffande tronföljden och på hertigens motsvarande misstro mot Fleming. Renvall visar, att så ej var fallet. Det var i själva verket Axel Leijonhufvuds uppror i Västergötland, som väckte Flemings misstro men ej mot Carl utan mot råds-kretsen, Flemings gamla veder-

sakare. En följd härav var brevet till Upplandsallmogen, kvarhållandet av trupper i Finland och varningsbrev till Sigismund. Hertigen insåg emellertid ej sammanhanget, betraktade dessa åtgärder som riktade mot sig och drev nu genom en oklok iver att oskadliggöra Fleming fram en olöslig konflikt. Flemings misstänksamhet väcktes å andra sidan av kombinationen mellan hertigen och rådsretsen. Icke desto mindre gjorde Fleming i enighetens intresse betydande eftergifter för hertigens önskningsar. Allt samförstånd var emellertid omöjliggjort genom Carls direkta ingripanden mot hans ställning i Finland.

Under Sigismunds andra resa kom Fleming i viss mån i bakgrunden. Han deltog ej i rådets förhandlingar utan framträdde som konungens särskilde förtroendeman. Spår finnas dock av strävanden hos honom att ernå en förlikning mellan konung och hertig under undanskjutande av riksrådet.

Denna i väsentliga delar nya bild av Flemings handlingssätt ger en annan uppfattning av hans politiska personlighet än den hittills gällande. Man har numera rätt att i honom se företrädaren för en konsekvent, särpräglad uppfattning. Hans program åsyftade uppenbarligen samarbete mellan kunglig och hertiglig makt under tillbakaskjutande av riksrådet och under avvisande av alla utslag av konstitutionalism, samtidigt som han uppenbarligen önskade rådets bevarande som församling av konungens förnämsta tromän. Av principiellt separatistiska strävanden, åsyftande ett skiljande av Finland från riket eller en decentralisation av förvaltningen, finnas inga spår. I kyrkliga spörsmål var marskens inställning närmast en gammaltroendes, medan han icke tillfullo insåg den religiösa tvistens räckvidd — detta hade utretts redan av Anthoni.

Detta program motsvarades icke av politisk förmåga, tillräcklig att driva det till framgång. Fleming torde alltför sent ha kommit till en riktig uppskattning av den dynamiska kraft, mot vilken han kämpade. Han saknade blick för de politiska problemens verkliga räckvidd — liksom för de religiösa frågornas. Och som folkledare kom han alldeles till korta vid sidan av hertigen. Framförallt förbands hans benägenhet att stöta med en oförmåga att vinna, som gjorde det omöjligt för honom att vid sig binda någon av de politiska kraftkällorna i tiden.

Söka vi oss tillbaka från detta — handlande, program och förmåga — till den innersta viljan, kvarstå som bildens huvuddrag en ursprunglig konservatism och därmed förbunden stark konungslighet. Om personlig maktsträvan som huvudkraft i hans verksamhet kan man icke tala.

Huvudintresset ur personhistorisk synpunkt fäster sig vid läsan- det av Renvalls avhandling vid marskens gestalt. Därbredvid ges betydande kompletterande bidrag till den kartläggning av den finländska adelns, krigsbefällets och prästerskapets ekonomiska och politiska gruppering, vilken var ett huvudresultat av Anthonis forskning. Författarens fördomsfria och intensiva analys ger på alla punkter beaktansvärda resultat. Med intresse avvaktar man fortsättningen av detta

arbete fram till den för riket avgörande slutstriden mellan hertig Carl och Clas Fleming.

Att arbetet icke saknar personhistoriska detaljfel är naturligt, så stor är vaganternas och äventyrarnas roll i denna tids politiska historia. Svårare är ett fel sådant som på s. 95, där förf. talar om en »Frau Anna Bro, die Hofmeisterin der Königin». Det är fru Anna Rålamb till Bro, som avses.

Sven Ulric Palme.

Kammarkollegiets protokoll.

År 1926 beviljade riksdagen, på framställning av motionärer med dåvarande ledamoten av andra kammaren, nyutnämnde riksarkivarien Helge Almquist i spetsen, ett förhöjt anslag till utgivande av »Handlingar som äro av vikt för fäderneslandets historia». Riksarkivet beslöt att använda de ökade medlen bl. a. till publicering av en fjärde serie *Handlingar rörande Sveriges historia*, nämligen *Kammarens protokoll* jämte urval av därmed samhörande aktstycken. Uppslaget var framfört tre årtionden tidigare av Sam. Clason, i den resonerande källförteckningen vid hans stora gradualavhandling »Till reduktionens förhistoria» (1895), men hade icke kunnat förverkligas under hans egen riksarkivarietid (1916—1925). Den nya publikationens första band utkom 1934 under titeln *Kammarkollegiets protokoll med bilagor I. 1620—1638* (Sthlm 1934. 8:o. XII, 565 s. Häft. kr. 16:—), redigerat — efter förarbeten av dåvarande förste arkivarien Bertil Boëthius — av numera förste arkivarien S. m. H. e. d. a. r. Nu har denne fullbordat band *II. 1640—1641* (Sthlm 1940. 8:o. VI, 449 s. Häft. kr. 14:—).

Egendomligt nog har denna källpublikation icke uppmärksammats av våra vetenskapliga tidskrifter; enda kända anmälan är en — i och för sig intressant — essay av Bertil Boëthius i Dagens Nyheter den 13 juli 1935, med den talande rubriken »Förvaltningsvardag under stormaktstiden». Det kan därför vara skäl att nu, sedan andra bandet utkommit, något beröra publikationen i dess helhet.

Principerna för handskriftens återgivande i tryck ansluta sig väsentligen till de vid tryckningen av *Svenska riksrådets protokoll* tillämpade: bokstavstrohet utom att bruket av stora och små bokstäver moderniserats samt j och v som vokaler utbytt mot i och u; interpunktion i regel enligt handskriften, men vid behov kompletterad; kursivering av upplösta förkortningar utom vid utfyllande av namnändelsen -son samt av tecken för m och n, o. s. v. Måhända kan även denna varsamma normalisering kritiseras ur filologisk synpunkt; historiska forskare torde finna den oskuldig och underlättande för läsningen. Att texterna synas vara återgivna med mönstergill noggrannhet behöver väl knappast sägas, när man känner redaktörens grundliga skolning som arkivman.

En saklig nyhet har tillkommit enligt Riksarkivets anvisning, att

i denna serie »texten bör kommenteras något utförligare än fallet är i de flesta svenska källpublikationer». Ansatser i sådan riktning hade på sin tid gjorts med de första banden av rådsprotokollen, men avvecklats i de följande. Nyheten är utan fråga välkommen och särskilt påkallad för kammarprotokollen, eftersom dessa — ej sällan summariskt — behandla en mängd förvaltningsdetaljer, som ibland äro vanskliga att rätt uppfatta utan sammanställning med andra akter eller faktiska uppgifter. Kommentering av en sådan källserie kan vålla utgivaren både mödor och svårigheter, och dessa ökas för kammarprotokollens del därigenom att det ämbetsarkiv de tillhöra, kammararkivet, har många luckor samt delvis råkat i en ordning, som man först i våra dagar börjat röja upp. Arkivarien Hedar har visat sig som rätter man att bemästra mödorna genom sitt osparda nit och svårigheterna genom sin eminenta förtrogenhet med hela arkivbeståndet, även det som ännu endast provisoriskt hunnit nyordnas. Bilagorna äro väl valda bland olika kategorier av belysande akter, och noter under texten hänvisa till kompletterande handlingar, som stundom uppsparats i serier, där endast en allsidig arkivkännare vet att söka. I de fall, då en till synes önskvärd kommentar saknas, får man lita till redaktörens generella förklaring i förordet, att antingen det åsyftade aktstycket förkommit eller texten icke ger klarhet om vilken akt som där avses.

Det till en kommenterande källedition hörande registret är för kammarprotokollen delat på tre, ett sak-, ett ort- och ett personregister. Man kan ifrågasätta om uppdelningen mellan sak- och personhänvisningar utfallit lyckligt.

Vid sakregistret i första bandet meddelar en not till rubriken, att »bestämningar till namngivna personer» i regel icke upptagas där utan »äro. att söka» i personregistret. Ämbets- och tjänstetitlar, som förekomma i protokollen, däribland kammarens egna, äro alltså icke registrerade som sådana, ej heller termer för kammarens sektioner eller verksamhetsformer, exempelvis »revisionskammare», »kammar rätt». Följden har blivit att detta register icke ger all den hjälp till studium av kammarens organisation, som man kunnat vänta och som även skulle ha betydelse för protokollens allmänna tillgänglighet. Vid andra bandets sakregister, som över huvud taget betydligt utökats, är den begränsande noten borta, och här ingå såväl ämbetsnamn som administrativa termer, men ej heller denna registrering är systematiskt genomförd. Den har ofta samlats till kollektiva gruppord, av vilka några underindelats med speciella titlar och termer, men varken huvudord, underindelningar eller hänvisningar redovisa hela materialet. Så noteras varken under »kammararbetet» eller »kammarrätter» en ej oviktig punkt om »rättegångsdagar» (prot. 25 nov. 1641); bland »kammarpersonalen» markeras varken kammarråd eller generalkamrerare, om sekreteraren och fiskalen står endast »se personregistret»; »kammarrevisionen» har gjorts till uppslagsord i st. f. »revisionskammaren», som är genomgående term i protokollen, och därunder upptagas visserligen såväl »assessorer» som »revisorer», men icke sektionsledare, (revisions-)kommissarien; räntekammaren saknas bland

tuppslägsorden, och för räntmästaren finns blott en enda hänvisning, fastän detta ämbete omtalas på många ställen i protokollen. Själva termen »kammarkollegium», vars förekomst i åtminstone ett protokoll (7 juli 1640) är särskilt anmärkningsvärd, därför att den sällan anträffas vid denna tid, finns icke i registret. Det synes önskvärdt att i publikationens fortsättning steget tages fullt ut till en såvitt möjligt konsekvent och efter den administrativa organisationen grupperad registrering av hela detta material, i stil med den som — till välkänd nytta för forskningen — skett för rådsprotokollen.

Personregistren inledas med en anmärkning av utgivaren att de icke omfatta protokollens namnlängder på i kammaren (vid varje sammanträde) närvarande, ej heller namnen under i protokollen intagna brev, domar och resolutioner. Inskränkningen avser tydligen att undvika allt för stor utsvällning av anvisningarna och synes ur denna synpunkt i huvudsak motiverad. Det vore dock tacknämligt om registrering även efter dessa namnförekomster kunde göras av varje kammartjänstgörings början och slut, med iakttagande av längre avbrott, främst för själva kollegiaterna: skattmästaren, riksråd i kollegiet, vilka lämpligast torde tituleras riks- och kammarråd — benämningen »rikskammarråd» kan knappast anses specifik för dem — samt kammarråd, där så är möjligt även för kamrerare och sekreterare.

Publikationens titel, kammarkollegiets protokoll, motsvarar som nyss antytts icke ämbetsverkets gängse benämning under de år editionen hittills omfattar; denna var fortfarande »räkningekammaren» (så på titelbladet till protokollvolymen 1640), »räknekammaren» eller ofstalt »kammaren». Riksarkivets tryckningsbeslut 1926 talar också om »kammarens» protokoll. Det hade varit skäl att i första bandets förord anmärka, att termen kammarkollegiet i editionens rubrik anteciperar ett språkbruk, som tränger igenom först längre fram (1650-talet). Man saknar också i förordet en kommentar till de påfallande ojämnheterna i bevarade och tryckta protokoll, särskilt de många luckorna. Mellan 19 dec. 1637 och 3 mars 1638 finnas inga protokoll, från mars till juni 1638 ett fåtal med veckolånga mellanrum, efter 21 juni 1638 kommer en lucka ända till 26 febr. 1640, frånsett två noteringsringar för 27 sept. och 3 okt. 1639 — varför ha dessa »icke medtagits» i trycket, fastän de meddela installationer av två kammarråd? För veckorna 26 febr.—24 mars 1640 är protokollserien normal, sedan ånyo avbruten till 1 juni, då äntligen kontinuerliga anteckningar åter börja, för 4 juni—3 juli dock endast om närvarande riksråd och kammarråd, från 4 juli även om behandlade ärenden. Vid protokolltryckets utnyttjande som historisk källa, framför allt som källa till kammarförvaltningens historia, måste en forskare fråga sig vad dessa tomrum och inknappningar bero på — och om de kunna utfyllas genom andra källor.

I denna begränsade anmälan kan en sådan fråga ej klarläggas, så mycket mindre som det viktigaste arkivmaterialet för närvarande är oåtkomligt (på »evakueringsort»). En av de utgångspunkter för utredningen, som förtjäna särskild uppmärksamhet, må dock påpekas. Christinas förmyndare upplöste före jul 1638 sin centralregering i

Stockholm för att, stundom två och två eller var för sig, besöka olika landsdelar, och först efter mitten av maj 1640 samlades de åter i huvudstaden. Åtskilligt tyder på att i samband härmed även kammaren, åtminstone delvis, sattes på rörlig fot; i så fall blevo väl dess normala arbetsformer mer eller mindre otillämpliga. Huru ämbetsverket under sådana förhållanden fungerat får lämnas öppet.

Om kammarprotokollens betydelse för forskningen anförde Clason, när han väckte tanken om deras tryckning, att de genom sin rikedom på intressanta upplysningar rörande statsfinansiella, nationalekonomiska och kulturhistoriska förhållanden kunna betraktas som en källa för vår inre historia, vars värde i vissa fall icke understiger och stundom överträffar rådsprotokollens. Oavsett jämförelsen i slutorden kan sägas, att de nu publicerade banden fullt bestyrka — och de följande komma att ytterligare understryka — denna höga värdesättning. Jämte det statsfinansiella, nationalekonomiska och kulturhistoriska materialet bör framhållas dels det förvaltningshistoriska — i vidsträckt mening — dels även det personhistoriska, och rikedomerna på upplysningar framträder i alla dessa hänseenden. Det hör till kammarprotokollens karakteristiska drag att de äro så »rika» på fakta och detaljer från skilda områden. Man kan tillägga att dessa ibland återges med en naturlig pregnans, som till läsaren förmedlar levande närbilder från det stora ämbetsverkets »förvaltningsvardag», för att låna Boëthius' träffande uttryck.

Tyvärre medger utrymmet icke att här plocka fram exempel på sådana närbilder, ej heller att gå in på den vittomfattande förgreningen av kammarens verksamhet. Men det bör i denna tidskrift uppmärksammas, att just mångsidigheten i kammarens förvaltningsbestyr för med sig en påfallande mångsidighet även i det personhistoriska stoffprotokollen inrymma. Där möta namn på och uppgifter om icke blott ämbets- och tjänstemän i alla ställningar, från de högsta till de lägsta, utan även andra, personer som ha att göra med kronans affärstransaktioner och enskilda som på något sätt beröras av protokollförda ärenden. Alla namn äro med vederbörliga hänvisningar upptagna i protokolltryckets personregister. Den personhistoriska forskningen har sålunda för denna tid fått en ny, tack vare registren lätt tillgänglig källpublikation att anlita, och den kan räkna med en viss möjlighet att här anträffa även personer, som icke äro att finna vare sig i andra liknande editioner av historiska handlingar eller i biografiska samlingsverk.

Nils Edén.

Johan Banér.

— Birger Steckzén, *Johan Banér*. Sthlm, Hugo Gebers förlag, 1939. 450 s., 12 pl. Häft. kr. 12: 50.

Objektivitetens yttre form döljer stundom en känslotorka som tillåter en historiker att personligt oberörd nalkas sitt ämne. Krigsarkivarien Birger Steckzén hör ej till författare av denna typ. Han drar sig ej för att på det förflutna använda de värderingsnormer ef-

ter vilka han bedömer vår egen tid. Och han har framför allt sympatiens förmåga av inlevelse. Den har kommit honom i hög grad till godo då han nu samlat sig till en stor biografisk uppgift, att på vetenskaplig grund teckna Johan Baners bild i populär form. Därför att han ej stått likgiltig inför skildringens föremål har hans huvudproblem blivit personlighetens utveckling och karaktärens daning.

Källmaterialet underlättar ej lösningen av den ställda uppgiften. För Baners del är det i regel raka motsatsen till personligt. Vad som finns i behåll är nästan uteslutande ämbetskrivelser av förtegen saklighet. Förf. måste i det hela sluta från yttre fakta till den bakomliggande själsliga verkligheten. Hur långt man kan våga gå på denna vanskliga väg är alltid diskuterbart. Ej osannolik men obestyrkbar verkar Steckzéns tolkning av sambandet mellan Baners passionerade äktenskapshistoria och hans fälttågs förlopp. Men man är glad åt att förf. icke ryggar tillbaka för svårigheterna. Ty den helhetsbild som stannar kvar efter läsningen av hans bok är icke blott levande utan också övertygande.

Liksom alla originellt nyskapande personligheter bar Baner början av djupa och disharmoniska motsatser. Hans ärelystnad blev lätt personlig, hans lidelse kunde rasa otyglad i maktkamp och vrede, i sorg och kärlek. Det var honom svårt att böja sig för överordnade och samarbets med jämställda, då de ej fattade eller vågade följa hans genis ingivelser. Sant är väl också, även om propagandans och förtalets överdrifter avvisas, att han stundom kastat sig in i soldatlivets vilda fröjder med samma överdåd varmed han gick till storms mot övermakten. Hans liv var fyllt av spänning och faror. Men ingen tvekan kan råda om att den största spänningen och de största farorna funnos inom honom. Kraften brusade i en våldsamt högfloed som måste bli förstörande, om den ej kunde dämmas in och tvingas att tjäna livets sak.

Steckzén har icke gjort något försök att bortskymma eller bortförklara de problematiska dragen i Baners karaktär. Det är en av grunderna till att hans porträtt fått så mycket av livets färg. Den andra och viktigare är att han sett det väsentliga problemet, varför och hur segern vanns över de destruktiva krafterna och dessa förvandlades till en kraftkälla. Han hänvisar till gynnande yttre omständigheter, Gustav Adolfs livgivande vänskap och förtroende, de stora uppgifterna som krävde samling och en yttre framgång som följde men ej ilade före förmågans tillväxt. Baners personlighet byggdes upp under hård pliktuppfyllelse i fältlivets stränga skola och lika hårt arbete i den militära nydaningens tjänst under fredliga perioder. Bakom den positiva utvecklingen av hans karaktär står dock främst vad Steckzén kallar »stormaktsandan». Från sitt fromma hem medförde Baner den enkla och fasta Gudsförtröstan som bar tiden och de enskilda genom inre och yttre påfrestningar, i mannaårens verksamhet mötte han ett sunt och kraftfullt statslivs oavvisbara krav. Steckzén dröjer särskilt gärna vid en sida därav, krigarens pliktuppfyllelse med livet som insats. Tidens och ämnets art göra det naturligt. Men förf. skriver om dessa ting med en särskild personlig värme som

röjer att han talar ur hjärtat. Det är en erinran om att boken kommit till under ett decennium då insikten om vad som nu är blott alltför självklart var på en gång en tyngande börda och ett uppfordrande ansvar.

Den enda stora Banerbiografi som tidigare funnits är Gustaf Björllins. Björllin ägde ej tillräcklig psykologisk blick för att kunna tolka Baners storhet — som det är hans förtjänst att klart ha sett — utan att söka bortförklara eller överskyla de negativa dragen. Ej heller behärskade han den politiska historien tillräckligt för att fälla den dom mellan Baner och Oxenstierna som för honom stod som en huvuduppgift. Men hans stora verk vilar på en redbar forskning, och de kompilatoriskt breda referaten av aktstyckena sammanhållas av självständiga reflexioner som med auktoritet och skärpa ställa de militära problemen. Steckzén nämner också med aktning sin föregångare. Men han har icke nöjt sig med att popularisera andras verk. Tvärtom har han skaffat sig levande självsyn genom att gå tillbaka till primärkällorna, både förut använda och nya. Han har ej heller släppt dem förrän han bildat sig en egen, fastän naturligtvis icke alltid ny mening om problemen.

Framställningen börjar med den alltid mänskligt lika gripande berättelsen om Gustav Baners död i Linköpings blodbad. Ett referat av den fortsatta skildringen på några rader skulle endast bli ett läroboksartat kompendium om stormaktsväldets genombrottsår. I så hög grad var Baner med i de stora händelserna, fälttågen lika väl som det outrötliga militära organisationsarbetet. Blott ett par drag må framhävas, därför att de låta Baners personlighet starkt framträda. Baner hade liksom andra svenskar i Gustav Adolfs omgivning haft svårt att följa konungen under hans sista skede. Utslagsgivande för honom var att den militära organisationen han själv varit med om att skapa hotades av uppluckring genom massvärningarna och massanställningen av utländska officerare, ofta betingad av de många politiska hänsyn som följde med konungens strävan att organisera den tyska protestantismen. Efter Gustav Adolfs död yrkade han ivrigt att man skulle skapa rent svenska arméer och kämpa kriget till slut med dem utan att låta sig störas av andra hänsyn än de militära. Om den militära ändamålsenligheten av dessa yrkanden behöver ingen tvekan råda. Men de inneburo att Sverige skulle kedjas fast i kriget. Oxenstiernas planer voro rakt motsatta. Han ville att Sverige skulle frigöra sig ur de förvirrade tyska fejderna under betäckning av den räddade tyska protestantismen och samla sina krafter kring de närmaste uppgifterna.

Baner släppte med sin vanliga ihärdighet ej sina planer. Medan Oxenstierna efter Nördlingen till det yttersta höll ut i främsta linjen för att upprätthålla den sydtyska protestantiska barriären valde Baner ett förfarande som var liktydigt med en strategisk reträtt. Han koncentrerade alla sina krafter på att i den bakre linjen organisera en slagkraftig, endast av Sverige beroende armé. Ännu ha Oxenstiernas förhandlingar under dessa skickensedigra månader ej klarlagts. De utsikter som kunna ha funnits för Sverige att »sno sig ut ur kriget» ha

ej prövats. Tills detta skett saknas också förutsättningarna för att bedöma den egenartade situation som inträdde, då den svenska politikens ledare och den främste svenska generalen gingo skilda vägar i ett av krigets mest farofyllda ögonblick. Steckzéns framställning visar blott ånyo att vi här möta ett stort historiskt problem vars lösning icke kunnat rymmas inom Banerbiografiens ram.

Det blev Baner som segrade. Han skapade den svenska armé han ropat efter sedan 1632. Men det gick också som Oxenstierna fruktat. Sverige måste sätta in sina yttersta krafter för att vinna den ärorika och betryggande fred han hoppats kunna nå med mindre offer. Det köpte också mot rikskanslerns vilja handlingsfriheten i Tyskland genom en reträtt i österled, där han alltid velat söka fäderneslandets stora framtid. Också Baner fick dock rätt från sin synpunkt. Det förunnades honom att tvärt igenom de största svårigheterna föra verket ett långt stycke framåt på den väg han ansåg vara den enda framkomliga. Att här följa honom på denna väg skulle åter bli att skriva rikshistoria i kompendieform. Uppmärksamheten må därför endast fästas på det suggestiva kapitlet om slaget vid Wittstock, icke blott därför att förf:s berättarglädje och reflexion över stoffet här nå en höjdpunkt utan också och främst därför att han här bäst lyckats ge liv åt den Baner han mött i och bakom de sakligt torra källorna. I detta kapitel har han främst fått tillfälle att karakterisera Baner som fältherregeniet av Guds nåde, med den skapande fantasien tyglad av förnuftet, det »sjätte sinne» som anar den dolda svagheten i fiendens ställning och den karaktärens styrka som bär den hänsynslösa djärvhetsens fruktansvärda ansvar. »För flertalet generaler är kriget ett hantverk, för några få är det krigskonst. Endast en krigets konstnär som Johan Baner kan uppnå mästerskapet.»

Steckzén har icke alldeles lätt att sammanpressa sina tankar i en kort, pregnant formel. Han låter hellre den ena aspekten följa vid sidan av den andra och behöver alltså ibland rätt många ord för en karakteristik eller en allmän reflexion. Men han ger sig alltid oförskräckt och okonventionellt helt själv och har därför lätt att komma i kontakt med sina läsare. Han berättar också friskt och medryckande. Det har lyckats honom att förena allvarlig forskning, intensiv bearbetning av det samlade stoffet och ett i svenska biografier ej alltid vanligt psykologiskt intresse med en lättläst och i bästa mening underhållande framställning. Därför är det också naturligt att hans bok funnit vägen till många läsare.

Bertil Boëthius.

Kaggeholm.

Till den senaste tidens större topografiska monografier hör arkivrådet Arne Forssells *Kaggeholm. Bilder ur ett herresätes historia* (Sthlm 1939. 8:o. 262 s., ill. o. pl.). Undertiteln häntyder på de svårigheter, för vilka förf. i företalet redogör, nämligen att inga delar av olika tiders gårdsarkiv på Kaggeholm påträffats, icke heller några familjearkiv för de släkter, som besuttit godset. Dess historia har såle-

dés måst tecknas nästan uteslutande efter sådant källmaterial, som utgöres av offentliga handlingar. Med all den historiska begränsning detta innebär, är det dock intressant att se, hur mycket man likväl kan få fram ur dylikt material, som här framför allt utgjorts av riksregistraturet, revisionsakter, utslagshandlingar, hovrättshandlingar (inklusive adliga boupppteckningar), skattelängder, handlingar från Krigskollegium, reduktions- och bytesakter, kyrkoarkivalier, häradsdomböcker, o. s. v.

Det moderna storgodset Kaggeholm på Lillön i Mälaren, beläget i Ekerö socken utanför Stockholm, är till såväl omfattning som namn av förhållandevis nytt ursprung. Stommen utgöres av en rad hemman på Lillön, eller, som denna hette under äldre medeltid, Helgön. Som äldste ägare av Helgögodset framträder den bekante riddaren Nils Abjörns-son (sparre), som den korta tiden av knappt ett år innehade den höga värdigheten av drots (jfr K.-E. Löfqvist, *De svenska drots- och marsk-ämbetena under 1200- och 1300-talen*, i: *Vetenskaps-Societetens i Lund Årsbok 1936*). Av de talrika medeltidsätter, vilka förde sparren, tillhörde han den, som bl. a. kan betecknas som Toftasläkten. Forssell sätter hans sista uppträdande till sept. 1358. Det är ett gammalt problem, huruvida herr Nils möjligen levde ännu 1360 (jfr Sveriges traktater, utg. av O. S. Rydberg, del 2, s. 284). Med utgångspunkt i en revers; som Nils Abjörns-son utställde rörande sin jord, skildrar förf. Helgögodsets äldre öden; det är nästan självfallet, att man i detta sammanhang möter Bo Jonssons namn. Samtidigt figurerar där Bengt Nilsson (Oxenstierna) samt hans kusin Torsten Gjurds-son (Oxenstierna), vars sigill avbildats i PHT 1934 (s. 19). Den gård på Lillön, kring vilken det blivande Kaggeholm samlas, var Vettersjö, vars namn förf. spårar först 1511. Släkterna Grip, Bååt (Snakenborg) och Ekeblad eller, som namnet vid 1600-talets början ibland skrevs, Ekelöf, ägde olika av gårdarna på Lillön. Under Johan Nilsson »Ekelöf» (Ekeblad) 1637 omtalas en sätesgård byggd på Vettersjöhemmanen, och därmed börjar det egentliga Kaggeholms historia. Namngivare var den bekante fält-herren, riksmarsken greve Lars Kagg, som 1647 genom jordbyte med Brita Andersdotter Ekeblad (änka efter Måns Isaksson Silfverhielm) förvärvade jorden.

Forssell konstaterar, att Lars Kagg redan i januari 1648 kallar sig herre till »Kaggeholm». Från Kaggs och hans maka Agneta Ribbings tid vidgas arkivmaterialet om gården. Det avbildade ståtliga Skoklosterporträttet av Kagg visar en svensk krigsman från 30-åriga krigets dagar, klädd med all tidens yttre ståt. Efter sin död 1661 lades den åldrige fältherren till vila i eget gravkor i Floda kyrka i Södermanland. Kanske kunde det ha nämnts, att koret uppförts av en så känd konstnär som italienaren Carlo Carove (fullständig beskrivning av koret finns i B. E. Hildebrands uppsats om Floda kyrka i *Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar*, del 26, 1869, s. 393—396. Återgivandet där s. 393 av den latinska inskriften verkar korrektare än den version, som av pastor loci lämnats förf.). Kaggs sätt att förvärva Kaggeholm genom byte av bl. a. smålandsjord i Ramsjö (Ramsjöholm), som han fått i kronodonationer, blev ödesdigert,

när reduktionerna kommo, särskilt för hans änka. Vi skola icke här söka följa de invecklade och vidlyftiga kamerala förhållanden, för vilka förf. ingående redogör. Blott må tilläggas, att P. G. Vejdes monografi »Ramsjöholm» (1921), som undgått förf., kompletterar hans upplysningar på t. ex. sidan 70, medan hans egen framställning i en annan punkt kompletterar Vejdes. Agneta Ribbings döda stoft kunde för fattigdom icke komma i graven på lång tid. Förgäves sökte hennes fränder under strid mot Kungl. Maj:t och kronan försvara det Kaggska arvet. Forssell gör härvid det intressanta påpekandet, att en viss motvilja mot »suveräniteten» som följd av dessa tvister kan ha uppstått hos den unge Pehr Ribbing, vilken tillhörde denna grevinnan Kaggs nära släktkrets.

Från den gamla adeln gled Kaggeholm över till den karolinska ämbetsadeln i den berömde Erik Lindschölds person. Kapitlet om honom är av Forssell skrivet med särskild brio och ger ett mycket levande intryck av den intelligente men robuste uppkomlingens oerhörda och mångskiftande vitalitet, ett intressant bidrag även till belysning av tidens allmänsvenska historia. Också för sina gods intresserade sig Lindschöld mycket och förf. har ett roande kapitel om hans sammanstötning på det kommunala fältet med en representant för den gamla adeln, fröken Augusta Aurora Wrangel på Ekebyhov. Lindschölds bibliotek förenades efter hans död med det kungliga. Efter hans bortgång höll det på att gå som på Kaggs tid med egendomen men änkan, Elisabeth Cronström, räddade dock Kaggeholm. Hennes svärson Isaac Funck byggde det nya slottet på 1720- och 30-talen. En ny fängslande typ av ägare fick godset i Funcks måg, den smidige ämbetsmannen Gustaf Boneauschöld, först Arvid Horns handgångne man, sedan affärskompanjon till Horns bittre fiende D. N. von Höpken. Forssells avslöjande av deras gemensamma intressen i Vedevågs bruk ger en värdefull belysning åt det personliga spelet bakom partikulisserna. Boneauschöld hade ett större bibliotek, av vars bestånd förf. ger en klar bild. När den »evigt leende lille» Boneauschöld, som Tessin kallade honom, gått bort, kom arvet till hans degenererade son och dennes tydligen också ganska oroliga syster Ulla, gift med en betydligt äldre ämbetsman, kanslirådet Carl Albrecht Rosenadler, känd som donator till Vetenskapsakademien. Deras olyckliga äktenskapshistoria är förknippad också med Kaggeholms hävder. Linjen Lindschöld—Funck—Boneauschöld—Rosenadler är den längsta från släktsynpunkt i godsets historia. Senare kom det att allt oftare byta ägare. Från generalmajoren frih. Claes Robert Charpentier, som köpte gården 1776 och dog 1782, gick det till hans systers barn av släkten Silfversvan och blev fideikommiss. Det blev dock knappast någon lysande tid, i stället fylld av uppslitande familjetvister bland medlemmarna av den yngre generationen Silfversvan. Forssells skildring av »släktmötet» på Kaggeholm den 3 jan. 1810 är mycket dramatisk. År 1820 var det slut med fideikommisset Kaggeholm. Under följande tid växla som sagt ägarna snabbt. Om lagmannen Sven Fredrik Lindequists ägartid 1842—51 har en skildring bevarats av dennes son. Därmer slutar Forssells välskrivna bok, som även topografiskt är mycket tilltalande.

B. H—d.

Linné.

Knut Hagbergs biografi *Carl Linnæus* (Sthlm, Natur och kultur, 1939. 324 s., 18 pl. Häft. kr. 13: 50), är en vacker och intressant bok men alltför dyr för den större allmänheten, som enligt förlagsanmälan här skulle få sin Linnéskildring. Boken är ofta mycket talangfullt skriven, ehuru det ursprungliga muntliga föredraget alljämt stundom präglar dess språk samt bortsett från omotiverade utflykter. Den psykologiska teckningen är, som förf. själv betonar, klart påverkad av Malmeströms studier men ger tillika åtskilliga nya och enligt anmälarens mening ofta riktiga bidrag. Förf:s i flera avseenden ambitiösa studium av Linnés skrifter, ej minst de eljest mindre observerade, har flerstädes lett till goda iakttagelser, och umgänget med Linné har ofta dämpat hans eljest starka böjelse för yttre effekter. Härigenom har Hagbergs bok — ehuru i stora partier mycket subjektivt präglad — blivit ej blott en ofta skicklig popularisering utan i flera stycken tillika ett eget bidrag till kändedomen om det stora geni, som vi självfallet aldrig skola helt förstå, blott glimtvis lära känna, men som bland annat just därför alltid skall komma att locka uttolkare med skiftande förutsättningar och ambitioner.

Hagbergs bok har emellertid snarare karaktären av en samling skisser än av en vanlig biografi. Det yttre händelseförloppet förutsättes mestadels som bekant, vilket onekligen överraskar hos ett arbete, som säges rikta sig till dem, som ej veta mer om Linné än att han »gav namn åt linnean». Dessa läsare måste säkerligen ej sällan ställa sig ganska frågande vid studiet av Hagbergs biografi. Något mera av vägledande notiser efter Thore Magnus Fries' vederhäftiga och grundläggande arbete — som förf. för övrigt åtminstone bort tacksamt omnämna — hade givetvis gjort denna bok mer skickad att fylla sin åtagna uppgift att vara en allsidig Linnébiografi, »som ger allmänheten närmare kändedom om denne store och mångsidige svensk».

I bokens första kapitel »Stenbrohult» lägger man särskilt märke till det starka framhållandet av den betydelse, som Arndts »Sanna kris-tendom» hade för 1700-talets svenska uppfattning även av naturen, och vid det energiska betonandet av Aristoteles' inflytande på Linné; i förra fallet utvecklar förf. närmast ett påpekande av Jöran Sahlgren, i det senare återgår hans uppskattning av Aristoteles på Elias Fries' »Botaniska utflykter», men i båda fallen har Hagberg betydligt fört tankarna vidare. Anmärkningarna om de stilistiska överensstämmelserna mellan Aristoteles och Linné äro slående. »Blomstrens biläger» är främst en skildring av vissa drag i miljön i Lund och i Uppsala. Olof Rudbeck d. y:s inflytande betonas mycket starkt, utan tvivel allt för starkt. Fint framhålles den unge Linnæus' medvetande om, att han i ungdomsarbetet »Nuptiæ plantarum» (Blomstrens biläger) bröt nya vägar, om han också — som den engelske forskaren Savage nyligen uppvisat — redan under skolåren av Johan Rothman invigts i Vaillants besläktade teorier om växternas sexualitet. Starkt betonas, i likhet med föregående forskare, att Linné som ung student i stora drag hade

de upptäckter färdiga, som sedan skaffade honom världsberömmelse. Redan den tjugofyraårige Linné talar om *methodus Linnæana*. Kapitlet »De lapska fjällar» skildrar främst Linnés första resa, medan det följande särskilt dröjer vid den mest berömda avhandlingen, »Systema naturæ», och nästa kapitel tecknar Linné, då han efter utlandsresan och vistelsen i Stockholm blivit professor i Uppsala. Kapitlet »Rikets provinser» skildrar vissa drag ur resorna på ständernas uppdrag. Förf. gör ej full rättvisa åt de berömda reseskildringarnas litterära värde. Något överdrivet är å andra sidan givetvis påståendet, att Linné här »skapade svensk geografisk och etnografisk forskning» (s. 125), och ännu mycket mer överraskande är det mer spirituella än sanningenliga meddelandet (s. 142), att han i de svenska landskapen »upptäckte något som egentligen var lika nytt och märkvärdigt, som vad hans lärjungar funno i de tropiska länderna» (!). Ett par kapitel ägnas åt Linnés botaniska exkursioner kring Uppsala och åt hans zoologiska, särskilt hans ornitologiska arbeten, där förf. med marknad förkärlek och kunskap gärna dröjer sig kvar.

Kapitlet »Philosophia humana» behandlar Linnés föreläsningar över dietläran, som framförallt ge en så utmärkt bild av hans egen åskådning liksom av tidens liv och vanor. Linnés naturuppfattning karakteriseras i kapitlet »Curiositas naturalis», där det fint konstateras, hurusom hos Linné ingen gräns finnes mellan det vetenskapliga konstaterandet och den estetiska hänförelsen och ej heller någon skiljelinje mellan skönhetskänslan och religionen. Linné talar om naturens åskådande som en försmak av den himmelska saligheten; men denna salighet fattas åter snarast som Aristoteles' *theoria* — här har man ännu ett vittnesbörd om den gamla svenska humanistiska bildningens påverkan från den hedniska antiken ej blott till formerna. Undersökningar, som här ginge på djupet, skulle vara av utomordentligt värde. I kapitlet »Arternas uppkomst» framhålles, att Linnés ursprungliga föreställningar i detta stycke undergingo en fortgående förskjutning. Redan i »Critica botanica» — sålunda strax efter första upplagan av »Systema naturæ» — gav han uttryck åt tvivel på riktigheten av sitt eget system, och i de sista upplagorna av »Systema naturæ» strök han den grundläggande satsen, att inga nya arter uppstå. Hagberg visar sig väl orienterad i den nyaste botaniska vetenskapliga litteraturen, som Arvid Uggla framhållit i sin recension i Linnésällskapets årsskrift 1939 (s. 127). Kanske har man att i detta grubbel över den vitala punkten i det stora systemet söka den djupaste, utifrån verkande orsaken till Linnés trots all glättighet otvivelaktigt växande disharmoni, till kastningarna mellan självupphöjelse och svårt missmod.

I kapitlet »Linnæi lycka» skildras å ena sidan självbiografiernas livsprogram, å den andra sidan det av Malmeström framhävda minnestelet över vännen Andreas Neandér, där livets verkliga storhet och värde så gripande tecknas; riktigt framhålles, att Linné även här röjer djupa motsatser i sitt väsen. I självbiografierna tecknar sig för övrigt Linné ännu mera pregnant än hans biografer hittills framhållit. — kanske Malmeström undantagen. Kapitlet »Nemesis divina»

analyserar de bekanta anteckningarna — det ofta djupt gripande, stundom bisarra och groteska testamentet till sonen — vilkas betydelse för uppfattningen av Linné riktigt reduceras något. Linnés starka beroende särskilt av den äldre grekiska uppfattningen av Nemesis betonas starkt, lika väl som hans lidelsefulla försök att även i det till det yttre mest tillfälliga söka en mening och ett sammanhang liksom i naturen. Hagberg meddelar för övrigt några notiser ur Nemesisanteckningarna, som tidigare ej publicerats. Kapitlet »Hammarby» återger slutligen miljön i Linnés berömda hem ända fram till de oändligt vemodiga dagar, då den gamle enligt Sparrmans berättelse »låter ibland leda sig ned i trädgården, fägnar sig åt örterna, men känner numera ingen».

Det är inledningsvis anmärkt, att Hagbergs bok är mycket subjektivt präglad. Det röjer sig markant genom åtskilliga illa avvägda uttalanden, av vilka ett par redan anförts. Hit hör också det allmänna omdömet om Linnés »författeri», att det är »vårt folks största historiska insats» — liksom om Linné ej vore stor nog utan dylika överord. Ej sällan har också förf. även i övrigt tagit alltför lätt på sin stora uppgift och försummat nödvändiga förstudier. Teckningen av Linnés studiemiljö är sålunda ytlig och ger en för ljus bild, som i mer än ett avseende säkerligen skulle överraskat Linné själv. Tydligast framträder denna bristande orientering i ett kort, men viktigt stycke, som skall giva den belysning Nils Linnæus' tillärnade utlandsresa år 1702 ger åt överensstämmelsen i intressen och konflikter mellan far och son. Visserligen rör det sig blott om några detaljer i fråga om Linnés ungdom, men dessa detaljer äro icke oviktiga och framför allt blottas här tydligast den bristande allmänna orienteringen. Det må därför vara tillåtet att även i en kort anmälan något utförligare dröja vid denna punkt, oaktat det fordrar ett par något omständliga citat. Förf. skriver (s. 21 f.): »Härav kan man draga en del slutsatser. När en småländsk bondestudent i Lund sommaren 1702 beslutar sig för att resa till Holland, måste han först och främst vara rätt välbärgad. Han måste för det andra ha en brinnande studiehåg. Ty en resa till Holland var vanskelig, när det stora nordiska kriget just fått sin första akt i gång. Man kan också bestämma arten av den unge studentens forskningsbegär. Varför ville han resa just till Holland? Han skulle ju läsa till präst och vid ortodoxa universitet i Tyskland utkläcktes svenska biskopsämnen. I det kätterska Holland — en reformert var på den tiden ännu farligare för lutheranerna än en katolik — undervisades i medicin och anatomi. Dit sökte sig Nils Linnæus. Det är ju egentligen egendomligt, att man ej tänkt på, att sonens passioner och konflikter i viss mån voro en upprepning av faderns erfarenheter.»

Av utlandsresan kan man emellertid ej sluta, att Nils Linnæus måste varit rätt välbärgad; denna tid peregrinerade många svenska studenter även av ytterst torftiga villkor, ofta som guvernörer eller præceptorer för adelns eller det förmögnare borgerskapets söner, stundom med stipendier eller enskild hjälp — detta är ju ett av de mest karakteristiska dragen i den svenska bildningens historia under

1600- och 1700-talen. Långt oftare än nu hade då Sveriges administratörer och officerare, präster och lärare långvariga utlandsstudier med i sin ungdoms utbildning. Av resans vansklighet kan man vidare icke draga någon bestämd slutsats om en brinnande studiehåg; en resa till Holland var denna tid ej mera vansklig än att flera svenska studenter gjorde den, och om studier i Holland denna tid voro försvårade, berodde ju detta på spanska tronföljdskriget och icke på det stora nordiska kriget, som ej »just fått sin första akt i gång» utan tvärtom för två år sedan avslutat denna akt, varunder vägarna till Holland delvis varit spärrade.

Från valet av Holland som studieort kan man vidare varken sluta sig till arten av Nils Linnæus' forskningsbegär eller hans passioner och konflikter eller veta, att han ville studera »medicin och anatomi», ehuru han »skulle läsa till präst». I Holland studerade ju svenska studenter, liksom andra, ojämförligt oftare humaniora än medicin. Och det kätterska Holland ansågs ju under stormaktstiden och fram till de reformertas emancipation i Sverige ej »farligare» för lutheranerna än att hundratals blivande svenska präster — främst »biskopsämnena» — där under denna epok längre eller kortare tid »läste till präst», det vill på den tiden i första hand säga studerade klassiska språk.

Förf. tillägger: »När det under höstterminen 1702 blev allt klarare, att på fred var ej att tänka, att folk och pengar skulle pressas fram, ingen visste hur grundligt och att all tanke på studiestipendier var en dåres dröm, så länge som Polens affärer stodo på spel, då vände Nils Linnæus tillbaka till Stenbrohult», o. s. v. Även detta är felaktigt. Skulle för det första den välbärgade bondsonen ha tänkt på stipendievägen redan inför utsikten av skatter och prestationer som han ännu ej sett? På ett annat ställe heter det för övrigt just om dessa skatter och utskrivningar, att smålandsbönderna ej hunno med att orera om eller intressera sig för dessa »kungens och stockholmsherrarnas agremanger»(!), som ej kunde »träffa närmelsevis så hårt som en misslyckad skörd». Konsekvensen är som synes ej särskilt utpräglad. Var Nils Linnæus åter ej välbärgad så var tanken på stipendier ej blott »en dåres dröm»; de kungliga stipendier, som ej utgingo i form av kost i Lund, voro ännu nästan intakta — i Uppsala utgingo de med sina fulla belopp ända till år 1710 — och jämväl understöd av enskilda förekommo, både av »i Polens affärer» invecklade statsmän och av förmögna brukspatroner och affärsmän i denna högkonjunktur för vår viktigaste exportnäring. Avser förf. slutligen med den mycket tänjbara vändningen »folk och pengar skulle pressas fram», att Nils Linnæus själv hade anledning att förmoda, det han skulle stickas in i knekthopen, så är härtill blott att anmärka, att studenternas obligatoriska enrollering började först år 1716.

Alla förf:s såsom självklara fakta framställda påståenden äro sålunda felaktiga — men dessa fel hade varit lätta att förebygga med hjälp av kända uppslagsverk med praktiska register och innehållsrubriker till tjänst för talangfulla författare. Det skall för övrigt ej förnekas, att Nils Linnæus kan hava velat bliva naturvetenskapsman, men detta framgår ej med någon säkerhet av en enda av de omstän-

digheter förf. anför som bevis för sin tes; det motsäges i stället i sin mån av det i annat sammanhang (s. 34) betonade faktum, att Linné säger sig hava som gosse ej haft tillgång till annat än »usla vägledare» i sina litterära botaniska studier.

Det är ingen tillfällighet, att det är just i teckningen av stormaktstidens politiska och kulturella miljö som förf. särskilt brister. Han har själv på ett ostentativt sätt meddelat läsaren, att han saknar möjlighet att objektivt betrakta denna epok — genom att ägna den diverse glåpord, t. ex. i bokens rent novellistiskt hållna, mycket konstruerade, men för den stora radiopubliken tydligt avsedda ingress. Dessa glåpord och tvärsäkra domar röja dock, bland annat, förf:s bristande kunskap om det han så pretentiöst och ringaktande söker karaktisera. Om förf. skall meddela allmänheten några generella omdömen om stormaktstiden, finnes ingen annan väg än att först — studera denna tid, dess ljusa och dess mörka sidor, icke annorlunda än han underkastat sig mycken möda t. ex. vid studium av fågelvärlden, innan han framställt sina meningar därom. Det ena området kräver besvärligt arbete liksom det andra. Högljudda och kategoriska domslut, som framläggas så att de inge den stora publiken den föreställningen, att de grunda sig på mödosam forskning och samvetsgrann prövning, medan de i själva verket icke göra det, bliva i stället fällande för förf. själv.

I bokens förord utvecklas värtaligt de önskvärda egenskaperna hos författaren till en uttömmande och tillfredsställande bok om Linné. En sådan bok »skulle kunna skrivas av en mycket lärd humanist, som var praktiserande läkare och i grund behärskade medicinens historia, som talade latin till vardags och var vetenskapligt fullrustad zoolog, botanist och geolog, som hade etnografisk forskning till hobby och under decennier bedrivit gedigna filosofiska och teologiska studier, som var litteratur- och människokännare, naturälskare och vandringsman och — last but not least — ett stycke poet»; förf. konstaterar att »någon som med rätta kan göra anspråk på att äga alla dessa kvalifikationer kommer sannolikt aldrig att finnas». Det djupt egendomliga och vemodiga är, att den långa listan på önskvärda kvalifikationer hos författaren av en biografi över en historisk personlighet av Linnés mått trots allt ändå är ofullständig. Förf. borde också vara — historiker.

Daniel Almqvist.

Pehr Wilhelm Wargentin.

— N. V. E. Nordenmark, *Pehr Wilhelm Wargentin, Kungl. Vetenskapsakademiens sekreterare och astronom 1749—1783*. Utgiven av Kungl. Svenska Vetenskapakademien. Uppsala 1939. 8:o. 464 s., ill. o. pl.

Naturvetenskapernas historia är ett forskningsområde, som ställer ovanligt stora krav på sina odlare. Å ena sidan fordras det tillräckliga

naturvetenskapliga insikter för att kunna förstå och utreda de äldre problemställningar och insatser, som skola behandlas, och å den andra kräves historisk skolning, vana vid historieforskningens metoder samt förmåga att sammangjuta sina upptäckter till en läsbar framställning. Som väl är behöva av naturliga skäl dessa båda fordringar på vetenskapshistorikern icke alltid vara lika väl tillgodosedda. När det gäller längre tillbaka liggande skeden, kan även en forskare, som till sin utbildning helt eller huvudsakligen är historiker, åtminstone i vissa fall våga sig på ett ämne av denna art. Om håg och fallenhet lämna sitt stöd, kan han enbart på grundval av sina skolkunskaper — i förhållande till de föreställningar, som även de stora vetenskapsmännen i äldre tider gjorde sig, äro dessa ju ingalunda att förakta — åtminstone hjälpligt arbeta sig in i de naturvetenskapliga tankebyggnader, som han yll undersöka. Men redan då man hinner fram till 1700-talet, befinner sig den moderna vetenskapen i så framskriden utveckling, att en humanist i regel måste resignera inför naturvetenskapliga specialuppgifter och överlåta dylika åt därför lämpade fackmän. För en våra dagars vetenskapsman vilken som helst ligger å andra sidan 1700-talet trots allt så fjärran och är så främmande, att han icke utan gynnsamma naturliga förutsättningar och goda förberedelser förmår sätta sig in i dess allmänhistoriska utveckling, föreställningsvärld och kulturliv samt i den särskilda metod, som måste användas vid behandling av historiskt källmaterial, tryckt och otryckt. Det måste vara en naturvetenskapsman av medfött historiskt intresse, tålmod till petiga arkivforskningar och vilja till inlevelse i det förgångna. Här i Sverige, där en av de viktigaste historiska insatserna under 1700-talet sker på vetenskapens fält, är behovet av forskare med denna dubbla utrustning inte minst iögonfallande. Av de icke alltför talrika sådana, som vi för närvarande äga, är prof. Nordenmark en av de flitigaste och mest oförtrutna.

Efter sina biografier över Anders Spole och Anders Celsius har Nordenmark nu fullbordat ett omfångsrikt arbete om P. W. Wargentin, vårt 1700-tals store astronom och statistiker. Boken är så mycket mera välkommen, som Wargentin genom sin ställning som Vetenskapsakademiens sekreterare under en lång följd av år stod i själva medelpunkten av det vetenskapliga och tekniska framåtskridande, som vårt land då upplevde. Den har därför också rönt äran att bli en av de tre minnespublikationer, som Vetenskapsakademien utgivit till firande av sin tvåhundraåriga tillvaro, och den gör verkligen såväl till innehåll som till sina mått och sin utstyrsel det högtidliga tillfället och det stora ämnet all heder.

Nordenmark är själv både astronom och försäkringsmatematiker och äger således utomordentliga förutsättningar att på bästa sätt kunna värdera Wargentins såväl astronomi som statistik. Det är vidare tydligt, att han av en givmild natur begåvats med vad som bland historiker brukar kallas arkivnäsa. Till det rika källmaterial, som han samlat här hemmåt, är han lyckosam nog att kunna lägga en imponerande rad Wargentin-brev, som han letat upp i snart sagt Europas alla hörn. Bland dessa fynd tilldraga sig de talrika brev till Albrecht von Haller, som tillhöra Stadtbibliothek i Bern, men numera genom författa-

rens försorg finnas tillgängliga i fotostatiska kopior på Vetenskapsakademien, särskilt stort intresse.

Stora delar av dessa givande källor meddelar författaren in extenso. Man förstår i det avseendet mycket väl hans kärleksfulla iver, men någon gång sker det kanske dock i alltför rikliga mått, så att den harmoniska avvägningen mellan citat och refererande framställning icke alltid blir den lyckligaste. Det hör emellertid till denne forskares väsen att hålla sig själv i bakgrunden. De personligt färgade exposéerna eller teorierna, de psykologiska subtiliteterna äro inte hans sak. Enkelt och rättframt lägger han fram sina fakta och ordnar han sina excerpter till en sammanhängande mosaik, som endast för den lättjefulle läsaren ter sig en smula översködlig, men bjuder den intresserade rika tillfällen till historisk njutning.

I bokens första avsnitt, den egentliga biografien, är det kanske framförallt fängslande att se, hur den politiska kris, som ledde fram till statsvälvningen 1772, avspeglar sig i Wargentins brev; ibland kan utvecklingen där följas så gott som dag från dag. Anmärkningsvärda äro också de bidrag, som Wargentin på ett par ställen lämnar till karakteristiken av Linné. I all sin erkännsamhet röja de också den kritiska blicken. Av Linné själv finnes här ett förut ej tryckt brev, en lyckönskan till Wargentins fästmö, som i sitt slag är ett litet mästerstycke av behagfull skämtsamhet och ett strålande prov på den med rätta beundrade linnéanska prosan.

Efter några kortare kapitel följer så som bokens kärna och medelpunkt skildringen av Wargentins framgångsrika arbete som astronom, framförallt tillkomsten av hans berömda tabeller för Jupitersatelliterna. Tyvärr var författaren därvid icke i tillfälle att utnyttja den tidigaste av Wargentins observationsjournaler annat än i en senare avskrift av dennes hand. Manuskript ha som böcker sina öden och originalet till denna journal befann sig, då författaren utarbetade sin framställning, ute på avvägar. Den som skriver dessa rader fick för kort tid sedan av en slump nöjet att som mellanhand föra det tillbaka till sin rätta förvaringsplats. Omedelbarare och rikare på detaljer är detta original i några punkter överlägset den något kortare och mera nyktert hållna avskrift, som stod till författarens förfogande. Nordenmark är emellertid nu redan färdig att i fackpressen behandla de nya fakta, som det återfunna manuskriptet kan lägga till vår kännedom om Wargentin som astronom. En mycket roande läsning även för icke-astronomen är Nordenmarks skildring av de stora internationella observationsföretagen i mitten på 1700-talet, vid vilka Wargentin organiserade Sveriges andel i arbetet. Hur lyser det inte av färgrik och livslustig rokokostil ur det brev, där den levnadsglade astronomen Fredrik Mallet berättar om, hur man i Uppsala observerade den märkliga Venuspassagen år 1761.

En minst lika svår uppgift som dessa astronomiska avsnitt erbjuder frågan om Wargentins betydelse som statistiker. Anmälaren, som i detta fall villigt erkänner sin inkompetens, har blott att konstatera, att författaren här som vanligt ger en rikt dokumenterad framställning.

Nordenmarks förtjänstfulla levnadsteckning får ännu större värde genom sina många nyttiga bilagor. Med särskild tacksamhet tager personhistorikern emot den däribland meddelade förteckningen över den stora samlingen av brev till Wargentin, som tillhör Vetenskapsakademien. Vid sidan av den katalog över den Bergianska avskriftssamlingen, som akademiens bibliotekarie dr Holmberg förut publicerat, få vi nu också en överallt tillgänglig förteckning över Wargentinbrevet, en arkivtillgång, som i allmänt historiskt avseende är av nästan lika stort intresse.

Axel Friberg.

Carl Fredric Mennander.

Den, som stannat vid Giuseppe Angelinis vackra marmormonument i Uppsala domkyrka över ärkebiskopen Carl Fredric Mennander (f. 1712, † 1786), har därvid icke kunnat undgå att tänka också på den person, över vilken värden är rest. Mennander var den andre i ordningen av de två från Finland bördiga män, som nått fram till den svenska kyrkans primat — den förste var Henrik Karlsson, Katarinas av Vadstena skyddsling, som satt på ärkestolen 1383—1408. Till kändedomen om Mennanders liv och personlighet har nyligen kommit ett nytt och viktigt bidrag från Finland, en av de många och stora historiska breveditioner, som där sett dagen. Det är *Brev från och till C. F. Mennander*, utg. av fil. dr Kaarlo Österbladh i Åbo, del 1 (Hfors, tr. Åbo, 1939. 8:o. 700 s.). Den ståtliga volymen utgör del 4: 1 i den skriftserie, som utges av Finska Historiska Samfundet.

Mennander var visserligen född i Stockholm men detta därför, att hans förädrar som krigsflyktingar kommit dit. Han tillhörde en gammal finsk prästsläkt med namn efter Männäis i norra hörnet av Egentliga Finland. Fadern, som vid sonens födelse var kyrkoherde i finska församlingen i Stockholm, placerades redan 1714 i Laihela, då Carl Fredric var 2 år, och sedan i Ilmola i Österbotten. Också började sonen sin bana som Åbostudent.¹ Emellertid vistades han i Uppsala längre tider åren 1733 och 1734. Återkommen till Åbo disputerade han, blev småningom adjunkt och erhöll 1746 professuren i fysik vid Åbo akademi.

Uppsalavistelsen blev för Mennander av livsavgörande betydelse, ty han gjorde där Linnæi bekantskap, blev hans lärjunge och förblev alltså en av linneanerna. M. var enligt Linnæus själv t. o. m. »den endaste, som med mig gått igenom alla 3 natursens widlöfftiga rikena». Även för den unge Linnæus var bekantskapen med Mennander av

¹ Om Mennander se, utom i texten ovan nämnda arbeten, bl. a.: Åbo universitets lärdomshistoria, del 3, 6, 7, 9; Handlingar ur v. Brinkman'ska arkivet, utg. af G. Andersson, 1 (1859), s. 247; A. Hultin, Det ekonomiska tidevarvet i Finlands litteraturhistoria (1910); dens., Svensk prosaväktalighets förstlingar vid Åbo akademi (i Hist. Tidskr. för Finl. 1921); Th. M. Fries, Linné, del 1, s. 126, 128, o. del 2, s. 10, 331, 383; Finska Kyrkohist. Samfundets Årsskr. 26 (1936); G. Suolahti, Finlands prästerskap på 1600- och 1700-talen (1927); G. Åsbrink o. K. B. Westman, Svea rikets ärkebiskopar (1935); B. Hildebrand, Kardinal Stefano Borgia och Sverige (i Lychnos 1937), s. 125.

vikt, ty denne »undsatte Linnæum med penningar för det Linnæus läste för honom *historiam naturalem*». Mennander förflyttades i Åbo 1752 till en teologie professur, nådde 1757 biskopsstolen och 1775 archiepiscopatet. Invald i den nybildade Vetenskapsakademien redan 1744 som nr 80 tillhör M. dess för tiden karakteristiska första uppsättning och är icke för intet i dubbel måtto efterträdare till Johan Browallius och kollega till Pehr Kalm. Teolog var Mennander i mycket ringa grad — som sådan betecknas han som supranaturalist eller snarare wolffian (Hultin) — teologien stod f. ö. i allmänt förfall i Åbo denna tid. Däremot tillhörde han den äldre upplysningen i så måtto, att han utan tvivel var en uppriktig kristen, fri från den gustavianska skepticismen. Mennander var emellertid framför allt naturvetenskapligt intresserad, tillhörde tidens nyttighetsskola och såg i hushållningsläran även ett stöd för gudaktighet och moral. Rent naturvetenskapligt sett ivrade han för växtanatomi och växtfysiologi samt ej minst för mineralogi. Som lärd är han dock polyhistor på ett sätt, som närmar honom till bröderna Bergius' typ, i det att han hade även ganska stora historiska intressen. Man ser det bl. a. av det bekanta minnesteatet över vännen Stiernman i Vetenskapsakademien 1766. Mennander var också Porthans beskyddare i Åbo. Som så många av tidens lärde var M. tillika en lidelsefull samlare av t. ex. böcker och växter, men särskilt av mineral. Därjämte samlade han porträtt i kopparstick.

Mennanders person och brevväxling ha, såsom Kaarlo Österbladh påpekar, länge varit föremål för uppmärksamhet. Redan 1878 publicerade Jonas Castrén i Historiallinen Arkisto, del 6, förteckning över hans i Kungl. Biblioteket förvarade korrespondens, vilken också registrerades i Elof Tegnér's handskriftsförteckning 1880. År 1898 utgav Svenska Litteratursällskapet i Finland Porthans brev till M. och Juho Rudolf Forsman (Koskimies) ingick i sin avhandling »Kaarle Fredrik Mennander ja hänen aikansa» (1900; utg. av Finska Kyrkohist. Samf.; saknas egendomligt nog i Setterwalls Sv. hist. bibliogr.) utförligt också på brevmaterialet. För rikssvensk publik blev M. mera känd, då Henrik Schück 1901 med inledning utgav »Fredenheims och Mennanders brefväxling i urval» (Sv. memoarer o. brev, 3), vartill kom Schücks uppsats i »Ur gamla papper», 7 (1905), om den nämnde Mennanders son, Carl Fredric Fredenheim. Slutligen utgav Svenska Litteratursällskapet i Finland 1914 Pehr Kalms brev till Mennander.

I sin brevinledning 1901 betonade Schück, att det utan tvivel skulle vara av värde att få hela Mennanders brevväxling utgiven. Det är detta som Finska Historiska Samfundet och dr Österbladh nu så lyckligt påbörjat med en första del; den andra, omfattande brev till M., utkom 1940; se nedan s. 310). I det utgivna bd 1 finner man nu breven från M. Härvid upptagas av 668 sidor text de 602 av breven från M. till sonen Fredenheim. De övriga korrespondenterna äro svärdottern Christina Elisabeth Fredenheim, född Hebbe, G. G. Adlerbeth, J. Bilmark, A. Fr. Cronstedt, E. Ekholm, Vetenskapsakademiens båda sekreterare Pehr Elvius och P. W. Wargentini, E. M. Fant, Sigfrid Lorentz Gahm, Gjörwell, Gustaf III, Linné, kyrkoherden och se-

dermera biskopen Johan Möller, rikskansleren greve Fredric Sparre, hovpredikanten J. Chr. Stricker, Daniel Tilas och Samuel Älf.

Att läsa breven från Mennander till sonen Fredenheim, för vilken han var den ömmaste fader, ger onekligen fackmannen stort nöje; däremot ha breven ej de egenskaper att en större publik kan påräknas. M. är i sina brev knappast någon överväldigande personlighet. Men han var ju en verksam och ingalunda obetydlig man, en verklig akademisk ledare i Åbo, därtill i många hänseenden ytterligt typisk för sin tid. Fri från världsliga intressen var den gode prelaten alldeles icke, han frågar efter priserna på portugisisk muskat och på pontak, han vill gärna ha en tunna med goda tyska äpplen, o. s. v., för att nu ta några exempel. Och han är mycket lycklig, när sonen gjort sitt rika gifte i handelshuset Hebbe vid Skeppsbron — också därför, att nu behöfde han själv ej punga ut med så mycket som förut till den i dylika avseenden krävande ättlingen. En och annan gång förråder sig hos Mennander en humoristisk läggning, ibland blir högvördigheten t. o. m. drastisk i uttrycken (»med det aaset, som nu förestår hushållet, kommer jag i längden icke till rätta», 1774). Stort utrymme i breven ta uttrycken för hans samlarmani. Än är det den lärde bokkännaren, som vill ha Missale Aboënsé, än och ofta ordar han om sin samling av kopparsticksporträtter och söker få den kompletterad. Det är kännetecknande, att han står i bokbyte med Bengt Bergius. Alldeles särskilt ivrar M. för ökande av sin mineralsamling. Sonen, för vars adlande fadern livligt intresserade sig, skaffade också mineral från de mest skilda håll och drog härvid nytta även av de förbindelser han förvärfvade sig i Söderns soliga länder, i Italien. Redan i början av 1783 stod sålunda Fredenheim i brevväxling med biskop Antonio Bernardino Gürtler, den neapolitanska drottningens biktfader, en vän till Björnståhl och Frederik Münster (jfr Andreasens edition av Münsters »Tagebücher»). Samma år omtalas även F:s förbindelse med påven, Pius VI. Från Gürtler skaffade F. mineral till fadern, bl. a. från Vesuvius. Förbindelsen med påven sågs med viss skepsis av Fredenheims då ärkebiskoplige fader. Sålunda skriver Mennander ironiskt i juni 1784: »Jag tycker mig se din vänskap med Påfwen växa til den högd, at, om du icke wore af annan religion och annat stånd, du wäl kunde blifwa en annan Trolle eller Johannes Magnus.» Även eljest sökte M. något dämpa sonens ohejdade förtjusning över förtroligheten med den romerska hierarchien. Breven bidraga intressant till den svenska urkundsutgivningens förhistoria och historia, därvid kompletterande P. O. von Törnes redogörelser i Historiallinen Arkisto 22: 2 och i Finsk Tidskrift 1911. Det gäller här bl. a. bidrag till C. G. Nordins och Magnus von Celses samlingar, alltså bullariet och de blivande Scriptoras och diplomatariet. Klart speglar sig i breven Mennanders trofasta kärlek till Finland, även efter det han vid 63 års ålder med tvekan emottagit förflyttningen till ärkestolen i Uppsala. Så t. ex. skriver han 1785 angående Finland: »Jag sätter värde på alt det, som påminner lefnaden på den orten.» I Uppsala blev, typiskt nog, naturvetenskapsmannen Torbern Bergman hans »redeligaste wän» (s. 530).

Dr Österbladhs välkomna edition är mycket omsorgsfullt gjord. Med tacksamhet annoterar man, att titel, förord, anmärkningar och register äro tvåspråkiga, alltså också på svenska. Ett och annat i registret kunde, som ju nästan alltid är fallet, varit annorlunda. Registret är sålunda gjort på det ganska vanliga sättet, att det omfattar de i texten uttryckligen angivna namnen men ej mera. Detta medför nu, att Görtler icke omtalas i registret, när han (såsom vanligen) står blott med sin biskopstitel, samt att Pius VI ej är med alls, ty i breven står blott »påven». Biskop Johan Möller är glömd i registret. Trädgårdsmästare Lundberg var säkerligen den bekante ämnessvennen i Vetenskapsakademien Petter Lundberg (se Carin Lindskog, Clas på Hörnet, 1932). Den »bror» Lundberg i Stockholm, som eljest omtalas, har ej fått någon titel, men kallas i varje fall i ett av breven (1768, s. 87) kommissarie. Dessa smärre inadvartenser hindra ej, att registret, som omfattar också orter, är mycket nyttigt

B. H—d.

Gustaf III och hans rådgivare.

I sin framställning av »Riksdagen under den gustavianska tiden» har Georg Landberg givit en fördjupad analys av Gustaf III i förhållande till den svenska riksdagen, varigenom ett nytt, mera nyanserat ljus kastades över konungen som politisk personlighet och över hans konsekventa strävan fram emot det mycket starka kungadömet och slutligen mot enväldet. I viss mån ett komplement till denna författningshistoriska utredning föreligger nu i Folke Almén's 1940 ventilerade gradualavhandling *Gustaf III och hans rådgivare. 1772—89. Arbetsätt och meningsbrytningar i rådkammare och konseljer* (Upps. 1940. 8:o. 423 s.). Till Landbergs skarpa och klara analys av tidens allmänna författningsteorier liksom av konungens egna politiska idéer och tendenser, sedda mot denna bakgrund, när visserligen icke Almén upp. Hans inledning om rådet i den frihetstida diskussionen ger ej nödigt perspektiv. Kapitlet om Gustaf III:s politiska åskådning vid tiden för tillkomsten av 1772 års författning ger nog också mindre, än vad man kunde ha skäl att vänta, och i det följande saknar man något försök till analys av denna åskådning i dess vidareutveckling. Förf:s styrka ligger på annat område. Vad han framför allt givit är en särdeles grundlig, instruktiv och vederhäftig framställning av ej blott det gamla riksrådets befogenheter, verksamhetsformer och alltmer sammankrympande arbetsområde intill dess slutliga avtynande och upplösning utan också och icke minst av den faktiska, under mer eller mindre oregelbundna former arbetande rådgivarkretsen kring Gustaf III:s person, dess och rådets förhållande till konung och riksdag samt inställning till tidens stora politiska frågor. Förf. har använt ett omfattande källmaterial ur offentliga och enskilda arkiv, som han med gott omdöme utnyttjat. Givetvis har han också haft betydande föregångare, vars forskningsresultat han kunnat tillgodogöra sig, men till vilka han synes intaga en självständig ställning. Någon gång tycks

hans uppgift ha blivit mera refererande. Så t. ex. är redogörelsen s. 266—270 för Gustaf III:s och rådets förhållande till tryckfrihetsfrågan endast ett koncentrat av Odhners framställning av samma sak (Sveriges polit. hist. under Gustaf III:s regering, 1, s. 270—280). På en icke oväsentlig punkt anmäler förf. här emellertid en från Odhner avvikande mening, nämligen att rådet icke, som denne anser, »hyst ljus-skygga betänkligheter», velat upphäva tryckfriheten och införa censur, utan att det i stället var Gustaf III som, trots en viss reformvänlig fraseologi, genom 1774 års förordning snarare påbörjade tryckfrihetens upphävande än återställde densamma. I det stora hela ger väl Alméns avhandling inte någon förändrad bild av Gustaf III som politisk personlighet. Den är emellertid väl ägnad att ytterligare belysa och accentuera det självrådigt diktatoriska i hans hållning till regeringen som till riksdagen, liksom hans därmed sammanhängande olust att söka borteliminera splittringen och oredan i regeringsarbetet. Det är ur denna synpunkt intressant att iakttaga hans bristande intresse för det märkliga uppslag till en rådets ombildning till verklig regering, som fram-lades av Liljencrentz åren 1785—86 i tre betydelsefulla memorial, vari denne faktiskt föregriper 1840 års departementalreform. Dessa memo-rial äro förut väl kända i den statsvetenskapliga litteraturen. Almén säger sig dock i olikhet mot tidigare förf., som behandlat desamma, framför allt A. Forssell och H. Olsson, ha starkare framhävt deras centrala moment: förslaget att tillskapa ministrar, som på en gång skulle vara förberedande, föredragande och stå i spetsen för var sin förvaltningsgren samt tillika vara skyldiga att ge konungen råd och bil-da konselj. Konungen var emellertid ingalunda hågad att se sakkunskap och auktoritet förenade i en av verkliga ministrar bestående rådkrets. »Utvecklingen gick», som Almén sammanfattar det, »icke mot en ord-nad departementalstyrelse utan emot ett kungligt ingripande från fall till fall genom särskilda förtroendemän eller för ändamålet tillskapade organ.» På ett annat område åter kommer genom Alméns utredning Gustaf III att framträda på ett personligen mer initiativrikt sätt än t. ex. hos Odhner, nämligen i fråga om mildrandet av strafflagens be-stämmelser om dödsstraffet. Medan rådet sökte slingra sig undan ett klart ståndpunkttagande, och, när det av konungen tvingades därtill, gjorde det, liksom riksdagen, i mer konservativ riktning, ville konungen gå mer radikalt humanitärt fram. Almén anser honom därvid påverkad av de nya och epokgörande straffrättsprinciper, som Beccaria förfäk-tade i sitt bekanta, till svenskan år 1770 översatta arbete »Dei delitti e delle pene». Inskränkningen av dödsstraffet gav Gustaf III som bekant en ej blott humanitär utan också nationalekonomisk motivering. Almén citerar hans ord, att »ett människolivs förökning i staten vore en gäva svår att mista».

Ur personhistorisk synpunkt är Alméns avhandling givetvis värde-fullast genom den ytterligare belysning, som där ges åt Gustaf III:s på motsatser så rika personlighet. Samme man, som i en mängd fall ville inskränka dödsstraffet, lär i ett upprört ögonblick ha fällt det ordet, att han »kunnat döma rådet från sina huvuden», därför att det, visser-ligen i höviska former, oåtsport hemställt om riksdagens sammankal-

lande. I Gustaf III:s väsen förenades i bisarr motsättning ett vekt hjärta och ett överkänsligt sinne med en despotisk vilja. Jämvikt i temperamentet, lugn sans i omdömet svek honom, alltmer som åren gick. Därför kunde han varken bli den milde landsfader eller den allsväldige regent, som han egentligen ville vara.

Beth Hennings.

Clas Julius Ekeblad och Stola.

— William Karlson, *Ett svenskt herremanshem på 1700-talet*. Clas Julius Ekeblads inventarium över Stola 1796 (Lund, Gleerups 1940; 4:o. 180 s. pl. Häft. kr. 8:—).

Det är ett smakfullt och samtidigt tidsbelysande arbete antikvarien vid »Kulturen» i Lund, fil. dr William Karlson, givit oss med *Ett svenskt herremanshem på 1700-talet*. Det är det redan av Linné och Tessin lovprisade västgötagodset Stola skildringen har till föremål, närmare bestämt dess bohagsbestånd enligt ett inventarium från år 1796. Intresset för detta Stola är intimt förknippat med och beroende av den släkt, som under omkr. 300 år byggde och bodde där. Släkten Ekeblads från far till son nedärvda pietet för fäderna och det förgångna, dess samlarnit och energiska upptecknarverksamhet ha berikat vårt kulturarv i flera avseenden. Greve *Clas Julius Ekeblad* (1742—1808) var inte ättens mest betydande medlem, men han var den flitigaste samlaren och skribenten och den siste Ekeblad, som residerade på Stola. Under hans tid där uppgjordes inte mindre än fyra lösöreförteckningar över Stola och övriga Ekebladiska gårdar; ett dylikt inventarium från 1796 är som redan nämnts det centrala i dr Karlsons intressanta bok. Efter Clas Julius Ekeblads död skingrades först arkiv och bibliotek, av vilka dock det värdefullaste nu är sammanfört i Riksarkivet och de tre stora centralbiblioteken, längre fram (1879) även bohaget på Stola, som då stått obehott i många år.

Här skall inte närmare diskuteras detta inventarium från 1796 (det finns bland de Ekebladiska papperen i De la Gardieska arkivet i Lunds Universitetsbibliotek), Karlsons utmärkta kommentar till detta och andra därmed sammanhängande problem. I stället några personhistoriska randanmärkningar, som alltså ligga mera i periferien i förhållande till bokens ämne.

Den inledande personhistoriska avdelningen, »Ekebladarna till Stola», är nog inte helt lyckad men inte heller direkt svag. Man saknar för mycket, även sådant som man tycker borde varit självskrivet, bokstavligen talat. När författaren sålunda ganska ingående sysselsätter sig med Clas Julius E:s gemål, grevinnan Brita Margaretha Horn — dotter till riksrådet greve Adam Horn och alltså sondotter till den store Arvid Horn — och nämner, hur greve Clas Julius sörjde hennes bortgång (1791), borde väl författaren också ha omtalat, att hon tog livet av sig genom dränkning i Tidan nedanför länsresidenset Marieholm. Den olycklige maken var då landshövding i Mariestad. Hennes olycksöde var nog f. ö. en ärftlig historia: mo-

dern, grevinnan Anna Catharina Meijerfeldt, var under många år sinnessjuk. När författaren vidare begagnat sig så mycket av de Ekebladska papperen i det De la Gardieska arkivet, hade det väl inte skadat att på något sätt nämna, att greve Clas Julius genom sitt möderne var kusin med arkivets skapare, greve Jacob De la Gardie, liksom med Axel von Fersen d. y. och Gustaf Mauritz Armfeldts gemål, grevinnan Hedvig Ulrika De la Gardie. Det finns många beröringspunkter och trådar dessa släktingar emellan, och mycket blir åtskilligt klarare, när man känner till släktskapen. Likaså hade författaren kunnat tala om, när den Ekebladska ätten utgick, åtminstone på svärdssidan (1827, med en kusinson till greve Clas Julius); ättens sista kvinnliga medlem, född Ekeblad, avled 1833, och kusinsonens änka, den sista, som bar namnet Ekeblad, först 1864. Detta får räcka. Kanske kan man i sammanhanget dock passa på att påpeka, att den gamla oriktiga uppgiften om felande introduktion för ättens friherrevärdighet (1711) rättats av Elgenstierna i tillägget till hans ättartal: introduktionen ägde rum 1713.

Carl-Gustaf Thomasson.

Carl XIV Johan.

— Torvald T:son Höjer, *Carl XIV Johan*. Den franska tiden (Sthlm, Norstedts 1939; st. 8:o. 496 s. pl. 7 kart. Häft. kr. 15:—, inb. kr. 18:—).

— Alma Söderhjelm, *Carl Johan*. Ett karaktärporträtt (Sthlm, Bonniers 1939; 8:o. 437 s. pl. Häft. kr. 15:—, inb. kr. 18: 50, halvfr. bd kr. 21:—).

Det torde höra till de mera anmärkningsvärda sällsyntheterna nuförtiden, att ett omfattande vetenskapligt arbete, som bygger på ett synnerligen rikt och svärbemästrat material, mötes av en enhälligt och oreserverat gillande, för att inte säga rosande »kritik». Så har emellertid varit fallet med docenten Torvald Höjers *Carl Johan*. Anmälaren har för sin del i mängden av recensioner ej kunnat uppspara ens en enda detaljanmärkning, och att försöka belägga något misstag, om så endast av formell art, skulle troligen bli ett lika besvärligt som tidsödande arbete (t. o. m. de eljest ofrånkomliga tryckfelen tyckas lysa med sin frånvaro). Det skulle verkligen ha haft sitt intresse, om verket i fråga framträtt som gradualavhandling, så att man fått höra, vad en öpponent kunnat ha att invända. Jag misstänker dock, att en mildare och mindre systematisk granskning inte tar mycket fel i sin höga uppskattning av detta verk.

Om Bernadotte-Carl XIV Johan har det skrivits åtskilligt, som bekant, även när det gäller hans öden före ankomsten till Sverige, vilka utgöra ämnet för docent Höjers lärda undersökning. Med rätta och på ett föredömligt sätt understryker författaren Nils Forsells utmärkta och i viktiga punkter vägledande forskning på området. Men trots detta och — i första hand — trots författarens unika och privilegierade ställning vis-à-vis utnyttjandet av det Bernadottes-

ka familjearkivet (B. F.), avtvingas man återigen en oförställd beundran för det sätt, på vilket han förvaltat sitt uppdrag. Beträffande B. F. bör man också erinra sig, att det i flera avseenden inte är så rikt givande, som mången kanske föreställer sig, då stora delar av detsamma huvudsakligen bestå av officiella eller officiösa aktstycken, som därtill i ganska stor utsträckning redan föreligga i tryck. Vidare saknas där för detta arbetes vidkommande allt primärmaterial för tiden före den 7 februari 1794 (då Bernadottes marsch mot höjderna just började) samt för flera perioder senare, då han på grund av sina kända schismer med Napoleon var utan ämbete. Självfallet har det dock varit av den allra största betydelse för Höjers uppgift. I samband härmed bör även nämnas författarens energiska utnyttjande av de arkivaliska möjligheterna utanför det kungliga arkivet — Public Record Office i London, arkiv och bibliotek i Paris med Archives Nationales och Bibliothèque Nationale i spetsen och ett flertal sådana i Tyskland på icke mindre än 13 platser. Detta torde bättre än någon utläggning ådagalägga omfattningen av författarens arbete med till största delen obearbetat primärmaterial.

Om olika sidor av Carl Johans levnad och tid föreligga ju en mängd specialarbeten av högt värde. Försöken före Höjer, även de mest ambitiösa av dem, att lämna en sammanfattande och kronologisk framställning av »stamfaderns» historia äro däremot alla mycket bristfälliga; förutsättningarna för en något så när allsidig och adekvat biografi ha ej heller funnits. Först med Höjers bok ha vi fått en noggrann, i alla avseenden tillfredsställande monografi över tills vidare Bernadottes franska tid. Två följande volymer skola enligt förlagsnotisen behandla den svenska tiden, alltså kronprinsen, respektive konungen. Man undrar bara, hur författaren skall kunna pressa in allt material i två band. Det måste bli bastanta volymer, när man tänker på de rikt flödande källorna under denna tid, alltifrån det dramatiska förspelet till tronföljarvalet 1810. I det nu föreliggande bandet upptar sålunda Bernadottes första 31 år, fram till våren 1794, av skäl som ovan berörts endast 24 av bokens nära 500 sidor. Vi få hoppas på dubbelband (ändå digra!) för varje period.

Höjers bok om Bernadottes franska tid ger sålunda troligen allt, som rimligen kan begäras. Mera behöver egentligen ej sägas. Det är lönlöst att försöka framhålla något särskilt, några bestämda kapitel eller avsnitt, då allt är så jämnt, så välöverlagt och dokumenterat. Ett referat skulle bara bli en enda lovsång, och det är ju litet enformigt. Stilen är likaså klar och redig, kanske en aning högtidlig och formalistisk — »tyckas hava vållat» (s. 168) är väl t. ex. litet tungt även för den, som i övrigt ingalunda förfäktar revisionistiska åsikter. Men sådant är ju lappli och nämnes endast för kuriositetens skull.

Till sist skulle man önska, att ett verk som detta bleve översatt till åtminstone något av de stora kulturspråken, när nu sådant låter sig göra. Vidare att det vederbörligen beaktades och lästes av publiken härhemma — den lilla bokälskande och bokläsande minoriteten sålunda — men publiken är nu en gång dessvärre oberäknelig och ofta irrationell i sina reaktioner.

Professor Alma Söderhjelm har vid det här laget en rik — kanske alltför rik — litterär produktion bakom sig. Hon besitter, som var man vet, en synnerligen mångsidig, konstnärligt betonad begåvning, därtill omfattande kunskaper och stor livserfarenhet. Till yrkets är hon egentligen historiker, vilket kanske inte alla veta. Hon har skrivit många läsvärda saker i sitt fack, men den mest hovsamma och höviska kritik kan inte, om den inte vill hemfalla åt slappt medhålleri, underlåta att beivra vissa uppenbara brister i professor Söderhjelmns historiska författarskap. Detta låter kanske allvarligt för författarinnan, men man har till att börja med all anledning misstänka, att kritiken minst av alla berör henne själv. Av sina senare historiska arbeten att döma läser hon nämligen aldrig den kritik hon får. Hon säger måhända med skalden: »Men det roar mig att måla så. Arabesken är en ranka, som en stel pedant ej kan förstå.» En sådan inställning har emellertid sina vådor, när det gäller en historisk framställning, som vill göra skäl för namnet.

Alma Söderhjelmns senaste historiska arbete, *Carl Johan* — med den originella underrubriken »Ett karaktärsporträtt» — är, som det föregående redan antytt, en produkt på gott och ont. Hon har en levande och frisk stil, kombinationsförmåga (endast alltför livlig ibland), nya och intressanta synpunkter på förut till synes genomforskade områden. Kapitlet »Drottningen» i denna bok ger sålunda inte så litet nytt till karakteristiken av den lilla godmodiga och lustiga Désirée och är nog det bästa ur rent historisk synpunkt. Författarinnan har här på ett lyckligt sätt förstätt att göra sin stora beläsenhet i fråga om den franskspråkiga litteraturen och enkannerligen memoarlitteraturen fruktbärande. Mycket annat värdefullt och nytt, stimulerande och underhållande finnes i denna Carl Johansbok, som dessutom fått en alldeles ovanligt förnäm illustration.

Alla dessa förtjänster dragas tyvärr ner av påtagliga formella brister, vartill komma mängder av onödiga slarvfel och inadvartenser och åtminstone en fullständigt barock hypotes, som inte ens behöver vederläggas i en facktidskrift. Den rör sig kring »kungamakaren» Mörner och förspelet till tronföljarvalet 1810 och går i stort sett ut på, att mordet på Fersen i juni detta år skulle ha inspirerat Mörner till hans aktion i Paris och sedan bestämt hela utgången av valet (s. 218 ff.). Hypotesen är omöjlig redan av kronologiska skäl. I sin bok om Döbeln häromåret råkade professor Söderhjelm snudda vid samma händelsekomplex och är även där låt oss säga föga lycklig i sina formuleringar.

Professor Söderhjelmns bok utkom samtidigt med docent Höjers. Vem som vann och vem som förlorade på en jämförelse kan man väl knappast vara i någon tvekan om. Att slutligen i samband med denna författarinnas historiska arbeten efterlysa personregister är, såvitt all erfarenhet hittills visat, egentligen en överloppsgärning.

Carl-Gustaf Thomasson.

Berzeliusporträtt.

I dr Arne Holmbergs lilla vackert utstyrda bok om Berzelius' ikonografi (*Berzeliusporträtt*, 1939, 52 s., 35 textillustrationer, 32 pl., utg. av Kungl. Svenska Vetenskapsakademien) får man en fångslande inblick i hur samtid och eftervärld återgivit den store kemistens ingalunda vackra men dock imponerande yttre. Ej blott de resultat som framgå av den kritiska sovringen av materialet och som ange, vilka av bilderna som för de olika skedena måste anses vara mest karakteristiska, äro av intresse. Även undersökningen i sin helhet intresserar i den mån den ger en inblick i hur hög grad ett internationellt behov framträtt av att framställa nya porträtt av Berzelius med de risker det ofta inneburit för ett gradvist förvandlande eller en barbarisering, som arkeologen skulle säga. Man måste vara författaren tacksam för den lärdom boken ger om behovet av kritisk forskning även på ett så i tiden närliggande område som detta.

Endast för en begränsad del av materialet kan undertecknad självständigt bedöma den lämnade framställningen. Det är i fråga om medaljerna. Här kan man nog på en och annan punkt komma ett steg längre än förf. Ämnet har f. ö. sitt säregna intresse, då Berzelius säkert är den ende svensk, som porträtterats av den tidens båda främsta inom reliefporträttkonsten, den dåmera i Berlin verksamme österrikaren Leonhard Posch och den mera kände fransmannen David d'Angers. Poschs bild är från 1822. Tyvärr synes Holmberg beträffande denna för mycket litat på Nils Sjöbergs i hans bok om läkarporträtten (I, s. 15) framlagda, illa dokumenterade uppfattning, att den skulle kopiera en elfenbensmedaljong av okänd konstnär. Holmberg säger: »Efter denna [elfenbensmedaljongen] skulle Sèvresfabriken under Berzelius' vistelse i Paris år 1819 ha gjort en avgjutning i porslin.» Här har Holmberg ändrat den obestyrkta uppgiften hos Kahlbaum,² att detta skulle ägt rum 1820. Emellertid synes det utan tvivel förhålla sig så, att den verkligen befintliga Sèvresbilden (i Berzeliusmuseet) är kopierad efter Posch. Ett exemplar av den nämnda elfenbensmedaljongen finnes även i Berzeliusmuseet. Hur denna bild förhåller sig till Poschs är ej lätt att säga. Möjligen är den helt oberoende av den poschska bilden (yngre? Sjöberg säger utan åberopande av skäl »från slutet av 1810-talet»). Man måste emellertid utan tvivel förutsätta, att Poschs bild är gjord ad vivum. Berzelius besökte Berlin 1822 och talar själv i brev om hur »jerngjuteriet» låtit göra en liten »vaxbasrelief för att gjetas i tackjern liksom Gahns medailon» (H. G. Söderbaum, Jac. Berzelius, II, 1929, s. 276 f.). Posch var f. ö. onekligen van vid att få göra direkta modellstudier på ett ännu mera namnkunnigt klientel (Napoleon, Goethe, för att endast nämna några). I Vetenskapsakademiens Berzeliusmuseum förvaras f. ö. Poschs origi-

¹ Bl. a. citeras Berzeliusart. i Biografiskt lexikons 2:a uppl. som stöd. Det åberopade stället omtalar i själva verket Sèvresbilden som en kopia efter Posch.

² Vorbemerkung s. VI i H. G. Söderbaum, Berzelius' Werden und Wachsen (1899).

nalmodell. Som hans vana lär ha varit har Posch även här använt rött vax på blå skiffer. En annan originalmodell av Posch, till hans bild av brukspatronen Wilhelm Hisinger, bevaras enligt Sv. Porträttarkivets index på Skinnskattebergs bruk. Av Poschs hand finns f. ö. även ett porträtt av Crusell, Berzelius' resällskap i Tyskland 1822. Detta berättigar till en datering av Crusell-bilden till detta år (jfr Wahlstedt i Numismatiska Meddelanden XXIX, s. 80, där, med tvekan, datum lästs som 1828).

Ett tillägg kan f. ö. göras för Berzelius-bilderna. Känd och även omtalad av Holmberg är den böhmiske farmaceuten Batkas lilla medaljbild av Berzelius, utförd i selen (det av Berzelius upptäckta grundämnet). I det brev där Batka omtalar denna nämner han även en liten byst, vilken han gjort av Berzelius. Finns den ännu kvar?

Av stort värde är en anteckning av den svenskbördige medicinprofessorn C. A. Rudolphi i Berlin i dennes katalog över naturforskaremedaljer, Index numismatum, i vars första upplaga 1823 det å sid. 20 heter om Poschs bild »effigiem illi viri simillimam exhibens mihi est», i andra upplagen (1825; s. 11) ändrat till »amici effigiem simillimam referens mihi est».

Beträffande nästa medalj i ordningen, den av W. Kirchner, kan framhållas, att den ej är präglad på det kungl. myntverket i Berlin utan på den under generalwardeinen (ej direktören) vid detta G. B. Loos stående privata medaljpräglingsofficinen.

Även vid den medaljong som David gjorde i samband med sin 1835 tillkomna byst av Berzelius kan det vara skäl att dröja. Holmberg uppger, att den var avsedd att ingå i Durands serie av medaljonger över berömda män. Bakom denna uppgift ligger emellertid en hopblandning av fakta, som lett till införandet i den svenska numismatiska litteraturen av en obefintlig medalj över Berzelius. På ett av exemplaren av medaljongen finnes enligt uppgift inskriften: »Eck et Durand». Davids medaljong finnes beskriven av H. Kluyskens i arbetet »Des hommes célèbres dans les sciences et les arts, et les médailles qui consacrent leur souvenir». Till den av Kluyskens lämnade beskrivningen av den anmärker B. E. Hildebrand i sin »Minnespenningar öfver enskilda svenska män och qvinnor» (1860) s. 346, att den säkerligen är gjuten. Kluyskens hade nämligen upptagit den under rubriken »frappés». Hildebrand upptager bl. a. av den anledningen ej medaljen. Hans efterföljare som beskrivare av de enskilda medaljerna B. Hycckert och V. E. Lilienberg ha emellertid ej varit så rigorösa vid begränsningen av sitt ämne utan ha velat medtaga medaljen och gått tillbaka till Kluyskens för att få måttuppgifter men därvid råkat få dem som gälla den därefter beskrivna medaljen av Kirchner, d. v. s. 41 mm., och av beskrivningen låtit förleda sig att anse fransidan slät och försedd med den berörda inskriften och därmed fastslagit den som tillhörande Durands serie (Numismatiska Meddelanden XVII, 2, s. 130 ff.), en uppgift som Holmberg som sagt bibehållit. I själva verket har hos »Eck et Durand» åtminstone en del av Davids medaljonger blivit gjuten (se H. Jouin, David d'Angers

I—II, 1878, som f. ö. innehåller intressanta, av Söderbaum okända meddelanden om Berzelius' vistelse i Frankrike på 1830-talet).

Till slut kan framhållas att den av Erik Lindberg 1926 utgivna vackra medaljen knappast kan sägas vara »synbart influerad» av Qvarnströms medaljbild 1854. Den synbara influensen tycks mig otvetydigt komma från ett annat håll, från David d'Angers, en förmodan som f. ö. konstnären själv muntligen bekräftat.

Medaljv bildningarna hos Holmberg äro ingalunda alla av god kvalitet (se fig. 14 och 15). Medaljfotografering är icke en lätt sak och endast goda fotografier ge goda reproduktioner.

Nils Ludvig Rasmusson.

Johan Henrik Munktell.

Släkten Munktell intager i den svenska industrihistorien en bemärkt plats på flera olika områden. Den äldre grenen, som stammar från personhistorikern prosten J. F. Munktell, utgivare av Västerås stifts äldre herdaminne, ägnade sig sedan åt järn- och stålfabrikation genom ett så känt företag som Eskilstuna mekaniska verkstad (Munktells mekaniska verkstads-a.-b.). Den yngre linjen åter, Grycksbrogrenen, är, som man redan av namnet förstår, den som skapat det berömda Grycksbo pappersbruk i Dalarna. Ända sedan 1717 och i fem generationer har denna släktgren varit fäst vid bruket i fråga, ett sällsynt exempel inom affärsvärlden på bibehållen tradition. Även denna gren har emellertid ett historiskt inslag genom rättshistorikern docent Henrik M. i Uppsala.

Den andre av Munktellarne på Grycksbo, bergsrådet Johan Jacob M. (1774—1847), hade i sitt gifte med Eva Gahn sonen brukspatron *Johan Henrik Munktell* (1804—1861). Han förenade sin praktiska gärning med konsten och är sålunda berömd som pianist; år 1859 blev han invald i Musikaliska akademien. Till att börja med hade han tagit kansliexamen och tjänstgjort i Finansdepartementet men 1836 övertog M. genom köp Grycksbo av fadern. Dessförinnan hade han emellertid för sin utbildnings skull fått resa också i utlandet. Nyligen har en pietetsfull gärd ägnats hans minne, då hans dotterdotter fröken Valborg Olander, Selma Lagerlöfs vän, låtit till trycket befordra *Brev från J. H. Munktell till hans far bergsrådet J. J. Munktell & Grycksbo bruk. Skrivna under två utländska resor 1828—1830* (Sthlm 1939. 8:o. 190 s., pl.). Den typografiskt prydliga boken är tryckt i 200 ex. på papper från »J. H. Munktells Pappersfabriks Aktiebolag, Grycksbo», såsom sig bör.

Att publicera äldre reseskildringar i berättelse- eller brevform är ej sällan en vansklilig sak. Särskilt då det rör utlandet, få dylika rapporter ofta en ytlig och konventionell prägel. Den unge kunglig sektern Johan Henrik Munktells Europabrev kunna icke heller göra anspråk på varken särskilt litterär eller alltför märklig historisk karaktär, men de berätta enkelt och rättframt, ibland livligt, om de miljöer

han får studera och de människor han möter. Naturligtvis ser man särskilt spåren efter hans tvenne stora livsintressen, det industriella för pappersfabrikationen och det konstnärliga för musiken.

Professorn Bertil Boëthius, vars monografi om Grycksbo inom kort väntas och med stort intresse emotses, har godhetsfullt låtit anmäla- ren taga del av ett par kapitel (i korrektur), som röra J. H. Munktell. Man ser härav, att hans utlandsresor infalla vid en brytningstid i fråga om pappersfabrikationens teknik, nämligen övergången från de out- vecklade äldre handpappersbruken till maskinbruket. På ett sätt, som naturligtvis är ännu intressantare för den, som närmare känner denna tekniks historia, redogör Munktell i breven till fadern för alla nya er- farenheter. Det var ej sällan förenat med stora svårigheter att få någon klar inblick i det nya, ty besöken i fabriker kunde av ägaren med- vetet gestaltas till en hastig genomgång och man vakade ej sällan svart- sjukt över tillverkningshemligheterna. Munktell studerade bl. a. i Rhen- trakten, Holland och Frankrike samt besökte även England.

En livlig bild av M:s musikintresse ge breven. Han uppsökte i Berlin Franz Adolf Berwald samt umgicks i den judiska musikerfamil- jen Mendelssohn. Då han en gång hört Felix Mendelssohn spela, så- som han tyckte, ytliga musikstycken tillsammans med sina syskon, be- gärde Munktell att få »höra Felix spela ensam och alfvarsammare sa- ker». Nästa dag fick han sitta i fem kvart allena med Felix, som bl. a. utförde tvenne stora sonater av Beethoven och sin egen »nyaste, ännu ej utskrifna violinkvartett». Munktell skriver: »Denna stund glömmet jag aldrig.» I Paris upplevde brevskrivaren på nära håll julirevolutio- nen 1830 och ger verkningsfulla detaljer från striderna — han var från sitt »kammarfönster au courant des affaires».

I fråga om återgivande av 1800-talstext anser anmäla- ren för sin del att det hade varit förmånligt att normalisera genom att nedbringa de stora bokstävernans antal; det noggranna återgivandet i övrigt av förlagan bidrar däremot förmånligt till tidsfärgen. Bibliotekarien Nils A f z e l i u s har biträtt utgivarinnan, bl. a. vid utredigering av per- sonregistret.

B. H—d.

Tobak och tobaksfabrikörer.

I sitt berömda presidietal i Vetenskapsakademien den 29 april 1749 om »Sverige i sit ämne och Sverige i sin upodling» berörde Olof (von) Dalin också tobaken. Denna blev, sade han, icke bland allmogen begärlig förrän under drottning Christinas regering. Han tillade en anekdot: »En tid tilförne, då et fartyg strandade på Halländske kusten och Bönderne fingo se Tobaks-rullar, togo de dem för snören eller rep, at dermed binda boskap.» Denna ört, sade Dalin, »som sedermera förtårt så store penningar, begynner nu likväl växa öfver hela landet».

För den, som intresserar sig för tobakens historia i Sverige, har redan förut icke saknats litteratur. Utöver denna har emellertid ett stort arkivmaterial utnyttjats i den senaste sammanfattningen på om-

rådet. Det är Arne Munthes välskrivna och värdefulla *Tobakens och tobakshandlingens historia i Sverige*, utgörande sidorna 11—221 av boken *Svenska Tobaksmonopolet 1915—1940*, minnesskrift utgiven med anledning av Svenska Tobaksmonopolets tjugofemåriga verksamhet den 1 juni 1940 (Sthlm 1940. 8:o. 536 s., ill.). Munthe skildrar först, hur tobaken i början av 1600-talet kom till Sverige; det tidigaste kända exemplet är från uppsaliensiska studentkretsar 1629. Redan 1641 tillgreps man monopolform, i det att Söderkompaniet då erhöll privilegium på tobaksimporten till Sverige. Utvecklingen vacklade sedan mellan monopol, ständigt stört av smuggling och smyghandel, samt fri försäljning. Njutningsformen var ännu blott piprökning och snusning. När Nya Sverige tillkom, förbands med kolonien också försök till tobaksplantager. På Carl XI:s tid återinfördes 1662 monopol för ett konsortium; arrendet erhöll husgerådsmästaren Anders Andersson Drakensköld. Bland kontraktörerna voro även generaltullförvaltaren Wilhelm Drakenhielm och den bekante Börje Olofsson Cronberg. Förf. påtalar i detta sammanhang det ödesdigra förhållandet, att personer inom den centrala finansförvaltningen drevo omfattande privat affärsverksamhet. Magnus Gabriel De la Gardie blev konsortiets beskyddare, med en hederlig (eller ohederlig) vedergällning av 1,000 riksdaler pr år, varjämte han även eljest erhöi ekonomisk vinst av företaget.

Den förste tobakshandlanden (i minut) i Sverige var troligen holländaren Jan van der Hagen, som behöll sina privilegier till 1671. Man hade redan en krävande publik. »Gud förbjude, att jag med mig haver elakt gods, som finnen ej smakar, då får jag med dem en fanens låt», skrev inspektoren Simon Berg, kompaniets utskickade till Finland. År 1670 överläts tobakskompaniet åt hovkamreraren Jonas Österling, som dock slutligen ekonomiskt stupade på kuppen. Intressant skildrar förf. kungagunstlingen Zacharias Rehnbergs sätt att intränga sig in i ledningen, medan företaget ännu var lukrativt, samt Österlings tragiska öde. En episod med riksänkedrottningen Hedvig Eleonora och hennes son monarken själv såsom ansvars- och penningutkrävande makter har förmedlats av Österlings anteckningar och ge en levande situationsbild av »den obarmhärtigt redofordrande reduktionskonungen» (s. 60 f.). Munthe omtalar även den begynnande inhemska tobaksodlingen och tobaksindustrien. En av pionjärerna, holländaren Petter Mynder, har fått sitt namn bevarat i »Petter Mynders backe» på Södermalm i Stockholm.

I kapitlet om den inhemska tobaksodlingens genombrottstid kommer Munthe in på Jonas Alströmers initiativ och merkantilismens syn på tobaksfrågan. Förf. berör också S. G. Hermelins presidietal i Vetenskapsakademien 1773 och dess uppgifter om tobaksodlingen. I själva verket intresserade man sig i akademien redan långt tidigare för tobaksplantering från olika synpunkter. Uppsatser i ämnet inflöto i akademiens Handlingar 1749, 1750 (jfr mitt arbete om Vetenskapsakademien, s. 579) och 1753, även i senare årgångar som 1778 och 1786. Den diskussion, med »jembförelse emellan jordens bruk til tobaks-plantering eller annan cultur», som förf. berör (s. 79), har tidigare refere-

rats också av J. W. Arnberg i hans klassiska »Anteckningar om frihetstidens politiska ekonomi», som även eljest på många ställen kommer in på tobakens historia. Linné glädde sig under Västgötaresan med tidens typiska merkantilistiska åskådning över tobaksodlingens ökning (jfr Fries, Linné, 1, s. 335).

Personhistoriskt viktigast i Munthes framställning äro partierna om tobaksfabrikörer (s. 80 ff., 114—127). Petter Dimanders tobaksspinneri, redan före hans tid privilegierat (1727) och beläget på Kungsholmen i Stockholm, är ett av de kända äldre företagen. Kanske kunde det ha påpekats som socialhistoriskt intressant, att Johan Olof Wallin blev svärson i huset. Redan P. Dimanders far var tobaksfabrikör och hans syster blev gift med tobaksfabrikören Johan Bucht. Fem av deras sex döttrar (Bucht) gjorde förnämliga partier med respektive överjägmästaren Carl Henric von Hamm, landshövding Jacob Daniel Lange, statsrådet greve Gustaf Fredric Wirsén, hans bror vice amiralen Carl Johan af Wirsén samt den rike bryggaren och brukspatronen Henric Hartman. Den Suell-Kockumska familjedynastien i Malmö innehade en framstående ställning bland tobaksfabrikanter. Än mer berömd blev Norrköpingsfirman Swartz, som i 159 år och under fem släktled tillhörde branschen. Vidare nämner Munthe bl. a. de ryktbara affärshusen Ljunglöf och Rettig. Då fabrikör Knut Ljunglöf 1920 avled, efterlämnade han en av de största förmögenheter, som funnits i Sverige. Det skulle föra för långt att här gå in på förf:s skildring också av tobakshandlandena, bland vilka han särskilt dröjer vid några klassiska Stockholmsaffärer. Senare redogör han för »cigarrens genombrott» vid 1800-talets mitt och cigarrettens segertåg. Såsom redan påpekats ger översikten i sin helhet en mängd nytt historiskt material och är från många olika synpunkter instruktiv att läsa samt kulturhistoriskt roande. Att Uppsala-professorn J. Franck, som utgav den första skriften i Sverige om tobaken (1633), i texten fått sitt förnamn återgivet med latinsk genitiv (Johannis) är väl en olyckshändelse, inspirerad av facsimilet bredvid nämnda sida.

B. H—d.

Örebro Nikolaikyrka.

Genom sin undertitel »Konsthistoriskt inventarium» har det stora verket Sveriges Kyrkor tydligt kungjort efter vilka synpunkter det upplagts och vilka intressen det är ämnat att tillgodose. Det hindrar emellertid ej att även företrädare för andra intresseriktningar ha skäl att med glädje ta del av nyutkommande delar. Detta gäller, som flera gånger förut i PHT påpekats, inte minst personhistorien. Särskilt äro naturligtvis de stora kyrkorna i Sveriges centrala bygder givande i detta avseende. En sådan är Örebros Sankt Nikolai kyrka, nyligen beskriven i Närkes-avdelningens bd 1, h. 1: *Örebro stads kyrkor* (Sthlm 1939. 8:o. 155 s. ill.) av Erik Lundberg och Bertil Waldén. Då nedan några önskemål framställas, som vid

studiet av denna beskrivning uppstått, är att märka att de gå utanför verkets ovan antydda planläggning och därför ej äro att fatta som en kritik mot författarna, vilka lagt ned mycket arbete även på det här behandlade området. Däremot skulle säkerligen ett utvidgande av det principiella program för Sveriges Kyrkor, som antydes av verkets undertitel, om en sådan ändring av ekonomiska skäl låte sig göra, hälsas med glädje av alla historiskt intresserade.

Som även annars brukar vara fallet vid skildrandet av en kyrkas konsthistoria och inventarier är det i Örebro delen huvudsakligen tre kategorier av personer som träda fram: konstnärer, donatorer och gravlagda. Av dessa är den sistnämnda, f. ö. till stor del sammanfallande med den näst sista, den ojämförligt viktigaste. Det måste beklagas, att i volymen om Örebrokyrkorna utrymmesskäl synas ha stått hindrande i vägen för meddelande av hithörande inskriptioner i sin helhet. I stället hänvisas till tidigare publikationer. Ej heller ha förekommande anväpn omtalats (Lewenhauptska graven) eller förklarats (landshövding Carl Falkenbergs, † 1697). Hänvisningar lämnas visserligen till tidigare litteratur, men då denna ej är så lätt tillgänglig, är det att beklaga, att man ej varit i stånd att upplåta det ringa merutrymme, som skulle krävts för att man skulle haft materialet samlat på ett ställe. Den personhistoriska kommentar, som lämnas till gravminnena, är ofta av knappaste slag. Med ringa arbete skulle i flera fall nyttiga uppgifter kunnat meddelas, uppgifter ofta av betydelse för kyrkans historia ur vidare aspekter. Man står sålunda flera gånger frågande inför gravläggandet i Örebrokyrkan av personer, vilkas meddelade titlar och data ange verksamhet på annat håll i landet. Men fastän förklaringen, oftast jordinnehav i Närke, många gånger är enkel, hade det ej skadat om den meddelats — i ett fall, då titeln generalprost användes, var vederbörande kyrkoherde i Örebro. Bäst hade varit, om inventariet kapitlet i likhet med arkitekturkapitlet sammanhållits med några förklarande rader här och var, som på ett intresseväckande sätt kunnat förklara sambandet mellan kyrkans minnesmärken och stadens och bygdens historia. Varför sökte landsbygdsadeln gravställen i en stadskyrka? Hur kommer det sig, att just under Carl IX:s tid och tiden närmast därefter gravläggningarna äro så påfallande talrika i Sankt Nikolaikyran? Dylika frågor skulle det varit tacknämligt att få besvarade.

Till slut några detaljpåpekanden.

Griparnas grav. Denna gravsten med årtalet 1533 och tvenne alliansvapen, varav det kvinnliga är ett tydligt Gripvapen, är med någon tvekan attribuerad till paret Åke Johansson (Natt och Dag) och Ingeborg Nilsdotter (Grip). Här torde man kunna uttala sig med större säkerhet. Det andra, starkt slitna vapnet är utan tvivel verkligen ett Natt och Dag-vapen. Hjälmprydnaden säger oss detta. Därtill kommer, att Natt och Dag-vapnet kan framställas utan egentlig reliefbehandling. Sköldens delningsskura skulle kunna vara det enda som något höjer sig över ytan. Vidare är att märka, att ingen annan kvinnlig medlem av Gripläkten än Ingeborg Nilsdotter (Grip) vid den tid, som årtalet 1533 anger, var gift med en adelsman, vars

vapen kunde passa på hjälmprydningen. Troligen är väl gravstenen ej tillkommen förrän vid hustruns död 1553.

En gravsten från 1565 bär namnet Laurentius Keipher i en latinsk vers. Keipher uppgives ha varit kyrkoherde i Örebro. Så anges även i herdaminne, dock utan anförande av något skäl härför. I sin nyligen publicerade utredning om Närkespräster under reformationstiden (PHT 1937 s. 59 f.) har Morsing ej upptagit honom. Just vid den angivna tidpunkten synes en viss möjlighet finnas att placera honom i längden.

Lars Olofssons till Vassbro (bör enligt J. Stårck, Stårckska släktboken, 1, 1924, sid. 2, vara identiskt med Västbro i Bro socken, Värmland) gravsten anges (s. 104, not 2) ha ett vapen med en stork. I teckningen å s. 105 kan emellertid något sådant ej urskiljas, väl däremot å den större avbildning, som meddelas av J. Stårck, a. a., s. 5 (= stork med orm i näbben). Svårt är även att få överensstämmelse mellan beskrivningen av vapnen å Georg Blancks hustrus gravsten s. 104, not 4, och teckningen å s. 105. Den nämnde Georg Blanck har av Joh. Wahlfisk, Nikolaikyrkan i Örebro (Meddelanden från Nerikes fornminnesförening, 1, 1896, s. 47), säkert med rätta identifierats med den 1599 till biträdande ståthållare i Viborg utsedde Georg Blanck. Identifieringen bestyrkes i viss mån av Carl Carlsson Gylenhielms uppgift om mannen (HH 20, s. 315 f.), att han haft ett adeligt gifte i Närke. Tydligt är det den sålunda åsyftade hustrun (Catharina Magnusdotter), vars gravsten finnes kvar i Nikolaikyrkan. Tyvärr är hennes släktnamn obekant.

Stadsskrivaren Joh. Pedersson Rudbecks hustru Christina Boose uppgives enligt gravstenen vara död 1670 eller 67 år efter sin man. Elgenstierna har den sannolikare uppgiften 1620. Hon var nämligen född 1557. Gravstenen har möjligen en 2:a i form av ett Z. I flera fall kan man förmoda att uppgifter blivit förvanskade vid renoveringar. Å överkommisarien Johan Nordenfeldts huvudbaner (s. 126) uppgives, att han avlidit redan vid 19 års ålder. Elgenstierna har för den 1676 födde mannen det vida rimligare dödsåret 1725, som det säkerligen ej finnes anledning att betvivla.

Ståthållaren å Örebro slott Jost Kursell nämnes s. 69, säkerligen med orätt, riksråd.¹

I denna recension är ej tillfälle att närmare ingå på de nyheter, som det i beskrivningen över Nikolaikyrkan framlagda personhistoriska materialet kan bjuda på. Endast en liten korrigering till Elgenstierna skall nämnas. Hovstallmästaren friherre Carl Carlsson Sparres († 1672) gravsten finnes i Nikolaikyrkan, varför de nya ättartavloras uppgift att han begravts i Fasterna kyrka förefaller oriktig.

Nils Ludvig Rasmusson.

¹ *Red:s tillägg:* Carl IX:s rådslängd finns ingenstädes alldeles klarlagd. Jost Kursell var emellertid med säkerhet icke riksråd; jfr N. Edén, Den svenska centralregeringens utveckling... 1602—1634 (1902), dens. i HT 1901, s. 207. Icke heller synes Kursell ha varit hertig Carls furstliga råd. Om rådslängd jfr ovan, s. 203.

Till anmälan i förevarande årgång av Personhistorisk Tidskrift föreligga bl. a. några särskilt viktiga och framstående personhistoriska arbeten, som under vanliga förhållanden skulle här utförligt ha behandlats. Under hänvisning till det, som ovan s. 237 sagts, måste red. tyvärr inskränka sig till att i all korthet påpeka dessa värdefulla böckers tillkomst, i förhoppning att läsaren själv måtte söka sig till dem.¹

Professor Nils Ahnlunds senaste stora arbete *Axel Oxenstierna intill Gustav Adolfs död* (Norstedt 1940, 753 s., personreg.) är sålunda den svenska historiska litteraturens hittills viktigaste och främsta politikerbiografi. Ingen svensk, som gör anspråk på att äga historiskt intresse och bildning, kan undgå att med största glädje och tacksamhet ta del av denna grundlärd, välskrivna och fängslande, i alla avseenden upplysande och djupt inspirerande monografi, ett verkligt *monumentum aere perennius* både med tanke på föremålet och författaren. Från personhistorisk synpunkt må framhållas bl. a. kapitlen om ätten Oxenstierna samt den lärrika och fängslande teckningen av »Fränder och flyktingar», skildrande också den svenska emigrantadel i Sigismunds Polen, som i själva verket omfattade många av Axel Oxenstiernas närmaste släktingar. Författarens intima kännedom om det vidlyftiga och svårbehandlade källmaterialet samt hans kända förmåga av fint nyanserad personkaraktistik gör även t. ex. kap. »Anima regni» (det kungliga kansliet) till ett av bokens mest njutningsrika. Här möta Johannes Messenius, Petrus Petrejus, m. fl. De avsnitt, som skildra Axel Oxenstierna såsom generalguvernör i Elbing, ha högaktuellt intresse — det rör ju bl. a. Danzigfrågan — och giva en sällsynt levande bild av den svenska stormaktens uppgångsperiod. Vad Oxenstierna själv beträffar, ger Ahnlund hans bild på verkligt mänskligt och sant vetenskapligt sätt. Det är ingen banal panegyrik, utan en djup och fin analys samt ett äkta porträtt, som här framställas. Denna bok är tillika en nationell tillgång i dessa Europas och världens krigs- och orostider.

Justitierådet Birger Wedberg har kompletterat sitt tidigare historiska arbete om Högsta Domstolen med ett nytt sådant, *Konungens Högsta Domstol 1809—1844* (Norstedt 1940, 613 s.), sålunda skildrande Karl Johansepoken. Även detta arbete är utomordentligt läsvärt och lärrikt. Särskilt vill jag i denna tidskrift påpeka de mönstergilla biografierna över tidens 42 justitieråd, skrivna med stor historisk och biografisk förståelse och skicklighet. De giva oss på ett sätt, som ofta är lysande, just *människan*, denna svårdefinierbara och alltid delvis ogripbara varelse — detta kan ej skattas nog högt. Författaren har sålunda här lyckats att med undanskjutande av en äldre periods starkt konventionella och därmed ofta ohistoriska betraktelsesätt giva de biograferades olika egenskaper på ett vis, som är så mycket mera tilltalande, som det tillika ofta är roande. Utom J. E. (Nibelius) Palmsvärd, N. W. Marks von Würtemberg

¹ Notisavdelningen nedan, s. 281—312, är skriven av B. H—d.

och Gabriel Poppius, vilka förf. tidigare så förtjänstfullt behandlat, möter man här t. ex. Mathias Rosenblad. Även höga domare kunna behöva förströelse och avkoppling. Justitierådet Erik Wilhelm Bredberg fördjupade sig på dödsbädden i Marlitts roman »Tant Cordulas hemlighet», där hjältinnan påminte honom om en gammal ogift faster till hans fru. »Då han kände slutet nalkas», heter det i en av Wedberg anförd skildring, »tog han farväl av sin omgivning, och när detta var gjort begärde han sin roman och läser faktiskt ha läst ut densamma, innan han för alltid slöt sina ögon.» — Justitierådet Wedbergs förklaring (i förordet), att han nu tar farväl av Högsta Domstolens historia, är det enda i boken, mot vilket läsaren allvarligt opponerar.

— Den stora serien *Svenska folket genom tiderna*, red. av E. Wrangel (†), A. Gierow och Bror Olsson (jfr PHT 1938, s. 170 ff.) har avslutats. Av densamma ha senast utkommit *bd 4: Den yngre Vasatiden* (1939, 415 s.), *bd 5: Den karolinska tiden* (1939, 414 s.), *bd 8: Karl Johans-tiden* (1939, 415 s.), *bd 9: Vid 1800-talets mitt* (1939, 435 s.), *bd 10: Kring sekelskiftet* (1939, 431 s.), *bd 11: Det nya århundradet* (1940, 431 s.), *bd 12: De senaste årtiondena* (1940, 430 s.), *bd 13: Översikts- och registerband* (1940, 433 s., med bl. a. personreg. till *bd 1—13* samt ort-, bild- och sakreg. till *bd 2—13*). Serien utmärkes såsom förut av bl. a. ett sällsynt intressant bildmaterial samt medarbetarskap av många välkända fackmän på olika områden. Varje band innehåller inledande politisk översikt men eljest är urvalssynpunkten närmast den brett kulturhistoriska.

Inom matrikellitteraturen föreligger också ett särskilt viktigt tillskott i komminister Gunnar Ekströms stora verk *Västerås stifts herdaminne, I: Medeltiden och reformationen. 1: Västerås stad* (1939, 776 s., personreg.). Den, som på nära håll sett författarens förtärande flit och grundliga forskningar samt erfarit hans glödande kärlek till ämnet, har ej svårt att framhålla vikten och betydelsen av detta nya herdaminne. Av dylika publikationer behandlande medeltiden är detta hittills det viktigaste genom sitt moderna och genomförda utnyttjande av svenskt urkundsmaterial och av Vatikanarkivets skatter. Man har diskuterat, huruvida förf. offrat för mycket utrymme åt den *allmänna* skildringen av de ledande personerna i stiftets historia. Det måste härvid påpekas, att i den mån det rör rikshistoriskt intressanta figurer, det i varje fall är väl förståeligt, att förf. velat lämna läsaren en något mera ingående levnadsteckning än eljest. Västerås' stift med Bergslagen har ju på sin tid spelat en särskilt betydelsefull historisk roll. Med glädje erfar man, att förf. arbetar vidare på detta herdaminnes fortsättning.

Memoarlitteraturen har glädjande nog åter riktats med en ny del av det på sitt sätt klassiska verk, som härrör från Carl XIII:s gemål: *Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok, 8: 1807—1811*, översatt och red. av Cecilia af Klercker född Lewenhaupt (Norstedt 1939, 905 s., personreg.). Betydelsen av just denna del ligger framför allt i, att den omfattar finska kriget samt tronföljarfrågornas tid.

Carl Augusts val, hitkomst och död samt den franske marskalkens införlivande med Sverige och dess gamla konungahus, hans förvandling från Bernadotte till Carl Johan och hans debut i Stockholm äro händelser, vilka förvisso äro särskilt intressanta att se belysta av den äldre dynastiens sista drottning.

— *Svenska Porträttarkivet, del 2* (omslagstitel). *Index över svenska porträtt 1500—1850 i Svenska porträttarkivets samlingar, bd 2*, utg. av S. Strömbom. Medarbetare: E. E:son Ugglå, Boo v. Malmberg och Lennart Sandberg. Red.-sekr.: Märta Upmark-Landegren (Nordisk Rotogravyr 1939, 986 s., bild 577—1152). Denna del avslutar det personhistoriskt oumbärliga uppslagsverket och omfattar bokstavskombinationen L—Ö.

Släktforskning.

— En viktig händelse inom svensk släktforskning är, att landsarkivarien i Göteborg fil. dr Gustaf Clemensson låtit utgiva *Personregister till V. Örnbergs Svensk Släktkalender och Svenska Attarial*, årg. 1—14, 1885—1908 (1939, 482 s.). Detta är nu vårt viktigaste genealogiska register näst efter registret i Elgenstiernas ättartavlor.

— Ella Heckscher, *Sex kapitel om släktforskning*. Kort handledning för amatörer (Bonnier 1939, 87 s.). Rör arkivorganisation, kyrkoböcker, bouppteckningar, mantalslängder, jorde- och domböcker, ger korta anvisningar rörande släktforskning för särskilda stånd och klasser, notiser om genealogiska samlingar och uppslagsböcker; bilaga: förteckn. rörande lands- och länsarkiv samt arkivdepån i Visby.

— Sven A. Rydberg, *Handledning i släktforskning* (1938, 19 s.; Samf. för hembygdsvård, Småskr. nr 1). — Nils Holmberg, *Hembygdsforskning i landsarkiven* (1940, 20 s.; Samf. för hembygdsvård, Småskr. nr 8).

— *Släkten Colliander i Sverige och Finland*. Personhistoriska och genealogiska anteckningar, under medverkan av Gunnel Colliander utg. av Elof Colliander (1939, 333 s., ill., personreg.). Förnämlig monografi över den kända, gamla småländska prästsläkten Colliander och den finländska släkten med samma namn; det torde vara samma släkt från början men sammanhanget kan ej till full evidens utredas. Släkten synes härstamma från Kullagård i Växjö landsförsamling. Uppställningen är gjord tabellvis. Släkten har bl. a. ett kinesiskt inslag (Anne-Marie C. g. m. jur. dr Tcheng Sean Yang). Biblioteksbanan representeras, utom av förf., även av fil. dr Selma Colliander i Lund (vars mor var dotter till biskop Thomander). Justitieborgmästaren i Göteborg Fredrik C. (1827—1914) är en av släktens mest bemärkta medlemmar, liksom hans son rådmannen Ernst C. (1867—1938). Till finländska grenen hör bl. a. genealogen, bisko-

pen i Kuopio, sedan i Nyslotts stift Immanuel C. (1848—1924), som utgivit ett finskspråkigt herdaminne.

— Nat. Beckman, *Mina anor. Ett genealogiskt försök* (1939; 96 s.; Genealogiska Föreningens släktböcker, 3). Rör, utom släkten Beckman, bl. a. släkterna Linnarsson, Warodell, af Bjerken, Salander, de Carnall, m. fl.

— Arvid Hedberg, *Släkten Hedberg från Edsvära i Västergötland* (1940; Genealogiska Föreningens släktböcker, 4).

— Ernst Ludvig Larsson, *Några Västgötsläkter i registerform* (1938, 158, reg.; till stor del allmogegenealogi; den typografiska uppställningen besynnerlig; bl. släkter t. ex. Wersén, Nylöf, Westlin, Cedermark, Mollerstedt, Kjellander, Elfström).

Kyrkohistoria.

— Toni Schmid, *Birgitta och hennes uppenbarelser* (Gleerup 1940; viktig monogr. av medeltidsspecialist).

— H. Cnattingius, *Den centrala kyrkostyrelsen i Sverige 1611—1636* (Diakonistyr. 1939; P. Kenicius, Johannes Bothvidi, Laurentius Paulinus Gothus, Johannes Rudbeckius, Bartholdus Stephani, Ericus Erici Sorolainen).

— D. Lindquist, *Studier i den svenska andaktslitteraturen under stormaktstidevarvet med särskild hänsyn till bön-, tröste- och nattvardsböcker* (Diakonistyr. 1939; Haquinus Ausius, P. Brask, C. C:son Gyllenhielm, Catharina Gyllenstierna g. Meck o. Fitinghoff; Maria Christina Gyllenstierna, Andreas B. Hasselqvist, Mårten Helsing, O. Kolmodin, Uddo Laurentii, Johannes Peträus, Beata Sparre g. m. Clas Bonde, H. Spegel, J. Svedberg, Peter Olofsson Warnmark).

— N. Odenvik, *Lars Ulstadius. En pietismens banerförare i fångenskap för sin tro och några av hans medkämpar* (Förl. Fildelfia 1940, Andreas Ulstadius, Petter Schæfer, Johan Gezelius d. y. Lars Sergerholm, Olof Ulhegius).

— S. Kristofersson, *Psalmboksförslagen av år 1765—67 och 1793* (Diakonistyr. 1939; P. Högström, J. Fr. Kryger, O. Celsius, O. Collring, S. Bælter, prosten Luth, Uno v. Troil, E. M. Fant, Christopher Dahl).

— A. Norberg, *Den kyrkliga väckelsen i Skara stift under förra hälften av 1800-talet* (Diakonistyr. 1939; Andreas Knös, Magnus Warelius, Th. Weidman, C. J. och Gustaf Knös, Sv. Lundblad, P. H. Odhner, J. Sundblad, J. Kjellander, P. E. Lundén, Casper och Fredrika Ehrenborg, Leonard Gyllenhaal, C. J. Schönherr, J. O. Hoof, Mårten Landahl, Pehr Nyman, J. A. Butsch, Johan Jungner).

— Thure P:son Wärendh, *Tegnér och teologien. Idéhistorisk undersökning* (Diakonistyr. 1939; även om E. G. Geijer).

— E. Newman, *Gemenskaps- och frihetssträvanden i svenskt fromhetsliv 1809—1855* (Gleerup 1939; J. C. Berger, C. A. Bergman, G. Broomé d. ä., Stephan Creutz, Betty Ehrenborg, J. H. Ekendal, P. M. Elmblad, Chr. E. Fahlcrantz, P. Fjellstedt, David Forssell, Mathilda Foy, H. B. Hammar, F. G. Hedberg, P. F. Hejdenberg, L. W. Henschen, H. O. Holmström, A. E. Knös, P. Palmqvist, Emilia Petersen, W. Rappe, H. Reuterdahl, C. O. Rosenius, H. Schartau, C. W. Skarstedt, J. Ternström, B. Wadström, J. G. Wahlström, Anders Wiberg, P. Wieselgren, C. F. af Wingård).

— H. Pleijel, *Från fädernas fromhetsliv* (Diakonistyr. 1939; släkten Phase, Olaus Petri, Henrik Hammarberg, Herman Schröder, Zacharias Björkners, biskopar i Lund från Rydelius till Billing).

— Tor Andræ, *Den gamla prästgården*. Studier och minnen (Lindblad 1940; bl. a. om N. Söderblom, Em. Swedenborg, J. O. Wallin, S. Kierkegaard, P. Wikner och P. P. Waldenström; livfullt skildrar förf. sina ungdomsminnen från Linköpings stift och Uppsala).

— [Festskrift] *Till Gustaf Aulén* ¹⁵/₅ 1939 (1939): Y. Brilioth, Birgitta som religiös personlighet; Hj. Holmquist, Från regeringsformen till Rosenius; A. Johansson, Anteckningar till Waldenströms teologi; R. Josefson, Andreas Knös om Voltaire och encyklopedisterna; S. Kjällerström, Laurentius Petris De officiis.

— En ny serie *Samlingar och studier till svenska kyrkans historia* (Diakonistyr.), hittills: 1. *Herman Schröders levernesbeskrivning*, utg. av H. Pleijel (1940); 2. *Svenska förarbeten till kyrkoordningen av år 1571*, utg. av S. Kjällerström (1940); 3. *Olaus Svebilus intill ärkebiskopstiden* av Folke Peterson (1940).

— *Kyrkohistorisk Årsskrift*, se nedan s. 300 f.

Vetenskapsakademien.

Vetenskapsakademiens 200-årsjubileum 1939 högtidlighölls bl. a. genom utkommande av flera historiska minnesskrifter, utgivna av akademien. På officiellt uppdrag av akademien tillkom *Kungl. Svenska Vetenskapsakademien. Förhistoria, grundläggning och första organisation* av Bengt Hildebrand (1939, 672 s. text + s. 673—885 med noter, bilagor, m. m.; personreg.). Kap.: Vetenskapsakademiernas uppkomst; De äldre svenska förutsättningarna för Vetenskapsakademiens stiftande; Vetenskaps societeten (i Uppsala); Mårten Triewald, ekonomiförfattarna, det allmänna svenska kulturläget under 1720- och 1730-talet; akademistiftelser och akademiplaner under 1730-talet, riksdagen 1738—39 och den närmaste miljön för Vetenskapsakademiens grundande; Vetenskapsakademiens instiftande och stiftare; Vetenskapsakademiens karaktär, striden med Svenska tungomålsgillet och kungl. stadfästelsen av grundreglerna 1741, akademiens organisation, inval, skrifter och samlingar. Arbetet söker visa akademiens plats i den europeiska striden mellan två akademiideal (universalakademien och specialaka-

demien): den svenska Vetenskapsakademien var länge främst en praktisk-ekonomisk akademi på naturvetenskaplig grund; dock verkade den samtidigt för svenska språket samt genom t. ex. åminnelsetal för biografins utveckling (jfr ovan s. 150—153, 156). Arkivmaterialets sakligt otillfredsställande beskaffenhet (bristande protokollsserier m. m.) har orsakat bokens disposition: organisatoriskt går den till omkr. 1741, men genom meddelade biografiska skizzer över stiftarna (Linné, A. J. von Höpken, M. Triewald, Jonas Alströmer, Sten Carl Bielke, C. W. Cederhielm) och hela den först (1739—41) invalda ledamotsuppsättningen söker förf. ersätta nämnda brister, ge längre historiskt perspektiv (in i gustaviansk tid) och därmed riktigare uppfattning av akademiens karaktär, verksamhet och betydelse. Bland de omtalade led.: Polhem, Swedenborg, Eric Benzelius d. y., Anders Celsius, Augustin Ehrensvärd, Nils Rosén von Rosenstein, Charles De Geer, Jacob Faggot, Pehr Elvius, Johan Browallius, C. G. Tessin. — Arne Holmberg, *Kungl. Vetenskapsakademiens äldre skrifter i utländska översättningar och referat* (bil. till akademiens årsbok 1939, 77 s.). Särskilt viktig skrift för bedömning av akademiens allmänna betydelse och inflytande utanför Sverige. — N. V. E. Nordenmark, *Pehr Wilhelm Wargentin* (se rec. ovan s. 261—264). — C. W. Oseen, *Johan Carl Wilcke*, experimentalfysiker (1939, 397 s.; personreg.). Wilcke var akademiens sekr. 1784—96. — Arne Holmberg, *Berzelius-porträtt* (se rec. ovan s. 273 ff.).

— *Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens Årsbok 1939*: B. Lindblad, *Hugo Gylden*; J. Runnström, *Hans Thure Sigurd Wallengren*. — 1940: R. Fries, *Daniel Solander*; G. Rudberg, *Axel Anders Theodor Hägerström*; T. Lindmark, *Johan Erik Cederblom*. — Av dessa biografier ingå de över Gylden och Wallengren tillika som nr 111—112 i *Levnadsteckningar över K. Svenska Vetenskapsakademiens ledamöter*; nr 113: C. W. Oseen, *Torbern Bergman och Carl Wilhelm Scheele* (1940).

Skolhistoria.

— *Svenska folkskolans historia*, under red. av Viktor Fredriksson. Del 1: E. Rodhe, Inledande översikt; A. Warne, Den svenska folkundervisningen från reformationen till 1809 (Bonnier 1940; C. U. Broocman, J. Carlberg, D. Djurberg, O. Ekman, E. Emporagrius, P. Filenius, J. Gezelius, C. C:son Gyllenhielm, M. Hjortsberg, O. Laurelius, Johannes Matthiæ, A. Modeer, Laurentius Paulinus Gothus, Laurentius och Olaus Petri, E. C. Reuterholm, Johannes Rudbeckius, A. Rydelius, S. Schlüter, F. B. v. Schwerin, G. A. Silverstolpe, H. Spegel, N. Thenstedt).

— Albert Wiberg, *Till skolslöjdens förhistoria*. Några utvecklingslinjer i svensk arbetspedagogik intill 1877. I. Tiden intill 1861 (1939; Årsböcker i svensk undervisningshist. 56—57; på sitt fält viktigt och innehållsrikt arbete).

— Nils G. Ohlson, *Det pedagogiska problemet i Sverige under frihetstiden och gustavianska tiden* [till omkring år 1805] (1939; viktigt översiktsarbete; J. Ihre, D. E. Högman, J. Fr. Kryger, C. G. Löwenhielm, C. W. Lüdeke, Fr. B. v. Schwerin, J. A. Lindblom, C. Fr. Scheffer, J. Fischerström, J. J. Björnståhl, A. Schönberg, Hans Bergeström, Nils Swanström, Daniel Boëthius, Nils v. Rosenstein, J. O. Wallin, C. U. Broocman).

— Årsböcker i svensk undervisningshistoria, 58: *Acta till Stockholms större latinläroverks historia 1419—1840*, utg. av B. R. Hall (1939); 59: *Läroverksminnen III: Från Stockholms, Strängnäs', Örebro o. a. lärda skolor* av Fr. Aulin, N. Lundqvist, V. Ståhle m. fl. (1940); 60: *Acta till Stockholms folkundervisnings historia 1533—1847*, utg. av B. R. Hall (1940).

Medeltidshistoria.

— Einar Carlsson, *Erikskultens uppkomst*. Påven Alexander III:s brev till svearnas och götarnas konung K. (Saga och sed 1938, tr. 1939, utg. av Gustav Adolfsakademien).

— Jerker Rosén, *Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder*. Studier i nordisk politisk historia 1302—1319. Akad. avh. (Lund 1939, 398 s., personreg.). Numera docenten Roséns avh. är ett viktigt bidrag, också från personhistorisk synpunkt, till det begynnande 1300-talets historia. Visserligen kunde man i registret önskat en genomförd ätte- och vapenidentifiering, vilken ej skett, men boken själv framlägger ett stort och intressant, kritiskt behandlat material och är av grundläggande betydelse för skildringen av nämnda tidsperiod.

— Tänkebokslitteratur: *Stockholms stads tänkebok 1524—29* av m:r Olauus Petri Phase. *Register m. m.* av Sven Ljung (Skr. utg. av Vet.-soc. i Lund, 11: 3, 1940; jfr PHT 1930, s. 115 f.). — *Stockholms stads tänkeböcker 1553—1567*, utg. av Joh. Ax. Almquist (1939, 406 s.; jfr PHT 1937, s. 269 f.). — *Stockholms stads tänkeböcker från år 1592*, utg. av Stockholms stadsarkiv. *Del 1: 1592—1595*, red. av Daniel Almquist (1939, xxix + 452 s.; ny svit av Stockholms stadsböcker; inledn. rör bl. a. stadsskrivaren Hans Bilefeldt; person-, yrkes-, ort- och sakregister). — *Arboga stads tänkebok*, utg. av E. Noreen och T. Wennström, h. 6 (1939; slutet av *del 2: 1487—92*), 7—8 (1939—40, *del 3: 1493—1533*), alla i Samlingar utg. av Svenska Fornskrift-Sällskapet (h. 182—184).

— K. j. Kumlien, *Karl Knutsson i Preussen 1457—1464* (1940; med bl. a. en av förf. nyupptäckt självbiografisk relation av Karl Knutsson om sina öden i Preussen; K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, 46: 2).

— Henrik Schück, *Stockholm vid 1400-talets slut* (1940; om rådet, frälset o. kyrkan, samhällsklasserna, finanser, stadstjänare,

husen, kyrkogården, rådhuset, torget o. kåken, bohag, gatorna, bykyrkan, gillen, fromma stiftelser, de medeltida namnen, fester, politiska förvecklingar, stadens milis, brott och straff; K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, 48).

— O. Källström, *Medeltida kyrksilver från Sverige och Finland, förlorat genom Gustav Vasas konfiskationer*. Akad. avh. (Sthlm, Diakonistyr., 1939, 373 s., person-, ort- och sakreg.; bl. a. Eskil Mikaelis, Hans Brask, Laurentius Andreæ).

Läkar- och apotekarhistoria.

— *Sveriges apotekarhistoria* från konung Gustaf I:s till närvarande tid. Bd 5: *Supplement*, enligt uppdrag av Apotekarsocieteten utg. av C. F. V. Schimmelpfennig och Karl Ahlberg (1936, 752 s.).

— B. Strandell, *Alexander Blackwell, Fredrik I:s livmedikus*. Ett läkaröde (Svenska Läkartidningen 1940, nr 48). — G. Petrén, *Ur några gamla släktbrev om med. kand.-examen m. m. Uppsala och tjänstgöringen å Serafimerlasarettet för mer än 70 år sedan* (ibid 1940, nr 42: rör reg.-läk. med. dr Jakob Göransson).

— S. Tingvall, *Anders Retzius-minnen* (Allsvensk Samling 1940, nr 12).

— Stina Palmberg, *Ernst Westerlund*, Enköpingsdoktor. En läkekonstens storman (Natur o. kultur 1940; levande bild av den bekante läkaren; jfr även PHT 1924, s. 51—64).

— Gunnar Blix, † *Carl Thore Mörner* (i Upsala Läkareförenings förhandl., ny följd, bd 46: 1—2, 1940).

— G. Asplund, *Samuel Hybbinette* (Nordisk Medicin 1939).

*

— John Lindner, *I handskrifter förekommande bokstavstyper och siffror i kronologisk ordning under 1500- och 1600-talen* (1940, 6 s.).

— Gravstenslitteratur: S. Gardell, *Gravmonument från Sveriges medeltid*. Typologi och kronologi. 1. Text. Akad. avh. (Gtbg 1937, 531 s.; mot arbetet har mycken kritik framkommit — även personhistoriskt är en sådan starkt berättigad). — J. W. Hamner o. H. Widéen, *Die Grabsteine der Ruinenkirchen in Wisby* (1940, 141 s., pl.; Gotlands gravstenar, 2; K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien; jfr PHT 1933, s. 121—125, och H. Widéen i Rig 1940.) — H. Widéen, *En särskild uthuggen steen*. Två okända gravstenar och ett altarbroscheri från Mariestads 1693 brunna domkyrka (Västergötlands Fornminnesförenings Tidskr. 1940).

— Rudolf Bergström, *Stockholms blodbad och det svenska unionspartiet* (Svensk Tidskr. 1939).

— Eli Heckscher, *Den svenska handelssjöfartens ekonomiska historia sedan Gustaf Vasa* (1940, 31 s.; Skr. utg. av Sjöhistoriska Samfundet, 1).

— J. E. Almquist, *Dödsdomen över Olavus Petri den 2 januari 1540* (Festskr. tillägn. prof. Nils Stjernberg 1940). — N. Ahnlund, *Drottning Kristina och Tacitus* (ibid.).

— A. Hahr, *Drottning Katarina Jagellonica och Vasarenässansen*. Studier i Vasatidens konst och svensk-polsk-italienska förbindelser (1940, 180 s.; Skr. utg. av K. Humanist. Vet.-samf. i Upps., 34: 1; bl. a. om Willem Boy, Hans Fleming, arkitektfamiljen Pahr, Baptista van Uther, Antonius Watz; person- och konstnärsg.).

— Berthold Kitzig, *Der Leichenzug Gustav Adolfs* (s. 42—82 i *Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte*, bd 51, 1938; förf. präst).

— E. Cassirer, *Drottning Christina och Descartes*. Ett bidrag till 1600-talets idéhistoria (Bonnier 1940, 141 s., Göteborgs Högskola: Forskningar o. föreläsningar; kap. om Descartes' inflytande på Christinas religiösa utveckling och betydelse som hennes lärare i etik, den cartesianska etikens kulturhistoriska betydelse samt Christina och 1600-talets heroiska ideal. Förf. synes ej ha observerat N. Ahnlund, *Drottning Kristinas tronavsägelse*, i PHT 1931).

— *Dagbok i det svenska fältkansliet den 26 maj 1630—6 november 1632* (*Journal de Gustave Adolphe*), utg. av Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia gm Erik Zeeh och Nils Belfrage (Hist. Handl. 30: 3, 1940, 74 s., person- och ortreg.; jfr N. Ahnlund i HT 1940, s. 174 ff.).

— *Carl XII:s död* av A. Sandklef, C. F. Palmstierna, N. Strömbom och S. Clason (Bonnier 1940). Till denna publikation, vars historiska värde — framför allt beträffande Sandklefs parti — står i omvänd proportion till den vidlyftiga pressdiskussionen därom, skall red. återkomma i nästa årgång.

— *Bondeståndets riksdagsprotokoll*, på Riksgäldskontorets uppdrag utg. av Sten Landahl. *Del 1: 1720—1727* (1939, 864 s.). Utgör första delen i en ny svit av riksdagsprotokoll, tillkommen enligt beslut av riksdagen 1935. Bland innehållet t. ex. västgöten Håkan Olofssons (senare talman) memorial 1720 om ökad konungamakt samt rusthållaren Björn Månssons memorial 1723 om rusthållarnas representation vid riksdagarna; personregister, ort- och utförliga sakregister.

— *Svensksund 1790—1940*. En minnesbok utarbetad av Försvarstabens krigshistoriska avdelning, utg. av Sveriges Flotta samt Sjöhistoriska Samfundet (1940, 160 s.; Mich. Anckarsvärd, Olof Eschelson, Victor von Stedingk, m. fl.).

— G. Landberg, *P. O. von Asp som statsrättsteoretiker* (Statsvet. Tidskr. 1939; rör även Jacob von Engeström).

— Per-Adolf Lange, *Anders Håkansson som politiker och ämbetsman 1789—1800* (akad. avh. Upps. 1940; rör sedermera landshövdingen frih. Anders af Håkansson; av mera omtalade personer bl. a. G. M. Armfelt, statskommissarie C. G. Ekman, U. G. Franc, R. F. Hochschild, släkten Håkansson, C. E. Lagerheim, konteramiral P. Lilliehorn, C. G. Nordin, C. B. Peyron, G. A. Reuterholm, E. Ruuth, E. Schröderheim, C. A. Trolle Wachtmeister, Olof Wallquist).

— Torvald T:son Höjer, *Carl Johan i den stora koalitionen mot Napoleon. Sverige och kongressen i Châtillon* (Upps. univ:s årsskr. 1940: 4, 1940; G. af Wetterstedt, C. A. Löwenhielm, m. fl.).

— Stattholder Carl Mörners brev till Carl Johan 1816—1818, utgitt av Sofie Aubert Lindbæk og Reidar Omang (Oslo 1938. Det norske Videnskaps-akademi i Oslo. 365 s.). Boken ansluter till Sofie Aubert Lindbæks utgåva 1935 av Karl Johans brev till riksståthållaren Mörner 1816—1818 (Hist. Handl. 30: 1).

— Sven Eriksson, *Svensk diplomati och tidningspress under Krimkriget*. Akad. avh. Gtbg (Sthlm, Norstedt, 1939, 424 s.). Högintressant historisk framställning, av särskild vikt för bedömande av Oscar I. Rör även bl. a.: Carl XIV Johan, kronprins Carl (XV), prins Oscar (II), C. F. Bergstedt, K. Ph. Bonde, F. Borg, M. J. Crusenstolpe, Albert Ehrensvärd, David Frölich, J. A. Hazelius, S. A. Hedlund, L. J. Hierta, C. Hochschild, G. O. Hyllén-Cavallius, Johan Johansson, Gustaf Lallerstedt, Elias Lagerheim, C. R. L. Manderström, C. Mansbach, C. E. Piper, J. G. von Rehausen, C. F. Ridderstad, Aug. Sohlman, George Stephens, G. N. A. Stierneld, O. P. Sturzen-Becker.

— *Oscar II:s brev till frih. Knut Bonde*, utg. av G. Utterström (Danske Magazin, 7: 2, 1940, s. 249—256).

— *Från gamle kungens tid. Minnen kring Oscar II* under red. av Adam Lewenhaupt (Lindblad 1939), bl. a.: G. Jacobson, Oscar II:s regering; prins Wilhelm, Barndomsminnen av farfar; prins Eugen, Drottning Sophia och Sophiahemmet; S. Hedin, Konung Oscar II; A. Lewenhaupt, Från gamle kungens tid; Ur Oscar II:s brevväxling ... av A. Lewenhaupt; G. M. Silfverstolpe, Konungen och konsten; Louise Adelswärd, En sagans konung; A. Lewenhaupt, Riksmarskalkarna under konung Oscar II; Gundborg Rålamb, Några minnen av drottning Sophia; Ellen Hagen, Några minnen av prinsessan Eugenie.

— Harald Hjærne, *Samlade skrifter, 4: Samfundsliv och tankevärld*. Studier och utkast (Bonnier 1940, 427 s.). Bl. a.: Om politiska omdömen i historien; Svensk hävdaforskning och italiensk humanism; Comenius. Stort allmänhistoriskt intresse ha de magistrala kap. Medeltidens historiska innebörd, Det västerländska statssystemets uppkomst samt Reformationen och världsstatstanken.

— Bertil Boëthius, *Skogen och bygden* (Thule 1939, 351 s., ill., personreg.). Bl. a.: Lappar och nybyggare i äldre tid. Ur gräns-

kommissarien Lorens Kristoffer Stobées relation till 1746—47 års riksdag; Landshövding Gyllengrips resa i Tornedalen 1736; Pite stora nybygge och dess förste upphovsman (Georg Wilhelm Palmstruch); Den nya jägeristaten i Småland och Blekinge 1734—1738 (bl. a. om överjägmästaren Wilh. Maur. Pauli); allmänhistoriskt intresse ha ej minst kap. Den gamla svenska skogspolitiken samt Brädelexportens genombrott efter det stora nordiska kriget (tidigare, under något olika titel, i HT 1929).

— Henrik Schüek, *Svenska bilder*. Valda smärre skrifter i svensk kulturhistoria, 1—4 (Bonnier 1939—40). Bl. a. i bd 1: Skötkonung eller Skotkonung; S. Erik och hans relik; Petrus de Dacia; Livet i Vadstena kloster; i bd 2: Det äldsta Stockholm; Eng-elbrekt; i bd 3: Ett furstligt fängelse (Johan III); En katolsk smäde-skrift (jesuiten Sigismund Ehrenhoffer); Rostock och Sverige; En äktenskapshistoria från Karl IX:s tid (Birgitta Grip, »Anders von Berneck», Anders Holter); En äventyrare (L. Wivallius); Uppsala på 1640-talet; i bd 4: Ur Stockholms nations hävder; En disputation på 1600-talet; En fantast på Karl XI:s tid (Anders Pedersson Kempe); Från Urban Hiärnes ungdom; Biblisk Qvinno-spegel (O. Kol-modin); En karolins saga (N. N. Björk); Johan Lamberts resor; Kurir och poet (Henrik Hammarberg); En svältkonstnär (Ester Jön-sdotter, 1710); En nationsfest på 1700-talet; Uppsalaliv (1724); Ur en resejournal 1768 (J. H. Lidén); Några förlovningar förr i världen (J. G. Wallerius, rådmän Anders Ubström); Ur Gustaf Reuter-holms dagbok; En Uppsalaroman från 1700-talet (Greta Benzelia, akademisekr. Anders Norrelius).

— Serien *Svenska författare*, utg. av Svenska Vitterhetsamfun-det, utkom 1939 med skrifter av Jacob Wallenberg (del 2, h. 2, utg. av N. Afzelius), Bengt Lidner (h. 7, utg. av H. Elov-son), J. H. Kellgren (utg. av S. Ek, A. Sjöding och O. Sylwan, del 2, h. 2) och J. L. Runeberg (red. av G. Castrén o. M. Lamm, del 10, h. 2), samt 1940 med skrifter av Wallenberg (del 2, h. 3), Thomas Thorild (utg. av S. Arvidson, h. 6) och J. H. Kellgren (del 4, h. 1—2).

— *Bellmansstudier*, utg. av Bellmans Sällskapet, 8 (1940), bl. a.: S. Siwertz, Bellman och vi; O. Byström, Fru Quiding på Heleneberg (Helena Maria Quiding, född Lindberg, f. 1755, † 1819, g. 1776—89 m. kryddkramhandlaren Berndt Christopher Quiding); dens., Bellman i lappdräkt; dens., Lilla Daurerska huset.

— Daniel Andreæ, *Liberal litteraturkritik*. J. P. Theorell, C. F. Bergstedt. Akad. avh. Gtbg (1940, 331 s., personreg.).

— *Skrifter utg. av Humanistiska Föreningen vid Stockholms Högskola*, 1 (1939): T. Kassius, Idébakgrunden till Ung Ofegs visor (Ola Hansson); L. Dannert, Gotland 1645—1654; Eva Remens, Fred-rika Bremer och C. J. L. Almqvist; K. Ahlén, Hjalmar Söderbergs »allra tidigaste författarskap».

— *Skarastudier*. Minnesskrift utg. av Skara Humanistiska Förbund (Norstedt 1939; Sv. Humanist. Förb., 50). Inneh. bl. a.: C. V. Jacobowsky, Johan Gabriel Sparwenfeld, en vittberest stormaktstida lärd (s. 39—62); S. Velin, Det forna Skarastiftet och Vadstena kloster (s. 63—85); H. Widéen, Borgar och andra befästningar i norra Västergötland intill omkr. 1500 (s. 86—106); G. Iverus, Erik August Tersmedens dagbok 1788 (s. 107—157, personreg.; jfr HT 1940, s. 181 ff.).

— Bengt Hjelmqvist, *En rimkrönika om Karl XII och dess författare* (särtr. ur Linköpings Biblioteks Handl., ny serie, bd 3, 1940; lektorn o. kyrkoherden Johan Thun, † 1738).

— Hjalmar Lundgren, *På skilda stigar*. Essayer och skizzer (Wahlström & Widstrand 1939; drottning Christina; Carl XIII; S:t Barthélémy; superintendenten Herman Samson; poeterna Jacob Israel Köhler, Henning Christian Schmiterlöv, Nils Smedberg o. Catharina Charlotta Svedenmark; publicisten o. läkaren G. H. de Rogier; Olof Bergklint; släkten Broocman; Strindberg; Anna Lisa Geijer; släkten Loenbom). Trevlig essaysamling med, såsom synes öfvan, många biografiska inslag.

— J. E. Almquist, *Giftermdl mellan kvinnor* (Svensk Juristtidn. 1939, s. 168—173; rör bl. a. Ulrika Eleonora Stålhammar, som, förklädd till hantlangare vid artilleriet, 1716 äktade Maria Lönnman). — Den s., *Examen juridicum i Lund*, 1—4 (ibid. 1939, s. 463—474, 572—584, 684—697; rör bl. a. professorerna David Nehrman Ehrensträhle, Lars Johan Colling, Lars Tengwall och Johan Holmbergsson). — Den s., *Förteckning över studenter, som före 1813 vid Lunds universitet ovlagt de i kungl. förordningen den 10 mars 1749 angivna akademiska kunskapsproven för inträde i rättegångsverken* (1939, 76 s., personreg.). Upptar namn, födelseår, inskrivning vid univ. i Lund (går härvid kronologiskt vida längre än den hittills publicerade delen av studentmatrikeln) och studentnation samt data för examen juridicum, där sådan avlagts (1749—1812) och för disputation in jure (1750—1782), där sådan skett. Bör uppmärksammas särskilt vid ämbetsmannabiografier.

— Johan Kleberg, *Kammarrevisionen — Kammarrätten 1695—1940* (1940; Svenska ämbetsverk, IV; 321 s.; uppställd som förf:s tidigare ämbetsverksmonografier, jfr t. ex. PHT 1936, s. 239).

— Elisabeth Thorman, *En 1700-talets damastvävare i Göteborg* (Röhsska konstslöjdmuseets årstryck 1934; linvävaren Magnus Lindqvist). — Den s., *Damastduktyg från Vadstena med signaturen P. & L. 1833—1839* (Östergötlands fornminnes- och museifören. 1935—36; vävarna Petter Lundström och Carl Magnus Pettersson; Wilhelmina Douglas, Beata Ehrenborg). — Den s., *Duktyg i damast från åtta verkstäder i Norrköping* (1937; vävarna Carl Gustaf Boberg, Johan Daniel Kryger, Per Gustaf Jungmichel, Abraham Björkegren, P. Ekelund, Johan Petter och Ebba Sophia Söderqvist, Erik Fredrik la Pierre och Alexander Mattson; katalogen rör även andra

vävarfamiljer, t. ex. Flor, Gustaf Hellgren i Örebro, A. F. Garberg i Gävle, rådmanskan Ulla Stenberg i Jönköping, Elisabeth o. Johanna Brodin i Gävle, Johanna Brunsson i Stockholm). — *Dens.*, *Svenskt duktyg i damast* (1938, 175 s.; Metta Heræa, Flors manufaktur, Halfvard Gäfverberg i Gävle, Peter Bergmark i Ljusdal, C. G. Boberg, G. Hellgren, Abraham Hissleiter i Stockholm, A. F. Garberg, Ulla Stenberg, H. H. Wesslau i Göteborg, Kallebäck o. Almedahl, Carl Gustafsson i Vadstena, Nina von Engeström i Örebro och Carl G. Widlund på Tranjerdstorp, J. E. och G. Ekenmark, släkten Nyman, P. E. Dahlbom m. fl.; Hedvig Eleonora, Fredrik I, Adolf Fredrik, Gustaf III, Sofia Ulrika Anckarsvärd f. Bonde, ryttmästare G. A. Klingspor, Lovisa Broms, landshövdingen greve E. J. Sparre. — *Dens.*, *Duktyg från Vadstena* (1939, III s.; släkten Vult von Steyern; Gustafva Carolina Kuylenstierna f. Riddersvärd, Louise Posse f. von Platen, Arvid Posse, Johanna von Sydow f. Wimmerstedt, ätten Leijonhufvud, Gustaf Burman, Ulla Caspersson f. Scharp). — *Dens.*, *Svenska spetsar* (1940, 179 s.). Hertig Johan av Östergötland och Gustaf Vasas dotter, hertiginnan Sophia av Sachsen, synas ha varit de svenska furstliga personer, som först uppskattade och smyckade sig med spetsar; knyplerskan Anna Eleonora Cogelin kom omkr. 1754 till Vadstena; boken rör bl. a. Ottilia Adelborg, Eleonore Ehrensvärd f. Liljencrantz, Hedda Ehrensvärd f. Vogt, Augustine Ehrensvärd, Ingeborg Petrelli f. Eketrä, Lilli Zickerman, Thyra Grafström, Hilda Lilienberg, Charlotte Nordenfelt f. Mannerskantz.

— Bo G. Wennberg, *Svenska målare i Danmark under 1700-talet*. Akad. avh. (Lund, Gleerup, 1940, 355 s., pl.): Johan Hörner, Carl Gustaf Pilo, Alexander Roslin, Per Krafft d. ä., Lorentz Pasch, Isaac Wacklin, Johan Ephraim Bauert och Johan Edvard Mandelberg. Det vackra och ståtliga arbetet har talrika porträttbilder (även av svenskar) samt personregister.

— Harald Schiller, *Jonas Carl Linnerhielm*. Akad. avh. (Sthlm, Bonnier, 939, 271 s., ill., reg.; rör även familjen Gjörwell).

— R. Pipping, *En genusuppgift hos M. O. Wexionius Gyldenstolpe* (1940; Acta Academiæ Aboensis, Humaniora XIII: 2).

— Karl Hildebrand, *Riksgäldskontoret 1789—1934* (1934, s. 107—243 i Sveriges riksdag, bd 13). — *Dens.*, *Riksgäldskontoret 1789—1939* (1939; 68 s.). — Folke Wernstedt, *Fullmäktige i riksgäldskontoret*. Biografiska uppgifter (1939, 198 s.; mycket omsorgsfullt och väl källkontrollerat personhistoriskt arbete; för tiden före 1867 fullmäktige fördelade efter de fyra stånden; förteckn. över ordf., vice ordf. och deputerade, register).

— A. Meyerson, *Vapenindustrierna i Arboga under äldre Vasatid* (1939, 255 s.; personreg.; K. Livrustkammaren, akter o. utredn., 3; personhistoriskt stoff om kling-, kniv- och hillebardsmeder, pansarmakare, m. fl.).

— Edward Göransson, *Husqvarna vapenfabrik 1689—1939* (1939, 238 s. Ätten Ehrenpreis — mycket stoff om olika medl. av denna släkt —, Gustaf Queckfeldt, Erik Dahlberg, frih. Gustaf Fredrik Adam Sture, frih. G. E. Fleetwood, F. A. Grönhagen, J. H., A. E. och Victor Ankarcrona, Hugo Tamm, Wilhelm Tham, Wilhelm Göransson; personreg. saknas).

— P. Norberg, *Ur Högfors bruks historia* (1937, 374 s. Ätterna De la Gardie, Posse och Köningsmarck, arrendatorerna Per Gyllenhöök, Johan Remmer, Johan Boman, C. M. Frick, Albrecht Lindcreutz och Michael Hising, bruksäg. Gustaf Wittfoth, Anders Hebbe, Salomon von Stockenström, Axel Ulrik Björkman, Hans Samuel Knut Akerhielm; personreg. saknas).

— W. G. Stiernstedt, *Lantjunkare. Släkt- och miljöskildringar omkring en uppländsk bygd* (Norstedt 1939: 258 s. personreg.). Trevlig och innehållsrik herrgårdskrönika rörande Lagga, Östuna och Husby-Långhundra socknar nära Uppsala. Rör bl. a. ätterna Stiernstedt, Meldercreutz, Hermelin, Lybecker, Lewenhaupt, Pfeiff, von Paykull och Nisbeth.

— Johan Nordlander, *Johan Graan*, landshövding i Västertotten 1653—1679 (1938; Norrländska samlingar, 15).

— Carl Heijkenskjöld, *Bergsregementets historia* (1938; 182 s.; särtr. ur Tidskr. i fortifikation; historik och personförteckningar).

— Carl Sahlin, *Bäljmakaren Anders Widholm och hans blåsmaskin* (Blad för Bergshandteringens vänner 1940; Widholm var f. 1761).

— S. Tingvall, *En hundraårig silhuetta* (J. H. af Forselles med familj).

— Lilly Lindwall, *Emilie Högquist* (Bonnier 1939).

— Karl Bäckgren, *Mathias Kjellenberg*. En östgötsk fältprost med vitter ådra på 1800-talet (1940).

— W. Carlgren, *Oscar Dickson och hans nordiska förbindelser* (Nord. Tidskr. 1940).

— O. Bergqvist, *Bland svenskar, finnar och lappar* (Diakonistyr. 1939).

— Ellen von Platen, *Ensam genom livet* (Geber 1939; intressant o. lättläst skildring av den oscariska tidens Stockholm, internationella kvinnorörelser, rödakorsverksamhet, resor m. m.; släkterna von Platen och Erskine, L. J. Hiertas familj, Gustaf o. Anna Retzius, m. fl.).

— Amelie Posse, *I begynnelsen var ljuset* (Natur o. kultur 1940). Livfulla, psykologiskt intressanta skildringar av författarinnans barndom och ungdom, mest i Skåne; rör bl. a. hennes farfar, statsministern greve Arvid Posse på Charlottenlund, av vilken hon ger en yt-

terst oförblommerad, kritisk men verkligt värdefull personkaraktistik, samt hennes morfar, Gunnar Wennerberg; de rent historiska notiserna i boken äro dock ibland ren fantasi.

— E. Liedgren, *Fredrik Fähræus* (Västerås stifts julbok 1937; domprosten F. F., f. 1862, † 1936).

— E. Wästberg, *Tjugofyra herrar* (Wahlström & Widstrand 1939; bl. a. P. E. Sköld, E. H. Thörnberg, Fritiof Domö, Tor Andrä, E. Löfgren, Sven Tunberg, Knut Lundmark, Carl Grimberg).

— *Carl Lindhagens memoarer*, 3 (Bonnier 1939, 477 s.; sällsynt onödig bok).

— Fr. E. Ahlander, *Oscar Borge* (i Notiser från Arbetarnas Kulturhistoriska Sällskap, 12, 1938). Om fil. dr O. F. Borge (1862—1938), botanist, folkbildningsman, initiativtagare till och föreståndare för Arbetarrörelsens arkiv i Stockholm — från historisk synpunkt en av de senaste decenniernas betydelsefullaste nya arkivbildningar.

— Gustav Cassel, *I förnuftets tjänst*. En ekonomisk självbiografi (Natur o. Kultur 1940, 458 s., personreg. Mera av ekonomihistorisk än personhistorisk karaktär).

— *Sällskapet Iduns porträttmatrikel 1939*, red. av Nils Forssell (1940; 183 s.; födelsedata, yrkes- och titeluppgifter).

— C. G. Weibull, *Ronneby distrikts sparbank 1839—1939* (1939; korta personförteckningar).

— *Brandförsäkrings-aktiebolaget Fenix 1889—1938* (1939; personförteckningar med några data om styrelseled., suppl., revisorer och personal).

Tidskrifter, årsböcker och lokalhistoria.

— *Historisk Tidskrift 1938*: T. Höjer, Till frågan om den nyaste historiens källor; S. U. Palme, Rättegångsprotokollet från Linköpingsrätsten år 1600; F. W. Morén, Några problem i samband med tronföljdsfrågan 1809; N. Ahnlund, Svenska medeltidsurkunder; Å. Stille, Konung Erik Magnussons regering; E. Granstedt, Geijer och den heliga alliansen; H. Almquist, En misslyckad moskovitisk beskickning... 1575; S. Landahl, Henning Friedrich von Bassewitz' arkiv å Prebberede; A. Mörner, A. G. Mörners brev till sin hustru från början av 1809 års riksdag; S. U. Palme, Till kändedomen om Karl IX:s muntliga framställningssätt; J. Liedgren, Nils Bosson Grips anklagelser mot Erik Ryning; N. Ahnlund, Vem var »Duken»? — 1939: T. T:son Höjer, Källorna och litteraturen till Carl XIV Johans liv före 1810; A. Stade, »Den store Jon Jarl»; C. F. Palmstierna, Morddryktena kring Fredrikshall; N. Ahnlund, Gustav Adolf, lejonprofetian och astrologien; R. Elander, Nils Sture och Erik XIV:s astrologi; B. Hildebrand, Pehr Kalm; O. Jägerskiöld, C. F. Scheffer

och 1750-talets författningskris; N. Beckmån, Uppsalablotet och den helige Eskils martyrdöd; L. Bachman, Ett aktstycke från riksdagen i Uppsala 1598; S. Landahl, Ett Görtzbrev 1719; L. Sjödin, Hans Bilefeldts rapporter till Knut Persson åren 1602 och 1605. — 1940: E. Carlsson, Till diskussionen om 1319 års kungaval; S. Kraft, Slaget på Brunkeberg ur handelspolitisk synpunkt; E. Heckscher, Harald Hjärne och den moderna historievetenskapen i Norden; T. T:son Højer, Frihetstiden i 1800-talets historieskrivning; K. E. Wikholm, Rasmus Ludvigssons krönika om Gustaf I; D. Almqvist, Om konungsdomarna på Stockholms rådhus 1592, 1595; E. Heckscher, Ett brev från Conrad von Falkenberch om japansk koppar; I. Hammarström, Fördragen med Holstein 1352—1361; P. Johnsson, En dagbok från kriget 1788; K. Hagnell, Ivar Axelsson och holländarna; B. Sjövall, Ett bidrag till kännedomen om Karl Johans delaktighet i samsvärjningarna under franska konsulatet.

— *Scandia* 1938: E. Lönnroth, Slaget på Brunkeberg och dess förhistoria; A. Adell, Primäröversättarna av Nya testamentet på svenska 1526; R. Elander, Myten om den ljushårige mannen i Erik XIV:s historia; C. A. Hessler, När »avföll» Erik Gustaf Geijer. — 1939: P. Nyström, Thomas Thorilds lära om harmonien och dess idéhistoriska bakgrund. — 1940, h. 1: C. Weibull, När och hur blev Finland svenskt; E. Heckscher, Den svenska kopparhandeln under 1700-talet; K. G. Ljunggren, Nordiska personnamnsordböcker.

— *Fornvännen* 1938: S. Anjou, Sten Stures riksmönument. — 1939: W. Nisser, Daniel Anckermans stuckaturer i de Gyllenhielmska och Wrangelska gravkoren; R. Norberg, Den heliga Birgitta och Codex Gisle i Osnabrück; C. R. af Ugglas, Ett par »falska» kungliga porträtt (Magnus Ladulås och drottning Helvig); W. Holmqvist, Ett medeltida herremanshus i Södermanland (Stora Malms socken); W. Nisser, Brahebyggena på Visingsö. — 1940, h. 1—5: P. H. Enger, Karl XII:s »skansar» vid Öresund; B. Thordeman, Dalaborg; O. Greiffenhagen, Zwei unveröffentlichte Briefe Bernt Notkes von 1484; C. R. af Ugglas, Från Bernt Notkes Stockholmsår; A. Schück, Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens förbindelser med Finland; M. Rydbeck, Nils Håkansson, »Vittskövmästaren».

— *Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen* 1938: R. Bergström, En nyfunnen upplaga av Gustaf Erikssons och rådets manifest mot Kristian II av den 29 december 1522; F. Dahl, Gustav II Adolf i samtida engelska ettbladstryck; E. Lundmark, Kristofer Anderssons och Göran Gyltas krönikor; T. Schmid, Sankt Rumwold; L. Sjödin, Peder Svarts litterära originalhandskrifter; O. Walde, Några böcker från Tycho Brahes krets; dens., Psalmiktaren Hans Christensen Sthen och hans Vandrelog. — 1939: I. Collijn, En lagerförteckning från Amund Laurentssons officin från omkr. år 1563; dens., Rester av Heinrich Rantzaus bibliotek på Breitenburg... i Prag, 1; A. Hedberg, Gabriel Kunholt. En svensk bokbindare verksam i England i slutet av 1600-talet; K. Larsen, Frederik Rostgaard som Biblio-

teksmand; T. Schmid, Vadstenahandskrifter på Ångsö; C. M. Schybergson, Boklånanteckningar från Åbo akademis bibliotek vid dess grundläggning 1647; O. Walde, De pommerska hertigarnas bibliotek i Stettin. — 1940: I. Collijn, Rester av Heinrich Rantzaus bibliotek... 2; dens., »Dringelbergiska libreriet» i Malmö; O. Walde, Bielkeättens insatser i svensk bibliografi. Med särskild hänsyn till Bielkebiblioteket på Skokloster.

— *Karolinska Förbundets Årsbok 1938*: H. Almquist, Patkul och Neugebauer. Rysk värkning och ryssfientlig agitation i Europa 1702—1705; dens., Från Azov till Narva; S. U. Palme, Sverige och Holland vid Lundakrigets utbrott 1674—1675; Zwei Denkschriften Josias Cederhielsms und die preussisch-russischen Beziehungen in den Jahren 1710—11; G. Unger, Lars Gathenhielm. — 1939: H. Almquist, En avslöjad anonym. Martin Neugebauers plan till ett svenskt fälttåg mot Moskva (1706); Chr. Brusgaard, Undersøkelser og funn 1936—1937 vedrørende Carl XII:s løpegraver og dødssted ved Fredriksten; G. Jarring, Arkivforskningar i Turkiet; N. Belfrage, Kungl. rådet greve Jakob Spens' mönstringar i Sverige 1714—1715; A. N. Kurat, Prutfälttåget och Prutfredenn 1711; P. T. Ekengren, Några intryck från slagfältet vid Narva. — 1940: H. Brulin, Handskriftsmaterial till Voltaires Charles XII; N. Holm, Jöran Nordbergs Konung Carl XII:s historia; Å. Stille, Efter Altonakongressen; E. Carlsson, Karl XII och kapitulationen vid Perevolotjna; Wisä öfver arméens marche ifrån Norrige til Jemteland.

— Svenska Akademien: *Svenska Akademiens handlingar ifrån år 1886*. Del 49, 1938 (1939): T. Andræ, *Minne av Pontus Wikner* (s. 25—61); *Två reseskildringar* (B. von Beskows resa 1819—21 och B. E. Malmströms 1846—47), utg. av H. Schück. — Del 50, 1939 (1940): M. Lamm, *Minne av August Strindberg*, del 1 (s. 33—498). — H. Schück, *Svenska Akademiens historia, del 7: Interregnum. De sista femtio åren* (Norstedt 1939, 663 s.; akademiens historia efter B. v. Beskows död 1868); *Register*, utarb. av Knut Pettersson (Norstedt 1939, 132 s.).

— *Samlaren 1938*: E. Ehnmark, Fredrika Bremers första skisser och noveller; G. Svanfeldt, Anna Maria Lenngrens Pojkarne och Dalins April-Wärk; E. Källquist, Bakgrunden till fru Lenngrens Björndansen; H. Olsson, Kronologien i Snoilskys signaturlyrik; G. Lindstén, Studier i Karlfeldts ungdomsdiktning. — 1939: G. Bolin, Lucidor som student i Greifswald och Leipzig; G. Fredén, Hiärnes Rosimunda och komediantdramat; V. Ekenvall, Kellgrens inställning till Gustav III och hans politik före 1789; E. Källquist, Tegnér's Det eviga; H. Elovson, Per Elgström och Klopstock; O. Holmberg, Stagneluskronologi; C. Santesson, Den tidigaste planen till Svenska siare och skaldar; E. Elinder, Svenska liberaler i Lycksalighetens ö; E. Ehnmark, Familjen H., Fredrika Bremers första roman, 1 (forts. i årg. 1940); B. Olsson, En upsaliensisk poesibok (rör Berge Frondin). — 1940: T. Carlberg, Leopold som anonym polemiker mot Kellgren i

Stockholmsposten; L. Josephson, Kellgrens »Tal om satiren»; E. Noreen, Nyfunna dikter av Gunno Dahlstierna; J. Tandberg, Tegnér och matematiken; H. Elovson, Bengt Lidners minnesdikter över fru De Frese; H. Olsson, Wallins disharmoni åren omkring 1820; dens., Wallins ståndpunkt 1823; dens., Stagneliusautografer; N. Staf, C. J. L. Almqvist och Aftonbladet; Kr. Gierow, Olof Celsius' »Jungfruers Wänne-val».

— *Fataburen 1938*: S. Wallin, Modellen till Strö herregårdsbyggnad (ätten Rålamb); H. Seitz, Nordstjärnan, symbol för fosterland och snille; T. Lenk, Gustav III:s hatt; B. Stjernswärd, Herrgårdsliv för en mansålder sedan (familjen Beck-Friis på Börringe); portr. av bankobokhållaren Axel Gottlieb Bergström, fil. mag. P. Geringius, fru Charlotta Elisabeth Ljungberg, född Hallström, bild av Aug. Strindbergs skrivrum. — *1939*: G. W. Fleetwood, Adelsuniformen; S. Erixon, Artur Hazelius och Morastugan; G. Berg, Nils Edvard Hammarstedt; portr. av Johan III å stengods. — *1940*: M. Lagerquist, Emil Sjögrens arbetsrum; A. Bäckström, Kring ett lusthus från Karl XIV Johans Djurgården (arkitekten Fredrik Blom; kommerseråddinnan Catharina Charlotta Arfwedson); A. Lindblom, En skiss av Taraval; portr. av fru Augusta Carlheim-Gyllensköld, född Sjöstedt, o. generalmajor J. A. Hazelius.

— *Rig 1938*: Esther Jacobson, Vadstena adliga jungfrustift. — *1939*: K.-E. Löfqvist, Från medeltidens riddarslag till nya tidens riddarutnämning; B. C:son Barkman, Vilket slag avbildar stuckreliefen i Gyllenhielmiska gravkoret i Strängnäs?; T. Lenk, Svenska hjulläsbössor från 1700-talet. — *1940*: A. Etzler, Zigenarna i Sverige; C. Hernmarck, Skräväsen och skräpolitik inom Sveriges guldsmedsämbeten 1622—1720; E. Juel, Det gamla guldsmedsämbetet i Uppsala; H. Widéen, »Domine memento mei...». Något om den svenska medeltidens gravkonst och dess rimmade gravskrifter; W. Karlson, Ett bidrag till högreståndsbegravningens kulturhistoria (Lillie, Meck); E. Thorman, Konung Gustaf III:s kröningsduktyg; M. Lindgren-Fridell, Ett köpmanshus i landsorten (Abr. Hülphers d. ä. och d. y.); G. Indebetou, Det Hülpherska hemmet i Västerås; S. Erixon, N. E. Hammarstedt.

— *Lychnos 1938*: E. Gren, Ett bidrag till Nya-Sverigeminnet. Johan Paulinus' avskedsbrev till Johan Risingh 1653; P. M. Hebbe, Svensk-ryska vetenskapliga förbindelser under 1700-talets senare hälft; H. J. Heyman, Fredrik Mallet och Johan Henrik Lidén. En brevväxling från åren 1769—1770; A. Holmberg, Bengt Bergius och hans avskriftssamling; N. V. E. Nordenmark o. J. Nordström, Till historien om uppfinningen av de akromatiska och aplanatiska linssystemen. Med särskild hänsyn till Samuel Klingenstiernas insats, 1 (avd. 2 i *Lychnos 1939*); J. Tandberg, Tegnér och fysiken; O. Walde, Doktor Johan Copp, 2. — *1939*: N. von Hofsten, Upptäckten av bröstgången och lymfkärlssystemet (O. Rudbeck d. ä.); T. Kleberg, Italienska språkets ställning i 1600-talets Sverige; A. Liljencrantz, Polhem och grun-

Sjödin, Kanslistilar och medeltida arkiv, 1 (viktig studie rör. medeltidsfråset; brevlister, skrivare: Sveno Magni, kanik i Uppsala, biskop Cort Rogges kansler [kaniken Petrus Olavi], Nils Claessons [2 spårar] till Wijk skrivare, Nils Pedersson Bielke, Thure Pedersson Bielke).

— *Meddelanden från Riksheraldikerämbetet, VII, 1938*: Anders Schönbergs vapen; H. Fleetwood, Fastställda vapen; H. Trætteberg, Statens forhold til heraldikken i Norge; dens., Heraldiske farvelover; H. Fleetwood, Västerås, Åbo och Skänninge sigill. — *VIII, 1939*: Jonas Carl Linnerhielms vapen; H. Fleetwood, Fastställda vapen och värdighetstecken; I. Schnell, Södermanlands vapen; S. Höglin, Medelpads tingslags- och sockensigill; A. Berghman, Tre heraldiska mästare. — *1940*: N. J. af Wetterstedts vapen; I. Schnell, De svenska landskaps vapen under 1500-talet; C. Nordenfalk, En svensk vapenbok från 1592 (funnen i Paris; landskapsvapen); N. L. Rasmusson, Svenska ordensdekorationer på mynt; A. Bergman, Devises des chevaliers de l'ordre des Séraphins.

— *Meddelanden från Kungl. Akademien för de fria konsterna 1939*: Minnesrunor av E. Lindberg över Knut Wallenberg, Hj. Wicander, Helmer Osslund, Birger Simonsson, Anton Genberg — *1940*: Minnesrunor av E. Lindberg över C. G. Laurin, Bruno Liljefors; A. Bäckström, Uppkomsten av akademiens bibliotek och gravyrssamling (P. Floding, C. F. Fredenheim, Gustaf Ribbing).

— *Nationalmusei Arsbok 1938*: A. Hahr, De Fredenheimska marmorborden; K. Asplund, Peter Adolf Hall; A. Gauffin, Zorn och Mr. Pierce; G. Jungmarker, Sergels Faun. — *1939*: C. D. Moselius, Gustav III och konsten, med en inledning om Tessin och Lovisa Ulrika. — *1940*: C. D. Moselius, Den sengustavianska tidens rumsinredningar på Stockholms slott (Louis och J. B. Masreliez, J. E. Rehn, C. G. Eckstein, G. Iwersson).

— *Kyrkohistorisk Arsskrift 1938*: G. Kellerman, Jakob Ulvsson och den svenska kyrkan: Kyrka och stat åren 1497—1507 (forts. för åren 1507—1512 i årg. 1939); A. Stade, Påvebrevet till »konung K».; N. Rodén, Herrnhutismen i Norrland; E. Nygren, Självbiografiska anteckningar av Johannes Angelus Arciboldus; J. Liedgren, Till frågan om prästståndets privilegier 1647 och 1650; H. Nilsson o. N. Söderlind, Fredric Thingvall och Norrlandsläseriets uppkomst (först. i årg. 1939). — *1939* (tr. 1940): M. Amark, Upsala domkyrkas medeltida sysslomän; Bj. Beckman, Dödsdag och anniversariedag i Norden med särskild hänsyn till Uppsalakalendariet 1344; J. Liedgren, Tillkomsten av drottning Christinas privilegier för prästeståndet; R. Ohlsson, Erik Skepperus' inlagor vid Karl IX:s rättegång med Abraham Angermannus och professorerna i Uppsala 1606; H. Toll, Cistercienser-munkar uti Erik den heliges gårdkapell — *1940*: G. Kellerman, Jakob Ulvsson och den svenska kyrkan. Kyrka och stat åren 1512—1515 jämte Jakob Ulvsson efter avsägelsen 1515—1521 (avslutning av förf:s stora undersökning om J. U.); H. Norman, Rimkrö-

Sjödin, Kanslistilar och medeltida arkiv, 1 (viktig studie rör. medeltidsfrälset; brevlister, skrivare: Sveno Magni, kanik i Uppsala, biskop Cort Rogges kansler [kaniken Petrus Olavi], Nils Claessons [2 sparrar] till Wijk skrivare, Nils Pedersson Bielke, Thure Pedersson Bielke).

— *Meddelanden från Riksheraldikerämbetet, VII, 1938*: Anders Schönbergs vapen; H. Fleetwood, Fastställda vapen; H. Trætteberg, Statens forhold til heraldikken i Norge; dens., Heraldiske farvelover; H. Fleetwood, Västerås, Åbo och Skänninge sigill. — *VIII, 1939*: Jonas Carl Linnerhielms vapen; H. Fleetwood, Fastställda vapen och värdighetstecken; I. Schnell, Södermanlands vapen; S. Höglin, Medelpads tingslags- och sockensigill; A. Berghman, Tre heraldiska mästare. — *1940*: N. J. af Wetterstedts vapen; I. Schnell, De svenska landskaps vapen under 1500-talet; C. Nordenfalk, En svensk vapenbok från 1592 (funnen i Paris; landskapsvapen); N. L. Rasmusson, Svenska ordensdekorationer på mynt; A. Bergman, Devises des chevaliers de l'ordre des Séraphins.

— *Meddelanden från Kungl. Akademien för de fria konsterna 1939*: Minnesrunor av E. Lindberg över Knut Wallenberg, Hj. Wicander, Helmer Osslund, Birger Simonsson, Anton Genberg — *1940*: Minnesrunor av E. Lindberg över C. G. Laurin, Bruno Liljefors; A. Bäckström, Uppkomsten av akademiens bibliotek och gravyrnsamling (P. Floding, C. F. Fredenheim, Gustaf Ribbing).

— *Nationalmusei Årsbok 1938*: A. Hahr, De Fredenheimska marmorborden; K. Asplund, Peter Adolf Hall; A. Gauffin, Zorn och Mr. Pierce; G. Jungmarker, Sergels Faun. — *1939*: C. D. Moselius, Gustav III och konsten, med en inledning om Tessin och Lovisa Ulrika. — *1940*: C. D. Moselius, Den sengustavianska tidens rumsinredningar på Stockholms slott (Louis och J. B. Masreliez, J. E. Rehn, C. G. Eckstein, G. Iwersson).

— *Kyrkohistorisk Årsskrift 1938*: G. Kellerman, Jakob Ulvsson och den svenska kyrkan. Kyrka och stat åren 1497—1507 (forts. för åren 1507—1512 i årg. 1939); A. Ståde, Påvebrevet till »konung K.»; N. Rodén, Herrnhutismen i Norrland; E. Nygren, Självbiografiska anteckningar av Johannes Angelus Arcimbouldus; J. Liedgren, Till frågan om prästeståndets privilegier 1647 och 1650; H. Nilsson o. N. Söderlind, Fredric Thingvall och Norrlandsläseriets uppkomst (först. i årg. 1939). — *1939* (tr. 1940): M. Åmark, Upsala domkyrkas medeltida sysslomän; Bj. Beckman, Dödsdag och anniversariedag i Norden med särskild hänsyn till Uppsalakalendariet 1344; J. Liedgren, Tillkomsten av drottning Christinas privilegier för prästeståndet; R. Ohlsson, Erik Skepperus' inlagor vid Karl IX:s rättegång med Abraham Angermannus och professorerna i Uppsala 1606; H. Toll, Cistercienser-munkar uti Erik den heliges gårdkapell — *1940*: G. Kellerman, Jakob Ulvsson och den svenska kyrkan. Kyrka och stat åren 1512—1515 jämte Jakob Ulvsson efter avsägelsen 1515—1521 (avslutning av förf:s stora undersökning om J. U.); H. Norman, Rimkrö-

nikan om Linköpings biskopar; O. Kolsrud, Blodbadet i Stockholm aar 1520; S. Kraft, Jöns Bengtsson (Oxenstierna), den vendiska hansen och 1457 års tronskifte. — *Systematiskt register till Kyrkohistorisk Årsskrift årg. 1910—1935* av H. Gladh (1939).

— *Nordisk Numismatisk Årsskrift 1938*: A. Bäckström, Nils Georgii, Fredrik den stores medaljör; P. Norberg, Avesta myntverk. — 1939: E. Lindberg, Adolf Lindberg 4 sept. 1839—27 juni 1916. — 1940: C. R. af Ugglas, De tre kronorna i svenska riksvapnet; P. Norberg, Sätters garmakeri och myntverk; K. Löfström, H. M. Konungens medalj eller hovmedaljen; T. Althin, Cristopher Polhems myntpräglingsmaskin 1716.

— *Vetenskaps-societetens i Lund Årsbok 1939*: K. Hanell, Historiska perioder och periodgränser; H. Elovson, Johan Henrik Denell, en lundsensisk Wertherimitator; R. Josephson, Pehr Swartz och Wilhelm Westrup; D. Strömbäck, Edvard Hammarstedt; I. Lindquist, Evald Lidén; Th. Dahlgren, Sven Dag Wicksell. — 1940: E. Noreen, Bellmanstolkning; Efr. Lundmark, Redaktionerna av Olaus Petris svenska krönika; K. G. Ljunggren, Ändringarna i Almquists »Det går an»; J. Rösén, Studier i Stockholms gråbrödraklosters diarium; nekrolog över fil. dr Nils Lundahl av Ragnar Josephson.

— *Svensk Litteraturtidskrift 1940*: O. Sylwan, Bellman; J. Landquist, Selma Lagerlöf (m. fl. upps. om Selma Lagerlöf); prins Eugen, Ur en samling Heidenstamsbrev (m. fl. upps. om Heidenstam, bl. a. Ingvar Andersson, Heidenstam och historien); upps. om Pär Lagerkvist, Strindberg, Geijerstam, Tegnér o. Birger Sjöberg.

— *Kulturen, årsbok, 1935* (Lund): G. Axel-Nilsson, En gammal köpmansgård i Lund (Jacob Lindschoug d. ä. och d. y., Paul Christian Isberg); W. Karlson, Matthias Stenberg (1700-talsskulptör); S. Erixon, En konstnärs insats som kulturhistoriker (Bengt Nordenberg); A. Nilsson, Västra Vrams prästgård. — 1936: S. T. Kjellberg, Tre kåsor och tre Sturedöttrar (Sigrid, Malin o. Anna Sture). — 1937: W. Karlson, Bokbandets historia illustrerad i Thomanderska biblioteket på Kulturen; dens., Sköldebrev i pärm (adl. ätt. Cederflycht). — 1938: W. Karlson, Kulturens äldsta tomt (Chr. Papke, J. Linnerius, D. Nehrman Ehrensträhle, C. J. Benzelius, P. Munck, C. E. v. d. Lancken, P. H. Ling, J. A. Engeström, A. O. Lindfors, Wilh. Faxé); portr. av Matthæus Fremling; S. T. Kjellberg, Ur tobakens svenska historia. — 1939: S. T. Kjellberg, Georg J:son Karlin; Begravningsvapen (stadsmajoren i Malmö David Jolieu, † 1679); Esaias Tegnér's tebord; Göteborgska begravningskedar (Gertrud Hellgers g. m. Vollrath Tham). — 1940: Magnus Stenbocks käpp; Några svenska doktorshattar; Likkistbeslag (biskop P. Winstrup); Kunglig fältkikare (instrumentmakaren J. G. Collin); Ett solmikroskop (C. E. Linroth); Bärstol (Leonard Klinckowström); W. Karlson, Ett sockerskrin och dess mästare (Anders Stridbeck); G. Åberg, I den siste lundatenn-gjutarens verkstad (J. F. Werrenrath); H. Nilsson, Något om svenskt pärlfiske.

— *Samfundet S:t Eriks Årsbok*, utg. gm Gösta Selling, 1938: S. Wallin, Loheskattens silverpjäser; Släkten Lohe: Inflyttningen till Sverige, Handelshuset grundas, av Göran Axel-Nilsson — Syskonstrider, Släktens undergång, av C. F. Palmstierna; H. Alm, Emanuel Swedenborgs hus och trädgård; M. Lamm, Stockholmsskildringen i Strindbergs Röda rummet; C. F. Corin, Hur Stockholm fick självstyrelse. — 1939: Till minnet av Hjalmar Wicander; Carin Lindskog, Stockholms förste Epahandlare, Benjamin Leja; Wendla Falk, Hiärneska huset i kvarteret Näckström och dess invånare (bergsrådet Erland Fredrik Hjärne g. m. Christina Charlotta Rudbeck; herrn-hutarna); Åke Setterwall, Mariebergs brännugn 1763—1765. Ett bidrag till den Ehrenreichska periodens historia (keramikern och tandläkaren J. E. L. Ehrenreich); B. Thordeman, Medeltida myntfynd från Stockholm (konung Knut Eriksson; E. Brenner, O. Bromelius, M. v. Bromell); T. O:son Nordberg, Den medeltida bebyggelsen i kvarteret Cepheus. — 1940: Esther Jacobson, Fredrikshov [kompletteras av Helge Almquist, Anjalamännen på Fredrikshov, i Nord. Familjeboks månadskrönika 1939, s. 293—299]; A. Bäckström, Fredrik Bloms flyttbara hus; J. Hoving, En malmgårds öden (Jacob Reenstierna, Jesper Ehrencreutz, greve H. R. Horn af Rantzien, presidenten J. J. Vult von Steyern, tobaksfabrikören Jacob Jacobsson Hoving, brukspatron Gustaf Hoving); T. O:son Nordberg, Stormakts-tidens kungliga stallbyggnader och rännarbanor; G. Bolin, Vinkällare, krogar och gärkök i Stockholm år 1671 (många personalia).

— *Stockholms stads arkivnämnd och stadsarkiv. Årsberättelse 1938*: G. Bolin, Kyrkobokföringen vid de romersk-katolska och mosaiska församlingarna i Stockholm (s. 11—18). — 1939: D. Almqvist, Målens och ärendenas fördelning hos Stockholms magistrat, rådhusrätt och förmyndarkammare 1850—1940 (s. 11—27).

— Gustav Sjöberg, *Drottninghuset 1686—1936* (1940; Ulrika Eleonora d. ä., Christopher Thesmar, justitieborgmäst. Anders Hyltéén, politiborgm. Anders Strömborg; förteckn. över inspektorer, styrelse, justitiekanslerer och ordförande, överhovpredikanter, kyrkoherdar i Clara o. Jakobs församl., m. fl.).

— S. E. Bring, *S:t Eriks bryggeri på Åsögatan (f. d. Neumüllers bryggeri) 1676—1910* (1939, 165 s.; Bidrag till Stockholms bryggeriers hist., 4; bl. a. om bryggarna Per Hentzig, släkten Falck — en intressant bryggardynasti med kulturintressen —, Olof Nordström, Jacob Röhl, Michael Wigström, Carl Djurberg, F. R. A. och O. E. Neumüller, Johann Hartmann).

— *Skrifter utg. av Samfundet Djursholms forntid och framtid*, årg. 1940: Minnesskrift. Djursholm 1889—1939 (1940, 274 s.). Bl. a.: O. Norbeck, Kommunalförvaltningen; H. Söderbergh, Samskolan; N. Beskow, Det religiösa samfundslivet; R. G:son Berg, Det vittra Djursholm (Viktor Rydberg, Ernst Beckman, E. A. Karlfeldt, August Strindberg, Verner von Heidenstam, Carl Snoilsky m. fl.); Alice Tegnér, Gamla musikminnen från Djursholm.

— *Dalarnas hembygdsbok 1939*: A. Silow, Då stora Kopparberg skänkte kyrksilver till Delaware; Ruth Rosenius-Högman, Erik Björk, Delaware-prästen i Falun.

— Hugo Nilsson Yrwing, *Gotland under äldre medeltid*. Studier i baltisk-hanseatisk historia. Akad. avh. (Lund 1940, 383 s.; bl. a. om biskop Bengt i Linköping, † 1237).

— Richard Steffen, *Personer och händelser i den gotländska kalkindustriens historia* (1940). Bl. a. om: kalkbruksägarna landsdomaren Nils Matsson (1600-talet), den judiske rådmannen Marcus Schröder († 1661) och hans släkt, tullnärerna Sven Arfvedsson Orre († 1704) och Gunnar Galbergh († 1671), tingsdomaren Mårten Andersson Fries († 1695), rådmanssläkten Lund, ätten von Lingen, släkterna Enequist och Sturzenbecker, landshövdingarna Johan Cedercrantz och G. A. von der Osten samt biskop J. Brodinus.

— *Gotländskt arkiv*, årg. 1929 (bruksägaren o. industriidkaren Christoffer Neuman, 1600-talet), 1931 (nekrolog över grevinnan Wilhelmina von Hallwyl, f. Kempe; Wilhelm von Braun, biskop Georg Wallin, bruksägarläkten Schröder), 1932 (stadskirurgen Johan Matschous, släkten Schmidt), 1933 (glasmålningar med länsherrevapen), 1934 (provincialmedicus Johan Pihl, nekrolog över prof. Nils Lithberg, överkommissarien Samuel Palumbus Gripenklo, rådmän Jacob Giedda), 1935 (gotländska riksdagsmän i präste- och borgarstånden 1645—1866, Köpmansgillet i Visby, släkten Bachér, skolmästaren Christoffer von Öjen), 1936 (stenhuggaren Peter Cran, målaren Lars Mattsson Hamel), 1937 (Per Arvid Säve, Georg Starbäck, prinsessan Eugenie, Christoffer Walkendorff, Gotlands handelsförbindelser under 1600-talet), 1938 (domaren Rasmus Henriksson Tinkel; stenhuggare på 1600-talet), 1939 (handelsmannen och skeppsredaren, assessor Jacob Dubbe, släkten Lythberg), 1940 (landshövding Åke Hansson Ulfsparre, Margareta Schröder, släkterna Lang och Lange. Jacob Dubbe, prof. Magnus Malmstedt, medeltidssläkten von Aken).

— *Från Gästrikland 1939*: E. Hedin, En chifferinskrift på Gefle slott (silverbetjänten Johan Fredric Chambert omkr. 1792).

— *Föreningen Gamla Halmstads Arsbok 1938*: Axel Westman, Anteckningar till Halmstads historia (forts. i årg. 1939); Klara Johanson, Familjeminnen; A. von Rosen, Mina lärare; Fr. Vetterlund, Teaterminnen. — 1939: G. Bissmark, Några läkare i Halmstad (Alrik Lindh, P. O. Sjöstrand, Johan Nordström, Gustaf Tillman, Otto Ekerantz); E. Salvén, Epitafier och begravningsvapen i Halmstads S:t Nikolaikyrka (många personalia); Gamla Halmstadssläkter, 10: Släkten Bissmarck (Bissmark); J. H. Pettersson, Alfred Elmblad. — 1940: Guldsmedssläkten Thulin; E. Salvén, Dekorerade kistor och sarkofager i Halmstads S:t Nikolaikyrka (ätten von Butzow, Ingeborg Lilliehöök, landshöv. Sven Ranck, fältmarskalken greve Jöran Sperling, fältmarskalken frih. Carl Henric Wrangel af Adinal).

— *Jämten 1938*: L. Björkquist, En nyupptäckt version av spådomen om Stenen i grönan dal (superintendenten Jesper Marci); Anna Werner, I doktor Grenholms tid (läkaren Erik Magnus G., † 1889); E. Forsberg, Några anteckningar om 1600-talets Jämtland; H. Sten, Jämtar och härjedalningar i bondeståndet vid riksdagarna 1710—1800; W. Forssberg, Olof Liljegren, en jämtländsk frivillig i amerikanska inbördeskriget; E. Festin, Karl Örbo... målare. — 1939: Anna Werner, Ulfsparrar i Jämtland (förf. borde ha anfört E. Sundberg, Tranebergsmysteriet, 1935, se PHT 1934, s. 283); L. Björkquist, Elias Palmskiölds anteckningar om Stenen i grönan dal; om släkten Arberman s. 193. — 1940: E. K:son Leijonhufvud, Artur Hazelius och Jämtland, 3; släkten Wikström; K. Mellander, Länsarkivets start... 1930. — *Fornvårdaren*, utg. av E. Festin, 7: 3—4, 1939—40: nekrologer över K. B. Wiklund, A. G. Högbom, J. A. Lundell, Johan Nordlander. — *Jämtlands domböcker och landstingsprotokoll*, 3: Jämtlands landstingsprotokoll 1621—1643, person- och ortreg. till del 1—3 (1939).

— *Norrbotten*, red. av R. Odencrants, 1939: B. Laquist, En norrbottnisk målarskola (Gustaf Stråhlberg, P. A. och N. E. Ekblom). — 1940: H. Lindgren, Småstad i olja (målaren Otto Hesselbom); F. Hultblad, De första nybyggarna i Jokkmokks och Gällivare socknar; E. Brännman, Hur världens nordligaste järnbruk kom till. Kengis bruks grundläggningsperiod 1642—1652 (Arent Grape, Abraham Momma Reenstierna); W. Cederlund, Långvikens glasbruk.

— *Föreningen Örebro läns museum. Meddelanden*, 12, red. av B. Waldén: K. K:son Leijonhufvud, Den sägenomspunna Ekebergskistan (Carl Carlsson Gyllenhielm); L. G. Kindström, Olof Wikström, en östgötsk-närkisk barockbildsnidare; S. Svärström, Kers Erik Jönsson och Hyttnäsmålningarna.

— Joel Haugard, *Askersundiana* (1940, 324 s.). Trevlig historik över den lilla staden, dramatisk skildring av stadsbranden 1776. Rör bl. a. rådman Lars Berg († 1751), stamfar för släkten Göransson på Sandviken, borgmästaren Conrad Walcke, Christina Soop och hennes båda män, översten greve Johan Oxenstierna af Cronenberg och frih. Gustaf Soop, samt köp-, råd- och riksdagsmannen Jacob Lundberg († 1822).

— *Skånes Hembygdsförbunds Arsbok*, red. av Harald Ollsson, 1938: H. H. von Schwerin, Några blad ur Svaneholms historia; P. Johnsson, Lillö; Henriette Coyet, Mor och dotter (Hedvig Holmström, f. 1836, † 1926, Malin Holmström Ingers, f. 1872, † 1937, på Hvilan). — 1939: Th. Tufvesson, Landshövding Johan Nilsson.

— Hans Wählin, *Landskrona forna kyrka och dess minnesmärken*. En samling bilder av den tillintetgjorda stadskyrkan i Landskrona kallad S:t Johannis Baptistæ kyrka, några av dess inredningsföremål och många av dess gravvårdar. Försedd med en inledning om den ödelagda medeltidsstaden Landskrona... (Malmö 1939). Utmärkt

vackert arbete med ljustrycksbilder från John Kroon, A.-B. Malmö Ljustrycksanstalt; personreg., borgmästar- och kyrkoherdeförteckning. Stort personhistoriskt material i form av epitafie- och gravstensnotiser, mest från tiden före 1658, särskilt rörande borgmästare, rådmän, borgare, men även präster, munkar samt officerare och adelsmän (överstelöjtnant Thure Eriksson Vassman, överste Jean de Corroset, kapten Lorenz Lillja, kapten Jesper Strussköld, fänrik Johan Gott- hard Knorrning, överste Gynther Rosenschantz, kommandanten Christian Fuchs).

— *Gustaf Baners generalguvernörsberättelse 1664—1668*, utg. med inledning och kommentar av Ingvar Andersson. 1. Inledning och text (1940; Skr. utg. av K. Humanist. Vet.-samf. i Lund, 30). Originaltexten funnen i Berlins Staatsbibliothek. Inledningen person- och lokalhistoriskt värdefull med intressanta källkritiska synpunkter på framställningen av denna tids historia.

— *En sydsvensk kulturkrets. Rektor Gustaf Anderssons brev- växling 1832—1863*, i urval utg. av Bert Möller. 1 (med inled. biogr.) — 2 (1940). Brev från P. G. Ahnfelt, C. J. L. Almquist, B. v. Beskow, N. J. Blommér, A. Bohlin, F. T. Borg, B. Cronholm, C. J. Hallenborg, C. W. Lilljecrona, P. F. Mengel, G. Odén, A. O. Werlin Ohlson, G. W. Palm, J. A. Posse, H. O. Schönbeck, C. W. Skarstedt, H. Säterberg, J. C. Toll, H. G. Trolle-Wachtmeister, C. A. Wetterbergh, J. H. Thomander o. P. Wieselgren; personregister). Betydande kulturmonument från denna tid. Brevnen spegla en liberal krets med starka historisk-biografiska intressen. Om Gustaf Andersson jfr här ovan s. 164, 169, 174.

— J. Agri, *Anteckningar om Lunds borgare på 1740-talet* (1939, 73 s., Skr. utg. av Föreningen Det gamla Lund, 20, 1938. Kap. Borgerskap och näringsliv, Stadens tjänstemän, Hantverkare och andra näringsutövare — dessa fördelade efter yrken).

— William Karlson, *Borgs i Lund 1739—1939* (1939, 232 s.). Lokal- och personhistoriskt givande monogr. över den gamla färgardynastien Borg, som började sin verksamhet i Lund egentligen redan 1734; firman ledes ännu av samma släkt. Det inledande kap. behandlar äldre svensk färgerikonst i allmänhet samt äldre svenska färgerier på olika håll. Boken kompletterar, industrihistoriskt sett, på intressant sätt Carl Sahlins värdefulla monografi *Ett skåniskt färgeri* (1928, 213 s.; Sahlinska släktföreningens tryck no. 1, som också belyser färgaryrket i allmänhet).

— *Lunds universitets matrikel 1939*, utg. av Wilhelm Norlind och Bror Olsson (1940, 528 s.). Matriklar av detta slag äro både genom universitetens dominerande ställning inom svenskt kulturarbete samt de däri införda fylliga biografiska och bibliografiska uppgifterna av särskild vikt och stort intresse, ständigt anlitade som uppslagsböcker på sina områden. De två tränade biblioteks-

mån, som i detta fall utfört arbetet och av vilka dr Bror Olsson därjämte är särskilt van vid historiskt och personhistoriskt arbete, borga genom sina namn för matrikelns goda kvalitet, som också synes framgå av däri gjorda stickprov.

— Otto Gertz, *Kungl. Fysiografiska Sällskapet i Lund 1772—1940*. Historisk överblick och personförteckningar (1940, 463 s.). Intressant historik över detta lärda, i all huvudsak naturvetenskapligt inriktade samfund vid det sydsvenska universitetet. Förteckn. över stiftare, hedersledamöter, ledamöter, ämnessvenner och funktionärer, med korta data samt ovanligt rikhaltiga litteraturanvisningar för vidare biographica om dem; arkivförteckning, personregister.

— Ernst Norlind, *Borgeby-minnen* (Gleerup 1939; bl. a. Ossiannilsson, Axel Törneman, Ellen Key — dräplig skildring — Ragnar Jändel, Birger Sjöberg; fin teckning av lundensisk och annan skånsk miljö). — Den s., *Livsowertyr*. Händelser ur en barndom och ungdom (Gleerup 1940. Även här Skåne och Lund, särskilt utsökta skildringar av barndomsminnen; rör bl. a. även Oscar II).

— *Malmö Fornminnesförenings Arsskrift 1938*: E. Bodman, Hur man roade sig i Malmö för hundra år sedan; N. G. Sandblad, En porträttserie från 1700-talets Malmö (målaren Martin David Roth; familjerna Mandorff, Flensburg). — 1939: E. Bager, Jörgen Kocks fundats och hans gravsten; B. Edman, En beskrivning av Malmö från 1500-talet; L. Ljungberg, En hantverkardynasti (tunnbindareälldermannen Lars Christensson Malms ättlingar); J. Tuneld, Banketten på Knutssalen i Malmö trettondedagen 1711. — 1940: Björn Sjövall, Om Malmö diskont (borgmästare C. M. Nordlinde, dir. Henrik Falkman, handl. Jonas Strähle, J. B. Kock och H. Malmros); C. G. Hellström, »Dringelbergskå librariet» (ger bl. a. Malmöreformatorn Claus Mortensens dödsdag); J. Agri, Västra Skrävlinge i gamla dagar (Kockums på Rosengård).

— *Minnen från Hälsingborg och dess skola, 13 (1938)*: C. Efvengren, Victor Pontus Jung; O. Paulin, Några minnen av Bror Albert Lagercrantz. — 14 (1939): C. Theander, Per Hjalmar Söderbaum; A. Lindenbaum, Louise Pyk.

— *Skånegillets i Stockholm Arsskrift 1938*: Hj. Lindeberg, En skånsk högmålsprocess (Olof Dagström). — 1940: H. G. Simmons, Axel Hjalmar Lindqvist (målare, † 1917); A. Lindenbaum, Skåningar på vår operascen.

— *Hylltén Cavallius-Föreningens Arsbok*, red. av P. G. Vejde, 1938: Bror Olsson, Lars Perssons i Högebomåla guldpennning. Ett Tegnertal; S. Lindblad, Pefter Rudebeck som fornforskare; P. Wilstadius, »Her Peder i Hwiteryd» (Petrus Nicolai Psilander); P. G. Vejde, Om pesten i Småland 1710—11; N. Aschan, Ur Sunnerbo härads domböcker, 3; P. Wilstadius, Ola Cappelin. — 1939: Bror Olsson, Småländska studenter i Rostock under nordiska sjuårskriget; E. Elquist, J. A. Göth. — 1940: P. Wilstadius, Kyrkoherde

Nicolaus Lundebergius i Tolg som forn- och folkminnesforskare; dens., Den första folkminnesinventeringen i Kronobergs län; P. G. Vejde, Hovsberg.

— *Värendsbygder*. Norra Allbo Hembygdsförening, red. av Tage Berggren, 1938: E. Lönnberg, Vågar och gästgivaregårdar i Norra Allbo härad; P. G. Vejde, Striden vid Blädinge 1612; dens., Löjtnant Johan Svinhufvud och Anna Katarina Netherwood. — 1939: P. Wilstadius, Häradsmålaren Sven Sederström från Aringsås; dens., Den första fornminnesinventeringen i Allbo härad; P. G. Vejde, Några drag ur Allbo härads hävder; dens., Ekefors, Hakafors och Förebberg, tre gamla järnmanufakturverk i Norra Allbo; A. Q. Svensson, Brändekvarn (släkten Kempf). — 1940: P. G. Vejde, Grännaforssa brunn; dens., Några kulturbilder från Norra Allbo; P. Wilstadius, Några sockenbeskrivningar från Norra Allbo; A. Q. Svensson, Ramsåkra och Sissleboda (gamla Blädingesläkter, delvis Wieselättlingar).

— P. G. Vejde, *Växjö domprostgård*. Några anteckningar (1940, 35 s., särtr. ur Nya Växjöbladet 16 o. 23 nov. 1940; Jonas Zephyrinus, Sven Bælter, J. Tillander, N. Alin, J. Rogberg, O. Wallquist, S. Cronander, Håkan Sjögren).

— P. G. Vejde, *Stenfors*. Några anteckningar om ett gammalt sydsmländskt järnbruk (1940, 36 s.; särtr. ur Nya Växjöbladet sept. 1940; Paul Rudebeck, Peter Strandberg, Jacob Norman, Gustaf Kjellson, N. Barclay de Tolly).

— *Kalmar Läns Fornminnesförenings Meddelanden 1938*: Elis Hildebrand, Järnbruket Flerohopp (G. W. Fleetwood, G. F. Rothlieb, C. Hoppenstedt, C. D. Luthman, Carl Broman, Mathias Brock, J. L. Robsahm, L. Morien, J. A. Grill, H. Hildebrandsson, Lovisa Hildebrand f. Mörck, Isac Hildebrand, C. A. Fehr). — 1939: G. Bertel, En småländsk-öländsk garvarsläkt (Fogelberg). — 1940: flera upps. om båtsmän; A. Sandberg, Två arkivfynd om småländska krigsmän (1709, 1808—09).

— *Sancte Christophers Gilles Chroenica, 12—13 (1939)*: O. Holmberg, Stagnelius och Kalmar, smärre biographica om Johan Jeansson, P. P. Waldenström, P. A. Siljeström, O. Chr. Ekman.

— *Meddelanden från Norra Smålands Fornminnes- och Jönköpings läns Hembygdsförbund, 11, 1938*: C. Sahlin, Upptäckten av Ädelfors (Anton von Swab).

— *Gripsholm, slottet och dess samlingar 1537—1937 (1937)*, bl. a.: H. Rosman, Bo Jonsson — den förste byggherren; Ingvar Andersson, Erik XIV, Johan III och Gripsholm; Beth Hennings, Gustav III:s hovliv på Gripsholm; Agne Beijer, Gustavianskt teaterliv på Gripsholm; S. Strömbom, Porträttsamlingen på Gripsholm.

+ *Turingeboken*, en sockenbeskrivning, utg. med anledning av Nykvarns bruks 350-årsjubileum år 1940, 1—2 (1940). *Del 1*: O.

Holm, Sockenkyrkan; H. Alm, Erik Dahlbergs gravkor; O. Holm, Prästerna; J. A. Karlsson, Herrgårdarna (Nykvarn, släkterna Cronström, Cedercrantz, Cederstedt, Tham, Leijonhufvud och Elgenstierna; Sundsör, släkterna Cronström, Cederstedt, m. fl.; Ströpsta, Wilhelm Drakenhielm, Erik Dahlberg; Stensåtra, Gerdt Rehnskiöld, J. D. Duwall, A. och M. von Wahrendorff, m. fl.; Vibynäs, släkterna Olivestierna, Cederstedt, Elgenstierna, K. I. Lindström, A. W. J. Cronstedt); J. A. Strandberg, Erik Dahlberg och Turinge. — *Del 2*: J. A. Karlsson, Nykvarns järn- och stålbruk; I. Humble, Nykvarns pappersbruk; J. Lybeck, Gårdar och byar. Biografier: Nykvarns pappersbruks ägare, verkställande direktörer och disponenter 1847—1940; Nykvarns pappersbruks fabriks- och kontorschefer 1850—1940; industrimän, kommunalfullmäktige, jordbrukare, skollärare, m. fl.

— *Upplands Fornminnesförenings Tidskrift*, utg. av O. Lundberg, del 46: 1 (1938): W. Nisser, Stuckdekorationer vid Karl Gustav Wrangels svenska och pommerska byggen. — *Del 46: 2* (1939): O. Lundberg, Upplandsskalden Olof Thunman. Bil.: Borgmästare Eric Kyhlmans berättelse om sin tjänstetid i Sigtuna, utg. av S. U. Palme.

— *Den eviga ungdomens stad*. Uppsalaminen... red. av S. Thulin (1936, 359 s.; Hågkomster och livsintryck, 17). Bl. a. minnen av Ann Margret Holmgren, Hj. Danell (om A. N. Sundberg), E. Hedenius (Per Hedenius), J. Bergman (P. Wikner), M. Hellberg (polismästare Raab), L. A. Jägerskiöld (Wilh. Lilljeborg), B. Knös (J. Spongberg), C. A. Reuterskiöld (Harald Hjärne, Oscar Alin) samt vidare om H. Hjärne av S. Samuelsson, Eli Heckscher, G. Jacobson och G. Rudberg. — *Uppsalaminen* (samma serie 18, 1937, 339 s.). Bl. a.: D. Bergström (J. Lindhagen), N. J. Göransson (Sigurd Ribbing), K. W. Herdin (donatorerna G. W. Gillberg, F. O. Törnlund), I. Norberg (C. A. Torén). — *Bland professorer och studenter* (samma serie, 19, 1938, 456 s.). Bl. a. L. H. Gyllenhaal (Herman Gyllenhaal), L. A. Jägerskiöld (Gustaf Kolthoff), Louise Adelswärd (Ludvig Douglas), C. Törner (C. Fr. Lundin), G. Danell (Adolf Noreen), Anna Söderblom (Nath. Söderblom), G. Rudberg (Olof August Danielsson).

— Greta Holmgren, *Hemmet med de öppna dörrarna* (Lindblad 1939, 294 s.). Intressant och innehållsrik person- och miljöskildring. Bl. a.: prof. Frithiof Holmgren och hans maka Ann Margret Tersmeden, Nils Tersmeden, Adolphina von Troil f. Tersmeden, Herman Annerstedt, Stanni Eketrä f. Tersmeden, Märta Eketrä, Gertrud af Klintberg f. Bergman, Selma Lagerlöf, A. N. Sundberg, biskoparna Thore Strömberg och Thure Annerstedt.

— August Widén, *En nationsvaktmästares minnen* (1939, 152 s., personreg.; trevlig skildring).

— R. Josephson, *Det hyperboreiska Upsala* (Norstedt 1940, 94 s.; Olof Rudbeck d. ä.).

— B. Boëthius, *Släkten Boëthius i Västmanlands-Dala nation* (Västmanlands-Dala nations festskrift 1639—1939, s. 103—126; även andra historiska upps. och h. 4 av nationsmatrikeln i samma festskrift).

— *Natio Smolandica*. Meddelanden från Smålands nation i Uppsala kamratförening 1940: A. Hj. Uggla, Linné som smålänning; P. G. Vejde, Då hovmedicus S. A. Hedin sökte lektorat i Växjö; vaktmästare K. G. Bruhn, En blick tillbaka.

— *Kalmar nations skriftserie*, 14, 1937: N. Karlman, Per Adam Siljeström, forts. av nationens studentmatrikel. — 16, 1939: Staffan Björck, Ölandsforskaren Abraham Ahlqvist; forts. av matrikeln.

— *Vestrogothica*. Skriftserie utg. av Västgöta nation i Uppsala, 4 (1938): bilaga: Västgöta nation i Uppsala från år 1595. Biografiska anteckningar, 4 1672—1693, av Bo V:son Lundqvist. — 5 (1939): Robert Larsson, Minnen från min rektorstid i Skara; S. Sandwall, Min barndoms och ungdoms Borås; E. Källquist, Vitalis' Västgötdikter; bilaga: Västgöta nation..., 5, 1693—1711.

— *Värmlands nation i Uppsala 1925—1934*, red. av Erik Elinder (1935, 254 s., personreg.; trevlig porträttmatrikel med ganska utförliga data). — *Nationen och hembygden*, 2 (1939): H. Kjellin, Thor Fagerkvist (konstnär); C. V. Bromander, A. M. Malmstedt; S. Ölander, Från Anton Niklas Sundbergs Karlstadsår; En värmländsk skattebok från 1503, utg. av S. Samuelsson o. G. Kallstenius; A. Edestam, Kulturhistoriska bilder från en dalsländsk bruksförsamling (L. M. Uggla); Värmländska studentbrev, Brev från Erik Gustaf Geijer, Carl Frykstedt o. N. P. Ödman, utg. av Eva Wennerström och Gerda Ödman; A. Eklund, En värmländsk porträttsamling från 1850-talet. Med register över L. J. Siktbergs och N. P. Ödmans samling av teckningar i Värmlands nations arkiv. Bil.: Värmlands nation i Uppsala från år 1595, utg. av E. Gren, Eva Wennerström o. Erik Elinder.

— Erik Fernow, *Dikter vid skilda tillfällen*, 1, utg. av M. R. Jungblom (1938; personverser; Filipstads bergslags hembygdsförenings skriftserie).

— Bo V:son Lundqvist, *Falköpings historia*, 1: Från äldsta tid till omkring år 1620 jämte en förhistorisk inledning (1940, 249 s.; bl. a. om borgmästare, rådmän, präster, riksdagsmän).

— *Falköpings stadsarkivs årsbok 1939*: Personalia över Lars Andersson Hvass, borgmästare i Falköping.

— Bertel Hallberg, *Anteckningar om landssekreterare och landskamrerare i Älvsborgs län* (1939, 27 s.; särtr. ur Vänersborgs gilles årsskrift s. å.).

— *Västmanlands Fornminnesförenings Årsskrift*, utg. av S. Drakenberg, årg. 1932: prosten Johan Gustaf Schultz' reseminnen, utg. av S. Drakenberg; 1933: A. Pers, Den socialekonomiska ställningen i Västmanland 1571; G. M. Silfverstolpe, En Västerås-

boktryckares fejd med bokbindarna . . . 1767 (boktryckaren J. L. Horrn d. y.); 1935: prof. Samuel Liljeblads resa . . . 1797, utg. av S. Erixon; 1936: A. G. Barchæi resa . . . 1775, utg. av Gösta Berg; 1937: C. Mangård, Richard Dybeck, se PHT 1937, s. 275; 1938: C. Lewenhaupt, Tidö i Rytterns socken; Ulla Norman, Norbergs bergslag under medeltiden (bl. a. kyrkliga förhållanden och personhistoria; bra uppsats); 1939: R. Jirlow, Två plogar från Fullerö (C. J. Cronstedt); Marita Lindgren-Fridell om skomakare och skomakaräldermän i Västerås (personförteckningar).

Finland.

— Ivar A. Heikel, *Helsingfors universitet 1640—1940* (Söderström, Hfors, 1940. 796 s., ill.). Behandlar Åbo akademi 1640—1827 och Helsingfors' universitet 1828—1940. Biographica om kanslerer, prokanslerer och lärare; tjänstemannaförteckningar 1640—1940; personreg.

— C. M. Schybergson, *Per Brahe och Åbo akademi*, 2 (1940, 229 s.; Skr. utg. av Sv. Litt.-sällsk. i Finl., 278).

— N. K. Grotenfelt, *Anteckningar om indelta dragoner i Östra Finland 1644—1721* (Hfors 1940; Sv. Litt.-sällsk. i Finl., 279; 135 s.; Viborgska dragonerna 1644—79, Georg von Schwengelms dragoner 1655—60, Karelska dragonreg. 1665—80, Grotenfelts dragoner 1686—1709 och Karelska lantdragonerna 1709—21).

— *Brev från och till C. F. Mennander*, utg. av Finska Hist. Samf. gm Kaarlo Österbladh, 2 (1940; om del 1 se ovan s. 264 ff.). I denna del breven från bl. a. sonen C. F. Fredenheim, O. Acrel, J. Arckenholtz, Magnus Armfelt, C. J. E. och H. Benzelius, C. R. Berch, J. Bilmark, E. J. Björner, M. F. Brahe och Johan Browallius, persoreg. Ännu en tredje del väntas av denna monumentalta och för 1700-talet viktiga brevedition.

— *Västra och ästra kommissionens handlingar 1725—1727*, utg. av Finska Hist. Samf. gm A. R. Cederberg o. K. O. Alko (Hfors 1939; Germund Cederhielm, C. G. Löwenhielm, Petter Stierncrantz, L. J. Ehrenmalm).

— O. Nikula, *Tenala och Bromarf socknars historia*, 1—2 (Hfors 1938; 443 + 445 s., personreg.). Bl. a. om herrgårdarna Prästkulla (ätterna Ille, Giös, Taube), Degergård, Lindö (Arvid Stålar, ätterna Körning, de la Chapelle), Olsböle (Hans Gyllenlood, J. A. Löwenhult), Rilax (ätten Körning, grevarna Aminoff), Romby (ätten Sabelstierna), m. fl.

— Otto Andersson, *Musikaliska sällskapet i Åbo 1790—1808* (1940, 410 s., personreg.; konsertmästare Erik Ferling, f. 1733, † 1808; Anders Chydenius, m. fl.; Sv. Litt.-sällsk. i Finl., 283).

— H. Hirn, *Alexander Armfelt. Ungdom och läroår intill 1832* (1938, 241 s.; Sv. Litt.-sällsk. i Finl., 267).

— S. G. Elmgren, *Muistiinpanot*, [Minnesanteckningar 1853—68], utg. av Finska Hist. Samf. gm A. Maliniemi (Hfors 1939, 623 s.; hela texten på svenska; prof. S. G. Elmgren, f. 1817, † 1897).

— E. K. Osmonsalo, *Fabian Langenskiöld* (Hfors 1939; finsk text, tyskt referat; geheimerådet frih. Fabian Langenskiöld, f. 1810, † 1863).

— Yrjö Hirn, *Lärt folk och landstrykare i det finska Finlands kulturliv* (Wahlström & Widstrand 1939). Fängslande och väl orienterande framställning, rör bl. a. H. G. Porthan, F. W. Pipping, landsstrykaren och boksamlaren Matti Pohto, Elias Lönnroth, Axel Gallén-Kallella, runosångerskan Larin Paraske.

— *Festskrift tillägnad Gunnar Castrén den 27 december 1938* (Hfors 1938; Sv. Litt.-sällsk. i Finl., 271; bl. a. om Samuel Triewald, Bengt Lidner, Carl Snoilsky, Johan Stenhammar, G. Fröding, E. G. Geijer, Werner Söderhjelm).

— *Historiska och litteraturhistoriska studier, 14—16* (Sv. Litt.-sällsk. i Finl. 265, 275, 281, 1938—39; i bd 14 om bl. a. G. Ph. Créutz, bd. 15 om R. F. von Willebrand, F. M. Franzén, J. H. Kellgren, samt Sven Tunberg, Medeltida länsväsende i Sverige och Finland, i bd 16 bl. a. Birgit Lunelund, Peter Johan Bladh och Svenska Ostindiska Compagniet åren 1766—84).

— *Historisk Tidskrift för Finland*, utg. av Eric Anthoni. *Arg. 1938*: E. Anthoni, Johan Claesson Flemings död; J. Gallén, Regulära domkapitel i Sverige och Finland under medeltiden; A. Jörgensen, Några missvisande traditioner rörande Åbo akademi under 1600-talet; J. E. Roos, Lorentz Creutz d. y. i indelningsverkets tjänst; E. Anthoni, Ett bidrag till belysande av C. A. Gottlunds »samlarhåg»; Birgit Lunelund, Engelbert Kämpfer och hans resa genom Finland 1683; S. U. Palme, Arvid Eriksson [Stålar] och Sigismund 1604; dens., Två källor rörande händelserna i Finland 1599. — *Arg. 1939*: E. L. Birck, Fredrikshovsprotokollen som historisk källa; B. Federley, Claes Eriksson Fleming och Erik Gabrielsson Oxenstierna 1591; A. Brenner, Kampen om Sjunby gård under den stora reduktionens dagar. — *Arg. 1940*: B. Lesch, Opinionsbildningen i våra befälskretsar före krigsförklaringen 1788; J. Gallén, Dominikanerna och den medeltida annalistiken i Danmark och Sverige, 1—2; B. Lesch, Ur Gustav III:s brevväxling med Fredrik Posse före krigsutbrottet 1788; nekrologer över Gunnar Mickwitz och P. O. von Törne.

— *Historiellinen Arkisto, 44—46, 1938—39*. Svenska bidrag i bd 44 om Axel Stålar, i bd 45 om C. A. Ehrensverd och J. A. Meijerfelt, i bd 46 om H. G. Porthan. Finska bidrag med tyska referat i bd 44 om bl. a. Hartvig Speitz, E. Brenner, F. M. Franzén, F. F. Wallenstråle, Casimir Ehrnrooth, i bd 45 om J. A. Jägerhorn, P. J. Bladh, i bd 46 om H. G. Porthan, J. Peringskiöld, J. Keith, tyskspråkigt i bd 45 om hansaköpmännen i Viborg 1558—59.

— *Genealogiska Samfundets i Finland Årsskrift*, 22, 1938: svenska bidrag om släkterna Andersin, Tillman, Aspelund, Woiwalenius-Enwald samt T. Carpelan, Prästvigningarna i Viborgs stift 1712—1755; gravinskrifter i olika trakter. — *Årg. 23*, 1939: svenska bidrag om släkten Rein, generalerna frih. A. E. Ramsay och G. E. Ramsay, finskt om bl. a. Stephan Löfving (tyskt referat). — *Årg. 24*, 1940: svenskt bidrag om släkten Cederberg.

— *Genos*, utg. av Geneal. Samf. i Finland, 1938: bl. a. om släkten Juvelius, ätten von Morian, bergmästare Johan Adolf Liljeqvist, hauptmannen över Duderhofs friherreskap Johan Munck och greve Gustaf Carlssons hustru. — 1939: bl. a. om ätten von Morian, C. A. Gottlund, adliga ätten Lund; H. Lagerström, Åldersskillnaden mellan släktleden. — 1940, nr 1—2: bl. a. om släkten Lunelund och kornetten Carl Jordans tvegifte; A. R. Cederberg, En bortglömd medlem i svenska Vetenskapsakademien (förf. avser kyrkoherden Jacob Stenius, som invaldes i akademien 13 sept. 1740; han bortglömdes redan av akademien själv och blev aldrig introducerad i akademien ens genom brev, kan därför ej heller betraktas som verklig ledamot, om man tänker på Grundreglernas bestämmelser, se B. Hildebrands monogr. om Vet.-ak., s. 769).

*

— *Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen*, 2. Række, Bd 9, udg. ved William Christensen (1938—39): person- och ortregister (viktigt för de f. d. dansk-norska landskapens i Sverige senmedeltida personhistoria).

— Med djupt vemod ser man de sista historiska publikationerna från Balticum och frågar sig, om det verkligen skall för alltid vara slut med kulturarbetet i europeisk mening där: *Svio-Estonica* 1938: S. Karling, Jakob och Magnus De la Gardie som byggherrar i Estland; H. Rebane, Rakvere (Wesenberg) stads utseende under den svenska tiden. — 1939: P. Wieselgren, Superintendenten Gazas [Nils G.] sändebrev till Martin Beer [pastor primarius i Narva, † 1646]; A. Bodisco, Estland, Frankrike och freden i Nystad; O. Liiv, Sverige och Estland under 1700-talet (efter 1710); R. Poldmäe, Dagösvenskarna och den herrnhutiska väckelsen på 1700-talet; H. Fischer, Om svenskarna från Korgessaare och deras öden 1779—1782; N. Källström, Stölden av Georg Stiernhielms likkista.

— Werner von Schulmann, *Die zivile Staatsbeamten-schaft in Estland zur schwedischen Zeit* [1561—1710] (Dorpat-Posen 1939; 171 s.; kritik i HT 1940, s. 325).

— *Pommersche Jahrbücher*, bd 32 (1938): A. Hofmeister, Zur Geschichte König Erichs von Pommern und seiner Schwester Katharina (s. 117—125). — Bd 33 (1939): P. Pooth, Carl Wilhelm Scheeles Geburtshaus (s. 63—78); dens., Mitglieder des Stralsunder Rats 1800—1933 (s. 79—120).

Insända böcker.

- Adelswård, Louise, f. Douglas, Grevinnorna på Stjärnorp. Sthlm, Wahlström & Widstrand, 1939.
- Blomqvist, Gunnar, Schacktavelslek och Sju vise mästare. De ludo scaccorum, De septem sapientibus. Studier i medeltidens litteraturhistoria. Akad. avh. Sthlm, Geber, 1941.
- Bohrn, Erik, Nyköpings renässansslott och Herkules Mida. Akad. avh. Sthlm 1941.
- Brilioth, Y., Den senare medeltiden 1274—1521 (Sv. kyrkans hist., 2). Sthlm, Diakonistyrelsen, 1941.
- Bring, S. E., C. G. Warmholtz' och Louis de Geers bibliotek på Christineholm. Upps. o. Sthlm 1941 (Lychnos-bibliotek, 3).
- Carlsson, Gottfrid, Senare medeltiden, 1. Tidsskedet 1389—1448 (Sve-riges historia till våra dagar, 3: 1). Sthlm, Norstedt, 1941.
- Colliander, Selma, Anders Österlings under åren 1902—1938 utgivna skrifter. Bibliografi. Lund, Gleerup, 1939.
- Frölich, Hans, Bröderna Elias och Johan Fredrik Martin, Akad. avh Sthlm 1939.
- Hagnell, Karin, Sturekrönikan 1452—1496. Akad. avh. Lund 1941.
- Historie de l'administration des affaires étrangères de Suède par S. Tunberg, C. F. Palmstierna, A. Munthe, A. Forssell, T. Gihl et N. G. Wollin. Traduit du suédois par A. Mohn. Upsal, 1940.
- Kamratföreningen »Smålandsartillerister». Årsbok 1941.
- Lewenhaupt, A., Karolinen Edvard Gyldenstolpe. Sthlm, Geber, 1941.
- Lyberg, Ernst, Från Järntorget till Kopparberget (särtr. ur Dalarnas Hembygdsbok 1941).
- Lönnroth, E., Statsmakt och statsfinans i det medeltida Sverige. Studier över skatteväsen och länsförvaltning (Göteborgs Högskolas Årsskrift, 46, 1940, 3).
- Maurois, A., Chateaubriand och hans samtid. Sthlm, Bonnier, 1940.
- Munthe, Arne, Joel Gripenstierna. En storfinansiär från Karl XI:s tid. Akad. avh. Sthlm, Geber, 1941.
- Sanning och sägen om Karl XII:s död av Stig Jägerskiöld, Nils Ahnlund, Gustaf Hultkvist och Barbro Göthberg Edlund. Sthlm, Saxon & Lindström, 1941.
- Skrifter tillägnade Birger Wedberg av Svensk Juristtidning 1941.
- Skrifter, utg. av Sjöhistoriska Samfundet, 2.

- Soloveytchik, G., Potemkin. Sthlm, Bonnier, 1939.
- Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. Del 51, 1940. Sthlm, Norstedt, 1941.
- Svenska folkskolans historia, 4: N. O. Bruce, Det svenska folkundervisningsväsendet 1900—1920, Sthlm, Bonnier, 1941.
- Uppländska häradsrättsdomböcker från 1500-talet utg. gm Nils Edling (Uppländska domböcker utg. av K. Humanist. Vet.-samf. i Uppsala, 5). Upps. 1941.
- Waldén, B., Loka. En kunglig hälsobrunns krönika. Sthlm, Nord. Rotogravyr, 1941.
- Arkiv för nordisk filologi (1939—41).
- Fornvännen 1941, h. 1—2.
- Hyltén Cavallius-Föreningens Årsbok 1941.
- Karolinska Förbundets Årsbok 1941.
- Malmö Fornminnesförenings Årsskrift 1941.
- Namn och Bygd (1939—41).
- Nordisk Tidskrift 1939—40, 1941, h. 1—3.
- Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen 1941, nr 1.
- Nysvenska studier, årg. 20, 1941, h. 1—5.
- Samfundet S:t Eriks Årsbok 1941.
- Scandia, årg. 13, h. 2, 1941.
- Svensk Litteraturtidskrift 1941, h. 1—2.
- Svensk Tidskrift 1941, h. 1—4.
- Personalhistorisk Tidsskrift 1941, h. 1.
- Kirkehistoriske Samlinger, 6: 3, h. 1—2, 1939—40.
- Norsk Slektshistorisk Tidsskrift 1940.
- Norske Lensrekenskapsbøker 1548—1567, utgj. av Riksarkivet, 6. Oslo 1939.
- De Nederlandsche Leeuw 1939—40.

Frågor.

1) Ett mindre antal brev till ärkebiskop *Uno von Troil* (f. 1746, † 1803) finnas i Kungl. Biblioteket, Uppsala-universitetsbibliotek, Västerås stifts- och läroverksbibliotek, Vadstena landsarkiv samt Linköpings stifts- och landsbibliotek. Finnas andra brev eller brevsviter till honom bevarade och i så fall var? Av intresse vore även få reda på andra handskrifter rörande ärkebiskop von Troil. Svar sändes näget till

Robert Murray,
Teol. lic., Brunna.

2) Vid förarbeten till en studie över Gustaf III:s resa till Italien och Frankrike 1783—84 har undertecknad funnit, att dåvarande majoren och hovstallmästaren frih. Hans Henric von Essen (senare riksståthållare i Norge och greve) under nämnda resa fört en personlig dagbok. Trots ivriga efterforskningar har det icke varit mig möjligt att konstatera, om denna dagbok ännu finnes i behåll och, om så är fallet, varest. Varje upplysning i denna fråga mottages därför med största tacksamhet av

H. Stålhane,
Överste, Linnégatan 33,
Stockholm.

Notiser.

Personhistoriska Samfundets årsmöte ägde rum i Gyldene Fredens Bellmansrum torsdagen den 28 september 1939 kl. 8 e. m. På revisorernas förslag beviljades styrelsen full och tacksam ansvarsfrihet för 1938 års förvaltning. Till medlemmar av styrelsen omvaldes f. d. arkivrådet Joh. Ax. Almquist, överstekammarjunkaren greve Adam Lewenhaupt, direktören Govert Indebetou, professor Sven Tunberg och docenten Bengt Hildebrand. Till medlemmar av redaktionsutskottet omvaldes arkivrådet Almquist, stadsarkivarien professor Bertil Boëthius, överintendenten frih. Rudolf Cederström, f. d. postkontrollören Gustaf Elgenstierna och docenten B. Hildebrand. Till revisorer omvaldes f. d. bankdirektören A. Dandenell och översten greve Casimir Lewenhaupt; till revisorssuppleant omvaldes intendenten fil. dr Sune Ambrosiani. — Vid därpå hållet styrelsesammanträde konstituerade styrelsen sig med arkivrådet Almquist som ordf., direktören Indebetou som skattemästare och docenten Hildebrand som samfundets sekreterare och redaktör för Personhistorisk Tidskrift.

Docenten Hildebrand höll föredrag över ämnet: »Mårten Triewald och Vetenskapsakademien», varefter intogs gemensam supé.

Utdrag ur revisionsberättelsen för år 1938:

Behållning från år 1937 kr. 2,120: 89

Inkomster år 1938:

Årsavgifter	kr. 3,265: 00	
En ständig avgift	» 150: 00	
Tidskriftsförsäljning m. m.	» 618: 83	
Räntor å bankräkningar	» 53: 66	
Statsbidrag	» 1,500: 00	
Bidrag från K. Patriotiska Sällskapet	» 500: 00	» 6,087: 49

Summa kronor 8,208: 38

Utgifter:

Trycknings- och illustrationskostnader .	kr. 3,639: 99	
Distributions- och diversekostnader . .	» 262: 90	
Arvoden	» 1,337: 85	kr. 5,240: 74

Behållning till år 1939 » 2,967: 64

Summa kronor 8,208: 38

PERSONREGISTER.¹

- Abraham Angermannus, ärkebiskop, 300.
- Abrahamsen, dansk överste, 63.
- Acrel, Olof af, gen.-dir., 310.
- Acrelius, Israel Erici, kyrkoh., 45.
- Olaus Israelis, kyrkoh., 45.
- Adelborg, Ottilia, konstnärinna, 293.
- Adlerbeth, G. G., frih., statsråd, skald, 265.
- Adolf Fredrik, konung av Sverige, 293.
- Agrivillius, Elisabeth Olofsdotter, g. m. 1) Jonas Phragmenius, 2) Per Bengtsson Noræus, 219 f.
- Ahlqvist, Abraham, kyrkoh., fornforsk., 309.
- Alfred Gustaf, lektor, historiker, 166, 178.
- Ahlström, Gustaf Wilhelm, v. rektor, 228.
- Ahnfelt, P. G., kyrkoh., förf., 169, 305.
- Aken, von, släkt, 303.
- Alin, N., domprost, 307.
- Oscar, prof., 308.
- Almgren, Dora Albertina, g. m. C. G. Indebetou, 68, 70.
- Almquist, C. J. L., förf., 291, 298, 301, 305.
- Alströmer, Jonas, kommerseråd, 277, 286.
- Aminoff, grevl. ätt., 310.
- Amund Laurentsson, boktryckare, 296.
- Anckarsvärd, Mich., greve, gen.-löjtn., 289.
- Sofia Ulrika, f. Bonde, 293.
- Anckerman, Daniel, stuc katör, 296.
- Andersin, släkt, 312.
- Andersson, Gustaf, rektor, historiker, 164, 174, 305.
- Ingrid Viktoria, g. m. Johan Edvard Larsson, 233.
- Andrä, Tor, biskop, 295.
- Ankarcrona, A. E., bruks patron, 294.
- J. H., kommendör, 294.
- Theodor (Christophers), amiral, 151.
- Victor, överhovjägmäst., 294.
- d'Angers, David, fransk skulptör, 273 ff.
- Annerstedt, Claës, univ.-bibliotekarie, 179.
- Herman, kaptenlöjtn., 308.
- Thure, biskop, 308.
- Appelbom, S., ryttmäst., 78, 88.
- Arbman, släkt, 239 f., 304.
- Arckenholtz, J., bibliotekarie, historieskrivare, 310.
- Arcimboldus, Johannes Angelus, pävl. legat, 300.
- Arendten, Johan von, överste, 97.
- Arent Carlsson, se Måne sköld.
- Arfwedson, Catharina Charlotta, f. von Langenberg, 298.
- Armfelt, Alexander, greve, ministerstatssekr., 310.
- G. M., greve, gen.-guvernör, 106, 108, 163, 290.
- Magnus, frih., landshövd., gen.-major, 310.
- Arnberg, Johannes, stadsbokhall., 220, 226.
- Arndt, Johann, tysk präst, 257.
- Aronsson, P. A., uppfinnare, 299.
- Arusiander, Sanderus Brynolphi, präst, 41.
- Arvid Eriksson, se Stålarms.
- Arwidsson, A. I., bibliotekarie, förf., 163.
- Ascheberg, Rutger von, greve, kungl. råd, 154.
- Asp, P. O. von, envoyé, 289.
- Aspelund, släkt, 312.
- Atterbom, P. D. A., prof., 159—163, 167, 181.
- Aurelius, Hilda Ingeborg, g. m. J. O. Lundberg, 231.
- Ausius, Haquinus, kyrkl. förf., 284.
- Baazius, Johannes, d. y. ärkebiskop, 219.
- Bachér, släkt, 303.
- Bachman, Anders, kapten, 64.
- Bælter, S., domprost, 284, 307.
- Bagge, Jacob, stath., 7, 75.
- Banér, Gustaf, frih., gen.-guvernör, 305.
- Gustaf, riksråd, 253.
- Johan, fältherre, 251—254.
- Barchæus, A. G., prof., 310.
- Barckhusen, släkt, 93, 99.
- Hans, lantmätare, 78, 92.
- Hindrich, bruksägare, 89.
- Barclay de Tolly, N., rysk furste, 307.
- Bartholdus Stephani, präst, 284.
- Bassewitz, H. F. von, greve, holsteinsk geheimerädsresident, 295.
- Batka, böhmisk farmaceut, 274.
- Bauert, J. E., målare, 293.
- Beck-Friis, ätt, 298.
- Eva, se Hamilton.
- Joachim, greve, riksråd, 108.
- Beckman, släkt, 284.
- Ernst, publicist, 302.
- Beer, Martin, pastor primarius i Narva, 312.
- Bellinus, Johannes Stephani, kyrkoh., 29.
- Bellman, C. M., skald, 291, 301.
- Belsche, Olaus, kyrkoh., 32.
- Bengt, biskop i Linköping, 303.

¹ Utarbetat av *Elsa Jacobsson*. — I reg. äro ej upptagna personer med blott förnamn eller fadersnamn i uppsatsen »Nya bidrag till Uppsala ärkestifts herdaminne», s. 23—46.

- Bengt Håkansson, borgmäst. i Uppsala, 5, 8, 7, 10, 13, 16 f.
 — Jönsson, se Oxenstierna.
 — Nilsson, se Oxenstierna.
 Benzelia, Greta, g. Norrelius, 291.
 Benzelius, C. J., biskop, 301, 310.
 — Erik d. y., ärkebiskop, 154, 163, 286, 310.
 — H., ärkebiskop, 310.
 Berch, C. R., kansliråd, formforskare, 155, 310.
 Berg, Frantz Hansson, ryttare, 209.
 — Helena, g. 2) m. Abel Schmaltz, 209 f., 212 ff., 216.
 — Lars, rådmän, 304.
 — Simon, inspektör, 277.
 Bergen, Carl von, skriftställare, 157.
 Berger, J. C., kapten, hovmålare, 285.
 Bergeström, Hans, präst, pedagog, 287.
 Berghult, Hans Jacobsson, bruksförvaltare, 78, 96 f.
 Bergius, Bengt, bankokommissarie, samlare, 155, 266, 298.
 — Peter Jonas, prof., läkare, botanist, 74 ff., 155.
 Bergklint, Olof, kyrkoh., skald, 292.
 Bergman, Berndt, kapten, 64.
 — C. A., kyrkoh., 285.
 — Gertrud, se af Klinterberg.
 — Torbern, prof., 266, 286, 299.
 Bergmark, Peter, vävare, 293.
 Bergstedt, C. F., publicist, 290 f.
 Bergström, Axel Gottlieb, bankobokh., 298.
 Berneck, Anders von, se Holter.
 Berwald, Franz Adolf, kompositör, 276.
 Berzelius, J. J., frih., prof., kemist, 273 ff., 286, 299.
 Beskow, B. von, frih., översettkammarjunkare, förf., 163, 297, 305.
 Bielke, ätt, 297, 299.
- Bielke, Barbro, g. m. Gustaf Gabrielsson Oxenstierna, 149.
 — Hogenskild, ridd., riksråd, 75.
 — Nils, frih., riksråd, 14, 17.
 — Nils Pedersson, kammarråd, 300.
 — Sten Carl, frih., v. president, 286.
 — Thure Pedersson, ridd., riksråd, 300.
 Bilefeldt, Hans, stadsskrivare, 287, 296.
 Bilmark, J., prof., 265, 310.
 Birge Isaksson, se Halvhjort.
 Birger Magnusson, konung av Sverige, 287.
 Birgitta Birgersdotter (Finstaätten), helgon, 284 f., 296.
 Bissmarck (Bismarck), släkt, 303.
 Biörk, karolin, 291.
 Biörner, J. E., assessor, formforskare, 310.
 Bjerkén, af, ätt, 284.
 Björk, Erik, präst, 303.
 Björkegren, Abraham, vävare, 292.
 Björkman, Axel Ulrik, brukspatron, 294.
 Björknerns, Z., kyrkoh., 285.
 Björn Christersson, 16.
 Björnståhl, J. J., prof., 266, 287.
 Blackwell, Alexander, livmedikus, 288.
 Bladh, Peter Johan, kansliråd, 311.
 Blanck, Georg, ståth., 280.
 Blanque, Johan de la, se de la Blanque.
 Blom, Fredr., arkitekt, 298, 302.
 — Signe, g. m. C. Sandstedt, 232.
 Blommér, N. J., målare, 305.
 Bloomfield, Benjamin, baron, eng. diplomat, 63.
 Bo Gustafsson, se Båät.
 Bo Jonsson, se Grip.
 Boberg, Carl Gustaf, vävare, 292 f.
 Bodinus, Ericus Er., kyrkoh., 26.
 Boëthius, släkt, 309.
 — Daniel, prof., 287.
- Bohlin, A., bokförläggare, 305.
 Boije, Gustaf, frih., gen.-löjtn., 64.
 Boman, Johan, inspektör, 294.
 Bonde, Carl, frih., ståth., president, 80 f., 86.
 — Carl, greve, riksråd, 108.
 (—) — Knutsson, konung, se Carl.
 — Clas, greve, riksråd, 284.
 — Knut Philip, frih., teaterchef, 290.
 (—) Magdalena Karlsdotter, g. m. Ivar Axelsson (Tott), 148.
 — Sofia Ulrika, se Anckarsvärd.
 Boneauschöld, Gustaf, statssekr., 256.
 — Ulla, g. m. C. A. Rosenadler, 256.
 Boose, Christina, g. m. J. P. Rudbeck, 280.
 Borg, färgarsläkt, 305.
 — F., publicist, 290, 305.
 Borge, Oscar F., fil. dr, 295.
 Boswell, James, skotsk jurist o. förf., 142, 161.
 Boy, Willem, konstnär, 289.
 Brahe, ätt, 241, 296.
 — Magnus, greve, riksmarskalk, 64.
 — greve, riksdrots, 14, 17 f.
 — Fredric, greve, en av rikets herrar, 107, 310.
 — Per, d. ä., greve, riksdrots, 149.
 — d. y., greve, riksdrots, 310.
 — Tyge, astronom, 296.
 Brandt, Georg, bergsråd, kemist, 299.
 Brask, Hans, biskop, 288.
 — Petrus, kyrkl. förf., 284.
 Braun, Wilhelm von, skald, 303.
 Bredberg, Erik Wilhelm, justitieråd, 282.
 Breitholtz, Claes, gen.-major, 98.
 Bremer, Fredrika, förf., 168, 175, 291, 297.
 Brenner, E., assessor, myntforskare, 154, 302, 311.
 — Sophia Elisabeth, f. Weber, skaldinna, 168.
 Brinkman, H. G. von, sekt., 113.

- Brita Andersdotter, se Ekeblad.
 — Henriksdotter, se Horn.
 Brock, Mathias, amiralitetsfiskal, 307.
 Brodin, Elisabeth, väverska, 293.
 — Johanna, väverska, 293.
 Brodinus, Johan, biskop, 240, 303.
 Broman, Carl, landshövd., 307.
 Bromelius, O., läkare, 302.
 Bromell, M. von, arkiater, 302.
 Broms, Elias, kyrkoh., 41.
 — Lovisa, 293.
 Broocman, släkt, 292.
 — C. U., pedagog, 286 f.
 Broomé, G., d. ä., prost, 285.
 Browallius, Johan, biskop, 265, 286, 310.
 Brunsson, Johanna, väverska, 293.
 Bruzelia, Magdalena, g. m. A. Östermarck, 233.
 Bucht, Johan, tobaksfabrikör, 278.
 Bure, Catharina, g. m. 1) P. O. Fontelius, 2) O. P. Noræus, 234.
 Burman, Gustaf, v. häradshövd., 293.
 Busennius, Antonius, apotekare, 74 ff.
 Butsch, J. A., biskop, 284.
 Butzow, von, ätt, 303.
 Bång, Hans, 6, 16, 19.
 Bååt (Snakenborg), ätt, 255.
 (—) Bo Gustafsson, ståth., assessor, 21.
 (—) Jacob Jacobsson, v. president, 21.
 Bäckström, Per Olof, amiralitetskammarråd, 180 ff., 184.
 Cahman, J. von, baron, industriman, 299.
 Camerarius, Ludvig, diplomat, 299.
 Cappelin, Ola, stationsinspektör, förf., 306.
 Carl Knutsson (Bonde), konung av Sverige o. Norge, 148, 287.
 — IX, konung av Sverige, 5 ff., 16, 243—248, 279, 295, 300.
 Carl X Gustaf, konung av Sverige, 91.
 — XI, konung av Sverige, 89, 91, 97, 109, 277.
 — XII, konung av Sverige, 222, 289, 292, 296 f.
 — XIII, konung av Sverige o. Norge, 117 f., 282, 292.
 — XIV Johan, konung av Sverige o. Norge, 63, 270 ff., 281 ff., 290, 295 f.
 — XV, konung av Sverige o. Norge, 290.
 — August, kronprins, 283.
 — Filip, hertig, 12.
 — Carlsson, se Gyllenhielm.
 — Henriksson, se Horn.
 Carlberg, J., biskop, 286.
 Carleson, Edvard, president, 151 f.
 Carlheim-Gyllensköld, Augusta, f. Sjöstedt, 298.
 Carlson, Fredrik Ferdinand, prof., statsråd, historiker, 164—167, 178.
 Carlsson, Gustaf, greve, överste, 312.
 — Johan Gustaf von, president, 104, 108.
 Carlsund, O. E., tekniker, 299.
 Carove, Carlo, italiensk konstnär, 255.
 Caspersson, Ulla, f. Scharp, 293.
 Cassel, G., prof., 295.
 Castorin, Pehr, bergsfogde, brukspatron, 220, 225.
 Catharina av Pommern, g. m. hertig Johan av Bayern, 312.
 — Jagellonica, drottning av Sverige, 289.
 — Magnusdotter, g. m. G. Blanck, 280.
 Cederberg, släkt, 312.
 Cederblom, J. E., prof., 286.
 Cedercrantz, ätt, 308.
 — Johan, landshövd., 303.
 Cederflycht, ätt, 301.
 Cederhielm, C. W., frih., godsäg., 286.
 — Germund, frih., president, 310.
 — Josias, frih., riksråd, 297.
 Cederstedt, ätt, 308.
 Cederström, Bror, frih., gen.löjtn., 64.
 Cederström, Claes, se Claesson.
 — Rudolf, greve, statsråd, 64.
 Celse (Celsius), Magnus von, k. bibl., rikshistoriograf, kansliråd, 266.
 Celsius, Anders, prof., 262, 286.
 — Nils, prof., 222.
 — Olof, d. y., biskop, 156, 284, 298.
 Chambert, Johan Fredr., silverbetjänt, 303.
 Chapman, Eleonor Beresford, g. m. Johan Edvard Phragmén, 220, 230.
 Charlotta, Hedvig Elisabeth, drottning av Sverige och Norge, 103, 282.
 Charpentier, Claes Robert, frih., gen.-major, 256.
 Chesnecopherus, Nils, hovkansler, 243.
 Christer Carlsson, se Månesköld.
 — Claesson, se Horn.
 — Henriksson, se Lilliesparre.
 Christian II, konung av Sverige, Danmark o. Norge, 296.
 Christina, drottning av Sverige, Carl IX:s gemål, 80.
 — drottning av Sverige, 90, 276, 289, 292, 299 f.
 Christoffer Andersson (Röd), ridd., riksråd, mag., 296.
 — Olofsson, kyrkoh. i Alunda, 16.
 Chydenius, Anders, kyrkoh., nationalekonom, 310.
 Claes Eriksson, 21.
 Claesson, Claes (Cederström), överste, 64.
 Clary, Marceline, se Tacher de la Pagerie.
 Claus Mortensen, präst, 306.
 Clementz, Carl Henrik, snickare, 233.
 Cogelin, Anna Eleonora, knypplerska, 293.
 Colliander, släkt, 283.
 Collin, J. G., instrumentmakare, 301.
 — Johan Gabriel, läkare, prof., 176, 179.
 Colling, L. J., prof., 292.

- Colloredo, greve, österrikisk diplomat, 63.
 Collring, O. 284.
 Columbus, Samuel, skald, 150.
 Comenius, J. A., tjeckisk pedagog, 290.
 Copp, Johan, läkare, 298.
 Corroset, Jean de, överste, 305.
 Cran, Peter, stenhuggare, 303.
 Creutz, G. Ph., greve, diplomat, skald, 311.
 — J. E., greve, överste, 299.
 — Lorentz d. y., frih., president, 311.
 — Stephan, frih., 285.
 Cronander, S., domprost, 307.
 Cronberg, Börje Olofsson, räntmäst., 277.
 Cronhielm, Gustaf, greve, riksråd, kanslipresident, 163, 167.
 Cronholm, Abraham, adjunkt, 169 f., 172.
 — B., e. o. prof., 305.
 Cronstedt, A. Fr., bergmäst., 265.
 — A. W. J., greve, kammarh., 308.
 — C. J., greve, president, 299, 310.
 Cronström, ätt, 308.
 — Elisabeth, g. m. Erik Lindschöld, 222, 256.
 — Isac, frih., holländsk general, 155.
 Crusell, B. H., tonsättare, 474.
 Crusenstolpe, M. J., publicist, 290.
 Cruus, Jesper Matsson, ridd., riksskattmäst., 17 f.
 Cunha, Antonio Lopez da, portugisisk diplomat, 63.
 Cupp, Tomas, faktor, 97.
 Dagström, Olof, överstelöjtn., 306.
 Dahl, Christopher, prof., 284.
 Dahlberg, Erik, greve, k. råd., fältmarskalk, 294, 308.
 Dahlbom, P. E., vävare, 293.
 Dal, Nils Hufwedson, historiker, 154.
 Dalin, O. von, förf., 154, 276, 297.
 Dalstierna, G., skald, 298.
 Danckwardt, ätt, 99.
 — Joachim, borgmäst., 82.
 Danielsson, Olof August, prof., 308.
 Darell, J. G., ingenjör, 299.
 Daurer, släkt, 291.
 de Besche, ätt, 99.
 — Willem Giliusson, bruksäg., 79 ff.; 87 f., 94.
 de Carnall, ätt, 284.
 de Corroset, se Corroset.
 De Frese, Clara Christina, f. Sewallius, 298.
 De Geer, ätt, 99.
 — Aurore, g. m. 1) N. Gyldenstolpe, 2) G. af Wetterstedt, 64.
 — Charles, frih., hovmarskalk, entomolog, 286.
 — Emanuel, frih., kammarh., 64.
 — Louis, köpman, bruksäg., 77—84, 86 f.
 — Wilhelmina, se Gyldenstolpe.
 de la Blaque, Johan, överstelöjtn., 246.
 de la Chapelle, ätt, 310.
 De la Gardie, ätt, 294.
 — Hedvig Ulrika, g. m. G. M. Armfelt, 270.
 — Jacob, greve, riksmarsk, 84, 270, 312.
 — Johan, frih., riksråd, 86.
 — Magnus Gabriel, greve, rikskansler, 98, 277, 312.
 Denell, Johan Henrik, doc., förf., 301.
 de Rogier, G. H., publicist, läkare, 292.
 Descartes, René, fransk filosof, 289.
 Dickson, släkt, 54.
 — Charles, läkare, 53.
 — James d. ä., kommerseråd, 48.
 — James d. y., köpman, 49, 62.
 — Oscar, frih., affärsman, mecenat, 49, 62, 294.
 — Robert d. ä., köpman, 53.
 — Robert, godsägare, 47—62.
 Dillner, släkt, 240.
 — Olof, prost, 240.
 Dimander, Petter, tobakspinnare, 278.
 Djupædius, Ericus Erici, kyrkoh., 235.
 Djurberg, Carl, bryggare, 302.
 — D., prof., 286.
 Djurklou, N. G., frih., kammarh., fornforskare, 178.
 Domö, Fritiof, statsråd, 295.
 Douglas, Ludvig, greve, riksmarskalk, 308.
 — Wilhelm, greve, överste, 64.
 — Wilhelmina, 292.
 Drake, Gustaf, apotekare, 299.
 Drakenhielm, Wilhelm, gen.-tullförvaltare, 277, 308.
 Drakensköld, Anders Andersson, husgerädmäst., 277.
 Dress, släkt, 77—99.
 — Anders, 78, 88, 91, 93 f.
 — bruksförvaltare, 78, 95.
 — Andry, bruksäg., 77—99.
 — Barbara Martha, g. m. J. Leijel, 78, 88, 94.
 — Elisabeth, g. m. Daniel Achatius Zierl(l), 78, 95, 97.
 — g. m. Hans Barckhusen, 78, 92 f.
 — Gerdt, 78, 95 f., 98.
 — Johan, 78, 95 f., 98.
 — Margaretha, g. m. Pierre Dress, 78, 95 f.
 — g. m. A. Gartzäus, 78, 92 f.
 — g. m. Jacob Looff, 78, 89, 94.
 — g. m. Hans Nüchter, 78, 95, 97.
 — g. m. A. Radou, 78, 88.
 — Maria, g. m. S. Appelbom, 78, 88, 93 f.
 — Otto, bruksäg., 78, 86, 88, 90—94.
 — Peter, major, 78, 93, 95—99.
 — Petronella, g. m. Hans Jacobsson Berghult, 78, 95 ff.
 — Pierre, bruksäg., 78, 80 f., 88, 94 f.
 Dringelberg, släkt, 297, 306.
 Dubbe, Jacob, assessor, skeppsredare, 303.
 †Dukens, se Pfennig, M.

- Duræa, Elisabeth, g. m. 1) E. Noræus, 2) N. Grip, 3) O. P. Noræus, 235.
- Duræus, Magnus, kyrkoh., 235.
- Durand, A., fransk medaljkonstnär, 274.
- Du Rietz, ätt, 99.
- Grégoire François, k. livmedicus, 88, 90.
- Duwall, J. D., frih., gen.löjtn., 308.
- Dybeck, Richard, fornforskare, 310.
- Döbeln, Georg Carl von, frih., gen.löjtn., 163.
- Ebba Månsdotter, se Lilliehöök.
- Ebersköld, Adolf, diplomat, 239.
- Eckstein, C. G., målare, 300.
- Edelcrantz, A. N., frih., president, 299.
- Edholm, Erik af, förste arkitekt, 64.
- Ehrenborg, Beata, 292.
- Betty, g. Posse, förf:a, 285.
- Casper, justitieombudsman, 284.
- Fredrika, förf:a, 284.
- Ehrencreutz, Jesper, överdir., 302.
- Ehrenheim, Eleonore von, f. Montgomery, 101.
- Ehrenhoffer, Sigismund, jesuit, 291.
- Ehrenmalm, L. J., landshövd., 310.
- Ehrenpreus, ätt, 294.
- Hans, överinspektor, 97 f.
- Ehrenreich, J. E. L., tandläkare, keramiker, 302.
- Ehrensträhle, David (Nehman), prof., 292, 301.
- Ehrensvärd, Albert, greve, landshövd., 290.
- Augustin, greve, fältmarskalk, 286, 293; 299.
- C. A., greve, gen.-amiral, förf., 160, 311.
- Eleonore, f. Liljencrantz, 293.
- Hedda, f. Vogt, 293.
- Ehrnrooth, Casimir, bulgarisk krigsminister, finländsk ministerstatssekr., 311.
- Eichhorn, Christofer, biblioteksamanuens, 177, 179.
- Eklom, N. E., målare, 304.
- P. A., målare, 304.
- Ekeblad, ätt, 255, 269.
- Brita Andersdotter, g. m. Måns Isaksson Silfverhielm, 255.
- Clas Julius, greve, landshövd., 269 f.
- d. y., greve, kanslipresident, 152.
- Johan, envoyé, 150.
- (—) Johan Nilsson (Ekelöf), ryttmäst., 255.
- Ekecrantz, Otto, läkare, 303.
- Ekelund, P., vävare, 292.
- Ekelöf, Johan, se Ekeblad.
- Ekendal, J. H., kyrkoh., 285.
- Ekenmark, G., fabrikör, 293.
- J. E., fabrikör, 293.
- Eketrä, Ingeborg, se Petrelli.
- Märta, hovfröken, 308.
- Stanni, f. Tersmeden, 308.
- Ekholm, E., publicist, 155 f., 265.
- Ekman, C. G., statskommisarie, 290.
- Olof, prost, 286.
- O. Chr., provinsialmedicus, fornsakssaml., 307.
- Elfving, Samuel Petersson, artillerikapten, 209, 216.
- Elgenstierna, ätt, 308.
- Elgström, Per, förf., 297.
- Eliander, C., slottsbyggmäst., 299.
- Elin Johansdotter, se Månesköld.
- Elmblad, P. M., lektor, 285.
- Elmbladh, Alfred, 303.
- Elmgren, S. G., prof., 311.
- Elvius, Pehr, sekr. i Vet.akad., 265, 286.
- Emersen, Georg von, bruksäg., 88.
- Emporagius, E., biskop, 286.
- Enecopiander, Olof, rektor, 219.
- Enehielm, Pehr af, överstelöjtn., 118.
- Enequist, släkt, 303.
- Engeström, J. A., prof., 301.
- Jacob von, kansliråd, 155, 289.
- Nina von, väverska, 293.
- Engqvist, Sven, komminister, 105 f.
- Ericus Erici Sorolainen, biskop, 284.
- Erik den helige, konung av Sverige, 287, 291, 300.
- Magnusson, konung av Sverige, 295.
- av Pommern, konung av Sverige, Danmark o. Norge, 312.
- XIV, konung av Sverige, 166, 243, 295 f., 307.
- kyrkoh. i Almunge, 11.
- Elofsson, sekr., 243.
- Gabriellson, se Oxenstierna.
- Gustafsson, se Stenbock.
- Jöransson, se Tegel.
- Tönnesson, se Tott.
- Erman, Christian Fredrik, mönsterskrivare, 236.
- Ernst, Petter, urmakare, 299.
- Erskine, släkt, 294.
- Eschellson, Olof, sjöofficer, 289.
- Eskil, helgon, 296.
- Mikaelis, kamrerare, 288.
- Ester Jönsdotter, 291.
- Eugenie, prinsessa, 290, 303.
- Eurenius, Jacob, byggmäst., 299.
- Ewert, godsförvalt., 58.
- Fabritius, Ludvig, diplomat, 157.
- Fagerkvist, Thor, konstnär, 309.
- Fagerström, Fr. E., inspektör, 60.
- Faggot, Jacob, överdir., 286.
- Fahlcrantz, C. E., biskop, 285.
- Falck, bryggarsläkt, 302.
- Olaus, kyrkoh., 37.
- Falkenberg, Carl, landshövd., 279.
- Conrad von, riksråd, 296.
- Gabriel, frih., löjtn., 108.
- Falkman, Henrik, dir., 306.
- Margaretha Olsdotter, g. m. Jonas Phragmén (1809—1882), 220, 227.
- Olof, torpare, 227.
- Fant, E. M., prof., historiker, 156, 189, 265, 284.

- Faxe, Wilh., biskop, 301.
 Fechtenberg, Gustaf, major, 235.
 — Helena Gustaviana, g. m. Pehr Fragnén, 235.
 Febr, C. A., kammarråd, 307.
 Felix, Eleonore, kammarfru, 64.
 Ferling, Erik, konsertmäst., 310.
 Fernander, Anders, kyrkoh., 229.
 — Hedvig Amalia, g. m. Lars Jacob Phragmén, 220, 229.
 Fersen, Axel von, d. y., greve, riksmarskalk, 270, 272.
 — F. A. von, greve, riksråd, fältmarskalk, 159.
 Fincke, Gödik, ståth., 16, 19.
 Filenius, P., biskop, 286.
 Fischerström, J., förf., 287.
 Fitinghoff, Catharina, se Gyllenstierna.
 Fjellstedt, Peter, missionär, 55, 285.
 Fleetwood, G. E., frih., kapten, 294.
 — G. W., frih., landshövd., 307.
 Fleming, Clas, frih., riksmarsk, 244—248, 311.
 — Clas Hermansson, ståth., 16.
 — Hans, arkitekt, 289.
 — Johan Classon, frih., kammarjunkare, 311.
 Flensburg, släkt, 306.
 Floding, P., prof., 300.
 Flor, vävarsläkt, 293.
 Fogelberg, släkt, 307.
 Fontelius, Catharina, g. m. Gabriel Phragmenius, 221, 234.
 — Petrus Olai, kyrkoh., 234.
 Fontenelle, Bernard Le Bovier de, fransk förf., 141, 150 f.
 Forselles, J. H. af, bergshauptman, 294.
 Forssell, David, körsnär, 285.
 — Hans, president, förf., 163, 166, 178.
 Forssenius, Anders, mag., 157.
 Forsskål, P., naturforskare, 160, 299.
 Foy, Mathilda, förf.:a, 285.
 Franc, U. G., statssekr., 290.
 Franzén, F. M., biskop, skald, 159, 163, 311.
 Fredenheim, Carl Fredric, överintendent, 265, 300, 310.
 Fredrik I, konung av Sverige, 293.
 Fremling, Mattæus, prof., 301.
 Frick, C. M., kommissarie, 294.
 Fries, Elias, prof., 299.
 — Märten Andersson, tingsdomare, 303.
 Friesendorff, Johan von, frih., hovråd, 91.
 Frondell, Johan, hospitalspredikant, 213.
 Frondin, Berge, bibliotekarie, 297.
 Frumerie, Jean, bruksäg., 97.
 Frykstedt, Carl J., mag., 309.
 Fryxell, A., prost, historie-skrivare, 160, 162, 164.
 Fröding, Gustaf, förf., 311.
 — Johan, kyrkoh., 209 f., 215.
 Frölich, D., greve, politiker, publicist, 290.
 Fuchs, Christian, kommandant, 305.
 Funck, Isaac, frih., landshövd., 256.
 Fåhræus, Fredrik, domprost, 295.
 Färling, Israel, löjtn., 157.
 Färnström, Maria Eriksdotter, g. m. O. P. Noræus, 234.
 Gabriac, A. J. P. M. E. de Cadoine, markis de, fransk diplomat, 63.
 Gahn Pehrsson, Sigfrid L., samlare, 156, 265.
 Gahn, Eva, g. m. J. J. Munktell, 275.
 Gammal, Katarina Larsdotter, g. m. 1) I. Månsson, 2) O. Unonius, 235.
 Galbergh, G., tullnär, 303.
 Galdenblad, Anders, sekr., 157.
 — Johan, jesuit, 157.
 Gallén-Kallela, Axel, finländsk konstnär, 311.
 Garberg, A. F., vävare, 293.
 Gartzæus, Axel, handelsman, 78, 93.
 — Ernst, 93.
 — Gustaf, 93.
 — Lennart, 93.
 — Niclas, bokhållare, 93.
 Gatenhielm, Lars, kommandör, 297.
 Gaza, Nils, superintendent, 312.
 Geijer, Anna Lisa, f. Lilljebjörn, 292.
 — Christoffer, bergmäst., 80.
 — E. G., prof., historiker, skald, 160 f., 189, 295 f., 309, 311.
 Geijerstam, E. af, bergsråd, 157.
 — Gustaf af, förf., 301.
 Genberg, Anton, målare, 300.
 Georgii, Nils, medaljgravör, 301.
 Gera, Jöran, frih., riksråd, 75.
 Gerards, Steven, köpman, 79 f., 87.
 Geringius, P., fil. mag., 298.
 Gerner, A., överste, 156.
 Gestrinus, Catharina, g. m. E. Isæus, 222.
 Gezelius, Georg, prost, biografisk förf., 156 ff., 168, 170, 173.
 — Johannes d. ä., biskop i Åbo, 124, 286.
 — Johannes d. y., biskop, 284.
 Giedda, Jacob, rådman, 303.
 Gillberg, G. W., köpman, donator, 308.
 Giös, ätt, 310.
 Gjörwell, släkt, 293.
 — C. Chr., bibliotekarie, publicist, 155 f., 174, 265.
 Goethe, J. W. von, tysk skald, 162, 273.
 Goffenius, Anna Johansdotter, g. m. Jacob Andersson Röök, 222.
 Gottlund, C. A., finländsk lektor, samlare, 311 f.
 Goude, Claes, smedsälderman, 220, 226.
 Graan, Johan, landshövd., 294.
 Grafström, A. A., teol. dr., kontraktsprost, 174.

- Grafström, Thyra, 293.
 Gran, Anna Margaretha, g. m. C. A. Wrång, 224.
 Grape, Arent, bruksäg., 304.
 Grenholm, E. M., läkare, 304.
 Grevesmöhlen, C. A., överdir., 67.
 Grijs, Anders, kyrkoh., 29.
 — Lorens Andersson, handelsman, 224.
 Grill, J. A., brukspatron, 307.
 Grimberg, Carl, fil. dr, 295.
 Grip, ätt, 255, 279.
 — Birgitta, g. Natt och Dag, 291.
 (—) Bo Jonsson, väpn., drots, 255, 307.
 (—) Ingeborg Nilsdotter, g. Natt och Dag, 279.
 — Nils, kyrkoh., 235.
 — Nils Bosson, ridd., lagman, 295.
 Gripenklo, Samuel (Palumbus), överkommissarie, 303.
 Grotenfelt, Nils Persson, överste, 310.
 Grubb, Jacob, kontraktsprost, 219, 221.
 Grubbe, Samuel, prof., statsråd, 159.
 Grönblad, J. E., finländsk historiker, 163.
 Grönhagen, F. A., kapten, 294.
 (gumsehuvud), Gustaf Karlsson, ridd., riksråd, 148.
 Gustaf I, konung av Sverige, 33, 35, 149, 242 f., 296.
 — II Adolf, konung av Sverige, 12, 14 f., 17—19, 21, 84, 242, 252 f., 281, 289, 295 f.
 — III, konung av Sverige, 100—118, 156, 166, 213, 265, 267 ff., 293, 297 f., 300, 307, 311.
 — Karlsson, se Gumsehuvud.
 Gustafschöld, Abraham, gen.-löjtn., 117.
 Gustafsson, Carl, vävare, 293.
 Guzén, Ulrika, g. m. A. Lundberg, 233.
 Gylden, H., prof., astronom, 286.
 Gyldenstolpe, A. F. Nils, greve, riksmarskalk, 64.
 — Carl August, greve, kammarh., 64.
 — Wilhelmina, f. De Geer, 64.
 — (Wexionius), M. O., prof., 293.
 Gyllengrip, Gabriel, frih., landshövd., 291.
 Gyllenhaal, Herman, frih., akademiräntmäst., 308.
 — Leonard, major, entomolog, 284.
 Gyllenhielm, Carl Carlsson, frih., riksamiral, 149, 238, 280, 286, 296, 298, 304.
 Gyllenhöök, Per Larsson, häradshövd., 294.
 Gyllenlood, Hans, ryttmäst., 310.
 Gyllenspetz, Jonas, gen.-major, 98.
 Gyllenstierna, Catharina, g. m. 1) Meck, 2) Fitinghoff, 284.
 — Jöran, frih., riksamiral, 17.
 — Maria Christina, g. m. A. G. Leijonhufvud, 284.
 — Nils Axelsson, frih., major, 153.
 — af Lundholm, Elisabeth, g. 2) m. G. W. Marcks von Württemberg, 101.
 Gylta, Bengt, ridd., riksråd, 75.
 — Jöran, krönikeskrivare, 296.
 Gürtler, Antonio Bernardino, biskop, 266 f.
 Gåfverberg, Halvard, vävare, 293.
 Göransson, bruksägarläkt, 304.
 — Jakob, reg.-läkare, 288.
 — Wilh., direktör, 294.
 Görtz, G. H. von, frih., politiker, 296.
 Göth, J. A., förf., 306.
 Hadorph, J., fornforskare, 154.
 Hæffner, J. C. F., musiker, 162.
 Hagen, Jan van der, tobakshandl., 277.
 Hagenow, Friedrich Christoph Karl von, pommerisk godsäg., 67.
 Hagenow, Gustaf von, 70.
 — Karl Friedrich von, prof., 67.
 Hagsten, Anna Christina, g. m. G. W. Ahlström, 228.
 — Erik, hovlakej, 228.
 Hagströmer, A. J., gen.-dir., 299.
 Hahn, Jörgen, dansk-tysk läkare, 299.
 Hall, Peter Adolf, miniaturmålare, 300.
 Hallenberg, Jonas, riksantikvarie, 148, 160 f., 166, 172.
 Hallenborg, C. J., kammarh., 305.
 Haller, Albrecht von, schweizisk naturforskare, 262.
 Hallman, J. G., kyrkoh., skald, historiker, 154.
 Hallström, Elisabeth Charlotta, se Ljungberg.
 Hallwyl, Wilhelmina von, f. Kempe, 303.
 (halvhjort), Birge Isaksson, ståth., 75.
 Hamel, Lars Mattsson, målare, 303.
 Hamilton, Eva, f. Beck-Friis, 64.
 Hamm, Carl Henric von, överjägmäst., 278.
 Hammar, H. B., prost, 285.
 Hammarberg, Henrik, v. president, 285, 291.
 Hammarsköld, L., förf., 160.
 Hammarstedt, N. E., etnolog, 298, 301.
 Hans Eriksson, se Ulfsparre.
 Hansson, Ola, förf., 291.
 Hartman, Henric, bryggare, brukspatron, 278.
 Hartmann, Johann, bryggare, 302.
 Hasselqvist, A., prof., 284.
 Hazelius, Artur, fil. dr, museiman, 298, 304.
 — J. A., gen.-major, 290, 298.
 Hebbe, Anders, brukspatron, 294.
 — Christina Elisabeth, g. m. C. F. Fredenheim, 265.
 Hebble Christersdotter, se Månesköld.
 Hedberg, släkt, 284.

- Hedberg, F. G., finländsk präst, 285.
 — Knut Henrik, arrendator, 233.
 Hedenius, Per, prof., 308.
 Hedin, S. A., medicinalråd, 309.
 Hedlund, S. A., publicist, 47—62, 290.
 Hedvig Eleonora, dröptning av Sverige, 277, 293.
 — Elisabeth Charlotta, drottning, se Charlotta.
 Heidenstam, Verner von, förf., 301 f.
 Heijdenberg, P. F., körsnär, 285.
 Hellenius, släkt, 240.
 Hellgers, Gertrud, g. m. Vollrath Tham, 301.
 Hellgren, Gustaf, vävare, 293.
 Helsing, Märten, sekr., 284.
 Helvig av Holstein, drottning av Sverige, 296.
 Henrik VIII, konung av England, 119.
 — Karlsson, ärkebiskop i Uppsala, 264.
 Henschen, L. W., rådmän, 285.
 Hentzig, Per, bryggare, 302.
 Heræa, Metta, fru, 293.
 Hermansson, Mathias von, greve, riksråd, 152.
 Hermelin, ätt, 294.
 Hernodius, Olof, komminister, 235.
 Hesselbom, Otto, målare, 304.
 Hesselius, Andreas, präst, reseskildrare, 299.
 Hierta, Anna, se Retzius.
 — Gustaf Adolf, öверste, 64.
 — L. J., publicist, 290, 294.
 Hildebrand, B. E., riksantikvarie, 163.
 — Emil, riksarkivarie, 178, 184.
 — Hans, riksantikvarie, 178.
 — Isac, brukspatron, 307.
 — Lovisa, f. Mörck, 307.
 Hildebrandsson, H., bergsmekanikus, 307.
 Hising, Michael, brukspatron, 294.
 Hisinger, Wilhelm, brukspatron, 274.
 Hissleiter, A., vävare, 293.
 Hjelt, O. E. A., finländsk arkitekt, 299.
 Hjortsberg, M., kyrkoh., 286.
 Hjärne, E. F., bergsråd, 302.
 — Harald, prof., 185, 296, 308.
 — Urban, arkitekt, landshövd., 291, 297.
 Hochschild, C., frih., en-voyé, 290.
 — R. F., exp.-sekr., 290.
 Hofberg, Herman, fornforskare, skriftställ., 179.
 Holmbergsson, J., prof., 292.
 Holmbrinck, P., lantmäteriöverdir., 157.
 Holmgren, Ann Margret, f. Tersmeden, 308.
 — Frithiof, prof., 308.
 Holmstedt, Johan, brukspatron, 299.
 Holmström, H. O., ärkebiskop, 285.
 — Hedvig, f. Nordström, 304.
 — Malin, se Ingers.
 Holter, Anders, österrisk äventyrare, (Anders von Berneck), 291.
 Hoof, Anna Maria, g. m. Anund Schmaltz, 209, 214, 216.
 — J. O., komminister, 284.
 Hoppenstedt, C., borgmäst., 307.
 Horn, Adam, greve, riksråd, 269.
 — Agneta, g. m. L. J. Cruus, 150.
 — Arvid, greve, kanslipresident, 163, 256, 269.
 (—) Brita Henriksdotter, g. m. Tönne Eriksson (Tott), 2, 4, 10, 20.
 — Brita Margaretha, g. m. C. J. Ekeblad, 269.
 — Carl Henriksson, fältmarskalk, 4.
 (—) Christer Claesson, frih., lagman, 7, 16.
 — Claes, riksråd, riksstallmäst., 12—15, 18.
 — Eva Charlotta von, g. m. Fr. Sjöqvist, 224.
 — Henrik, riksråd, 7, 12—15.
 — (af Rantzien), Henning Rudolph, greve, riksråd, 302.
 Horn, J. L., d. y., boktryckare, 310.
 Hoving, Gustaf, brukspatron, 302.
 — J. J., son, tobaksfabrikör, 302.
 Humble, Eric, kyrkoh., 26.
 Hummelhielm, Carl Fredrik, landshövd., 64.
 Hvass, Lars Andersson, borgmäst., 309.
 Hybbinette, Samuel, prof., 288.
 Hülphers, Abraham, d. ä., rådman, handl., 157, 298.
 — Abraham, d. y., dir., förf., 298.
 Hyltén, Anders von, justitieborgmäst., 302.
 Hyltén-Cavallius, G. O., chargé d'affaires, förf., 290.
 Håkansson, släkt, 290.
 — Anders af, frih., landshövd., 290.
 Hård, Carl, gen.-major, 64.
 Härleman, Carl, frih., arkitekt, 152.
 Hägerstierna, Claude (Roquette), hovskräddare, köpman, 90.
 Hägerström, A. A. T., prof., 286.
 Högbom, A. G., prof., 304.
 Högman, D. E., pedagog, 287.
 Högquist, Emilie, skådespelerska, 294.
 Högström, P., prost, 284.
 Höpken, Anders Johan von, greve, riksråd, 150—153, 286.
 — D. N. von, frih., president, 256.
 Hörberg, Pehr, målare, 162.
 Hörner, Johan, målare, 293.
 Ihre, J., prof., 287.
 Ille, ätt, 310.
 Indebetou, Carl Gustaf, bruksäg., 67—73.
 Ingeborg Nilsdotter, se Grip.
 Ingers, Malin, f. Holmström, 304.
 Isæus, Erik, kyrkoh., 222.
 — Margaretha, g. m. Jonas Phragmén (1669—1740), 220, 222.
 Isak Johansson, 16.
 Isberg, Carl Christian, köpman, 301.

- Ivar Axelsson, se Tött.
Iwerrson, G., slottssnickare, 300.
- Jacob Jacobsson, se Bååt.
— Ulfsson, ärkebiskop, 300.
- Jacobsson, Petter Johan, kronobefalln.-man, 64.
- Jeansson, Johan, gross-handl., 307.
- Jedeur, släkt, 240.
- Jesper Marci, superintendent, 304.
— Matsson, se Cruus.
- Johan III, konung av Sverige, 8, 76, 245 f., 296, 298, 307.
— hertig av Östergötland, 293.
— Carlsson, se Månesköld.
— Nilsson, lagläsare, 7.
— Svensson, skrivare, 8 f., 18 f.
- Johannes, komminister i Häverö, 18.
— Bothvidi, biskop, 284.
— Matthiæ, biskop, 286.
- Johansson, Johan, publicist, 290.
- Johnson, Samuel, dr, engelsk förf., 161, 198.
- Jon jarl, 295.
- Jolieu, David, stadsmajor, 301.
- Jordan, Carl, kornett, 312.
- Josephine, drottning av Sverige o. Norge, 63 f.
- Junbeck, Lars, prost, 208 ff., 216.
- Jung, Victor Pontus, rektor, 306.
- Jungmichel, P. G., vävare, 292.
- Jungner, Johan, komminister, 284.
- Juvelius, släkt, 312.
- Jägerhorn, J. A., överstelöjtn., 311.
- Jändel, Ragnar, förf., 306.
- Järta, Hans, landshövd., riksarkivarie, 160 f., 163, 167.
- Jöns Bengtsson, se Oxenstierna.
- Jönsson, Kers Erik, målare, 304.
- Jöran Larsson, lagläsare, 7.
— Månsson, se Stierna.
— Persson, sekr., 241, 243.
- Kagg, Lars, greve, riksmarsk, 255.
- Kalm, Pehr, prof., 265, 295.
- Karin Månsdotter, svensk drottning, 166.
- Karl, konungar och prinsar, se Carl.
- Karlfeldt, E. A., skald, 297, 302.
- Karlin, Georg J:son, fil. dr, museiman, 301.
- Karlsson, K. H., fil. dr, historiker, 178.
- (Kart), Olof Svensson, fogde, 7.
- Keipher, Laurentius, kyrkoh., 280.
- Keith, J., fältmarskalk, 311.
- Kellgren, J. H., skald, 152, 159, 291, 297 f., 311.
- Kempe, Anders Pedersson, alkemist, 291.
— Wilhelmina, se Hallwyl, von.
- Kempf, släkt, 307.
- Kenicius, P., ärkebiskop, 284.
- Kerstin Andersdotter, se Stålbåge.
- Key, Ellen, förf., 306.
- Kierkegaard, Sören, dansk förf., 285.
- Kirchner, W., medaljkonstnär, 274.
- Kjellander, J., domprost, 284.
- Kjellenberg, Mathias, fältprost, 294.
- Kjellson, Gustaf, löjtn., 307.
- Klefbeck, J. A., folkskolinspektör, 60.
- Klemming, G. E., överbibliotekarie, 180.
- Klinckowström, Leonard, sekr., 301.
— Thure, frih., överstemarskalk, en av rikets her- rar, 108.
- Klingenstierna, Samuel, prof., statssekr., 298.
- Klingspor, Gert Adolf, ryttmäst., 293.
- Klint, Nicolaus O., kyrkoh., 39.
- Klintberg, Gertrud af, f. Bergman, 308.
- Klopstock, F. G., tysk förf., 297.
- Knorring, Johan Gotthard, fänrik, 305.
- Knut Eriksson, konung av Sverige, 302.
— Persson, kamrerare, 296.
- Knös, Anders, domprost, 284 f.
— C. J., prof., domprost, 284.
— Gustaf, prof., 284.
- Kock, J. B., handl., 306.
— Jörgen, borgmäst., 306.
- Kockum, släkt, 278.
- Kolmodin, Olof, prost, 284, 291.
- Kolthoff, Gustaf, zoolog, 308.
- Konow, von, ätt, 237 ff.
- Krafft, Pehr, d. ä., målare, 293.
- Kristian, se Christian.
- Kristina, drottningar, se Christina.
- Krok, Brita Sofia, g. m. 1) G. D. Krok, 2) Per Fragmén, 3) A. Uppgren, 4) Chr. F. Erman, 235.
— David, kyrkoh., 236.
— Gudmund Davidsson, notarie, 236.
— Jacob, jägerifiskal, 235.
- Kryger, J. D., vävare, 292.
— J. Fr., kommerseråd, 284, 287.
- Kunholt, Gabriel, bokbindare, 296.
- Kurck, Axel, krigsöverste, 16, 19.
- Kursell, Jost, ståth., 280.
- Kuylenstierna, Gustafva Carolina, f. Riddersvärd, 293.
- Kyhman, Eric, borgmäst., 308.
- Kämpfer, Engelbert, tysk läkare, reseskildrare, 311.
- Köhler, J. I., prost, 292.
- Königsmarck, von, ätt, 294.
- Körning, ätt, 310.
- Lagerbring, Sven, prof., kansliråd, historiker, 154 f., 160 f., 189.
- Lagercrantz, Bror Albert, överstelöjtn., 306.
- Lagerheim, C. E., president, 290.
— Elias, frih., envoyé, 290.
- Lagerkvist, Pär, förf., 301.
- Lagerlöf, Selma, förf., 301, 308.

- Lallerstedt, Gustaf, gross-handl., publicist, 290.
 Lambert, Johan, akademie-apotekare, 291.
 Lancken, C. E. v. d., kammarh., 301.
 Landahl, Märten, präst, 284.
 Lang, släkt, 303.
 Lange, släkt, 240, 303.
 — Jacob Daniel, landshöv., 278.
 Langenberg, Catharina Charlotta von, se Arfwedson.
 Langenskiöld, Fabian, frih., finländskt geheimeråd, 311.
 Lantingshausen, J. A. von, frih., överståth., 166.
 Lantz, Helena Larsdotter, g. m. Olof Larsson, 221, 232.
 — Lars, soldat, 232.
 la Pierre, E. F., vävare, 292.
 Lars, kyrkoh. i Ununge, 11.
 — Åkesson, se Soop.
 Laurelius, O., biskop, 286.
 Laurentius Andreæ, sekr., 242, 288.
 — Paulinus Gothus, ärkebiskop, 284, 286.
 — Petri, ärkebiskop, 154, 285 f.
 Laurin, C. G., fil. dr, förf., 300.
 Lehnberg, Magnus, biskop, 152 f., 159.
 Leijel, ätt, 99.
 — Jacob, bruksäg., 78, 88, 90 f., 93 f.
 Leijonhufvud, ätt, 293, 308.
 — Abraham, frih., landshöv., 98.
 — Axel, greve, se Lewenhaupt.
 — Gustaf, frih., landshöv., 85.
 — Maria Christina, se Gyllenstierna.
 — Sten Eriksson, greve, se Lewenhaupt.
 Leja, Benjamin, handl., 302.
 Lemmens, släkt, 99.
 — Christina, g. m. Otto Dress, 78, 91 f., 94.
 — Hinrich, bruksäg., 91 f.
 Lemnius, Willem, läkare, 74 ff.
 Lenngren, Anna Maria, förf., 159, 297.
 Leopold, C. G. af, skald, 159, 297.
 Leuhusen, ätt, 243.
 — Reinhold, borgare i Sthlm, 243.
 Lewenhaupt, ätt, 279, 294.
 — Axel (Leijonhufvud), greve, riksråd, 246.
 — C. E., d. y., greve, lantmarskalk, 103.
 — Erik, greve, adjutant, 64.
 — Mauritz, greve, kabinetskammarh., 64.
 — Sten Eriksson (Leijonhufvud), greve, riksråd, 74 ff.
 Lidén, Edvard, prof., 301.
 — J. H., prof., 156, 172, 291, 298.
 Lidner, Bengt, förf., 291, 298, 311.
 Lilienberg, Hilda, textilkonstnärinna, 293.
 Liljeblad, Samuel, prof., 310.
 Liljefors, Bruno, målare, 300.
 Liljegren, J. G., riksantikvarie, riksarkivarie, 149, 160.
 — Olof, svensk-amerikansk militär, 304.
 Liljehorn, Johan Fredrik, landshöv., 104 ff.
 Liljencrantz, Johan, greve, riksråd, 268.
 Liljeqvist, Johan Adolf, bergmäst., 312.
 Lillie, ätt, 298.
 Lilliehorn, P., konteramiral, 290.
 Lilliehöök, Ebba Månsdotter, g. m. Sten Eriksson Leijonhufvud, 74 ff.
 — Ingeborg, 303.
 (—) Nils Andersson, riksråd, 14, 17 f., 21.
 (Lilliesparre), Christer Henriksson, 7, 13 f., 16, 18 ff.
 Lillja, Lorenz, kapten, 305.
 Lilljebjörn, Anna Lisa, se Geijer.
 Lilljeborg, Wilh., prof., 308.
 Lilljecrona, C. W., publicist, 305.
 Lilljequist, släkt, 240.
 Lillman, G. F., komminister, 235.
 Lindberg, Adolf, medalj-förf., 301.
 Lindberg, Helena Maria, se Quiding.
 Lindblom, J. A., ärkebiskop, 287.
 Lindcreutz, Albrecht, president, 294.
 Lindequist, Sven Fredrik, lagman, 256.
 Lindfors, A. O., prof., 301.
 Lindgren, Lars Bondesson, kaplan, 66.
 — Magdalena Christina, g. m. 1) J. Lindström, 2) L. Tillberg, 66.
 Lindh, Alrik, läkare, 303.
 Lindhagen, Carl, borgmäst., 295.
 — John, skådespelare, 308.
 Lindqvist, A. Hj., målare, 306.
 — Magnus, vävare, 292.
 Lindschoug, Jacob d. ä. o. d. y., köpmän, 301.
 Lindschöld, Erik, greve, k. råd, 256.
 Lindström, Johan, trädgårdsmäst., 66.
 — K. I., godsäg., 308.
 — Per Johan, komminister, 220, 223.
 Ling, P. H., prof., 162, 301.
 Lingen, von, ätt, 303.
 Linnaeus, Nils, kyrkoh., 259 f.
 Linnarsson, släkt, 284.
 Linné, Carl von, arkiater, botanist, 257—261, 263—265, 269, 278, 286, 299, 309.
 — — d. y., prof., 259.
 Linnerhielm, J. C., förf., konstnär, 293, 300.
 Linnerius, J., biskop, 301.
 Linroth, C. E., godsäg., 301.
 Lithberg, Nils, prof., 303.
 Ljungberg, Elisabeth Charlotta, f. Hallström, 298.
 Ljunglöf, släkt, 278.
 Lockhart, J. G., skotsk förf., 161.
 Loenbom, Samuel, samlare, förf., 155 ff., 292.
 Lohe, ätt, 302.
 Looff, Jacob, köpman, 78, 94 f.
 Loos, G. B., generalwardein, 274.
 Lovisa Ulrika, drottning av Sverige, 299 f.
 Lucidor, Lasse Johansson, skald, 150, 297.

- Lund, adl. ätt, 312.
 — gotl. rådmansläkt, 303.
 Lundahl, Nils, fil. dr, 301.
 Lundberg, Anders, skräddare, 233.
 — Inga Maria, g. m. Gösta Vernic Phragmén, 220, 231.
 — Jacob, rådman, 304.
 — — Otto, ingenjör, 231.
 — Petter, dir., 267.
 Lundblad, Sven, biskop, 284.
 Lundebergius, Nicolaus, kyrkoh., 307.
 Lundell, J. A., prof., 304.
 Lundén, P. E., prost, 284.
 Lundin, C. F., fil. dr, 308.
 Lundmark, Knut, prof., 295.
 Lundström, Petter, vävare, 292.
 Lunelund, finländsk släkt, 312.
 Luth, prost, 284.
 Luthman, C. D., hovrättskommissarie, 307.
 Lybecker, ätt, 294.
 Lüdeke, C. W., kyrkoh., förf., 287.
 Lythberg, släkt, 303.
 Låstbom, August Theodor, personhistoriker, 168 ff.
 — Herman af, revisionssekr., 118.
 Löfgren, E., jurist, 295.
 Löfving, Stephan, major, 312.
 Lönman, Maria, 292.
 Lönnroth, E., prof., 311.
 Löwenhielm, C. A., greve, general, envoyé, 290.
 — C. G., kapten, 211.
 — — greve, riksråd, 287, 310.
 Löwenhult, J. A., överstelöjtn., 310.
 Magnus Ladulås, konung av Sverige, 296.
 Maister, W., handl., 299.
 Mallet, Fredrik, prof., 263, 298.
 Malm, Lars Christensson, tunnbindarålderman, 306.
 Malmros, H., handl., 306.
 Malmstedt, Anders Magnus, läroverksadjunkt, 309.
 — Magnus, prof., 303.
 Malmsten, O., 299.
 Malmström, B. E., prof., 297.
 — Carl Gustaf, riksarkivarie, 165 f., 178.
 Mandelberg, J. E., målare, 293.
 Manderström, C. R. L., greve, utrikesstatsminister, 290.
 Mandorff, släkt, 306.
 Mannerheim, Helena, f. Söderhielm, 101.
 Mannerskantz, Charlotte, se Nordenfelt.
 Mansbach, C. von, general, envoyé, 64, 290.
 Marcks von Württemberg, Eva Christina, g. m. Fredric Pfeiff, 101, 117 f.
 — Gotthard Wilhelm, frih., fältmarskalk, 101.
 Margaretha (Leijonhufvud), drottning av Sverige, 33.
 Marks von Württemberg, N. W., justitieråd, 281.
 Marlier, Anders, 96.
 — David, 96.
 — Pierre, förvaltare, 94, 96.
 Martin, Sophie, kammarfru, 64.
 Masreliez, J. B., konstnär, 300.
 — Louis, konstnär, 300.
 Matschous, Johan, stadskirurg, 303.
 Matsson, Nils, landsdomare, 303.
 Mattson, Alexander, vävare, 292.
 Meck, ätt, 298.
 — Catharina, se Gyllenstierna.
 Meijerberg, C. J., folkskollinspektör, 58.
 Meijerfelt, Anna Catharina, g. Horn, 270.
 — J. A., greve, fältmarskalk, 311.
 Meldercreutz, ätt, 294.
 Mellin, G. H., prost, förf., 160.
 Mendelssohn, tysk-judisk släkt, 276.
 Mengel, P. F., riksdagsman, 305.
 Mennander, Carl Fredrik, ärkebiskop, 264—267, 310.
 Mentz, Marie Elisabeth Christiana, g. m. 1) Fr. Chr. K. von Hagenow, 2) G. S. Tillberg, 67 f.
 Messenius, Johannes, historieskrivare, 150, 243 f., 281.
 Meyers, Margareta, g. m. H. Lemmens, 91.
 Michel Jönsson, 13 f., 16.
 Mickwitz, Gunnar, finländsk doc., 311.
 Modeer, A., förf., 286.
 Molbeck, Chr., dansk förf., etatsråd, 162.
 Momma, Abr., se Reenstierna.
 Morian, von, ätt, 312.
 Morien, L., brukspatron, 307.
 Morsing, Christen, dansk prof., 299.
 Munck, Johan, hauptman, 312.
 — P., biskop, 301.
 Munktell, släkt, 275 f.
 — Johan Henrik, brukspatron, 275 ff.
 Mynder, Petter, holländsk tobakshandl., 277.
 Münster, Sebastian, tysk teolog o. kosmograf, 299.
 Münter, Frederik, dansk biskop, 266.
 Månesköld, ätt, 1—22.
 (—) Arent Carlsson, 4, 6, 8, 13 f., 16 f.
 (—) Christer Carlsson, 4, 6 ff., 13 f., 16 f.
 (—) Elin Johansdotter, g. m. 1) Tönne Eriksson (Tott), 2) Joakim von Berfeldt, 3) Carl von Locquin (Lochwijn), 1—22.
 (—) Hebbla Christersdotter, g. m. Erik Tönnesson (Tott), 17, 22.
 (—) Johan Carlsson, fogde, häradshövd., 2, 4—8, 16.
 (—) Åke Carlsson, fogde, 16, 19.
 Måns Isaksson, se Silfverhielm.
 — Larsson, se Ulfsparre.
 Månsson, Björn, rusthållare, 289.
 Möller, Johan, biskop, 266 f.
 Mörck, Lovisa, se Hildebrand.
 Mörner, A. G., greve, utrikes statsminister, 159, 295.

- Mörner, C. T., greve, prof., 288.
 — Carl Otto, frih., tullinspektör, 272.
 — Gustaf, greve, gen.löjtn., 64.
- Napoleon I, fransk kejare, 271, 273.
 Natt och Dag, ätt, 279.
 — Axel Adam, lantbrukare, 105.
 (—) Åke Johansson, 279.
 Neander, Andreas, student, 258.
 Neikter, Jacob Fredrik, prof., 95.
 Netherwood, Anna Catharina, g. Svinhufvud, 307.
 Nettelbla, Chr. von, frih., historiker, jurist, 155.
 Neugebauer, Martin von, frih., diplomat, 297.
 Neuman, Christoffer, bruksäg., 303.
 Neumüller, F. R. A., bryggare, 302.
 — O. E., bryggare, 302.
 Nicolaus Jonæ Bothniensis, kyrkoh., 218.
 Niebuhr, Barthold Georg, tysk historieskrivare, 144.
 Nils Abjörnsson, se Sparre.
 — Andersson, se Lilliehöök.
 — Bengtsson, se Silfverbjelke.
 Nils (Bosson), se Sture.
 — Claesson, se Sparrar, 2.
 — Håkansson, kyrkomålare, 296.
 — Pedersson, se Bielke.
 Nilsson, Johan, landshövd., 304.
 Nisbeth, ätt, 294.
 Noræus, Elias, kyrkoh., 235.
 — Hedvig, g. m. P. Ruth, 222.
 — Olaus Petri, kyrkoh., 234.
 — Olof, kyrkoh., 222.
 — Per Bengtsson, akademifogde, 222.
 Norberg, Jonas, modellör, 299.
 Nordberg, Jöran, präst, historieskrivare, 297.
 Nordell, Anders, härads- hövd., 67.
 Nordenberg, Bengt, målare, 301.
- Nordenfelt, Charlotte, f. Mannerskantz, 293.
 — Johan, överkommissarie, 280.
 Nordenflycht, Hedvig Charlotta, skaldinna, 153, 168.
 Nordin, C. G., biskop, 159, 163, 266, 290.
 Nordlander, J., lärov.-adj., hist. förf., 304.
 Nordlindh, C. M., borgmäst., 306.
 Nordström, Hedvig, se Holmström.
 — Johan, läkare, 303.
 — Olof, bryggare, 302.
 Noreen, Adolf, prof., 308.
 Norman, von, major, 213.
 — Georg, kansler, 299.
 — Jacob, brukspatron, 307.
 Norrelius, Anders, akademisekr., 291.
 Notke, Bernt, tysk målare o. skulptör, 148, 296.
 Nüchter, släkt, 97.
 — Hans, bruksbokh., 78, 97.
 — — Martin, rådman, 97.
 Nyman, vävarsläkt, 293.
 — Pehr, prost, 284.
 Nyström, Johannes, folkskoll., 58.
- Odén, Gustaf, handl., 305.
 Odhner, Clas Theodor, riksarkivarie, 166, 178.
 — P. H., prost, 284.
 Öelreich, N. von, kansliråd, 157.
 Olaus Martini, ärkebiskop, 121.
 — Petri, reformator, historieskrivare, 154, 163, 242, 285 ff., 289, 301.
 Olivecrantz, Johan (Paulinus), diplomat, 298.
 Olivestierna, ätt, 308.
 Olof Nilsson, 21.
 — Skötikonung, 291.
 — Svensson, se Kart.
 Olofsson, Håkan, talman, 289.
 — Lars, bonde, 225.
 Orre, Seger, kyrkoh., 235.
 — Sven Andersson, tullnär, 303.
 Oscar I, konung av Sverige o. Norge, 63 f., 290.
 — II, konung av Sverige, 290, 306.
- Ossiannilsson, K. G., förf., 306.
 Osslund, Helmer, konstnär, 300.
 Osten, G. A. v. d., lands- hövd., 303.
 Owen, Sam, mekaniker, 299.
 Oxenstierna, ätt, 281.
 — Axel, greve, rikskansler, 11, 17 f., 121, 150, 158, 208, 253 f., 281, 299.
 (—) Bengt Jönsson, ridd., riksråd, riksförest., 148.
 (—) Nilsson, ridd., riksråd, 255.
 — Erik Gabrielsson, frih., ståth., 311.
 — Johan, greve, överste, 304.
 (—) Jöns Bengtsson, ärkebiskop, 301.
 (—) Torsten Gjurds- son, väpn., 255.
- Pahr, släkt, 289.
 Palm, G. W., målare, 305.
 Palmblad, W. F., prof., förf., 160 f., 163, 167, 169 f., 173, 181.
 Palmqvist, L. G., adjunkt, 169.
 — P., skollärare, 285.
 Palmskiöld, Elias, arkiv- man, 304.
 Palmstierna, Nils, frih., riks- råd, 152.
 Palmstruch, G. W., major, 291.
 Palmsvärd, Johan (Jan) Eric (Nibelius), justitie- råd, 281.
 Papke, Chr., biskop, 301.
 Paraske, Larin, finsk runo- sångerska, 311.
 Pasch, Lorentz, målare, 293.
 Patkul, J. R., livländsk statsbrottsling, 297.
 Pauli, W. M., överjägmäst., 291.
 Paulinus, Johan, se Olive- crantz.
 Paykull, von, ätt, 294.
 Pechlin, C. F., frih., gen- major, politiker, 102, 114.
 Per Tomasson, härads- skrivare, 9, 16.
 Peringskiöld, J., sekr. i an- tikvitetsarkivet, 311.
 Persson, Lars, i Høgebo- måla, småländsk hem- mansäg., 306.

- Persson, Nils, bruksäg., 97.
 Peterson, Emilia, fru, religiös ledarinna, 285.
 Peträus, Johannes, kyrkl. förf., 284.
 Petrejus, Petrus, hovrättsfiskal, förf., 281.
 Petrelli, Ingeborg, f. Ekestrå, 293.
 Petrus de Dacia, prior, förf., 291.
 — Olavi, kanik i Strängnäs, 300.
 Pettersson, Carl Magnus, vävare, 292.
 Peyron, C. B., ministerresident, 290.
 Pfeiff, ätt, 294.
 — Daniel, frih., hovintendent, 103.
 — Fredric, frih., överstelöjtn., godsäg., 100—118.
 Pfennig, Mattias (»Dukens»), religiös svärmare, folkledare, 295.
 Phase, släkt, 285.
 Phragmén, släkt, 218—236.
 Pihl, Johan, provincialmedicus, 303.
 Pilo, Carl Gustaf, målare, 293.
 Piper, C. E., greve, envoyé, 290.
 — Carl, greve, k. råd, 163.
 Pipping, F. W., finländsk prof., 311.
 Pius VI, påve, 266 f.
 Plaan, Edv., överste, 157.
 Plata, medeltidsätt, 241.
 Platen, von, ätt, 240 f., 294.
 — Louise, se Posse.
 Plomgren, Thomas, kommerseråd, 152.
 Plutarchos, grekisk historiker o. filosof, 139 f.
 Pohto, Matti, finsk bok-samlare, 311.
 Polhem, Chr., kommerseråd, 286, 298 f., 301.
 Poppius, Gabriel, justitieråd, president, statsråd, 282.
 Porthan, H. G., kansliråd, historiker, 155, 189, 265, 311.
 Posch, Leonhard, österrikisk medaljkonstnär, 273 f.
 Posse, ätt, 294.
 — A. M., greve, riksmarskalk, 293.
- Posse, Arvid, greve, statsminister, 294.
 — Betty, se Ehrenborg.
 — Fredrik, greve, general, 311.
 — J. A., frih., aktuarie, förf., 305.
 — Louise, f. von Platen, 293.
 Printz, Abraham, kyrkoh., 221, 234 f.
 Printzencreutz, Abraham, statssekr., 235.
 Psilander, P. N., kyrkoh., 306.
 Pyk, Louise, operasångerska, 306.
 Pável Tomasson, 21.
- Queckfeldt, Gustaf, hovråd, 294.
 Quensel, Emily, g. m. godsäg. Rob. Dickson, 54 f., 61.
 — Oscar, prof., 55.
 Quiding, B. C., kryddkramhandl., 291.
 — Helena Maria, f. Lindberg, 291.
 Qvanten, Carl Jacob von, överste, 105.
- Raab, N. E., frih., polis-mäst., 308.
 Radou, släkt, 99.
 — Adam, bruksäg., 78, 88, 90—94, 96 f.
 Ramsay, A. E., frih., finsk-rysk general, 312.
 — G. E., frih., finsk-rysk general, 312.
 Ranck, Sven, landshövd., 303.
 Ranke, Leopold von, tysk historieskrivare, 144, 146, 164, 178.
 Rantzau, Heinrich, dansk statsman, 296 f.
 Rappe, W., frih., 285.
 Rasmus Henriksson, se Tinkel.
 — Ludvigsson, historieskrivare, genealog, 150, 172, 296.
 Reenhielm, Brita Sofia, g. m. J. Krok, 236.
 Reenstierna, Abraham (Mamma), bruksäg., 304.
 — Jacob, greve, k. råd, president, 302.
- Rehausen, J. G. von, frih., envoyé, 64, 290.
 Rehn, J. E., hovint., arkitekt, 300.
 Rehnberg, Zacharias, hovintendent, 277.
 Rehnskiöld, Gerdt, regeringsråd, 308.
 Rein, finländsk släkt, 312.
 Remmer, Johan, borgmäst., 294.
 Rettig, släkt, 278.
 Retzius, Anders A., prof., 288.
 — Anna Hierta, 294.
 — G. M., prof., 61, 294.
 Reuterdahl, H., ärkebiskop, 161, 285.
 Reuterholm, E. C., frih., riksråd, 286.
 — G. A., frih., president, 290.
 — G. G., frih., landshövd., 291.
 Rhyzelius, A. O., biskop, 155.
 Ribbing, Agneta, g. m. Lars Kagg, 255 f.
 — Gustaf, frih., kansliråd, 300.
 — Pehr, frih., lantmarskalk, 256.
 — Sigurd, prof., 308.
 Ridderstad, C. F., publicist, 290.
 Ridderstedt, Ulrica (Ulla) Ottiliana, g. m. Johan Schmaltz, 207, 212, 216 f.
 Riddersvärd, Gustafva Carolina, se Kulyenstierna.
 Rinman, Carl, bergmäst., 299.
 — Ludvig, övermasmäst., 299.
 — Sven, bergsråd, 299.
 Rising, Johan, national-ekonom, 298.
 Robsahm, J. L., bergsnotarie, 307.
 — Sara Maria, g. m. 1) A. Westman, 2) C. A. Wrång, 223.
 Rogberg, J., domprost, 307.
 Rogg, Johannes, kyrkoh., 38.
 Rogge, Cort, biskop, 300.
 Roquette, Claude, se Hägerstierna.
 Rosen, Marika Julia von, g. m. Oscar Dickson, 53.

- Rosén von Rosenstein, Nils, arkiater, 286.
- Rosenadler, Carl Albrecht, president, 256.
- Johan (Upmark), statssekr., 163.
- Rosenblad, Mathias, greve, justitiestatsminister, 282.
- Rosenhane, Fredric Bengt, frih., kammarrh., 101.
- Rosenius, C. O., predikant, 285.
- Rosenrod, Johannes, målare, 148.
- Rosenschantz, Gynther, öfverste, 305.
- Rosenstein, Carl von, ärkebiskop, 159.
- Nils von, statssekr., 152, 287.
- Rosenstierna, Märten, generantmäst., 84.
- Rosir, Johan, frih., president, 152.
- Roslin, Alexander, portr.-målare, 293.
- Rosman, Holger, historieforskare, 171, 184.
- Rostgaard, Frederik, dansk lärd, 296.
- Roth, Martin David, målare, 306.
- Rothlieb, G. F., landshövd., 307.
- Rothman, Johan, läkare, 257.
- Rudbeck, ätt, 240.
- Christina Charlotta, g. m. E. F. Hjärne, 302.
- Joh. Pedersson, stads-skrivare, 280.
- Olof, d. ä., prof., 163, 167, 298 f., 308.
- Olof, d. y., prof., 257.
- T. G., frih., general, landshövd., 299.
- Rudbeckius, Johannes, biskop, 121, 284, 286.
- Rudebeck, Paul, härads-hövd., 307.
- Petter, reg.-kvartermäst., fornforskare, 306.
- Rudenschöld, Torsten, greve, pedagog, 58.
- Rudolphi, C. A., svensk-tysk prof., 274.
- Rumwold, helgon, 296.
- Runeberg, J. L., skald, 168, 291.
- Ruth, Per, komminister, 222.
- Ruuth, Erik, greve, president, 106, 108, 290.
- Rydberg, Viktor, förf., 53, 62, 302.
- Rydellius, A., biskop, 286.
- Rühs, Fr., historiker, 159 ff.
- Ryning, Erik, riksråd, 295.
- Rålamb, ätt, 298.
- Anna, 248.
- Röd, se Christoffer Andersson.
- Röhl, Jacob, bryggare, 302.
- Rööf, Barbara, g. m. Jonas Phragmenius (1669—1740), 220, 222.
- Jacob Andersson, borgmäst., 222.
- Sabelstierna, ätt, 310.
- Sainte-Beuve, Charles Augustin, fransk kritiker, 143, 161.
- Salander, släkt, 284.
- Olof Nilsson, torpare, 220, 227.
- Samson, Herman, superintendent, 292.
- Sandstedt, Anna Signe Öllergård, g. m. Ragnar Phragmén, 221, 232.
- Carl, läderhandl., 232.
- Schæfer, Petter, mag., pietist, 284.
- Schaeij, släkt, 99.
- Elisabeth, g. m. Andry Dress, 78, 87 ff., 93 f., 96.
- Jan, bruksäg., 80 f., 86 f., 95.
- Pieter, bruksfaktor, 78, 87 f., 95.
- Scharp, Ulla, se Caspersson.
- Schartau, H., prost, 285.
- Scheele, C. W., apotekare, kemist, 286, 312.
- Scheffer, Carl Fredric, greve, riksråd, 152, 287, 295.
- Ulrik, greve, riksråd, 166.
- Schefferus, Johannes, prof., 150, 155.
- Schepperus, Ericus Olai, se Skepperus.
- Schildt, J. U., kapten, 64.
- Schlegel, B., skriftställare, 179.
- Schlüter, S., prost, 286.
- Schlözer, A. L. von, tysk historiker o. publicist, 159.
- Schmaltz, von, släkt, 207—217.
- Schmettau, von, se Schmaltz.
- Schmidt, gotl. släkt, 303.
- Schmitterlöw, H. C., landshövd., 292.
- Schröder, gotl. bruksägar-släkt, 303.
- H., biskop, 285.
- J. H., prof., 160.
- Marcus, rådman, 303.
- Margaretha, 303.
- Schröderheim, E., statssekr., 290.
- Schultz, Johan Gustaf, prost, 309.
- Schultzenheim, David von, statssekr., 64.
- Schwengel, Georg von, öfverste, 310.
- Schwerin, F. B. von, greve, prost, 286 f.
- Schöldström, Birger, skriftställare, 180.
- Schönbeck, H. O., prost, riksdagsman, 305.
- Schönberg, A., kansliråd, förf., 156, 158, 287, 300.
- Schönherr, C. J., kommerseråd, entomolog, 284.
- Scott, sir Walter, skotsk skald o. förf., 161.
- Sederström, Sven, härads-målare, 307.
- Segerberg, Per Persson, skomakare, 221, 224.
- Segerholm, Lars, pietist, 284.
- Segerroth, Erik, student, 234.
- Nils, fältpräst, 235.
- Sepelius, N. J., 234.
- Sergel, J. T., bildhuggare, 300.
- Sewallius, Clara Christina, se De Frese.
- Sigismund, konung av Sverige o. Polen, 5 f., 74, 244, 247, 311.
- Siktberg, L. J., konstnär, publicist, 309.
- (Silfverbielke), Nils Bengtsson, stath., 7—10.
- Silfverhielm, Måns Isaksson, öfverste, 255.
- Silfverstolpe, A. G., kammarrh., skald, 159.
- Carl, hovmarskalk, arkivarie, 178.
- Silfversvan, ätt, 256.

- Siljeström, P. A., rektor, 307 f.
- Silverstolpe, G. A., förf., 286.
- Simonsson, Birger, prof., målare, 300.
- Sjöberg, Birger, förf., 301, 306.
- Erik, skald (Vitalis), 161, 309.
- Sjögren, Emil, tonsättare, 298.
- Håkan, domprost, 307.
- Otto, fil. dr, läroverkskollega, 179 f.
- Sjöqvist, Fredrik, apotekare, 220, 224.
- Sjöstedt, Augusta, se Carlheim-Gyllensköld.
- Sjöstrand, P. O., läkare, 303.
- Skalm, Johannes Petri, kyrkoh., 28.
- Skarstedt, C. W., prof., 169, 176, 285, 305.
- Skepperus (Schepperus), Ericus Olai, rektor, kyrkoh., 41, 300.
- Skråme, Michael, kyrkoh., 34.
- Skytte, Johan, frih., riksråd, 15, 17 f., 21.
- Sköld, P. E., statsråd, 295.
- Smedberg, Nils, prost, 292.
- Snoilsky, C., greve, överbibl., förf., 180, 297, 302, 311.
- Snorre Sturlason, isländsk förf., 140.
- Sofia, drottning av Sverige, 290.
- (Vasa), hertiginna av Sachsen, 33, 293.
- Sohlberg, Gyda Josefina Matilda, g. m. Lars Edvard Phragmén, 220, 230.
- Johan Wilhelm, grosshandl., 230.
- Sohlman, Aug., publicist, 290.
- Solander, Daniel, botanist, 286.
- Solimontanus, Petrus Michaelis, kyrkoh., 28.
- Sondén, P. A., präst, litteraturhistoriker, 167 f., 173.
- Soop, Christina, g. Oxenstierna o. Soop, 304.
- Gustaf, frih., riksråd, 304.
- (Soop), Lars Åkesson, 16.
- Sorolainen, se Ericus Erici.
- Sparfvenfeldt, J. G., överbeceremonimäst., 292.
- (sparrar, 2), Nils Claesson, ridd., riksråd, 300.
- Sparre, Beata, g. m. Clas Bonde, 284.
- Carl Carlsson, frih., hovstallmäst., 280.
- E. J., greve, landshövd., 293.
- Erik Larsson, riksråd, kansler, 163.
- Fredrik, greve, rikskansler, 101, 266.
- H. G., kapten, 211.
- (—) Nils Abjörnsson, ridd., 255.
- Spegel, H., ärkebiskop, 284, 286.
- Speitz, Hartvig, jurist, 311.
- Spens, Jacob, greve, k. råd, 297.
- Sperling, Jöran, greve, fältmarskalk, 303.
- Spole, Anders, prof., 262.
- Spongberg, J., prof., 308.
- Sprengporten, Johan Wilhelm, frih., general, ambassadör, 213.
- Spöring, H. D., prof., läkare, 151.
- Spörk, Johan Henrik, översete, 64.
- Stagnelius, E. J., förf., 297 f., 307.
- Stakel, H., bruksfaktor, 299.
- Starbäck, Georg, lektor, förf., 180, 303.
- Starck, Peter, kyrkoh., 209 f. 216.
- Stedingk, Victor von, greve, gen.-amiral, 289.
- Stein von Steinhausen, Bernhard, generalriksschult, 238.
- Sten Eriksson, se Leijonhufvud.
- Stenberg, Matthias, skulptör, 301.
- Ulla, rådmanska, damastväverska, 293.
- Stenbit, Brita, g. m. Jonas Phragmenius (1701—1743), 220, 224.
- Daniel Olofsson, handelsman, rådman, 224.
- (Stenbock), Erik Gustafson, frih., riksråd, 75 f.
- Stenbock, Gustaf Otto, greve, fältmarskalk, riksamiral, 164 f.
- Magnus, greve, k. råd, fältmarskalk, 157, 301.
- Stenhammar, J., lektor, skald, 159, 311.
- Stenius, Carl Fredrik, jägmäst., 68, 73.
- Jacob, kyrkoh., 312.
- Lars Oskar Ludvig, 69.
- Stephens, George, prof., 290.
- Sthen, Hans Christensen, präst, 296.
- (Stierna), Jöran Månsson, ståth., 7.
- Stierncrantz, Petter, frih., landshövd., 310.
- Stierneld, G. N. A., frih., utrikesstatsminister, 290.
- Stiernhielm, Georg, skald, 150, 312.
- Stiernhöök, Anna, 93.
- Stiernman, A. A. von, kansliråd, historiker, 153, 155 f., 158, 265.
- Stiernstedt, ätt, 294.
- Stobæus, Killian, arkitekt, 154.
- Stobée, L. C., gen.-major, landshövd., 291.
- Stockenström, S. von, brukspatron, 294.
- Strandberg, Peter, brukspatron, 307.
- Stricker, J. Chr., hovpredikant, 266.
- Stridbeck, Anders, guldsmed, 301.
- Strindberg, Aug., förf., 292, 297 f., 301 f.
- Strinnholm, A. M., historiker, 161.
- Strussköld, Jesper, kapten, 305.
- Stråhlberg, Gustaf, målare, 304.
- Stråhle, Jonas, handl., 306.
- Stråle, Olof, ståth., 7, 15.
- Ström, Petrus Michaeli, kyrkoh., 235.
- Strömberg, Thore, biskop, 308.
- Strömborg, Anders, politiborgmäst., 302.
- Strömfelt, Carl Melcher, frih., översete, 64.
- Sture, Anna, g. Bielke, 301.
- Gustaf Fredrik Adam, frih., översete, 294.
- Malin, g. Stenbock, 301.

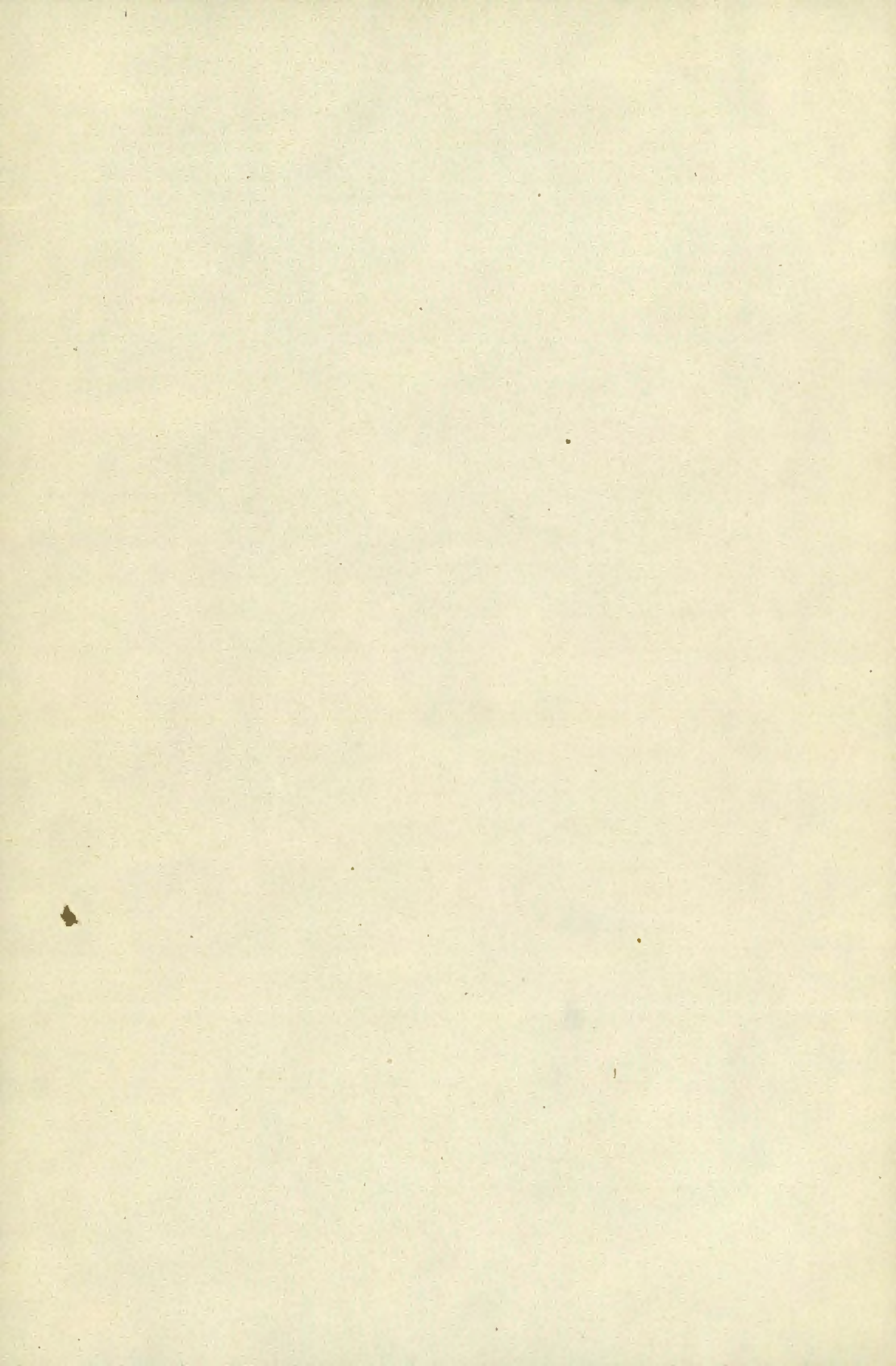
- Sture, Nils, greve, 295.
 — Nils (Bosson), ridd., riksråd, 148.
 — Sigrid, g. Bielke, 301.
 — Sten, d. ä., riksförståndare, 296.
 — Svante, greve, riksmarsk, 163.
 Sturzen-Becker, släkt, 303.
 — O. P., förf., 53, 290.
 Stutén, kramhandl., 225.
 Styffe, Carl Gustaf, univ.-bibliotekarie, historiker, 163, 166, 171, 178, 184.
 Styri, Margaretha, g. m. E. Hagsten, 228.
 (Stålar), Arvid Eriksson, ståth., krigsöverste, 310 f.
 — Axel, kommissarie, 311.
 Stålbåge, Kerstin Andersdotter, g. m. M. Duræus, 235.
 Stålhammar, Ulrika Eleonora, 292.
 Stöör, Henrik, hovmäst., 8, 10, 22.
 Suchtelen, J. P. van, rysk general o. diplomat, saml., 63.
 Suell, släkt, 278.
 Suetonius, Gaius S. Tranquillus, romersk förf., 139 f.
 Sundberg, A. N., ärkebiskop, 308 f.
 Sundblad, J., kyrkoh., 284.
 Sundbäck, Gideon, uppfinnare, 299.
 Swab, Anton von, överdir., 307.
 Swanström, Nils, pedagog, 287.
 Svart, Peder, biskop, 296.
 Svarte Skåning, ätt, 241.
 Svartling, Holsten, kronofogde, 109—112.
 Swartz, släkt, 278.
 — Pehr, fabriksidkare, donator, 301.
 Svebelius, Olaus, ärkebiskop 285.
 Svedberg, J., biskop, 284.
 Svedelius, W. E., prof., 163.
 Swedenborg, E., assessor, naturforskare, 160, 285 f. 302.
 Svedenmark, Catharina Charlotta, förfa, 292.
 Sven Andreae, kyrkoh., 8, 13, 16, 18 f.
 — Månsson, borgare, 95.
 Sveno Magni, kanik i Uppsala, 300.
 Svinhufvud, ätt, 240.
 — Anna Catharina, g. m. G. Fechtenberg, 235.
 — Johan, kaptän, 307.
 Sydow, Johanna von, f. Wimmerstedt, 293.
 Säterberg, H., läkare, förf., 305.
 Säve, P. A., fil. dr, 303.
 Söderbaum, P. Hj., rektor, 306.
 Söderberg, Hjalmar, förf., 291.
 Söderblom, Nath., ärkebiskop, 285, 308.
 Södergren, Magnus, kronolänsman, 111.
 Söderhjelm, Werner, prof., finländsk diplomat, 311.
 Söderqvist, Ebba Sophia, väverska, 292.
 — J. P., vävare, 292.
 Tacher de la Pagerie, Marceline, f. Clary, 64.
 Tajard, prost, 219.
 Tamm, Hugo, brukspatron, 294.
 Taraval, G. T. R., målare, 298.
 Taube, von, ätt, 240 f., 310.
 Tegel, Erik Jöransson, kamarråd, historieskrivare, 6, 241—244.
 Tegnér, Elof, univ.-bibliotekarie, historiker, 163, 177—180.
 — Esaias, biskop, skald, 162, 297 ff., 301, 306.
 Tengwall, L., prof., 292.
 Ternström, J., kyrkoh., 285.
 Tersmeden, Adolphina, se von Troil.
 — Ann Margret, se Holmgren.
 — E. A., överstelöjtn., 292.
 — Nils, underlöjtn., 308.
 — Stanni, se Eketrä.
 Tessin, C. G., greve, riksråd, kanslipresident, 152, 165, 256; 269, 286, 300.
 Tham, ätt, 308.
 — Wilh., civiling., dir., 294.
 — Vollrath, handl., rådmän, 301.
 Thenstedt, N., hovpredikant, 286.
 Theorell, J. P., publicist, 291.
 Thesmar, Christopher, rådmän, 302.
 Thingvall, Fredric, präst, 300.
 Thomander, J. H., biskop, 47, 57, 283, 301, 305.
 Thomas, Antoine Léonard, fransk förf., 142, 152.
 Thorild, Thomas, prof., förf., 66, 291, 296.
 Thulin, halländsk guldsmedssläkt, 303.
 Thun, Johan, lektor, kyrkoh., 292.
 Thunman, Olof, skald, 308.
 Thure Pedersson, se Bielke.
 Thureen, Maria, g. m. L. Bondesson Lindgren, 66.
 Thörnberg, E. H., fil. dr, förf., 295.
 Tidander, Lars Gustaf Theodor, skriftställare, 183 f.
 Tilas, Daniel, frih., landshövd., geolog, saml., 266.
 — Olof, frih., överste, 101.
 Tillander, J., domprost, 307.
 Tillberg, Gustaf Salomon, prof., 66—73.
 — Lars, skomakare, 66.
 Tillman, släkt, 312.
 — Gustaf, läkare, 303.
 Tinkel, Rasmus Henriksson, domare, 303.
 Toftaslåkten, 255.
 Toll, J. C., greve, fältmarskalk, 305.
 Torén, C. A., domprost, 308.
 Torsten Gjurdsson, se Oxenstierna.
 (Tott), ätt, 1—22.
 (—) Brita, g. m. William Grey, 4.
 (—) Elin, g. m. lagläsaren Johan Olofsson, 2.
 (—) Erik Tönnesson, 2, 4, 6 f., 9—18, 20, 22.
 (—) Ermegård, 2.
 (—) Gunilla, 2.
 (—) Ingeborg, g. m. 1) Erik Alfsson Ikorn, 2) Josua Uddesson Örnflycht, 4.
 (—) Ivar Axelsson, ridd., riksråd, 148, 296.
 (—) Karin, g. m. Henrik Stöör, 2, 4, 7.
 (—) Kerstin, g. m. Herman Hophtunius, 4.
 (—) Lars, 4, 22.
 (—) Tönne Eriksson, 2—10, 13, 16, 19—21.

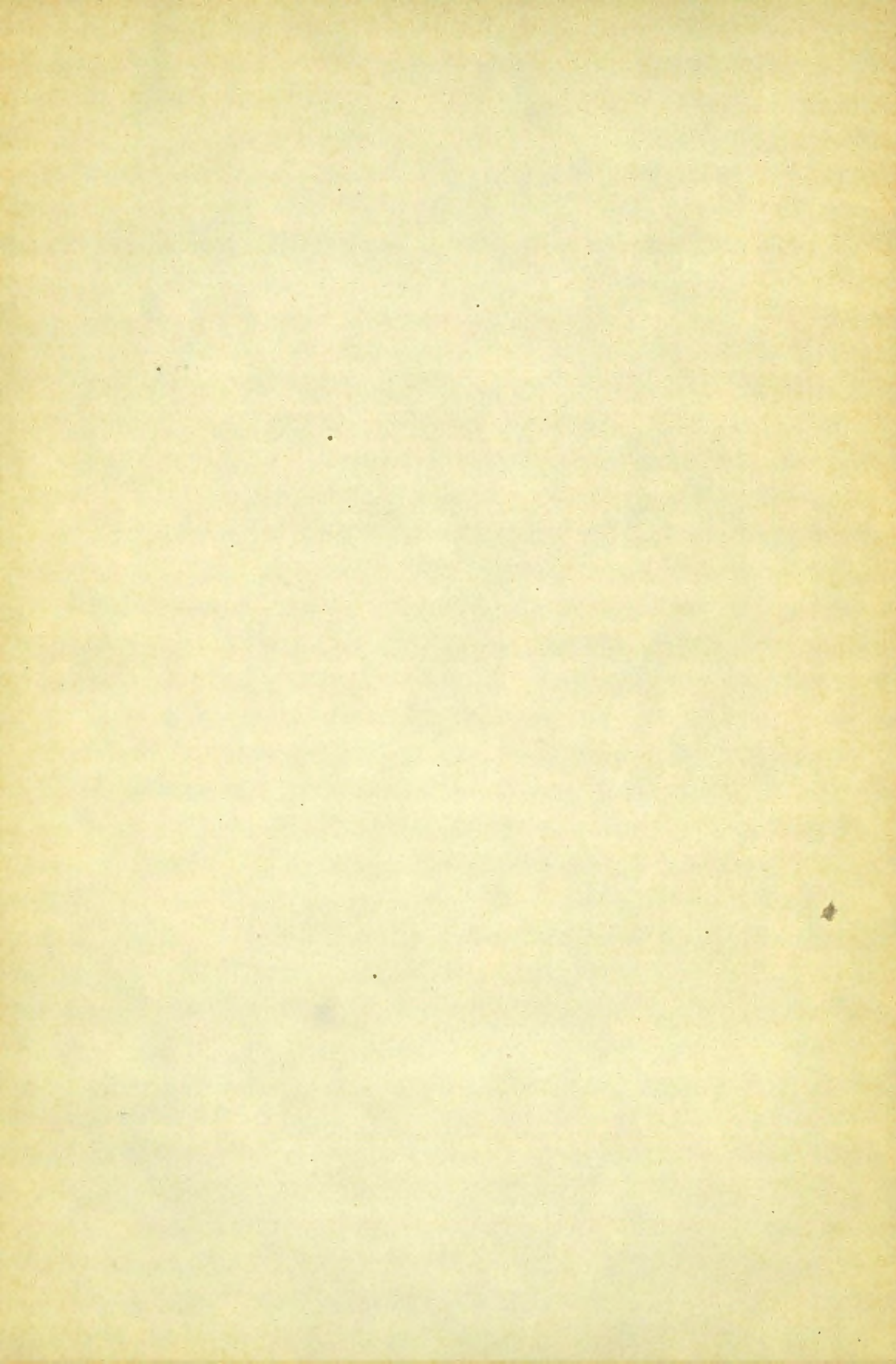
- Tresk, Brigitta Larsdotter, g. m. 1) D. Olofsson Stenbit, 2) N. Wikegren, 224.
- Treutiger, Magdalena, g. m. A. Radou, 88.
- Triewald, Märten, kapten mechanicus, 285 f.
- Samuel, holsteïnskt statsråd, skald, 311.
- Trip, Jacob, affärsman, 84.
- Troil, Adolphina von, f. Tersmeden, 308.
- Uno von, ärkebiskop, 107, 284.
- Trolle, Arvid, ridd., riksråd, 148.
- Trolle-Wachtmeister, H. G., greve, justitiekansler, 305.
- Tunberg, Sven, prof., 295.
- Turdfjell, Jacob, kapten, 220, 223.
- Tuve, ätt, 241.
- Tvet, släkt, 210.
- Tybellius, Laurentius Eriki, kyrkoh., 30.
- Tönne Eriksson, se Tott.
- Törne, P. O. von, prof., 311.
- Törneman, Axel, konstnär, 306.
- Törnlund, F. O., affärsman, donator, 308.
- Ubström, Anders, rådman, 291.
- Uddo Laurentii, kyrkoh., 284.
- Uggla, Carl Fredrik Hillebrandsson, kammarh., förf., 156.
- L. M., brukspatron, 309.
- Ulfsparre, ätt, 304.
- (—) Hans Eriksson, riksråd, ståth., 7.
- (—) Måns, 16.
- Åke Hansson, landshövd., 303.
- Ulhegius, Olof, pietist, 284.
- Ulrika Eleonora, d. ä., drottning av Sverige, 302.
- Ulstadius, Andreas, pietist, 284.
- Lars, mag., 284.
- Unonia, Christina, g. m. O. P. Noræus, 235.
- Unonius, Olof, prof., kyrkoh., 235.
- Uppgren, Anders, perukmakare, 235.
- Upmark, Johan, se Rosenadler.
- Uther, Baptista vah, konstnär, 289.
- Wachtmeister, C. A. Trolle, greve, riksdrots, 115 f., 290.
- Gustaf, greve, geh.-löjtn., 118.
- Wacklin, I., målare, 293.
- Wadström, B., överdir., 285.
- Wahlström, J. G., publicist, 161, 168 ff., 173, 177, 285.
- Wahrendorff, A. von, frih., bergsråd, 308.
- Martin von, frih., hovmarskalk, 299, 308.
- Walcke, Conrad, borgmäst., 304.
- Walden, Simon, se Walder.
- Waldenström, P. P., lektor, 285, 307.
- Walkendorff, Christoffer, dansk rikshovmäst., 303.
- Wallenberg, Jacob, förf., 291.
- Knut, bankdir., 300.
- Marcus, biskop, 64.
- Wallengren, H. T. S., prof., 286.
- Wallenqvist, Adam, advokatfiskal, 113.
- Wallenstråle, F. F., kapten, 311.
- Wallerius, J. G., prof., 291, 299.
- Wallin, Georg, biskop, 303.
- J. O., ärkebiskop, 162, 278, 285, 287, 298.
- Wallius, L., biskop, 41.
- Wallquist, Olof, biskop, 290, 307.
- Wallwik, släkt, 240.
- Warelius, Magnus, proßt, 284.
- Wargentin, P. W., sekr. i Vet.-akad., 151, 261—265, 286.
- Warmholtz, C. G., hovråd, bibliograf, 158.
- Warnmark, Peter Olofsson, reg.-pastor, 284.
- Warodell, släkt, 284.
- Vassman, Thure Eriksson, överstelöjtn., 305.
- Watz, Antonius, stuckatör, 289.
- Weibull, Martin, prof., historiker, 185.
- Weidemann, Conrad, ryttmäst., 64.
- Weidman, Th., biskop, 284.
- Wennerberg, Gunnar, landshövd., skald, 295.
- Verelius, Olof, prof., 236.
- Werfving, Sara Larsdotter, g. m. 1) L. Andersson Grijs, 2) N. Wikegren, 224.
- Werlin-Ohlson, A. O., kyrkoh., 305.
- Werner, K. F., samlare, skriftställare, 169, 180 ff., 184.
- Wernstedt, Christoffer von, ståth., 11 f.
- Werrenrath, J. F., tenn-gjutare, 301.
- Wesslau, H. H., vävare, 293.
- Westerlund, Ernst, läkare, 288.
- Westerstråhle, Stephan, guldsmedsällderman, 228.
- Wilhelmina, g. m. Anders Phragmén, 221, 228.
- Westman, Abraham, komminister, 223.
- Maria Catharina, g. m. 1) G. W. Ahlström, 2) S. Westerstråhle, 228.
- Christina, g. m. Erik Phragmenius, 220, 223.
- Westrup, Wilhelm, v. konsul, donator, 301.
- Wetter, Gustaf, domprost, 169.
- Wetterbergh, C. A., läkare, förf., 305.
- Wetterstedt, Gustaf af, greve, utrikesstatsminister, 64, 163, 290.
- N. J. af, riksheraldiker, 300.
- Wiberg, Anders, baptist, 285.
- Wicander, Hj., affärsman, donator, 300, 302.
- Wickman, Johan, flaneltryckare, 299.
- Wicksell, S. D., prof., 301.
- Widholm, Anders, bäljmakare, 294.
- Widlund, Carl G., vävare, 293.
- Wiese, släkt, 307.
- Wieselgren, Harald, bibliotekarie, publicist, 55, 175 ff.

- Wieselgren, Peter, domprost, 47—62, 163 f., 167—171, 173 f., 176, 285, 305.
- Wigström, Michael, bryggare, 302.
- Wikegren, Nils, borgmäst., 224.
- Viker, Johanna, g. m. J. W. Sohlberg, 230.
- Wiklund, K. B., prof., 304.
- Wikner, P., prof., filosof, 285, 297, 308.
- Wikström, släkt, 304.
- Wilcke, J. C., prof., fysiker, Vet.-akad:s sekr., 286, 299.
- S. G., präst, naturforskare, 299.
- Willebrand, R. F. von, fil. mag., jur. utr. kand., förf., 311.
- Wimmerstedt, Johanna, se Sydow.
- Winberg, Carl, sergeant, 220, 223.
- Wingård, Carl Fredrik af, ärkebiskop, 47, 285.
- J., biskop, 159.
- Winstrup, P., biskop, 301.
- Wirsén, Carl Johan af, v. amiral, 278.
- Gustaf Fredric, greve, statsråd, 278.
- Wiström, Olof, bildsnidare, 304.
- Wittfoth, Gustaf, brukspatron, 294.
- Wivallius, Lars, skald, 291.
- Woiwalenius-Enwald, släkt, 312.
- Voltaire, F. M. de, fransk förf., 142, 285, 297.
- Vougt, Elsa, boktryckerska, 115.
- Wrangel, Augusta Aurora, 256.
- C. H., frih., fältmarskalk, 303.
- Carl Gustaf, greve, riksamiral, 296, 308.
- Wrång, Carl Adam, borgmäst., 223.
- Vult von Steyern, ätt, 293.
- J. J., president, 302.
- Wälder, Simon, 74 ff.
- Wästerborg, Anders, tullinspektör, 220, 224.
- Zephyrinus, Jonas, domprost, 307.
- Zickerman, Lilli, 293.
- Ziemssen, Wilhelm, geheime-, justitie- o. hovrättsråd, 68.
- Wilhelmina, g. m. W. Ziemssen, 68.
- Zierl, Elisabeth, 97.
- Zierl(1), Daniel Achatius, bruksbokh. 78, 88, 97.
- Zorn, Anders, konstnär, 300.
- Åke Carlsson, se Månesköld.
- Johansson, se Natt och Dag.
- Åkerberg, Helena, g. m. Fr. Sjöqvist, 224.
- Åkerhielm, H. S. K., frih., brukspatron, 294.
- S. C. F. S., frih., överste, 299.
- Åström, Christina Eleonora, g. m. A. Fernander, 229.
- Älf, Samuel, domprost, 266.
- Ödman, N. P., lektor, förf., 309.
- Öjen, Christoffer von, skolmäst., 303.
- Örbo, Karl, målare, 304.
- Örnhielm, Clas, sekr., hävdaforskare, 150.
- Örnsköld, Per Abraham, frih., landshöv., 102, 108.
- Österling, Jonas, hovkamrerare, 277.
- Östmarck, Anders, kyrkoh., 233.
- Eva Beata, g. m. Johan Chr. Phragmenius, 219, 221, 233.

Rättelser.

- S. 120, rad 1 uppfifrån, *står* 1939, *skall vara* 1936.
- S. 127, nedersta textstycket, rad 3, *står* 22, *skall vara* 40; rad 6, *står* 45, *skall vara* 27.
Församlingsnamnen: framför Kristina och Kumo skall stå *.
- S. 128, första textstycket, rad 3, *står* 4, *skall vara* 9; rad 4, *står* 26, *skall vara* 18.
- S. 129: Föglö, *står* 1695 (2 ggr), *skall vara* 1693 (2 ggr).
- S. 130, rad 17—18 nedifrån, *skall stå*: 3, Uleåborgs (fi. 3, Oulun) * 1857—1860.
- S. 131, *står* Jägerhorn's l. Björneborgs, *skall vara* Jägerhorn's l. Björnbergs.
- S. 132: Letala, *står* v 1670, † 1670, *skall vara* v 1686, † 1685.
- S. 133: Mola, *tillägges inom parentesen*: tidigare Helgekors, fi. Pyhäristi; Munio, *står* Mustasari, *skall vara* Mustasaari; Nötö, *skall stå* R efter sockennamnet.
- S. 134: Reso, *står* v 1692, *skall vara* v 1689.
- S. 135: Sotkamo, *står* v 1750, *skall vara* v 1729.
- S. 136: Vittisbofjärd, *står* v 1767, *skall vara* v 1722.

Följande av Samfundets skrifter utlämnas efter rekvisition hos sekreteraren (adress se nedan) till nedannämnda pris:

- Svenska Autografsällskapets tidskrift**, Del I, nr:is 3, 7—12, årg.
1879—1888 (h. 1, 2 o. 4—6 saknas), per nr kr. 3:—
Svenska Autografsällskapets tidskrift, Del II, nr:is 1—12, årg.
1889—1896 (340 sid.), lämnas fullständig till nedsatt pris av kr. 18:—
Personregister till delarne I och II (44 sid.) kr. 6:—
Personhistorisk tidskrift:
Årg. I (1898—1899) h. 3 o. 4 à kr. 3:75 (h. 1 o. 2 slutsålda).
• II (1900) h. 1 o. 2 à kr. 3:75 (h. 3 o. 4 slutsålda).
• III (1901, slutsåld).
• IV (1902) — årg. XXIV (1923) à kr. 15 per årg. utom årg. VIII (1906), som är slutsåld.
• XXV (1924) — XXX (1929) och årg. XXXII (1931) — XXXIX (1938) à kr. 10:—; årg. XXXI (1930), h. 1—2 à kr. 20:—, h. 3—4 à kr. 5:—.

Skrifter och Handlingar, utg. genom Svenska Autografsällskapet:

- I. S:t Nikolai kyrkas i Stockholm vigselbok, 1. 1604—1650 och 2. 1651—1700 (182 sid.), utg. av F. U. Wrangel kr. 9:—
II. En adlig och furstlig hofpredikant under 1600-talets senare hälft, P. G. Öjer; utg. af Karl af Schmidt (82 sid.) kr. 4:50.
III. Släkten Aminoff (slutsåld).
IV. Klosterfolket i Vadstena af C. Silfverstolpe (slutsåld).
V. Svenska porträtt i samlingarna vid Uppsala universitet, förteckn. af N. Sjöberg (6+87 sid.) med 31 porträtt; ingår i årg. III o. IV.
VI. Svenskarne under dannebrogen 1848—50, med tillägg (102+24 sid.), af B. Schöldström, med 97 porträtt (slutsåld).
VII. Svensk genealogisk litteratur, förtecknad af J. A. Almquist (80 sid.) . kr. 6:—
VIII. Porträttsamlingarna å Edsberg och Hedensberg (23 sid. och 14 porträtt + 56 sid. och 3 porträtt); ingår i årg. VI h. 3—4 och årg. VII h. 4.

Skrifter, utg. av Personhistoriska Samfundet:

1. Köpings stads tjänstemän 1605—1905 af G. Elgenstierna (106 sid.); ingår i årg. VIII h. 3—4.
2. Kalmar regementets chefer 1623—1907 af F. Rudelius (160 sid. + 23 porträtt); ingår i årg. IX h. 3—4.
3. Register till Personh. Samfundets porträttsamlingar årg. I—III (1906—08); ingår i årg. XI h. 2—4 och XII h. 1—2; även separat kr. 6:—
4. Personhistoriska anteckningar rörande Kristianstads magistrat och andra stadens tjänstemän under åren 1700—1800, af Karl Enghoff kr. 6:—
5. V. Millqvist, Svenska Riksdagens Borgarstånd 1719—1866. Personhistoriska anteckningar; ingår i årg. XIII, h. 2—3, även separat kr. 6:—
6. Erik XIV:s almanacksanteckningar, hans dagböcker, ritningar och musiknoter i urval, utg. af C. M. Stenbock; ingår i årg. XIV h. 2—3.
7. Olof och Caroline Wijks porträttsamling. Beskrifven af Nils Sjöberg; ingår i årg. XV h. 4.
8. Grefve Reinhold von Rosens porträttsamling. Beskrifven af Nils Sjöberg; ingår i årg. XVI h. 1—2.
9. Namnlister över officerskårerna vid svenska s. k. männingregementen till häst och ståndsdragoner under stora nordiska kriget av V. Hamilton, C. H. Kreuger och E. Leijonhufvud; ingår i årg. XVIII h. 1—2.
10. Namnlister över officerskårerna vid svenska s. k. männingregementen till fot under stora nordiska kriget av E. Leijonhufvud kr. 10:—
Dödslistor från och med år 1899 till och med år 1903 à kr. 3:—
Margareta Brahes svenska familjeporträtt i Hessen. Beskrivna av Georg W. Fleetwood kr. 10:—

Medlemsavgiften i Personhistoriska Samfundet är kr. 10:— pr år + 50 öre för porto och uttages såsom postförskott för Personhistorisk Tidskrift. Önskan om inträde anmäles till Samfundets sekreterare, Docenten Fil. Dr Bengt Hildebrand, Riksarkivet, Stockholm 2 (tjänstetel. 11 52 32). Bokhandelspris för löpande årgång är kr. 12:50.

Samfundets ledamöter uppmanas att verka för ökning av Samfundets medlemsantal.

Stockholm 1941. Kungl. Boktr. P. A. Norstedt & Söner 411648